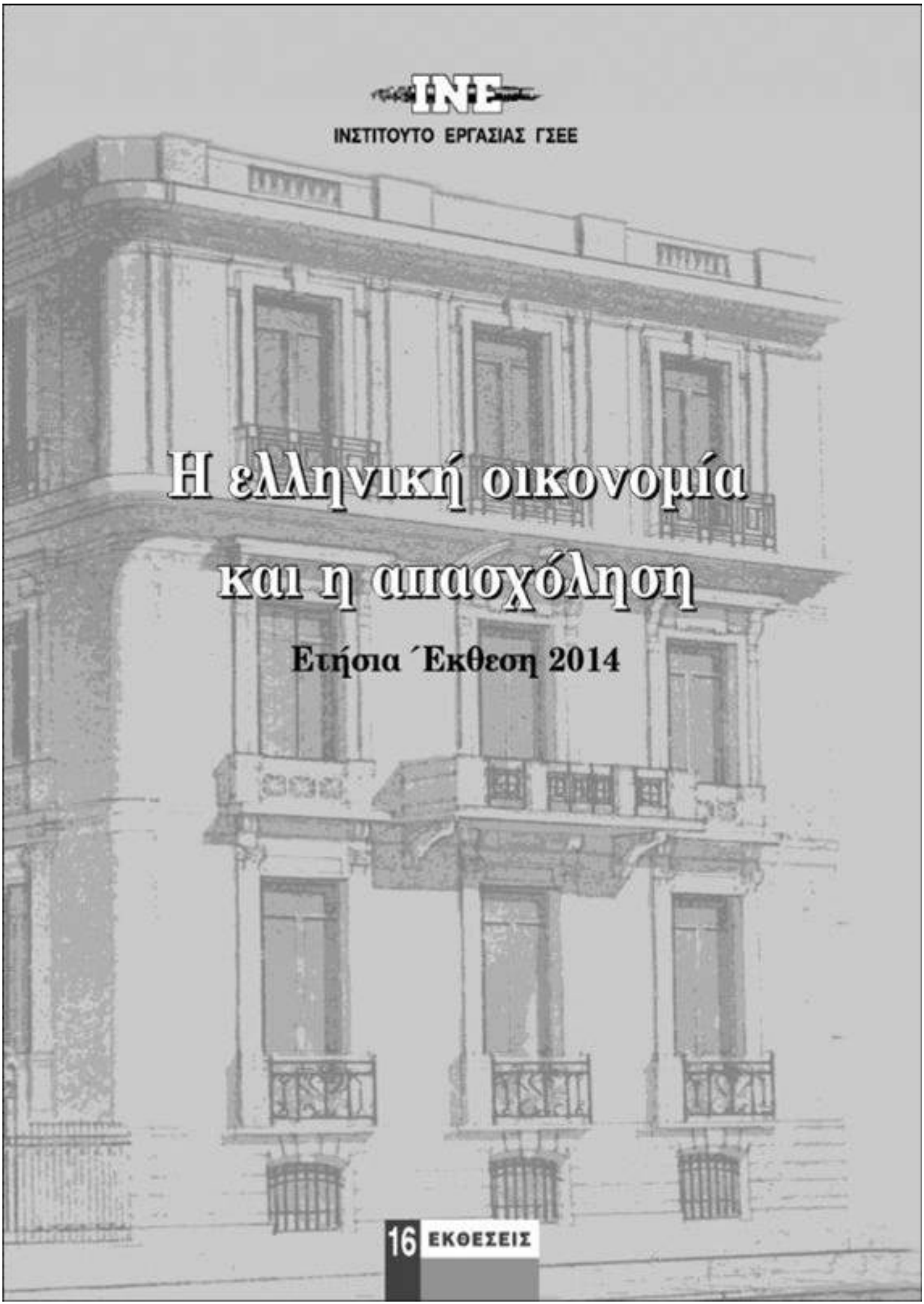

ΙΝΕ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2014

16 ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2014

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2014
16 ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Περιεχόμενα

Σύνοψη συμπερασμάτων 21
Πρόλογος 33
Εισαγωγή 37
ΜΕΡΟΣ 1: Οι Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής 45
1.1. Οι κατευθύνσεις και οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας 47
ΜΕΡΟΣ 2: Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2013-2014 59
ΜΕΡΟΣ 3: Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας 83
3.1. Τα ερωτήματα του 2014-2015 85
3.2. Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης 86
3.2.1 Το ζήτημα των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών 106
3.3. Η απόκλιση τιμών και μοναδιαίου κόστους εργασίας 124
3.3.1. Απολογισμός της εσωτερικής υποτίμησης και προοπτικές 128
3.3.1.1. Η αρχική φάση εσωτερικής υποτίμησης 128
3.3.1.2. Η κύρια φάση εσωτερικής υποτίμησης 131
3.3.1.3. Οι προοπτικές: Ανάπτυξη βασισμένη στις εξαγωγές ή στασιμότητα; 135
ΜΕΡΟΣ 4: Μισθοί και κόστος εργασίας 141
4.1. Ο μέσος μισθός και το μοναδιαίο κόστος εργασίας 143
4.2. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης 159
4.2.1. Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης 160
4.2.1.1. Εισαγωγή κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο στην Γερμανία από το 2015 166
4.2.1.2. Σύγκριση κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το Α΄ εξάμηνο του 2014 169
4.2.1.3. Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα την τελευταία τριακονταετία (1984-2013) 176
4.2.2. Μισθολογικές επιπτώσεις από την αποδόμηση του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης & συλλογικής σύμβασης εργασίας 180
ΜΕΡΟΣ 5: Απασχόληση και ανεργία 187
5.1. Εξελίξεις της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού και της ανεργίας 189

5.2. Η Απασχόληση & η Ανεργία το Α΄ τρίμηνο του 2014 200
5.2.1. Εργατικό Δυναμικό και απασχόληση: χαρακτηριστικά και μεταβολές 201
5.2.2. Χαρακτηριστικά και μεταβολές των ανέργων 203
5.2.3. Η απασχόληση και η ανεργία στις περιφέρειες 205
5.2.4. Η απασχόληση και η ανεργία της ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών 207
5.2.4.1. Η αγορά εργασίας της ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών 207
5.2.4.2. Πολιτικές απασχόλησης για την ένταξη στην αγορά εργασίας της ομάδας ηλικίας 45-64 ετών 212
5.3. Εγγεγραμμένοι άνεργοι στον ΟΑΕΔ και ροές απασχόλησης 214
5.3.1. Εγγεγραμμένοι και επιδοτούμενοι άνεργοι 214
5.3.2. Οι ροές μισθωτής απασχόλησης 220
5.3.3. Οι νέες μορφές ευέλικτης και επισφαλούς απασχόλησης 223
ΜΕΡΟΣ 6: Οικονομική κρίση, Ανεργία και Πολιτικές Απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση 225
6.1. Εξέλιξη των βασικών χαρακτηριστικών της ανεργίας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης 227
6.2. Πολιτικές και δαπάνες απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης 234
6.3. Βασικά συμπεράσματα 240
ΜΕΡΟΣ 7: Οικονομικές και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα 243
7.1. Εισαγωγή 245
7.2. Εξελίξεις στη Παγκόσμια Οικονομία 247
7.3. Εξελίξεις στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης 253
7.4. Οικονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα 267
7.5. Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα 275
ΜΕΡΟΣ 8: Οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη 291
8.1. Οι εθνικές ευρωπαϊκές νομοθεσίες στον αστερισμό της ευελιξίας 293
8.1.1. Η ενίσχυση των πολιτικών προώθησης των ευέλικτων μορφών απασχόλησης 293
8.1.2. Η καθιέρωση ποικιλίας μορφών συμβάσεων μαθητείας 295

8.1.3. Η ανάπτυξη μορφών πρακτικής άσκησης φοιτητών 295
8.1.4. Η καθιέρωση συμβάσεων μαθητείας 296
8.1.5. Η διευκόλυνση των απολύσεων, ως κύριο χαρακτηριστικό των όρων καταγγελίας των συμβάσεων εργασίας 296
8.1.5.1. Η απελευθέρωση των όρων πρόσληψης και απόλυσης από σχετικούς περιορισμούς (πχ. Τσεχία, Ουγγαρία, Σλοβακία) 296
8.1.6. Η ρύθμιση του εργάσιμου χρόνου με άξονα την ευελιξία και τη μείωση του κόστους εργασίας 297
8.1.7. Το σύστημα των συλλογικών συμβάσεων υπό καθεστώς απορρύθμισης 298
8.1.8. Η ενίσχυση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων ως αποσπασματική έκφραση πολιτικής 301
8.1.9. Η θέσπιση περιορισμών στο απεργιακό δικαίωμα 301
8.1.10. Η λήψη μέτρων για την καταπολέμηση της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας 301
8.1.11. Η νομοθετική ρύθμιση διαδικασιών ως προς ειδικές πτυχές των εργασιακών σχέσεων 302
8.2. Οι θεσμικές αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων(2010-2014) 303
8.3. Βασικές εξελίξεις στην ελληνική αγορά εργασίας: μορφές απασχόλησης και ανασφάλιστη εργασία 314
8.3.1. Εισαγωγή: Βασικές τάσεις στην αγορά εργασίας και τις μορφές απασχόλησης 314
8.3.2. Εξέλιξη των ατομικών συμβάσεων εργασίας κατά την περίοδο 2009-2013 317
8.3.3. Η αδήλωτη - ανασφάλιστη εργασία: Εξελίξεις και πορεία κατά την περίοδο 2010-2013 320
8.4. Οι Νέοι και η Προσωρινή Απασχόληση στην Ευρώπη 324
8.4.1. Τα Χαρακτηριστικά της Προσωρινής Απασχόλησης των Νέων στην ΕΕ 325
8.4.2. Άλλες μορφές άτυπης απασχόλησης 331
8.4.3. Η πρόσβαση στην κοινωνική προστασία για τους προσωρινά απασχολούμενους 334

ΜΕΡΟΣ 9: Γήρανση του πληθυσμού και μακροχρόνια βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος στην Ελλάδα 2013-2050 339
9.1. Εισαγωγή 341

9.2. Γενικές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης 343
9.2.1. Εξεταζόμενο Ασφαλιστικό Σύστημα της παρούσης αναλογιστικής μελέτης 343
9.2.2. Μεθοδολογία Χρηματοροών 343
9.2.3. Μεθοδολογία Προβολών 343
9.3. Δημογραφικές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης 343
9.3.1. Πληθυσμιακές Προβολές 343
9.3.2. Μεταβατικές Πιθανότητες (transition probabilities) 343
9.3.2.1. Πίνακας θνησιμότητας και αναπηρίας αναλογιστικών εκτιμήσεων 343
9.3.2.2. Ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό ανά ηλικία και συνολικά 344
9.3. Μακροοικονομικές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης 344
9.3.1. Δείκτης Τιμών Καταναλωτή 344
9.3.2. Προβαλλόμενο πραγματικό ΑΕΠ 344
9.3.3. Προβαλλόμενη ανεργία 344
9.3.4. Τεχνικό Προεξοφλητικό Επιτόκιο 344
9.3.5. Μακροχρόνιος ρυθμός απόδοσης επενδύσεων περιουσιακών στοιχείων φορέων κύριας ασφάλισης 345
9.3.6. Περιουσία ασφαλιστικού συστήματος κύριας σύνταξης (εκτός ΟΓΑ, ΝΑΤ, Δημοσίου) 345
9.4. Λοιπές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης 345
9.4.1. Έτος Αποτίμησης 345
9.4.2. Τελικό έτος προβολών (και εισαγωγής νέων γενεών) 345
9.4.3. Δαπάνες Διοίκησης 345
9.4.4. Αναμενόμενες Μεταβολές Εισπραξιμότητας επί των προβαλλόμενων χρηματοροών 345
9.4.5. Ρυθμός αύξησης μέσων ακαθάριστων αποδοχών ενεργών 346
9.4.6. Ρυθμός αύξησης Κοινωνικών Πόρων και Ειδικών Εισφορών εξεταζόμενου συστήματος 346
9.4.7. Ετήσια προβαλλόμενη κύρια σύνταξη ενεργών 346
9.4.8. Μέση πραγματική ηλικία εξόδου λόγω γήρατος 346
9.4.9. Ρυθμός αύξησης των συντάξεων 346
9.4.10. Ανεργία 346
9.4.11. Οικονομικοί Παράμετροι προβολών 347

9.5. Ο πληθυσμός και οι παράγοντες μεταβολής του 348
9.5.1. Γεννητικότητα 350
9.5.2. Θνησιμότητα και Επιβίωση 350
9.5.3. Δείκτης Εξάρτησης και διαχρονική εξέλιξη των συνταξιοδοτικών δαπανών του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης 351
9.5.3.1. Δείκτης εξάρτησης 352
9.5.4. Προβολές Πληθυσμού 357
9.6. Η γήρανση του πληθυσμού και η επίδραση του στην ισορροπία του Συνταξιοδοτικού Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης 359
9.6.1. Ανεργία 360
9.6.2. Παροχές-Δείκτης Παροχών 361
9.6.3. Γήρανση Πληθυσμού 362
9.7. Επιδράσεις των εξελίξεων του πληθυσμού, της απασχόλησης, των αμοιβών, των συντάξεων και των μακρο-οικονομικών μεγεθών στο συνταξιοδοτικό σύστημα στην Ελλάδα 363
9.8. Επίλογος 367
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 369
Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 5 371
Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6 375
Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 9 388
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 393
Ελληνόγλωσση 395
Ξενόγλωσση 398
Ηλεκτρονικές Πηγές 404

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Προβλέψεις ΟΟΣΑ και Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ελλάδα 62
Πίνακας 2: Εξέλιξη κατώτατων μηνιαίων μισθών σε εθνικό νόμισμα στις χώρες της Ε.Ε κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης (α΄ και β΄ εξάμηνο 2008-2014) 162
Πίνακας 3: Ποσοστιαίες μεταβολές κατώτατων μηνιαίων μισθών (σε σχέση με το προηγούμενο εξάμηνο) στις χώρες της Ε.Ε 2008-2014 163
Πίνακας 4: Εναρμονισμένος ΔΤΚ στις χώρες της Ε.Ε 2008-2013 164
Πίνακας 5: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2013 178
Πίνακας 6: Εργατικό Δυναμικό και μεταβολές 2013-2014 202
Πίνακας 7: Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2008-2014 202
Πίνακας 8: Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2008-2014 203
Πίνακας 9: Άνεργοι και διάρκεια αναζήτησης εργασίας 2008-2014 205
Πίνακας 10: Το Εργατικό Δυναμικό στις περιφέρειες της χώρας, 2014 206
Πίνακας 11: Κατάσταση απασχόλησης ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών 208
Πίνακας 12: Απασχολούμενοι κατά θέση στην επιχείρηση 208
Πίνακας 13: Απασχολούμενοι 45-64 ετών κατά Ατομικό Επάγγελμα 209
Πίνακας 14: Απασχολούμενοι 45-64 ετών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας 209
Πίνακας 15: Απασχολούμενοι 45-64 ετών κατά εκπαιδευτικό επίπεδο 210
Πίνακας 16: Άνεργοι 45-64 ετών & διάρκεια ανεργίας 211
Πίνακας 17: Άνεργοι 45-64 ετών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας 211
Πίνακας 18: Άνεργοι 45-64 ετών κατά εκπαιδευτικό επίπεδο 212
Πίνακας 19: Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της Παγκόσμιας οικονομίας 250
Πίνακας 20: Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ, (ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης) 255
Πίνακας 21: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2006 – 2013, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005 268
Πίνακας 22: Δείκτες καταναλωτικής ζήτησης (εκατοστιαίες μεταβολές) 269
Πίνακας 23: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2007 – 2013, Προσέγγιση Παραγωγής, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005 272
Πίνακας 24: Δείκτες Δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών, 2009-2012 273
Πίνακας 25: Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού 279
Πίνακας 26: Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού 282
Πίνακας 27: Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού - Ιανουάριος - Ιούνιος 2014 283
Πίνακας 28: Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης (σε εκατ. ευρώ) 286

Πίνακας 29: Βασικό Σενάριο Εξέλιξης Δημόσιου Χρέους και οι παραδοχές του 288
Πίνακας 30: Νέες προσλήψεις ανά μορφή απασχόλησης (2009-2013) 318
Πίνακας 31: Μετατροπές συμβάσεων εργασίας (2009-2013) 319
Πίνακας 32: Ειδικές μορφές απασχόλησης (2009-2013) 320
Πίνακας 33: Αδήλωτη εργασία κατά την περίοδο 2010-2013 323
Πίνακας 34: Ποσοστό ατόμων ηλικίας 15 έως 24 ετών σε θέσεις προσωρινής απασχόλησης, 2004-2012 327
Πίνακας 35: Εξέλιξη Δεικτών 347
Πίνακας 36: Εκατοστιαία κατανομή Πληθυσμού κατά φύλο και Ομάδες Ηλικιών 1951-2010 349
Πίνακας 37: Ελλάδα Προσδοκώμενη ζωή κατά φύλο και ηλικία 1961-2007 351
Πίνακας 38: Ελλάδα: Δείκτες Εξάρτησης 1951-2010 352
Πίνακας 39: Διαχρονική Εξέλιξη δαπανών ΦΚΑ και Κρατικού Προϋπολογισμού (σε χιλ. ευρώ) 353
Πίνακας 40: Εξέλιξη Εσόδων και Εξόδων από το 1980-2009 των ΦΚΑ (σε χιλ ευρώ) 355
Πίνακας 41: Ενοποιημένος Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2013 (σε εκ. Ευρώ) 357
Πίνακας 42: Προβολές Πληθυσμού Ελλάδας & Δείκτης Εξάρτησης 357
Πίνακας 43: Δείκτης Ανεργίας στην Ελλάδα 360
Πίνακας 44: Προσδόκιμο Ζωής και Ράντες Ζωής, για το 2010 και προβολή για το 2050 363
Πίνακας 45: ΑΕΠ, Εισηγητική ΄Εκθεση Προϋπολογισμού 2013 364
Πίνακας 46: Περιουσία Ταμείων ως ποσοστό του ΑΕΠ και ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ 366

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΜΕΡΟΥΣ 9 388
Πίνακας 1: Άνδρες, Προβολές πραγματικής μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης 390
Πίνακας 2: Γυναίκες, Προβολές πραγματικής μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης 391
Πίνακας 3: Προβολές των δημόσιων συνταξιοδοτικών δαπανών, 2007-2060 392

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα της εργασίας (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 63

Διάγραμμα 2: ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα εργασίας ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ-15 (1960-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 65

Διάγραμμα 3: Αποπληθωριστής ΑΕΠ και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας έναντι 37 προηγμένων χωρών (2009-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 66

Διάγραμμα 4: Παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με 37 προηγμένες χώρες (1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 68

Διάγραμμα 5: Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 69

Διάγραμμα 6: Ιδιωτικές και συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 70

Διάγραμμα 7: Επενδύσεις σε κατοικίες, κατασκευές και μηχανικό εξοπλισμό, σε σταθερές τιμές 2005 (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015 για τις κατασκευές) 71

Διάγραμμα 8: Οριακή παραγωγικότητα του παγίου κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 72

Διάγραμμα 9: Ένταση παγίου κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 72

Διάγραμμα 10: Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 74

Διάγραμμα 11: Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 74

Διάγραμμα 12: Μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 75

Διάγραμμα 13: Μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 76

Διάγραμμα 14: Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, (1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 77

Διάγραμμα 15: Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 78

Διάγραμμα 16: Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (1987-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 79

Διάγραμμα 17: Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 81

Διάγραμμα 18: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 (1992-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 87
Διάγραμμα 19: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 έναντι 37 προηγμένων χωρών (έτος βάσης 2005=100, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 88
Διάγραμμα 20: Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε σταθερές τιμές (ετήσιες % μεταβολές, 2000-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 89
Διάγραμμα 21: ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 37 προηγμένων χωρών (έτος βάσης 2005=100, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 90
Διάγραμμα 22: ΑΕΠ και αριθμός απασχολουμένων (ετήσιες % μεταβολές, 1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 91
Διάγραμμα 23: Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού) (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 92
Διάγραμμα 24: Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού (1983-2011 και πρόβλεψη 2014-2015) 93
Διάγραμμα 25: Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 94
Διάγραμμα 26: Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 95
Διάγραμμα 27: Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας (1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 96
Διάγραμμα 28: Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (σε δισ. ευρώ 1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 98
Διάγραμμα 29: Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωσης (έτος βάσης 2005=100, 2004-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 100
Διάγραμμα 30: Αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων, και ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα σε τρέχουσες τιμές (δισεκατομμύρια ευρώ, 1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 102
Διάγραμμα 31: Πρωτογενής διανομή του προϊόντος: Λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (έτος βάσης 1986=100, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 104
Διάγραμμα 32: Εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές (δις ευρώ 2005, 1981-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 107
Διάγραμμα 33: Μεταβολές όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (2013 έναντι 2009, έτος βάσης 2009=100) 108
Διάγραμμα 34: Μεταβολές όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (2013 έναντι 2001, έτος 2001=100) 110

Διάγραμμα 35: Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (2001-2013, έτος 2001=100) 111
Διάγραμμα 36: Μεγέθυνση αγορών προορισμού των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (σε όγκο, 2010-2013) 112
Διάγραμμα 37: Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, 1975-2013 και πρόβλεψη 2014-2015, έτος βάσης 2005=100) 113
Διάγραμμα 38: Εξαγωγική επίδοση επιλεγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών, 2005-2013 και πρόβλεψη 2014-2015, έτος βάσης 2005=100) 114
Διάγραμμα 39: Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών επιλεγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2005-2013 και πρόβλεψη 2014-2015, έτος βάσης 2005=100 115
Διάγραμμα 40: Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι εξαγωγικών επιδόσεων για επιλεγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2013) 116
Διάγραμμα 41: Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας (2005-2013, έτος 2005=100) 117
Διάγραμμα 42: Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (% του ΑΕΠ του παρελθόντος έτους, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 118
Διάγραμμα 43: Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (% του ΑΕΠ του παρελθόντος έτους, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 119
Διάγραμμα 44: Μοναδιαίο κόστος εργασίας και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (2005-2013, έτος βάσης 2005=100) 121
Διάγραμμα 45: Ποσοστό ανεργίας και λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος προς ακαθάριστες αποδοχές εργασίας (1995-2013) 122
Διάγραμμα 46: Κατάταξη των χωρών με βάση το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας όπως εκτιμήθηκε από τους Böwer, Michou και Ungerer (2014) 123
Διάγραμμα 47: Εγχώρια ζήτηση, πραγματικό ΑΕΠ, απασχόληση και πραγματικός μισθός (2008-2013) 130
Διάγραμμα 48: Περιθώρια κέρδους εξαγωγών έναντι αντίστοιχων περιθωρίων σε 37 ανταγωνίστριες χώρες (2005-2014) 137

Διάγραμμα 49: Αγοραστική δύναμη μέσων αποδοχών, σε σταθερές τιμές (ετήσιες % μεταβολές και δείκτης 1995=100), (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 143
Διάγραμμα 50: Μέσες αποδοχές εργαζομένων και παραγωγικότητα στην Ελλάδα % της ΕΕ-15, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Δείκτης απόκλισης % των μέσων αποδοχών από τον μέσο όρο της ΕΕ-15 (1991-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 144
Διάγραμμα 51: Μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 37 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, (2005-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 146
Διάγραμμα 52: Πραγματικές αμοιβές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα, σε σταθερές τιμές, (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 147
Διάγραμμα 53: Μέσος πραγματικός μισθός διαπραγμάτευσης και απασχόληση % του εργατικού δυναμικού, (1999-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 148
Διάγραμμα 54: Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%) (1986-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 149
Διάγραμμα 55: Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σύγκριση με 37 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 150
Διάγραμμα 56: Ετήσιες αποδοχές εργασίας ανά απασχολούμενο, σε ευρώ (2014) 152
Διάγραμμα 57: Αγοραστική δύναμη μέσων ετήσιων αποδοχών, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, ΕΕ-15=100 (2014) 153
Διάγραμμα 58: Παραγωγικότητα εργασίας, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης (2014) 154
Διάγραμμα 59: Τρέχουσα και δυνητική παραγωγικότητα εργασίας, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (2013) 155
Διάγραμμα 60: Μοναδιαίο κόστος εργασίας, σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης (Γερμανία=100), (2013) 156
Διάγραμμα 61: Η συνολική μείωση των εισοδημάτων από μισθωτή εργασία πριν από τον φόρο εισοδήματος (2010-2014) 157
Διάγραμμα 62: Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τετραετία 2010-2013 166
Διάγραμμα 63: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε - Α΄ Εξάμηνο 2014 (υπολογισμοί σε δωδεκάμηνη βάση) 171
Διάγραμμα 64: Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε ευρώ στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες της Ε.Ε - Α΄ Εξάμηνο 2014 171

Διάγραμμα 65: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε (Α΄ εξάμηνο 2010 & Α΄εξάμηνο 2014) 172
Διάγραμμα 66: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) στις χώρες της Ε.Ε Α΄ Εξάμηνο 2014 173
Διάγραμμα 67: Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες της Ε.Ε - Α΄ Εξάμηνο 2014 174
Διάγραμμα 68: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (PPS) στις χώρες της Ε.Ε (Α΄ εξάμηνο 2010 & Α΄ εξάμηνο 2014) 175
Διάγραμμα 69: Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2013 176
Διάγραμμα 70 Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2013 1984=100 177
Διάγραμμα 71: Εξέλιξη πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 2000-2013 Κατώτατοι 5 κλαδικών ΣΣΕ, Κατώτατος (ΕΓΣΣΕ & Μνημονίων) και Μέσες Αποδοχές 182
Διάγραμμα 72: Ποσοστό ανεργίας (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 190
Διάγραμμα 73: Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολουμένων (1985-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 191
Διάγραμμα 74: Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 192
Διάγραμμα 75: Μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 194
Διάγραμμα 76: ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές (2006-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 195
Διάγραμμα 77: ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 196
Διάγραμμα 78: Μεταβολές αριθμού μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015) 197
Διάγραμμα 79: Απασχόληση, εργατικό δυναμικό και ανεργία των νέων ηλικίας 15-24 ετών (α΄ τρίμηνο 2010 έως δ΄ τρίμηνο 2013) 199
Διάγραμμα 80: Εργατικό δυναμικό των νέων ηλικίας 15-24 ετών και άνω των 25 ετών (α΄ τρίμηνο 2010 έως δ΄ τρίμηνο 2013) 200
Διάγραμμα 81: Το ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες της χώρας 2013-2014 206
Διάγραμμα 82: Διαχρονική εξέλιξη των ανέργων 2010-2014, ΟΑΕΔ 215
Διάγραμμα 83: Διαχρονική εξέλιξη των μακροχρόνια ανέργων (≥12 μηνών) 2010-2014, ΟΑΕΔ 216

Διάγραμμα 84: Διαχρονική εξέλιξη των ανέργων με διάρκεια <12 μηνών 2010-2014, ΟΑΕΔ 217
Διάγραμμα 85: Διαχρονική εξέλιξη των επιδοτούμενων ανέργων 2010-2014, ΟΑΕΔ 218
Διάγραμμα 86: Ποσοστιαία συμμετοχή των επιδοτούμενων ανέργων στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων 2010-2014, ΟΑΕΔ 219
Διάγραμμα 87: Νέες αιτήσεις ανέργων για επιδότηση 2010-2014, ΟΑΕΔ 220
Διάγραμμα 88: Ετήσιο και συσσωρευτικό ισοζύγιο καθαρών ροών 2001-2014, ΟΑΕΔ 221
Διάγραμμα 89: Τετραμηνιαία διαμόρφωση του ισοζυγίου των καθαρών ροών 2010-2014, ΟΑΕΔ 222
Διάγραμμα 90: Τετραμηνιαία διαμόρφωση των συνιστωσών των αποχωρήσεων 2010-2014, ΟΑΕΔ 222
Διάγραμμα 91: Μηνιαία κατανομή των νέων προσλήψεων ανά είδος σύμβασης εργασίας, ΕΡΓΑΝΗ 224
Διάγραμμα 92: Εξέλιξη επιπέδου ανεργίας στις χώρες ΕΕ 2007-14 228
Διάγραμμα 93: Επίπεδο απασχόλησης νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε. 229
Διάγραμμα 94: Επίπεδο απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε 230
Διάγραμμα 95: Επίπεδο ανεργίας νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε. 231
Διάγραμμα 96: Επίπεδο ανεργίας των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε. 232
Διάγραμμα 97: Επίπεδο μακροχρόνιας ανεργίας νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε. 232
Διάγραμμα 98: Επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε. 233
Διάγραμμα 99: Επίπεδο μη-εθελλοντικής μερικής απασχόλησης των νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε. 234
Διάγραμμα 100: Επίπεδο μη -εθελλοντικής μερικής απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην ΕΕ 236
Διάγραμμα 101: Συνολικές δαπάνες για πολιτικές απασχόλησης στις χώρες της ΕΕ 2007-11 237
Διάγραμμα 102: Δαπάνες για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων στις χώρες της Ε.Ε. 2007-11 238
Διάγραμμα 103: Δαπάνες κατάρτισης στις χώρες της ΕΕ 2008-11 239
Διάγραμμα 104: Δαπάνες για υπηρεσίες απασχόλησης στις χώρες της Ε.Ε. 2008-2011 240
Διάγραμμα 105: Μερίδιο του συνολικού παραγόμενου προϊόντος, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης 249
Διάγραμμα 106: Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, ως ποσοστό του ΑΕΠ 249
Διάγραμμα 107: Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων 252
Διάγραμμα 108: Πραγματικός ρυθμός ανάπτυξης ΑΕΠ, έτος βάσης 2008 253

Διάγραμμα 109: Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2012-2014 254
Διάγραμμα 110: Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17 257
Διάγραμμα 111: Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, στην Ευρωζώνη, 2012-2013 258
Διάγραμμα 112: Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17 259
Διάγραμμα 113: Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, στην Ευρωζώνη, 2012-2013 259
Διάγραμμα 114: Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17 261
Διάγραμμα 115: Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, στην Ευρωζώνη, 2012-2013 261
Διάγραμμα 116: Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2014, ΕΕ-17 - Γερμανία - Ελλάδα 263
Διάγραμμα 117: Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2014, ΕΕ-17 – Γερμανία - Ελλάδα 264
Διάγραμμα 118: Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2014, σε χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής 265
Διάγραμμα 119: Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2014 σε χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής 266
Διάγραμμα 120: Μερίδιο του συνολικού παραγόμενου προϊόντος 267
Διάγραμμα 121: Εξέλιξη εισαγωγών – εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, 2006-2013, σε δισεκ. ευρώ 271
Διάγραμμα 122: Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα – Ευρωζώνη 274
Διάγραμμα 123: Ελλείμματα Γενικής Κυβέρνησης και Κρατικού Προϋπολογισμού 277
Διάγραμμα 124: Δανεισμός έτους 2013, κατά μήνα (σε εκατ. ευρώ) 284
Διάγραμμα 125: Σύνθεση Δανεισμού (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 2013) 284
Διάγραμμα 126: Κατανομή νέου Δανεισμού κατά διάρκεια 285
Διάγραμμα 127: Μέση σταθμική διάρκεια νέου δανεισμού 285
Διάγραμμα 128: Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης (31/12/2013) (σε δισεκ. ευρώ) 287
Διάγραμμα 129: Ποσοστά απασχόλησης στις ηλικιακές ομάδες 15-24 και 25-64 στην ΕΕ (2004-2012) 325
Διάγραμμα 130: Εργαζόμενοι ηλικίας 15 - 24 ετών με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης, κατά διάρκεια σύμβασης (2012) (% επί του συνόλου) 329
Διάγραμμα 131: Οι εργαζόμενοι ηλικίας 15 - 24 ετών που απασχολούνται προσωρινά, κατά κύριο λόγο (2012), (% επί του συνόλου) 329
Διάγραμμα 132: Ποσοστό των εργαζομένων ηλικίας 15 - 24 ετών με μη τυπικές συμβάσεις εργασίας (2012) 332

Διάγραμμα 133: Ποσοστό των εργαζομένων ηλικίας 25 - 64 ετών με μη τυπικές συμβάσεις εργασίας (2012) 333
Διάγραμμα 134: Πυραμίδα ηλικιών 2010 348
Διάγραμμα 135: Διαχρονική Εξέλιξη της ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού της Ελλάδας 349
Διάγραμμα 136: Δείκτης ολικής γονιμότητας 1956-2010 350
Διάγραμμα 137: Εξέλιξη Δαπανών ΦΚΑ και κρατικού Προϋπολογισμού 354
Διάγραμμα 138: Εξέλιξη Εσόδων και Δαπανών των ΦΚΑ 1980-2009 356
Διάγραμμα 139: Προβολές Πληθυσμού της Ελλάδας 358
Διάγραμμα 140: Προβολές Δείκτη Εξάρτησης 358
Διάγραμμα 141: Δείκτης Ανεργίας (%) 361
Διάγραμμα 142: Εξέλιξη αποθεματικών μετά τις νέες παραδοχές 365
Διάγραμμα 143: Εξέλιξη αποθεματικών αναλογιστικής μελέτης 2009 (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ) 365

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΕΡΟΥΣ 5 371
Διάγραμμα 1: Εξέλιξη επιδοτούμενων ανέργων εποχικών τουρισμού, 2010-2014 371
Διάγραμμα 2: Εξέλιξη επιδοτούμενων κοινών κλπ κατηγοριών ανέργων, 2010-2014 371
Διάγραμμα 3: Εξέλιξη επιδοτούμενων κοινών ανέργων, 2011-2014 372
Διάγραμμα 4: Εξέλιξη επιδοτούμενων λοιπών εποχικών (αγροτικά) ανέργων, 2011-2014 372
Διάγραμμα 5: Εξέλιξη επιδοτούμενων ανέργων οικοδομών, 2011-2014 373
Διάγραμμα 6: Εξέλιξη επιδοτούμενων ανέργων εκπαιδευτικών, 2011-2014 373
Διάγραμμα 7: Εξέλιξη επιδοτούμενων λοιπών ανέργων, 2011-2014 374

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΕΡΟΥΣ 6 375
Διάγραμμα 1: Εξέλιξη επιπέδου ανεργίας στις χώρες ΕΕ 2007-14 375
Διάγραμμα 2: Επίπεδο απασχόλησης νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε. 376
Διάγραμμα 3: Επίπεδο απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε 377
Διάγραμμα 4: Επίπεδο ανεργίας νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε. 378
Διάγραμμα 5: Επίπεδο ανεργίας των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε. 379
Διάγραμμα 6: Επίπεδο μακροχρόνιας ανεργίας νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε. 380
Διάγραμμα 7: Επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε. 381
Διάγραμμα 8: Επίπεδο μη-εθελοντικής μερικής απασχόλησης των νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε. 382
Διάγραμμα 9: Επίπεδο μη -εθελοντικής μερικής απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην ΕΕ 383

Διάγραμμα 10: Συνολικές δαπάνες για πολιτικές απασχόλησης στις χώρες της ΕΕ 2007-11 384
Διάγραμμα 11: Δαπάνες για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων στις χώρες της Ε.Ε. 2007-11 385
Διάγραμμα 12: Δαπάνες κατάρτισης στις χώρες της ΕΕ 2008-11 386
Διάγραμμα 13: Δαπάνες για υπηρεσίες απασχόλησης στις χώρες της Ε.Ε. 2008-2011 387

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΕΡΟΥΣ 9 388
Διάγραμμα 1: Προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση και η μεταβολή του από το 1983 388
Διάγραμμα 2: Κανονική & Πραγματική ηλικία συνταξιοδότησης 389

Σύνοψη συμπερασμάτων

Η οικονομική κρίση και ύφεση σε συνδυασμό με τα προβλήματα που έχουν προκληθεί από τις ασκούμενες πολιτικές της εσωτερικής υποτίμησης, ιδιαίτερα, στον Νότο, θέτει τις ευρωπαϊκές ελίτ, τις εναλλακτικές πολιτικές δυνάμεις, τα κοινωνικά κινήματα και τα συνδικάτα, προ των ευθυνών τους, ιδιαίτερα μετά τα πρόσφατα (25/5/2014) αποτελέσματα των ευρωεκλογών, με την έννοια της επιλογής διατήρησης της ευρωπαϊκής ενότητας στην κατεύθυνση της ισότητας άνισων χωρών ή στην επιλογή της κατεύθυνσης διάσπασης (δύο ευρωπαϊκές ενώσεις Βορρά-Νότου) ή της ολοκληρωτικής διάλυσης της ευρωπαϊκής ένωσης ή της ευρωζώνης με την «θεσμοποιημένη θέσπιση» της ανισότητας άνισων χωρών. Όμως αξίζει να σημειωθεί ότι εάν, κατά την περίοδο 2015-2020, δεν **ανασχεθούν** οι τάσεις διατήρησης σε υψηλά επίπεδα της ανεργίας και αποσύνθεσης της Ευρώπης, τότε η Ευρωπαϊκή Ένωση του Βορρά και του Νότου, μειονεκτούσα στην τεχνολογική καινοτομία, την παραγωγικότητα και τους διεθνείς γεωπολιτικούς και γεωοικονομικούς συσχετισμούς, **δεν θα αποφύγει να μετεξελιχθεί** σ' ένα ελκυστικό τουριστικό προορισμό των πολιτών της Ασίας, αφού η Ευρώπη θα υστερεί και δεν θα προηγείται των ασιατικών οικονομιών.

Πράγματι, από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό ότι **οι προοπτικές της ευρωζώνης** όπως αποτυπώνονται σε οικονομετρικές εκτιμήσεις (2014, αύξηση 1,2% του ΑΕΠ, FMI, avril 2014) και κατά την περίοδο 2010-2060 η παραγωγικότητα της εργασίας θα αυξηθεί κατά 1,4% τον χρόνο, το ΑΕΠ κατά 1,7% τον χρόνο και η απασχόληση κατά -0,1% κατά μέσο όρο τον χρόνο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) είναι **αναιμικές** με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για το βιοτικό επίπεδο των ευρωπαίων πολιτών και για την κοινωνική συνοχή στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με άλλα λόγια, είναι πλέον φανερό σε όλους τους ευρωπαίους πολίτες ότι **η Ευρώπη**: α) ή θα πρέπει να αλλάξει και να προσανατολισθεί οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά σε μία κατεύθυνση ευρωπαϊκή, β) ή με τις βασικές αδυναμίες που αποκάλυψε η οικονομική και κοινωνική κρίση θα αποσταθεροποιηθεί περαιτέρω η διαδικασία ολοκλήρωσής της και θα εθνικοποιηθεί. **Κινητήρια δύναμη** προς αυτή την κατεύθυνση οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, αποτελεί η εγκατάλειψη των πολιτικών λιτότητας και οπισθοδρόμησης που εφαρμόζονται τα τελευταία πέντε χρόνια στα κράτη-μέλη της Μεσογειακής Ευρώπης με την σκληρότητα των αγορών και των δανειστών και στα κράτη-μέλη της βόρειας Ευρώπης με τις πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής. Γι' αυτό ακριβώς τον λόγο **οι ευρωπαίοι εργαζόμενοι και πολίτες** αντιλαμβάνονται πολύ καλά ότι αυτό που συντελείται στην Ελλάδα, την Κύπρο, την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Ιρλανδία αποτελεί το επεισόδιο, ενώ αυτό που συντελείται σε ολόκληρη την Ευρώπη αποτελεί το προοίμιο της κανονικότητας του επεισοδίου. **Αυτή την διαδικασία της κανονικότητας του επεισοδίου**, οι δυνά-

μεις των αγορών και της αναπτυξιακής και κοινωνικής κατάρρευσης προσπαθούν να επιβάλλουν με την συρρίκνωση των παραγωγικών δυνάμεων και των θεσμών που τροφοδοτούν την αλληλεγγύη, την δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή. Έτσι, κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, **η στρατηγική επιλογή των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης** για την ανάσχεση της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, με την «κρίση εργασίας», την «κρίση φτωχοποίησης» (34,6% του πληθυσμού, 3.795.100 άτομα, 2013 - ΕΛΣΤΑΤ 2014) και την «κρίση ανισοτήτων», περιπλέκει και οξύνει ακόμη περισσότερο την οικονομική και κοινωνική κρίση στο παρόν και αποδυναμώνει τις κινητήριες δυνάμεις της οικονομίας για την αντιμετώπισή της στο μέλλον. Έτσι, απαιτείται, πριν και πάνω απ' όλα, η άρση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων με αναδιανομή του εισοδήματος και δίκαιη φορολογική επιβάρυνση, προκειμένου να αποκατασταθεί η δημοσιονομική ανισορροπία, να αναταχθεί το επίπεδο ζήτησης και το επίπεδο αγοραστικής δύναμης των πολιτών καθώς και αυτό της εναλλακτικής επενδυτικής-αναπτυξιακής δραστηριότητας (ευρωπαϊκό σχέδιο επενδύσεων) της ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομίας.

Στο πλαίσιο αυτό, **η κεντρική επιδίωξη** της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2014, συνίσταται στις κατευθύνσεις και τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, στις εξελίξεις των βασικών μεγεθών κατά την περίοδο 2013-2014, στην πορεία της εσωτερικής υποτίμησης και στο μέλλον της ελληνικής οικονομίας, στις εξελίξεις στους μισθούς, στο κόστος εργασίας, στην παραγωγικότητα και στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, στην απασχόληση, στην ανεργία και στις πολιτικές απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, στις δημοσιονομικές και οικονομικές εξελίξεις στην Ευρώπη, την Ελλάδα και διεθνώς, στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την Ευρώπη, καθώς και στις εξελίξεις στην γήρανση του πληθυσμού και στην μακροχρόνια αναλογιστική βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης κατά την περίοδο 2013-2050.

Η κεντρική αυτή επιδίωξη της **Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2014**, αναδεικνύει την κατανόηση του αδιεξόδου των ασκούμενων πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης, της ύφεσης, της λιτότητας, της ανεργίας, κλπ καθώς και την **αναγκαιότητα παράκαμψης αυτής της νεοφιλελεύθερης πορείας** στο πλαίσιο ενός νέου μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής και ενός νέου αναπτυξιακού προγράμματος παραγωγικής-τεχνολογικής ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, δεδομένου ότι η στρατηγική επιλογή των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης οδήγησε την ελληνική οικονομία σε χαμηλά επίπεδα, εκτός των άλλων, απασχόλησης, παραγωγής, κατανάλωσης, επενδύσεων, μισθών, συντάξεων και γενικότερα των υπηρεσιών του κοινωνικού κράτους.

Στην κατεύθυνση αυτής της εναλλακτικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, ύφεσης και ανεργίας στην Ελλάδα, **τα πιο σημαντικά συμπεράσματα** της έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

1. **Η ελληνική οικονομία, μετά πέντε έτη** υλοποίησης της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, έχει καθηλωθεί σε χαμηλό επίπεδο παραγωγής, επενδύσεων, μισθών, κοινωνικών δαπανών, εγχώριας ζήτησης, παραγωγικότητας της εργασίας, αγοραστικής δύναμης και υψηλού επιπέδου ανεργίας, φορολόγησης των εισοδημάτων και του δημόσιου χρέους (179,1% του ΑΕΠ - 315 δισ. ευρώ 2014), στα οποία έχουν «φυλακιστεί», μεταξύ των άλλων, οι ενδογενείς δυνάμεις του παραγωγικού συστήματος οι οποίες θα μπορούσαν σε συνθήκες εκτός του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος να οδηγήσουν σε ανάκαμψη της παραγωγής και της απασχόλησης. **Το ερώτημα** επομένως που τίθεται είναι με ποιους όρους μπορεί η ελληνική οικονομίας μετά πέντε έτη εφαρμογής της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να τεθεί σε μία πορεία **μετα-νεοφιλελεύθερου υποδείγματος**, δηλαδή της ανάπτυξης και της επιμεριζόμενης ευημερίας.

2. **Η ελληνική οικονομία** μπορεί να μετατοπιστεί σε υψηλότερο ΑΕΠ και χαμηλότερη ανεργία χωρίς να υπάρχει έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών εφόσον: **πρώτον**, σε βραχυχρόνια διάρκεια μειωθούν οι τιμές των εγχώριων προϊόντων (αύξηση ανταγωνιστικότητας τιμής) προκειμένου να αντισταθμιστούν οι εισαγωγές που θα είναι αυξημένες στο επιθυμητό υψηλότερο επίπεδο του προϊόντος (επομένως και στο υψηλότερο επίπεδο εγχώριας ζήτησης και απασχόλησης) και **δεύτερον**, σε μεσο-μακροχρόνια διάρκεια βελτιωθεί με ένα επενδυτικό πρόγραμμα τεχνολογικής-παραγωγικής ανασυγκρότησης η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα. Επομένως, **το σημείο εκκίνησης** μίας αναπτυξιακής/οικονομικής πολιτικής οφείλει να είναι η αύξηση και η αξιοποίηση της συνολικής ζήτησης, εγχώριας και εξωτερικής, η οποία θα θέσει σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό της χώρας που θα αυξήσει την παραγωγή και την απασχόληση. **Σε αντίθετη περίπτωση**, η ελληνική οικονομία **θα διέλθει από μακρά περίοδο στασιμότητας**.

3. **Κατά το 2013** το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας υποχώρησε κατά 3,9%. Η μείωση αυτή προστέθηκε στις απώλειες της προηγούμενης πενταετίας 2008-2012 που ανέρχονται ήδη σε 1/5 του ακαθόριστου εγχώριου προϊόντος. Έτσι, η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές, κατά την εξαετία 2008-2013 ανήλθε σε 23,5% και κατά την επταετία 2008-2014 θα έχει ανέλθει σε περίπου23,2%. **Το ΑΕΠ** ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, θα παραμείνει κατά το 2014 στα επίπεδα του 2000.

4. **Η παραγωγικότητα της εργασίας** έχει μειωθεί, στο τέλος του 2013, έναντι του 2008, κατά 4,8% και θα παραμείνει στο ίδιο σημείο έως το τέλος του 2014. Παρά το γεγονός ότι η μείωση αυτή δεν είναι ασήμαντη, δείχνει ότι **το βάρος της προσαρμογής** που επιβλήθηκε από την μείωση του ΑΕΠ μεταφέρθηκε κατά τα 4/5 στην απασχόληση (μείωση αριθμού απασχολούμενων κατά 20%).

5. **Η συνολική μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας** θα ανέλθει για το σύνολο της περιόδου προσαρμογής (2009-2013) σε 16%. Με άλλα λόγια, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας θα έχει μετατραπεί μόνο κατά το 1/5 σε μείωση των εγχώριων τιμών, δηλαδή σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας τιμής, ενώ κατά τα 4/5 τροφοδοτεί την αύξηση της κερδοφορίας. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί **ισχυρή ένδειξη** ότι οι εξαγωγικές επιχειρήσεις διαμορφώνουν τις τιμές τους περισσότερο ακολουθώντας τις τιμές του ανταγωνισμού και ελάχιστα ακολουθώντας την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας.

6. **Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου** σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη από το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2013 και προβλέπεται ότι θα συνεχιστεί και το 2014. Εάν επαληθευτεί αυτή η πρόβλεψη στο τέλος του 2014 οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, θα έχουν επιστρέψει στο σημείο που βρίσκονταν ακριβώς είκοσι χρόνια πριν, δηλαδή στα επίπεδα του 1994.

7. Την πτώση των ακαθάριστων επενδύσεων ακολούθησαν και **οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**, οι οποίες παρέμειναν περίπου σταθερές από το 2003 μέχρι και το 2007 στο επίπεδο του 13% του καθαρού προϊόντος. Από το 2008 και μετά εμφανίζονται οι επιπτώσεις της κρίσης και της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης έτσι ώστε κατά το 2009-2013 η πτώση των επενδύσεων να είναι σημαντική, με τις **καθαρές συνολικές επενδύσεις να μειώνονται στο -10% περίπου του καθαρού εγχώριου προϊόντος και η ελληνική οικονομία να βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης**. Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων κατά το 2009-2013 προέρχεται σε σημαντικό βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες και σε μικρότερο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε μηχανές, μεταλλικά προϊόντα, κατασκευές πλην κατοικιών και μεταφορικά μέσα.

8. **Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** δεν παρουσιάζουν κάποιο ιδιαίτερο δυναμισμό. **Ο δείκτης** εξαγωγικών επιδόσεων επιδεινώθηκε σοβαρά στην διάρκεια της κρίσης και παρουσίασε κατά το 2013 οριακή μόνο βελτίωση οφειλόμενη σε ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες. Παράλληλα, η κατακόρυφη πτώση των εισαγωγών που οφείλεται στην δραματική μείωση της εγχώριας ζήτησης για καταναλωτικά και επενδυτικά αγαθά έχει οδηγήσει σε θεαματική βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -14% περίπου κατά το 2008 σε -2,2% κατά το 2013. Αυτή η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, που θα οφείλεται στον περιορισμό της δαπάνης για εισαγωγές, δεν αντανακλά βέβαια, βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας αλλά αποτελεί δείκτη συρρίκνωσης της οικονομίας. Είχε ωστόσο, θετική επίπτωση στο ισοζύγιο και ως εκ τούτου και στην μεταβολή του ΑΕΠ κατά το 2009-2013 καθώς μεταβλήθηκε θεαματικά ο λόγος εξαγωγών/εισαγωγών.

9. **Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας** των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών οφείλεται κατά τα 2/3 σε μακροχρόνιους διαρθρωτικούς λόγους (υποδομές, παιδεία, λειτουργία των αγορών προϊόντων, κλπ) οι οποίοι επιδεινώθηκαν κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης. Έτσι, τίθεται εμφατικά στην ελληνική οικονομία το ζήτημα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και του τρόπου ένταξής της στο διεθνές εμπόριο, δεδομένου ότι ελληνικές εξαγωγές αφορούν προϊόντα χαμηλού τεχνολογικού περιεχομένου, μικρής αξίας και χαμηλής ποιότητας. **Η διαπίστωση αυτή** σημαίνει ότι η στρατηγική αύξησης των επιδόσεων του εξαγωγικού τομέα της χώρας και στήριξης υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης του ΑΕΠ σε μεσο-μακροπρόθεσμη διάρκεια προϋποθέτει την σοβαρή και εκτεταμένη αναβάθμιση και ανασυγκρότηση του παραγωγικού συστήματος.

10. **Η μείωση του όγκου της εγχώριας ζήτησης** κατά την πενταετία 2009-2013 κατά το 1/3, συνέβαλλε στην υποχώρηση του κατά 14 χρόνια, δηλαδή στα επίπεδα του 1998. **Η μείωση αυτή στην Ελλάδα** πραγματοποιήθηκε σε μία περίοδο κατά την οποία η αντίστοιχη ζήτηση στις 37 πιο αναπτυγμένες χώρες παρέμεινε περίπου σταθερή. Ως αποτέλεσμα, κατά την πενταετία 2009-2013, η μείωση που παρουσίασε η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα έναντι των 37 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών ανήλθε σε 32,4% επαναφέροντας τον σχετικό δείκτη σε επίπεδα χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του 1990.

11. **Το αποτέλεσμα των πολιτικών αποδιάθρωσης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα** σε συνδυασμό με την περιστολή της ζήτησης και της αγοραστικής δύναμης είναι η μείωση (2010-2013) του αριθμού των απασχολουμένων κατά 20% (930.000 άτομα), ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, αποδεικνύοντας την ισχυρή συσχέτιση τω δύο μεταβλητών (ΑΕΠ και απασχόληση) που μειώθηκαν κατά 23% του ΑΕΠ και κατά 20% του αριθμού των απασχολούμενων. **Το υπόλοιπο τμήμα** της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Έτσι, **το κύριο βάρος της προσαρμογής** μεταφέρθηκε στην απασχόληση και η μείωσή της στην διάρκεια της κρίσης μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας (2013, 27,3%, ΕΛΣΤΑΤ).

12. **Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας** από το 7,7% το 2008 σε 27,3% το 2013, κατά την περίοδο 2009-2013, δεν οφείλεται μόνο στη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων αλλά και στην σταθεροποίηση του εργατικού δυναμικού, το οποίο παρέμεινε στάσιμο.

13. **Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας** κατά την περίοδο 2010-2013, σε συνδυασμό με την διοικητική μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων και τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, έχει προκαλέσει μείωση του μέσου πραγματικού μισθού κατά 21% έναντι του 2009.

14. **Οι μειώσεις του μέσου πραγματικού μισθού και της απασχόλησης** συρρικνώ-

νουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Στην διάρκεια των ετών 2010-2013, σε τρέχουσες τιμές, οι αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων μειώθηκαν κατά 41 δις ευρώ και πρόκειται να μειωθούν κατά περίπου 2 επί πλέον δις ευρώ το 2014.

15. Κατά την περίοδο 1993-2009 **οι πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο** αυξάνονταν με ρυθμούς που επέτρεπαν την σύγκλιση των αμοιβών στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέχρι το 2009 οι μέσες αποδοχές των εργαζομένων ανέρχονταν σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στο 81% της μέσης αγοραστικής δύναμης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Κατά το 2010-2014 η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών έχει αντιστραφεί και ο δείκτης μειώθηκε στο 65% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Έτσι, **η απόκλιση των πραγματικών μισθών** έναντι του μέσου όρου της ΕΕ-15 έχει αυξηθεί τόσο ώστε να είναι συγκρίσιμη με την αντίστοιχη απόκλιση της δεκαετίας του 1980.

16. **Η αγοραστική δύναμη** των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό κατά την πενταετία 2010-2014 μειώθηκε κατά 23%, με αποτέλεσμα στο τέλος του 2014 να επιστρέψει στα επίπεδα του έτους 1995. **Η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα** κατά το 2014, ανέρχεται στα 2/3 της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης στην ΕΕ-15. Έτσι, **η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα** είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη στην Μάλτα, στην Σλοβενία, την Κύπρο και την Κροατία. **Η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα** έχει πλέον εξισωθεί με αυτήν της Πορτογαλίας, έναντι της οποίας υπήρχε πάντοτε σημαντική απόσταση που απέρρεε από τη μεγάλη διαφορά στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ των δύο χωρών.

17. **Η παραγωγικότητα της εργασίας** στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009 είχε προσεγγίσει το 91% του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης-15. **Από το 2010** αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας και **ο δείκτης υποχώρησε** από το 91% στο 85% το 2013, με προοπτικές να υποχωρήσει περαιτέρω κατά το 2014 στο επίπεδο του 84%.

18. **Οι μισθοί** (χωρίς τον συνυπολογισμό του τεκμαρτού εισοδήματος εργασίας των αυτοαπασχολούμενων) μειώθηκαν κατά 30 δις ευρώ, από τα περίπου 85 δις ευρώ το 2009 σε 56 δις ευρώ το 2014 (προ φόρων και χωρίς να γίνει η διόρθωση για το 5% των υψηλών μισθών που αφορούν σε διευθυντές των οποίων οι αμοιβές δεν μειώθηκαν).

19. **Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα** για το σύνολο της οικονομίας υπολογισμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 37 άλλων ανεπτυγμένων χωρών μειώθηκε στη διάρκεια της περιόδου

2009-2013 κατά 20%. Η αντίστοιχη μείωση σε εθνικά νομίσματα (χωρίς δηλαδή να λαμβάνονται υπόψη οι μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων) ανήλθε σε 21%. Οι μεταβολές αυτές μετέτρεψαν σημαντικά το επίπεδο του κόστους εργασίας αφού στο τέλος του 2013, η μείωση των αμοιβών εργασίας της τετραετίας 2010-2013, είχε αντισταθμίσει ολόκληρη την αρνητική επίπτωση που είχε επιφέρει η ανατίμηση του ευρώ στο μοναδιαίο κόστος εργασίας. **Η Ελλάδα έχει πλέον κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος** χαμηλότερο από τις άλλες 14 πιο ανεπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την Κύπρο και την Σλοβενία. Είναι **η χώρα** με το χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας μετά από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

20. Η απόσταση που χωρίζει **το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος** στην Ελλάδα από τις άλλες προηγμένες χώρες της ευρωζώνης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 34% ως προς την Γερμανία (με βάση 100 για Γερμανία, ο δείκτης ανέρχεται σε 66 για την Ελλάδα). **Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία** είναι για πρώτη φορά υψηλότερο από αυτό της Ελλάδας (73 έναντι της Γερμανίας). Υψηλότερο από την Ελλάδα και μάλιστα κατά πολύ, είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Σλοβενία.

21. Οι μέσες ετήσιες μικτές (ακαθάριστος μισθός και εισφορές εργοδότη) αποδοχές σε ευρώ στην Ελλάδα ανά απασχολούμενο κατά το 2014 είναι μικρότερος από αυτές της Σλοβενίας και της Κύπρου (όπου επίσης έχει μειωθεί ο πραγματικός μισθός) και ανέρχονται σε 21.930 ευρώ, έναντι περίπου 35.000 ευρώ στην Ισπανία, 39.000 ευρώ στην Γερμανία, 49.000 ευρώ στην Γαλλία και 45.000 ευρώ στην Ιρλανδία.

22. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκτός των απωλειών σε πραγματικούς όρους των κατώτατων αποδοχών λόγω πληθωρισμού κατά την διετία 2010-2011), επιβάλλεται τον Φεβρουάριο του 2012 με την ΠΥΣ 6/2012 (2ο Μνημόνιο), **ονομαστική μείωση 22% στον κατώτατο μισθό και ημερομίσθιο και 32% αντίστοιχα για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών. Παράλληλα, η καθίζηση της αγοραστικής δύναμης (25 εκατοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τα επίπεδα του 1984)** του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα, δεν επιδέχεται σύγκρισης με καμία άλλη περίπτωση ευρωπαϊκής χώρας, δεδομένου ότι, και την ίδια περίοδο 2010-2013, **ο πραγματικός κατώτερος μισθός** μειώθηκε κατά 25,9 % και κατά 35,4 % για τους νέους κάτω των 25 ετών.

23. Κατά την περίοδο 2010-2013 **οι κατώτατες συμβατικές κλαδικές πραγματικές αποδοχές** υποχωρούν σημαντικά και μειώνονται κατά 18,8 % στα ξενοδοχεία, 9,8 % στο εμπόριο, 8,2 % στις Τράπεζες, 6,6 % στην τσιμεντοβιομηχανία και 4,5 % στην σιδηροβιομηχανία. **Η μεγαλύτερη μείωση** παρατηρείται στις κατώτατες αποδοχές στον κλάδο των ξενοδοχείων. Στα τέλη του 2013, η εξέλιξη του κατώ-

τατου πραγματικού μισθού των ξενοδοχοϋπαλλήλων έχει ακυρώσει πλήρως την πρόοδο που επιτεύχθηκε σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου 2010-2013 και έχει επανέλθει σε πραγματικούς όρους σε επίπεδα προ του έτους 2.000.

24. Σε 1.350.000 άτομα ανήλθε **ο αριθμός των ανέργων** κατά το 2013 έναντι 378.000 άτομα το 2008. Επομένως, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει προκαλέσει, μεταξύ των άλλων, και απώλειες περίπου ενός εκατομμυρίου θέσεων εργασίας. **Για το 2014** προβλέπεται ότι θα υπάρξει μείωση (προσωρινή, εποχική, επιδοτούμενη απασχόληση, κλπ.) του αριθμού των ανέργων κατά περίπου 80.000 άτομα (σε μέσο ετήσιο επίπεδο και θα προέλθει κατά τα 3/4 από την συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού κατά το 1/4 από την μείωση της απασχόλησης). **Το ποσοστό ανεργίας** αυξήθηκε κατά το 2009-2013 σε 27,3% σε μέσο επίπεδο και ο λόγος ανέργων/απασχολούμενων υπερβαίνει το 1/3, γεγονός που σημαίνει ότι σε κάθε τρεις εργαζόμενους αντιστοιχεί περίπου ένας άνεργος. Ειδικότερα, η ανεργία των νέων 15-24 ετών ανήλθε στο 58% (178.000 άτομα) και η ανεργία της ομάδας ηλικιών 45-64 ετών ανήλθε στο 20,3% (359.000 άτομα).

25. **Από το σύνολο των απασχολουμένων** (3.483.700 άτομα, Α΄ τρίμηνο 2014) το 63,3% εργάζονται ως μισθωτοί, το 25% είναι αυτοαπασχολούμενοι, το 6,4% είναι εργοδότες και το 4,6% είναι συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Παράλληλα, **από το σύνολο των ανέργων** επτά στους δέκα ανέργους είναι μακροχρόνιοι άνεργοι, ενώ μόλις το 26% των ανέργων έχει διάρκεια ανεργίας από ένα μέχρι ένδεκα μήνες.

26. Παρά την σημαντική αύξηση του αριθμού των ανέργων κατά την περίοδο 2010-2014, **ο αριθμός των επιδοτούμενων ανέργων** μειώνεται εξίσου σημαντικά, ιδιαίτερα το τελευταίο έτος, με αποτέλεσμα οι επιδοτούμενοι άνεργοι να αντιστοιχούν από το 1/3 τον Ιανουάριο του 2010, στο 10,3% των ανέργων τον Απρίλιο του 2014, ως αποτέλεσμα, κυρίως, της μείωσης του αριθμού τω επιδοτούμενων ανέργων οι οποίοι ομαδοποιούνται στην κατηγορία των «κοινών κλπ ανέργων» αλλά και των αλλαγών των προϋποθέσεων για την λήψη του επιδόματος ανεργίας στους εποχικά απασχολούμενους.

27. **Η ανεργία των νέων** (15-24 ετών) **και των ηλικιωμένων** (45-64 ετών) αποτελεί ένα **ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα** και εμφανίζει αυξητικές τάσεις στις περισσότερες χώρες, ενώ στις χώρες που εφαρμόζονται προγράμματα λιτότητας η αύξηση αυτή είναι εντυπωσιακή. Παράλληλα, **οι πολιτικές απασχόλησης** κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης επικεντρώθηκαν σε μέτρα ενίσχυσης της ευελιξίας, της μερικής και προσωρινής απασχόλησης, κλπ χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα στην καταπολέμηση της ανεργίας.

28. **Οι δαπάνες για την απασχόληση και την κοινωνική προστασία των ανέργων**, μειώθηκαν σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά τις αυξημέ-

νες ανάγκες που προκλήθηκαν από την οικονομική κρίση και ύφεση η οποία, ιδιαίτερα, την ομάδα ηλικίας ανέργων 45-64 ετών την οδηγεί για παράδειγμα στην Ελλάδα στην πρόωρη συνταξιοδότηση με μειωμένη σύνταξη, λόγω της σοβαρής ανεπάρκειας της προστασίας των ανέργων (40.000 νέοι συνταξιούχοι τον χρόνο μέχρι το 2009 και 100.000 νέοι συνταξιούχοι τον χρόνο μετά το 2010. Παράλληλα, η μείωση των δαπανών απασχόλησης είναι υψηλότερη στις χώρες με οξύτερα προβλήματα ανεργίας και ειδικότερα η μείωση είναι μεγαλύτερη στις ενεργητικές πολιτικές και τις υπηρεσίες απασχόλησης.

29. Η καθυστέρηση επίλυσης ή η αναποτελεσματικότητα αντιμετώπισης της ανεργίας **δυσχεραίνει** ακόμη περισσότερο τις πολιτικές απασχόλησης και επιδεινώνει τις αρνητικές παρενέργειές τους στην οικονομία, την δημογραφία (η ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών θα διευρύνεται στο σύνολο του πληθυσμού μέχρι το 2035 και θα συμβάλλει, στον βαθμό που την αφορά, στην γήρανση του πληθυσμού).

30. Οι ειδικότερες επιπτώσεις της ηλικιακής ομάδας (45-64 ετών) είναι: **i)** ότι συμβάλλει στο αναλογιστικό έλλειμμα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) κατά 50%, **ii)** ότι η ένταξη της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας στην αγορά εργασίας κατά 10.000 άτομα τον χρόνο από τα 30.000 άτομα νέας συνολικής ετήσιας απασχόλησης που δημιουργείται με ετήσιο ρυθμό αύξησης 2% του ΑΕΠ συμβάλλει στην μείωση του ελλείμματος του ΣΚΑ ετησίως κατά 2,1%. Παράλληλα, σε **αναλογιστικούς όρους** το **2023** εμφανίζεται στο ΣΚΑ ως εναρκτήριο έτος το φαινόμενο της μαζικής εξόδου συνταξιούχων (baby boom) και το **2046** και μετά, με τις παρούσες και μελλοντικές δημογραφικές εξελίξεις του πληθυσμού εμφανίζεται το φαινόμενο της μη ανανέωσής του από τις νέες γενεές.

31. Η παγκόσμια οικονομία δεν έχει κατορθώσει να ξεπεράσει οριστικά τα διαρθρωτικά προβλήματα που οδήγησαν στην οικονομική κρίση το χρηματοπιστωτικό σύστημα, το οποίο παραμένει ασταθές, ενώ οι πολεμικές συγκρούσεις προκαλούν έντονη ανησυχία και οικονομική αβεβαιότητα. Παράλληλα, **η ευρωπαϊκή οικονομία** δεν έχει κατορθώσει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για διατηρήσιμη και ισχυρή ανάκαμψη, με την υψηλή ανεργία, τα προγράμματα λιτότητας, τα προβλήματα στο χρηματο-πιστωτικό σύστημα και την εντεινόμενη κρίση του δημόσιου χρέους ορισμένων χωρών να διαχέει την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα για τις μελλοντικές εξελίξεις. Με άλλα λόγια **το περιβάλλον** της ελληνικής οικονομίας παραμένει ασταθές και αβέβαιο.

32. Η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα κατά το 2013-2016 και το 2015-2018 παραμένει στοχευμένη με προσήλωση στην **μείωση των δημοσίων δαπανών** και την αύξηση των εσόδων από τους μισθωτούς και τους συνταξιούχους, προκειμένου να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Τα έσοδα αυτά ύψους άνω των 14,5 δις ευρώ θα επιδεινώσουν, εκτός των άλλων, την κατά-

σταση στην πραγματική οικονομία και την αγορά εργασίας χωρίς να επιτυγχάνουν τον δημοσιονομικό στόχο μείωσης δημοσιονομικού ελλείμματος.

33. **Οι νομοθετικές παρεμβάσεις στο πεδίο της εθνικής εργατικής νομοθεσίας** των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης χαρακτηρίζονται, κυρίως, από την στρατηγική ενίσχυσης της ευελιξίας της εργασίας, απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και μετασχηματισμού του κοινωνικού κράτους σε κράτος φιλανθρωπίας. Ειδικότερα στην **Ελλάδα** οι νομοθετικές παρεμβάσεις των Μνημονίων έχουν καθιερώσει σε μεγάλο βαθμό την ευελιξία φθηνής απασχόλησης, χαμηλού κόστους προσλήψεις και αντικαταστάσεις ή αποχωρήσεις ή απολύσεις μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων.

34. **Κορύφωση** στην «εποχή της ανασφάλειας» της εργασίας στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Ελλάδα είναι **η επισφαλής εργασία**, στην οποία συγκαταλέγεται, μεταξύ των άλλων, και η προσωρινή απασχόληση, η οποία για τους νέους αποτελεί συγκοινωνούν δοχείο με την ανεργία. **Ουσιαστικά** αποτελεί μία «ρευστή εργασιακή συνθήκη», μία συνεχής κατάσταση «εντός και εκτός» της αγοράς εργασίας, ενώ διαπερνά, επηρεάζει και τελικά καθορίζει όλες τις διαστάσεις της κοινωνικής ζωής του εργαζομένου.

35. **Η οριακή ισορροπία** εισροών-εκροών κατά το 2014-2015, και από το τέλος του 2015 και μετά (δηλ. το 2016), ανατρέπεται στο κοινωνικο-ασφαλιστικό σύστημα της χώρας (ΣΚΑ), με αποτέλεσμα **η ρευστότητα** (4,5 δις. ευρώ το αποθεματικό κεφάλαιο του ΣΚΑ το 2013) **και η βιωσιμότητά του να απαιτούν πρόσθετους πόρους** (2016 950 εκατ. ευρώ, 2017 1,88 δις ευρώ, 2018 2,14 δις ευρώ, 2019, 2,40 δις ευρώ, 2020 2,67 δις ευρώ).

36. **Οι περικοπές των συντάξεων**, (κύριων και επικουρικών), οι μειώσεις του εφάπαξ, η αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, η αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των κύριων συντάξεων, των επικουρικών (ρήτρα μηδενικού ελλείμματος) συντάξεων και του εφάπαξ (αλλαγή του μαθηματικού τύπου), η μείωση της κρατικής επιχορήγησης, οι αποσπασματικές και ανορθολογικές ενοποιήσεις των ασφαλιστικών ταμείων με βασικό κριτήριο την εξασφάλιση πόρων από τα πλεονασματικά ταμεία και την σταδιακή μείωση των παροχών όλων των ασφαλισμένων και συνταξιούχων, κ.λ.π. κατά την περίοδο 2010-2013, σε συνθήκες εκρηκτικής αύξησης της ανεργίας, μετατόπισε το οριακό έτος στην εξέλιξη των αποθεματικών του ΣΚΑ από το 2014 στο έτος 2016, δηλ. μόνο κατά δύο χρόνια.

37. **Οι δυσμενείς εξελίξεις** στην ρευστότητα και στην μακροχρόνια βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα σηματοδοτούν «την ώρα μηδέν για το Ασφαλιστικό» και αναδεικνύει την αναγκαιότητα νέου πλαισίου χρηματοδότησης του συνταξιοδοτικού συστήματος με την ανεύρεση νέων πόρων εκτός Κρατικού Προϋπολογισμού (π.χ. αύξηση αντικειμενικών αξιών δημόσιας περιουσίας,

τυχερά παιχνίδια, κερδοφορία Τραπεζών και δημόσιων επιχειρήσεων, κρατικές προμήθειες, φορολογία στις εταιρείες έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων, δημόσια έργα, καζίνο, κλπ. (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2010), με στόχο την μακροχρόνια οικονομική βιωσιμότητα και κοινωνική αποτελεσματικότητα του ΣΚΑ.

Πρόλογος

Η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα (2010-2014) έχει οδηγήσει την ελληνική οικονομία σ' ένα χαμηλό σημείο **τριπλής** προσαρμογής (αποπληθωρισμός, ισοσκελισμένο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών και μηδενικό περίπου δημοσιονομικό έλλειμμα) στο υπόβαθρο του οποίου ενυπάρχει η αβεβαιότητα εξαιτίας των δυσμενών επιπτώσεων στην πραγματική οικονομία. Ωστόσο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το κόστος της προσαρμογής παραμένει εξαιρετικά υψηλό: σημαντική και ραγδαία μείωση του εισοδήματος των εργαζομένων, ιστορικά υψηλό ποσοστό ανεργίας, αποδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους, αποδόμηση των λειτουργιών του κρατικού μηχανισμού, υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και των δημόσιων υποδομών, δραματική επέκταση της φτώχειας και της πολιτιστικής υπανάπτυξης, αποεπένδυση και συρρίκνωση του παραγωγικού και τεχνολογικού δυναμικού, ιδιωτικοποιήσεις δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών, άνιση αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος, ιδιαίτερα, του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Παρά αυτό **το «ολιστικό πλήγμα της εργασίας»** που έχει συντελεσθεί, μεταξύ των άλλων, από την ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, εντούτοις οι συστάσεις (Ιούλιος 2014) της τρόικας συνεχίζουν με ένα σκληρό και αδιέξοδο τρόπο να αναφέρονται με έμφαση στην αναγκαιότητα αλλαγών στην αγορά εργασίας (αλλαγή του συνδικαλιστικού νόμου, απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων, περαιτέρω δυσμενείς αλλαγές στο ασφαλιστικό, μείωση των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών, κλπ), αδιαφορώντας ότι η εμμονή στην παράταση αυτής της ασκούμενης νεοφιλελεύθερης πολιτικής εμποδίζει, όπως έχει αποδειχθεί, την επίτευξη προσδοκιών ανάσχεσης της ύφεσης και μείωσης τόσο της ανεργίας (178.000 άτομα) των νέων (15-24 ετών), όσο και της ανεργίας (359.000 άτομα) των ηλικιωμένων ανέργων (45-64 ετών). Επιπλέον, η συνέχιση αυτής της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης θα συντηρήσει, μεταξύ των άλλων, την περιδίνηση της παραγωγής και της κοινωνικής καθίζησης της ελληνικής οικονομίας, με αποτέλεσμα, παρά τις πρωτοφανείς θυσίες για μία ανεπτυγμένη χώρα σε καιρό ειρήνης, να μην είναι ακόμη ορατά τα σημεία μίας διατηρήσιμης μακροχρόνιας ανάκαμψης.

΄Ετσι, με αφετηρία αυτά τα δεδομένα, **τίθενται τρία σημαντικά ερωτήματα** αναφορικά με τις εξελίξεις και τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας: **Πρώτον**, η ελληνική οικονομία μετά το τέλος της ύφεσης θα εκκινήσει μία πορεία ταχείας, βραδείας ή μηδενικής ανάκαμψης; Διαθέτει όμως η ελληνική οικονομία μετά πέντε χρόνια παραγωγικής και κοινωνικής καθίζησης τις ενδογενείς δυνάμεις που θα την οδηγήσουν σε ανάκαμψη της παραγωγής και της απασχόλησης, σε μείωση της ανεργίας και αύξηση των εισοδημάτων των μισθωτών, σε αύξηση

των ιδιωτικών επενδύσεων, των επενδύσεων σε δημόσιες υποδομές και στην ανασύσταση του κοινωνικού κράτους; **Δεύτερον**, διαθέτει η ελληνική οικονομία εξωγενείς παράγοντες που μπορούν να διασφαλίσουν μαζί με τις ενδογενείς δυνάμεις την επανεκκίνησή της και να πυροδοτήσουν την ανάκαμψή της; Συνιστούν οι λεγόμενες διαρθρωτικές αλλαγές των Μνημονίων το «νέο παραγωγικό μοντέλο» της χώρας μας ή μήπως διαμορφώνουν ένα «νέο αναπτυξιακό καθεστώς» που θα συντηρεί τη στασιμότητα και το οποίο θα καταδικάσει την ελληνική οικονομία σε βραδείς ρυθμούς ανάπτυξης, με αργή αποκλιμάκωση της ανεργίας και με κίνδυνο να αποκτήσει η ελληνική οικονομία μεσομακροπρόθεσμα χαρακτηριστικά υπανάπτυξης; **Τρίτον**, ποιο θα είναι το μέλλον του επιπέδου των εισοδημάτων και του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων, της ανεργίας, της αναδιανομής του εισοδήματος, του κοινωνικού κράτους και του φυσικού περιβάλλοντος στα πλαίσια του «νέου αναπτυξιακού καθεστώτος» που προωθούν η τρόικα και η κυβέρνηση; Μετά τη σημαντική μείωση των εισοδημάτων των μισθωτών, των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών καθώς και την αποδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων θα υπάρξει ανάκαμψη του εισοδηματικού μεριδίου των εργαζομένων στο ΑΕΠ; Θα πρόκειται για ένα αναπτυξιακό καθεστώς διαρκούς και αυτοσυντηρούμενης ανεργίας, για ένα καθεστώς πλήρους και σταθερής απασχόλησης ή για κάτι ενδιάμεσο με μέσου επιπέδου εισοδήματα και ευέλικτων και προσωρινών μορφών απασχόλησης;

Βέβαια, το έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών καθώς και το δημόσιο έλλειμμα βρίσκονται σε σημείο προσαρμογής, πλην όμως αυτά επετεύχθησαν με μειωμένη απασχόληση, υψηλή ανεργία, αποεπένδυση, κοινωνική καθίζηση και επέκταση της φτώχειας σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού. Επομένως, **το ερώτημα** που τίθεται σήμερα είναι εάν κατά τις επόμενες δεκαετίες αυτή η επιδείνωση θα παγιωθεί ως κανονική και «φυσιολογική» κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και των εργαζομένων. Εάν δηλαδή η ελληνική κοινωνία θα μετατραπεί σε κοινωνικό σχηματισμό που θα αποδεχθεί τις υψηλές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ως μόνιμη και αναπόφευκτη πραγματικότητα, δηλαδή ως διαρθρωτικό και διαρκές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας.

Όπως αποδεικνύεται στην **΄Εκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2014,** για να αποφύγει η ελληνική οικονομία τους αργόσυρτους ρυθμούς ανάκαμψης και με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για το επίπεδο των επενδύσεων, της ανεργίας, των εισοδημάτων, των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών, κλπ **είναι αναγκαία** η επιστροφή των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων καθώς και η βελτίωση των επιδόσεων του εξαγωγικού τομέα με την αναβάθμιση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της ανταγωνιστικότητας τιμής, ώστε η επίτευξη του ισοσκελισμένου εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών να μην λειτουργεί ως φραγμός στην πορεία οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Όμως, για να συμβεί αυτό, απαιτείται ολόκληρη η μείωση (16%) του μοναδιαίου κόστους εργα-

σίας να μεταβιβαστεί στις τιμές, δηλαδή να μετατραπεί σε μείωση των τιμών (15%) των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, προκειμένου οι επιδόσεις του εξωτερικού τομέα να επιτρέπουν την μεγέθυνση του ΑΕΠ χωρίς τη δημιουργία ενός ανεπιθύμητου εξωτερικού ελλείμματος. Μία τέτοια μεταβίβαση των μειώσεων του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις τιμές σημαίνει σταθεροποίηση του μέσου περιθωρίου κέρδους στα επίπεδα του 2010. Σε αντίθετη περίπτωση, η ελληνική οικονομία θα βρίσκεται εγκλωβισμένη σε μία διαδικασία αργόσυρτης ανάπτυξης, υψηλής ανεργίας και διατήρησης του εισοδηματικού μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ στο σημερινό χαμηλό επίπεδό του ή ισοδύναμα διατήρησης του λόγου κερδών/μισθών σε ιστορικά υψηλό επίπεδο που υπερβαίνει μάλιστα το αντίστοιχο μέγεθος των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ελπίζουμε ότι η **Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2014**, με την επιστημονική ανάλυση και τεκμηρίωση των βασικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας καθώς και της αναγκαιότητας ουσιαστικής και έγκαιρης απομάκρυνσης από την ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης και της υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής εξόδου από την κρίση, τόσο σε επίπεδο μείγματος, στόχων και περιεχομένου της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, όσο και σε επίπεδο αναπτυξιακού προτύπου, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο του συνδικαλιστικού κινήματος, των εργαζομένων, των συνταξιούχων και της επιστημονικής κοινότητας της χώρας μας, με την συμβολή της στην κοινωνική διαπραγμάτευση και τη δημόσια συζήτηση για την πορεία της αναπτυξιακής ανόρθωσης και της κοινωνικής ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας.

Παράλληλα, θεωρώντας ότι η **Έκθεση** συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των κοινωνικο-οικονομικών και δημοσιονομικών πτυχών της ελληνικής οικονομίας, του προγράμματος της εσωτερικής υποτίμησης, της απασχόλησης, της ανεργίας, των μισθών, των εργασιακών σχέσεων, της εξασφάλισης της μεσο-μακροπρόθεσμης οικονομικής βιωσιμότητας και κοινωνικής αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) και της εναλλακτικής κοινωνικο-οικονομικής και αναπτυξιακής στρατηγικής, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία, τα στατιστικά στοιχεία, την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα, την προοπτική της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και την αναλογιστική τεκμηρίωση της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του ΣΚΑ.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ

Εισαγωγή

Οι δυσμενείς και σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα και σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης αποδεικνύουν ότι η ύφεση (-25%) και η ανεργία (27,8%, 1.342.299, Α΄ τρίμηνο 2014, ΕΛΣΤΑΤ) δεν αποτελούν παράπλευρες απώλειες της οικονομικής κρίσης στην χώρα μας. **Αντίθετα**, συνιστούν τα αρνητικά χαρακτηριστικά των ασκούμενων πολιτικών οι οποίες ουσιαστικά έχουν «φυλακίσει» τους πόρους της οικονομίας στο έλλειμμα και το χρέος, στερώντας από πόρους τις επενδύσεις, την ανάπτυξη και την απασχόληση. Έτσι αποδεικνύεται ότι η εσωτερική υποτίμηση αποτελεί τον κινητήρα αντιφάσεων και συστολής των δυνάμεων της οικονομίας και της κοινωνίας. Από την άποψη αυτή αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα κατά το 2010-2013 με δημοσιονομικά μέτρα λιτότητας 63 δις ευρώ μειώθηκε το δημόσιο έλλειμμα κατά 28 δις ευρώ, ενώ σημειώθηκε αύξηση του χρέους από 129% του ΑΕΠ (2009) σε 175,5% του ΑΕΠ (2013). Επιπλέον στις συνθήκες αυτές **επωάσθηκε** μία θεμελιώδης καθίζηση μεταξύ των βραχυπρόθεσμων και μεσομακροπρόθεσμων προοπτικών της ελληνικής και νοτιοευρωπαϊκής οικονομίας, σε βαθμό που το πρόγραμμα εσωτερικής υποτίμησης να θεωρείται ότι αποδομεί τις παραγωγικές δυνάμεις της ελληνικής και της μεσογειακής οικονομίας. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η πτώση (2009-2013) των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα στα επίπεδα του 1994, δημιούργησαν **δυσμενείς συνθήκες αποεπένδυσης** με την έννοια της απώλειας σημαντικού τμήματος του παραγωγικού δυναμικού της ελληνικής οικονομίας. Έτσι από το 25% της συνολικής απώλειας του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2010-2013, το 10% του ΑΕΠ και η αντίστοιχη απασχόληση (150.000 θέσεις εργασίας) έχουν απολεσθεί εξαιτίας των συνθηκών αποεπένδυσης (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2013). Αξίζει να σημειωθεί ότι στο υπόβαθρο αυτών των εξελίξεων, τα προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης 3,3 δις ευρώ που εξαγγέλθηκαν κατά την περίοδο 2010-2013 δεν συνέβαλαν στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας καθώς και στην ανάσχεση της εκρηκτικής αύξησης της ανεργίας κατά την συγκεκριμένη περίοδο. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι **ο αριθμός των ανέργων** δεν μπορεί να μειωθεί όσο δεν πραγματοποιούνται δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις και όσο οι επιχειρήσεις δεν αυξάνουν τον αριθμό του προσωπικού τους. Κατά συνέπεια αποδεικνύεται ότι το ζήτημα της ανάπτυξης, της απασχόλησης και της καταπολέμησης της ανεργίας, αποτελεί μία **διαρκή πρόκληση** για την ελληνική και την ευρωπαϊκή οικονομία, γεγονός που σημαίνει ότι η απορρυθμιστική και αποσπασματική προσέγγιση του αναπτυξιακού ζητήματος αδυνατεί να δώσει αποτελεσματικές, μεσομακροπρόθεσμες και βιώσιμες λύσεις. Με άλλα λόγια, όσο αποδομείται και απαξιώνεται το παραγωγικό και τεχνολογικό υπόβαθρο της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας, με την διείσδυση

της λιτότητας και του περιορισμού της ρευστότητας στους αρμούς της πραγματικής οικονομίας, τόσο θα σπανίζει η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η παραγωγική ανασυγκρότηση της οικονομίας**. Η οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα** στις συνθήκες αυτές καθίσταται δυσμενέστερη εάν παρατηρηθεί «η διττή πίεση που ασκείται στην ανεργία από την ύφεση και την εξέλιξη της νέας τεχνολογίας». Η εξέλιξη αυτή προδιαγράφει την επαλήθευση της εμπειρικής έρευνας ότι η ανάκαμψη της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια δεν θα είναι ικανή σημαντικής συμβολής στην μείωση της ανεργίας **(άνεργη ανάπτυξη)** εξαιτίας της υποτονικής ανάκαμψης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα. Η προοπτική αυτή σημαίνει ότι η βραδεία ανάπτυξη που ακολουθεί μία μεγάλη ύφεση μπορεί να έχει βαθιές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Έτσι, το πρόβλημα της απασχόλησης κρίνεται ότι θα είναι καθοριστικό τις επόμενες δύο δεκαετίες, οπότε εκτιμάται ότι θα εμφανισθεί και η μεγάλη σύγκρουση της εποχής μεταξύ της νέας τεχνολογίας και της εργασίας.

Από την άποψη αυτή **η ανάπτυξη και η ανεργία** αποτελούν τις νέες προκλήσεις του παρόντος αλλά πολύ περισσότερο του μέλλοντος. Εάν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι η αύξηση του ΑΕΠ κατά μία ποσοστιαία μονάδα στις αναπτυγμένες χώρες μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της ανεργίας κατά μισή ποσοστιαία μονάδα, που σημαίνει επιστροφή στην διεθνή αγορά εργασίας τεσσάρων εκατομ. ανέργων (IMF, 2014) αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι διεθνείς διακηρύξεις για αποτελεσματική καταπολέμηση της ανεργίας περιβάλλονται από αναμενόμενη αβεβαιότητα. Το ίδιο και στην ελληνική οικονομία η αύξηση του ΑΕΠ κατά μία ποσοστιαία μονάδα μπορεί να συμβάλλει στην μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά 0,30% (15.000 άτομα), ενώ η μείωση του ΑΕΠ κατά μία ποσοστιαία μονάδα αυξάνει την ανεργία κατά μία ποσοστιαία μονάδα (50.000 άτομα). Η εκτίμηση αυτή σημαίνει ότι για να επιστρέψει η ελληνική οικονομία σε επίπεδα ανεργίας του έτους 2009 (9,5%, 450.000 άτομα) και να δημιουργήσει το ένα εκατομμύριο θέσεων εργασίας που χάθηκαν (στους κλάδους κυρίως των κατασκευών, της μεταποίησης και του εμπορίου) την περίοδο 2009-2013 (ένα εκατομμύριο θέσεων εργασίας την ίδια περίοδο χάθηκαν στην Κύπρο, Ιρλανδία και Πορτογαλία) ακόμη και με το αισιόδοξο σενάριο ετήσιας αύξησης του ΑΕΠ 3,5-4%, θα χρειαστούν τουλάχιστον 20 χρόνια. Σημειώνουμε ότι μετά τον κύκλο της ύφεσης στην Ελλάδα, η ανεργία, ακόμη και με το προαναφερόμενο αισιόδοξο σενάριο ετήσιας αύξησης του ΑΕΠ, πολύ δύσκολα θα διαμορφωθεί κάτω από το 17% το 2026, καθώς αυτό το ποσοστό αποδίδεται, κατά κύριο λόγο, στα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Σε πρόσφατη μελέτη του το Διεθνές Γραφείο Εργασίας εκτιμά ότι το 2019 η ανεργία στην Ελλάδα δεν μπορεί να είναι κάτω από 22% του εργατικού δυναμικού. Η απασχόληση το Α΄ τρίμηνο του 2014 ήταν 3.483.716 άτομα, σε βαθμό που το σύνολο των απασχολούμενων να είναι μικρότερο από τον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό και τους ανέργους κατά 1,2 εκατ. άτομα.

Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας (Α΄ τρίμηνο του 2014) παρατηρείται στους ηλικιωμένους ανέργους 45-64 ετών (20,3%, 359.000 άτομα), στους νέους ηλικίας 15-24 ετών (56,7%, 178.000 άτομα) και στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας (29,9%), Στερεάς Ελλάδας (27,8%) και Αττικής (28%), δηλαδή στα μεγαλύτερα βιομηχανικά και οικονομικά κέντρα της χώρας στα οποία το 2009 παρήγετο το μεγαλύτερο τμήμα της βιομηχανικής παραγωγής της χώρας. Τέλος, υπογραμμίζουμε την παράταση της σημαντικής **διχοτόμησης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα**, με την έννοια ότι ο αριθμός των επίσημα καταγεγραμμένων ανέργων (1.342.299 άτομα) να συμπίπτει σχεδόν με τον αριθμό των απασχολουμένων (1.400.000 άτομα) στον ιδιωτικό τομέα, δημιουργώντας μία «ισορροπία τρόμου» μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας, απαξιώνοντας την λειτουργία της αγοράς εργασίας και δίνοντας δυσμενείς προοπτικές στην κοινωνική συνοχή, ιδιαίτερα με το υψηλό ποσοστό (71,4%-958.401 άτομα) της μακροχρόνιας ανεργίας (ΕΛΣΤΑΤ, Γ΄ Τρίμηνο 2013) η οποία στερείται παντελώς επιδόματος ανεργίας. Παράλληλα το 2013, μετά την μείωση της απασχόλησης το 2011 κατά -6,8% και το 2012 κατά -8%, παρατηρείται επιβράδυνση του ρυθμού μείωσης της απασχόλησης κατά -4%, εξαιτίας κυρίως της ένταξης της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας στην επίσημη αγορά εργασίας καθώς και της επιδοτούμενης απασχόλησης κατά το συγκεκριμένο έτος. Από την άποψη αυτή, η εκτίμηση για μείωση της ανεργίας από 26% το 2014 σε 15,9% το 2020 με την δημιουργία 720.000 θέσεων εργασίας φαίνεται δυνατή μόνο εάν ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2015-2020 στην Ελλάδα είναι 8%. Αντίθετα η εκτίμησή μας κατά την συγκεκριμένη περίοδο 2015-2020 με ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά μέσο όρο 2% είναι ότι θα δημιουργηθούν 180.000 θέσεις εργασίας και το επίπεδο της ανεργίας από 26% το 2014 θα διαμορφωθεί στα επίπεδα του 22%-23% του εργατικού δυναμικού.

Παράλληλα, **η αξιολόγηση των πολιτικών απασχόλησης** σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. κατά την τελευταία εικοσαετία αναδεικνύει μία ισχυρή τάση απορρυθμίσεων των εργασιακών σχέσεων, θεωρώντας ότι με αυτόν τον τρόπο προσαρμόζεται το εργατικό δυναμικό στις τεχνολογικές εξελίξεις της παραγωγής. Όμως εκ του αποτελέσματος προκύπτει ότι η ευελιξία, η απασχολησιμότητα, η μαθητεία, οι παθητικές (προστασία των ανέργων) και οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης παθητικοποιήθηκαν, σε βαθμό, που να περιορίζονται στην διαχείριση άμβλυνσης της οξύτητας της ανεργίας και στην διατήρηση του ανέργου, περισσότερο στον βορρά και λιγότερο στον ευρωπαϊκό Νότο, σε κατάσταση κοινωνικά ενεργή, παρά να αναστέλλουν ουσιαστικά και αποτελεσματικά την πορεία αύξησης της. Με άλλα λόγια **οι πολιτικές απασχόλησης και προστασίας των ανέργων** έτειναν περισσότερο προς την δημιουργία συνθηκών εργασιακής ανασφάλειας για ένα σημαντικό τμήμα του εργατικού δυναμικού. Το ίδιο **το κράτος** έγινε η ατμομηχανή της ανασφάλειας, είτε ως φορέας έμπνευσης και άσκησης των εφαρμοζόμενων πολιτικών απασχόλησης, είτε

ως εργοδότης προς τους υπαλλήλους του. Αξίζει να σημειωθεί ότι σ' αυτό το πλαίσιο των πολιτικών απασχόλησης **κατέρρευσαν** οι προσδοκίες της ευελιξίας της αγοράς εργασίας ως επιλογή για την βελτίωση των δυνατοτήτων απασχόλησης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η μείωση του κατώτατου μισθού επί Ρέιγκαν στις ΗΠΑ και από 28/02/2012 και στην Ελλάδα, η εξασθένηση των συνδικάτων επί Θάτσερ, η κατάργηση της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής επί Φαμπϊούς, οι μινι-jobs επί Σρέντερ. Έτσι οι μισθοί έγιναν επίσης ευέλικτοι, όπως σήμερα στην Ελλάδα, ανατρέποντας σε σημαντικό βαθμό την πρωταρχική κατανομή των πόρων σε βάρος της μισθωτής εργασίας και παράλληλα μετατράπηκαν σε μεταβλητές της ευελιξίας της απασχόλησης, παρέχοντας την θεσμοποιημένη και καταναγκαστική δυνατότητα για υψηλές αποδόσεις του επενδεδυμένου κεφαλαίου. Παράλληλα, η εμπειρική έρευνα στην Ευρώπη (Revue Alternatives Economiques, Decembre 2013) απέδειξε ότι οι χαμηλοί μισθοί για παράδειγμα στην Γερμανία δεν εξηγούν το χαμηλό επίπεδο (5%) της ανεργίας. Επίσης απέδειξε ότι τα κράτη – μέλη που καθυστερούν να εξέλθουν από την κρίση είναι αυτά στα οποία οι πολιτικές απασχόλησης του παρελθόντος (μείωση του κόστους εργασίας, προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης, μείωση επιδομάτων ανεργίας, ευέλικτες μορφές απασχόλησης, αυτό-απασχόληση των ανέργων, κλπ) έκαναν την αγορά εργασίας περισσότερο απορρυθμισμένη και ευέλικτη. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι **βασικός μοχλός**, μεταξύ των άλλων, εξόδου από την κρίση αποτελεί η ρύθμιση της αγοράς εργασίας και η διαμόρφωση των μισθών διαμέσου ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων και συλλογικών συμβάσεων εργασίας. **Οι στρατηγικές επιλογές ευελιξίας της απασχόλησης και ευελιξίας των μισθών**, εκ του αποτελέσματος, επιδείνωσαν τους όρους κατανομής των πόρων, ενέτειναν τις ανισορροπίες και τις αντιφάσεις στην αγορά εργασίας, δεν συνέβαλαν στην αύξηση της απασχόλησης παρά την εξαφάνιση των λεγόμενων «δυσκαμψιών» (ρυθμίσεις) της αγοράς εργασίας, με αποτέλεσμα εξαντλώντας τα όρια τους να καταρρεύσουν οι προσδοκίες μείωσης της ανεργίας διαμέσου των πολιτικών πλήρους απορρύθμισης ή στην περίπτωση της Ελλάδας πλήρους αποδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας. Στις συνθήκες αυτές η απορρύθμιση και η ευελιξία της αγοράς εργασίας στα κράτη – μέλη της ευρωζώνης, δεν συνέβαλαν στην επίλυση των προβλημάτων της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Αντίθετα, συνέβαλαν στην αύξηση του επιπέδου των φτωχών – εργαζομένων στην ζώνη του ευρώ από 7,4% το 2006 σε 9,1% το 2012, ενώ στην Ελλάδα οι βίαιες μειώσεις των μισθών συνέβαλαν στην αύξηση των φτωχών-εργαζομένων από 11,9% το 2010 σε 15,1% το 2011 (Eurostat, 2012). Έτσι γίνεται πλέον φανερό ότι οι ασκούμενες πολιτικές της ευελιξίας της απασχόλησης και των μισθών **δεν συνιστούν πολιτικές που δημιουργούν θέσεις εργασίας** (Philippe Askenazy, 2013). Κατά συνέπεια, με αυτά τα δεδομένα, απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και αναποτελεσματικότητας των πολιτικών απασχόλησης να αντιμετωπίσουν την ανεργία, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης είναι πλέον επιβεβλημένο στην Ευρώπη η ένταξη της πολιτικής

καταπολέμησης της ανεργίας στην μακρο-οικονομική πολιτική. Αυτό σημαίνει, καταρχήν, **την προσφυγή** στην στρατηγική της ισομερούς ανάπτυξης μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και **την προσθήκη** στα τρία κριτήρια του Μάαστριχτ (χρέος, έλλειμμα, πληθωρισμός) τέταρτου κριτηρίου που θα αναφέρεται στο επίπεδο της απασχόλησης ή της ανεργίας, παράλληλα με **την προσθήκη** στο καταστατικό της ΕΚΤ ότι εκτός της σταθερότητας των τιμών αποτελεί κεντρικό στόχο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας και η καταπολέμηση της ανεργίας, ως αναγκαίες θεσμικές αλλαγές ουσιαστικής και αποτελεσματικής αντιμετώπισης της ανεργίας στην Ευρώπη και στα κράτη-μέλη. Στο πλαίσιο αυτό, προκύπτει ως επιτακτική ανάγκη **η οργανική ενότητα** των πολιτικών απασχόλησης με τις ανάγκες της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας της αναπτυξιακής πολιτικής στην ΕΕ και στην Ελλάδα, γεγονός που σημαίνει τον άμεσο προσανατολισμό της προς την κατεύθυνση ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και αποκατάστασης των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Παράλληλα, απαιτείται **σύνδεση** των δημόσιων πολιτικών με τον χαρακτήρα και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της χώρας καθώς και τη βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των ηγετικών κλάδων παραγωγής, με στόχο την αύξηση της εξαγωγικής δραστηριότητας της ελληνικής οικονομίας, την αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης, με βασικό εργαλείο οικονομικής πολιτικής την μεταβίβαση της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας (16%) στην μείωση των τιμών (15%) των αγαθών και υπηρεσιών. Έτσι, θα δημιουργηθούν οι αναγκαίες συνθήκες μεταμόρφωσης και ανασυγκρότησης της παραγωγικής βάσης, που μονοκαλλιεργείται από τις υπηρεσίες και τον τουρισμό, με την δημιουργία δικτύων, συνεργιών και συμπληρωματικότητας μεταξύ των τομέων και των κλάδων παραγωγής σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε στρατηγικό επίπεδο στο συγκεκριμένο θέμα των πολιτικών απασχόλησης υπάρχουν **τέσσερις απόψεις** στην Ε.Ε.: α) η άποψη που θεωρεί ότι με την **μείωση των μισθών και την ευελιξία** βελτιώνεται το επίπεδο ανταγωνιστικότητας και δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Στην Ελλάδα δεν επαληθεύτηκε αυτή η άποψη δεδομένου ότι ενώ μειώθηκε το κόστος εργασίας κατά 16% (2009-2013) εντούτοις η χώρα μας δέχθηκε πλήγμα στην ανταγωνιστικότητα κατατασσόμενη στη 57η θέση μεταξύ εξήντα χωρών (2014) από την 54η θέση το 2013, β) η άποψη **της ερμηνείας των διατάξεων της Συνθήκης** ανάλογα με τα προβλήματα που επιβάλλεται ουσιαστική και αποτελεσματική αντιμετώπιση τους (π.χ. καταπολέμηση της ανεργίας), γ) η άποψη **της προσθήκης του τέταρτου κριτηρίου** στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη και της προσθήκης της καταπολέμησης της ανεργίας στο καταστατικό της ΕΚΤ και δ) η άποψη **του αυτόματου κοινωνικού σταθεροποιητή** με την έννοια της ενίσχυσης των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων με στόχο την χορήγηση επιδομάτων, κυρίως στην κυκλική ανεργία, ύψους 40% του τελευταίου μισθού για 6 μήνες, επιδιώκοντας την ενδυνάμωση της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης, την διατήρηση της ζήτησης και τον μετριασμό της ύφεσης. Θεωρούμε ότι η στρατηγική επι-

λογή της τρίτης άποψης είναι αυτή που θα καταπολεμήσει αποτελεσματικά την ανεργία στην Ε.Ε. και τα κράτη-μέλη αλλά και αυτή που θα θωρακίσει μεσο-μακροπρόθεσμα την υπαρξιακή προοπτική της Ένωσης. Οι άλλες απόψεις περισσότερο επικεντρώνονται στην διαχείριση και στην άμβλυνση της οξύτητας της ανεργίας παρά στην αποτελεσματική αντιμετώπισή της. Έτσι, από την άποψη αυτή, η αξιολόγηση των πολιτικών απασχόλησης σε συνδυασμό με τις εξελίξεις και τις προοπτικές της απασχόλησης και της ανεργίας στην Ευρώπη και την Ελλάδα μας οδηγούν στο **συμπέρασμα** ότι η ευρωπαϊκή και η ελληνική οικονομία δεν θα επιστρέψει σε διαρκή ανάπτυξη και σε δημιουργία νέων θέσεων εργασίας εάν δεν ρυθμίσουν την αγορά εργασίας και δεν διαμορφώσουν το επίπεδο των μισθών, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, διαμέσου των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας (πολιτικές ζήτησης). Αυτό σημαίνει **θεσμική περιθωριοποίηση** της ευελιξίας της εργασίας και των μισθών (πολιτικές προσφοράς), η οποία εκ του αποτελέσματος επιδείνωσε τους όρους κατανομής των πόρων και διεύρυνε τις ανισορροπίες και τις αντιφάσεις στην αγορά εργασίας, χωρίς, όπως υποστηρίζονταν από τους φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής, να συμβάλλουν στην αύξηση της απασχόλησης παρά την εξαφάνιση των λεγόμενων «δυσκαμψιών» (ρυθμίσεις) της αγοράς εργασίας. Ειδικότερα στην Ελλάδα για **την ενδυνάμωση των ρυθμών ανάπτυξης** και την απομάκρυνση της ελληνικής οικονομίας κατά την μετα-νεοφιλελεύθερη περίοδο από την παρατεταμένη στασιμότητα, απαιτείται στα πλαίσια της αναδιάρθρωσης του χρέους και της ενίσχυσης της ρευστότητας της οικονομίας, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας εναλλακτικής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής σε συνδυασμό με την εγκαθίδρυση του εναλλακτικού αναπτυξιακού προτύπου με κεντρικό στόχο την: α) **άμεση** σύζευξη της επενδυτικής προτεραιότητας με τις αναπτυξιακές, περιβαλλοντολογικές, κοινωνικές υποδομές και υπηρεσίες που δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας, και β) την **βραχυ-μεσοπρόθεσμη** αύξηση της απασχόλησης με την δημιουργία των αναγκαίων συνθηκών παραγωγής διεθνώς εμπορευσίμων αγαθών και υπηρεσιών, με την μεταμόρφωση και ανασυγκρότηση της παραγωγικής βάσης (clusters), που μονοκαλλιεργείται από τις υπηρεσίες και τον τουρισμό, παράλληλα με την δημιουργία δικτύων και συνεργιών και συμπληρωματικότητας μεταξύ των τομέων και των ηγετικών κλάδων (ενέργεια, υδρογονάνθρακες, τράπεζες, πρωτογενής τομέας, τρόφιμα-ποτά, δομικά και μεταλλικά υλικά, τουρισμός (δακτύλιος μεταποιητικών επιχειρήσεων και υπηρεσιών που ικανοποιούν την τουριστική ζήτηση), καινοτομία-τεχνολογία, κοινωνική οικονομία, έμπειρη οικονομία ή οικονομία των γκριζομάλληδων (silver economy), φαρμακοβιομηχανία, καθώς και των συμπληρωματικών κλάδων παραγωγής σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Όμως, **η μετάβαση** σ' ένα νέο μείγμα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής και ένα νέο αναπτυξιακό και παραγωγικό πρότυπο, στα πλαίσια μίας μεγάλης ευρωπαϊκής οικονομικής και αναπτυξιακής πρωτοβουλίας η οποία θα στοχεύει στην επίλυση των σοβαρών διαρθρωτικών της προβλημάτων **προϋποθέτει την ανακοπή**

του σχεδίου μετάβασης, από το φορντικό στο νεοφιλελεύθερο πρότυπο και την εγκαθίδρυση των όρων και προϋποθέσεων μετάβασης στο μετα-νεοφιλελεύθερο πρότυπο (G. Dumenil – D. Levy, 2014) το οποίο, μεταξύ των άλλων, θα υποστηρίζει ουσιαστικά και αποτελεσματικά την ποιοτική αναβάθμιση της εργασίας, των εργασιακών σχέσεων, των επενδύσεων, της παραγωγής, του κοινωνικού κράτους, την καταπολέμηση της ανεργίας και ειδικότερα των ανέργων (νέων και ηλικιωμένων) και την επανένταξή τους στις νέες τεχνολογικές και καινοτομικές συνθήκες της παραγωγής.

Η Έκθεση για την Ελληνική Οικονομά και την Απασχόληση του 2014, η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ[1] με την επιστημονική ανάλυση και τα ευρήματά της συμβάλλει καθοριστικά, μεταξύ των άλλων, στον προβληματισμό και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής διαμόρφωσης ενός νέου μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής καθώς και ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου μετάβασης **από το νεοφιλελεύθερο πρότυπο** διαχείρισης της ύφεσης και της κρίσης χρέους (κυριαρχία των αγορών, ανισότητες, ανεργία, ευελιξία, φτωχοποίηση, κλπ) **στο μετα-νεοφιλελεύθερο πρότυπο** πολιτικής (ανάπτυξη, επενδύσεις, απασχόληση, εισόδημα, κοινωνικό κράτος, ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών).

Η ανάλυση διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια και μεθοδολογικά με τις ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις, μεταξύ των άλλων, τα αποτελέσματα που προκύπτουν και οι εναλλακτικές προτάσεις πολιτικής που διατυπώνονται αποδεικνύουν την σύζευξη της θεωρητικής και αναλυτικής σκέψης, καθώς και την σύζευξη της εξέλιξης και της σύνθεσης τόσο των πτυχών της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης στην Ελλάδα, όσο και των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας. Από την άποψη αυτή, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η ουσιαστική και κριτική κατανόηση των κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων και η διατύπωση των εναλλακτικών πολιτικών αποτελεί μεταξύ των άλλων, προϋπόθεση της συλλογικής και αποτελεσματικής κοινωνικής και συνδικαλιστικής δράσης.

Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση αποτελείται από **εννέα** μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής αποτυπώνει τις κατευθύνσεις της ελληνικής οικονομίας οι οποίες απορρέουν από τις ασκούμενες πολιτικές της εσωτερικής αποτίμησης, ενώ παράλληλα διατυπώνονται οι εναλλακτικές πολιτικές εξόδου από την οικονομική κρίση και δημιουργίας των συνθηκών ανάπτυξης, καταπολέμησης της ανεργίας και ανασύστασης των εισοδημάτων και του κοινωνικού κράτους.

---

1. *Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2014 εκτός από τον συντονισμό, την επιμέλεια της έκδοσης και την επιστημονική ευθύνη του Επιστ. Δ/ντή του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ, Ομότ. Καθ. Σάββα Ρομπόλη, καθώς και την βασική συμμετοχή του Η. Ιωακείμογλου, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Κ. Δημουλάς, Γ. Κουζής, Ε. Κούστα, Γ. Κρητικίδης, Β. Μπέτσης, Χ. Τριανταφύλλου και Σπ. Χρυσανθόπουλος.*

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην εξέλιξη των βασικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας κατά το 2013-2014.

Το τρίτο μέρος εξετάζει την πορεία της εσωτερικής υποτίμησης και πραγματεύεται τις προοπτικές και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας.

Το τέταρτο μέρος επεξεργάζεται την εξέλιξη του μέσου πραγματικού μισθού, το μοναδιαίο κόστος εργασίας, τις μέσες ονομαστικές αποδοχές, την αγοραστική δύναμη, καθώς και τους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το πέμπτο μέρος αφορά τις εξελίξεις στην απασχόληση, τις ροές απασχόλησης, την ανεργία και διερευνά τις μεταβολές του εργατικού δυναμικού, του αριθμού των απασχολούμενων κατά ομάδες ηλικιών (15-24 ετών και 45-64 ετών) καθώς και των ανέργων κατά περιφέρειες στην Ελλάδα.

Το έκτο μέρος αναφέρεται στις πολιτικές απασχόλησης κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση και αξιολογεί την αποτελεσματικότητά τους από την οπτική της καταπολέμησης της ανεργίας και της προώθησης της απασχόλησης.

Το έβδομο μέρος διερευνά τις οικονομικές και δημοσιονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης με την εξέταση των εξελίξεων στην διεθνή, ευρωπαϊκή και ελληνική οικονομία καθώς και των πρόσφατων δημοσιονομικών εξελίξεων στην Ελλάδα.

Το όγδοο μέρος που αναφέρεται στις εξελίξεις των εργασιακών σχέσεων στην Ελλάδα και την Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης (2010-2014) εξετάζονται αναλυτικά το περιεχόμενο των πολιτικών ευελιξίας και προσωρινότητας των μορφών απασχόλησης και αποδόμησης των εργασιακών σχέσεων. Παράλληλα αναλύονται οι εξελίξεις στην Ελληνική αγορά εργασίας, με ιδιαίτερη έμφαση στις μορφές απασχόλησης, την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία, τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, τις συμβασιακές σχέσεις των νέων προσλήψεων και τις ειδικές μορφές απασχόλησης.

Το ένατο μέρος εξετάζει τις προοπτικές γήρανσης του πληθυσμού καθώς και την μακροχρόνια αναλογιστική βιωσιμότητα του ΣΚΑ στην χώρα μας κατά την περίοδο 2013-2050.

Η έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Ομότ. Καθ. Σάββας Γ. Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ

ΜΕΡΟΣ 1
Οι Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Οι Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

1.1. Οι κατευθύνσεις και οι προοπτικές της Ελληνικής οικονομίας

Μετά από πέντε έτη εφαρμογής μίας σκληρής πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης, η ελληνική οικονομία έχει φθάσει σε ένα σημείο **τριπλής ισορροπίας**: σταθερός πληθωρισμός, ισοσκελισμένο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών και περίπου μηδενικό δημοσιονομικό έλλειμμα. Το αντίτιμο, βέβαια, που έχει καταβληθεί παραμένει εξαιρετικά υψηλό: ραγδαία μείωση του εισοδήματος των εργαζομένων, ιστορικά υψηλό ποσοστό ανεργίας, αποδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους, υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και των δημόσιων υποδομών, δραματική επέκταση της φτώχειας και της πολιτιστικής υπανάπτυξης, αποεπένδυση και συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού, ιδιωτικοποιήσεις αμφίβολης αποτελεσματικότητας, άδικη αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος του κόσμου της εργασίας. Μολονότι οι θυσίες αυτές και η παντελής έλλειψη δικαιοσύνης που τις χαρακτηρίζει είναι πρωτοφανείς για μια αναπτυγμένη χώρα σε καιρό ειρήνης, δεν είναι ακόμη ορατά τα σημεία μιας διατηρήσιμης μακροχρόνιας ανάκαμψης στα μακροοικονομικά μεγέθη, παρά το γεγονός ότι περισσότεροι δείκτες ενδέχεται να προαναγγέλλουν το τέλος της ύφεσης για το 2014 ή το 2015 (ανάλογα με τον φορέα της πρόβλεψης).

΄Ετσι, πριν να ολοκληρωθεί το 2014, σημαντικά ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα σχετικά με τις πιο μακροχρόνιες εξελίξεις:

Πρώτον, παραμένει αναπάντητο το ερώτημα εάν μετά το τέλος της ύφεσης θα εκκινήσει μια πορεία ταχείας, βραδείας ή μηδενικής ανάκαμψης. Διαθέτει, άραγε, **η ελληνική οικονομία** τις ενδογενείς δυνάμεις που θα οδηγήσουν σε ανάκαμψη της παραγωγής και της απασχόλησης, σε μείωση της ανεργίας και αύξηση των εισοδημάτων των μισθωτών (μεσαίων και χαμηλών αποδοχών), σε επενδύσεις σε δημόσιες υποδομές και αναβάθμιση του κοινωνικού κράτους; Υπάρχουν σοβαροί λόγοι για να αμφιβάλλουμε: **Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** στόχευε στην αύξηση των εξαγωγών και την ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στον αναπροσανατολισμό της από την εσωτερική αγορά στις διεθνείς αγορές. Η πολιτική αυτή, όμως, όπως αποδεικνύεται παρακάτω έχει αποτύχει, και τελικά η ελληνική οικονομία προσαρμόζει τα ελλείμματά της (εξωτερικό και δημοσιονομικό έλλειμμα) διαμέσου μίας διαδικασίας συρρίκνωσης του παραγωγικού δυναμικού, απαξίωσης του εργατικού δυναμικού, εξαθλίωσης του πληθυσμού, αποδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους και επέκτασης της φτώχειας, υποσκάπτοντας δηλαδή τους ίδιους τους συντελεστές της ανάπτυξης. Εάν όμως η ελληνική οικονομία **δεν διαθέτει ενδογενείς δυνάμεις**

ανάπτυξης, ποιοί είναι εκείνοι οι εξωγενείς παράγοντες που μπορούν να πυροδοτήσουν και να συντηρήσουν μια μακροχρόνια διαδικασία ανάπτυξης;

Δεύτερον, ποιο είναι το μέλλον των εισοδημάτων των εργαζομένων, της ανεργίας, της διανομής του εισοδήματος, του κοινωνικού κράτους, των υποδομών και του φυσικού περιβάλλοντος στα πλαίσια ενός νέου αναπτυξιακού καθεστώτος, ενός νέου καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που επιβλήθηκαν και επιβάλλονται από την κυβέρνηση και την τρόικα; Μετά από τη δραματική μείωση των εισοδημάτων των εργαζομένων θα υπάρξει ανάκαμψη του εισοδηματικού μεριδίου τους στο ΑΕΠ; Θα πρόκειται άραγε για ένα καθεστώς διαρκούς και αυτοσυντηρούμενης ανεργίας, για ένα καθεστώς πλήρους απασχόλησης ή για κάτι ενδιάμεσο; Βέβαια, το έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, όπως και στο δημόσιο έλλειμμα βρίσκονται κοντά στο σημείο να μηδενιστούν, πλην όμως αυτά επιτυγχάνονται προς το παρόν με μειωμένη απασχόληση, αποεπένδυση, κοινωνική εξαθλίωση και επέκταση της φτώχειας σε ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού. **Το ερώτημα** που τίθεται τώρα είναι εάν κατά τις επόμενες δεκαετίες αυτή η επιδείνωση θα παγιωθεί ως κανονική, «φυσιολογική» κατάσταση, εάν δηλαδή η ελληνική κοινωνία θα μετατραπεί σε κοινωνία που θα έχει αποδεχθεί τις υψηλές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ως μόνιμη και αναπόφευκτη πραγματικότητα, δηλαδή ως διαρθρωτικό χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας.

Τρίτον, με ποιους όρους μπορεί η ελληνική οικονομία να τεθεί σε μια πορεία **ανάπτυξης επιμεριζόμενης ευημερίας**; Βέβαια, είναι πιθανό και μάλλον αληθές, ότι ορισμένες κοινωνικές δυνάμεις να μην ενδιαφέρονται παρά μόνον για την μεγέθυνση του ΑΕΠ, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τα σοβαρά προβλήματα διανομής του προϊόντος που έχουν δημιουργηθεί. Οι κατευθύνσεις οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που εκθέτουμε εδώ δεν θέλουν να εξυπηρετήσουν μόνο τον στόχο της οικονομικής μεγέθυνσης αλλά και της επιμεριζόμενης ευημερίας, που περιλαμβάνει, εκτός από την δίκαιη διανομή του επιπλέον προϊόντος που θα παραχθεί κατά τις επόμενες δεκαετίες, και την διόρθωση της πρωτοφανούς αναδιανομής του εισοδήματος που πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια της εφαρμογής της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης (2010-2014).

Στο κέντρο των κατευθύνσεων πολιτικής θεωρούμε ότι πρέπει να βρίσκονται σήμερα οι επιδόσεις του εξαγωγικού τομέα και η ικανότητα της ελληνικής οικονομίας να υποκαθιστά εισαγωγές, για **τους εξής λόγους**:

Το μέγιστο επίπεδο παραγωγής το οποίο μπορεί να επιτυγχάνει μία οικονομία υφίσταται δύο περιορισμούς, έναν εσωτερικό και έναν εξωτερικό: έναν περιορισμό από τις παραγωγικές δυνατότητες της χώρας και έναν περιορισμό από τις διεθνείς οικονομικές της σχέσεις. Ο εξωτερικός περιορισμός ανάγεται στην υποχρέωση της χώρας να διατηρεί, μακροπρόθεσμα, ισοσκελισμένο το ισοζύγιο τρεχουσών συναλ-

λαγών, ιδιαίτερα όταν αντιμετωπίζει υπερμέγεθο εξωτερικό χρέος και θεσμικούς περιορισμούς, όπως συμβαίνει με την Ελλάδα. Ο εξωτερικός περιορισμός σχετίζεται, αφενός με το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, αφετέρου δε, με την εισροή πόρων με την μορφή των μονομερών μεταβιβάσεων και με τις αυτόνομες κινήσεις ιδιωτικών κεφαλαίων. Θα θεωρήσουμε, για λόγους απλοποίησης, ότι η εξωτερική ισορροπία διασφαλίζεται με μηδενικό εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Τότε, **η βέλτιστη κατάσταση** στην οποία μπορεί να **αποσκοπεί** μία μικρή ανοικτή οικονομία, στην μακροχρόνια διάρκεια, είναι η εξής: ο μεν βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού να βρίσκεται στο σημείο πέραν του οποίου οι αυξήσεις της ζήτησης δεν μετατρέπονται πλέον σε αύξηση της εγχώριας παραγωγής αλλά σε αύξηση των τιμών και των εισαγωγών, οι δε ροές εμπορευμάτων και υπηρεσιών που δημιουργούνται στο επίπεδο αυτό χρήσης του παραγωγικού δυναμικού να διασφαλίζουν ισοσκελισμένο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Εάν **το εξωτερικό εμπόριο παρουσιάζει έλλειμμα** όταν η οικονομία χρησιμοποιεί πλήρως το παραγωγικό δυναμικό της, βραχυχρόνια δημιουργείται η υποχρέωση να διορθωθεί η εξωτερική ανισορροπία, είτε με προσαρμογή των τιμών, είτε με προσαρμογή του επιπέδου της εγχώριας παραγωγής σε χαμηλότερα επίπεδα. Στην μακροχρόνια διάρκεια, η διόρθωση μπορεί να επέλθει με βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Εάν κάνουμε αφαίρεση, προς στιγμήν, της επίδρασης των τιμών (δηλαδή των μεταβολών της συναλλαγματικής ισοτιμίας, του κόστους εργασίας και των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγών), τότε, για **να αποκατασταθεί η εξωτερική ισορροπία**, θα πρέπει η παραγωγή να κατέλθει χαμηλότερα από το επίπεδο της πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Η οικονομία θα πρέπει να επιβραδύνει την οικονομική της μεγέθυνση, έτσι ώστε να προσεγγίσει εκείνο το χαμηλό σημείο υποαπασχόλησης του παραγωγικού δυναμικού που αντιστοιχεί στην εξωτερική της ισορροπία. Σε αυτήν την περίπτωση, το μέγιστο επίπεδο της εγχώριας παραγωγής και της απασχόλησης καθορίζεται από την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα και από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά, είναι δυσμετάβλητα, επομένως μπορούν να αλλάξουν στην μακροχρόνια διάρκεια.

Θεωρώντας σταθερούς όλους τους άλλους παράγοντες, με ένα υψηλότερο επίπεδο ανταγωνιστικότητας τιμής (δηλαδή εγχώριες τιμές χαμηλότερες από τις τιμές των ανταγωνιστριών χωρών), μπορεί να επιτευχθεί ένα υψηλότερο επίπεδο του ΑΕΠ χωρίς αυτό να οδηγήσει σε έλλειμμα του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών. Υπάρχουν επομένως **πολλοί συνδυασμοί** ανταγωνιστικότητας τιμής και ΑΕΠ για τους οποίους το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι ισοσκελισμένο. **Η ελληνική οικονομία** σήμερα βρίσκεται σε ένα σημείο χαμηλού ΑΕΠ και μικρής ανταγωνιστικότητας τιμής. Με άλλα λόγια, με την σημερινή διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα που διαθέτει η ελληνική οικονομία, στο σημερινό επίπεδο αντα-

γωνιστικότητας τιμής, το ύψος της παραγωγής που εξασφαλίζει εξωτερική ισορροπία είναι το χαμηλό ΑΕΠ του 2014.

Για να μπορεί, επομένως, **η ελληνική οικονομία να μετατοπιστεί** σε υψηλότερο ΑΕΠ (και χαμηλότερη ανεργία), χωρίς να υπάρχει έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, θα χρειαζόταν, **πρώτον,** στη βραχυχρόνια διάρκεια, χαμηλότερες τιμές των εγχωρίων προϊόντων (δηλαδή αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής) για να αντισταθμίσουν τις εισαγωγές που θα είναι αυξημένες στο επιθυμητό υψηλότερο επίπεδο του προϊόντος (επομένως και στο υψηλότερο επίπεδο εγχώριας ζήτησης και απασχόλησης), και **δεύτερον,** στην μακροχρόνια διάρκεια, βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. **Στην αντίθετη περίπτωση, η ελληνική οικονομία θα διέλθει από μακρά περίοδο στασιμότητας.**

Στις παρούσες συνθήκες, όμως, κανένας από τους παραπάνω όρους **δεν πληρούται**:

1. **Οι εξαγωγικές επιδόσεις** όχι μόνον δεν είναι υψηλές, αλλά είναι και ανησυχητικά ανεπαρκείς (Μέρος 3).

2. **Οι τιμές στην Ελλάδα** επιδεικνύουν εκπληκτική ακαμψία καθώς η ιστορικά πρωτοφανής μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν μεταβιβάστηκε στις τιμές παρά μόνον κατά ένα ελάχιστο μέρος της. **Η μείωση του κόστους εργασίας**, σε αντίθεση με τις προβλέψεις της επίσημης θεωρίας των εσωτερικών υποτιμήσεων, αντί να μετατραπεί σε μειώσεις των τιμών και αύξηση της ανταγωνιστικότητας τιμής τροφοδοτεί την αύξηση του μέσου περιθωρίου κέρδους. Η ανταγωνιστικότητα τιμής, όμως, είναι πολύ σημαντική για τις ελληνικές εξαγωγές επειδή **η διεθνής εξειδίκευση της χώρας** είναι προσανατολισμένη στην παραγωγή προϊόντων μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας. Επίσης, η ελληνική οικονομία εισήλθε στην ευρωζώνη με ανατιμημένο νόμισμα και αυτή η άστοχη ενέργεια, που επιβαρύνει ακόμη σήμερα την δυσμενή κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα, απαιτείται να διορθωθεί με την σημαντική αύξηση του επιπέδου της παραγωγικότητας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

3. **Η βιομηχανική πολιτική** έχει εγκαταλειφθεί πλήρως, ακόμη και σε όσες δυνατότητες προσφέρουν σήμερα τα οριζόντια μέτρα βιομηχανικής πολιτικής που προβλέπονται στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η «βιομηχανική πολιτική» της ελληνικής οικονομίας ήταν και παραμένει η εναπόθεση, όλων των ελπίδων για βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, στις αυθόρμητες λειτουργίες των αγορών που κατανέμουν τους πόρους στις διάφορες παραγωγικές δραστηριότητες, υποτίθεται, με άριστο τρόπο**. Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα**, όμως, είναι κρίσιμης σημασίας για τις μακροχρόνιες δυνατότητες ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και κάθε απόπειρα επιτάχυνσης της οικονομίας που θα υπερβαίνει την βραχυχρόνια διάρκεια θα προσκρούει σε μια «οροφή» καθοριζόμενη από την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα. Μια δημόσια πολιτική παραγωγικής

ανασυγκρότησης με σκοπό την αναβάθμιση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας εμφανίζεται σήμερα ως απολύτως αναγκαία.

Στην παρούσα φάση, φαίνεται ότι **η ελληνική οικονομία δεν διαθέτει τις ενδογενείς δυνάμεις που θα οδηγήσουν σε μακροχρόνια ανάκαμψη της παραγωγής**, σε μία διαδικασία ανάπτυξης επιμεριζόμενης ευημερίας, όπου θα αυξάνεται σημαντικά η απασχόληση, θα μειώνεται γρήγορα η ανεργία και θα αυξάνονται τα εισοδήματα των μισθωτών (μεσαίων και χαμηλών αποδοχών), όπου θα γίνονται επενδύσεις σε δημόσιες υποδομές και το κοινωνικό κράτος θα αναβαθμιστεί. **Για να συμβεί αυτό θα πρέπει η πρωτοφανής μείωση του κόστους εργασίας να μετατραπεί σε μείωση των τιμών**, επομένως να μειωθεί, το μέσο περιθώριο κέρδους από το ιστορικό υψηλό επίπεδο στο οποίο ανήλθε στη διάρκεια της κρίσης, στα επίπεδα του 2007-2008.

Εάν δεν συμβεί μια τέτοια υποχώρηση των τιμών, με δεδομένες τις διαρθρωτικές αδυναμίες του εξαγωγικού τομέα, η μόνη ελπίδα για διατηρήσιμη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας θα είναι ένας «από μηχανής θεός», δηλαδή εξωγενείς παράγοντες που αφορούν τις εξαγωγές και τις επενδύσεις. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν το επίπεδο του προϊόντος στις ανταγωνίστριες χώρες αυξάνεται, η χώρα μπορεί να διατηρεί το ίδιο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών με την ίδια ανταγωνιστικότητα τιμής, καθώς η αυξημένη ζήτηση στις χώρες προορισμού των εξαγωγών, θεωρώντας τους άλλους παράγοντες σταθερούς, αυξάνει και τις εξαγωγές. Εντούτοις, οι προοπτικές ανάκαμψης της διεθνούς οικονομίας δεν εμφανίζονται ως ιδιαίτερα ευνοϊκές καθώς οι ΗΠΑ αντιμετωπίζουν την απειλή μίας μακροχρόνιας στασιμότητας (secular stagnation) και πιθανότατα τις συνέπειες νέων κερδοσκοπικών υπερβολών που χρηματοδοτούνται από την ποσοτική χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής, η δε Ευρώπη βρίσκεται στις απαρχές μίας ανάκαμψης που επέρχεται υπό την σκιά του αρνητικού πληθωρισμού. Βέβαια, οι ελληνικές εξαγωγές ενδέχεται να ενισχυθούν από τις αρνητικές εξελίξεις στις τουριστικές αγορές των ανταγωνιστριών χωρών (Αίγυπτος, Τουρκία κλπ) ή από την άρση αρνητικών παραγόντων που συνδέονταν με την κρίση (αρνητικό κλίμα στις εξαγωγικές αγορές, δραστικός περιορισμός της ρευστότητας, έλλειψη εμπιστοσύνης στις ελληνικές επιχειρήσεις κλπ). **Οι παράγοντες όμως αυτοί** έχουν πρόσκαιρο χαρακτήρα και δεν μπορούν να στηρίξουν μακροπρόθεσμα μία ουσιαστική και διαρκή πορεία μεγέθυνσης των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Μπορούν, όμως, **να πυροδοτήσουν μια αναπτυξιακή διαδικασία** υπό την προϋπόθεση ότι θα έχει συγκροτηθεί ένα νέο καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου με ενδογενείς μηχανισμούς συντήρησης και ενίσχυσης της ανάκαμψης της οικονομίας. **Το νεοφιλελεύθερο καθεστώς** των ετών 1990-2008, που βασιζόταν στον δανεισμό και την υπερχρέωση, την κερδοσκοπία στην χρηματιστική σφαίρα και στην οικοδόμηση κατοικιών, αποτελεί κοινό τόπο ότι έχει χρεοκοπήσει, και αποτελεί μεγάλο ζητούμενο για την χώρα **ποιο θα είναι το νέο καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου που θα οδηγήσει την ελληνική οικονομία εκτός κρίσης.**

Όμως η τρόικα και οι ελληνικές κυβερνήσεις λαμβάνουν αποφάσεις που **κατατείνουν** στην συγκρότηση ενός εξωστρεφούς καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου βασισμένου:

- στις απορυθμισμένες αγορές εργασίας και στους χαμηλούς μισθούς,
- στην υψηλή κερδοφορία, στην χαμηλή φορολογία των επιχειρήσεων και των εισοδημάτων ιδιοκτησίας σε συνδυασμό με την υπερφορολόγηση των μισθωτών, των συνταξιούχων και των ανέργων,
- σε παραγωγικές επενδύσεις που αυξάνονται με τα κέρδη και επηρεάζονται λίγο από το επίπεδο της εσωτερικής ζήτησης,
- στις υψηλές εξαγωγές που θα αντικαθιστούν το έλλειμμα ζήτησης το οποίο θα παρουσιάζει η εσωτερική αγορά εξαιτίας των χαμηλών μισθών,
- στον περιορισμό των δημοσίων δαπανών, στην συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους και της κοινωνικής προστασίας στην μείωση της κρατικής επιχορήγησης προς τα ασφαλιστικά ταμεία, την υγεία, την εκπαίδευση και την πρόνοια και την μεταφορά των αντίστοιχων δαπανών στους προϋπολογισμούς των νοικοκυριών των εργαζομένων,
- στην αύξηση του μέσου μεγέθους των επιχειρήσεων διαμέσου συγχωνεύσεων και εξαγορών, στην συγκεντροποίηση της παραγωγής και του εμπορίου σε λιγότερες και μεγαλύτερες επιχειρήσεις,
- στις ειδικές οικονομικές ζώνες,
- στην ανάπτυξη ενός τουρισμού υψηλών εισοδημάτων με κατασπατάληση των φυσικών πόρων κατά το παράδειγμα της Ισπανίας,
- στην εξορυκτική δραστηριότητα χωρίς σεβασμό του φυσικού περιβάλλοντος,
- στις μεγάλες ιδιωτικοποιήσεις των κλάδων παραγωγής δημόσιων αγαθών (ηλεκτρισμός, νερό κλπ),
- στην εκποίηση δημόσιων εκτάσεων για επιχειρηματική χρήση,
- στην εκ νέου επέκταση του κλάδου της οικοδόμησης με νέες μορφές αντιπαροχής στην ύπαιθρο (σύνθετα τουριστικά καταλύματα, αντι-περιβαλλοντικές επιχειρηματικές χρήσεις ακτών κλπ).

Ουσιαστικά πρόκειται για μία αναπτυξιακή στρατηγική βασισμένη σε κάθε είδους ντάμπινγκ: φορολογικό, μισθολογικό, περιβαλλοντικό, κτηματολογικό, ντάμπινγκ κοινωνικής προστασίας και δημόσιων αγαθών, στα πλαίσια της οποίας **η θέση της εργασίας είναι υποβαθμισμένη** με όλες τις δυνατές έννοιες για τις ερχόμενες δεκαετίες.

Το καθεστώς εξωστρεφούς ανάπτυξης που συγκροτείται σταδιακά με τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι ελληνικές κυβερνήσεις και η τρόικα σχετικά με την οικονομική και τη διαρθρωτική πολιτική, είναι ένα καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου του οποίου **τα τρία κυριότερα χαρακτηριστικά** είναι ότι: α) οι εξαγωγές θα έπρεπε να αποτελέσουν τον κινητήρα της οικονομίας, β) οι αυξήσεις των μισθών και της ιδιωτικής κατανάλωσης πρέπει να είναι περιορισμένες, γ) οι παραγωγικές επενδύσεις αναμένεται να αυξηθούν επειδή θα αυξηθούν τα κέρδη, δ) η αύξηση των κερδών θα προέλθει από την μείωση των δαπανών συντήρησης και αναπαραγωγής των εργαζόμενων τάξεων κατά περίπου 50% ή περισσότερο έναντι της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης του 2008. Πρόκειται για ένα **«καθεστώς ανάπτυξης διά των κερδών»** (profit-led growth regime) **σε αντίθεση με την δυνατότητα συγκρότησης ενός καθεστώτος ανάπτυξης διά των μισθών** (wage-led growth) στο οποίο αναφέρονται οι κατευθυντήριες γραμμές της ετήσιας έκθεσης του ΙΝΕ για την οικονομία και την απασχόλησης από το 2009[2].

Σε κάθε περίπτωση, **ο ρόλος των εξαγωγών είναι κρίσιμος**, πλην όμως για το καθεστώς συσσώρευσης που βασίζεται **στην ενίσχυση της κερδοφορίας** οι εξαγωγές εμφανίζονται ως κινητήρια δύναμη της οικονομίας, ενώ στην περίπτωση ενός καθεστώτος συσσώρευσης που βασίζεται **στην ενίσχυση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας** το ύψος των εξαγωγών εμφανίζεται ως περιορισμός της ανάπτυξης ο οποίος πρέπει να αναιρεθεί.

Η συγκρότηση ενός καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου που θα διασφαλίζει **οικονομική ανάπτυξη με επιμεριζόμενη ευημερία** είναι μία εναλλακτική πρόταση στην οποία η έκθεση του ΙΝΕ αναφέρεται διαρκώς από το 2009 με διαδοχικές συμπληρώσεις και βελτιώσεις σε κάθε νέα έκδοση. Η αναλυτική της περιγραφή βρίσκεται στο Μέρος 4 της Έκθεσης του 2012 και συμπληρώνεται με την εφετινή μας ανάλυση για τις εξαγωγές. **Στο επίκεντρο αυτής της εναλλακτικής πρότασης**, βρίσκεται η πρόταση για: α) αύξηση του κατώτατου μισθού (που θα επιφέρει και αύξηση όλων των χαμηλών και μεσαίων μισθών με την επαναφορά των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων που καταργήθηκαν νομοθετικά κατά τα τελευταία έτη), β) μείωση των τιμών των εγχωρίων αγαθών και υπηρεσιών και γ) επαναφορά του μέσου περιθωρίου κέρδους στον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή κατά τι υψηλότερα. Αυτά **σημαίνουν** ότι η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας μπορεί να χρηματοδοτηθεί από μία μείωση του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος, το οποίο βρίσκεται ως απόλυτο μέγεθος στο ίδιο ύψος με το 2008, σημειώνοντας πρωτοφανές ιστορικό ρεκόρ ως ποσοστό του ΑΕΠ όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για τις

2. *Για τη διάκριση μεταξύ των δύο καθεστώτων ανάπτυξης βλ. ενδεικτικά Bhaduri and Marglin 1990, Blecker 2011, Lavoie and Stockhammer 2011, Hein and Tarassow 2010, Hein and Vogel 2008, Lavoie 2003, Naastepad 2006, Naastepad and Storm 2010, Nikiforos and Foley 2012, Onaran and Galanis 2012, Palley 2012, Storm and Naastepad 2013.*

προηγμένες χώρες γενικότερα. **Πιο συγκεκριμένα**, η μείωση του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος θα έπρεπε να χρηματοδοτήσει την οικονομική μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας αφενός με μειώσεις των τιμών της τάξης του 15% (για να μην είναι ανατιμημένα τα εγχώρια προϊόντα και να τηρείται η υποχρέωση του ισοσκελισμένου εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών) και αφετέρου με την αύξηση των μισθών που θα αυξήσουν την συνολική ζήτηση. **Οι αναλύσεις του ΙΝΕ δείχνουν ότι στην Ελλάδα η αύξηση του μεριδίου της εργασίας αυξάνει και την συνολική ζήτηση (Μαρσέλλου 2014 και ΄Εκθεση ΙΝΕ 2013).**

Επομένως, **για την αντιστροφή της ύφεσης και της καθίζησης που έχει προκληθεί στο εργατικό και το παραγωγικό δυναμικό της χώρας**, η ΄Εκθεση μας **προτείνει την έναρξη μιας αναπτυξιακής διαδικασίας διά των μισθών** (wage-led growth) η οποία θα βασίζεται, καταρχάς, στην αύξηση του κατώτατου μισθού με την αποκατάστασή του στα νόμιμα επίπεδα που είχε καθοριστεί από τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις. ΄Ετσι, θα έχουν γίνει σημαντικά βήματα για αυξήσεις όλων των μισθών, όχι μόνον διαμέσου μακροοικονομικών διαύλων, αλλά και επειδή η μισθολογική κλίμακα, τουλάχιστον στα τρία κατώτερα τεταρτημόρια της κατανομής των μισθών, τείνει να αναδομηθεί με βάση τον κατώτατο μισθό. Βέβαια, προκειμένου **να αυξηθούν οι μισθοί**, να γίνει σεβαστός ο αυξημένος κατώτατος μισθός, να αναπτυχθεί ελεύθερα ο μηχανισμός μεταβίβασης της αύξησής του σε ολόκληρη την μισθολογική κλίμακα, θα χρειαστεί, μια σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων, ώστε να λειτουργήσει και πάλι το σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων που καταργήθηκε κατά τα τελευταία έτη και τα εργατικά σωματεία να μπορούν να αναλάβουν και πάλι τον ρόλο που νομοθετικά τους έχει στερηθεί κατά τα τελευταία έτη. **Ο ρόλος των συνδικάτων είναι επομένως κρίσιμος** ώστε η αυξητική τάση των μισθών που θα προκληθεί από την ελεύθερη διαπραγματευτική αποκατάσταση του κατώτατου μισθού, να μετατραπεί τελικά σε γενική αύξηση των χαμηλών και μεσαίων μισθών, επομένως και του μέσου μισθού. Πόσο μεγάλη θα είναι αυτή η αύξηση θα εξαρτηθεί από τον βαθμό κατά τον οποίο η Επιθεώρηση Εργασίας θα στελεχωθεί με ικανά στελέχη που θα πραγματοποιούν συχνούς, αντικειμενικούς και ουσιαστικούς ελέγχους και εάν θα θεσμοθετηθούν αυστηροί κανόνες για τους εργοδότες που καταφεύγουν σε παράνομες πρακτικές.

Αποτελεί διαδεδομένη πεποίθηση ότι κάθε αύξηση των μισθών μπορεί να οδηγήσει σε μείωση των επενδύσεων και της παραγωγής, σε επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας και σε αύξηση της ανεργίας. **Αυτή η άποψη** ότι κάθε αύξηση των μισθών, σε κάθε δυνατή συγκυρία, σε οποιοδήποτε σημείο του οικονομικού κύκλου, μειώνει τα κέρδη, **είναι εσφαλμένη**. **Ξεκινώντας από ένα σημείο βαθιάς ύφεσης** υπάρχουν τα περιθώρια να αυξηθούν οι μισθοί και παράλληλα με αυτούς να αυξηθούν ή έστω να μην μειωθούν τα κέρδη. Υπάρχει μία φάση του οικονομικού κύκλου, στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία, όπου η παραγωγή ξεκινάει από ένα χαμηλό σημείο

και αυξάνεται με παράλληλη αύξηση της απασχόλησης, μείωσης της ανεργίας, επακόλουθης αύξησης των πραγματικών μισθών αλλά και των κερδών. Για να συμβαίνει αυτό **πρέπει να πληρούται μια βασική προϋπόθεση:** πρέπει η παραγωγικότητα της εργασίας να προοδεύει μαζί με τον όγκο της παραγωγής, να αυξάνεται καθώς αυξάνεται ο όγκος του παραγόμενου προϊόντος. **Αυτό σημαίνει** ότι για σταθερό πραγματικό μέσο μισθό, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος θα μειώνεται και το κέρδος θα αυξάνεται έως ότου η παραγωγή φτάσει στο σημείο της πλήρους εξάντλησης του αργούντος παραγωγικού δυναμικού. Αυτή η αύξηση του κέρδους αφήνει περιθώρια και για την αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού. Έτσι, **κατά την ανοδική φάση του κύκλου** θα βελτιωθεί η ζήτηση και δεν θα μειώσει την κερδοφορία καθώς στην ελληνική οικονομία οι επιπτώσεις των αυξήσεων των μισθών στα κέρδη αντισταθμίζονται επαρκώς από τις αυξήσεις των πωλήσεων. Πιο αναλυτικά, **η απόδοση κεφαλαίου** (δηλαδή η κερδοφορία) δεν εξαρτάται μόνον από τους μισθούς αλλά και από τον όγκο των πωλήσεων. Μία πολιτική ανάπτυξης διά των μισθών (wage-led growth), θα αυξήσει τις πωλήσεις και θα μειώσει το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, δημιουργώντας έτσι έσοδα που θα αντισταθμίσουν τις αυξήσεις των μισθών ως κόστος.

Εξάλλου, στην Ελλάδα οι επιχειρήσεις έχουν αυξημένο διαθέσιμο εισόδημα σε διεθνή σύγκριση, το οποίο μάλιστα αυξήθηκε κατακόρυφα στη διάρκεια της τελευταίας τριετίας.

Για τους λόγους αυτούς, **η αύξηση του κατώτατου μισθού** είναι δυνατή και μπορεί να επιδιωχθεί. Το πρώτο κύμα μισθολογικών αυξήσεων, που θα έχει προέλθει από την αύξηση του κατώτατου μισθού και την μεταρρύθμιση των θεσμών της αγοράς εργασίας, θα προκαλέσει (ενδεχομένως σε συνδυασμό και με άλλες αποφάσεις μακροοικονομικής φύσης) αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, της εσωτερικής ζήτησης, της παραγωγής, της απασχόλησης, των κερδών. Επομένως, εδώ **η αύξηση των μισθών τίθεται ως προϋπόθεση της αύξησης του ΑΕΠ**, σε αντίθεση με την αντίληψη που θεωρεί την αύξηση του ΑΕΠ ως προαπαιτούμενο για την αύξηση των μισθών. **Η μείωση της ανεργίας** που θα προέλθει στα πρώτα στάδια της ανάκαμψης, (παρόλο που δεν μπορεί να είναι θεαματική επειδή θα αυξηθούν η παραγωγικότητα της εργασίας και η προσφορά εργασίας) θα ενισχύσει ακόμη περισσότερο τους μισθούς και την απασχόληση και ο ενάρετος κύκλος της ανάπτυξης θα συνεχίζεται έως ότου εξαντληθεί το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό. Για όσο καιρό θα διαρκεί αυτή η διαδικασία, η ανεργία θα μειώνεται και θα παρατηρούμε μια σταδιακή, πλην όμως γενική άνοδο των πραγματικών μισθών στον επιχειρηματικό τομέα.

Στο σημείο αυτό διατυπώνονται μια σειρά αντιρρήσεων, όπως ότι: α) οι αυξήσεις των μισθών μειώνουν το διαθέσιμο εισόδημα από κέρδη άρα και την ιδιωτική κατανάλωση των νοικοκυριών των οποίων το εισόδημα προέρχεται από κέρδη, τόκους

και προσόδους, β) θα προκαλέσουν αυξήσεις των τιμών, γ) θα αποτρέψουν τις επενδύσεις, δ) θα οδηγήσουν σε ακόμη περισσότερη μαύρη εργασία.

Όσον αφορά το πρώτο σημείο, οι οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕ δείχνουν ότι η επίπτωση στην εσωτερική ζήτηση, που προέρχεται από μία αύξηση των εισοδημάτων της εργασίας (δηλαδή από αυξήσεις στους μισθούς και την απασχόληση) υπερκαλύπτει κατά πολύ την αντίστοιχη μείωση που προέρχεται από την μείωση των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας (κέρδη, τόκοι, πρόσοδοι) (Μαρσέλλου 2014). **Όσον αφορά το δεύτερο σημείο**, γνωρίζουμε ότι ξεκινώντας από ένα σημείο βαθιάς ύφεσης, όπου οι επιχειρήσεις διαθέτουν αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, όπως συμβαίνει τώρα στην Ελλάδα, αυξάνουν τον όγκο παραγωγής για να μειώσουν το κόστος και να αυξήσουν το μερίδιό τους στην αγορά, αποκομίζοντας έτσι ένα μεγαλύτερο όφελος από μία ενδεχόμενη αύξηση των τιμών τους, η οποία θα μείωνε τις παραγγελίες**. Όσον αφορά το τρίτο σημείο**, οι επενδύσεις δεν εξαρτώνται από τους μισθούς: μεσοπρόθεσμα εξαρτώνται από την ζήτηση, την κερδοφορία, και τα επιτόκια. Έτσι, η αύξηση του μεριδίου της εργασίας και συνακόλουθα της συνολικής ζήτησης, της αύξησης της παραγωγής και της μείωσης του αργούντος παραγωγικού δυναμικού προετοιμάζει την φάση των επενδύσεων τόσο από την πλευρά της ζήτησης, όσο και από την πλευρά της κερδοφορίας. **Τέλος, προβάλλεται η αντίρρηση** ότι η αύξηση των μισθών θα μπορούσε να οδηγήσει σε ακόμη περισσότερη μαύρη και αδήλωτη εργασία ή εικονικές μισθολογικές καταστάσεις. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνον εάν υπάρξει αδράνεια από την πλευρά των ελεγκτικών μηχανισμών του κράτους, οι οποίοι θα πρέπει να αναδιαρθρωθούν, ουσιαστικά και έγκαιρα, προκειμένου να ανταποκριθούν πλήρως στον θεσμικό τους ρόλο.

Με άλλα λόγια, **σημείο εκκίνησης μίας αναπτυξιακής, οικονομικής πολιτικής οφείλει να είναι η αύξηση της συνολικής ζήτησης, εγχώριας και εξωτερικής**, η οποία θα θέσει σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό της χώρας και θα αυξήσει την απασχόληση. Είναι προφανές ότι η αύξηση της ζήτησης δεν θα μπορούσε να προέλθει από κρατικές δαπάνες ή φορολογικά μέτρα που θα έτειναν να ακυρώσουν την δημιουργία ή την διατήρηση του πρωτογενούς πλεονάσματος του δημοσίου. Θα μπορούσε, βέβαια, η αύξηση της ζήτησης να προέλθει από εισροή ευρωπαικών πόρων για την πραγματοποίηση δημοσίων επενδύσεων σε υποδομές. Ωστόσο, **μια τέτοια εισροή πόρων**, ενδεχομένως δεν θα είχε μέγεθος ικανό ώστε να προκαλέσει ανάκαμψη με μεγάλα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Θα χρειαζόταν, λοιπόν, μία **πρόσθετη αύξηση της ζήτησης ήδη από το πρώτο έτος**, και αυτή θα μπορούσε να προέλθει από την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, αύξηση που δεν επιβαρύνει τα δημόσια έσοδα, αντίθετα τα αυξάνει διαμέσου των ασφαλιστικών εισφορών και των φορολογικών εσόδων που αντιστοιχούν σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Η αποκατάσταση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλών και μεσαίων μισθών μέσω της αύξησης του κατώτατου μισθού με την επιστροφή στις

ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και χάρη στην ρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας θα προκαλέσει αύξηση της ζήτησης, η οποία θα έχει μεν βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα επί των πραγματικών μισθών, αλλά και μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα γιατί η προσαρμογή των μισθών σε αλλαγές των συνθηκών της αγοράς εργασίας δεν πραγματοποιείται στην βραχυχρόνια διάρκεια αλλά απαιτεί περισσότερα έτη για να ολοκληρωθεί (τρία έτη σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας). Θα έχουμε, δηλαδή, **μία σταδιακή άνοδο των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα** που θα επιτρέψει στην προσφορά να ανταποκριθεί με αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης, κάνοντας χρήση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού και του αργούντος εργατικού δυναμικού, και όχι με αύξηση των τιμών. **Η συνολική αύξηση της ζήτησης** που θα προέκυπτε έτσι θα οφειλόταν στο συνδυασμένο αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της απασχόλησης και της αύξησης των μισθών. Πιο μακροπρόθεσμα, η έναρξη μιας τέτοιας διαδικασίας οικονομικής μεγέθυνσης θα ευνοούσε και τις επενδύσεις μέσω του μηχανισμού του επιταχυντή, επομένως και τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας που θα δημιουργούσαν επιπλέον χώρο για την περαιτέρω άνοδο της παραγωγής και της απασχόλησης.

Επιπρόσθετα, η σταδιακή αύξηση των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα θα αύξανε τα εισοδήματα των λιγότερο εύπορων νοικοκυριών των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μεν υψηλή, η δε ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων είναι χαμηλή. Μία τέτοια αύξηση των πραγματικών μισθών θα μείωνε το εισόδημα των νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα προερχόμενα από κέρδη, των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μικρή, πλην όμως, η ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών είναι πολύ υψηλή. **Συνδυάζοντας μία πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος** προς τα λιγότερο εύπορα νοικοκυριά, εκτός από την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης, θα μπορούσε να μειωθεί η συνολική ροπή της ελληνικής οικονομίας προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) και να στραφεί μεγαλύτερο μέρος της εσωτερικής ζήτησης προς την εγχώρια παραγωγή.

Παρόλα αυτά, θα παραμένει ισχυρός ο εξωτερικός περιορισμός, δηλαδή ο περιοριστικός παράγοντας του ύψους των εξαγωγών και του βαθμού διείσδυσης των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά. Όπως δείχνουμε στο Μέρος 3, **οι τιμές στην Ελλάδα θα πρέπει να μειωθούν** καθώς **τα εγχωρίως παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες παραμένουν ανατιμημένα κατά 10% σύμφωνα με το ΔΝΤ και 20% κατά τον ΟΟΣΑ.** Μία τέτοια μείωση θα απαιτήσει την συρρίκνωση του μέσου περιθωρίου κέρδους που βρίσκεται σε ιστορικά πρωτοφανή επίπεδα, όχι μόνον για την Ελλάδα, αλλά και για όλες τις προηγμένες χώρες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Θα προκαλούσε, όμως, μεγάλη αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (διότι η ελαστικότητα τιμής στην περίπτωση της Ελλάδας είναι υψηλή), θα μείωνε τον βαθμό διείσδυσης των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά, και θα επέτρεπε στο ΑΕΠ να

αυξηθεί χωρίς να διαταραχθούν οι μεγάλες μακροοικονομικές ισορροπίες της ελληνικής οικονομίας.

Ωστόσο, η διαδικασία αυτή θα έχει περιορισμένη διάρκεια καθώς θα ολοκληρωθεί με την επαναφορά των εγχωρίων τιμών σε επίπεδα χαμηλότερα κατά 10% έως 20% ώστε να μην είναι πλέον ανατιμημένα τα εγχώρια προϊόντα. **Στη μακρά διάρκεια**, θα είναι αναγκαίο να βελτιωθεί **η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα** που είναι ο καθοριστικός παράγοντας του μέγιστου ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας στη μακροχρόνια διάρκεια.

Συμπερασματικά, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν, **κατά τα πρώτα κρίσιμα έτη** της ανάκαμψης της οικονομίας, το μέσον για να αρχίσει να χρησιμοποιείται το αργούν παραγωγικό δυναμικό της ελληνικής οικονομίας, έως ότου συγκεντρωθούν οι προϋποθέσεις για την μεσοπρόθεσμη αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και μέχρις ότου πραγματοποιηθεί και αρχίσει να αποδίδει η ανασυγκρότηση του παραγωγικού συστήματος, η βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων και η διατήρηση της εξωτερικής ισορροπίας σε συνθήκες ταχύρρυθμης οικονομικής μεγέθυνσης.

Εντούτοις, **οποιαδήποτε αύξηση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων** θα τείνει να εκτραπεί από την ιδιωτική κατανάλωση προς τις τράπεζες και το δημόσιο καθώς τα νοικοκυριά είναι υπερχρεωμένα και η μείωση των μισθών έχει οδηγήσει σε κατακόρυφη αύξηση του πραγματικού κόστους εξυπηρέτησης των χρεών των εργαζομένων (το οποίο ακόμη και όταν παραμένει αμετάβλητο σε ονομαστικούς όρους, αυξάνεται ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία καθώς αυτό μειώνεται). Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια προς τις τράπεζες και τα ρυθμισμένα δάνεια, που θεωρούνται και αυτά δάνεια με υψηλή πιθανότητα μη εξυπηρέτησης, έχουν πλέον προσεγγίσει το 40% του συνολικού αριθμού δανείων (νοικοκυριά και επιχειρήσεις). Εξάλλου, με ταχύ ρυθμό αυξάνονται τα χρέη προς τα ασφαλιστικά ταμεία και την εφορία. **Μόνο ρυθμίζοντας ευνοϊκά τους όρους αποπληρωμής αυτών των χρεών** μπορεί μία αύξηση των εισοδημάτων που θα προέλθει από αύξηση των επενδύσεων ή των μισθών να μετατραπεί σε αύξηση της ζήτησης καθώς στην αντίθετη περίπτωση ένα μεγάλο μέρος από το επιπλέον εισόδημα θα μεταβιβάζεται στο δημόσιο και τις τράπεζες.

ΜΕΡΟΣ 2
Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2013-2014

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2013-2014

Κατά το 2013, το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας υποχώρησε κατά 3,9%. Η μείωση αυτή προστέθηκε στις απώλειες της προηγούμενης πενταετίας 2008-2012 που ανέρχονταν ήδη σε 1/5 του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Έτσι, **η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την εξαετία 2008-2013 ανήλθε σε 23,5%**. Οι εξελίξεις αυτές επαλήθευσαν τις περυσινές ετήσιες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για πρώτη φορά μετά από σειρά αποτυχημένων προβλέψεων κατά τα χρόνια της κρίσης. Υπενθυμίζουμε ότι η σωρευτική απόκλιση των αποτυχημένων προβλέψεων από την πραγματικότητα ανήλθε συνολικά σε περίπου 11 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Αυτό το γεγονός **υπογραμμίζει την επιφύλαξη** με την οποία πρέπει να γίνονται δεκτές οι προβλέψεις των διεθνών οργανισμών, τουλάχιστον έως ότου ομαλοποιηθεί η κατάσταση στην ελληνική οικονομία.

Σύμφωνα με την εφετινή πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2014), το ΑΕΠ θα αυξηθεί μέχρι το τέλος του 2014 κατά 0,6% και **η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την επταετία 2008-2014 θα έχει ανέλθει σε περίπου 23,2%.** Σύμφωνα με τις ίδιες προβλέψεις το ΑΕΠ θα αυξηθεί το 2015 κατά 2,9%. Όπως δείχνουμε στο Μέρος 3 της Έκθεσης, αυτή η πρόβλεψη είναι αισιόδοξη γιατί η επίπτωση που έχουν τα μέτρα λιτότητας που ελήφθησαν κατά τα προηγούμενα έτη (σχετικά με τους μισθούς, τις συντάξεις, τις συλλογικές συμβάσεις, την μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών των μισθωτών και την δραματική αύξηση της ανεργίας) μειώνουν θεαματικά την ιδιωτική κατανάλωση, την συνολική ζήτηση και το ΑΕΠ στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, **δηλαδή επεκτείνονται σε χρονικό ορίζοντα μεγαλύτερο της διετίας**. Επιπλέον **η πρόβλεψη** της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2014 χαρακτηρίζεται και από εξαιρετικά υψηλό βαθμό αβεβαιότητας.

Η αισιοδοξία των προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καθίσταται φανερή και από τον πίνακα προβλέψεων του ΟΟΣΑ (Μάιος 2014) για την ελληνική οικονομία (Πίνακας 1). Για το 2014, ο ΟΟΣΑ προβλέπει συνέχιση της ύφεσης, αν και με πολύ μικρούς ρυθμούς (-0,3%), ενώ για το 2015 προβλέπει ασθενική μόνον ανάκαμψη (+1,9% έναντι 2,9% της πρόβλεψης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ, το 2014 όλες οι συνιστώσες της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθούν εκ νέου, ωστόσο με μικρότερους ρυθμούς συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη. Αυτό αφορά και τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου που θα υποχωρήσουν περαιτέρω κατά 2,7%, έναντι αύξησης 5,3% στις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η συνολική υποχώρηση της εσωτερικής ζήτησης, κατά τον ΟΟΣΑ, θα ανέλθει σε 2,3 εκατοστιαίες μονάδες, και μόνο χάρη στη συμβολή των καθαρών εξαγωγών κατά 2,0

εκατοστιαίες μονάδες θα μπορέσει η ελληνική οικονομία να περιορίσει την ύφεση σε 0,3 εκατοστιαίες μονάδες. **Αντίθετα,** σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η εσωτερική ζήτηση θα μειωθεί, το 2014, μόνο κατά 0,9% συμβάλλοντας έτσι σημαντικά στην προβλεπόμενη αύξηση του ΑΕΠ (+0,6%). Αξιοσημείωτη είναι και η διαφορά μεταξύ των δύο προβλέψεων όσον αφορά την απασχόληση, η οποία σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ θα μειωθεί περαιτέρω το 2014 κατά 0,8%, δηλαδή κατά περίπου 30.000 άτομα έναντι αύξησης περίπου 25.000 ατόμων σύμφωνα με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Πίνακας 1: Προβλέψεις ΟΟΣΑ και Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ελλάδα

Πρόβλεψη για το 2014. Ετήσιες % μεταβολές σε σταθερές τιμές.	ΟΟΣΑ	Ευρ.Επιτροπή
ΑΕΠ σε τιμές αγοράς	-0.3	0.6
Ιδιωτική κατανάλωση	-1.8	-1.8
Δημόσια κατανάλωση	-4.0	-1.8
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-2.7	5.3
Εγχώρια ζήτηση	-2.3	-0.9
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εθνικοί λογαριασμοί)	4.5	4.1
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εθνικοί λογαριασμοί)	-2.1	-1.2
Συμβολή καθαρών εξαγωγών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ	2.0	1.4
Απασχόληση	-0.8	0.6
Ποσοστό ανεργίας (% του εργατικού δυναμικού)	27.1	26.0
Δημόσιο έλλειμμα % του ΑΕΠ	-2.5	-1.6
Δείκτης τιμών καταναλωτή	-1.1	-0.8
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών % του ΑΕΠ	0.2	-2.3

Πηγή: *OECD Economic Outlook 95, May 2014, summary of projections.*

Διάγραμμα 1
ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα της εργασίας
(1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

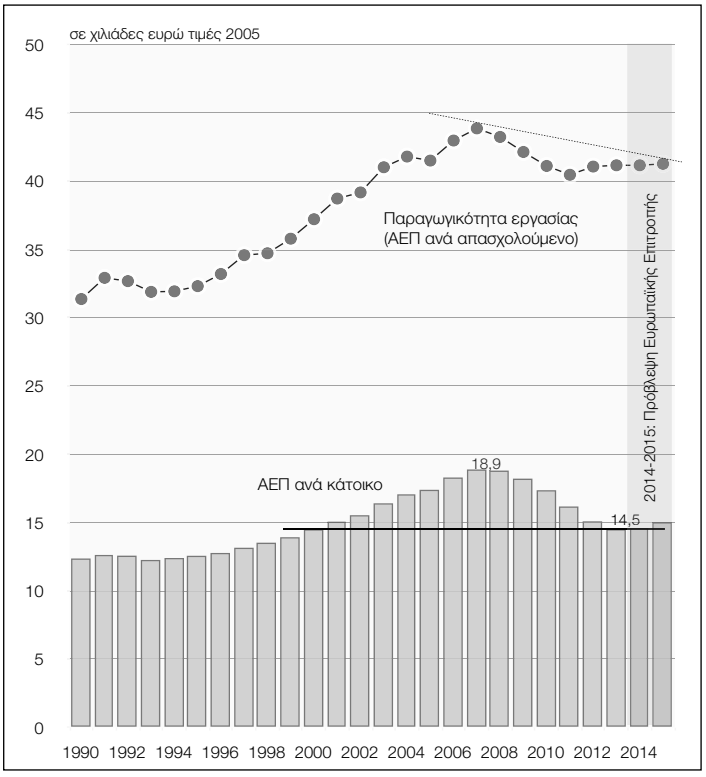

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που μεταλλάχθηκε σε πολιτική υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας έχει επιδεινώσει το επίπεδο ζωής του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού: Το ΑΕΠ ανά κάτοικο, σε σταθερές τιμές, παρουσίασε στο τέλος του 2013 κάμψη κατά 23,3% έναντι του 2008 και θα παραμείνει στο σημείο αυτό κατά το 2014 ενδεχομένως με μια ανεπαίσθητη αύξηση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, **το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, θα παραμείνει κατά το 2014 στα επίπεδα του 2000**.

Η παραγωγικότητα της εργασίας είχε μειωθεί, στο τέλος του 2013, έναντι του 2008, κατά 4,8% και θα παραμείνει στο ίδιο σημείο έως το τέλος του 2014. Παρά το γεγονός ότι η μείωση αυτή δεν είναι ασήμαντη, δείχνει ότι **το βάρος της προσαρμογής που επιβλήθηκε από την μείωση του ΑΕΠ μεταφέρθηκε κατά τα 4/5 στην απασχόληση (μείωση αριθμού απασχολουμένων κατά 20%)**.

Ιδιαίτερη σημασία για τις εξελίξεις κατά το 2014 έχει η διαρθρωτική πολιτική απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και της αποδυνάμωσης των συλλογικών δια-

πραγματεύσεων επειδή οδηγεί σε επιδείνωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων, σε μείωση των ονομαστικών και των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα, επομένως και σε μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η διαδικασία αυτή εκτυλίσσεται στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια καθώς οι αρχικές επιπτώσεις από την μείωση των μισθών διαχέονται στην οικονομία σε περισσότερα από δύο έτη. Πρόκειται επομένως για διαδικασία που βρίσκεται σε εξέλιξη, και για τον λόγο αυτόν **οι εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ κλίνουν προς την άποψη ότι το 2014 θα είναι το έβδομο έτος ύφεσης ή στασιμότητας της ελληνικής οικονομίας**. Την άποψή μας αυτή ενισχύει και το γεγονός ότι η μείωση της ζήτησης οδηγεί μεσοπρόθεσμα σε περαιτέρω μείωση της παραγωγής, σε νέα αύξηση της ανεργίας και σε έναν φαύλο κύκλο αυτοσυντηρούμενης ύφεσης, όπου οι μειώσεις της ζήτησης αυξάνουν την ανεργία και μειώνουν τους μισθούς, και αντιστρόφως. Εξάλλου, η μείωση της συνολικής ζήτησης έχει ήδη οδηγήσει και σε κατακόρυφη πτώση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης έχει πλέον μειωθεί και ενισχύεται ποικιλοτρόπως ο φαύλος κύκλος της ύφεσης ή της στασιμότητας. Επιπλέον**, οι προσδοκίες των νοικοκυριών** έχουν επιδεινωθεί δραματικά και επιτείνουν την μείωση των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών καθώς και των αγορών παγίων στοιχείων ή διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Σημαντικό ρόλο στην συντήρηση της ύφεσης ή της στασιμότητας αναλαμβάνουν και οι τράπεζες που εφαρμόζουν αυστηρά κριτήρια στη χορήγηση πιστώσεων τόσο προς τις επιχειρήσεις, όσο και προς τα νοικοκυριά, και επιβάλλουν έτσι στην οικονομία συνθήκες πιστωτικής ασφυξίας. Θεωρούμε ότι καμία από τις παραπάνω συνθήκες ανατροφοδότησης της ύφεσης δεν έχει μεταβληθεί ουσιαστικά και ότι επομένως δεν θα καταγραφεί ανάκαμψη κατά το 2014 -εκτός βεβαίως εάν παρέμβουν, ως από μηχανής θεοί, έκτακτοι εξωγενείς παράγοντες που θα αυξήσουν θεαματικά τις εξαγωγές ή θα προκαλέσουν εισροή κεφαλαίων προς επένδυση. (βλέπε αναλυτικότερα στο Μέρος 3.)

Κατά το παρελθόν, το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, προσέγγισε σημαντικά τον αντίστοιχο μέσο όρο στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2010-2013, ωστόσο, **η ελληνική οικονομία** παρουσίασε απόκλιση 21,3% έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για οπισθοχώρηση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης στο επίπεδο του 1964. Το 2014 η βελτίωση, εάν υπάρξει, θα είναι δυσδιάκριτη (Διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2
ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα εργασίας ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ-15 (1960-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

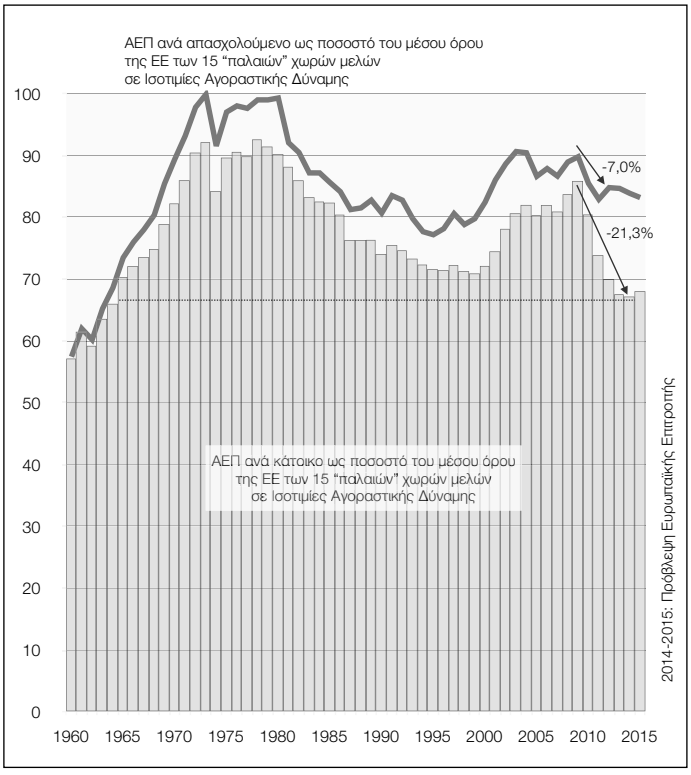

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2, **η μεγάλη άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, από το 1995 μέχρι το 2008**, οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή στην ταχεία αύξηση του ΑΕΠ ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ως ποσοστό του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών μελών της ΕΕ (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης). Η δραματική πτώση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης της τετραετίας 2010-2013 οφείλεται περίπου κατά το 1/3 στην υποχώρηση της σχετικής παραγωγικότητας που συνοδεύει την μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (η οποία με την σειρά της οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση). **Η μέση παραγωγικότητα στην Ελλάδα** ανερχόταν το 2009 σε 90,0% του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το 2013-2014 ο αντίστοιχος δείκτης έχει μειωθεί στο 83%. Επομένως, από την μείωση κατά 21,3 εκατοστιαίες μονάδες του δείκτη πραγματικής σύγκλισης, οι 7,0 εκατοστιαίες μονάδες, δηλαδή το 1/3, οφείλονται στην πτώση της παραγωγικότητας και οι 14,3 μονάδες, δηλαδή τα 2/3, στην μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού. Με απλούστερο τρόπο, η απόσταση στο βιοτικό επίπεδο Ελλάδας και ΕΕ-15 έχει αυξηθεί κυρίως εξαιτίας της

ταχύτερης αύξησης της ανεργίας στην Ελλάδα και δευτερευόντως εξαιτίας της βραδύτερης αύξησης της παραγωγικότητας.

Διάγραμμα 3
Αποπληθωριστής ΑΕΠ και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας έναντι 37 προηγμένων χωρών (2009-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

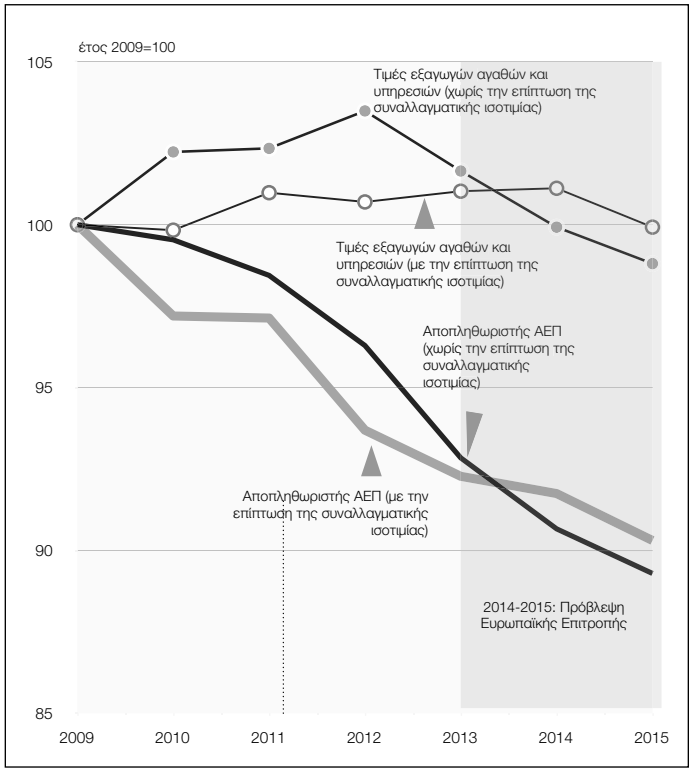

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ) σε μέση ετήσια βάση ανήλθε σε -2,1% το 2013 έναντι -0,3% το 2012. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ θα μειωθεί το 2014 κατά 0,7%. Σύμφωνα με τις ίδιες προβλέψεις, με την μείωση αυτή θα κλείσει και ο κύκλος του αποπληθωρισμού, αφού από το 2015 προβλέπεται επαναφορά του αποπληθωριστή σε θετικές τιμές. Εάν επαληθευθεί αυτή η πρόβλεψη θα γνωρίζουμε ότι η προσαρμογή των τιμών στο νέο χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης στο οποίο ήδη βρίσκεται η ελληνική οικονομία ανήλθε συνολικά σε περίπου -3% ενώ **η συνολική μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας** θα ανέρχεται για το σύνολο της περιόδου προσαρμογής σε 16,1%. Με άλλα λόγια, **η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας θα έχει μετατραπεί μόνο κατά το 1/5 σε μείωση των**

εγχωρίων τιμών, επομένως σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας τιμής, ενώ κατά τα 4/5 τροφοδοτεί την αύξηση της κερδοφορίας. Αυτή **η εξέλιξη έρχεται σε κατάφωρη αντίθεση** με την κυρίαρχη θεωρία και πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης η οποία προβλέπει ότι οι μειώσεις του κόστους εργασίας μετατρέπονται εξ ολοκλήρου ή κατά το μεγαλύτερο μέρος τους σε μειώσεις των τιμών και σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Οι μεταβολές του αποπληθωριστή του ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στις 37 πιο προηγμένες χώρες (λαμβάνοντας υπόψη την απαραίτητη στάθμιση) για την περίοδο 2005-2013 και με την πρόβλεψη για το 2014-2015 φαίνεται στο Διάγραμμα 3. Κατά τα έτη 2009-2013, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ στην Ελλάδα μειώθηκε έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 37 προηγμένες χώρες περίπου κατά 7,2% χωρίς να υπολογίσουμε την επίπτωση των μεταβολών της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ και κατά 7,7% μαζί με την εν λόγω επίπτωση. Πρόκειται για μείωση που προήλθε κατά τα 2/5 από την μείωση των εγχωρίων τιμών (3% για το σύνολο της περιόδου προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας) και κατά τα 3/5 από την αύξηση των τιμών στις ανταγωνίστριες χώρες.

Εντούτοις, οι μειώσεις αυτές δεν μετατράπηκαν σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η ανταγωνιστικότητα τιμής να μην έχει βελτιωθεί. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, οι τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκαν τουλάχιστον όσο και οι τιμές των ανταγωνιστριών χωρών και μόνο κατά το τέλος της διετίας 2014-2015 προβλέπεται να υπάρξει κάποια ανεπαίσθητη μείωση της τάξης του 1%. Αυτό αποτελεί **ισχυρή ένδειξη ότι οι εξαγωγικές επιχειρήσεις διαμορφώνουν τις τιμές τους περισσότερο ακολουθώντας τις τιμές του ανταγωνισμού και ελάχιστα ακολουθώντας το μοναδιαίο κόστος εργασίας**. Μετέτρεψαν έτσι ολόκληρο το όφελος που έχουν από τους χαμηλότερους μισθούς, **σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους**, εκτιμώντας πιθανότατα ότι με τον τρόπο αυτόν μεγιστοποιούν τα κέρδη τους ή μπορεί να υπερκεράσουν κόστη (χρήματος, ενέργειας, φορολογίας κλπ) της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, φαίνεται ότι εκτιμούν πως μία μείωση των τιμών τους δεν θα αύξανε κατά πολύ τις πωλήσεις τους, οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από άλλους παράγοντες, δηλαδή από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των προϊόντων τους (διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα).

Η παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας (Διάγραμμα 4), συγκρινόμενη με το αντίστοιχο μέσο σταθμισμένο επίπεδο των 37 πιο αναπτυγμένων χωρών με τις οποίες πραγματοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των ανταλλαγών της χώρας, είχε φθάσει στο ανώτατο επίπεδό της το 2003. Εν συνεχεία, όμως, η πορεία αυτή, της ταχύτερης αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα έναντι των άλλων αναπτυγμένων χωρών, ανακόπηκε και αντιστράφηκε. Αυτές οι εξελίξεις σχετίζονται

καταρχήν με το γεγονός ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα ακολουθούσε, ήδη από το 2004, πορεία επιβράδυνσης (η ανάπτυξη των ετών 2004-2007 δεν βασίστηκε στην αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων αλλά στην επέκταση της παραγωγής χαμηλής έντασης κεφαλαίου). Σε αυτήν την επιβράδυνση προστέθηκαν οι επιπτώσεις της κρίσης, και κατά την εξαετία 2008-2013 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των 37 πιο προηγμένων χωρών του κόσμου ανήλθε αθροιστικά σε 9,6%. **Η υποχώρηση αυτή της ελληνικής οικονομίας θα συνεχιστεί και κατά το 2014** με αποτέλεσμα η συνολική απόσταση που θα έχει σχηματιστεί έναντι των 37 ανταγωνιστριών χωρών να διευρυνθεί στο 10,4% (όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4, η εν λόγω απόσταση έναντι του μέσου όρου της ΕΕ-15 θα ανέλθει σε 7,0%).

Διάγραμμα 4
Παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με 37 προηγμένες χώρες (1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

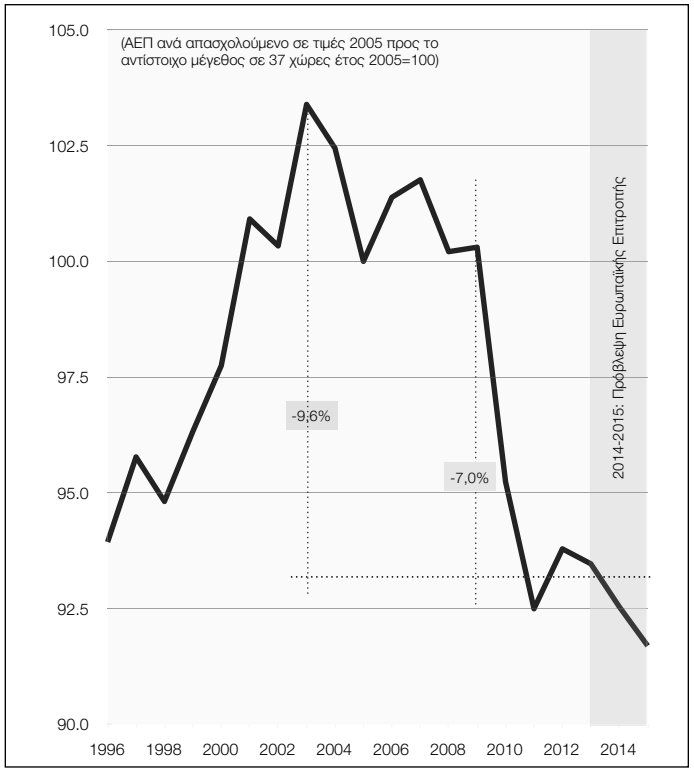

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η πτώση της παραγωγικότητας σχετίζεται με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, αλλά και με την αποδυνάμωση της επενδυτικής προσπάθειας σε μηχανολογικό εξοπλισμό

και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής που συνοδεύουν την μεγάλη μείωση των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό και γενικότερα σε πάγιο κεφάλαιο.

Διάγραμμα 5
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές
(1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

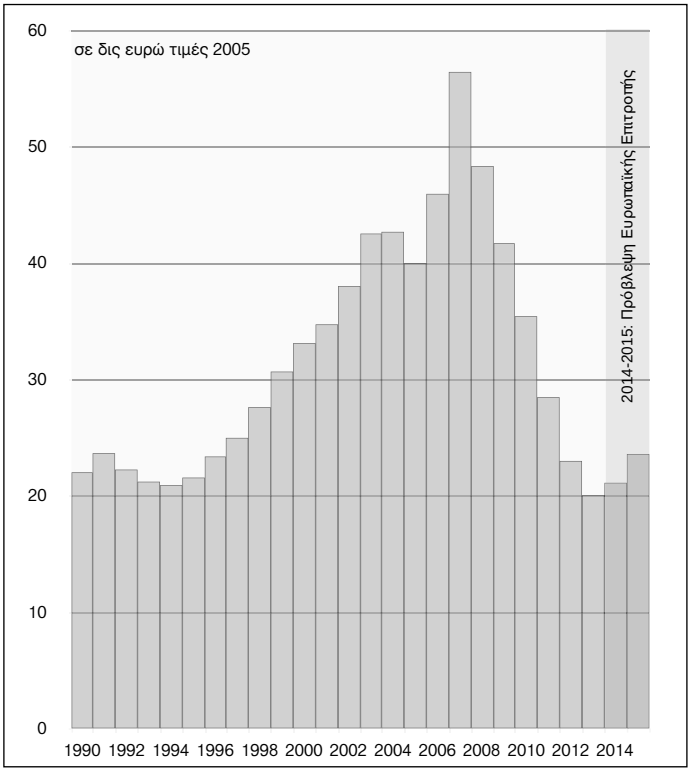

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη από το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2013 και σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ θα συνεχιστεί και το 2014. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αντίθετα, προβλέπει μεταστροφή της πτωτικής πορείας ήδη από εφέτος (Διάγραμμα 5). Εάν επαληθευθεί αυτή η πρόβλεψη της Επιτροπής, στο τέλος του 2014 οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, θα έχουν επιστρέψει στο σημείο που βρίσκονταν ακριβώς είκοσι χρόνια πριν, δηλαδή στο επίπεδο του 1994.

Στο Διάγραμμα 6 φαίνονται οι ιδιωτικές και συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ. Στο ίδιο Διάγραμμα φαίνονται και οι μεταβολές των συνολικών καθαρών επενδύσεων ως ποσοστό του καθαρού εγχώριου προϊόντος. **Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν από το 2004.** Διατηρήθηκαν, εντούτοις, σε επίπεδα ελαφρώς κατώτερα από

αυτά του 2004 μέχρι και το 2007, τόσο σε ό,τι αφορά **το σύνολο της οικονομίας όσο και τον ιδιωτικό τομέα.** Σχεδόν παράλληλη πορεία με τις ακαθάριστες επενδύσεις, ακολούθησαν και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες παρέμειναν περίπου σταθερές από το 2003 μέχρι και το 2007 στο επίπεδο του 13% του καθαρού προϊόντος. Από το 2008, όμως, εμφανίζονται οι επιπτώσεις της κρίσης και της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, έτσι ώστε κατά το 2009- 2013, **η πτώση της επενδυτικής δραστηριότητα τους πήρε δραματική μορφή** για όλους τους δείκτες. Ειδικότερα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις κατέρρευσαν στο -10% περίπου του καθαρού εγχώριου προϊόντος (Διάγραμμα 6). **Η κατάρρευση αυτή δεν αφορά μόνον στον δημόσιο, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα.** Η ελληνική οικονομία βρίσκεται **σε διαδικασία αποεπένδυσης,** η οποία όμως, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θα ανακοπεί ήδη κατά το τρέχον έτος (Διάγραμμα 6). **Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων** κατά το 2009-2013 **προέρχεται** σε μεγάλο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες (Διάγραμμα 7) και σε μικρότερο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε μηχανές, μεταλλικά προϊόντα, κατασκευές πλην κατοικιών και μεταφορικά μέσα.

Διάγραμμα 6
Ιδιωτικές και συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

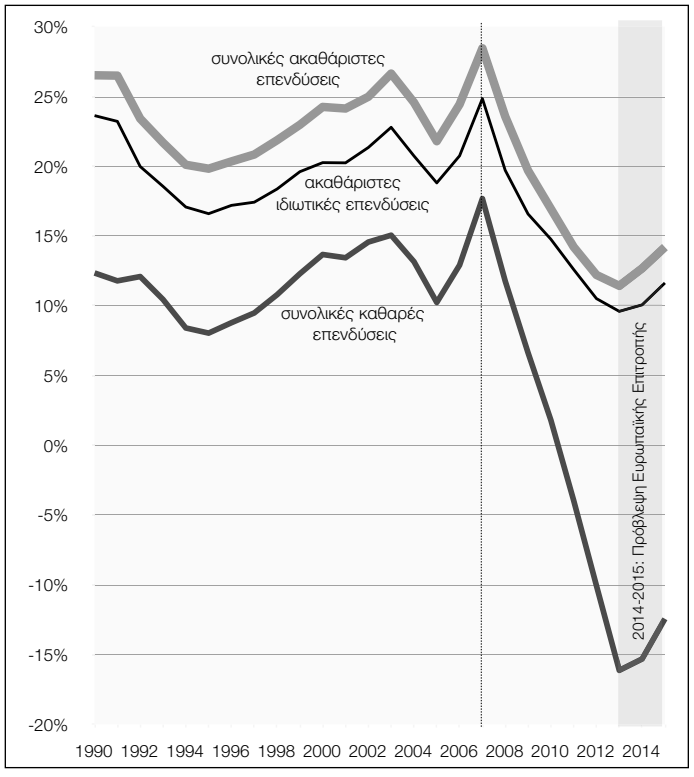

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 7
Επενδύσεις σε κατοικίες, κατασκευές και μηχανικό εξοπλισμό, σε σταθερές τιμές 2005 (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015 για τις κατασκευές)

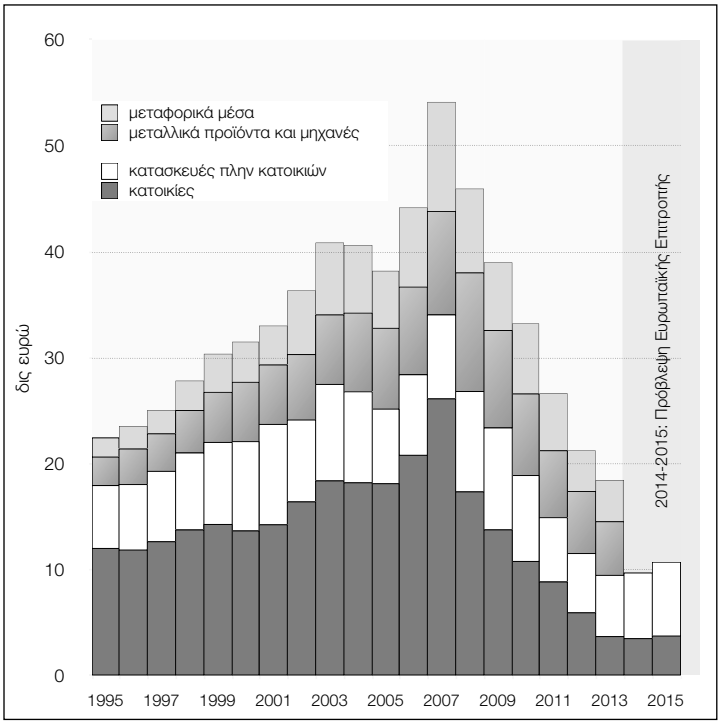

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Στο Διάγραμμα 8 φαίνεται **η οριακή παραγωγικότητα** του παγίου κεφαλαίου, δηλαδή η μεταβολή του ΑΕΠ κατά το έτος (t) σε σταθερές τιμές ανά μονάδα ακαθάριστης επένδυσης παγίου κεφαλαίου του έτους (t-1), για τα έτη 1983-2013 καθώς και η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2014-2015.

Η οριακή παραγωγικότητα του παγίου κεφαλαίου μειώθηκε κατακόρυφα επί μία πενταετία (2008-2012) εξαιτίας της μείωσης του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (ο οποίος επηρεάζει απευθείας τον δείκτη της παραγωγικότητας) αλλά και της πλήρους αναχαίτισης της τεχνολογικής προόδου.

Οριακή βελτίωση του δείκτη παρουσιάστηκε κατά το 2013 και σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η βελτίωση θα συνεχιστεί στη διάρκεια των ετών 2014-2015. **Μετά την παρέλευση της διετίας,** προβλέπεται ότι **ο δείκτης** θα έχει επανέλθει σε **επίπεδο παραπλήσιο με αυτό της δεκαετίας του 1990** (Διάγραμμα 8).

Διάγραμμα 8
Οριακή παραγωγικότητα του παγίου κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

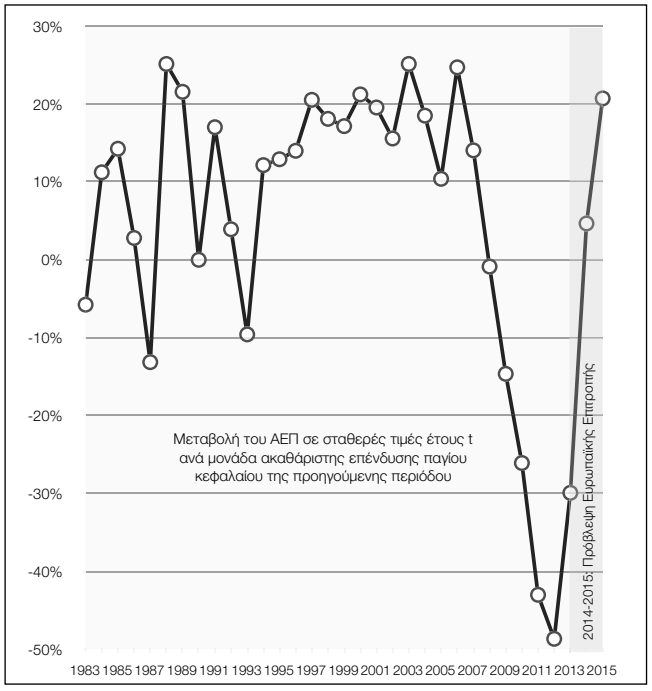

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 9
΄Ενταση παγίου κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

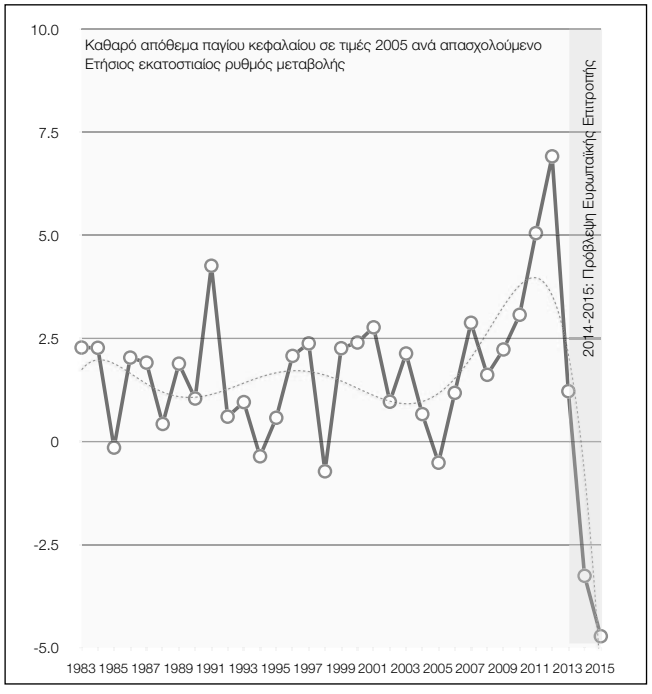

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Μεγάλη αύξηση παρουσίασε ο ρυθμός μεταβολής της έντασης κεφαλαίου (Διάγραμμα 9) κατά τα τρία πρώτα χρόνια του προγράμματος προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας (2010-2012). Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η μείωση του αριθμού των απασχολουμένων εξαιτίας της ύφεσης ήταν μεγαλύτερη από την αντίστοιχη μείωση του κεφαλαιακού αποθέματος. Συμπληρωματικές πληροφορίες για τις εξελίξεις αυτές μας παρέχει το Διάγραμμα 10 που δείχνει τον ρυθμό συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου: Ενώ κατά την διετία 2010-2011 (εφαρμογής του πρώτου μνημονίου) η συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού πραγματοποιήθηκε με μικρούς ρυθμούς, υπήρξε επιτάχυνση της διαδικασίας το 2012-2013 (περίπου -2,5% ετησίως). Κατά τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής**, η συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού συνεχίζεται και κατά το 2014-2015**, με ταχύτητα που ανέρχεται σε περίπου 2,5% ετησίως, δηλαδή με αμείωτο ρυθμό έναντι του 2012-2013.

Η πιο πιθανή ερμηνεία των παραπάνω εξελίξεων είναι ότι κατά την διετία 2010-2011, υπήρξε σημαντική αντίσταση των επιχειρήσεων στην επερχόμενη απαξίωση του κεφαλαίου, είτε διαμέσου μειώσεων στον αριθμό των εργαζομένων, είτε περιστέλλοντας τις επενδυτικές δαπάνες είτε αναβάλλοντας τις επιπτώσεις της δραματικής συρρίκνωσης της ρευστότητας κλπ, έτσι ώστε στο εσωτερικό των κλάδων παραγωγής υπήρξε τότε σε μεγάλο βαθμό επιμερισμός της μείωσης της ζήτησης στις διάφορες μονάδες παραγωγής επιτρέποντας έτσι σε πολλές από αυτές να συνεχίσουν την λειτουργία τους. Κατά το 2012-2014 και πιθανότατα κατά το 2015, ωστόσο, φαίνεται ότι έχουμε μεγάλο αριθμό μονάδων παραγωγής (ή τμημάτων μονάδων παραγωγής) που παύουν λειτουργούν, επομένως **υπάρχει εκτεταμένη απαξίωση παγίου κεφαλαίου και συρρίκνωση του κεφαλαιακού αποθέματος**. Στο τέλος της τετραετίας 2012-2015, **η συνολική υποχώρηση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου θα έχει ανέλθει σε περίπου 10%. Το παραγωγικό δυναμικό της χώρας θα έχει επομένως συρρικνωθεί κατά το ένα δέκατο**.

Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν υπήρξε ανάλογη μεταβολή στο εργατικό δυναμικό της χώρας, αντίθετα υπήρξε αύξηση του αριθμού των ατόμων που επιθυμούν να εργαστούν και αναζητούν ενεργητικά εργασία, επειδή τα νοικοκυριά προσπαθούν να αναπληρώσουν τις επιπτώσεις της ανεργίας προσφέροντας περισσότερη εργασία. Ενώ, δηλαδή, στα χρόνια της κρίσης σημαντικό μέρος του αχρησιμοποίητου παγίου κεφαλαίου καταστρέφεται και «αποσύρεται» από την παραγωγή, αποτρέποντας έτσι την κατακόρυφη αύξηση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού και επιτρέποντας έτσι την διατήρηση των τιμών περίπου στα ίδια επίπεδα, δεν συμβαίνει το ίδιο με το εργατικό δυναμικό που εξακολουθεί να παραμένει στην αγορά εργασίας και να ασκεί πίεση στους ονομαστικούς μισθούς. Εξηγείται έτσι σε μεγάλο βαθμό το γεγονός ότι **η μεγάλη μείωση των μισθών δεν μετατράπηκε σε μείωση των τιμών**. Αναλύουμε διεξοδικότερα το φαινόμενο αυτό στο τρίτο Μέρος της έκθεσης.

Διάγραμμα 10
Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

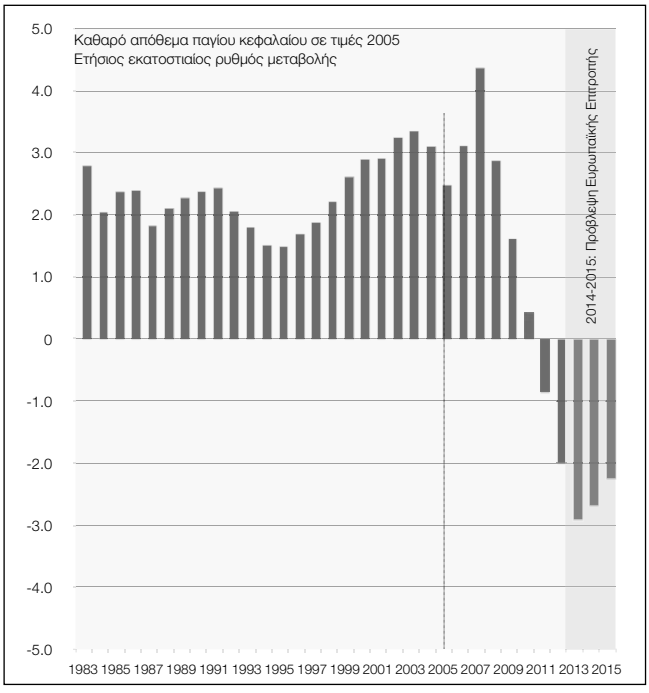

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 11
Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (1983-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

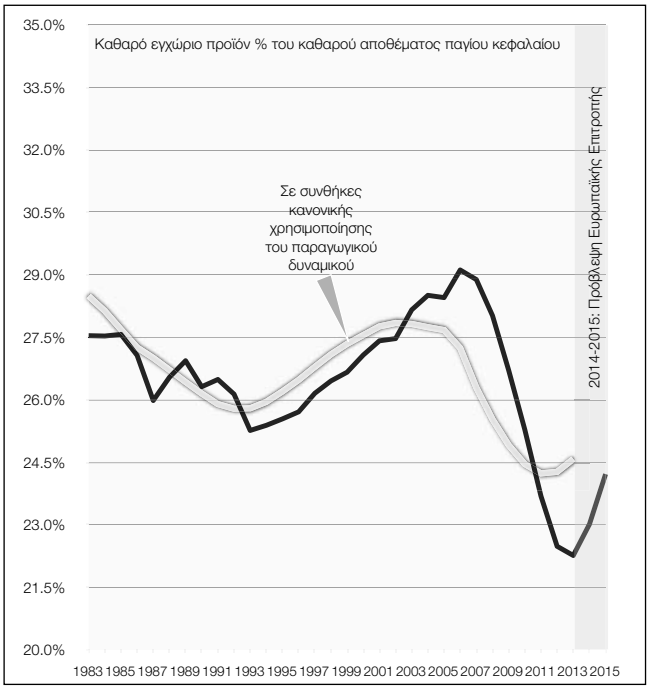

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (Διάγραμμα 11), από το 1995 μέχρι και το 2007, αυξανόταν δείχνοντας ότι η προσπάθεια αποτελεσματικότερης χρήσης του παγίου κεφαλαίου απέδιδε με αμείωτους ρυθμούς. **Βέβαια,** ένα μέρος αυτής της βελτίωσης οφειλόταν στην αύξηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Εντούτοις, ακόμη και μετά την διόρθωση του δείκτη με την επίπτωση των κυκλικών διακυμάνσεων, ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου παρουσίασε αύξηση που αντανακλά διαρθρωτική βελτίωση και μεγαλύτερη παραγωγικότητα του παγίου κεφαλαίου. Η πτώση των ετών 2008-2013 οφείλεται μεν στην υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού, πλην όμως, η διαδικασία αποεπένδυσης, που έχει αρχίσει, μειώνει και τον διαρθρωτικό λόγο προϊόντος / κεφαλαίου, δηλαδή την παραγωγικότητα του κεφαλαίου σε συνθήκες πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Για τη διετία 2014-2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει μικρή ανάκαμψη του δείκτη χάρη στην αύξηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (η οποία δεν εξαρτάται μόνον από το επίπεδο της συνολικής ζήτησης αλλά και από τον όγκο του κεφαλαιακού αποθέματος, άρα επηρεάζεται από την διαδικασία συρρίκνωσης του παραγωγικού δυναμικού που περιγράψαμε στις προηγούμενες παραγράφους).

Διάγραμμα 12
Μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

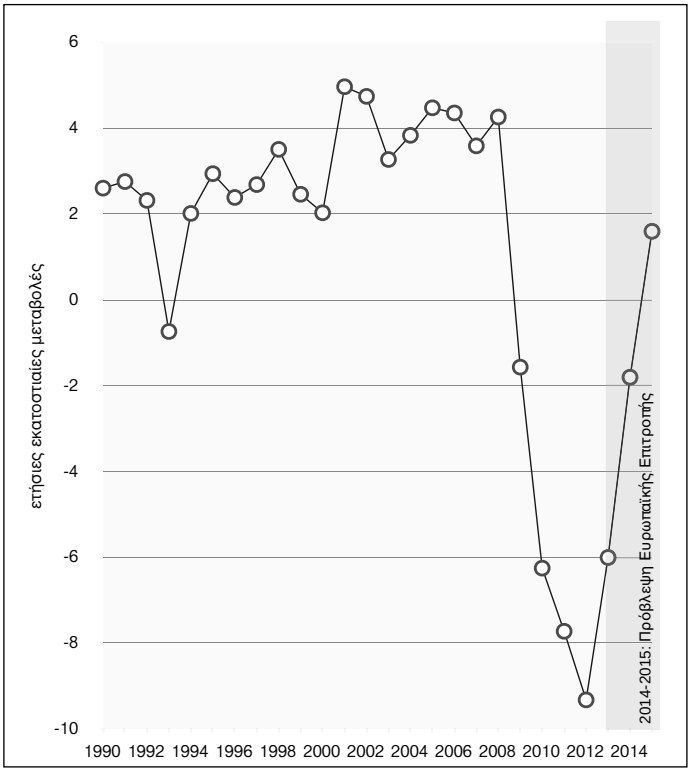

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η ιδιωτική κατανάλωση (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε μείωση 6,0% στη διάρκεια του 2013, και για το 2014 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει περαιτέρω μείωση κατά 1,8%. Έτσι, στο τέλος του τρέχοντος έτους η συνολική μείωση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης έναντι του 2008 θα έχει προσεγγίσει το 30% και το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του 1999. Εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής της ιδιωτικής κατανάλωσης στη διαμόρφωση της ζήτησης και του ΑΕΠ, η μείωσή της υπήρξε ο σημαντικότερος παράγοντας μείωσης της ζήτησης.

Η δημόσια κατανάλωση (Διάγραμμα 13) μειώθηκε το 2013 κατά 4,1%. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 προκάλεσε θεαματική μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης έτσι ώστε στο τέλος του 2013, είχε οπισθοχωρήσει κατά 22,7% έναντι του 2008 και είχε επιστρέψει στο επίπεδο του 2000. Στο τέλος του 2015, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο όγκος της δημόσιας κατανάλωσης θα έχει μειωθεί έναντι του 2008 κατά το 1/4.

Διάγραμμα 13
Μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

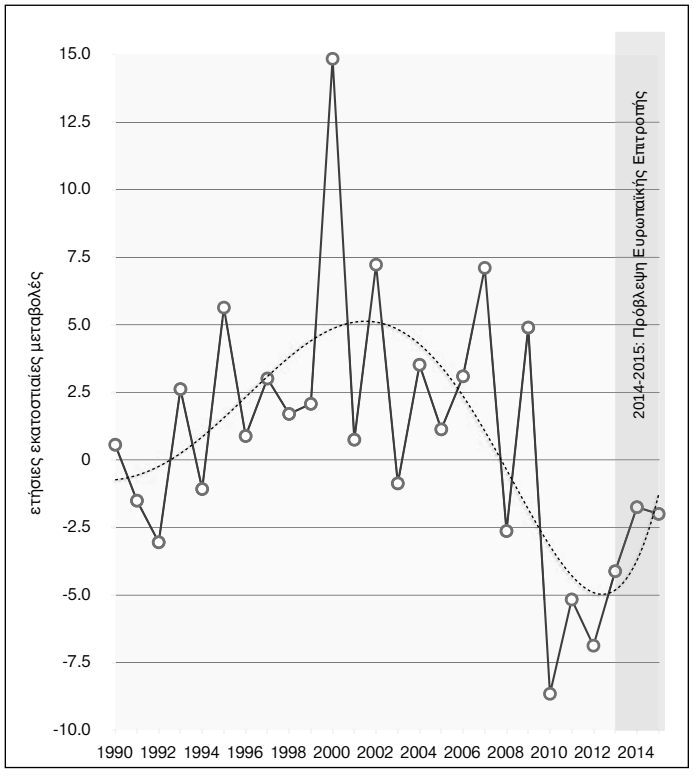

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 14
Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, (1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

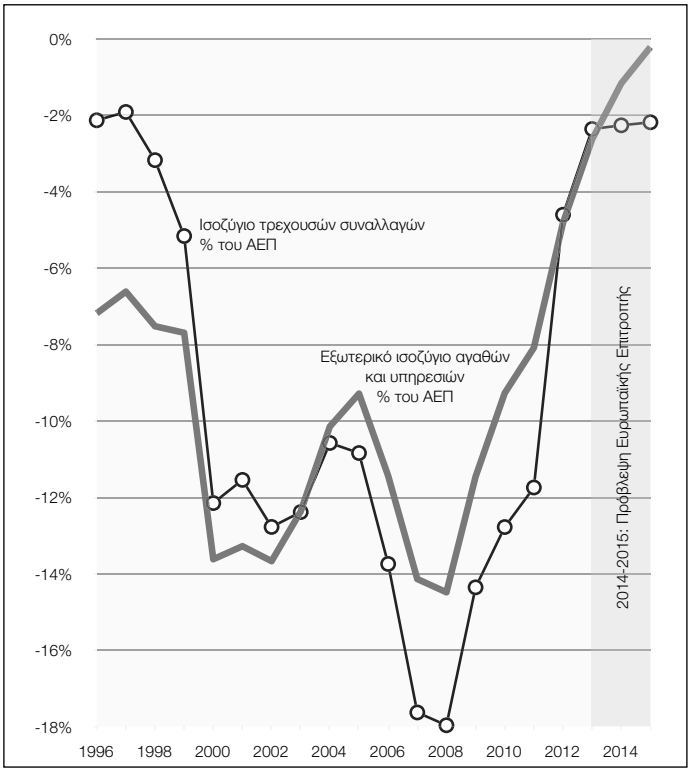

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 15
Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

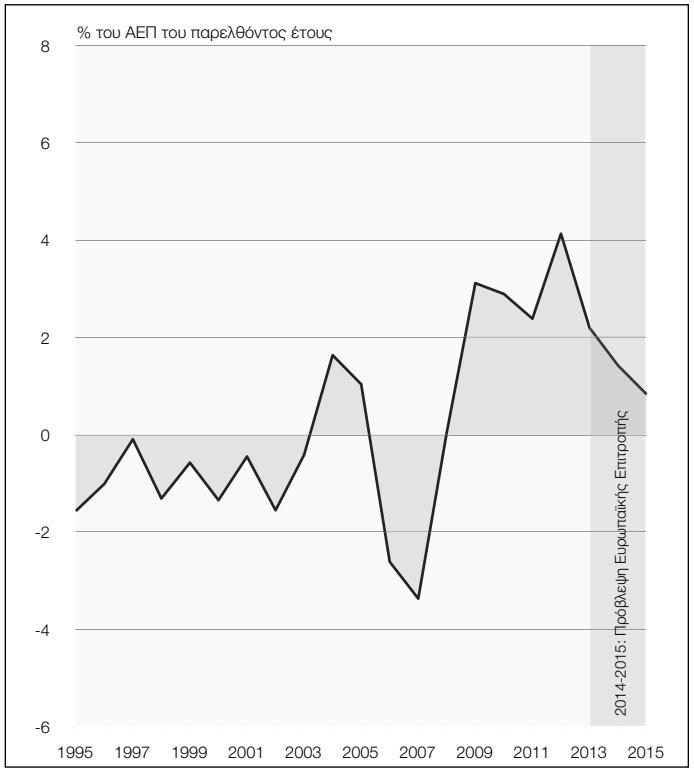

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών δεν παρουσιάζουν κάποιον ιδιαίτερο δυναμισμό παρά τις περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις κυβερνητικών κύκλων. Ο δείκτης εξαγωγικών επιδόσεων που δημοσιεύουν οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (και ισοδυναμεί με το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στις αγορές προορισμού των εξαγωγών) επιδεινώθηκε σοβαρά στη διάρκεια της κρίσης και παρουσίασε κατά το 2013 οριακή μόνο βελτίωση οφειλόμενη σε ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες, ιδιαίτερα στο γεγονός ότι οι άλλες τουριστικές αγορές της Μεσογείου βρίσκονται σε κρίση είτε εξαιτίας βίαιων πολιτικών γεγονότων είτε υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Το ζήτημα των εξαγωγικών επιδόσεων **αναλύεται** διεξοδικά στο Μέρος 3 της έκθεσης. Η κατακόρυφη πτώση των εισαγωγών, που οφείλεται στην δραματική μείωση της εγχώριας ζήτησης για καταναλωτικά και επενδυτικά αγαθά, έχει οδηγήσει σε θεαματική βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -14% περίπου κατά το 2008 σε -2,2% κατά το 2013 (Διάγραμμα 14). Αυτή η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, που οφείλεται στον περιορισμό της δαπάνης για εισαγωγές, δεν αντανακλά βεβαίως βελτί-

ωση της ανταγωνιστικότητας αλλά αποτελεί δείκτη συρρίκνωσης της οικονομίας. Είχε, ωστόσο, θετική επίπτωση στο ισοζύγιο και ως εκ τούτου και στην μεταβολή του ΑΕΠ κατά το 2009-2013 (Διάγραμμα 15) καθώς μεταβλήθηκε θεαματικά ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών (Διάγραμμα 16).

Διάγραμμα 16
Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών
(1987-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

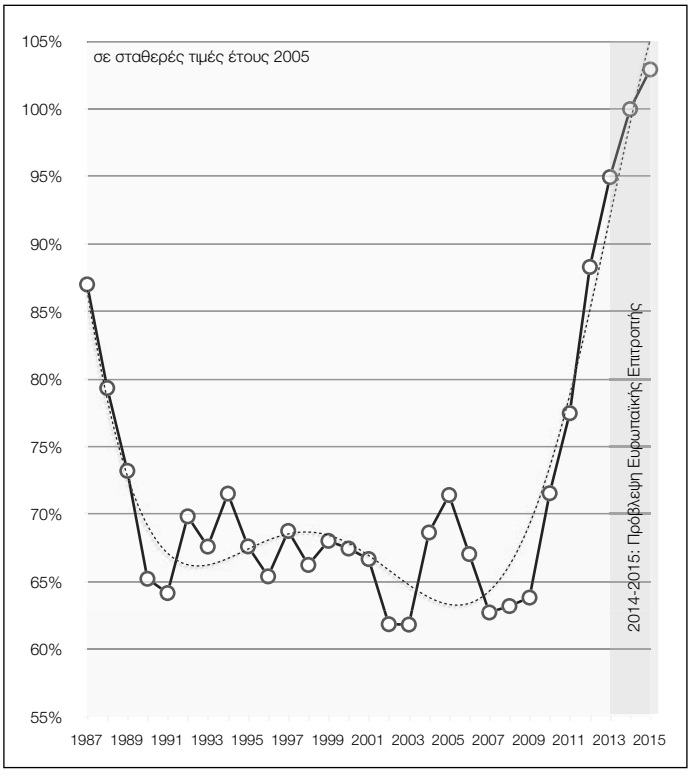

***Πηγή**: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Για το 2014-2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ο ΟΟΣΑ προβλέπουν ότι οι εισαγωγές θα μειωθούν περαιτέρω, πλην όμως λιγότερο από όσο κατά τα προηγούμενη έτη, είτε επειδή το βάθος της ύφεσης θα περιοριστεί είτε επειδή θα εμφανιστούν τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης. Έτσι, ενώ κατά το 2009-2013 η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ ανήλθε κατά μέσον όρο σε 3 εκατοστιαίες μονάδες ετησίως, θα περιοριστεί κατά το 2014-2015 σε 1,5 μονάδες.

Η θετική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, μέσω του περιορισμού των εισαγωγών (επομένως μέσω της μείωσης της εγχώριας ζήτησης που απευθύνεται σε επιχειρήσεις του εξωτερικού),

αντιστάθμισε κατά ένα μέρος την δραματική μείωση που προκάλεσε στο ΑΕΠ η πτώση της εγχώριας ζήτησης (Διάγραμμα 17). **Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην αύξηση του ΑΕΠ** υπερκάλυπτε, πριν το 2008, συστηματικά την αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών. Έκτοτε, έχει επέλθει αντιστροφή και η εσωτερική ζήτηση συμβάλλει αρνητικά στις μεταβολές του ΑΕΠ ενώ οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (και ουσιαστικά η συρρίκνωση των εισαγωγών) συμβάλλουν θετικά.

Ωστόσο, **η αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης,** υπερέβαινε μέχρι σήμερα την θετική συμβολή των καθαρών εξαγωγών, οδηγώντας έτσι την οικονομία σε ύφεση. Μόνο για το 2014 και το 2015 προβλέπει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι η σχέση αυτή θα ανατραπεί και ότι οι καθαρές εξαγωγές θα κατορθώσουν να υπερκαλύψουν τις αρνητικές, υφεσιακές επιπτώσεις της μείωσης της εγχώριας ζήτησης. Η πρόβλεψη αυτή της Επιτροπής βασίζεται στην εκτίμηση ότι ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά το 2014-2015 θα υπερβεί την μονάδα (Διάγραμμα 16), δηλαδή ότι θα υπάρχει πλέον εμπορικό πλεόνασμα.

Ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ο οποίος κυμάνθηκε κατά προσέγγιση εντός της ζώνης 60%-70% κατά τα έτη 1990-2009 (Διάγραμμα 16) παρουσίασε θεαματική βελτίωση κατά το 2010-2013 και αναμένεται ότι κατά το 2014 θα έχει πλησιάσει το επίπεδο του 100% (δηλαδή δεν θα υπάρχει πλέον έλλειμμα στο εξωτερικό εμπόριο) και ότι το 2015 θα έχει προσεγγίσει το 105%.

Εντούτοις, όπως αποδεικνύεται στο Μέρος 3, η βελτίωση του λόγου εξαγωγών / εισαγωγών, του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 16) και η θετική συμβολή του στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 17), **δεν θα πρέπει να αποδίδονται** σε μια υποτιθέμενη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, αλλά αντίθετα, στη βαθιά ύφεση της ελληνικής οικονομίας: η παρατεταμένη μείωση της εσωτερικής ζήτησης είτε για επενδυτικά, είτε για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες περιορίζει τις εισαγωγές και δημιουργεί παραπλανητική βελτίωση στους δείκτες του εξωτερικού εμπορίου. **Πρόκειται για προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας σε χαμηλότερα επίπεδα απασχόλησης, παραγωγής, κατανάλωσης και επενδύσεων.** (βλ. αναλυτικότερα Μέρος 3.)

Διάγραμμα 17
Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ
(1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

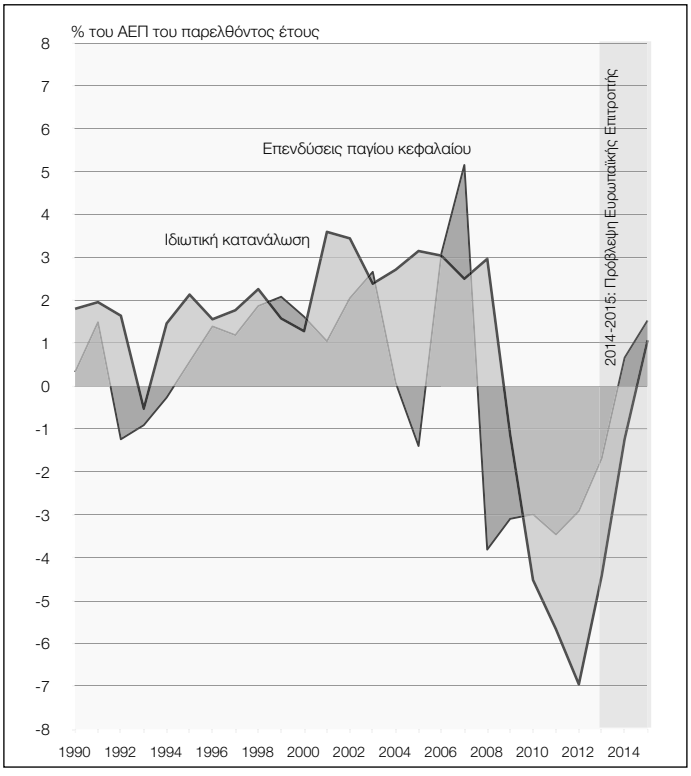

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

ΜΕΡΟΣ 3
Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας

Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας

3.1. Τα ερωτήματα του 2014-2015

Μετά από πέντε έτη εφαρμογής της σκληρής και αδιέξοδης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, **η ελληνική οικονομία** έχει φθάσει σε ένα σημείο τριπλής προσαρμογής: σταθερός πληθωρισμός, ισοσκελισμένο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών και περίπου μηδενικό δημοσιονομικό έλλειμμα. **Το αντίτιμο**, βέβαια, που έχει καταβληθεί παραμένει **εξαιρετικά υψηλό**: ραγδαία μείωση του εισοδήματος των εργαζομένων, ιστορικά υψηλό ποσοστό ανεργίας, αποδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους, υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και των δημόσιων υποδομών, δραματική επέκταση της φτώχειας και της πολιτιστικής υπανάπτυξης, αποεπένδυση και συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού, ιδιωτικοποιήσεις αμφίβολης αποτελεσματικότητας, άδικη αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος του κόσμου της εργασίας. Μολονότι οι θυσίες αυτές και η παντελής έλλειψη δικαιοσύνης που τις χαρακτηρίζει είναι πρωτοφανείς για μια ανεπτυγμένη χώρα σε καιρό ειρήνης, δεν είναι ακόμη ορατά τα σημεία μιας διατηρήσιμης μακροχρόνιας ανάκαμψης στα μακροοικονομικά μεγέθη, παρά το γεγονός ότι περισσότεροι δείκτες ενδέχεται να προαναγγέλλουν το τέλος της ύφεσης ή της στασιμότητας για το 2014 ή το 2015 (ανάλογα με τον φορέα της πρόβλεψης).

Έτσι, πριν να ολοκληρωθεί το 2014, **σημαντικά ερωτήματα** παραμένουν αναπάντητα σχετικά με τις πιο μακροχρόνιες εξελίξεις:

Πρώτον, παραμένει αναπάντητο το ερώτημα εάν μετά το τέλος της ύφεσης θα εκκινήσει μια πορεία ταχείας, βραδείας ή μηδενικής ανάκαμψης. Διαθέτει, άραγε, η **ελληνική οικονομία** τις ενδογενείς δυνάμεις που θα οδηγήσουν σε ανάκαμψη της παραγωγής και της απασχόλησης, σε μείωση της ανεργίας και αύξηση των εισοδημάτων των μισθωτών (μεσαίων και χαμηλών αποδοχών), σε επενδύσεις σε δημόσιες υποδομές και αναβάθμιση του κοινωνικού κράτους; Υπάρχουν καλοί λόγοι για να αμφιβάλλουμε: Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στόχευε στην αύξηση των εξαγωγών και την ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στον αναπροσανατολισμό της από την εσωτερική αγορά στις διεθνείς αγορές. Η πολιτική αυτή, όμως, όπως αποδεικνύεται παρακάτω, έχει αποτύχει, και τελικά η ελληνική οικονομία προσαρμόζει τα ελλείμματά της (εξωτερικό και δημοσιονομικό έλλειμμα) διαμέσου μιας διαδικασίας συρρίκνωσης του παραγωγικού δυναμικού, απαξίωσης του εργατικού δυναμικού, εξαθλίωσης του πληθυσμού, αποδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους και επέκτασης της φτώχειας -υποσκάπτοντας δηλαδή τους ίδιους τους συντελεστές της

ανάπτυξης. Εάν όμως η ελληνική οικονομία δεν διαθέτει ενδογενείς δυνάμεις ανάπτυξης, ποιοί είναι εκείνοι οι εξωγενείς παράγοντες που μπορούν να πυροδοτήσουν την ανάκαμψη; **Δεύτερον**, εάν όντως υπάρχουν εξωγενείς παράγοντες που μπορούν να διασφαλίσουν την επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας, θα έχει άραγε συγκροτηθεί ήδη τότε ένα νέο καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου με ενδογενείς μηχανισμούς συντήρησης και ενίσχυσης της ανάκαμψης της οικονομίας; Με άλλα λόγια, συνιστούν οι διαρθρωτικές αλλαγές και το «νέο παραγωγικό μοντέλο» που προωθείται από την κυβέρνηση και την τρόικα ένα αναπτυξιακό πρότυπο ή μήπως πρόκειται για ένα αναπτυξιακό καθεστώς που θα συντηρεί την στασιμότητα ή θα καταδικάσει την οικονομία σε βραδείς ρυθμούς ανάπτυξης με κίνδυνο να αποκτήσει μεσομακροπρόθεσμα χαρακτηριστικά υποανάπτυξης; Ποιο ακριβώς θα είναι το νέο καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου, το νέο αναπτυξιακό καθεστώς, που προωθούν η κυβέρνηση και η τρόικα;

Τρίτον, ποιό είναι το μέλλον των εισοδημάτων των εργαζόμενων τάξεων, της ανεργίας, της διανομής του εισοδήματος, του κοινωνικού κράτους, των υποδομών και του φυσικού περιβάλλοντος στα πλαίσια ενός νέου αναπτυξιακού καθεστώτος, συσσώρευσης κεφαλαίου με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που επιβλήθηκαν και επιβάλλονται από την κυβέρνηση και την τρόικα; Μετά από τη δραματική μείωση των εισοδημάτων των εργαζόμενων τάξεων θα υπάρξει ανάκαμψη του εισοδηματικού μεριδίου τους στο ΑΕΠ; Θα πρόκειται άραγε για ένα καθεστώς διαρκούς και αυτοσυντηρούμενης ανεργίας, για ένα καθεστώς πλήρους απασχόλησης ή για κάτι ενδιάμεσο; Βέβαια, το έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, όπως και στο δημόσιο έλλειμμα βρίσκονται κοντά στο σημείο να μηδενιστούν, πλην όμως αυτά επιτυγχάνονται προς το παρόν με μειωμένη απασχόληση, αποεπένδυση, κοινωνική εξαθλίωση και επέκταση της φτώχειας σε ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού. **Το ερώτημα** που τίθεται τώρα είναι εάν κατά τις επόμενες δεκαετίες αυτή **η επιδείνωση** θα παγιωθεί ως κανονική, «φυσιολογική» κατάσταση των εργαζόμενων τάξεων, εάν δηλαδή η ελληνική κοινωνία θα μετατραπεί σε κοινωνία που θα έχει αποδεχθεί τις υψηλές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ως μόνιμη και αναπόφευκτη πραγματικότητα, δηλαδή ως διαρθρωτικό και διαρκές χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας.

3.2. Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης

Η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης είχε ως σημείο εκκίνησης και πυροδότη την ραγδαία μείωση της εγχώριας ζήτησης κατά το 2009-2010. Βέβαια, η μείωση της εσωτερικής ζήτησης συνεχίστηκε και κατά τα επόμενα έτη 2011-2013 και συνέχισε **να βυθίζει** την ελληνική οικονομία σε βαθιά κρίση είτε με εξωγενείς, είτε με ενδογενείς πολιτικές αποφάσεις, οι οποίες οδήγησαν στην δημιουργία φαύλων κύκλων ύφεσης. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 18, κατά την πενταετία 2009-2013, ο όγκος της εγχώριας ζήτησης μειώθηκε συνολικά κατά το 1/3 και υποχώρησε κατά 14 χρόνια, στο επίπεδο του 1998.

Διάγραμμα 18
Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 (1992-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

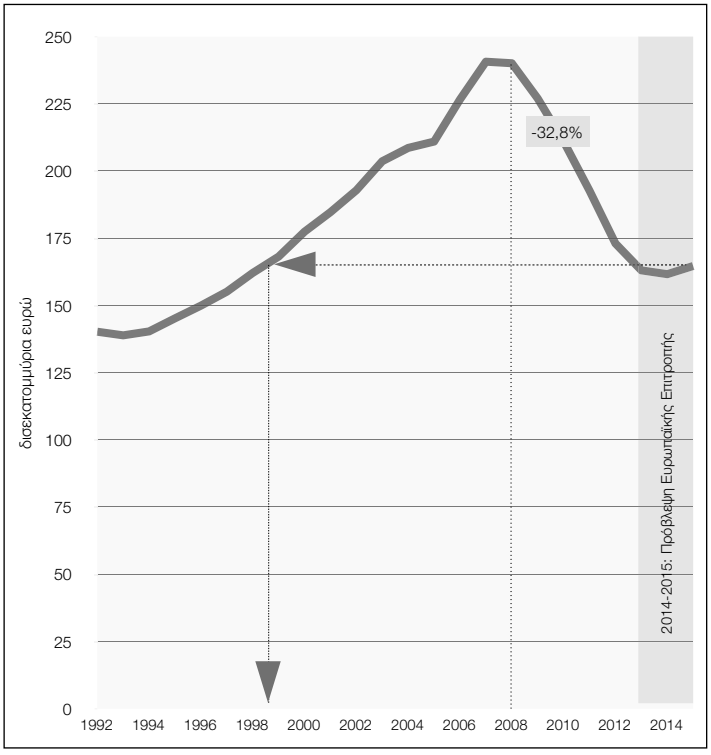

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η μείωση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε σε μια περίοδο κατά την οποία η αντίστοιχη ζήτηση στις 37 πιο προηγμένες χώρες παρέμεινε περίπου σταθερή. Ως αποτέλεσμα, κατά την πενταετία 2009-2013, η μείωση που παρουσίασε η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα έναντι των 37 κυριοτέρων ανταγωνιστριών χωρών ανήλθε σε 32,4%, επαναφέροντας τον σχετικό δείκτη σε επίπεδα χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του 1990 (Διάγραμμα 19).

Διάγραμμα 19
Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 έναντι 37 προηγμένων χωρών
(έτος βάσης 2005=100, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

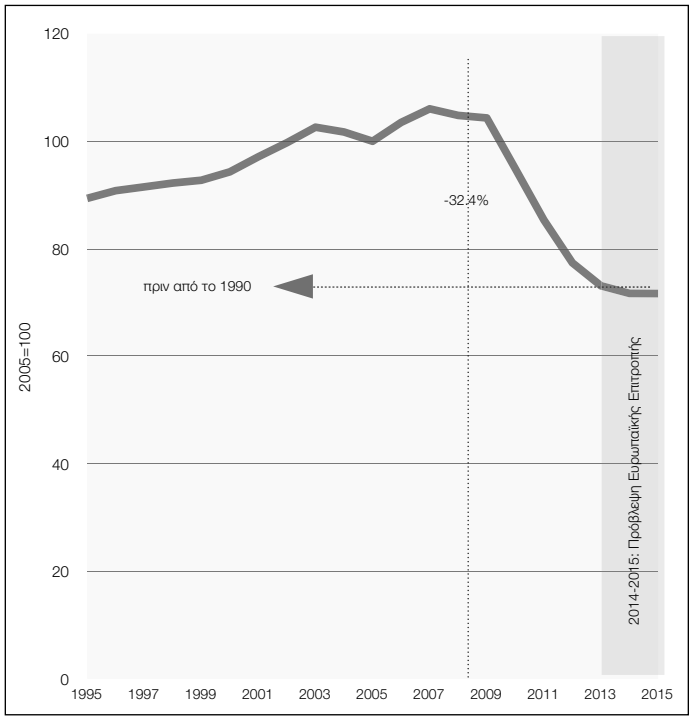

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η μείωση της ζήτησης πυροδότησε μία διαδικασία ανατροφοδοτούμενης ύφεσης, πραγματικής απόκλισης και εκρηκτικής ανόδου της ανεργίας, η οποία, στα πλαίσια της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης θεωρήθηκε, από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, ότι αποτελεί βαρύ πλην όμως αναγκαίο τίμημα που πρέπει να καταβληθεί, προκειμένου να αποκατασταθεί η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας. Μάλιστα, πολλοί πιστεύουν ότι η βαθιά ύφεση, η άνοδος της ανεργίας και η μείωση των εισοδημάτων των τελευταίων ετών οδήγησαν σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και σε αύξηση των εξαγωγών. Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται αναλυτικά παρακάτω, **δεν υπάρχουν εξαγωγικές επιτυχίες** αλλά ανησυχητικά σημάδια μίας **μακροχρόνιας παρακμής** του εξαγωγικού τομέα της χώρας εξαιτίας της αμέλειας που επέδειξαν οι επιχειρήσεις και εξαιτίας πολιτικών αποφάσεων που προσανατόλιζαν την ελληνική οικονομία σε μια επενδυτική προσπάθεια καθοδηγούμενη αποκλειστικά από τις αγορές και η οποία τελικά επέφερε σοβαρές στρεβλώσεις και επικίνδυνες αδυναμίες στο παραγωγικό σύστημα.

Η μεγάλη μείωση της ζήτησης προκάλεσε δραματική πτώση του ΑΕΠ, το οποίο προσαρμόζεται στη ζήτηση στη βραχυχρόνια διάρκεια, έτσι ώστε μετά από κάθε

νέα μείωση της ζήτησης, η οικονομία να μεταβαίνει σε κατάσταση ακόμη βαθύτερης ύφεσης μέσα στο ίδιο έτος. **Η παραγωγή** προσαρμόζεται στις διακυμάνσεις της ζήτησης στην βραχυχρόνια διάρκεια, σε αντίθεση με τους μισθούς και τις τιμές που προσαρμόζονται στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια: μια αρχική μείωση της ζήτησης, της παραγωγής και της ανεργίας αντανακλώνται στις μεταβολές των μισθών και των τιμών διαδοχικών ετών.

Διάγραμμα 20
Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε σταθερές τιμές
(ετήσιες % μεταβολές, 2000-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

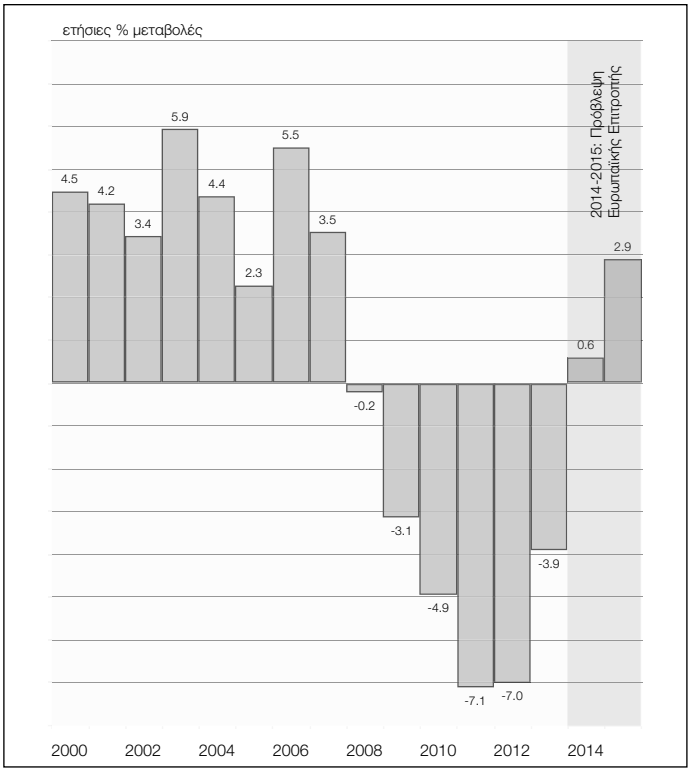

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η μείωση του ΑΕΠ, που παρατηρείται στο Διάγραμμα 20, ανήλθε σωρευτικά για την πενταετία 2009-2013 σε 23,5%. Επομένως, στη διάρκεια της κρίσης, χάθηκε το 1/4 περίπου του ακαθάριστου προϊόντος που παρήγαγε η ελληνική οικονομία κατά το 2007-2008. Για το 2014, η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ΑΕΠ ανέρχεται σε +0,6% και για το 2015 σε +2,9%. Εάν επαληθευθεί η πρόβλεψη αυτή, στο τέλος του 2015 το ΑΕΠ θα έχει επανέλθει στο επίπεδο του πρώτου τριμήνου του 2013.

Διάγραμμα 21
ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 37 προηγμένων χωρών
(έτος βάσης 2005=100, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

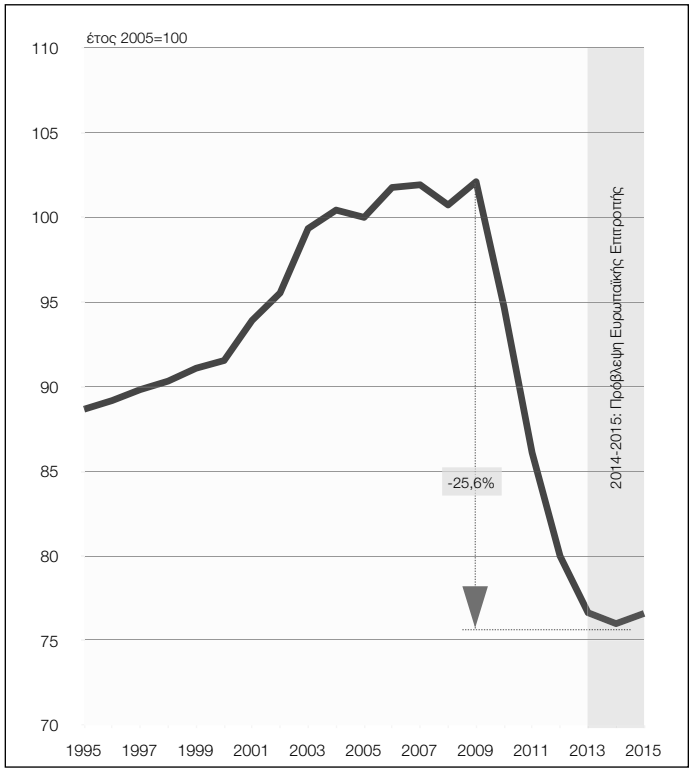

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ για τα έξι έτη ύφεσης (2008-2013), συγκρινόμενη με την αντίστοιχη μεταβολή στις 37 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου, ανήλθε σε περίπου 26% (Διάγραμμα 21). Το άλμα πραγματικής σύγκλισης προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είχε πραγματοποιηθεί κατά τα έτη 1995-2007, έχει ήδη ακυρωθεί και έχει μεταστραφεί σε πραγματική απόκλιση.

Στο νέο μειωμένο επίπεδο παραγωγής και αυξημένης ανεργίας της τελευταίας τετραετίας και ιδιαίτερα από το 2012, **τα συνδικάτα** και γενικότερα οι εργαζόμενοι **απώλεσαν μεγάλο μέρος από την διαπραγματευτική ισχύ τους**. Αυτή η απώλεια ήταν ανάλογη του ύψους του ποσοστού ανεργίας και την «ισορροπία τρόμου» που δημιουργήθηκε στην αγορά εργασίας (1.400.000 εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα έναντι 1.400.000 ανέργους) αποκτώντας ακόμη μεγαλύτερο μέγεθος εξαιτίας των αλλαγών στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης περιλαμβάνει μια «διαρθρωτική» πολιτική «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας και αποδιάρθρωσης των θεσμών της, στους οποίους ενσωματώθηκε η κατάργηση παρελθουσών κατακτήσεων του κόσμου της εργασίας.

Αποφασιστικής, λοιπόν, σημασίας για την ανατροπή του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων ήταν η εκρηκτική άνοδος της ανεργίας και οι διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας.

Το συνδυασμένο αποτέλεσμα αυτών των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας και της πολιτικής της περιστολής της ζήτησης είναι δραματικά: Κατά τα έτη 2010-2013, ο αριθμός των απασχολουμένων μειώθηκε κατά 20% ή 930.000 άτομα, ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, όπως εξάλλου ήταν αναμενόμενο αφού οι δύο μεταβλητές (ΑΕΠ και απασχόληση) παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση (Διάγραμμα 22). Η συνολική μείωση του αριθμού των απασχολουμένων ανήλθε σε περίπου 20% έναντι 23,5% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο τμήμα της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Επομένως, **το κύριο βάρος της προσαρμογής, μεταφέρθηκε στην απασχόληση και η μείωσή της στη διάρκεια της κρίσης μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας** (Διάγραμμα 23) σε διψήφια ποσοστά (27,3% κατά το 2013).

Διάγραμμα 22
ΑΕΠ και αριθμός απασχολουμένων
(ετήσιες % μεταβολές, 1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

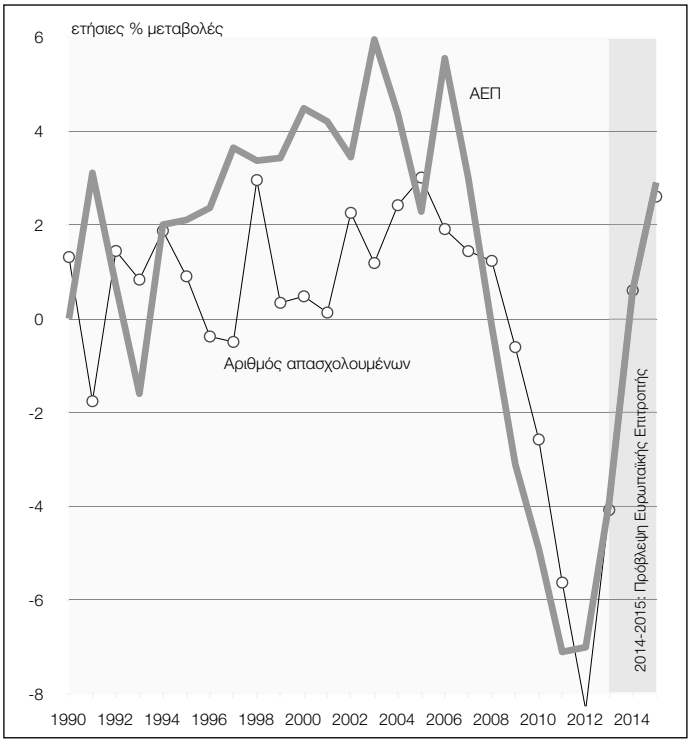

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 23
Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού)
(1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

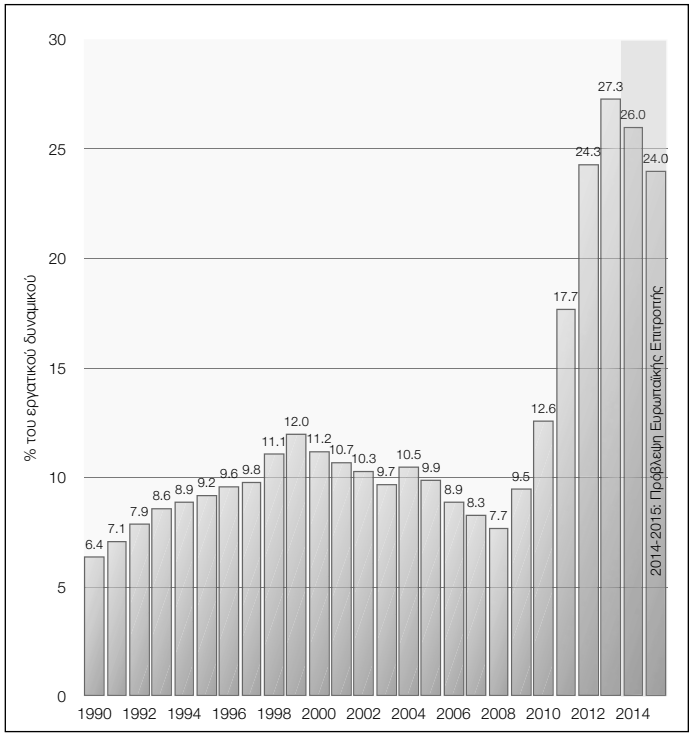

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας από το 7,7% στο 27,0% μέσα σε μια πενταετία, δεν οφείλεται μόνο στη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων, αλλά και στην σταθεροποίηση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή του αριθμού των ατόμων που έχουν ηλικία 15 έως 64 ετών και συμμετέχουν στην αγορά εργασίας (είτε δηλαδή έχουν απασχόληση είτε αναζητούν ενεργητικά εργασία). Κατά την πενταετία 2009-2013, **το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας παρέμεινε πρακτικά στάσιμο**. Η εξέλιξη αυτή ανατρέπει την ισχυρή στατιστική συσχέτιση που παρουσίαζαν κατά το παρελθόν οι ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού (Διάγραμμα 24). **Η συσχέτιση αυτή** εξέφραζε το γεγονός ότι πριν την κρίση, οι αυξήσεις της απασχόλησης προκαλούσαν συστηματικά αυξήσεις του εργατικού δυναμικού επειδή οι αυξανόμενες ευκαιρίες απασχόλησης προσελκύουν εργατικό δυναμικό στην αγορά εργασίας, και αντιστρόφως, οι μειώσεις της απασχόλησης προκαλούσαν αποθάρρυνση και απόσυρση στον μη ενεργό πληθυσμό. **Κατά τα έτη 2009-2013**, οι μεγάλες μειώσεις της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκαν από μειώσεις του εργατικού δυναμικού επειδή μειώθηκε δραματικά η αγοραστική δύναμη των μισθών με αποτέλεσμα τα νοικοκυριά των μισθωτών να αναζητούν περισσότερη

απασχόληση προκειμένου να αναπληρώσουν το χαμένο εισόδημα που προκαλεί η εσωτερική υποτίμηση (χαμένο εισόδημα από τον μειωμένη μέσο μισθό και από την ανεργία). Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 24, ενώ οι μεταβολές των ετών 1982-2008 είναι συγκεντρωμένες γύρω από μια χαρακτηριστική ευθεία γραμμικής συσχέτισης, οι μεταβολές της πενταετίας 2009-2013 είναι μετατοπισμένες στην αριστερή πλευρά του Διαγράμματος, και αυτό δείχνει ότι παρά τις μεγάλες μειώσεις της απασχόλησης οι μειώσεις του εργατικού δυναμικού ήταν πολύ μικρές. Στο ίδιο Διάγραμμα παρατηρείται και η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα έτη 2014-2015, στο δεξιό κάτω μέρος του Διαγράμματος. Η θέση των αντίστοιχων σημείων (για τα έτη 2014 και 2015) στο διάγραμμα δείχνει ότι κατά την αντίληψη των υπηρεσιών της Επιτροπής θα υπάρξει κατά το τρέχον έτος και κατά το επόμενο ριζική αλλαγή στην συμπεριφορά των νοικοκυριών των εργαζόμενων τάξεων όσον αφορά την συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, με την έννοια ότι παρά τις προβλεπόμενες αυξήσεις της απασχόλησης θα υπάρξει μείωση του εργατικού δυναμικού. **Αποτελεί σοβαρό ερώτημα** για ποιο λόγο πολλοί άνεργοι που παρέμειναν στην αγορά εργασίας αναζητώντας εργασία επί σειρά ετών (2009-2013) παρά τις μειωμένες ευκαιρίες απασχόλησης, θα αποσυρθούν στον μη ενεργό πληθυσμό κατά το 2014-2015 όταν οι ευκαιρίες απασχόλησης θα είναι ευνοϊκότερες.

Διάγραμμα 24
Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού
(1983-2011 και πρόβλεψη 2014-2015)

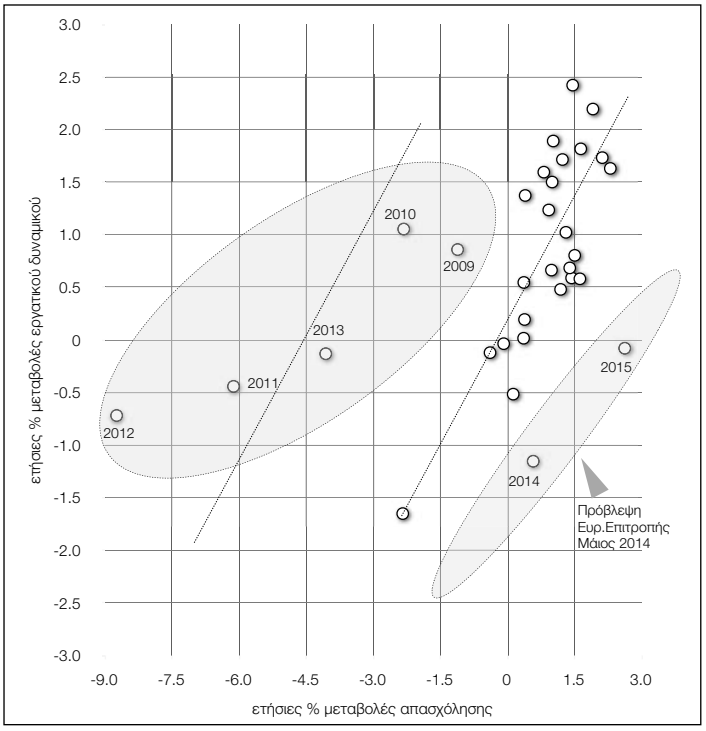

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Συνοψίζοντας, στα πρώτα βήματα της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, η ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική οδήγησε σε μειώσεις στην εγχώρια ζήτηση, στο ΑΕΠ, στον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, την παραγωγικότητα και την απασχόληση, ενώ αντίθετα οδήγησε το ποσοστό ανεργίας σε δραματικά υψηλά επίπεδα. Η μείωση του αριθμού των απασχολουμένων έχει επιφέρει επιπλέον μείωση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της απώλειας εισοδήματος των ανέργων. Στη συνέχεια, στο χαμηλότερο επίπεδο χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αύξησης της ανεργίας, που προκλήθηκε με εργαλείο τη δημοσιονομική πολιτική, άρχισε η προσαρμογή των μισθών στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. **Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας** αυξάνει την πίεση που ασκείται επί των μισθών καθώς μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, με αποτέλεσμα τις διαδοχικές μειώσεις των μισθών οι οποίες επεκτείνονται από την μία κατηγορία μισθωτών στην άλλη με την πάροδο του χρόνου. Πρόκειται για μια διαδικασία που ανήκει στην φάση εκκίνησης της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, πλην όμως συνεχίζεται μακροπρόθεσμα καθώς έχει ανατροφοδοτούμενο και σωρευτικό χαρακτήρα.

Διάγραμμα 25
Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας
(1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

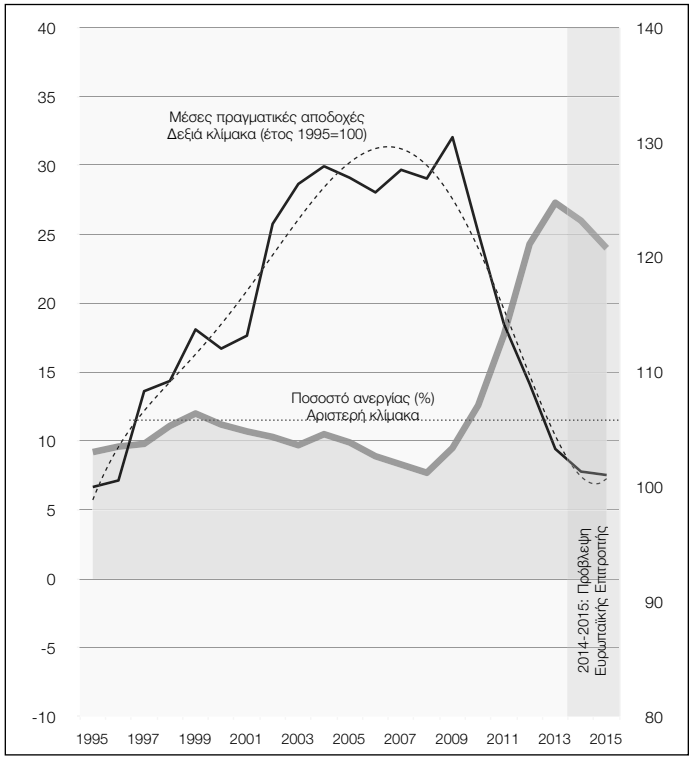

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η επίπτωση της αύξησης του ποσοστού ανεργίας επί των μισθών αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 25. Η ραγδαία άνοδος του ποσοστού ανεργίας κατά την τετραετία 2010-2013, σε συνδυασμό με την διοικητική μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων και τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, **έχει προκαλέσει μείωση του μέσου πραγματικού μισθού κατά 21,0% έναντι του 2009**. Ωστόσο, η πλήρης προσαρμογή των μισθών και των τιμών στο νέο χαμηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκονται η ζήτηση, η παραγωγή και η απασχόληση, πραγματοποιείται μεσοπρόθεσμα και ως εκ τούτου πρέπει να **αναμένουμε περαιτέρω μείωση των πραγματικών μισθών** ακόμη και εάν δεν αυξηθεί περισσότερο το ποσοστό ανεργίας.

Διάγραμμα 26
Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

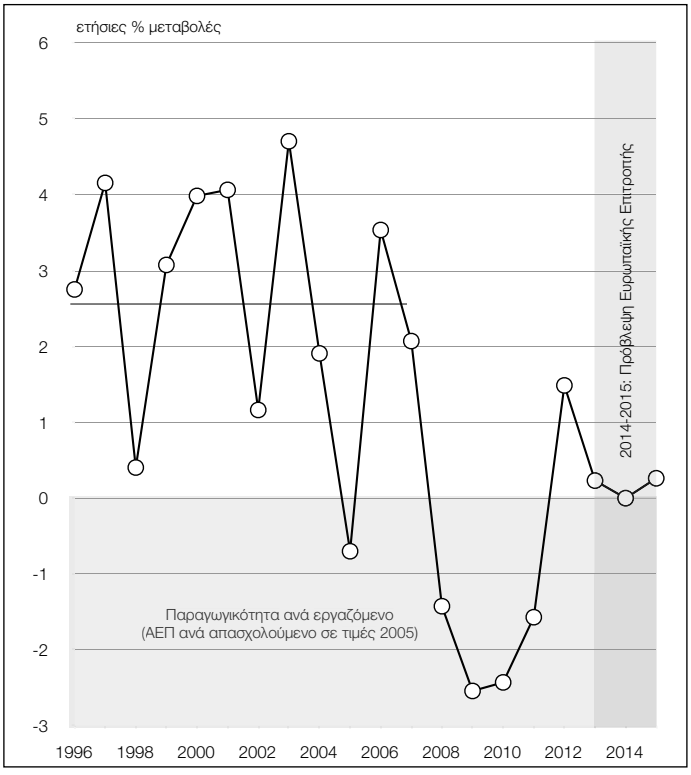

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Από το 2008 μέχρι το 2011, με την είσοδο της ελληνικής οικονομίας στην ύφεση, η παραγωγικότητα της εργασίας υποχώρησε (Διάγραμμα 26) μαζί με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Πρόκειται για μια φάση κατά την οποία οι μειώσεις του κεφαλαιακού αποθέματος ήταν σχετικά μικρές και η μείωση της ζήτησης επιμερίστηκε στην πλειονότητα των επιχειρήσεων μειώνοντας έτσι τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού σε όλες τις επιχειρήσεις (για την διαδικασία αυτή βλ. αναλυτικότερα στο Μέρος 2).

Κατά το 2012-2014 και πιθανότατα κατά το 2015, έχουμε εισέλθει σε μια δεύτερη φάση, αρνητικής συσσώρευσης κεφαλαίου, κατά την οποία μεγάλος αριθμός μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής παύουν να λειτουργούν. Επομένως **υπάρχει εκτεταμένη απαξίωση παγίου κεφαλαίου και συρρίκνωση του κεφαλαιακού αποθέματος. Επιταχύνεται δηλαδή η διαδικασία εκκαθάρισης των λιγότερο κερδοφόρων και των ζημιογόνων κεφαλαίων.**

Αυτές οι εξελίξεις, σε δύο φάσεις συσσώρευσης (2008-2011 και 2012-2014) εξηγούν τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας: Κατά την τετραετία 2008-2011, όταν η πτώση της ζήτησης επιμερίστηκε στις επιχειρήσεις και μείωσε τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στο σύνολο ή στην πλειονότητα των επιχειρήσεων, παρατηρήθηκε αντίστοιχη μείωση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας γιατί σε κάθε ξεχωριστή επιχείρηση η μείωση της κλίμακας παραγωγής μειώνει το προϊόν περισσότερο από τον αριθμό των απασχολουμένων. **Από το 2012, όταν επιταχύνεται η εκκαθάριση των λιγότερο παραγωγικών επιχειρήσεων** αυξάνεται η μέση παραγωγικότητα επειδή **το κεφαλαιακό απόθεμα** συγκροτείται πλέον από το κεφάλαιο των επιχειρήσεων που έχουν επιζήσει και έχουν παραγωγικότητα υψηλότερη του μέσου όρου.

Διάγραμμα 27
Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας
(1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

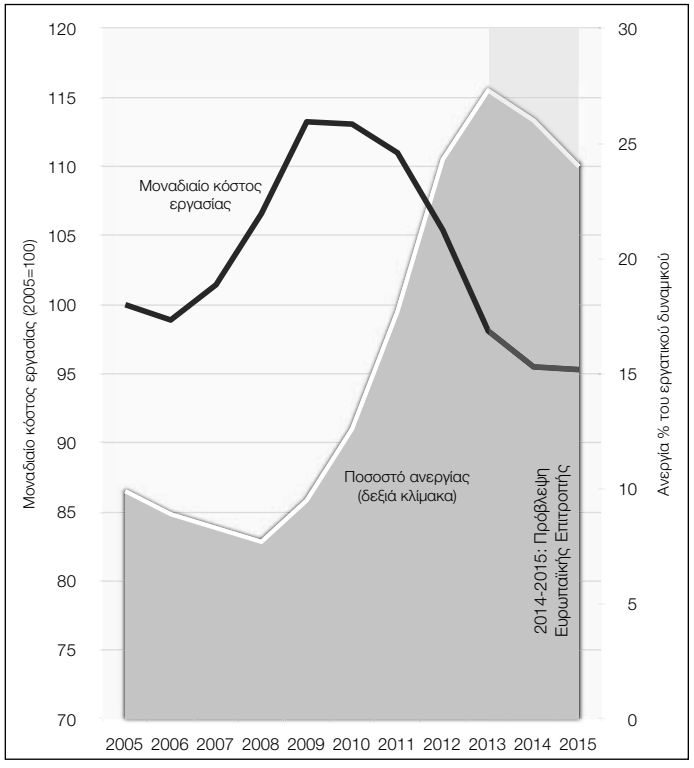

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Οι εξελίξεις αυτές είχαν τις επιπτώσεις τους και στην διαμόρφωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας γιατί αυτό ισούται με τον λόγο των μέσων ονομαστικών ακαθάριστων αποδοχών ανά απασχολούμενο προς το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας. Έτσι, για να μειωθεί το μοναδιαίο κόστος εργασίας θα πρέπει η μείωση των μέσων ονομαστικών αποδοχών να είναι μεγαλύτερη από τη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει η ύφεση να έχει προκαλέσει αύξηση στο ποσοστό ανεργίας και συνακόλουθη μείωση των μέσων αποδοχών της εργασίας σε τέτοιο μέγεθος ώστε να υπερκαλύπτει την αρνητική επίπτωση που έχει η μείωση της κλίμακας παραγωγής στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Κατά την πρώτη φάση συσσώρευσης κεφαλαίου, οι μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο στο σύνολο της οικονομίας μειώθηκαν έως το τέλος του 2011 κατά 9,3% έναντι του 2009 υπό την πίεση της ανεργίας και των διοικητικών μειώσεων των αποδοχών στον δημόσιο τομέα. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, η παραγωγικότητα της εργασίας μειώθηκε κατά 6,4% εξαιτίας της μείωσης του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού υπό τις συνθήκες της πρώτης φάσης συσσώρευσης 2008-2011 όπως την περιγράψαμε παραπάνω. Ως αποτέλεσμα, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που είναι ο λόγος τους, μειώθηκε κατά 3,1% (Διάγραμμα 27).

Κατά την δεύτερη φάση, αρνητικής συσσώρευσης κεφαλαίου διαμέσου της εκκαθάρισης των επιχειρήσεων των οποίων η παραγωγικότητα ήταν σχετικά μικρή, οι μεν ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο μειώθηκαν κατά 9,1%, δηλαδή περίπου όσο και κατά την πρώτη φάση, η δε παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε κατά 1,7%, με αποτέλεσμα το κόστος εργασίας να μειωθεί κατά 10,5%. Όσον αφορά το 2014, καθώς συνεχίζεται η ίδια οικονομική και διαρθρωτική πολιτική (μείωση μισθού και επιδομάτων, απονέκρωση των κλαδικών συλλογικών συμβάσεων κλπ) η περαιτέρω μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας αναμένεται να είναι σημαντική (2,7% σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που συνήθως υποεκτιμούν τις επιπτώσεις της ύφεσης). Έτσι, **στο τέλος του 2014 το μοναδιαίο κόστος εργασίας θα είναι κατά περίπου 16% μικρότερο έναντι του 2009**.

Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων, η προς τα πάνω απόκλιση των ετών 2003-2008 στο μοναδιαίο κόστος εργασίας της Ελλάδας έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27, όχι μόνο έχει εξαλειφθεί αλλά έχει μεταστραφεί και σε σημαντική απόκλιση προς τα κάτω. **Πιο συγκεκριμένα, το μοναδιαίο κόστος εργασίας έναντι των 37 κυριοτέρων ανταγωνιστριών χωρών είναι ήδη κατά 21% μικρότερο από το 2009**. Από την άποψη, επομένως, **της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει επιτύχει**. Εντούτοις, **δεν παρουσιάζεται ανάλογη επιτυχία όσον αφορά τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών**, όπως παρουσιάζεται παρακάτω σε αντίστοιχη ενότητα του Μέρους αυτού.

Στο Διάγραμμα 28 **διαπιστώνεται η επίπτωση του ποσοστού ανεργίας στην εξέλιξη του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος**: η μείωση της ανεργίας κατά τα έτη 2005-2008 (2008: 7,7%) είχε επιδράσει αυξητικά στο μοναδιαίο κόστος. Από το 2009, η αλματώδης αύξηση του ποσοστού ανεργίας, σε συνδυασμό με την αποδιάρθρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας που προστατεύουν τους εργαζόμενους από την ισχύ των επιχειρήσεων, οδηγούν σε ταχύτατη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, ιδιαίτερα κατά το 2012-2013 όταν: α) το ποσοστό ανεργίας υπερέβη το 20%, β) επιταχύνθηκε η διαδικασία εκκαθάρισης των κεφαλαίων που έχουν χαμηλότερη παραγωγικότητα της εργασίας και γ) οι κυβερνήσεις θεσμοθέτησαν θεαματικές αλλαγές στο σύστημα των εργασιακών σχέσεων στον ιδιωτικό τομέα με σκοπό την αποδυνάμωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζόμενων και των συνδικάτων τους.

Μια από τις επιπτώσεις της παρατεταμένης συρρίκνωσης της ζήτησης και του προϊόντος είναι η διαδικασία της αποεπένδυσης. Πρόκειται για μείωση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, δηλαδή του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 28
Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου
(σε δισ. ευρώ 1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

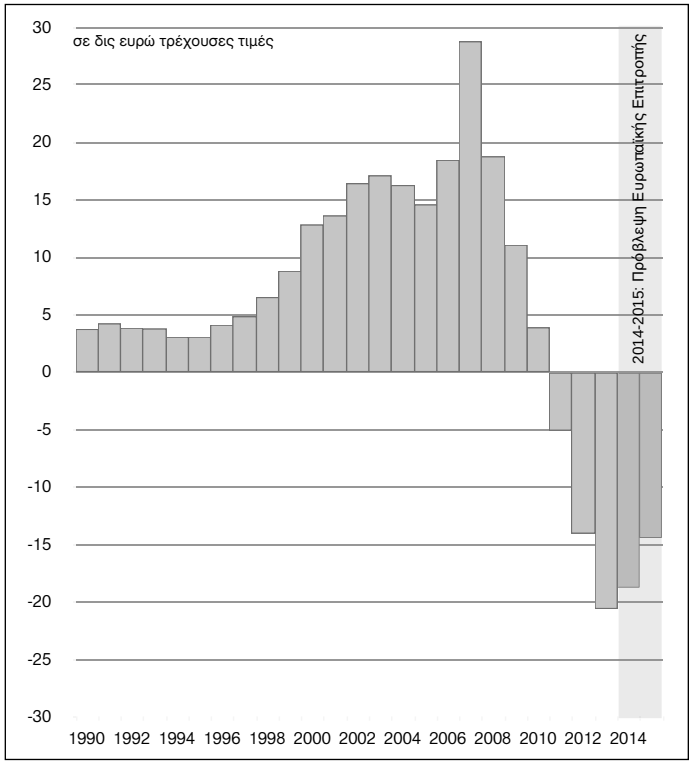

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, όμως, είναι αυτές που φέρνουν μέσα στην παραγωγική διαδικασία τις νέες τεχνολογίες και τις νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας. Είναι εύλογο να αναμένουμε, θεωρώντας όλους τους άλλου παράγοντες σταθερούς, ότι η μείωσή τους θα επιδράσει αρνητικά στις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας επί σειρά ετών.

Οι δύο φάσεις της συσσώρευσης κεφαλαίου αποτυπώνονται και στην εξέλιξη των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (Διάγραμμα 28). **Η αποεπένδυση** επήλθε για πρώτη φορά το 2011 όταν οι καθαρές επενδύσεις κατέστησαν αρνητικές κατά 5%, και συνεχίστηκε με υψηλότερους ρυθμούς κατά την τελευταία τριετία (2012-2014) όταν υπήρξε παύση λειτουργίας πολλών επιχειρήσεων των οποίων το απόθεμα παγίου κεφαλαίου απωλέσθηκε οριστικά.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει συνέχιση της αποεπένδυσης ακόμη και για το έτος 2015, για το οποίο αναμένει θετικό ρυθμό ανάπτυξης της τάξης του 3%.

Η μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου συμβάλλει βέβαια και στην περαιτέρω συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης από κοινού με την μείωση των μισθών και συντάξεων, των δημοσίων επενδύσεων, της δημόσιας κατανάλωσης και όλων γενικά των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης, παρασύροντας την ελληνική οικονομία σε μία σπείρα διαδοχικών μειώσεων της παραγωγής, των οποίων το υποτιθέμενο όριο θα ήταν μια τόσο μεγάλη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής των εξαγωγών που θα επέτρεπε στην εξωτερική ζήτηση να αντισταθμίσει πλήρως τις μειώσεις της εσωτερικής ζήτησης και να μετατραπεί εν συνεχεία σε νέα κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας υπερκαλύπτοντας τις υφεσιακές επιπτώσεις των μειώσεων των μισθών, των δημόσιων δαπανών, της κατανάλωσης κλπ.

Είχε προεξοφληθεί, κατά την αρχή του προγράμματος προσαρμογής που εφαρμόζεται στην Ελλάδα ότι η μετακύλιση των μειώσεων του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις τιμές των εξαγωγών θα είχε ενισχύσει θεαματικά την ανταγωνιστικότητα και η ελληνική οικονομία θα είχε αλλάξει χαρακτήρα, με την έννοια ότι θα ήταν πλέον μια εξαγωγική οικονομία που δεν θα βασιζόταν στην εσωτερική αγορά για την οικονομική της ανάπτυξη. Αυτό, όμως, δεν συνέβη, και οι μεταβολές των τιμών στην πραγματικότητα δεν ακολουθούν τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας, οι δε εξαγωγικές επιδόσεις δεν εμφανίζονται ενθαρρυντικές.

Διάγραμμα 29
Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωσης (έτος βάσης 2005=100, 2004-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

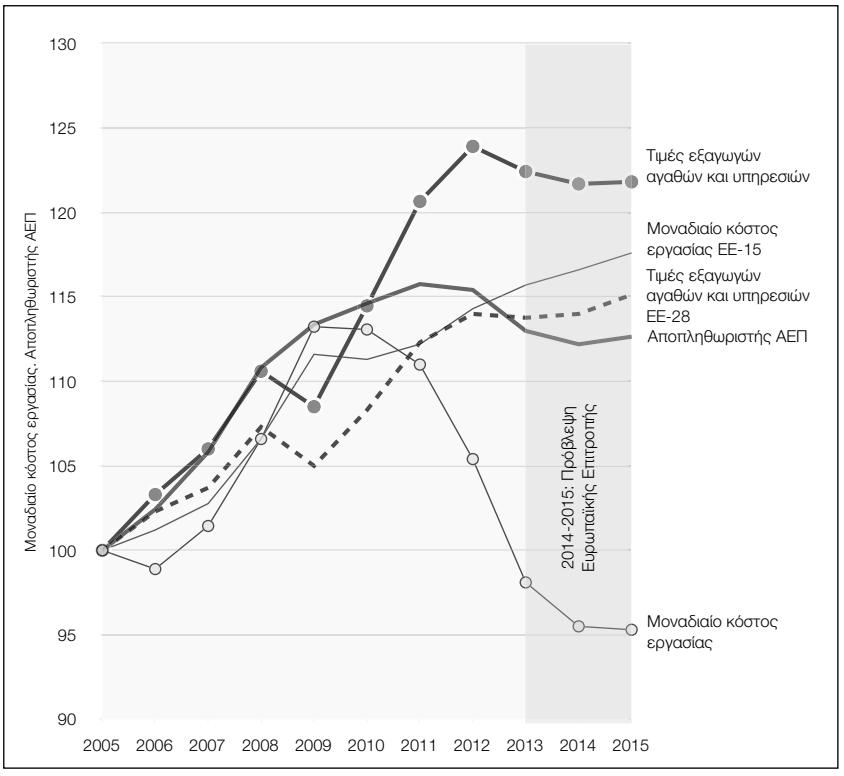

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, οι επιχειρήσεις,, θα έπρεπε να αντιδράσουν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους, διατηρώντας σταθερά τα περιθώρια κέρδους ή ακόμη και μειώνοντάς τα, αφού υποτίθεται ότι στο υψηλότερο επίπεδο αργούντος παραγωγικού δυναμικού που διαθέτουν θα είχε αποδυναμωθεί η ισχύς τους στις αγορές προϊόντων με αποτέλεσμα να έχουν μικρότερη δυνατότητα να αυξήσουν τις τιμές τους. Αντίθετα, θα έπρεπε να επιζητούν την αύξηση του όγκου των πωλήσεών τους ώστε να μειωθεί το αργούν παραγωγικό δυναμικό τους μέσω μειώσεων των τιμών και να αυξηθούν έτσι τα κέρδη τους.

Στη συνέχεια, θα έπρεπε, σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, **να υπάρξει μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή** κατά την αναλογία στην οποία εισέρχονται στην ιδιωτική κατανάλωση τα εγχώρια προϊόντα. Με αμετάβλητες τις τιμές των εισαγωγών και τους έμμεσους φόρους, ο δείκτης τιμών καταναλωτή θα έπρεπε να μειωθεί, αν και λιγότερο από όσο οι εγχώριες τιμές εξαιτίας της συμμετοχής των εισαγομένων προϊόντων στην εγχώρια δαπάνη. Αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια αύξηση

του πραγματικού μισθού, η οποία θα καθιστούσε εφικτή μια περαιτέρω μείωση του ονομαστικού μισθού και του κόστους εργασίας. Θα είχε εγκατασταθεί, έτσι, μια καθοδική σπείρα μισθών και τιμών. Οι εξελίξεις αυτές θα έπρεπε, σύμφωνα με την κυρίαρχη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, να οδηγήσουν σε αύξηση της εξωτερικής ζήτησης: Επειδή οι εγχώριες τιμές θα μειώνονταν διαρκώς έναντι των τιμών των εισαγομένων προϊόντων, θα αυξανόταν σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα αυτής της πραγματικής υποτίμησης θα αυξάνονταν οι εξαγωγές, ενώ οι εισαγωγές θα μειώνονταν επειδή θα υπήρχε, πρώτον, μειωμένη εσωτερική ζήτηση, και δεύτερον, αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής. Θα είχαν αυξηθεί έτσι οι καθαρές εξαγωγές, και θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, θα μειωνόταν η ανεργία και θα αυξανόταν το ΑΕΠ. Η διαδικασία αυτή, της αλληλεπίδρασης του εξωτερικού εμπορίου με την σπείρα μισθών και τιμών θα οδηγούσε, θεωρώντας ότι το σύστημα δεν δέχεται εξωτερικές διαταραχές, σε μακροχρόνια ισορροπία: Καθώς θα αυξανόταν σταδιακά η εξωτερική ζήτηση, θα ακολουθούσε και η εσωτερική ζήτηση, και στο τέλος της προσαρμογής, ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής θα είχε οδηγήσει την οικονομία στο μακροχρόνιο σημείο ισορροπίας της.

Η ελληνική οικονομία, όμως, δεν ακολούθησε την πορεία που προβλέπει η ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης: Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 29, μετατράπηκε σε οριακή μόνο μείωση των τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ, τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών). Ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ παρουσίασε αξιόλογη μείωση μόνον για μια χρονιά, το 2013 (-2,4%) και κατά το 2014-2015 αναμένεται να επανέλθει σε αυξήσεις. Οι τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών επίσης παρουσίασαν μείωση μόνο κατά το 2013 μετά από σειρά αυξήσεων ενώ για το 2014-2015 προβλέπεται σταθεροποίηση στα υψηλά επίπεδα που βρίσκονται τώρα (Διάγραμμα 29). ΄Εναντι των 37 ανταγωνιστριών χωρών, κατά τα έτη 2010-2013, το μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώθηκε κατά 21% (είτε σε εθνικό είτε σε κοινό νόμισμα) ενώ ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ κατά 7,2% και οι τιμές εξαγωγών κατά 1,7%. Επομένως, η μείωση του κόστους εργασίας συνοδεύτηκε από συγκριτικά χαμηλότερη αύξηση του πληθωρισμού στην Ελλάδα έναντι των άλλων προηγμένων χωρών, πλην όμως αυτή δεν αντανακλάται στις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Για να επιτύχει η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης δεν αρκεί να μειώνεται ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ έναντι του αποπληθωριστή άλλων χωρών, θα έπρεπε το ίδιο να συμβαίνει και με τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. **Αυτή η εξέλιξη επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι μεταβολές των τιμών δεν ευθυγραμμίζονται αναγκαστικά με τις μεταβολές του κόστους εργασίας διότι μεταβάλλονται τα περιθώρια κέρδους**. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις δεν μετακυλούν στις τιμές τους τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας επειδή διαμορφώνουν περιθώρια κέρδους που εξαρτώνται από την συγκυρία. Ως στοιχείο επιτυχίας της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης θα μπορούσε να προβληθεί η

συγκριτικά βραδύτερη αύξηση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ έναντι των τιμών των εισαγωγών επειδή αυτό θα καθιστούσε ακριβότερα, και επομένως λιγότερο ανταγωνιστικά, τα εισαγόμενα προϊόντα. Ωστόσο, οι τιμές των εισαγωγών στην Ελλάδα επηρεάζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις τιμές του πετρελαίου καθώς αυτό συμμετέχει με μεγάλο βάρος στις συνολικές εισαγωγές. Έτσι, η αύξηση των τιμών των εισαγωγών αντανακλά κυρίως τις αυξήσεις στις τιμές του πετρελαίου. Μια τέτοια αύξηση όμως δεν αυξάνει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων έναντι των εισαγομένων, απλώς καθιστά τους καταναλωτές στην Ελλάδα φτωχότερους, σε συνδυασμό και με τις δραματικές αυξήσεις των φόρων επί του πετρελαίου.

Διάγραμμα 30
Αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων, και ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα σε τρέχουσες τιμές
(δισεκατομμύρια ευρώ, 1996-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

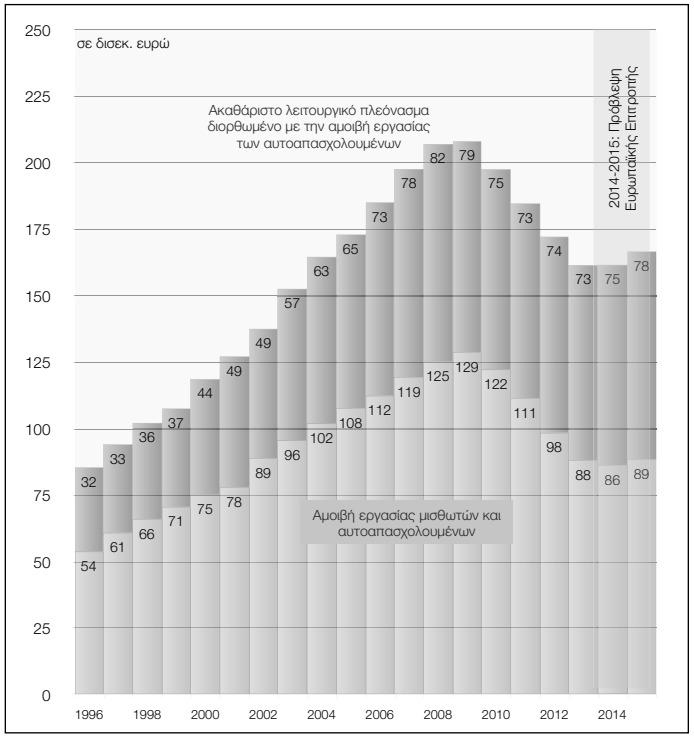

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και η μετάλλαξή της σε μια πολιτική υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων, σχετίζεται και με το γεγονός ότι η ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης **παραβλέπει τον ρόλο της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας**, από την οποία εξαρτώνται στη μακροχρόνια διάρκεια οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας

της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. **Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα όμως δεν βελτιώνεται με αποεπένδυση** όπως έχουμε κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα. Εξάλλου, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει πολύ μεγάλη συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. **Είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν θα κατορθώσουν οι καθαρές εξαγωγές να σύρουν την ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή πορεία με τα δεδομένα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος.**

Η ελληνική οικονομία βρίσκεται εγκλωβισμένη στο χαμηλό σημείο ισορροπίας στο οποίο έχει οδηγηθεί και από το οποίο δεν φαίνεται ικανή να αποκολληθεί εξαιτίας του αναιμικού εξαγωγικού τομέα, του οποίου ο μετασχηματισμός, η ανταγωνιστικότητα και η ανάπτυξη εμφανίζονται πλέον ως αναγκαία συνθήκη για την επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας.

Πιο συγκεκριμένα, **η διαδικασία που συγκρατεί την ελληνική οικονομία δέσμια της αδυναμίας της να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, συνοπτικά έχει ως εξής**:

Οι μειώσεις του μέσου πραγματικού μισθού και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Στη διάρκεια των ετών 2010-2013, σε τρέχουσες τιμές, **οι αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων μειώθηκαν** κατά 41 δις ευρώ και πρόκειται να μειωθούν κατά περίπου 2 επιπλέον δισεκατομμύρια το 2014. Το διαθέσιμο εισόδημα που προέρχεται από αμοιβές εργασίας μειώθηκε έτι περαιτέρω εξαιτίας της αυξημένης φορολόγησης των τελευταίων ετών. Αυτή η μείωση των εισοδημάτων της εργασίας επέτρεψε στο ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα, διορθωμένο με τις αμοιβές εργασίας των αυτοαπασχολουμένων, να μειωθεί, κατά την τετραετία 2010-2013, μόνον κατά 6 δις ευρώ έναντι του 2009, ενώ για το 2014 οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι η διαφορά θα περιοριστεί στα 4 δις ευρώ, και μέχρι το τέλος του 2015 στο 1 δις ευρώ. Έτσι, θα υπάρξει επαναφορά του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος στο επίπεδο του 2007-2008 (στα 78 δις ευρώ). Υπήρξε, επομένως, μεγάλη μείωση της αγοραστικής δύναμης των εισοδημάτων από εργασία, της οποίας η ροπή προς κατανάλωση είναι υψηλή, με αποτέλεσμα να προκληθεί ισχυρή μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, ενώ αντιθέτως η αύξηση του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος δεν προκάλεσε ευδιάκριτη ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης. Στις παραπάνω μειώσεις του διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία πρέπει να προσθέσουμε και την αύξηση της πραγματικής αξίας του ιδιωτικού χρέους, το οποίο ακόμη και όταν παραμένει αμετάβλητο σε ονομαστικούς όρους, αυξάνεται ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος από εργασίας καθώς αυτό μειώνεται. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και τα ρυθμισμένα δάνεια (που θεωρούνται

και αυτά δάνεια με υψηλή πιθανότητα μη εξυπηρέτησης) έχουν πλέον προσεγγίσει το 40% του συνολικού αριθμού δανείων.

Συγκεντρώθηκαν έτσι κατά τα προηγούμενα έτη οι προϋποθέσεις για σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συνολικής εγχώριας ζήτησης και συνακόλουθα της παραγωγής και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Η αρχική μείωση της παραγωγής δημιουργεί, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, διαδοχικούς κύκλους περαιτέρω μείωσης της παραγωγής μέσω του διαύλου της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η δε διατήρηση του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος περίπου στο επίπεδο του 2009 σε συνδυασμό με την μείωση των μισθών οδηγεί σε εκρηκτική αύξηση του λόγου κερδών / μισθών. Αυτό αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 30 για το σύνολο της οικονομίας. Πρόκειται για αναδιανομή που προκαλεί θεαματικές μειώσεις στην ιδιωτική κατανάλωση αφενός μεν επειδή η καταναλωτική ροπή των μισθωτών για εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα είναι μεγάλη, αφετέρου δε διότι αυξάνει σε πραγματικούς όρους το κόστος εξυπηρέτησης των δανείων των νοικοκυριών που έχουν κυρίως εισόδημα από εργασία.

Διάγραμμα 31
Πρωτογενής διανομή του προϊόντος: Λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (έτος βάσης 1986=100, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

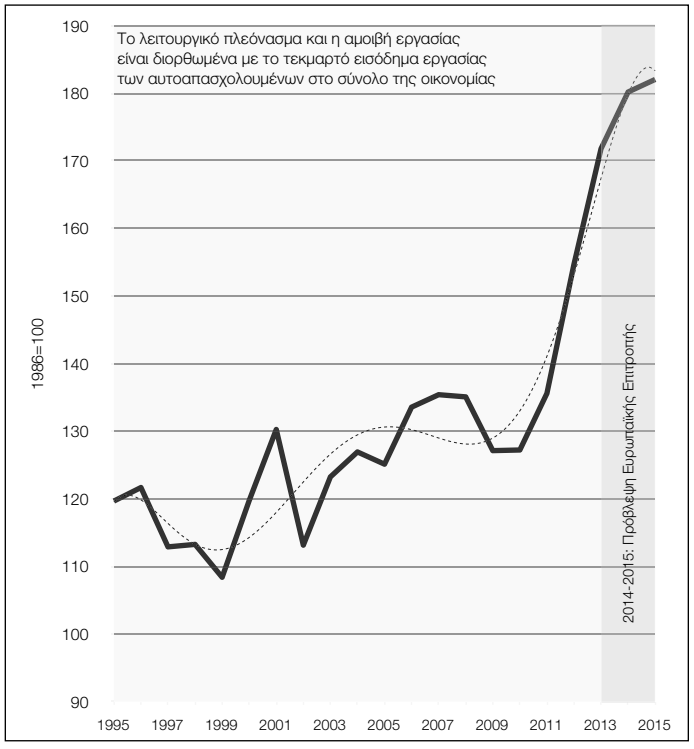

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Συμπερασματικά, η ταχεία ή βραδεία προσαρμογή της οικονομίας εξαρτάται από την σχετική ισχύ των δύο ανταγωνιστικών διαδικασιών: **η πρώτη** διαδικασία είναι η ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και στην αύξηση των εξαγωγών όπως προβλέπεται από την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, και **η δεύτερη** διαδικασία είναι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου, η αποεπένδυση, η ανεργία και η κατακόρυφη πτώση της παραγωγής. **Τα μακροοικονομικά στοιχεία της Ελλάδας συνηγορούν υπέρ της άποψης** ότι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει ισχυρότερα αποτελέσματα από την εσωτερική υποτίμηση, η οποία, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, αποδεικνύεται εξαιρετικά ασθενής καθώς οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας εμφανίζονται δραματικά υποδεέστερες των προσδοκιών. **Εάν δεν υπάρξει θεαματική και διαρκής ανάκαμψη των εξαγωγών, η προσαρμογή της οικονομίας θα είναι εξαιρετικά βραδεία και επίπονη**. Αυτό μάλιστα θα συμβεί και για έναν πρόσθετο λόγο: **η διαδικασία της αποτυχημένης εσωτερικής υποτίμησης μεταλλάσσεται σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της οικονομίας καταστρέφοντας διαμέσου της παρατεταμένης ανεργίας** (ή εκτρέποντας στο εξωτερικό) **πολύτιμο εργατικό δυναμικό αφενός, και αχρηστεύοντας ένα μέρος του παραγωγικού συστήματος αφετέρου**. Έχουν ήδη μειωθεί, και μειώνονται με τον τρόπο αυτό οι παραγωγικές δυνάμεις της ελληνικής οικονομίας που θα ήταν αναγκαίες ώστε να αναπτυχθεί στο μέλλον με υψηλούς ρυθμούς. **Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα δεν μπορεί να επιτύχει τα αποτελέσματα που υποσχέθηκε, και θα χρειαστεί μια παρατεταμένη περίοδος στασιμότητας ή πολύ βραδείας ανάπτυξης, που θα αθροίσει τις δικές της αρνητικές επιπτώσεις στις καταστροφές τις οποίες προκάλεσε η μεγάλη ύφεση της τελευταίας εξαετίας (2009-2014)**. Όπως σημειώνει και η τελευταία έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (σελ. 15), η ελληνική οικονομία δεν είναι ανταγωνιστική (καθώς οι τιμές εξαγωγών παραμένουν πολύ υψηλές και οι εξαγωγές πλην του τουρισμού είναι στάσιμες) και η προσαρμογή των τιμών των εξαγωγών θα διαρκέσει πολύ, με δεδομένες και τις διστακτικές διαρθρωτικές αλλαγές στις αγορές προϊόντων.

Για την βραχυχρόνια διάρκεια, αναμένεται ενίσχυση των εξαγωγών χάρη στην ανάκαμψη των πωλήσεων τουριστικού προϊόντος (μια ανάκαμψη όμως που ενδέχεται να είναι πρόσκαιρη καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εξωτερικούς παράγοντες όπως οι δυσμενείς συνθήκες στις αγορές της Αιγύπτου και της Τουρκίας). Αντίθετα, η εσωτερική ζήτηση είναι πολύ πιθανό να μειωθεί εκ νέου σημαντικά καθώς η ύφεση των προηγουμένων ετών προκαλεί διαδοχικά κύματα αρνητικών εξελίξεων. Σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕ, ο χρόνος πλήρους προσαρμογής των μισθών σε ένα σοκ ανεργίας, σαν και αυτό που δέχθηκε η ελληνική οικονομία κατά τα τελευταία έτη, ανέρχεται σε τρία έτη, και ως εκ τούτου η διαταραχή που έχει δεχθεί η ελληνική οικονομία θα συνεχίσει να παράγει τα αρνητικά της αποτελέσματα και για το 2014-2015 ακόμη και εάν υποθέσουμε ότι το ποσοστό ανεργίας θα σταθεροποιηθεί στα ίδια

επίπεδα. Εκτός αυτού, οι θεσμικές αλλαγές στην αγορά εργασίας που αποδυναμώνουν την προστασία των εργαζομένων από την ούτως ή άλλως μεγαλύτερη ισχύ των επιχειρήσεων θα συνεχιστούν και θα τεθούν σε εφαρμογή έτσι ώστε να αναμένουμε επιπλέον μειώσεις των μισθών στον ιδιωτικό τομέα για το 2014 εξαιτίας αυτών των αλλαγών. Θα πρέπει να αναμένουμε, λοιπόν, περαιτέρω μείωση της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών των εργαζομένων. Εξάλλου, η όποια βελτίωση του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων, εάν και όποτε επέλθει, πιθανότατα θα χρησιμοποιηθεί για την αποπληρωμή χρεών προς το δημόσιο, τα ασφαλιστικά ταμεία και τις τράπεζες.

3.2.1. Το ζήτημα των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών

Το θεωρητικό σχήμα της εσωτερικής υποτίμησης προβλέπει ότι μια οικονομία μπορεί, μειώνοντας τους μισθούς και συνακόλουθα το μοναδιαίο κόστος εργασίας, να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά τιμής, να αυξήσει έτσι τις εξαγωγές της και μέσω αυτών την συνολική ζήτηση, άρα και την παραγωγή, και να οδηγηθεί σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας στο οποίο θα υπάρχει αφενός μεν πληθωρισμός σταθερός και ίσος προς τον πληθωρισμό των ανταγωνιστριών χωρών, αφετέρου δε πλεονασματικό εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Η επιτυχία ενός τέτοιου προγράμματος έχει όμως προϋποθέσεις:

Καταρχάς, οι μειώσεις των μισθών θα πρέπει να μετατραπούν σε μειώσεις των τιμών ώστε να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα στις αγορές του εξωτερικού (αλλά και στην εγχώρια αγορά). Εάν όντως υπάρξει μείωση των τιμών, οι ανταγωνιστικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας μπορούν να αυξηθούν, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό ώστε οι εξαγωγές να μετατραπούν σε κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης. Υπάρχουν και άλλες προϋποθέσεις, εκ των οποίων δύο είναι οι σημαντικότερες: **Πρώτον**, θα πρέπει ό,τι κερδίζει η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης σε αύξηση της εξωτερικής ζήτησης, να μην το χάνει μειώνοντας την εσωτερική ζήτηση. Για να συμβεί αυτό, πρέπει η μείωση του συνόλου των αμοιβών εργασίας να έχει θετική επίπτωση επί της συνολικής ζήτησης ώστε να αυξηθεί το ΑΕΠ.

Πιο αναλυτικά, η θετική επίπτωση που έχει η μείωση των μισθών στην κερδοφορία και επομένως στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, προστιθέμενη στην ενδεχόμενη θετική επίπτωση της μείωσης των μισθών επί των καθαρών εξαγωγών λόγω μείωσης του κόστους, να υπερτερεί της αρνητικής επίπτωσης που έχει η μείωση των μισθών στην ιδιωτική κατανάλωση. Εάν αυτό θα συμβεί εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά κάθε ξεχωριστής χώρας. Η επιτυχία ενός προγράμματος εσωτερικής υποτίμησης τίθεται σε αμφιβολία εάν ο τομέας των εξαγωγών είναι μόνο ένα μικρό τμήμα της συνολικής οικονομίας, ή οι μειώσεις των μισθών δεν έχουν σημαντική επίπτωση επί των τιμών των εξαγωγών των οποίων ο όγκος καθορίζεται κυρίως από άλλους παράγοντες (ποιότητα ή άλλα χαρακτηριστικά διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας), ή εάν οι εξαγωγικές επιχειρήσεις είναι εντάσεως κεφαλαίου και οι μισθοί αποτελούν

μικρό μόνο τμήμα του συνολικού κόστους, ή η ροπή προς κατανάλωση των μισθών είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των εισοδημάτων ιδιοκτησίας, ή για την κερδοφορία έχει μεγαλύτερη σημασία η μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού από όσο έχει η μείωση των μισθών, ή για τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ισχύει μεγάλος επιταχυντής, ή εάν συντρέχουν άλλοι λόγοι που μπορεί να εντοπίσει μια αντικειμενική ανάλυση χωρίς ιδεολογικές αγκυλώσεις.

Επομένως, ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, των θεσμών των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας, η οικονομία μπορεί να ακολουθήσει μια ταχεία προσαρμογή σαν και αυτή που προβλέπεται από την κυρίαρχη οικονομική θεωρία, ενδέχεται όμως, επίσης, η προσαρμογή να είναι εξαιρετικά βραδεία, να διαρκέσει δεκαετίες ή να μην πραγματοποιηθεί καθόλου καθώς η οικονομία θα παραμένει καθηλωμένη στην στασιμότητα.

Κατά το 2013-2014, είναι συχνές οι αναφορές, σε μια υποτιθέμενη αύξηση των ελληνικών εξαγωγών η οποία θα σηματοδοτούσε την επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και την έναρξη της πορείας εξόδου από την κρίση. Οι αναφορές αυτές δεν γίνονται όμως από τους διεθνείς οργανισμούς, που δικαιολογημένα παρακολουθούν με επιφύλαξη και απορία τον τρόπο με τον οποίο αποκρίνεται ο εξαγωγικός τομέας στο πρόγραμμα εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόζεται από το 2010.

Διάγραμμα 32
Εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές
(δις ευρώ 2005, 1981-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

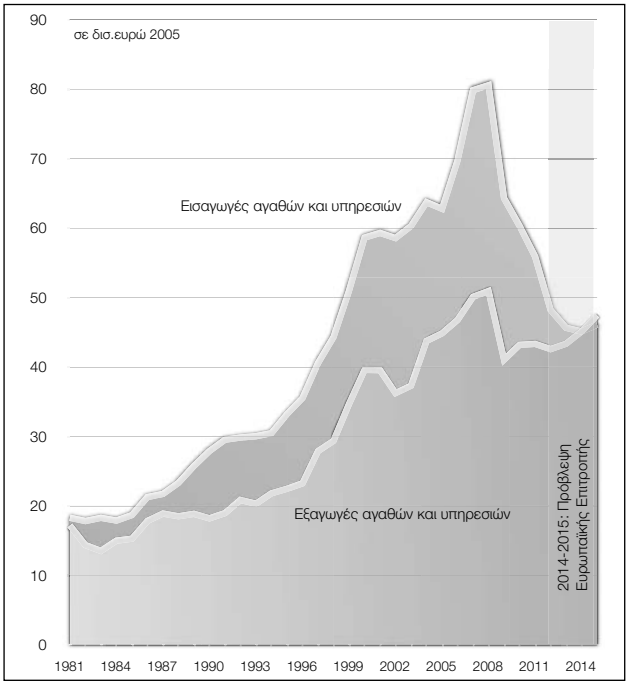

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκε κατά 1,8% το 2013 και επανήλθε έτσι στο επίπεδο του 2010-2011, κατά 15% χαμηλότερα από το επίπεδο του 2007-2008. Οι μόνες αυξήσεις του όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών που εμφανίζονται στα στατιστικά στοιχεία είναι οι προβλέψεις ότι θα υπάρξει μεγέθυνση του όγκου των εξαγωγών κατά περίπου 10% στη διετία 2014-2015.

Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 32, ο όγκος των εξαγωγών, μετά την μεγάλη πτώση του 2009, δεν παρουσιάζει αξιόλογη βελτίωση. Ακόμη και εάν πραγματοποιηθούν οι αισιόδοξες προβλέψεις για αύξηση κατά 10% του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών μέσα στη διετία 2014-2015, αυτός θα παραμένει κατά 7% χαμηλότερος σε σχέση με το 2008.

Διάγραμμα 33
Μεταβολές όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα
(2013 έναντι 2009, έτος βάσης 2009=100)

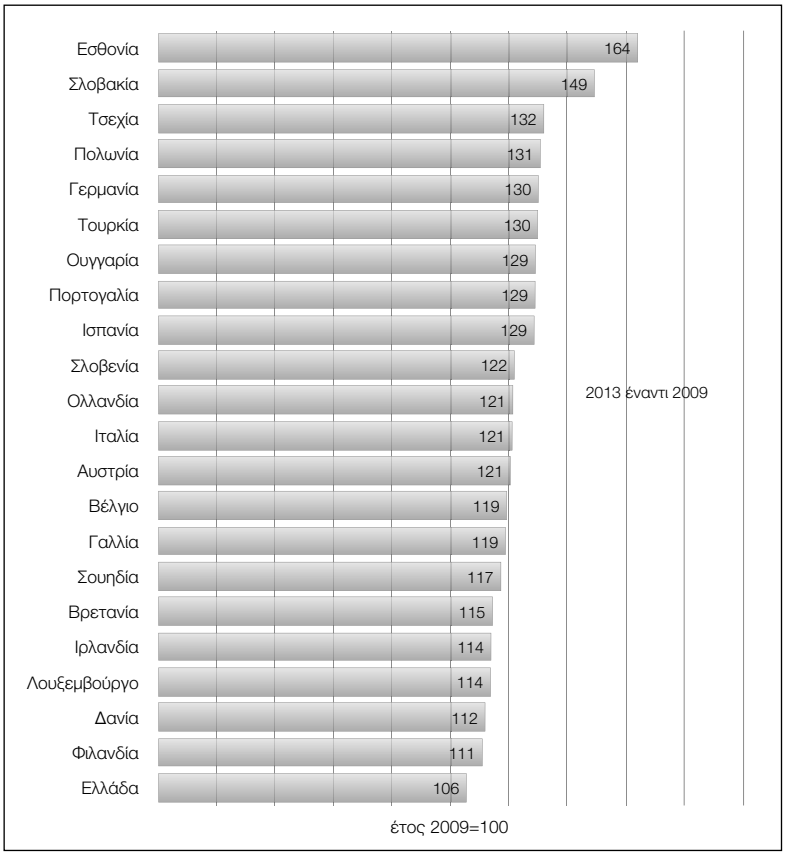

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Με πνεύμα αισιοδοξίας, **ορισμένοι σχολιαστές της πορείας της ελληνικής οικονομίας** εκλαμβάνουν ως επιτυχία την μείωση του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών υπηρεσιών και ως δείκτη βελτίωσης των εξαγωγικών επιδόσεων. Ωστόσο, όπως παρατηρείται επίσης στο Διάγραμμα 33, η πράγματι θεαματική μείωση του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών οφείλεται στη μείωση των εισαγωγών που δεν δείχνει τίποτα περισσότερο από το γεγονός ότι η χώρα καταναλώνει και επενδύει δραματικά λιγότερο από όσο στο παρελθόν δηλαδή ότι απλώς είναι φτωχότερη. Άλλοι **αναλυτές** θεμελιώνουν την αισιοδοξία τους σε μια υποτιθέμενη ταχύτερη αύξηση των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι των εξαγωγών άλλων χωρών. Οι ελληνικές εξαγωγικές επιδόσεις της τελευταίας διετίας, όμως, καταλαμβάνουν μία από τις χειρότερες θέσεις στις διεθνείς συγκρίσεις (Διάγραμμα 33). **Τέλος**, άλλοι χρησιμοποιούν τον δείκτη της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας (που είναι οι εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ), προκειμένου να καταδείξουν τις επιτυχίες του εξαγωγικού τομέα. Ο δείκτης αυτός είναι προφανώς ακατάλληλος στη σημερινή συγκυρία, διότι οι αυξήσεις του ελάχιστα οφείλονται στις εξαγωγές. **Οφείλονται σχεδόν αποκλειστικά στην θεαματική μείωση του παρονομαστή που είναι το ΑΕΠ.**

Η πραγματική εικόνα των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών είναι κατά πολύ δυσμενέστερη: Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 34, ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, το 2013 ήταν αυξημένος μόνο κατά 6% έναντι του 2009 ενώ οι αντίστοιχες αυξήσεις για την Ισπανία και την Πορτογαλία ήταν 29%, ενώ για τις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού και την Τουρκία μεγαλύτερες του 30%. Αυτή η δυσμενής εικόνα για τις εξαγωγές της Ελλάδας δεν μεταβάλλεται εάν ως έτος βάσης για τη διεθνή σύγκριση χρησιμοποιηθεί ένα παλαιότερο έτος, όπως π.χ. το 2001 (Διάγραμμα 34). Η συνολική αύξηση των εξαγωγών το 2013 ήταν μόλις 9% μεγαλύτερη από το 2001, την ίδια στιγμή που άλλες χώρες μεσαίου επιπέδου ανάπτυξης είχαν διπλασιάσει ή υπερδιπλασιάσει τον όγκο των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ενώ η Ισπανία και η Πορτογαλία παρουσιάζαν αύξηση περίπου 50%.

Διάγραμμα 34
Μεταβολές όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα
(2013 έναντι 2001, έτος 2001=100)

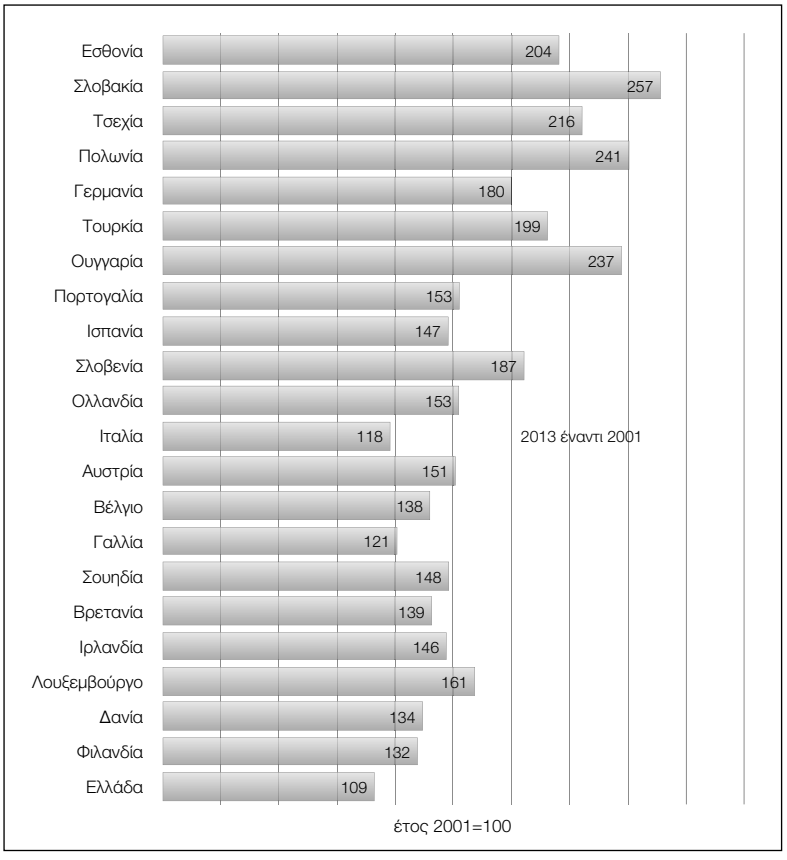

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Το μέγεθος του προβλήματος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας φαίνεται με γλαφυρό τρόπο στο Διάγραμμα 35 στο οποίο απεικονίζεται η διαχρονική εξέλιξη των εξαγωγών από το 2001 έως το 2013. Ακόμη και η Γαλλία και η Ιταλία που είναι χώρες οι οποίες έχουν εξαντλήσει ή τείνουν να εξαντλήσουν τα τεχνολογικά και οργανωτικά περιθώρια των σύγχρονων παραγωγικών συστημάτων, αύξησαν τις εξαγωγές τους περισσότερο από την Ελλάδα. (προκειμένου να παραμείνει ευανάγνωστο το Διάγραμμα 36, δεν έχουν περιληφθεί σε αυτό σειρά άλλων χωρών, κυρίως της βόρειας Ευρώπης, έναντι των οποίων οι ελληνικές εξαγωγικές επιδόσεις είναι κατά πολύ υποδεέστερες).

Διάγραμμα 35
Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα
(2001-2013, έτος 2001=100)

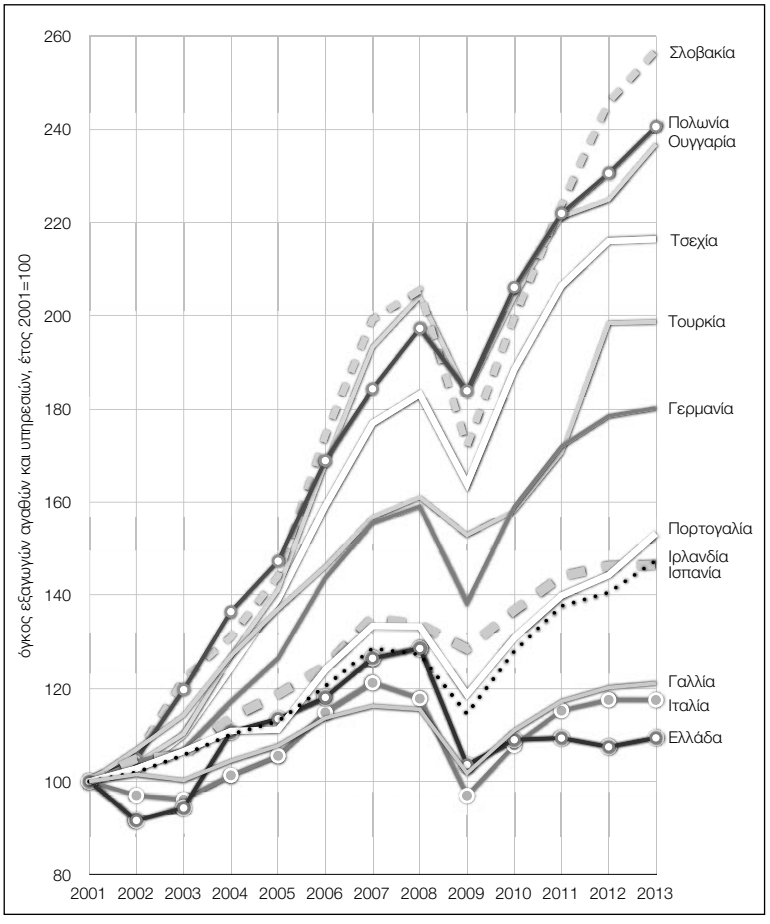

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Θα μπορούσε, βέβαια, κάποιος **να προβάλει την αντίρρηση** ότι οι μεταβολές του όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών εξαρτώνται από την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών: Με άλλα λόγια, είναι φυσικό να αναμένουμε ότι οι εξαγωγές της Ελλάδας θα αυξάνονται λιγότερο ή περισσότερο ανάλογα με την μεγέθυνση που παρουσιάζουν οι αγορές στις χώρες στις οποίες κατευθύνονται οι ελληνικές εξαγωγές. Θα μπορούσε, δηλαδή, κάποιος να προβάλει την αντίρριση ότι ενδεχομένως η μικρή αύξηση του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας να εξηγείται από μια βραδύτερη μεγέθυνση της ζήτησης στις εξαγωγικές αγορές της χώρας έναντι των άλλων αναπτυγμένων χωρών.

Στην πραγματικότητα, όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: οι εξαγωγικές αγορές της Ελλάδας μεγεθύνθηκαν ταχύτερα από όσο οι αντίστοιχες αγορές των άλλων

χωρών. Αυτό φαίνεται στο Διάγραμμα 36: Οι αγορές προορισμού μεγεθύνθηκαν κατά 24,3% στην Ελλάδα έναντι 17,1% για την Πορτογαλία και 19,8% για την Ιρλανδία και 19,1% για την Ισπανία. Η Ελλάδα απήλαυσε την μεγαλύτερη μετά την Φιλανδία αύξηση των εξαγωγικών αγορών έναντι όλων των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 36
Μεγέθυνση αγορών προορισμού των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (σε όγκο, 2010-2013)

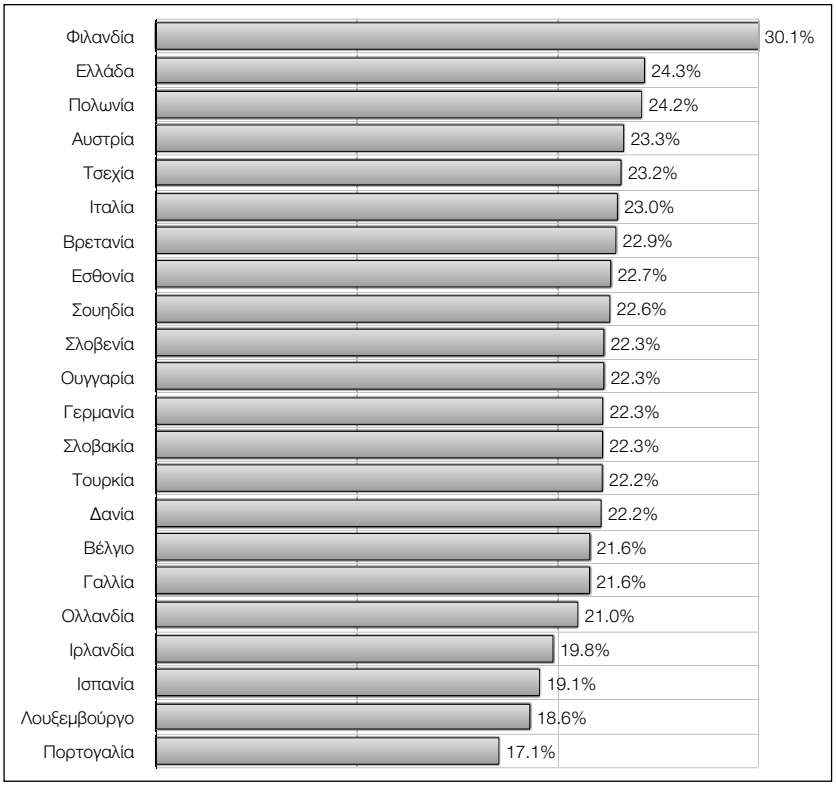

***Πηγή**: Economic Outlook OECD, Μάιος 2014.*

Εάν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι οι εξαγωγές της Ελλάδας ήταν ευνοημένες έναντι των ανταγωνιστριών χωρών εξαιτίας της ταχύτερης αύξησης των αγορών προορισμού, η εικόνα των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας εμφανίζεται κατά μείζονα λόγο δυσμενής. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον οι αγορές προορισμού των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας μεγεθύνθηκαν το 2010-2013 κατά περίπου 24,3% (σε όγκο), θα αναμέναμε ότι και ο όγκος των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών θα είχε αυξηθεί κατά το ίδιο ποσοστό υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών θα είχε παραμείνει σταθερή.

Όμως, η αύξησή του όγκου των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά την τετραετία ανήλθε σε μόλις 5,6%. Προκύπτει έτσι ότι υπήρξε επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών κατά (24,3%-5,6%=18,7%).

Διάγραμμα 37
Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, 1975-2013 και πρόβλεψη 2014-2015, έτος βάσης 2005=100)

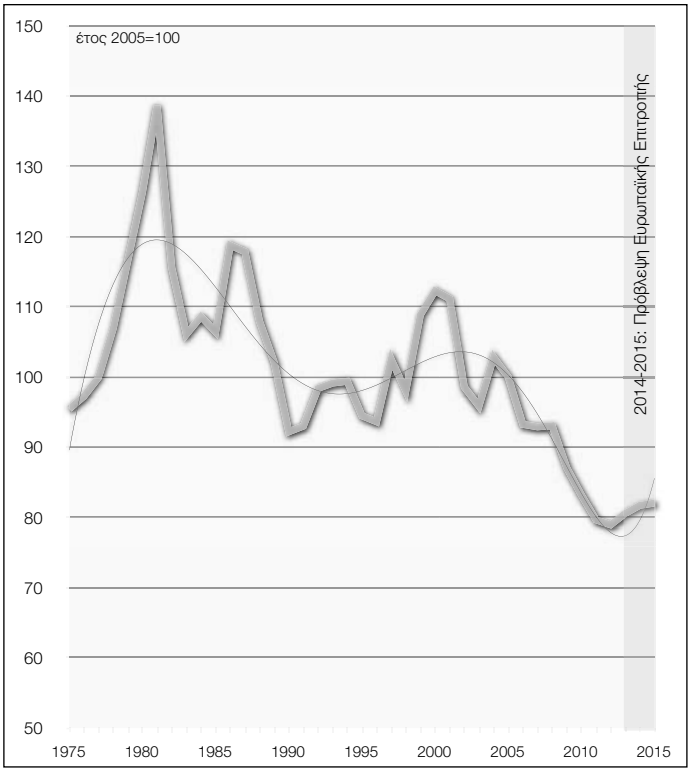

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας, διορθωμένη με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού[3], στη διάρκεια της τετραετίας 2010-2013, μειώθηκε σωρευτικά κατά περίπου 19% ενώ αναμένεται να αυξηθεί οριακά κατά το 2014 (1,4% σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και 0,7% σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, Μάιος 2013).

3. Ο δείκτης αναφέρεται στο European Economic Forecast, Spring 2014, και σε αντίστοιχες παλαιότερες εκδόσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως «Export Performance».

Η μακροχρόνια εξέλιξη των εξαγωγικών επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας μετά από διόρθωση με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού (ή ισοδύναμα το μερίδιο των εξαγωγών της Ελλάδας στις αγορές προορισμού) παρατηρείται στο Διάγραμμα 37. Απορρέει από το Διάγραμμα 37 ότι οι εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας παρουσιάζουν πλέον εικόνα μακροχρόνιας παρακμής. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η πτωτική τάση που εμφανίστηκε ήδη από το 2001: πρόκειται για πορεία μείωσης των εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας που έχει συμπληρώσει δώδεκα συναπτά έτη.

Προκειμένου να αναδειχθεί το πρόβλημα των μειωμένων εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας σε ολόκληρη την έκτασή του είναι χρήσιμο να συγκριθούν οι επιδόσεις αυτές με τις αντίστοιχες άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συγκεκριμένη σύγκριση φαίνεται στο Διάγραμμα 38.

Διάγραμμα 38
Εξαγωγική επίδοση επιλεγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης
(όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών, 2005-2013
και πρόβλεψη 2014-2015, έτος βάσης 2005=100)

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η σύγκριση των εξαγωγικών επιδόσεων (δηλαδή του όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών που έχει διορθωθεί με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών) μεταξύ χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι συντριπτική σε βάρος της Ελλάδας. Λαμβάνοντας ως έτος βάσης το 2005, στο Διάγραμμα 38 διαπιστώνουμε ότι ενώ υπήρξε σοβαρή επιδείνωση της εξαγωγικής επίδοσης της Ελλάδας μέχρι το 2013, η Πορτογαλία και η Ισπανία βελτίωσαν σημαντικά την θέση τους στον διεθνή ανταγωνισμό, και ότι η Ιρλανδία και η Κύπρος σταθεροποίησαν τις επιδόσεις τους.

Διάγραμμα 39
Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών επιλεγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2005-2013 και πρόβλεψη 2014-2015, έτος βάσης 2005=100

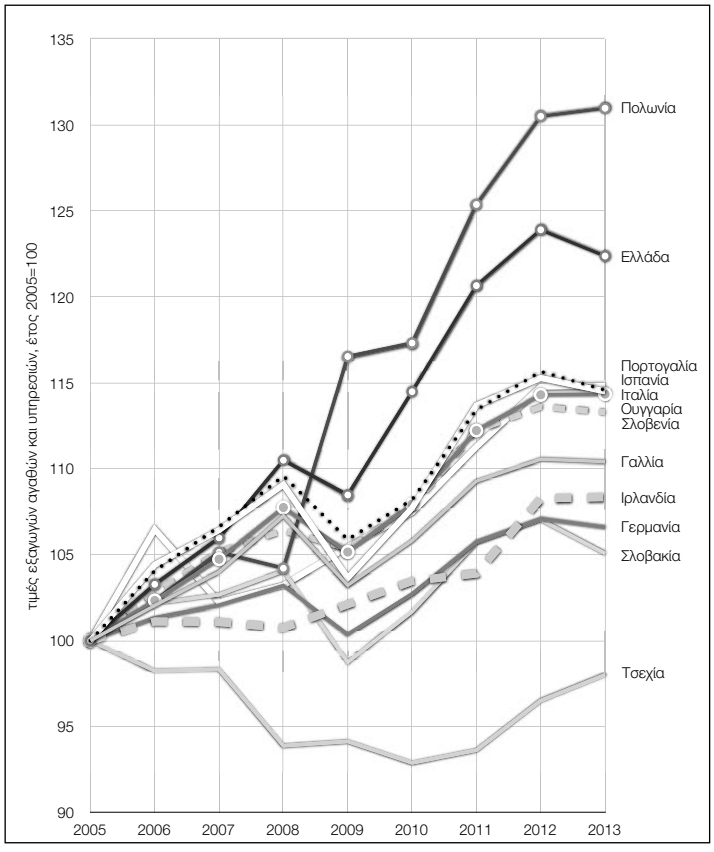

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η εξαγωγική επίδοση (όπως την ορίσαμε παραπάνω) σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Είναι λογικό να αναμένουμε ότι οι χώρες που αύξησαν κατά πολύ τις τιμές των εξαγωγών τους είχαν μειωμένες επιδόσεις στο διεθνές εμπόριο και αντιστρόφως. Οι τιμές εξαγωγών επιλεγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνονται στο Διάγραμμα 39. Οι τιμές των

ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, κατά τα έτη 2006-2013 αυξήθηκαν εντυπωσιακά περισσότερο από τις αντίστοιχες τιμές άλλων χωρών (με εξαίρεση την Πολωνία), είτε πρόκειται για τις άλλες χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας, είτε χώρες του ευρωπαϊκού «πυρήνα», είτε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Η συσχέτιση που παρουσιάζουν οι τιμές των εξαγωγών των χωρών με τις αντίστοιχες εξαγωγικές επιδόσεις φαίνεται στο Διάγραμμα 40. Η μεγάλη αύξηση των τιμών των εξαγωγών της Ελλάδας φαίνεται ότι ευθύνεται κατά ένα σημαντικό μέρος των μειωμένων εξαγωγικών επιδόσεων της περιόδου 2005-2013.

Στη ίδια διαπίστωση οδηγούμεθα και από την ισχυρή συσχέτιση που παρουσίασαν οι εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας με τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά τα έτη 2005-2013. Η εν λόγω συσχέτιση φαίνεται στο Διάγραμμα 41.

Διάγραμμα 40
Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι εξαγωγικών επιδόσεων για επιλεγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής ΄Ενωσης (2013)

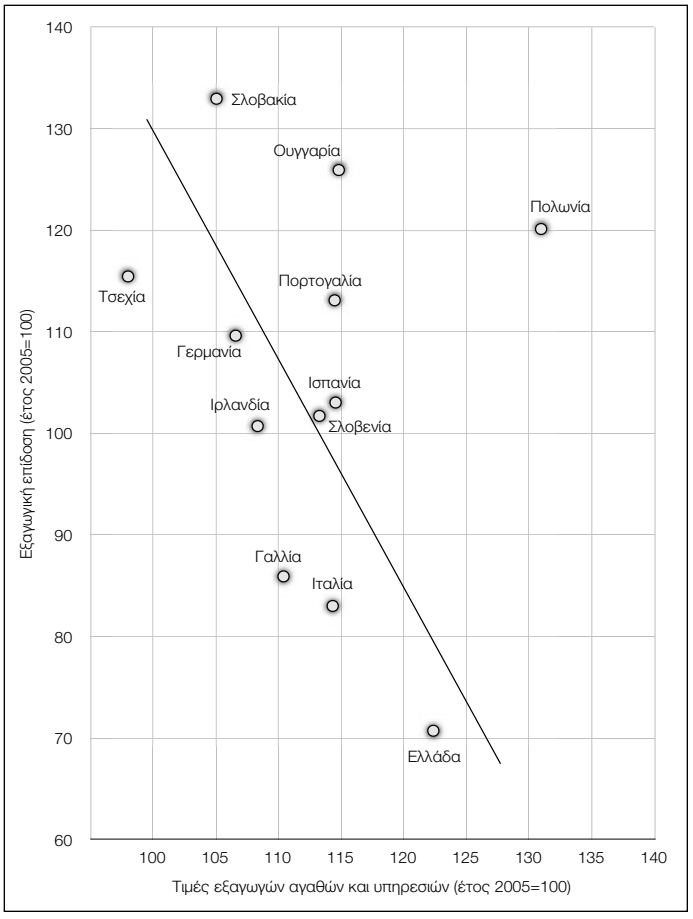

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 41
Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας (2005-2013, έτος 2005=100)

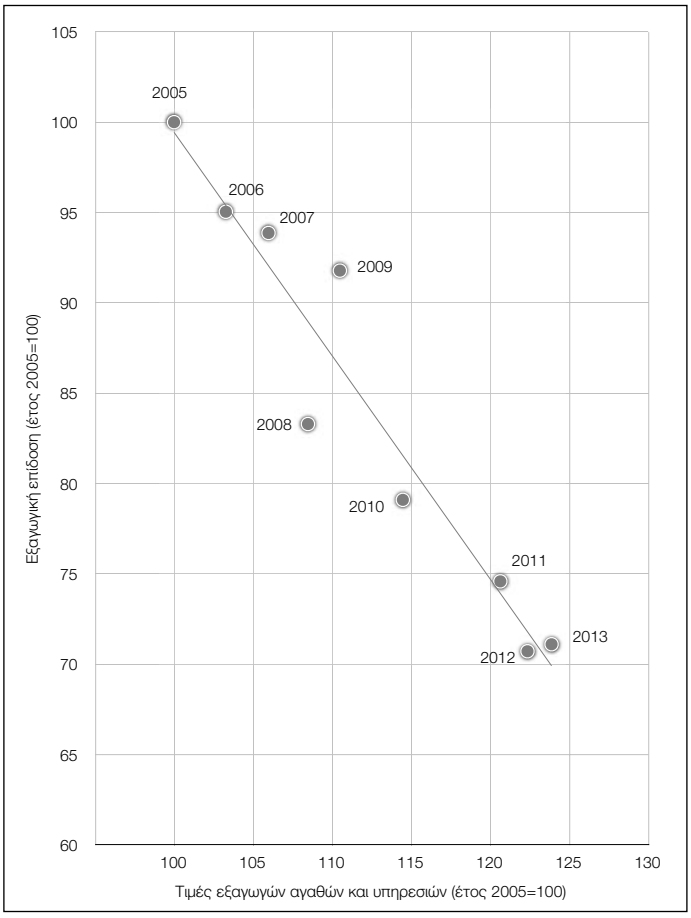

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Εάν υπήρξε επιτυχία ή αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης ως προς την ικανότητά της να αυξήσει τον όγκο των εξαγωγών (αγαθών και υπηρεσιών) πρέπει να το κρίνουμε και από έναν άλλο δείκτη, που είναι η συμβολή των εξαγωγών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτού του δείκτη αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 42.

Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ κατά την τελευταία τετραετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 43, ήταν πολύ μικρή και υποδεέστερη της αντίστοιχης συμβολής κατά το παρελθόν (1995-2008). Επομένως, ο στόχος της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να δημιουργηθεί ένα εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης στην Ελλάδα, μέχρι στιγμής δεν έχει επιτευχθεί. Στη διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος προσαρμογής, **όχι μόνο οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών δεν**

κατέστησαν κινητήρας της ανάπτυξης, αλλά παρουσίασαν και επιδείνωση ως προς την συμβολή τους στη μεγέθυνση του ΑΕΠ. Η διαπίστωση αυτή, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν θα ισχύσει για το τρέχον έτος, για το οποίο η προβλεπόμενη συμβολή των εξαγωγών στο ΑΕΠ θα ανέλθει σε +1,1%.

Η ραγδαία μείωση του όγκου των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά την περίοδο της κρίσης είχε σημαντική συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 43. Επομένως, η θετική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στη μείωση των εισαγωγών, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην δραστική περιστολή της εσωτερικής ζήτησης, είτε καταναλωτικής, είτε επενδυτικής.

Διάγραμμα 42
Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ
(% του ΑΕΠ του παρελθόντος έτους, 1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

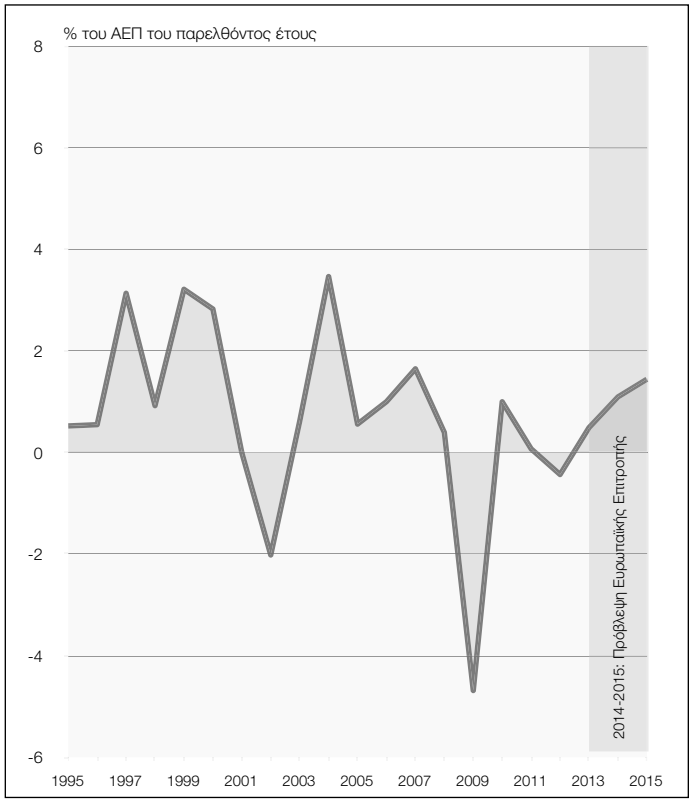

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Μια τέτοια εξέλιξη, όμως, **δύσκολα μπορεί να εκληφθεί ως επιτυχία ή ως μόνιμη κατάσταση**, εκτός εάν η παρατεταμένη εσωτερική υποτίμηση οδηγήσει σε προσαρμογή των καταναλωτών σε φτωχότερα καταναλωτικά πρότυπα τα οποία θα παγιωθούν, και μέσω αυτών θα επιτευχθεί μονιμότερη μείωση των εισαγωγών. Μία τέτοια εξέλιξη, που θα έχει δημιουργήσει μια **νέα κανονικότητα** στην οποία οι εργαζόμενοι θα έχουν προσαρμοστεί στην απόλυτη ή την σχετική φτώχεια, προφανώς δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως πρόοδος, αντίθετα αποτελεί υποχώρηση του βιοτικού επιπέδου.

Διάγραμμα 43
Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ
(% του ΑΕΠ του παρελθόντος έτους, 1995-2013
και πρόβλεψη 2014-2015)

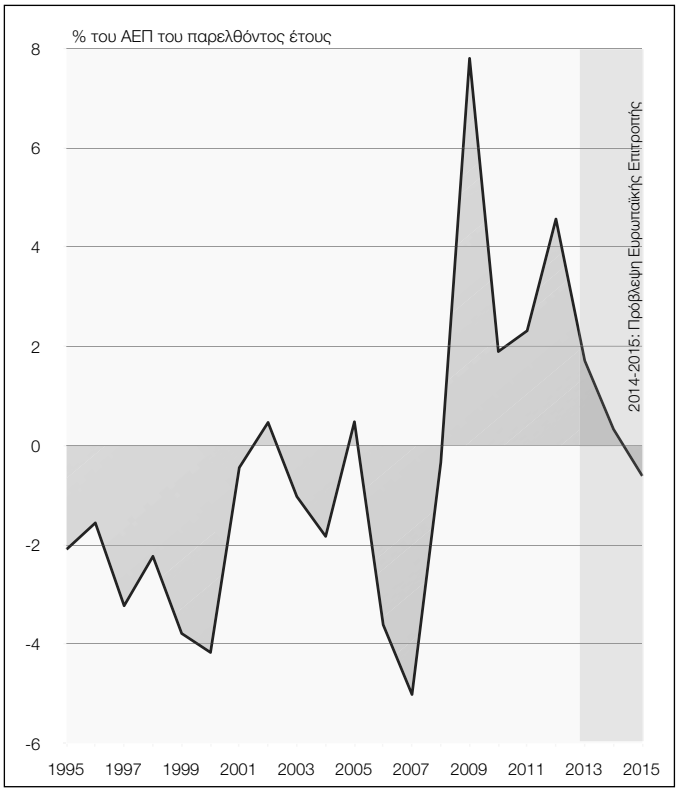

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Επομένως, **αντί η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας** να πραγματοποιηθεί με τον τρόπο που προέβλεπε η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή με αύξηση των εξαγωγών ώστε να κλείσει το εμπορικό έλλειμμα (αγαθών και υπηρεσιών), να δημιουργηθεί πλεόνασμα και να σταματήσει ο εξωτερικός δανεισμός, να αυξηθεί η

εξωτερική ζήτηση και το ΑΕΠ, η προσαρμογή πραγματοποιήθηκε με την περιστολή των εισαγωγών. **Αυτό επιτεύχθηκε με την δραματική μείωση της εγχώριας ζήτησης**, η οποία έχει οδηγήσει ήδη σε απώλεια του 1/4 του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας (2013 έναντι του 2007). Η μείωση της εσωτερικής ζήτησης μειώνει τις εισαγωγές, το εμπορικό έλλειμμα, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τις ανάγκες δανεισμού από το εξωτερικό. Επιπλέον, η κατακόρυφη μείωση του όγκου των εισαγωγών αυξάνει το μέρος εκείνο της εσωτερικής ζήτησης που απευθύνεται στους εγχώριους παραγωγούς και συμβάλλει έτσι στην αύξηση του ΑΕΠ. Αυτή η θετική επίπτωση της μείωσης των εισαγωγών στο ΑΕΠ, που φαίνεται στο Διάγραμμα 43, προβλέπεται ότι θα εξαφανιστεί από την στιγμή κατά την οποία η ελληνική οικονομία θα εξέλθει από την ύφεση διότι τότε θα υπάρξουν αυξημένες, έστω κατά τι, επενδυτικές και καταναλωτικές δαπάνες, μέρος των οποίων θα απευθυνθεί σε επιχειρήσεις του εξωτερικού.

Από τα παραπάνω προκύπτουν τα εξής **βασικά συμπεράσματα**:

Πρώτον: οι μειώσεις των μισθών δεν μετατράπηκαν σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Η μείωση των μισθών σχεδιάστηκε και οργανώθηκε από τους διεθνείς οργανισμούς και τις ελληνικές κυβερνήσεις, με την πεποίθηση ότι είναι δυνατόν να πυροδοτηθεί έτσι μια διαδικασία αύξησης της ανταγωνιστικότητας τιμής και βελτίωσης των εξαγωγικών επιδόσεων. Ωστόσο, οι μειώσεις των μισθών, και συνακόλουθα του μοναδιαίου κόστους εργασίας, δεν μετατράπηκαν σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών ούτε σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας και του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Το πρόβλημα συνοψίζεται στο Διάγραμμα 44.

Διάγραμμα 44
Μοναδιαίο κόστος εργασίας και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (2005-2013, έτος βάσης 2005=100)

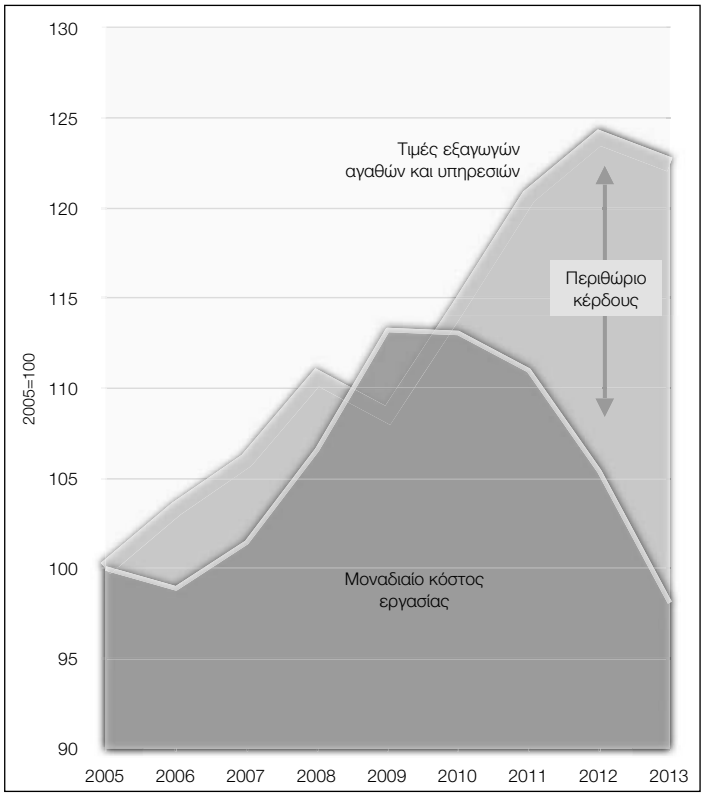

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Δεύτερον: Παράπλευρο αποτέλεσμα της μη μεταβίβασης των μειώσεων των μισθών στις τιμές είναι ότι η αύξηση της ανεργίας και οι διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας μετατρέπονται σε μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας, και αυτές με τη σειρά τους μετατρέπονται σε αυξήσεις του μέσου περιθωρίου κέρδους (αντί μειώσεων στις τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, βλ. Διαγράμματα 44 και 45).

Διάγραμμα 45
Ποσοστό ανεργίας και λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος προς ακαθάριστες αποδοχές εργασίας (1995-2013)

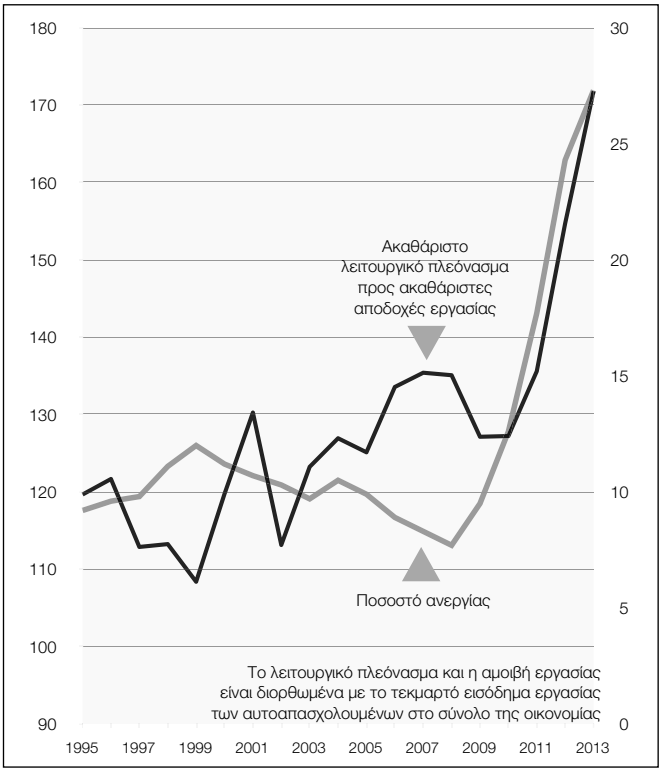

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Τρίτον: Οι εξαγωγικές επιδόσεις παρουσιάζουν μακροχρόνια πτωτική τάση (Διαγράμματα 37 και 38) που εξηγείται εν μέρει από τις αυξημένες τιμές εξαγωγών (Διαγράμματα 39, 40 και 41) και εν μέρει από σοβαρά προβλήματα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Στο Διάγραμμα 46 φαίνεται το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών όπως αυτό εκτιμήθηκε από τους Böwer, Michou και Ungerer με βάση οικονομετρικό μοντέλο (gravity model) που διορθώνει τις εξαγωγές με την επίπτωση του μεγέθους του ΑΕΠ της Ελλάδας και των εμπορικών της εταίρων, τις γεωγραφικές αποστάσεις, την ύπαρξη κοινής αγοράς, και την γειτνίαση με εμπορικούς εταίρους. Το μοντέλο αυτό, που προσδιορίζει με ικανοποιητική ακρίβεια το ύψος των εξαγωγών των άλλων χωρών, δείχνει ότι το έλλειμμα στις ελληνικές εξαγωγές έναντι του όγκου εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών που προβλέπει το μοντέλο ανέρχεται σε 32,6%. Οι ερευνητές προσθέτοντας στο μοντέλο τους μεταβλητές «θεσμικής ποιότητας» καταλήγουν ότι τα 2/3 του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών οφείλεται σε διαρθρωτικούς λόγους (υποδομές, υγεία και παιδεία, λειτουργία των αγορών προϊόντων κλπ).

Διάγραμμα 46
Κατάταξη των χωρών με βάση το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας όπως εκτιμήθηκε από τους Böwer, Michou και Ungerer (2014)

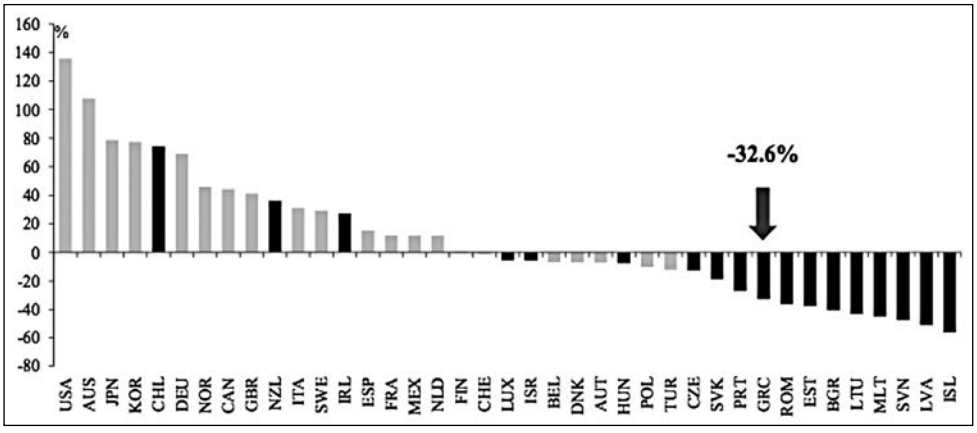

Πηγή: *Böwer, Michou και Ungerer (2014).*

Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας που εκτίμησαν οι προαναφερθέντες ερευνητές, βρέθηκε ότι υπήρχε ήδη, αν και σε μικρότερο βαθμό, και κατά τα έτη 1995, 2000, 2005. **Στη διάρκεια της κρίσης** επιδεινώθηκε εξαιτίας των προβλημάτων ρευστότητας και της μειωμένης χρηματοδότησης του εξαγωγικού τομέα από το τραπεζικό σύστημα. **Το διαρθρωτικό πρόβλημα** των εξαγωγών, ωστόσο, εντοπίστηκε ως μακροχρόνιο. Εκ των πραγμάτων τίθεται το ζήτημα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και του τρόπου ένταξής της στο διεθνές εμπόριο. Οι ελληνικές εξαγωγές αφορούν προϊόντα χαμηλού τεχνολογικού περιεχομένου, μικρής αξίας και χαμηλής ποιότητας (Felipe & Kumar 2011). Φαίνεται επομένως μικρή η πιθανότητα οι επιδόσεις του εξαγωγικού τομέα της χώρας να αποδειχθούν ικανές να στηρίξουν υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ στη μακροχρόνια διάρκεια χωρίς να υπάρξει εκτεταμένη και σοβαρή ανασυγκρότηση και αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος.

΄Εχει γίνει τώρα φανερό ότι η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης δεν έχει αποδώσει όσα υποσχέθηκε. Το ερώτημα είναι εάν υπάρχει η δυνατότητα εύκολης και γρήγορης υπέρβασης των εμποδίων που περιγράψαμε. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του ΔΝΤ (Ιούνιος 2014), ο μακροχρόνιας ετήσιος ρυθμός δυνητικής μεγέθυνσης του ΑΕΠ ανέρχεται σε 2%. Είναι εύλογο να συνάγουμε, από αυτήν την εκτίμηση ότι το ΔΝΤ δεν αναμένει να υπάρξουν εντυπωσιακές επιδόσεις της Ελλάδας στο εξωτερικό εμπόριο. Εν τω μεταξύ, **η δραστική μείωση των μισθών με την ύφεση και την ανεργία** που προκαλεί, οδήγησε, στη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας, ιδιαίτερα δε από το 2012, σε μεγάλα οφέλη για το νεοφιλελεύθερο καθεστώς ρύθμισης της οικονομίας: Δημιούργησε κοινωνικούς συσχετισμούς δύναμης οι

οποίοι επέτρεψαν σε νεοφιλελεύθερους ηγετικούς κύκλους της ελληνικής κοινωνίας να ανασυγκροτήσουν την οικονομία σε νέες βάσεις, με κινεζοποίηση της αγοράς εργασίας, ιστορικά πρωτοφανή μεταφορά πόρων από τους εργαζόμενους προς τα εισοδήματα ιδιοκτησίας, αποδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους και έκπτωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αυτές οι εξελίξεις κατέστησαν **ελκυστική** για τις ηγετικές και εύπορες ομάδες της ελληνικής κοινωνίας μία πολιτική που δεν επιτυγχάνει τους διακηρυγμένους στόχους της πλην όμως αποδιαρθρώνει και ανασυγκροτεί την ελληνική οικονομία και κοινωνία δημιουργώντας εκρηκτικές εισοδηματικές και κοινωνικές ανισότητες. Ελλείψει αυξημένων εξαγωγικών επιδόσεων και μείωσης των τιμών, η ασκούμενη πολιτική προσαρμόζει τις ανάγκες των εργαζομένων στο επίπεδο της μειωμένης διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητάς της ελληνικής οικονομίας.

3.3. Η απόκλιση τιμών και μοναδιαίου κόστους εργασίας

Σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, **οι επιχειρήσεις** αντιδρούν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους όταν διαθέτουν υψηλό αργούν παραγωγικό δυναμικό που εντείνει τον μεταξύ τους ανταγωνισμό για την διεκδίκηση μεγαλυτέρων μεριδίων αγοράς. Αυτό, όμως, στην περίπτωση της ελληνικής εσωτερικής υποτίμησης **δεν συνέβη**, όπως το έχουμε ήδη περιγράψει παραπάνω: Οι μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 16% έναντι του 2009 **δεν μετατράπηκαν σε μειώσεις των τιμών αλλά σε αυξήσεις των περιθωρίων κέρδους** (Διάγραμμα 45). Επομένως, χρήζει ερμηνείας το φαινόμενο αυτό, το οποίο έχει θέσει και εξακολουθεί να θέτει σε αμφισβήτηση την αξιοπιστία της ορθόδοξης θεωρίας της εσωτερικής υποτίμησης, αλλά και την επιτυχία του ίδιου του προγράμματος προσαρμογής.

Μια πρώτη ερμηνεία της απουσίας προσαρμογής των τιμών στο χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας αναφέρεται **στους υψηλότερους έμμεσους φόρους**: Υπολογίζεται ότι η επίπτωσή τους στις τιμές καταναλωτή ανήλθε σωρευτικά σε περίπου 6,5 από τις 9,0 εκατοστιαίες μονάδες αύξησης κατά τα τρία πρώτα έτη του προγράμματος προσαρμογής. Ωστόσο, κατά το 2013, όταν πλέον είχε ολοκληρωθεί ο κύκλος των ανατιμήσεων εξαιτίας των έμμεσων φόρων, οι τιμές καταναλωτή υποχώρησαν ελάχιστα (-0,9%) και μετά από μια εξίσου μικρή μείωση που αναμένεται για το 2014 θα παρουσιάσουν αύξηση κατά το 2015. Επομένως, **η επίπτωση της αύξησης των έμμεσων φόρων επί των τιμών** δεν είναι σε θέση να εξηγήσει την ακαμψία των τιμών καταναλωτή **παρά μόνο κατά ένα μικρό μέρος της**. Εξάλλου, η ερμηνεία αυτή αφήνει αναπάντητο το ερώτημα για ποιο λόγο οι επιχειρήσεις μετέφεραν στις τιμές τις αυξήσεις των έμμεσων φόρων και δεν τις μετέφεραν, έστω ως ένα βαθμό, στα περιθώρια κέρδους. Η απάντηση που δίνεται συνήθως στο ερώτημα αυτό, αναφέρεται στις υπερβολικές ρυθμίσεις των αγορών προϊόντων και στις καθυστερήσεις που

υπήρξαν, στη διάρκεια του προγράμματος προσαρμογής, όσον αφορά τις διαρθρωτικές αλλαγές. Σύμφωνα με τους σχετικούς δείκτες του ΟΟΣΑ, οι αγορές προϊόντων στην Ελλάδα παραμένουν εξαιρετικά ρυθμισμένες και προστατευμένες, από όπου απορρέει και η σύσταση των διεθνών οργανισμών να επιταχυνθούν οι διαρθρωτικές αλλαγές στις αγορές προϊόντων.

Σε αυτές τις διαπιστώσεις προστίθενται και άλλες που αφορούν τις δυσμενείς συνθήκες που δημιούργησε η κρίση και οι οποίες έχουν επομένως έκτακτο χαρακτήρα: Σε συνθήκες βαθιάς κρίσης **οι επιχειρήσεις** λαμβάνουν αποφάσεις με κριτήριο τον βραχυχρόνιο ορίζοντα προκειμένου να διασωθούν, και προτιμούν έτσι τα αυξημένα περιθώρια κέρδους για να αυξήσουν την ρευστότητα και να επιτύχουν ταχύτερη απομόχλευση, παραμερίζοντας προς το παρόν την ανάγκη βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας. Επίσης, **η έλλειψη ρευστότητας** και το δυσμενές επενδυτικό κλίμα εμποδίζουν την είσοδο νέων ανταγωνιστών σε κλάδους παραγωγής στους οποίους υπό κανονικές συνθήκες θα υπήρχε αυξημένος ανταγωνισμός. Πολλές επιχειρήσεις προβάλλουν το επιχείρημα ότι υπέστησαν μεγάλες αυξήσεις των τιμών στις εισαγόμενες πρώτες ύλες, ότι το Δημόσιο καθυστερεί τις πληρωμές του, ότι οι προμηθευτές τους έχουν περιορίσει τις πιστώσεις κλπ.

Μία άλλη ερμηνεία του φαινομένου της μη μεταφοράς των μειώσεων του κόστους εργασίας στις τιμές (η οποία δεν είναι αντιφατική προς τις προηγούμενες με την έννοια ότι μπορούν να ισχύουν ταυτοχρόνως όλες οι καταγραμμένες ερμηνείες) αναφέρεται στην ασυμμετρία που παρουσιάζουν η αγορά εργασίας και οι αγορές προϊόντων. Πιο αναλυτικά, **η ερμηνεία αυτή έχει ως εξής**:

Καταρχάς, **ο σχηματισμός των ονομαστικών μισθών** πραγματοποιείται στις διαπραγματεύσεις των μισθωτών και των σωματείων τους με τους εργοδότες και τις οργανώσεις τους. Οι επιχειρήσεις και τα εργατικά σωματεία διαπραγματεύονται τους ονομαστικούς μισθούς κάνοντας χρήση των αντίστοιχων θέσεων ισχύος που έχουν στις αγορές εργασίας. Οι ερμηνείες του μεγέθους της διαπραγματευτικής ισχύος των εργατικών σωματείων ποικίλουν από την απλή εμπειρική παρατήρηση ότι η άνοδος της ανεργίας καθιστά ανασφαλείς και επισφαλείς τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα έως τις μικροοικονομικές θεωρίες που αναφέρονται στην διαπραγμάτευση ή τον σχηματισμό μισθού αναφοράς κλπ. Υπάρχει ωστόσο γενική συμφωνία ότι η ισχύς των εργαζομένων και των σωματείων τους στην αγορά εργασίας εξαρτάται από το ποσοστό ανεργίας, το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας και τον γενικότερο κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό συσχετισμό δυνάμεων. Οι μισθωτοί διαπραγματεύονται τον ονομαστικό μισθό, αποσκοπώντας σε έναν πραγματικό μισθό αναφοράς (target wage), δηλαδή σε μια ορισμένη αγοραστική δύναμη αναφοράς. Υπολογίζουν δε αυτήν την αγοραστική δύναμη με βάση τις προσδοκώμενες τιμές. Στο τέλος της διαπραγμάτευσης, οι δύο πλευρές έχουν συμφωνήσει σε έναν μισθό που μπορούμε να αποκαλούμε **μισθό διαπραγμάτευσης**.

Οι τιμές που διαμορφώνονται μετά από μια μεταβολή στον **μισθό διαπραγμάτευσης**, καθορίζονται από τις επιχειρήσεις μέσα σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού: οι επιχειρήσεις καθορίζουν δηλαδή τα περιθώρια κέρδους και τις τιμές τους κάνοντας χρήση της διαπραγματευτικής ισχύος τους στις αγορές προϊόντων (έναντι των πελατών τους). **Η ισχύς των επιχειρήσεων** στις αγορές προϊόντων, όμως, εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών αυτών, από την ελαστικότητα της ζήτησης ως προς στις τιμές, και είναι ανάλογη του **βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού**. Καθώς οι επιχειρήσεις απαντούν στις αυξήσεις του μισθού διαπραγμάτευσης μεταβάλλοντας τις τιμές τους, διαμορφώνουν έτσι έναν πραγματικό μισθό που δεν συμπίπτει αναγκαστικά με τον μισθό διαπραγμάτευσης. Οι εργαζόμενοι και τα σωματεία τους, επίσης απαντούν στις αυξήσεις των τιμών με νέες μισθολογικές διεκδικήσεις. Ο τελικός πραγματικός μισθός που θα διαμορφωθεί (δηλαδή **ο μισθός ισορροπίας**) εξαρτάται από την διελκυστίνδα μεταξύ των δύο πλευρών. Εξαρτάται δηλαδή από τη σχετική διαπραγματευτική ισχύ τους: αφενός των εργαζομένων και των σωματείων τους έναντι των εργοδοτών κατά τον σχηματισμό του μισθού διαπραγμάτευσης, και αφετέρου των επιχειρήσεων έναντι των πελατών τους κατά τον σχηματισμό των τιμών των προϊόντων αλλά και έναντι των εργαζομένων στις αγορές εργασίας. Επομένως, σε τελευταία ανάλυση, **ο τελικός πραγματικός μισθός** προκύπτει ως συνάρτηση όλων των παραγόντων που επηρεάζουν την διαπραγματευτική ισχύ των εργαζομένων και των συνδικάτων τους στην αγορά εργασίας (σχετικά με τη διαμόρφωση του μισθού διαπραγμάτευσης) και την διαπραγματευτική ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων (σχετικά με την διαμόρφωση των τιμών) και στις αγορές εργασίας (σχετικά με τη διαμόρφωση του μισθού διαπραγμάτευσης).

Η παραπάνω περιγραφή αναφέρεται στις δύο πλευρές ως εάν αυτές να είχαν ίσες ευκαιρίες να αυξήσουν την ισχύ τους, οι μεν εργαζόμενοι στις αγορές εργασίας, οι δε επιχειρήσεις στις αγορές εργασίας και στις αγορές προϊόντων. Εντούτοις, ο ανταγωνισμός για το ύψος του μισθού χαρακτηρίζεται από **δομική ασυμμετρία**, για τους παρακάτω λόγους:

Η μείωση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, επομένως η συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού που επέρχεται με την παύση λειτουργίας πολλών επιχειρήσεων ή τμημάτων επιχειρήσεων, μειώνει το αργούν παραγωγικό δυναμικό, μεταφέρει τους πελάτες των επιχειρήσεων που πτώχευσαν στις επιχειρήσεις που έχουν επιζήσει, καθιστά λιγότερο έντονο τον ανταγωνισμό μεταξύ των παραγωγών, αυξάνει έτσι την διαπραγματευτική ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και ενισχύει την ικανότητά τους να διατηρήσουν αμετάβλητες τις τιμές τους ή ακόμη και να τις αυξήσουν (O'Shaughnessy 2011, Rowthorn 1995, Sneessens and Drèze 1986).

Η ύφεση, όμως, όπως αποδεικνύεται από την ελληνική κρίση, όταν είναι βαθιά και παρατεταμένη δεν παράγει στις αγορές εργασίας αποτελέσματα όμοια με αυτά

που παράγει στις αγορές προϊόντων: Η μείωση του όγκου της παραγωγής και η μείωση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, επομένως η συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού, **μείωσαν την απασχόληση** και διατήρησαν το εργατικό δυναμικό στο ίδιο αμετάβλητο επίπεδο καθώς οι άνεργοι παραμένουν στην αγορά εργασίας υπό την πίεση της εισοδηματικής κατάρρευσης που αντιμετωπίζουν. Πιο συγκεκριμένα, στις αγορές εργασίας το πλεονάζον εργατικό δυναμικό, δηλαδή οι άνεργοι, δεν αποχωρούν από τον ενεργό πληθυσμό αλλά εξακολουθούν να αναζητούν απασχόληση καθώς τα νοικοκυριά των εργαζομένων τάξεων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τις μεγάλες έως ανυπέρβλητες εισοδηματικές δυσκολίες αυξάνοντας την προσφορά εργασίας (είτε σε αριθμό ατόμων είτε σε ώρες εργασίας). Αυτό συνέβη στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας να ανέλθει κατακόρυφα, να αποδυναμώσει δραστικά την διαπραγματευτική ισχύ των εργαζομένων και επακόλουθα μείωσε ραγδαία τις αποδοχές εργασίας.

Υπάρχει, επομένως, μία **δομική ασυμμετρία** στην διαπραγματευτική ισχύ των δύο πλευρών: σε μια βαθιά και παρατεταμένη ύφεση, όπως στην Ελλάδα, το μεν ποσοστό ανεργίας, που ασκεί πτωτική πίεση επί των μισθών, παραμένει σε υψηλά επίπεδα, το δε αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, που ασκεί πτωτική πίεση επί των τιμών, αυξάνεται μεν αλλά σε μικρότερο βαθμό καθώς ένα μέρος του καταστρέφεται (παύση λειτουργίας μονάδων παραγωγής ή τμημάτων τους). Με άλλα λόγια, σε συνθήκες βαθιάς και παρατεταμένης ύφεσης, **οι επιχειρήσεις βρίσκονται σε πιο ευνοϊκή θέση από τους εργαζόμενους όσον αφορά την διαμόρφωση των τιμών και των μισθών αντίστοιχα**. Η ύφεση αύξησε το ποσοστό ανεργίας κατακόρυφα και μέσω αυτού μείωσε τους μισθούς, πλην όμως παρέχει την δυνατότητα στις επιχειρήσεις να διατηρήσουν τις τιμές τους προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο που έχουν θέσει σχετικά με την κερδοφορία τους.

Κατά τη διετία 2012-2013, και όπως θα συμβεί κατά το 2014-2015 (σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) **στην Ελλάδα μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό** εξαιτίας της καταστροφής παγίου κεφαλαίου (είτε ολόκληρων μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής) μειώνεται ο ανταγωνισμός στις αγορές προϊόντων, μεταφέρεται η πελατεία των επιχειρήσεων που έπαυσαν την λειτουργία τους στις εναπομένουσες επιχειρήσεις, αυξάνεται έτσι η ισχύς των επιχειρήσεων έναντι των πελατών τους καθώς μετατρέπεται η σχέση προσφοράς και ζήτησης ευνοϊκά υπέρ των παραγωγών, και μαζί με αυτή ενισχύεται η ικανότητά τους να αυξήσουν τις τιμές τους ή να μην τις μειώσουν ή να τις μειώσουν σε μικρό βαθμό. **Ως αποτέλεσμα**, η θεαματική μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα δεν έχει μεταφερθεί στις τιμές, ενώ μειώνονται οι πραγματικοί μισθοί και η εγχώρια ζήτηση, και έτσι **συντηρείται η οικονομία σε κατάσταση ύφεσης ή στασιμότητας**.

Υπενθυμίζουμε ότι με βάση την ορθόδοξη θεωρία των εσωτερικών υποτιμήσεων, αναμενόταν από τους διεθνείς οργανισμούς ότι μετά την φάση προετοιμασίας της εσωτερικής υποτίμησης οι τιμές θα μειώνονταν και θα συνέβαλαν ουσιαστικά στην αύξηση των εξαγωγών, οι δε μειώσεις των πραγματικών μισθών θα έπαυαν καθώς η πτώση των τιμών αυξάνει την αγοραστική δύναμη του ονομαστικού μισθού. Αυτά βεβαίως δεν συνέβησαν και το ΔΝΤ διαπιστώνει τώρα ότι **τα εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα παραμένουν υπερτιμημένα κατά περίπου 10%**.

Συμπερασματικά, ενώ στην αγορά εργασίας το **πλεόνασμα εργατικού δυναμικού παραμένει ενεργό**, αυξάνει το ποσοστό ανεργίας και μειώνει τους μισθούς, στις αγορές προϊόντων το **πλεόνασμα παραγωγικού δυναμικού αποσύρεται από τον ανταγωνισμό** με την καταστροφή των λιγότερο παραγωγικών κεφαλαίων περιορίζοντας έτσι την μεγάλη ανισορροπία προσφοράς και ζήτησης σε όφελος της προσφοράς. Εάν το πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό δεν είχε καταστραφεί, το αργούν παραγωγικό δυναμικό θα παρέμενε υψηλό, ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων θα ήταν έντονος και οι τιμές θα μειώνονταν. Αντίστοιχα, εάν το πλεονάζον εργατικό δυναμικό αποσυρόταν από την αγορά εργασίας (είτε λόγω αποθάρρυνσης, είτε μέσω της μετανάστευσης, είτε επειδή θα είχε αποδεχθεί την φτωχοποίηση), το ποσοστό ανεργίας θα ήταν χαμηλότερο και οι μειώσεις των μισθών μικρότερες. Επειδή όμως κανένας από τους παραπάνω λόγους **δεν συντρέχει προς το παρόν** (με εξαίρεση την μετανάστευση των νέων), **το ποσοστό ανεργίας παραμένει υψηλό, οι μειώσεις των μισθών θα συνεχιστούν και οι υφεσιακές επιπτώσεις τους θα διατηρηθούν**.

Όσο για τις τιμές, θα διατηρούνται στα ίδια επίπεδα για όσο καιρό παραμένουν υψηλά τα περιθώρια κέρδους έναντι των ανταγωνιστριών χωρών, και οι εξαγωγές θα μπορούν να ανακάμψουν μόνον χάρη σε εξωγενείς παράγοντες (όπως ο μαρασμός ανταγωνιστικών τουριστικών αγορών για πολιτικούς λόγους ή η ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας).

3.3.1. Απολογισμός της εσωτερικής υποτίμησης και προοπτικές

Συνοψίζοντας σχετικά με την πορεία της εσωτερικής υποτίμησης, διακρίνουμε τις **εξής φάσεις**:

3.3.1.1. Η αρχική φάση εσωτερικής υποτίμησης

1. **Με την έναρξη του προγράμματος προσαρμογής** της ελληνικής οικονομίας και την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου επήλθε μείωση της ζήτησης διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής (μείωση της κρατικής δαπάνης, πρώτες μειώσεις των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, αυξήσεις των φόρων). Αυτό επέφερε **σημαντική μείωση της ζήτησης** ταυτόχρονα με την άνοδο των επιτοκίων και την έναρξη μιας δύσκολης περιόδου για τις επιχειρήσεις όσον αφορά την ρευστότητα και τον δανεισμό.

2. Με αυτά τα δεδομένα, **η ελληνική οικονομία** εισήλθε σε καθεστώς το οποίο αναμενόταν ότι θα οδηγήσει σε μείωση των εγχωρίων τιμών και ότι θα οδηγήσει σε αρκετά σύντομο χρονικό διάστημα σε ανάκαμψη. Αυτό όμως δεν συνέβη, και είναι χαρακτηριστική η επί σειρά ετών αδυναμία των διεθνών οργανισμών και των ελληνικών κυβερνήσεων να προβλέψουν σωστά την εξέλιξη των βασικών οικονομικών μεγεθών.

3. Ευθύς αμέσως μετά την μείωση της ζήτησης και την περιστολή της ρευστότητας εκκίνησε η προσαρμογή της παραγωγής στην ζήτηση, μια προσαρμογή που πραγματοποιείται στην βραχυχρόνια διάρκεια (εντός ενός έτους). **Η οικονομία μετέβη** από το υψηλότερο σημείο ζήτησης στο χαμηλότερο χωρίς αλλαγή της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, του κεφαλαιακού αποθέματος, των μισθών ή των τιμών, καθώς όλα αυτά τα μεγέθη μεταβάλλονται με βραδύτερο ρυθμό, επομένως στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια (στη διάρκεια περισσοτέρων ετών).

4. **Η μείωση της παραγωγής** σε συνδυασμό με την διατήρηση του κεφαλαιακού αποθέματος οδήγησε σε μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, του χάσματος μεταξύ τρέχουσας και δυνητικής παραγωγής και του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου (αφού το μεν προϊόν μειώθηκε ενώ το κεφαλαιακό απόθεμα και το δυνητικό προϊόν παρέμειναν σε αυτήν την αρχική φάση σχεδόν αμετάβλητα).

5. **Η μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού** προκάλεσε και σημαντική μείωση στην παραγωγικότητα της εργασίας καθώς αυτή δεν εξαρτάται μόνο από τους μακροχρόνιους παράγοντες (επενδύσεις, τεχνολογία κλπ) αλλά και από τις βραχυχρόνιες μεταβολές που αλλάζουν τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (βραχυχρόνιες οικονομίες κλίμακας).

6. Παράλληλα, υπήρξε **μείωση της απασχόλησης** έτσι ώστε η μείωση του ΑΕΠ να επιτυγχάνεται εν μέρει με μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας και εν μέρει με μείωση της απασχόλησης. **Ως αποτέλεσμα**, αυξήθηκε το ποσοστό ανεργίας καθώς το εργατικό δυναμικό παρέμεινε σχεδόν σταθερό. Η μείωση της απασχόλησης επέφερε μια επιπλέον μείωση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της απώλειας εισοδήματος των ανέργων.

Διάγραμμα 47
Εγχώρια ζήτηση, πραγματικό ΑΕΠ, απασχόληση και πραγματικός μισθός (2008-2013)

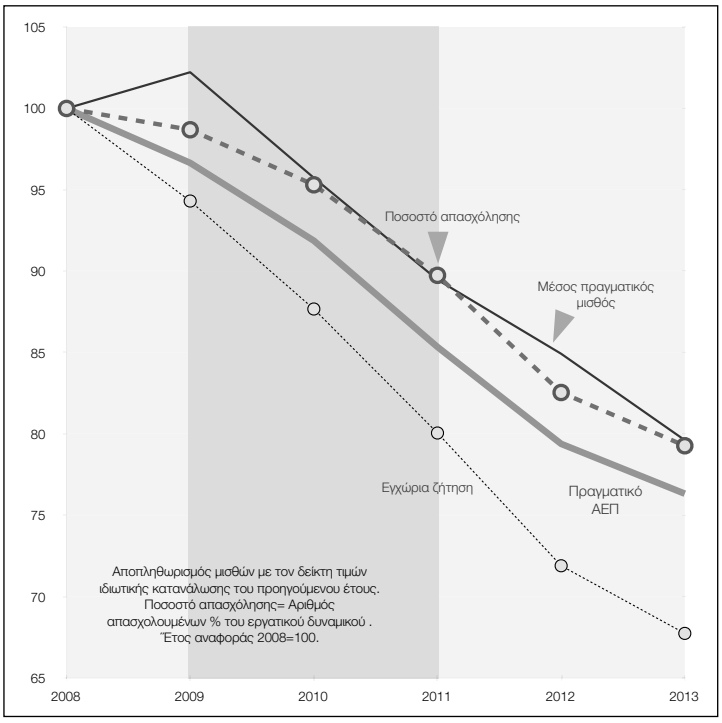

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

7. Στο νέο, χαμηλότερο, βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και της απασχόλησης, στη διάρκεια της πρώτης φάσης, **μειώθηκε η απόδοση του παγίου κεφαλαίου**, καθώς στη βραχυχρόνια διάρκεια, όλα τα άλλα μεγέθη που υπεισέρχονται στον υπολογισμό της απόδοσης παγίου κεφαλαίου παραμένουν σταθερά. Αυτή η μείωση, με την συνδρομή και άλλων παραγόντων (μείωση της ζήτησης, αβεβαιότητα, έλλειψη ρευστότητας κλπ) μείωσε τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.

8. **Με αυτές τις αλλαγές** ολοκληρώθηκε η αρχική φάση της εσωτερικής υποτίμησης και εκκίνησε η μεσοπρόθεσμη προσαρμογή της οικονομίας. Στη διάρκεια **της πρώτης φάσης** συγκεντρώθηκαν οι προϋποθέσεις ώστε να υπάρξει εσωτερική υποτίμηση, δηλαδή μείωση των εγχωρίων τιμών για εσωτερική κατανάλωση ή επενδύσεις ή για εξαγωγές. Αυτή η αρχική φάση εσωτερικής υποτίμησης, απέκτησε στη συνέχεια χαρακτήρα επαναλαμβανόμενης διαδικασίας, καθώς εντάχθηκε σε έναν φαύλο κύκλο ανατροφοδοτούμενης ύφεσης όπου οι μειώσεις της ζήτησης, του ΑΕΠ, της απασχόλησης και των μισθών απέκτησαν ενδογενώς παραγόμενο σωρευτικό χαρακτήρα (Διάγραμμα 47). Για την κατανόηση όμως αυτού

του συνολικού μηχανισμού ανατροφοδοτούμενης ύφεσης είναι αναγκαία η ανάλυση της δεύτερης φάσης εσωτερικής υποτίμησης. Εξάλλου, η επανέναρξη της αρχικής φάσης εσωτερικής υποτίμησης πυροδοτήθηκε επανειλημμένα στη διάρκεια της κύριας διαδικασίας εσωτερικής υποτίμησης (2012-2014) με συνεχόμενες αποφάσεις πολιτικής (θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας, φορολογία κλπ).

3.3.1.2. Η κύρια φάση εσωτερικής υποτίμησης

9. **Στο τέλος της αρχικής φάσης** είχαμε μείωση του όγκου της παραγωγής, του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, της παραγωγικότητας της εργασίας, της απασχόλησης και της κερδοφορίας. Αντίθετα, είχαμε **αύξηση του ποσοστού ανεργίας**. Από το σημείο αυτό εκκίνησε η προσαρμογή των μισθών στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας (οι πρώτες μειώσεις στον δημόσιο τομέα είχαν ήδη πραγματοποιηθεί κατά την αρχική φάση της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης). **Οι επιπτώσεις στους μισθούς** ήταν καταρχάς οι εξής: η μεν μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας, σε βάθος χρόνου προκαλεί μείωση του επιδιωκόμενου μισθού, ο οποίος όμως παραμένει σε κάποιο βαθμό προσδεδεμένος στην υψηλότερη αγοραστική δύναμη των μισθών προηγουμένων ετών. Η επίπτωση αυτή δεν εκδηλώνεται αμέσως αλλά εντάσσεται σε μια μάλλον αργόσυρτη διαδικασία, και για τον λόγο αυτό η επίπτωσή της ήταν μικρή. Αντίθετα, η αύξηση του ποσοστού ανεργίας (ισοδύναμα, η μείωση του ποσοστού απασχόλησης) που είχε επέλθει κατά την φάση προετοιμασίας της εσωτερικής υποτίμησης, επιδείνωσε την διαπραγματευτική θέση των μισθωτών ευθύς εξαρχής, πλην όμως τα αποτελέσματά της (όπως δείχνουν οι οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕ) επεκτείνονται πέραν του τρέχοντος έτους και στα δύο επόμενα χρόνια. Με άλλα λόγια, **οι μειώσεις των μισθών** που επέρχονται εξαιτίας μιας αύξησης του ποσοστού ανεργίας η οποία πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 1, ολοκληρώνονται στη διάρκεια των ετών 1, 2 και 3. Επομένως, η αύξηση του ποσοστού ανεργίας μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων εργαζομένων - εργοδοτών στις διαπραγματεύσεις για τους μισθούς επί μία τριετία, στη διάρκεια της οποίας οι μισθωτοί επιτυγχάνουν χαμηλότερους ονομαστικούς μισθούς (που αντιστοιχούν σε χαμηλότερους πραγματικούς μισθούς με δεδομένες τις ισχύουσες τιμές κατά την στιγμή της διαπραγμάτευσης). Στην μείωση των μισθών του επιχειρηματικού τομέα είχε επίπτωση και η προηγηθείσα μείωση των μισθών του δημόσιου τομέα στον βαθμό που αυτοί εκλαμβάνονται, από το εργατικό δυναμικό του επιχειρηματικού τομέα, ως μισθοί αναφοράς και επομένως επηρεάζουν τον επιδιωκόμενο μισθό. Τέλος, και ίσως **το σημαντικότερο,** οι κρατικές παρεμβάσεις στο θεσμικό πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων και του καθορισμού του κατώτατου μισθού με πράξη Υπουργικού Συμβουλίου υπ' αριθμ. 6/20-2-2012 πρόσθεσαν τις αρνητικές επιπτώσεις τους στις επιπτώσεις της ανεργίας με αποτέλεσμα **ο μέσος ονομαστικός μισθός να έχει σήμερα μειωθεί κατά το 1/5 έναντι του 2009**.

10. **Οι μειώσεις των μισθών** συνοδεύονται αυτομάτως από ισόποσες μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας όταν η παραγωγικότητα παραμένει αμετάβλητη. Το μοναδιαίο κόστος εργασίας, καθώς εξαρτάται και από την παραγωγικότητα της εργασίας, μειώνεται μόνον υπό την προϋπόθεση ότι η μείωση της παραγωγής που προηγήθηκε της προσαρμογής των μισθών (κατά την αρχική φάση της εσωτερικής υποτίμησης) έχει προκαλέσει στον ονομαστικό μισθό τόσο μεγάλη μείωση ώστε να υπερκαλύπτει την αρνητική επίπτωση της ύφεσης στην παραγωγικότητα. Με απλούστερο τρόπο, **η επίπτωση της ύφεσης** στους μισθούς πρέπει να είναι μεγαλύτερη από την επίπτωση στην παραγωγικότητα της εργασίας, αλλιώς το μοναδιαίο κόστος εργασίας δεν θα μειωθεί. Επομένως, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν είναι προφανής και εξαρτάται τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της κάθε χώρας. Για ορισμένες τιμές των παραμέτρων, **η επίπτωση της ύφεσης στην παραγωγικότητα** θα είναι τόσο μεγάλη ώστε θα υπερκαλύψει την μείωση των ονομαστικών μισθών. Σε μια τέτοια περίπτωση, το μοναδιαίο κόστος εργασίας δεν θα μειωθεί και **η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης θα έχει ακυρωθεί**. **Στη περίπτωση της ελληνικής εσωτερικής υποτίμησης**, ενώ υπήρξε μεγάλη μείωση των μισθών κατά την πρώτη διετία (2010-2011) του προγράμματος προσαρμογής (συνολικά κατά 6,0%) οι μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας (συνολικά 4%) οδήγησαν σε μείωση μόνον κατά 2,0% το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ύφεση των ετών 2010-2011, μειώνοντας τον βαθμό απασχόλησης του παραγωγικού δυναμικού με επιμερισμό της μείωσης της ζήτησης στις υπάρχουσες μονάδες παραγωγής (επομένως με διατήρηση του κεφαλαιακού αποθέματος στα ίδια περίπου επίπεδα με το 2009), προκάλεσε σημαντικές μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας (-4,0% για τη διετία) που δεν επέτρεψαν στις μειώσεις των μισθών (-6,0%) να μετατραπούν σε μεγάλη πτώση του μοναδιαίου κόστους εργασίας (-2,0%). **Κατά την επόμενη διετία 2012-2013**, αντίθετα, το κεφαλαιακό απόθεμα μειώθηκε καθώς έπαυσε η λειτουργία πολλών επιχειρήσεων χαμηλής παραγωγικότητας που δεν κατόρθωσαν να αντεπεξέλθουν της κρίσης με αποτέλεσμα να αυξηθεί η μέση παραγωγικότητα. Έτσι, **κατά την τριετία 2012-2014**, **η μείωση του μέσου ονομαστικού μισθού κατά 12,5%**, σε συνδυασμό **με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 1,7% προκάλεσε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 14,0%**. Στο σύνολο της περιόδου **οι ονομαστικοί μισθοί μειώθηκαν κατά περίπου 18% και το μοναδιαίο κόστος εργασίας κατά περίπου 16%**.

11. Σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, οι επιχειρήσεις αντιδρούν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους. Όπως δείξαμε στην προηγούμενη ενότητα του Μέρους αυτού, η μεταφορά των μειώσεων του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις τιμές δεν πραγματοποιήθηκε. Η οικονομία βρέθηκε έτσι παγιδευμένη σε μια κατάσταση όπου το αργούν

παραγωγικό δυναμικό συγκρινόμενο με το μέγεθος του αργούντος εργατικού δυναμικού παραμένει χαμηλό, οι τιμές παραμένουν περίπου αμετάβλητες, το ποσοστό ανεργίας υψηλό, η πτώση των μισθών και της απασχόλησης μειώνει την εγχώρια ζήτηση και το ΑΕΠ, ενώ ο όγκος των εξαγωγών παραμένει στα ίδια περίπου επίπεδα και αδυνατεί να καταστεί κινητήρια δύναμη μιας νέας πορείας μεγέθυνσης του ΑΕΠ.

12. **Η μείωση των τιμών** δεν αφορά μόνο τις εξαγωγές αλλά και την εγχώρια ζήτηση, διότι εάν είχαν μειωθεί οι τιμές των εγχώριων παραγωγών θα είχε υπάρξει και μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την αναλογία στην οποία εισέρχονται στην ιδιωτική κατανάλωση τα εγχώρια προϊόντα. Θα είχε προκύψει τότε μερική ακύρωση των μειώσεων που δέχθηκε στη διάρκεια του προγράμματος ο μέσος πραγματικός μισθός και θα είχε ενισχυθεί η εσωτερική ζήτηση.

13. Για τους παραπάνω λόγους, **δεν αυξήθηκε** ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ενώ οι συνεχείς μειώσεις των μισθών οδήγησαν σε νέες μειώσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης.

14. **Στην μείωση της εγχώριας ζήτησης** συμβάλλει και το γεγονός ότι η περιστολή των μισθών αυξάνει το χρέος των νοικοκυριών των μισθωτών ως ποσοστό του εισοδήματός τους. Τα χρεωμένα νοικοκυριά επιδιώκουν την αποπληρωμή των δανείων τους, των φορολογικών και ασφαλιστικών βαρών και ως εκ τούτου μεταφέρουν εισόδημα από την ιδιωτική κατανάλωση στο κράτος και τις τράπεζες.

15. **Οι μειώσεις** του πραγματικού μισθού και της απασχόλησης συρρίκνωσαν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Επειδή η ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών των μισθωτών είναι υψηλή και επειδή διαθέτουν μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους για αποπληρωμή χρεών προς τράπεζες, δημόσιο και ασφαλιστικά ταμεία, η ιδιωτική κατανάλωση βρίσκεται υπό συνεχή πτωτική πίεση.

16. **Το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών** που προέρχεται από το εισόδημα του κεφαλαίου (δηλαδή από το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα) μειώνεται μεν εξαιτίας της μείωσης του προϊόντος που προκαλεί η ύφεση, αυξάνεται δε χάρη στη μείωση του συνολικού κόστους εργασίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα μειώνεται, εκτός εάν έχει υπάρχει μεγάλη, μείωση των ονομαστικών μισθών (καθοριζόμενη από το ποσοστό ανεργίας και από κεντρικές πολιτικές αποφάσεις για τον δημόσιο τομέα και την αγορά εργασίας. Κατά την πενταετία 2010-2014, στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε μια τέτοια μεγάλη μείωση των μισθών, η οποία σε συνδυασμό με την μείωση του αριθμού των απασχολουμένων, την άνοδο του δείκτη τιμών καταναλωτή και την αύξηση της φορολογίας, περιόρισε τις δαπάνες συντήρησης και αναπαρα-

γωγής των μισθωτών ως κοινωνική κατηγορία κατά περίπου 50% (δηλαδή 40 δισεκατομμύρια ευρώ). Αυτή η μείωση αντιστάθμισε πλήρως τις απώλειες του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος, το οποίο παρέμεινε σχεδόν ανέπαφο επειδή απορρόφησε το ποσό των 40 δισεκατομμυρίων από την μείωση της συνολικής δαπάνης σε μισθούς. Επομένως, **η καταναλωτική δαπάνη** των νοικοκυριών που έχουν εισοδήματα προερχόμενα από την διανομή του πλεονάσματος, στο βαθμό που εξαρτάται από το ύψος των εισοδημάτων, παρέμεινε αμετάβλητη. Λαμβάνοντας υπόψη και το γεγονός ότι νοικοκυριά που έχουν εισόδημα από εργασία παρουσιάζουν υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση, σε σύγκριση με τα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα που απολαμβάνουν εισοδημάτων προερχόμενα από τη διανομή του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος, υπήρξε πρόσθετη μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης εξαιτίας της αναδιανομής από τα εισοδήματα εργασίας προς τα εισοδήματα της ιδιοκτησίας.

17. **Η αρχική μείωση του ΑΕΠ** δημιουργεί έτσι, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, διαδοχικούς κύκλους περαιτέρω μείωσης της παραγωγής μέσω του διαύλου της ιδιωτικής κατανάλωσης.

18. **Η ύπαρξη αργούντος παραγωγικού δυναμικού** έχει αποθαρρύνει τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Βέβαια, ενδέχεται για άλλους λόγους, όπως η πραγματοποίηση δημοσίων έργων ή μια πιθανή βελτίωση των επιχειρηματικών προσδοκιών, να επέλθει αύξηση της επένδυσης παγίου κεφαλαίου ικανή να αντισταθμίσει ένα μέρος από την μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Μια τέτοια αύξηση της επένδυσης προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το 2014.

19. **Η μείωση του αθροίσματος** της επένδυσης και της ιδιωτικής κατανάλωσης οδηγεί σε περαιτέρω μείωση του επιπέδου της ζήτησης και της παραγωγής.

20. **Η συσσώρευση κεφαλαίου** έχει δύο επιπτώσεις: **Πρώτον**, στον βαθμό που μειώνει τις επενδύσεις επέκτασης της παραγωγής επί της υπάρχουσας τεχνολογικής βάσης, συρρικνώνει το παραγωγικό δυναμικό, αυξάνει, ceteris paribus, τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού[4] και ενισχύει την ολιγοπωλιακή ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. **Δεύτερον**, στον βαθμό που μειώνει τις επενδύσεις εκσυγχρονισμού και δεν μετατρέπει την τεχνολογική βάση της παραγωγής, οδηγεί σε στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας, διότι δεν μεταφέρονται μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες τα αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου (υποκατάσταση εργασίας από μηχανικές λειτουργίες). Τείνει επομένως να αυξήσει το ποσοστό ανεργίας στο οποίο καθίστανται συμβατές οι ανταγωνιστικές απαιτήσεις των εργαζομένων και των επιχειρήσεων.

---

4. Υπό τον όρο ότι η επέκταση του παραγωγικού δυναμικού υπερβαίνει την αύξηση της παραγωγής που προηγήθηκε της επένδυσης και εν μέρει την προκάλεσε.

21. Τα αποτελέσματα αυτά εγκαινιάζουν έναν νέο κύκλο φθίνουσας συσσώρευσης κεφαλαίου. Εγκαθίσταται έτσι μια διαδικασία διαδοχικών κυμάτων συρρίκνωσης της παραγωγής, των επενδύσεων, της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα της αρνητικής συσσώρευσης κεφαλαίου υπερισχύουν της δυναμικής της προσαρμογής διαμέσου των εξαγωγών.

22. Η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει **σωρευτικό χαρακτήρα** (Setterfield 1998, Kaldor 1982, Boyer et Petit 1991), με την έννοια ότι τα αποτελέσματά της αποτελούν την αφετηρία για μια νέα περίοδο μείωσης της παραγωγής, της παραγωγικότητας, της απασχόλησης και των επενδύσεων.

23. Η πορεία και **το τελικό σημείο ισορροπίας της οικονομίας** εξαρτώνται από την σχετική ισχύ των δύο ανταγωνιστικών διαδικασιών που είναι αφενός η ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και την επακόλουθη αύξηση των καθαρών εξαγωγών, και αφετέρου η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου. Ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, των θεσμών των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας, τον χαρακτήρα και το επίπεδο της επιχειρηματικότητας, η οικονομία μπορεί να ακολουθήσει μια προσαρμογή διαμέσου αύξησης των εξαγωγών ή με ισορροπία της οικονομίας σε ένα σημείο μειωμένου ΑΕΠ και αυξημένης ανεργίας.

24. Στη σχετική ισχύ των **δύο διαδικασιών**, της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής και της φθίνουσας συσσώρευσης κεφαλαίου, σημαντικό ρόλο αναλαμβάνει το πραγματικό επιτόκιο, του οποίου η μείωση επιδρά θετικά στον ρυθμό συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου, αυξάνει την κατανάλωση και την ρευστότητα των επιχειρήσεων. Επίσης, **το ύψος του δανεισμού των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών**, η απομόχλευση και η ρευστότητα αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν την πορεία προς μια ανάκαμψη μέσω των εξαγωγών ή προς τη στασιμότητα.

3.3.1.3. Οι προοπτικές: Ανάπτυξη βασισμένη στις εξαγωγές ή στασιμότητα;

25. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται πλέον πολύ κοντά σε ένα σημείο ταυτόχρονης εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας (Williamson 1985, 1993, 2009, Hansen and Roeger 2000, Wren-Lewis 2003, Driver and Westaway 2004), όπου δηλαδή στο τρέχον επίπεδο του ΑΕΠ αντιστοιχεί σταθερός πληθωρισμός και ισοσκελισμένο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών.

26. Το ερώτημα που τίθεται στη συγκυρία αυτή είναι εάν από το σημείο εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας στο οποίο βρίσκεται η ελληνική οικονομία είναι δυνατόν να δρομολογηθεί μια διαδικασία ανάπτυξης που θα είναι ταχύρρυθμη ώστε να ανακτηθεί το χαμένο βιοτικό επίπεδο ή εάν η ελληνική οικονομία βρίσκεται «κλειδωμένη» σε μια κατάσταση στασιμότητας ή αργόσυρτης ανάπτυξης και υψηλής ανεργίας.

27. **Καθοριστικής σημασίας προϋπόθεση για την ταχύρρυθμη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αποτελεί η ικανότητα του εξαγωγικού τομέα να αυξάνει τις πωλήσεις του**, διότι κάθε μεγέθυνση του ΑΕΠ μεγεθύνει τις εισαγωγές και διευρύνει το εξωτερικό έλλειμμα (είτε διαμέσου αυξήσεων των καταναλωτικών δαπανών, είτε εξαιτίας των εισαγωγών κεφαλαιουχικών αγαθών). Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών και η υποκατάσταση εισαγωγών πρέπει να είναι σε θέση να αντισταθμίζουν τις αυξήσεις των εισαγωγών που σχετίζονται με την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, γιατί η ελληνική οικονομία είναι υποχρεωμένη στο εξής να διατηρεί, όχι μόνο στη μακροχρόνια διάρκεια αλλά και στη μεσοπρόθεσμη, ισοσκελισμένο εξωτερικό εμπόριο. Αυτή η υποχρέωση απορρέει τόσο από το γεγονός ότι το εξωτερικό χρέος της χώρας βρίσκεται σε δυσθεώρητα ύψη, όσο και από την ύπαρξη νέου θεσμικού πλαισίου της ευρωζώνης που έχει καθιερώσει την επίβλεψη, τον έλεγχο και την διόρθωση των μακροοικονομικών ισορροπιών των χωρών. Απορρέει από αυτές τις συνθήκες ότι **η εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας είναι το κρίσιμο στοιχείο επιτυχίας ή αποτυχίας κάθε σχεδίου ταχύρρυθμης ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας ή με άλλα λόγια είναι ο αποφασιστικής σημασίας περιοριστικός παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης**. Κάθε προσπάθεια επιτάχυνσης της ελληνικής οικονομίας **θα προσκρούει σε αυτόν τον περιοριστικό παράγοντα**, δηλαδή σε μια «οροφή» της οποίας το ύψος θα καθορίζεται από τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών και από την υποκατάσταση εισαγωγών.

28. Όπως δείξαμε σε προηγούμενη ενότητα του Μέρους αυτού, οι επιδόσεις του εξαγωγικού τομέα της ελληνικής οικονομίας πρέπει να **προκαλούν σοβαρή ανησυχία και μεγάλες αμφιβολίες** για την ικανότητα των εξαγωγών και της υποκατάστασης εισαγωγών να επιτρέψουν μια ταχύρρυθμη μεγέθυνση του ΑΕΠ.

29. **Αυτή η κατάσταση των πραγμάτων επαναφέρει στο προσκήνιο την ανάγκη βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας: ενίσχυση και αναδιάρθρωση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας, βελτίωση της διεθνούς εξειδίκευσης της χώρας στο διεθνές εμπόριο, προσαρμογή του παραγωγικού συστήματος στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, ποιότητα των προϊόντων**, κλπ (βλ. μεταξύ άλλων Britto and McCombie 2009, Stockhammer 2008, Hall and Soskice 2001, Rowthorn 1995, Arestis and Sawyer 2005, Blecker 1998, Lafay 1979,1987,1989, Bensidoun, Gaulier and ánal-Kesenci 2001, Fagerberg 1988, 1996, Amable and Verspagen 1995, Thirlwall 1979, Thirlwall and Hussain 1982, McCombie 1993, 1997, McCombie and Thirlwall 1997, 1999, Carlin, Glyn and van Reenen 2001, Aglietta 1997, Mazier, Mathis, Rivaud-Danset 1988, Amable 1990, Taddei et Coriat 1993, Ιωακείμογλου και Ευσταθόπουλος 2000).

30. **Η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας έχει το εξής νόημα**: Παραβλέποντας προς στιγμήν τη σημασία των τιμών και υπό τον περιορισμό του ισοσκελισμένου εξωτερικού εμπορίου στον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, ο ρυθμός

μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας είναι ανάλογος αφενός του ρυθμού μεγέθυνσης της διεθνούς οικονομίας και αφετέρου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. **Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα** καθορίζει τον ρυθμό αύξησης των εξαγωγών που μπορεί να επιτύχει μια χώρα όταν αυξάνεται κατά μία μονάδα το ΑΕΠ των χωρών προορισμού των εξαγωγών (για ένα δεδομένο, αμετάβλητο, επίπεδο τιμών)[5].

Διάγραμμα 48
Περιθώρια κέρδους εξαγωγών έναντι αντίστοιχων περιθωρίων σε 37 ανταγωνίστριες χώρες (2005-2014)

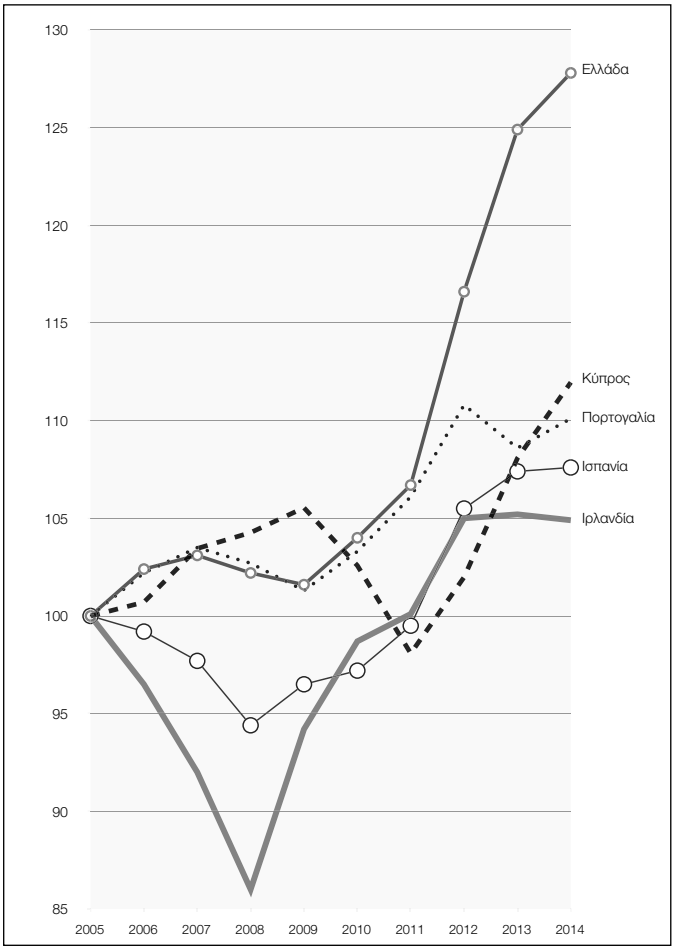

***Πηγή**: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

5. *Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα ορίζεται επίσης σε σχέση με την εσωτερική αγορά: Είναι ο ρυθμός υποκατάστασης των εισαγωγών που μπορεί να επιτύχει μια χώρα όταν αυξάνεται η εσωτερική αγορά της κατά μία εκατοστιαία μονάδα (για ένα δεδομένο, αμετάβλητο, επίπεδο τιμών).*

31. Στις επιπτώσεις της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας στο εξωτερικό ισοζύγιο, προστίθενται οι μεταβολές **της ανταγωνιστικότητας τιμής**. Αυτή αναλύεται σε **τρεις συνιστώσες**: **πρώτον**, στις μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας, **δεύτερον**, στις μεταβολές του μέσου περιθωρίου κέρδους της χώρας έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 37 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες, και **τρίτον**, στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 37 χώρες. Η ανάλυση που παρουσιάσαμε παραπάνω δείχνει ότι υπήρξαν μεγάλες μειώσεις του κόστους εργασίας στην Ελλάδα έναντι των ανταγωνιστριών χωρών. Εάν οι άλλες δύο συνιστώσες της ανταγωνιστικότητας τιμής είχαν παραμείνει αμετάβλητες, τότε θα είχαμε παρατηρήσει μια βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής της τάξης του 20% (δηλαδή οι εγχώριες τιμές προϊόντων για εξαγωγή ή για εγχώρια κατανάλωση θα είχαν μειωθεί κατά 20% έναντι των ανταγωνιστριών χωρών). **Αυτό όμως δεν συνέβη** διότι υπήρξε μεγάλη αύξηση στο μέσο περιθώριο κέρδους στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 37 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες (Διάγραμμα 48).

32. Όπως επίσης αναφέραμε αναλυτικότερα παραπάνω, αυτό σχετίζεται άμεσα με το γεγονός ότι σε συνθήκες βαθιάς ύφεσης, εμφανίζεται μια **δομική ασυμμετρία** στην ικανότητα των μισθωτών και των εργοδοτών να επιδιώκουν την αύξηση, αντίστοιχα, των μισθών και των κερδών. Έτσι, αντί της μείωσης των τιμών και της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής, επομένως **αντί της δημιουργίας της πιο βασικής προϋπόθεσης για να υπάρξει ταχύρρυθμη ανάπτυξη**, παρατηρήσαμε την κατακόρυφη άνοδο του μέσου περιθωρίου κέρδους στην Ελλάδα έναντι των ανταγωνιστριών χωρών. Διαψεύστηκαν έτσι οι προσδοκίες για μια γρήγορη ανάκαμψη της οικονομίας που θα βασιζόταν στις εξαγωγές και στην ενίσχυση της ζήτησης στην εσωτερική αγορά χάρη στη μείωση των τιμών, και **η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης μεταλλάχθηκε σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Η αποεπένδυση** των τελευταίων ετών μειώνει το αργούν παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της καταστροφής παγίου κεφαλαίου (είτε ολόκληρων μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής), αυξάνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και τείνουν να αυξηθούν οι τιμές. Ως αποτέλεσμα, επιδεινώνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και το εξωτερικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών, ενώ ταυτοχρόνως η ύφεση μειώνει τους πραγματικούς μισθούς συνεπικουρούμενη από τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας που επιδεινώνουν την διαπραγματευτική θέση των μισθωτών. Με δεδομένη την υψηλή ροπή προς κατανάλωσης των εργαζόμενων τάξεων και την αύξηση του αριθμού των ανέργων, μειώνεται η συνολική ζήτηση, και επέρχεται επανεκκίνηση του κύκλου της ύφεσης. Έτσι, αντί η ανταγωνιστικότητα τιμής να ανέλθει στο επίπεδο ευημερίας που είχε επιτύχει η ελληνική οικονομία, επήλθε μείωση του επιπέδου ευημερίας στο υπάρχον, χαμηλό, επίπεδο ανταγωνιστικότητας τιμής.

33. Προκειμένου **να διαφύγει αυτής της κατάστασης η ελληνική οικονομία** και να μην περιοριστεί σε αργόσυρτους ρυθμούς ανάπτυξης, **είναι αναγκαίο** να βελτιωθούν οι επιδόσεις του εξαγωγικού τομέα, επομένως να βελτιωθούν η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα και η ανταγωνιστικότητα τιμής ώστε η υποχρέωση του ισοσκελισμένου εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών να μην λειτουργεί ως φραγμός στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

34. Εντούτοις, **η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα** είναι δυνατό να βελτιωθεί στην μακροχρόνια διάρκεια και επιπρόσθετα απαιτεί, σε πολλές περιπτώσεις, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου προερχόμενες από το εξωτερικό που αυξάνουν τις εισαγωγές. Επομένως, η προσπάθεια για την βελτίωση της, παρόλο που θα έπρεπε να εκκινήσει αμέσως, θα απαιτήσει μακρό χρόνο έως ότου αποδώσει.

35. Για τον λόγο αυτό, **η έμφαση** στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια αναγκαστικά πρέπει να δοθεί στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής. **Για να συμβεί όμως αυτό, απαιτείται ολόκληρη η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας να μεταβιβαστεί στις τιμές**, να μετατραπεί δηλαδή σε μείωση των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ώστε οι επιδόσεις του εξωτερικού τομέα να επιτρέπουν την μεγέθυνση του ΑΕΠ χωρίς τη δημιουργία ενός ανεπιθύμητου εξωτερικού ελλείμματος.

36. Μια τέτοια όμως μεταβίβαση των μειώσεων του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις τιμές σημαίνει μείωση του μέσου περιθωρίου κέρδους στα επίπεδα του 2010. Στην αντίθετη περίπτωση η ελληνική οικονομία θα βρίσκεται εγκλωβισμένη σε μια διαδικασία αργόσυρτης ανάπτυξης, υψηλής ανεργίας, και διατήρησης του εισοδηματικού μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ στο σημερινό χαμηλό επίπεδό του ή ισοδύναμα, διατήρησης του λόγου κερδών / μισθών σε ιστορικά υψηλό επίπεδο που υπερβαίνει μάλιστα το αντίστοιχο μέγεθος στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΜΕΡΟΣ 4
Μισθοί και κόστος εργασίας

Μισθοί και κόστος εργασίας

4.1. Ο μέσος μισθός και το μοναδιαίο κόστος εργασίας

Η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω μέχρι το τέλος του 2014 κατά 1,9% (πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής Μαΐου 2014). Η μείωση αυτή θα προστεθεί στις μειώσεις της προηγούμενης τετραετίας (2010-2013), οι οποίες ανήλθαν σωρευτικά σε περίπου 21% (Διάγραμμα 49), με αποτέλεσμα η συνολική απώλεια αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού να ανέλθει σε περίπου 23% για το σύνολο της πενταετία 2010-2014. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 49, η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών στο τέλος του 2014 θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του έτους 1995 (έτος 1995=100, έτος 2014=101).

Διάγραμμα 49
Αγοραστική δύναμη μέσων αποδοχών, σε σταθερές τιμές (ετήσιες % μεταβολές και δείκτης 1995=100), (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

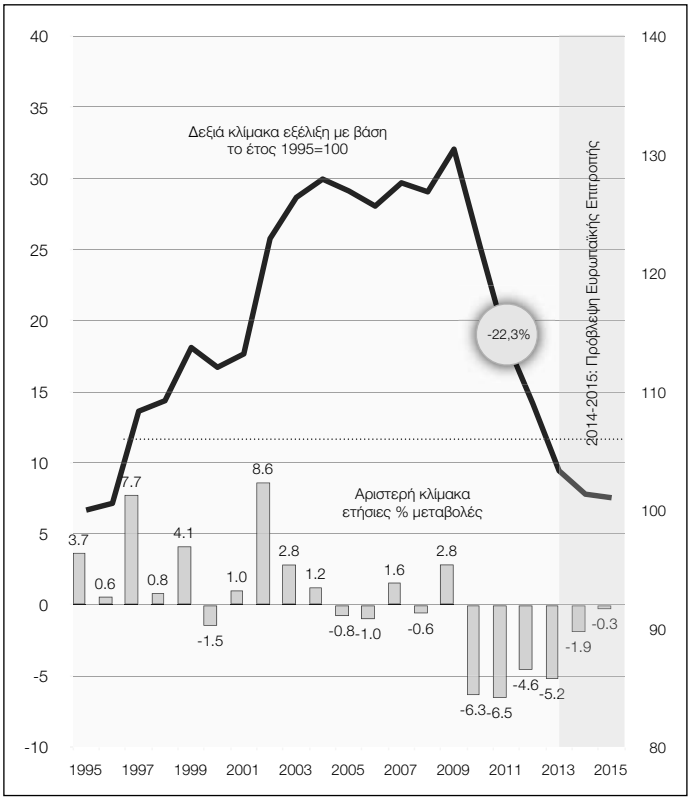

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Από το 1993 μέχρι και το 2009, οι πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο αυξάνονταν με ρυθμούς που επέτρεπαν την σύγκλιση των αμοιβών στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 50, μέχρι το 2009, η σύγκλιση ακολουθούσε ανοδική τάση παρά τις κατά καιρούς επιβραδύνσεις της πορείας της με αποτέλεσμα οι μέσες αποδοχές των εργαζομένων, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, να ανέλθουν, το 2009, σε 81% της μέσης αγοραστικής δύναμης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Κατά το 2010-2014, ωστόσο, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών έχει αντιστραφεί και ο δείκτης οδηγήθηκε στο 65% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Η απόκλιση των πραγματικών μισθών έναντι του μέσου όρου της ΕΕ-15 έχει αυξηθεί τόσο ώστε είναι συγκρίσιμη με την αντίστοιχη απόκλιση της δεκαετίας του 1980.

Διάγραμμα 50
Μέσες αποδοχές εργαζομένων και παραγωγικότητα στην Ελλάδα % της ΕΕ-15, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Δείκτης απόκλισης % των μέσων αποδοχών από τον μέσο όρο της ΕΕ-15 (1991-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

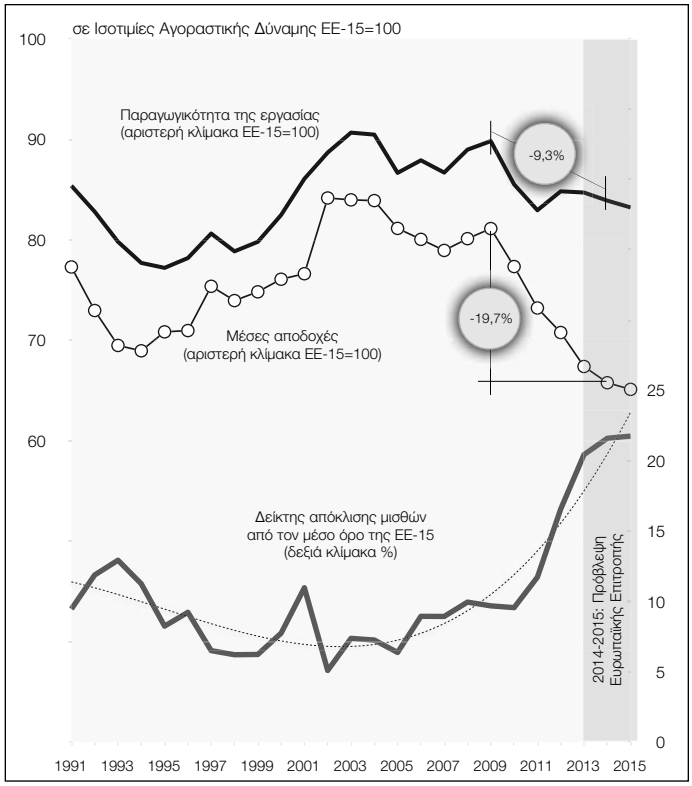

Ο δείκτης απόκλισης των μισθών από τον μέσο όρο των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η απόκλιση των μισθών διορθωμένη με την απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας.

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η σύγκλιση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα έναντι των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που παρατηρήθηκε μέχρι το 2009, αλλά και η υποχώρηση κατά 19,7% το 2010-2014, σχετίζονται προφανώς με την γενικότερη πορεία σύγκλισης ή απόκλισης της ελληνικής οικονομίας, και για τον λόγο αυτόν πρέπει να συγκριθεί με την σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας. **Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα** αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα, υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε πιο αναπτυγμένων χωρών μελών (και σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης) είχε προσεγγίσει το 91% κατά το 2003 και παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη έως το 2009. **Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας** της ελληνικής οικονομίας και ο δείκτης είχε υποχωρήσει το 2013 από το 91% στο 85%. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **η υποχώρηση θα συνεχιστεί κατά το 2014** έως το επίπεδο του 84%. Επομένως, **η παραγωγικότητα της εργασίας** στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 1995-2009 συνολικά, είχε συγκλίνει με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 περίπου όσο είχε συγκλίνει η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού. Αυτή η σταθερή αναλογία που ίσχυε μακροχρονίως πριν την κρίση, **έχει πλέον ανατραπεί στη διάρκεια της πενταετίας 2010-2014** και η υποχώρηση στη σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας εξαιτίας της ύφεσης είναι σαφώς μικρότερη από την δραματική υποχώρηση στη σύγκλιση των μέσων αποδοχών ανά εργαζόμενο.

Προκειμένου να λάβουμε υπόψη μας την παραγωγικότητα στους υπολογισμούς μας και να περιγράψουμε τις παραπάνω μεταβολές, έχουμε συμπεριλάβει στο Διάγραμμα έναν δείκτη απόκλισης της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Ο δείκτης έχει κατασκευαστεί έτσι ώστε να διορθώνει την απόκλιση της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών με την απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας. Αφαιρείται, δηλαδή, από την παρατηρούμενη απόκλιση των μισθών εκείνο το τμήμα της που είναι δικαιολογημένο διότι μπορεί να αποδοθεί στα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Στην εξέλιξη του δείκτη αποτυπώνεται η σχετική σταθερότητα της απόκλισης των μισθών ως αγοραστική δύναμη μεταξύ ΕΕ-15 και Ελλάδας από το 1999 έως το 2009 καθώς και η διεύρυνση της απόκλισης που ακολούθησε. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα, η απόκλιση των μισθών διορθωμένη με τις μεταβολές της παραγωγικότητας έχει υπερδιπλασιαστεί (από το 10% στο 22%).

Οι διεθνείς συγκρίσεις των μισθών μεταξύ χωρών πραγματοποιούνται αφενός μεν σε εθνικό νόμισμα ώστε να καθίστανται εμφανείς οι εσωτερικές αιτίες που προκάλεσαν αλλαγές στα μεγέθη, αφετέρου δε σε δολάρια ώστε να γίνει φανερή και η επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ. **Από το 2009 έως το 2014, η**

μείωση των μέσων ονομαστικών αποδοχών στην Ελλάδα έναντι των 37 αναπτυγμένων χωρών ανέρχεται σε περίπου 30% υπολογισμένη σε εθνικό νόμισμα, και σε 25,0% υπολογισμένη σε δολάρια (Διάγραμμα 51).

Διάγραμμα 51
Μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 37 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, (2005-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

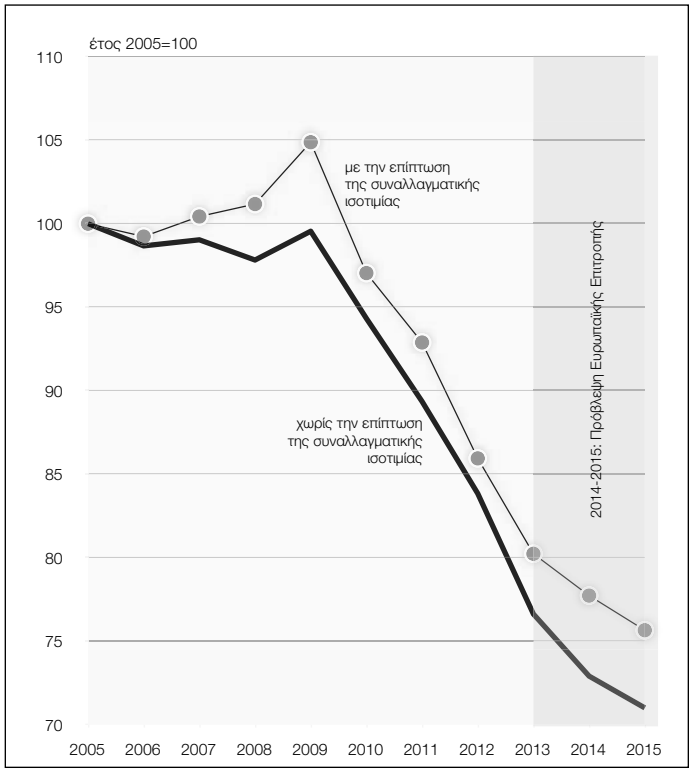

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Μια σημαντική σύγκριση που δείχνει την εξέλιξη της πρωτογενούς διανομής του εισοδήματος είναι η σύγκριση παραγωγικότητας της εργασίας με την μέση πραγματική αμοιβή εργασίας (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο). Κατά το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξαιτίας της υποχώρησης του δείκτη τιμών καταναλωτή και με δεδομένη την ύπαρξη προγενέστερων συμβάσεων για τους ονομαστικούς μισθούς του 2009, υπήρξε σημαντική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών κατά 3,2%, ενώ ταυτοχρόνως υποχωρούσε η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 3,0%. Έτσι, στα στοιχεία της βάσης Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που φαίνονται στο Διάγραμμα 52, εμφανίζεται αύξηση της αγοραστικής δύναμης

του μέσου μισθού, κατά το 2009. Ωστόσο, οι μειώσεις των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, κατά την πενταετία 2010-2014 (-22,3%), υπολογισμένες με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, υπερέβησαν κατά πολύ τις αντίστοιχες μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας (-2,3%). Έτσι, στην πενταετία 2010-2014 διευρύνθηκε θεαματικά το χάσμα της αγοραστικής δύναμης των μισθών έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας.

Διάγραμμα 52
Πραγματικές αμοιβές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα, σε σταθερές τιμές, (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

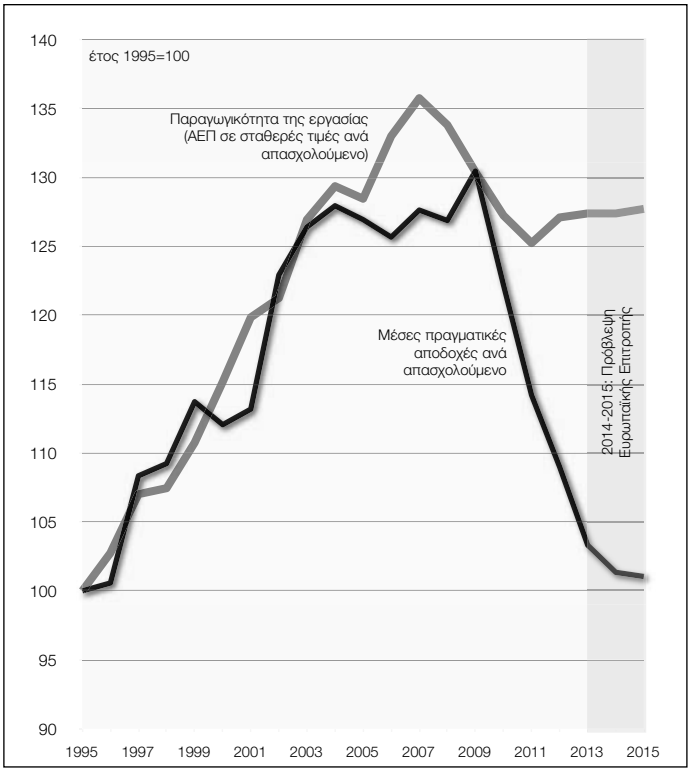

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Ο μέσος πραγματικός μισθός που προκύπτει από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και πριν οι επιχειρήσεις να προσαρμόσουν τις τιμές τους ως απόκριση στις μεταβολές του κόστους εργασίας που έχει προκύψει, δηλαδή ο πραγματικός μισθός διαπραγμάτευσης (negociated wage), παρουσιάζει ισχυρή στατιστική εξάρτηση από το ποσοστό ανεργίας, ή ισοδύναμα, από την απασχόληση ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 53, το επίπεδο της απασχόλησης καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την γενική πορεία εξέλιξης των μέσων πραγματι-

κών αποδοχών. Βέβαια, στις μεταβολές των μέσων πραγματικών αποδοχών συμβάλλουν και το μείγμα της οικονομικής πολιτικής που ασκείται σε κάθε περίοδο, η πολιτική συγκυρία, το ιδεολογικό κλίμα της εποχής και γενικότερα ο κοινωνικός συσχετισμός δυνάμεων, δηλαδή εξωγενείς παράγοντες που επιδρούν στις αποκλίσεις του μισθού διαπραγμάτευσης από την τιμή εκείνη που καθορίζει το ποσοστό ανεργίας. Στο ίδιο Διάγραμμα 53 φαίνεται ότι κατά την περίοδο άσκησης της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης (2010-2014), η κατακόρυφη πτώση της απασχόλησης συμπαρέσυρε τις πραγματικές αποδοχές σε πολύ χαμηλά επίπεδα δημιουργώντας το χάσμα μεταξύ παραγωγικότητας της εργασίας και μέσων πραγματικών αμοιβών των εργαζομένων. Το χάσμα αυτό μεταφράζεται σε κατακόρυφη άνοδο του λόγου κερδών / μισθών (ο οποίος στα μεγέθη των Εθνικών Λογαριασμών εμφανίζεται ως ο λόγος του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος προς την συνολική αμοιβή εργασίας, βλ. Διαγράμματα 30, 31 του Μέρους 3). Το ίδιο χάσμα αντανακλάται στην πορεία του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 54).

Διάγραμμα 53
Μέσος πραγματικός μισθός διαπραγμάτευσης και απασχόληση % του εργατικού δυναμικού, (1999-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

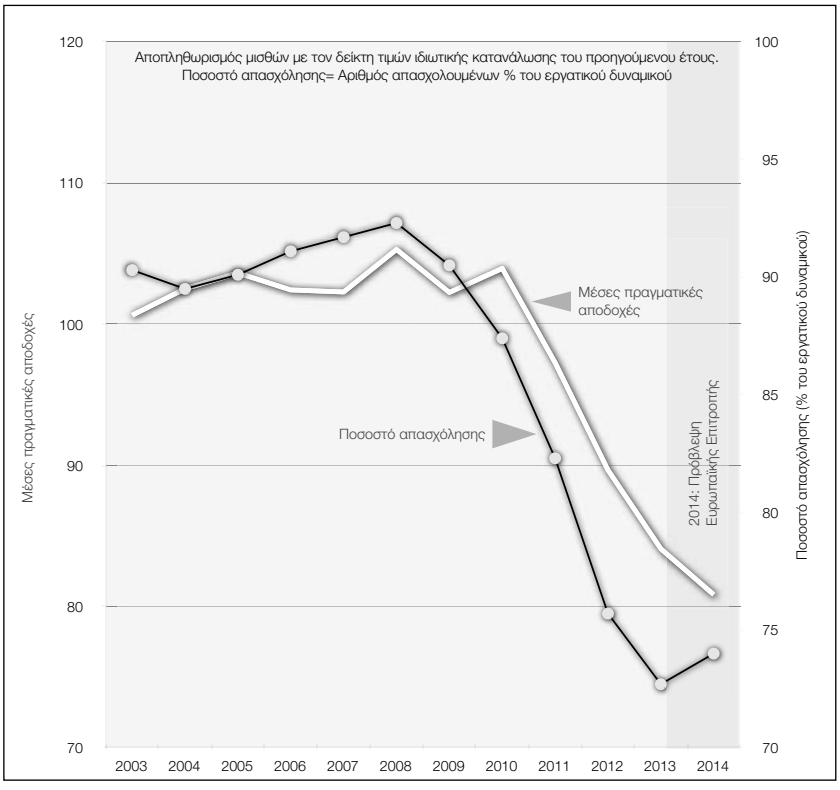

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Πράγματι όπως φαίνεται στο Διάγραμμα, **η μεγάλη μείωση των πραγματικών μισθών** (-22,3%) έναντι της μικρής μείωσης της παραγωγικότητας της εργασίας (-2,3) κατά την πενταετία 2010-2015, είχε ως αποτέλεσμα την θεαματική μείωση του μεριδίου της εργασίας. Όσον αφορά τους μισθούς (χωρίς συνυπολογισμό του τεκμαρτού εισοδήματος εργασίας των αυτοαπασχολουμένων) μειώθηκαν κατά περίπου 30 δισεκατομμύρια ευρώ, από τα περίπου 85 δισεκατομμύρια το 2009 σε 56 δισεκατομμύρια το 2014 (προ φόρων και χωρίς να έχει γίνει διόρθωση για το 5% των υψηλών μισθών που αφορούν σε διευθυντές των οποίων οι αμοιβές δεν μειώθηκαν). Η ίδια δραματική αναδιανομή του εισοδήματος εμφανίζεται και στην κατακόρυφη άνοδο του λόγου κερδών / μισθών.

Διάγραμμα 54
Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%)
(1986-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

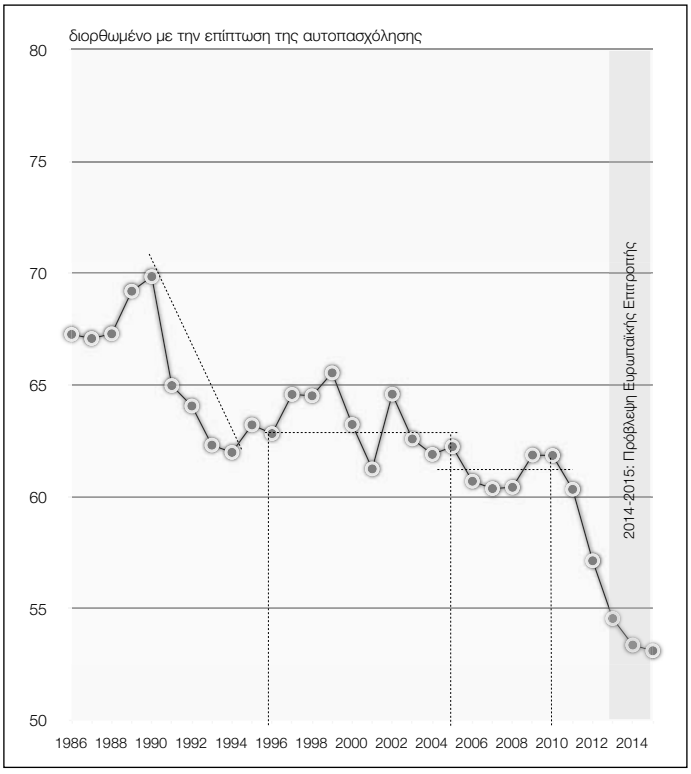

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (διορθωμένο με την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης), είναι ένα μέγεθος που αντανακλά την πρωτογενή διανομή του προϊόντος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου. Μετά από μια περίοδο αντίστασης των μισθών στις

πιέσεις της ύφεσης χάρη στην ύπαρξη συλλογικών συμβάσεων ή ατομικών συμφωνιών που είχαν πραγματοποιηθεί κατά τα προηγούμενα έτη και δεν είχαν λήξει, η εκρηκτική άνοδος της ανεργίας καταβύθισε το μερίδιο της εργασίας κατά 11 εκατοστιαίες μονάδες του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος του 2013. Πρόκειται για την μεγαλύτερη πρωτογενή αναδιανομή εισοδήματος που πραγματοποιήθηκε μεταπολεμικά σε οποιαδήποτε αναπτυγμένη χώρα του κόσμου.

Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, για το σύνολο της οικονομίας, υπολογισμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 37 άλλων αναπτυγμένων χωρών (λαμβανομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με αυτές τις 37 χώρες) μειώθηκε στην Ελλάδα, στη διάρκεια της περιόδου 2009-2013, κατά 20,0% (Διάγραμμα 55). Η αντίστοιχη μείωση σε εθνικά νομίσματα (χωρίς δηλαδή να λαμβάνουμε υπόψη μας τις μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων), ανήλθε σε 21,0%.

Διάγραμμα 55
Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σύγκριση με 37 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, (1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

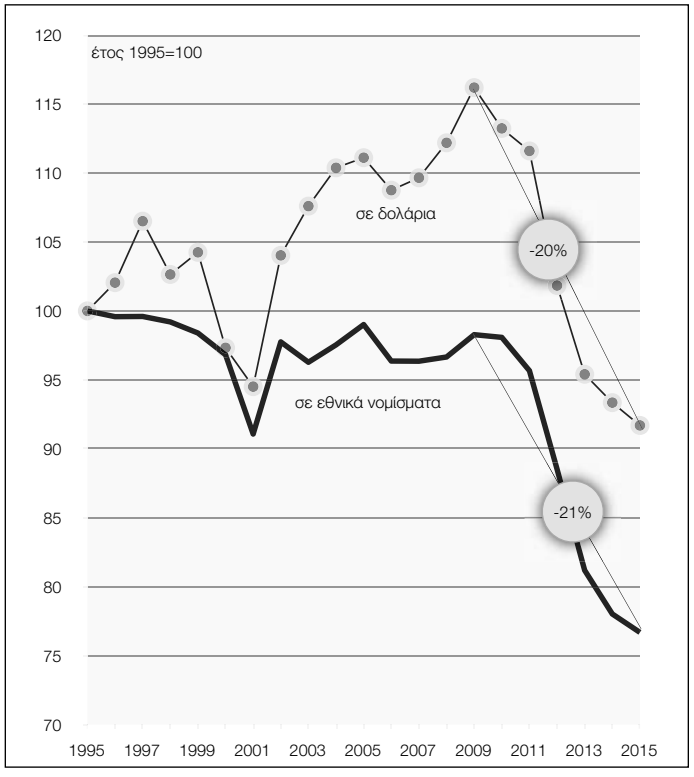

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Οι μεταβολές αυτές μετέτρεψαν σημαντικά το επίπεδο του κόστους εργασίας αφού στο τέλος του 2013, η μείωση των αμοιβών εργασίας της τετραετίας 2010-2013, είχε αντισταθμίσει ολόκληρη την αρνητική επίπτωση που είχε επιφέρει η ανατίμηση του ευρώ στο μοναδιαίο κόστος εργασίας (2002-2008, βλ. Διάγραμμα 55).

Στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο τις μικτές αποδοχές σε ευρώ (ακαθάριστος μισθός και εισφορές εργοδότη), η Ελλάδα διατηρεί μια από τις μεσαίες προς κατώτερες θέσεις. Εξαιτίας της ασκούμενης πολιτικής κατά την τελευταία πενταετία, έχει αυξηθεί σημαντικά η απόστασή της από τον μέσο όρο. Πιο συγκεκριμένα, οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα κατά το 2014 ήταν μικρότερες από αυτές της Σλοβενίας και της Κύπρου (όπου επίσης έχει μειωθεί ο πραγματικός μισθός). Ανέρχονταν σε 21.930 ευρώ έναντι περίπου 35.000 στην Ισπανία, 39.000 στην Γερμανία, 49.000 στην Γαλλία και 45.000 στην Ιρλανδία. Στο Διάγραμμα 56 φαίνεται η πλήρης κατάταξη των χωρών με βάση τις ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο. Είναι ευδιάκριτη η ταξινόμηση των χωρών σε τέσσερις ομάδες: Οι χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού αποτελούν την ομάδα των χαμηλών αποδοχών (μικρότερων των 17.000 ευρώ ετησίως) ενώ οι χώρες του ευρωπαϊκού βορρά μαζί με τη Γαλλία αποτελούν την ομάδα των υψηλών αποδοχών (μεγαλύτερων των 44.000 ευρώ ετησίως). Η ομάδα χωρών με ενδιάμεσες αποδοχές εργασίας (34.000 έως 42.000 ευρώ) αποτελείται από τέσσερις μεγάλες χώρες: Γερμανία, Βρετανία, Ιταλία και Ισπανία. Αξιοσημείωτη είναι η θέση της Γερμανίας στο μέσον της κατάταξης. Σε μια ομάδα μεσαίων προς χαμηλές αποδοχές εργασίας ανήκει η Ελλάδα μαζί με την Κύπρο την Σλοβενία, την Μάλτα και την Πορτογαλία (αποδοχές 20-25.000 χιλιάδες ευρώ ετησίως). Η Κροατία βρίσκεται στο μεταίχμιο της ομάδας χαμηλών και της ομάδας μεσαίων-χαμηλών αποδοχών.

Διάγραμμα 56
Ετήσιες αποδοχές εργασίας ανά απασχολούμενο, σε ευρώ (2014)

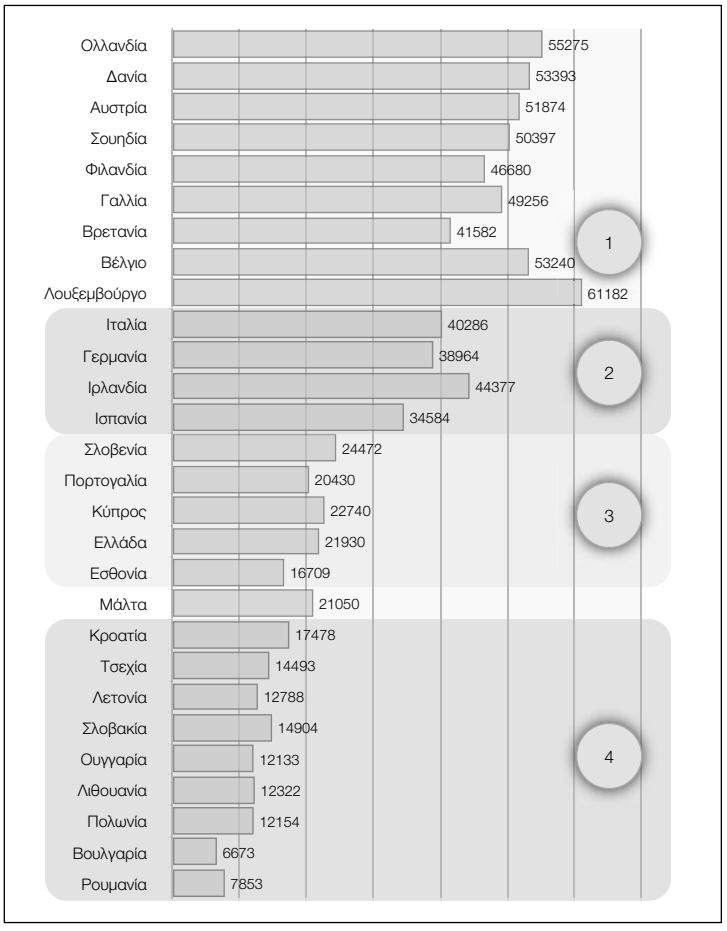

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Ωστόσο, η κατάταξη με βάση τις ετήσιες αποδοχές σε ευρώ δεν αποδίδει αυθεντικά την εικόνα της υποβάθμισης των αμοιβών εργασίας στην Ελλάδα διότι δεν λαμβάνει υπόψη της το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις διάφορες χώρες. Στο Διάγραμμα 57, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις χώρες με υψηλή και μεσαία ανάπτυξη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη.

Διάγραμμα 57
Αγοραστική δύναμη μέσων ετήσιων αποδοχών, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, ΕΕ-15=100 (2014)

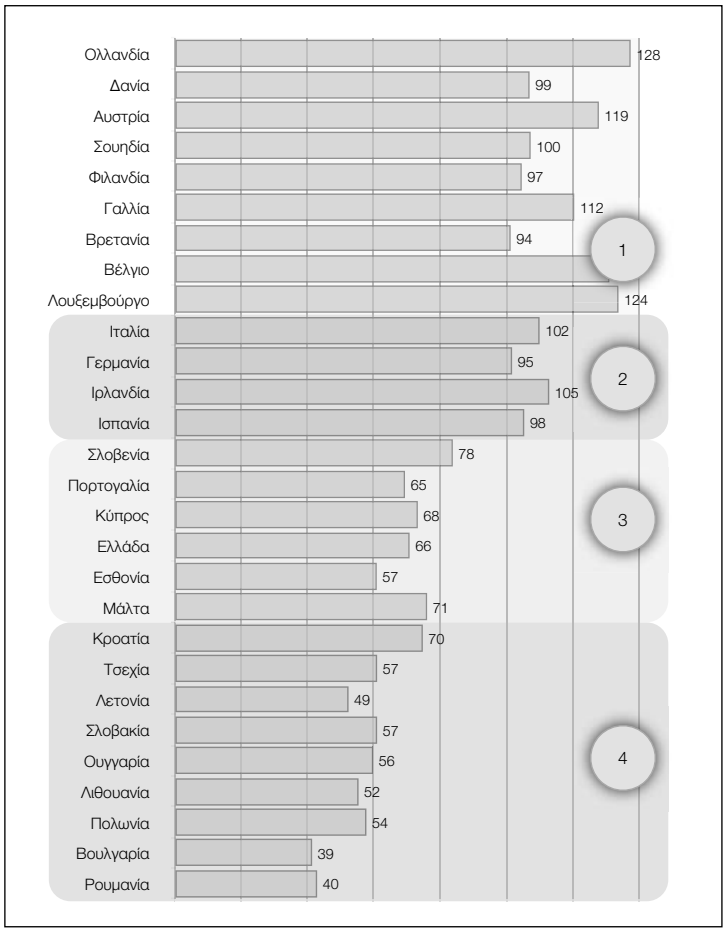

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Προκύπτει ότι **η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα**, κατά το 2014, ανέρχεται στα 2/3 της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 πιο προηγμένων χωρών. Ήδη, η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη στην την Μάλτα, την Σλοβενία, την Κύπρο και την Κροατία. **Η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα** έχει πλέον εξισωθεί με αυτήν της Πορτογαλίας, έναντι της οποίας υπήρχε πάντοτε σημαντική απόσταση που απέρρεε από τη μεγάλη διαφορά στην παραγωγικότητα εργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Όπως προκύπτει από τη σύγκριση των Διαγραμμάτων και, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη στην στην Σλοβενία, την Κροατία και την Πορτογαλία, ο αντίστοιχος μέσος μισθός, ως αγοραστική δύναμη είναι μικρότερος ή ίσος.

Διάγραμμα 58
Παραγωγικότητα εργασίας, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης (2014)

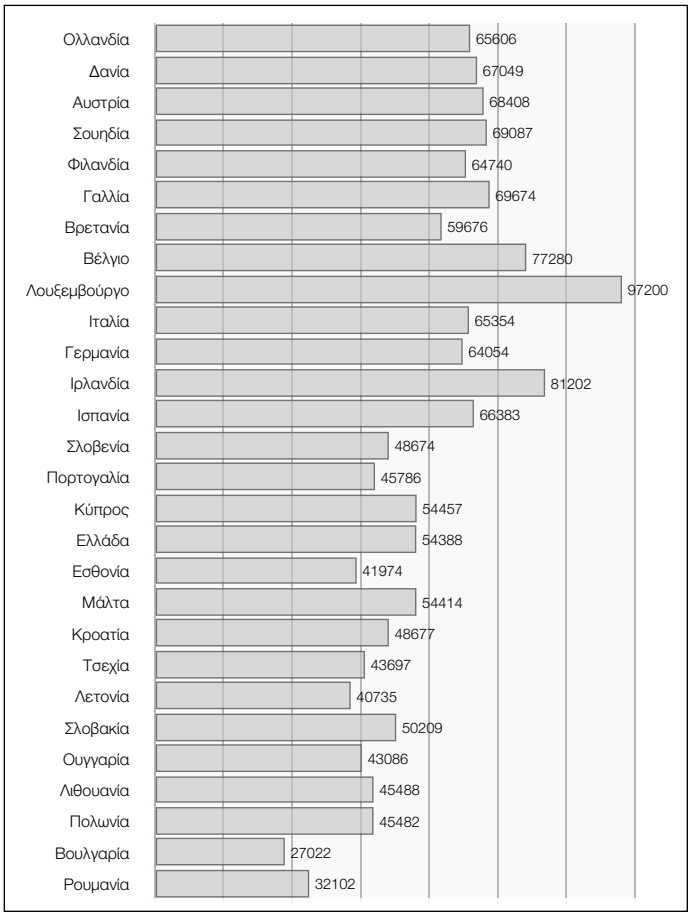

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Το ετήσιο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός+εργοδοτικές εισφορές) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 58) προκύπτει ότι μετά από την μείωση της πενταετίας 2010-2014 η Ελλάδα υστερεί έναντι πολλών άλλων χωρών με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης. Εντούτοις, η υπεροχή της παραγωγικότητας στην Ελλάδα έναντι των χωρών μεσαίας ανάπτυξης παραμένει ακόμη και σήμερα σημαντική ιδιαίτερα εάν λάβουμε υπόψη μας ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα είναι μειωμένη εξαιτίας της ύφεσης. Εάν διορθώσουμε τα στοιχεία με την επίπτωση του χαμηλού βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην παραγωγικότητα της εργασίας (εάν δηλαδή υπολογίσουμε την παραγωγικότητα σε συνθήκες κανονικής χρησιμοποίησης του δυναμικού αυτού) διαπιστώνουμε ότι η παραγωγικότητα παραμένει υψηλή σε διεθνή σύγκριση,

και πιο συγκεκριμένα ότι είναι υψηλότερη από την παραγωγικότητα σε όλες τις χώρες μεσαίας ανάπτυξης και συγκρίσιμη με ορισμένες από τις πιο προηγμένες χώρες. Το αποτέλεσμα αυτών των υπολογισμών φαίνεται στο Διάγραμμα 59.

Διάγραμμα 59
Τρέχουσα και δυνητική παραγωγικότητα εργασίας, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (2013)

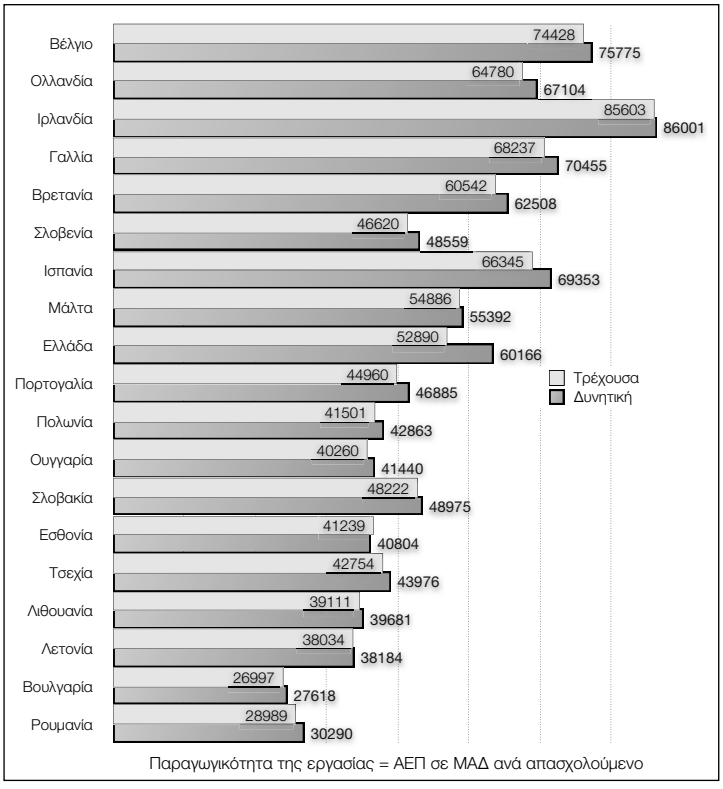

***Πηγή**: Ameco.*

Προκύπτει από τους παραπάνω υπολογισμούς ότι **η διαφορά που παρατηρείται** στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ Ελλάδας και άλλων προηγμένων χωρών, είναι μικρότερη από την αντίστοιχη διαφορά των αμοιβών εργασίας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα μετά την υποτίμηση της αμοιβής της εργασίας των ετών 2010-2014 στην Ελλάδα. Προκύπτει, έτσι, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες προηγμένες χώρες της ευρωζώνης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 34% ως προς την Γερμανία (με βάση 100 για την Γερμανία, ο δείκτης ανέρχεται σε 66 για την Ελλάδα) (Διάγραμμα 60). Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία είναι είναι για πρώτη φορά υψηλότερο από αυτό της Ελλάδας (73 έναντι της Γερμανίας). Υψηλότερο από την Ελλάδα, και μάλιστα κατά πολύ, είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Σλοβενία.

Διάγραμμα 60
Μοναδιαίο κόστος εργασίας, σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης (Γερμανία=100), (2013)

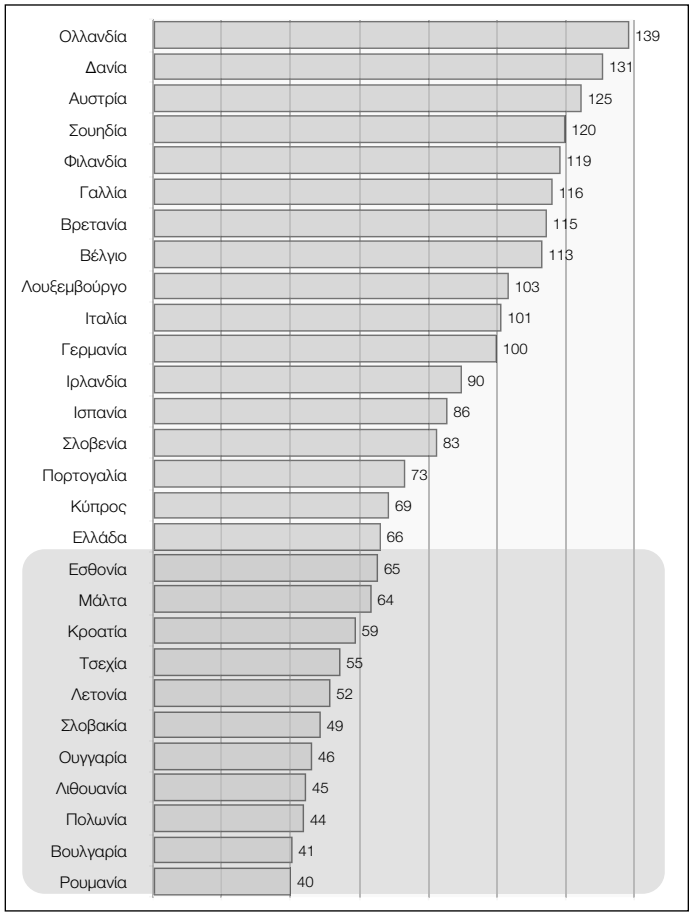

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Η Ελλάδα έχει πλέον κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος χαμηλότερο από τις άλλες 14 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (δηλαδή από τις χώρες της άλλοτε ΕΕ-15), από την Κύπρο και την Σλοβενία. Είναι η χώρα με το χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας μετά από τις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού.

Οι μέχρι τώρα αναφορές μας στις αποδοχές εργασίας αφορούσαν τον ατομικό μισθό, δηλαδή τον μισθό ανά απασχολούμενο. Εκθέτουμε παρακάτω τους υπολογισμούς μας για την συνολική αμοιβή των μισθωτών, ως κοινωνική ομάδα. Η αμοιβή αυτή είναι το γινόμενο του μέσου μισθού επί των αριθμό των μισθωτών. Τα αποτελέσματα των υπολογισμών μας συνοψίζονται στο Διάγραμμα 61 και έχουν ως εξής:

Διάγραμμα 61
Η συνολική μείωση των εισοδημάτων από μισθωτή εργασία πριν από τον φόρο εισοδήματος (2010-2014)

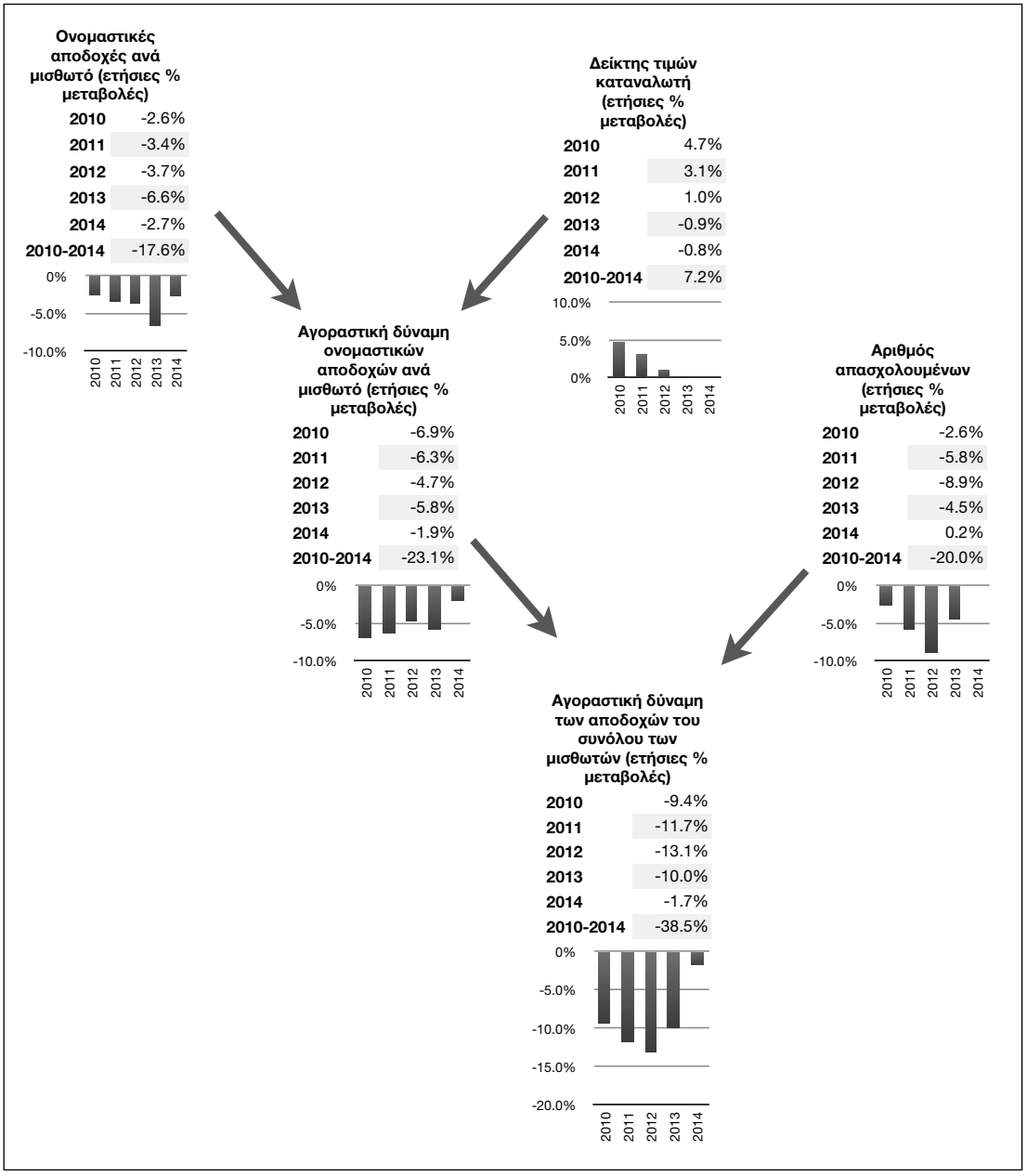

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σύμφωνα με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **οι μειώσεις των ονομαστικών αποδοχών ανά μισθωτό κατά την πενταετία 2010-2014, θα ανέλθουν σωρευτικά σε 17,6%**. Οι ονομαστικές αποδοχές περιλαμβάνουν εκτός από τον μισθό και όλα τα άλλα είδη αποδοχών (επιδόματα, μπόνους, υπερωρίες, βάρδιες, απολαβές σε είδος κλπ) καθώς και τις ασφαλιστικές εισφορές εργοδότη και εργαζόμενου, και τις παρακρατήσεις του φόρου εισοδήματος.

Η αγοραστική δύναμη των ονομαστικών αποδοχών ανά μισθωτό εξαρτάται όμως και από τις μεταβολές των τιμών στα καταναλωτικά είδη. Έτσι, στην μείωση της αγοραστικής δύναμης που προήλθε από τις μικρότερες ονομαστικές αποδοχές προστέθηκε και η μείωση που προήλθε από τις υψηλότερες τιμές. Καθώς η σωρευτική αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την πενταετία 2010-2014 θα ανέλθει σε 7,2%, η σωρευτική μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών ανά μισθωτό προσέγγισε το 23,1%.

Οι παραπάνω υπολογισμοί αφορούν την απώλεια εισοδήματος ανά μισθωτό κατά μέσο όρο. Η απώλεια, όμως, του συνόλου των μισθωτών ως κοινωνική ομάδα, σχετίζεται και με την ανεργία, η οποία αφαιρεί διαθέσιμο εισόδημα από τα νοικοκυριά. Τα ίδια νοικοκυριά πρέπει τώρα να συντηρηθούν με αγοραστική δύναμη που έχει μειωθεί για δύο λόγους: όχι μόνο επειδή η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού (ακριβέστερα των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό) έχει μειωθεί αλλά και επειδή εργάζονται λιγότερα μέλη αυτών των νοικοκυριών.

Προκύπτει από τα στατιστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι **ο αριθμός των απασχολουμένων μισθωτών στη διάρκεια των ετών 2010-2013 μειώθηκε κατά 20,0%. Επομένως, η αγοραστική δύναμη των αποδοχών του συνόλου των μισθωτών μειώθηκε σωρευτικά, στη διάρκεια της πενταετίας 2010-2014, κατά 38,5%. Επομένως, ο μέσος μισθωτός, πριν φορολογηθεί το εισόδημά του, έχει απολέσει περίπου το 1/4 της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών που είχε το 2009, ενώ οι μισθωτοί ως σύνολο, ως κοινωνική ομάδα, έχουν απολέσει, εξαιτίας και της υψηλής ανεργίας, τα 2/5 της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών τους.**

Σε αυτές τις απώλειες, θα πρέπει να προσθέσουμε και εκείνες τις απώλειες αγοραστικής δύναμης που οφείλονται στην φορολογία και απορρέουν από την ιδιότητα του μισθωτού. Για τις απώλειες αυτές, τα στατιστικά στοιχεία δεν μας προσφέρουν την δυνατότητα ενός ασφαλούς υπολογισμού. Εάν κάνουμε την εύλογη υπόθεση ότι **η επιπλέον επιβάρυνση αυτή ανέρχεται σε 10% των μικτών αποδοχών για το σύνολο της πενταετίας έναντι του 2009, οι απώλειες ανά μισθωτό ανέρχονται σωρευτικά στο 30%, ενώ για τους μισθωτούς ως κοινωνική ομάδα σε 44%**.

Εκτιμούμε ότι εξαιρώντας από την ομάδα των μισθωτών τους 5% καλύτερα αμειβόμενους (διευθυντές, ανώτερα και ανώτατα στελέχη) των οποίων οι αποδοχές είναι μικτό εισόδημα από εργασία και συμμετοχή στα κέρδη, **οι μισθωτοί είχαν απώλειες, κατά την τελευταία πενταετία, της τάξης του 50%**.

4.2. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο υπάρχει σήμερα στα 21 από τα 28 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, ο κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό), ισχύει στα 9 από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). **Το ύψος του**, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα[6]) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Σε ορισμένες χώρες προβλέπεται αυτόματη αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού στην εξέλιξη των τιμών ή /και περαιτέρω αυξήσεις που επιτρέπουν την διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών και την ενίσχυση τους. **Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο** ισχύει επίσης και στα 12 από τα 13 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Κροατία) και σχεδόν σε όλα ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών.

Στις υπόλοιπες 7 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία[7], Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία και Κύπρο) **δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο**, **υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί** που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί συνομιλητές **σε κλαδικό επίπεδο**. Στις χώρες αυτές υπάρχουν ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις, η διαμόρφωση των μισθών γίνεται μέσα από την διμερή συλλογική διαπραγμάτευση συνδικάτων και εργοδοτών και υπήρχε παραδοσιακά μία προτίμηση για τους κλαδικούς κατώτατους μισθούς. Ωστόσο σε χώρες όπως η **Γερμανία**, διεξάγεται κατά τα τελευταία έτη έντονη δημόσια συζήτηση για την θέσπιση και κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών και γενικότερα την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρείται

---

6. Στην Ελλάδα, ύστερα από δεκαετίες διμερούς συλλογικής διαπραγμάτευσης των κοινωνικών εταίρων για τον καθορισμό του κατώτατου μισθού, τα Μνημόνια 2 και 3 καταργούν στην πράξη την ΕΓΣΣΕ, και ο κατώτατος μισθός θα καθορίζεται εφεξής νομοθετικά από την κυβέρνηση κατόπιν διαβούλευσης. Σύμφωνα με Ν. 4093 (Νοέμβριος 2012), ο νέος δραστικά συρρικνωμένος «νόμιμος νομοθετημένος κατώτατος μισθός» θα αποτελεί εφεξής το νέο κατώφλι για τους μισθούς του Ιδιωτικού τομέα και θα ορίζεται νομοθετικά στα πλαίσια του νέου συστήματος διαμόρφωσης από την Κυβέρνηση και θα αναπροσαρμόζεται λαμβάνοντας υπόψη τη συμβολή του στη μείωση της ανεργίας, την αύξηση της απασχόλησης και στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

7. Στην Γερμανία αποφασίστηκε πρόσφατα η εισαγωγή εθνικού κατώτατου μισθού σταδιακά από το 2015.

μεγαλύτερος κατακερματισμός στην αγορά εργασίας και έχει μειωθεί σημαντικά το ποσοστό των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις. Με άλλα λόγια, η συλλογική διαπραγμάτευση που παραδοσιακά ορίζει τους κατώτατους μισθούς σε κλαδικό επίπεδο δεν είναι σε θέση να αποτρέψει την αύξηση ενός κακοπληρωμένου τμήματος της μισθωτής εργασίας λόγω της αύξησης των μεταναστευτικών ρευμάτων και του πολλαπλασιασμού των άτυπων συμβάσεων εργασίας αλλά και της εχθρότητας των εργοδοτών στην επέκταση των κατώτατων συμφωνηθέντων σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο στο πλαίσιο των Επιτροπών που αποφασίζουν για τις επεκτάσεις.

4.2.1. Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Από την αρχή **της προηγούμενης δεκαετίας**, σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου υπάρχει θεσμοθετημένος ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, παρατηρήθηκαν πριν την οικονομική κρίση πραγματικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού που στόχευαν στην βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων, επηρεάζοντας σε πολλές περιπτώσεις την γενικότερη εξέλιξη των μισθών. Ωστόσο η τάση αυτή φαίνεται να ανακόπτεται σε πολλές χώρες το 2008 λόγω της σημαντικής και γρήγορης αύξησης των τιμών σε βασικά είδη κατανάλωσης το 2008, η οποία δεν αντισταθμίστηκε από αντίστοιχες αυξήσεις στον κατώτατο μισθό (Schulten T. 2009).

Συγκεκριμένα το έτος 2008, στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης (με εξαίρεση την Πορτογαλία, την Ισπανία και τη Σλοβακία) οι αυξήσεις στους κατώτατους μισθούς υστερούν των αυξήσεων του πληθωρισμού, καθώς επίσης και στο Ην. Βασίλειο, στην Τσεχία και στην Ουγγαρία. Αντίθετα στις Βαλτικές χώρες στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Πολωνία παρατηρούνται σημαντικές αυξήσεις στον κατώτατο μισθό που υπερβαίνουν σημαντικά την αύξηση των τιμών (Πίνακες 2 και 3).

Με την έλευση και εδραίωση της οικονομικής κρίσης παρατηρείται **πάγωμα των ονομαστικών κατώτατων μισθών** σε διάφορες χώρες (Ιρλανδία, Τσεχία, Λιθουανία, Εσθονία.) ή **χαμηλές ποσοστιαίες αυξήσεις** (Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία...), ωστόσο παρά την κρίση παρατηρούνται **επίσης σημαντικές αυξήσεις των κατώτατων μισθών** σε ορισμένες χώρες (Σλοβενία, Πολωνία, καθώς επίσης και στην Πορτογαλία και Ισπανία, αλλά στις δύο τελευταίες μόνο μέχρι το 2011). Ενώ σε κάποιες περιπτώσεις **η αύξηση του κατώτατου μισθού** στόχευε στην προστασία των πιο ευάλωτων και στην στήριξη της ζήτησης, κυρίως στην πρώτη φάση της οικονομικής κρίσης, σε άλλες περιπτώσεις υπερίσχυσε το βασικό επιχείρημα, που συνοδεύει τις πολιτικές λιτότητας σε διάφορες χώρες, περί αναγκαιότητας περιορισμού του κόστους εργασίας για την αντιμετώπιση της κρίσης, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την διατήρηση της απασχόλησης, επηρεάζοντας αρνητικά την εξέλιξη των κατώτατων μισθών.

Για να καταστεί ευκολότερη **η παρατήρηση** της εξέλιξης των κατώτατων μισθών κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ενωσης, παραθέτουμε στον Πίνακα 2, τα εξαμηνιαία στοιχεία της Eurostat για την περίοδο 2008-2014, που αφορούν στους κατώτατους μισθούς σε εθνικό νόμισμα (ώστε να είναι ευδιάκριτες οι ονομαστικές αυξήσεις στον κατώτατο μισθό στις διάφορες χώρες εκτός ευρωζώνης χωρίς αυτές να επηρεάζονται από τις συναλλαγματικές ισοτιμίες). Στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως, για λόγους συγκρισιμότητας τα στοιχεία έχουν διορθωθεί με αναγωγή σε 12μηνη βάση, ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Όπως προκύπτει από τους Πίνακες 2 και 3, **πάγωμα του κατώτατου μισθού για μεγάλα χρονικά διαστήματα** παρατηρείται στην **Ιρλανδία**[8] και στην **Τσεχία για μία εξαετία** (2008-2013), **στη Λιθουανία για μία τετραετία** (2009-2012) **στην Εσθονία για μία τριετία** (2009-2011) **στην Βουλγαρία για μία διετία** (2010-2011). Στην **Ισπανία και Πορτογαλία**, οι κατώτατοι μισθοί αυξάνονται σημαντικά την περίοδο 2008-2010, ενώ παρατηρείται στην συνέχεια πάγωμα του κατώτατου μισθού μετά το 2011. Στην **Σλοβενία**, η οποία προσχώρησε στην ευρωζώνη το 2007, παρατηρείται αξιοσημείωτη **αύξηση** της τάξης του **23 % στον κατώτατο μισθό το β΄ εξάμηνο του 2010.**

8. Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ιρλανδία ανέρχεται σε 1.462 € και παρά το πάγωμα επί έξι συνεχόμενα έτη (2008-2013) παραμένει ακόμη από τους υψηλότερους στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πίνακας 2: Εξέλιξη κατώτατων μηνιαίων μισθών σε εθνικό νόμισμα στις χώρες της Ε.Ε κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης (α΄ και β΄ εξάμηνο 2008-2014)

ΧΩΡΕΣ / ΕΤΟΣ	**2008 Α΄**	2008 Β΄	**2009 Α΄**	2009 Β΄	**2010 Α΄**	2010 Β΄	**2011 Α΄**	2011 Β΄	**2012 Α΄**	2012 Β΄	**2013 Α΄**	2013 Β΄	**2014 Α΄**
ΕΥΡΩΖΩΝΗ													
IE-Ιρλανδία	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462
EL-Ελλάδα	794	794	818	863	863	863	863	877	877	684	684	684	684
ES-Ισπανία	700	700	728	728	739	739	748	748	748	748	753	753	753
PT-Πορτογαλία	497	497	525	525	554	554	566	566	566	566	566	566	566
MT- Μάλτα	617	617	635	635	660	660	665	665	680	680	697	697	718
FR-Γαλλία	1.280	1.321	1.321	1.338	1.344	1.344	1.365	1.365	1.398	1.426	1.430	1.430	1.445
BE-Βέλγιο	1.310	1.336	1.388	1.388	1.388	1.388	1.415	1.444	1.444	1.472	1.502	1.502	1.502
NL-Ολλανδία	1.335	1.357	1.381	1.399	1.408	1.416	1.424	1.435	1.447	1.456	1.469	1.478	1.486
LU-Λουξεμβούργο	1.570	1.610	1.642	1.683	1.683	1.725	1.758	1.758	1.801	1.801	1.874	1.874	1.921
SI-Σλοβενία	539	567	589	589	597	734	748	748	763	763	784	784	789
SK-Σλοβακία	269	269	296	296	308	308	317	317	327	327	338	338	352
EE-Εσθονία	278	278	278	278	278	278	278	278	290	290	320	320	355
LV-Λετονία	228	228	256	256	256	256	285	285	285	285	285	285	320
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ													
CZ-Τσεχία	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.500
LT-Λιθουανία	800	800	800	800	800	800	800	800	800	800	1.000	1.000	1.000
BG-Βουλγαρία	220	220	240	240	240	240	240	240	270	290	310	310	340
RO-Ρουμανία	500	500	600	600	600	600	670	670	700	700	700	800	850
HU-Ουγγαρία	69.000	69.000	71.500	71.500	73.500	73.500	78.000	78.000	93.000	93.000	98.000	98.000	101.500
PL-Πολωνία	1.126	1.126	1.276	1.276	1.317	1.317	1.386	1.386	1.500	1.500	1.600	1.600	1.680
HR-Κροατία	:	2.747	2.747	2.814	2.814	2.814	2.814	2.814	2.814	2.814	2.814	2.985	3.018
UK-Ην.Βασίλειο	911	911	948	948	956	956	978	978	1.004	1.004	1.020	1.020	1.043

Πηγή: *Eurostat.*

Πίνακας 3: Ποσοστιαίες μεταβολές κατώτατων μηνιαίων μισθών (σε σχέση με το προηγούμενο εξάμηνο) στις χώρες της Ε.Ε 2008-2014

ΧΩΡΕΣ/ΕΤΟΣ	**2008 Α΄**	2008 Β΄	**2009 Α΄**	2009 Β΄	**2010 Α΄**	2010 Β΄	**2011 Α΄**	2011 Β΄	**2012 Α΄**	2012 Β΄	**2013 Α΄**	2013 Β΄	**2014 Α΄**
ΕΥΡΩΖΩΝΗ													
IE-Ιρλανδία	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EL-Ελλάδα	**3,4**	0,0	3,0	**5,5**	0,0	0,0	0,0	1,6	0,0	-22,0	0,0	0,0	0,0
ES-Ισπανία	**5,2**	0,0	**4,0**	0,0	**1,5**	0,0	**1,3**	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0
PT-Πορτογαλία	**5,7**	0,0	**5,6**	0,0	**5,6**	0,0	**2,1**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
MT- Μάλτα	2,5	0,0	2,9	0,0	3,9	0,0	0,8	0,0	2,2	0,0	2,6	0,0	2,9
FR-Γαλλία	0,0	3,2	0,0	1,3	0,5	0,0	1,6	0,0	2,4	2,0	0,3	0,0	1,1
BE-Βέλγιο	2,1	2,0	3,9	0,0	0,0	0,0	2,0	2,0	0,0	2,0	2,0	0,0	0,0
NL-Ολλανδία	1,4	1,6	1,8	1,3	0,6	0,6	0,6	0,8	0,8	0,7	0,9	0,6	0,5
LU-Λουξεμβούργο	0,0	2,5	2,0	2,5	0,0	2,5	1,9	0,0	2,5	0,0	4,0	0,0	2,5
SI-Σλοβενία	3,2	5,2	4,0	0,0	1,4	**22,9**	1,9	0,0	2,0	0,0	2,7	0,0	0,7
SK-Σλοβακία	6,6	0,0	9,9	0,0	4,1	0,0	3,0	0,0	3,2	0,0	3,3	0,0	4,2
EE-Εσθονία	**14,3**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,3	0,0	**10,3**	0,0	**10,9**
LV-Λετονία	**33,3**	0,0	12,5	0,0	0,0	0,0	**11,1**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	**12,5**
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ													
CZ-Τσεχία	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	**6,3**
LT-Λιθουανία	**20,8**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	**25,0**	0,0	0,0
BG-Βουλγαρία	**22,2**	0,0	**9,1**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	**12,5**	7,4	6,9	0,0	**9,7**
RO-Ρουμανία	**28,2**	0,0	**20,0**	0,0	0,0	0,0	**11,7**	0,0	4,5	0,0	0,0	**14,3**	**6,3**
HU-Ουγγαρία	5,3	0,0	3,6	0,0	2,8	0,0	6,1	0,0	**19,2**	0,0	5,4	0,0	3,6
PL-Πολωνία	**20,3**	0,0	**13,3**	0,0	3,2	0,0	5,2	0,0	**8,2**	0,0	6,7	0,0	**5,0**
HR-Κροατία			0,0	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,1	1,1
UK-Ην.Βασίλειο	3,2	0,0	4,1	0,0	0,8	0,0	2,3	0,0	2,7	0,0	1,6	0,0	2,3

Πηγή: *Επεξεργασία εξαμηνιαίων στοιχείων Eurostat.*

Η επιβράδυνση των αυξήσεων και ειδικότερα η υστέρηση των ονομαστικών αυξήσεων τους σε σχέση με την άνοδο των τιμών ή το πάγωμα των κατώτατων μισθών είχε ως αποτέλεσμα, σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες οι εργαζόμενοι που αμείβονται με τα κατώτατα όρια να υποστούν απώλειες σε όρους πραγματικών αποδοχών (και σε ορισμένες περιπτώσεις αρκετά σημαντικές).

Πίνακας 4: Εναρμονισμένος ΔΤΚ στις χώρες της Ε.Ε 2008-2013

ΧΩΡΕΣ/ΕΤΟΣ	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΝΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ						
IE-Ιρλανδία	3,1	-1,7	-1,6	1,2	1,9	0,5
EL-Ελλάδα	4,2	1,3	4,7	3,1	1,0	-0,9
ES-Ισπανία	4,1	-0,2	2,0	3,1	2,4	1,5
PT-Πορτογαλία	2,7	-0,9	1,4	3,6	2,8	0,4
MT- Μάλτα	4,7	1,8	2,0	2,5	3,2	1,0
FR-Γαλλία	3,2	0,1	1,7	2,3	2,2	1,0
BE-Βέλγιο	4,5	0,0	2,3	3,4	2,6	1,2
NL-Ολλανδία	2,2	1,0	0,9	2,5	2,8	2,6
LU-Λουξεμβούργο	4,1	0,0	2,8	3,7	2,9	1,7
SI-Σλοβενία	5,5	0,9	2,1	2,1	2,8	1,9
SK-Σλοβακία	3,9	0,9	0,7	4,1	3,7	1,5
EE-Εσθονία	10,6	0,2	2,7	5,1	4,2	3,2
LV-Λετονία	15,3	3,3	-1,2	4,2	2,3	0,0
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ						
CZ-Τσεχία	6,3	0,6	1,2	2,1	3,5	1,4
LT-Λιθουανία	11,1	4,2	1,2	4,1	3,2	1,2
BG-Βουλγαρία	12,0	2,5	3,0	3,4	2,4	0,4
RO-Ρουμανία	7,9	5,6	6,1	5,8	3,4	3,2
HU-Ουγγαρία	6,0	4,0	4,7	3,9	5,7	1,7
PL-Πολωνία	4,2	4,0	2,7	3,9	3,7	0,8
HR-Κροατία	5,8	2,2	1,1	2,2	3,4	2,3
UK-Ην.Βασίλειο	3,6	2,2	3,3	4,5	2,8	2,6

Πηγή: *Eurostat.*

Το 2013, παρατηρούνται σημαντικές αυξήσεις κατώτατων μισθών, που υπερτερούν σημαντικά του πληθωρισμού, **κυρίως σε χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης**, όπως στην Λιθουανία 25%, στην Εσθονία 10,3%, στην Ρουμανία 14,3% (β΄ εξάμηνο 2013) στην Βουλγαρία 6,9% (μετά από αύξηση κατά 12,5% και 7,4% το 2012) στην Πολωνία 6,7% (μετά από αύξηση 8,2% το 2012) στην Ουγγαρία 5,4% (μετά από αύξηση 19,2% το 2012). Μικρότερες αυξήσεις, που υπερτερούν ωστόσο του πληθωρισμού, παρατηρούνται το 2013 και σε ορισμένες χώρες της ευρωζώνης

Λουξεμβούργο 4,1%, Σλοβακία (3,3%) Σλοβενία (2,7%) Μάλτα (2,6) και Βέλγιο (2%). Παράλληλα παρατηρείται πάγωμα μισθών στις χώρες υπό καθεστώς Μνημονίου (Ιρλανδία, Ελλάδα, Πορτογαλία) και πολύ μικρές ονομαστικές αυξήσεις (χαμηλότερες του εθνικού ΔΤΚ) στην Ισπανία (0,6%) στην Γαλλία (0,3%), στην Ολλανδία (0,9% και 0,6%) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (1,6%).

Η **Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ενωσης όπου** (εκτός των απωλειών σε πραγματικούς όρους των κατώτατων αποδοχών λόγω πληθωρισμού κατά την διετία 2010-2011) **επιβάλλεται** τον Φεβρουάριο του 2012 στο πλαίσιο υλοποίησης του 2ου Μνημονίου, **ονομαστική μείωση στις κατώτατες αποδοχές πρωτοφανούς εύρους, 22% στον κατώτατο μισθό και ημερομίσθιο και 32% αντίστοιχα για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών**. Ο κατώτατος μισθός, από εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων, μετατρέπεται σε εργαλείο για την επιτάχυνση της διαδικασίας γενικευμένης μείωσης των μισθών στον ιδιωτικό τομέα που αποτελεί κεντρικό στόχο της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.

Η **βίαιη συρρίκνωσης της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα και η διαδικασία ταχύρυθμης απόκλισης από τις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες ή ταχύρυθμης σύγκλισης με τους κατώτατους μισθούς των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης** που επέβαλλαν οι ρυθμίσεις του Μνημονίου διαφαίνεται ανάγλυφα στο Διάγραμμα 62, όπου υπολογίσαμε την σωρευτική μεταβολή των κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της Ε.Ε την τελευταία τετραετία 2010-2013 αποπληθωρίζοντας την εξέλιξη των κατώτατων μισθών σε εθνικό νόμισμα στις διάφορες χώρες (εξαμηνιαία στατιστικά δεδομένα της Eurostat) με τον εκάστοτε εναρμονισμένο εθνικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (Διάγραμμα 62).

Κατά την τελευταία τετραετία 2010-2013, **σωρευτικές αυξήσεις στους κατώτατους πραγματικούς μισθούς παρατηρούνται** στην Σλοβενία (21,8%), στην Βουλγαρία (18%), στην Ουγγαρία (17,2%), στην Λιθουανία (13,6%) στην Πολωνία (12,4 %) στην Λετονία (5,5%) στην Ρουμανία (4,4 %), στην Σλοβακία (3,4%), στο Λουξεμβούργο (1.1%) στην Μάλτα (0,8%) και στην Γαλλία (0,2%).

Κατά την ίδια περίοδο στις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε, παρατηρούνται, **μειώσεις των κατώτατων πραγματικών μισθών**, λόγω παγώματος ή ανεπαρκών αυξήσεων των κατώτατων μισθών σε σχέση με τον πληθωρισμό, διαβρώνοντας την αγοραστική τους δύναμη, όπως στην Τσεχία (-7,8%), στο Ηνωμένο Βασίλειο (-5,5%), στην Ισπανία (-5,4%), στο Βέλγιο (-1,6%), στην Εσθονία (-0,8%) και στην Πορτογαλία (-0,6%).

Η καθίζηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα δεν επιδέχεται σύγκρισης με καμία άλλη περίπτωση ευρωπαϊκής χώρας, δεδομένου ότι, κατά την ίδια περίοδο 2010-2013, ο πραγματικός κατώτατος μισθός μειώθηκε κατά 25,9% και κατά 35,4% για τους νέους κάτω των 25 ετών. (Διάγραμμα 62)

Διάγραμμα 62
Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τετραετία 2010-2013

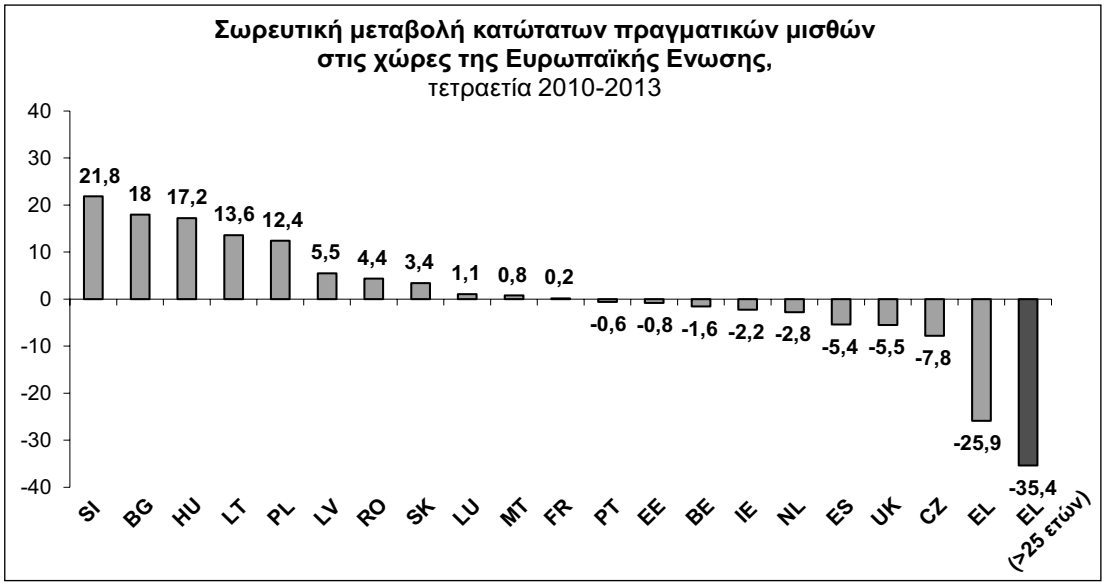

***Πηγή**: Χρ. Τριανταφύλλου ΙΝΕ/ΓΣΕΕ. Υπολογισμοί με βάση τα εξαμηνιαία στοιχεία εξέλιξης των κατώτατων μισθών σε εθνικό νόμισμα, αποπληθωρισμένα με τον Εναρμονισμένο εθνικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (Eurostat).*

Τέλος, από τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat προκύπτει ότι το α΄ εξάμηνο του 2014 παρατηρούνται σημαντικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού κυρίως στις ανατολικές χώρες όπως στην Λετονία (12,5%), στην Εσθονία (10,9%), στην Βουλγαρία (9,7%) στην Ρουμανία (6,3% μετά από μία αύξηση 14,3% το β΄ εξάμηνο του 2013) την Τσεχία (6,3% μετά από εξαετές πάγωμα του κατώτατου μισθού), στην Πολωνία (5%) και στην Σλοβακία (4,2%). Αντίθετα παγωμένες παραμένουν οι κατώτατες αποδοχές στις χώρες σε καθεστώς τυπικού ή άτυπου μνημονίου όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία (εξαετές πάγωμα του κατώτατου μισθού) και η Ισπανία.

4.2.1.1. Εισαγωγή κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο στην Γερμανία από το 2015

Στις χώρες της Ε.Ε όπου δεν υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός με γενική εφαρμογή σε εθνικό επίπεδο και ιδιαίτερα στην Γερμανία, το αυξανόμενο ενδιαφέρον και η δημόσια συζήτηση για την υιοθέτηση κατώτατου μισθού που διεξάγεται επί σειρά ετών, σχετίζεται με την κατάσταση στην αγορά εργασίας, που χαρακτηρίζεται από σημαντική αύξηση των άτυπων μορφών απασχόλησης που συνδέονται με περισσότερη επισφάλεια και λιγότερα δικαιώματα για τους εργαζόμενους, με την αύξηση του ποσοστού των χαμηλά αμειβόμενων και των φτωχών εργαζομένων για τους οποίους ο κατώτατος μισθός θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα εργαλείο ώστε να υπάρχει μια μισθολογική αφετηρία για όλους τους εργαζόμενους.

Η αύξηση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει προκαλέσει, λόγω της σοβαρής υστέρησης που παρατηρείται στο επίπεδο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής αλλά και των εθνικών πολιτικών, ένα είδος κοινωνικού και μισθολογικού dumping ειδικότερα στις περιπτώσεις που γίνεται χρησιμοποίηση κακοπληρωμένων εργαζόμενων μεταναστών για να ασκηθεί πίεση στους μισθούς των εργαζομένων της χώρας υποδοχής αλλά και απόσπαση και αποστολή εργαζομένων από επιχειρήσεις σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παράλληλα, **η συρρίκνωση** της κάλυψης που παρέχει η συλλογική διαπραγμάτευση και κατ' επέκταση οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας, σε συνδυασμό με την μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας, ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών, οδηγούν διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις, σε χώρες που παραδοσιακά δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και υπερτερεί η συλλογική διαπραγμάτευση και οι ΣΣΕ σε κλαδικό επίπεδο, να υποστηρίξουν την θέσπιση του ώστε να προστατευτούν οι μισθοί και η αγοραστική δύναμη ειδικότερα των πιο αδύναμων τμημάτων της μισθωτής απασχόλησης.

Το παραδοσιακό γερμανικό σύστημα εργασιακών σχέσεων έχει γνωρίσει τις δύο τελευταίες δεκαετίες σοβαρές μεταβολές με αποτέλεσμα να μην ισχύει πλέον παρά μόνο σε ορισμένα τμήματα της οικονομίας. Μετά από σειρά μεταρρυθμίσεων της αγοράς εργασίας (ιδιαίτερα τις «μεταρρυθμίσεις Hartz) έχουν αυξηθεί εντυπωσιακά οι επισφαλείς θέσεις εργασίας, ενώ παράλληλα το σύστημα συλλογικής διαπραγμάτευσης χαρακτηρίζεται από μία συνεχή διαδικασία διάβρωσης με αποτέλεσμα να μειώνεται συνεχώς η κάλυψη των εργαζομένων από ΣΣΕ. Το 2012, μόλις το 60% των μισθωτών στην Δυτική και το 48% στην Ανατολική Γερμανία καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις εργασίας. (Bispinck Reinbard & Thorsten Schulten).

Η περίπτωση **της Γερμανίας** παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και είναι χαρακτηριστική των τάσεων αποκέντρωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων (από το κλαδικό στο επιχειρησιακό επίπεδο) και μείωσης της κάλυψης των εργαζομένων από ΣΣΕ. Την τελευταία δεκαετία, **οι τάσεις αυτές ενισχύθηκαν** μέσα από διάφορους μηχανισμούς, όπως η υιοθέτηση συστημάτων διαφοροποιημένων αμοιβών («variable pay systems» που συνδέουν διάφορες μορφές Bonus με τα κέρδη), η αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων που εξαιρούνται από την τήρηση διατάξεων και ρυθμίσεων που προβλέπονται στις Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ενώ παραδοσιακά η εξαίρεση αφορούσε σε επιχειρήσεις που αντιμετώπιζαν σοβαρή περιστασιακή οικονομική δυσκολία, σήμερα οι εξαιρέσεις από την τήρηση των όρων των ΣΣΕ αφορούν και σε επιχειρήσεις που απλά δέχονται ανταγωνιστικές πιέσεις), η σημαντική μείωση του αριθμού των κλαδικών ΣΣΕ για τις οποίες πραγματοποιείται τελικά νομική επέκταση εφαρμογής και τέλος η μείωση της κάλυψης των εργαζομένων από ΣΣΕ, από το γεγονός ότι ένας αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων, είτε εγκαταλείπει τους εργοδοτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις που υπογράφουν

τις ΣΣΕ, είτε αποφεύγει να γίνει μέλος τους, ώστε να μην δεσμεύεται από αυτές. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat, η Γερμανία **παρουσιάζει** ένα από τα υψηλότερα ποσοστά χαμηλόμισθων εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Eurostat ορίζει ως χαμηλά αμειβόμενους τους μισθωτούς που αμείβονται με τα 2/3 ή λιγότερο του διάμεσου μικτού ωρομισθίου σε εθνικό επίπεδο. Οι χαμηλά αμειβόμενοι στην Γερμανία ανέρχονται στο 22,2% των μισθωτών με μέσο όρο 17% στην ΕΕ-27 και 14,8% στην Ευρωζώνη (Σουηδία 2,5%, Φιλανδία 5,9%, Γαλλία 6,1%, Βέλγιο 6,4%, Δανία 7,7%, Ιταλία 12,4%, Ιρλανδία 20,7%, Ην. Βασίλειο 22,1%) (Eurostat, Statistics in Focus 48/2012).

Η απουσία κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο στην Γερμανία έχει ως αποτέλεσμα οι χαμηλοί μισθοί να μπορούν να είναι πολύ χαμηλοί. Το 2010, το όριο των χαμηλά αμειβόμενων[9] στην Γερμανία ανερχόταν στα 9,15€/ώρα και αφορούσε περίπου 8 εκατ. μισθωτούς (23% του συνόλου των μισθωτών), 4,1 εκατ. μισθωτοί (12%) αμείβονταν με μικτό ωρομίσθιο χαμηλότερο των 7€ και 1,4 εκατ. μισθωτοί με ωρομίσθιο χαμηλότερο των 5€, ενώ παράλληλα περίπου οι μισοί απασχολούμενοι σε Mini-Jobs αμείβονταν με λιγότερα από 7€/ώρα και το Ό με λιγότερο από 5€ /ώρα (Hege Adelheid 2012).

Τα συνδικάτα που τηρούσαν παραδοσιακά εχθρική στάση απέναντι στην κρατική παρέμβαση στο θέμα της διαμόρφωσης των μισθών (Tarifautonomie), μετά από παρατεταμένες εσωτερικές συζητήσεις επί σειρά ετών έχουν συνταχθεί στην δημόσια συζήτηση υπέρ της εισαγωγής ενός κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο. Οι μεταρρυθμίσεις Hartz, ο πολλαπλασιασμός των mini-jobs και των επισφαλών μορφών απασχόλησης, η όλο και πιο εμφανής διάβρωση του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης και η ανάγκη αντιμετώπισης του φαινομένου των εξαιρετικά χαμηλών μισθών οδήγησαν τα συνδικάτα και ειδικότερα τις ισχυρές κλαδικές ομοσπονδίες της βιομηχανίας να υιοθετήσουν την άποψη της θεσμοθέτησης κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο.[10]

Στην **Γερμανία** στα τέλη του 2013, η συμφωνία για τον σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού χριστιανοδημοκρατών και σοσιαλδημοκρατών (CDU-SPD) προβλέπει την **θεσμοθέτηση κατώτατου ωρομισθίου σε εθνικό επίπεδο από το 2015 που θα ανέρχεται στα 8,5€/ώρα.** Το σχέδιο νόμου (που κατατέθηκε τον Απρίλιο 2014) προβλέπει σταδιακή εφαρμογή του κατώτατου ωρομισθίου των 8,5 ευρώ που θα τεθεί σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2015 για τους μισθωτούς που δεν καλύπτονται από κάποια συλλογική σύμβαση εργασίας, ενώ προβλέπει μεταβατική περίοδος μέχρι το 2017 για τους κλάδους με κατώτατο κλαδικό ωρομίσθιο χαμηλότερο των 8,5 ευρώ (οι οποίοι θα πρέπει να συγκλίνουν μέχρι τα τέλη του 2016).

---

9. Μισθωτοί που αμείβονται με τα 2/3 ή λιγότερο του διάμεσου μικτού μισθού.

10. Η θεσμοθέτηση κατώτατου εθνικού μισθού στην Γερμανία αποτελεί στην ουσία αναγνώριση της αδυναμίας του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης, μετά την διάβρωση που έχει υποστεί, να διασφαλίσει από μόνο του συνθήκες αξιοπρεπών αμοιβών εργασίας για μεγάλο αριθμό εργαζομένων.

Συγκριτικά, το 2013 το κατώτατο ωρομίσθιο ανέρχεται στα 11,1€ στο Λουξεμβούργο, 9,43€ στην Γαλλία (9,53 από 1.1.2014) 9,1 €/ώρα στο Βέλγιο, 9,01 €/ώρα στην Ολλανδία, 8,65€ στην Ιρλανδία και 7,63€ στο Ην. Βασίλειο.

Επίσης, το επίπεδο του κατώτατου ωρομισθίου των 8,5 € (με σταδιακή εφαρμογή από το 2015 και για κάποιους κλάδους από 2017) **είναι χαμηλότερο από το όριο των χαμηλόμισθων** (που αμείβονται δηλαδή με τα 2/3 ή λιγότερο του διάμεσου μικτού ωρομισθίου σε εθνικό επίπεδο) το οποίο ανέρχεται (υπολογίζεται) για έτος 2010 στα 9,15€/ώρα.

Από την εφαρμογή του κατώτατου ωρομισθίου εξαιρούνται οι **ανήλικοι νέοι** (κάτω των 18 ετών), οι **μαθητευόμενοι** (δυαδικό σύστημα μαθητείας), κατηγορίες για τις οποίες η **πρακτική άσκηση** είναι υποχρεωτική στο πλαίσιο της σχολικής ή πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και δεν υπερβαίνει τις **έξι εβδομάδες** καθώς και οι **νεοπροσλαμβανόμενοι μακροχρόνιοι άνεργοι** (οι οποίοι θα εξαιρούνται κατά το πρώτο εξάμηνο από την πρόσληψη τους).

Ο νόμος θα καθορίζει μόνο το αρχικό επίπεδο του κατώτατου μισθού (8,5 €), ενώ σε ότι αφορά στην **αναπροσαρμογή** του, αυτή θα καθορίζεται στην συνέχεια από μια Επιτροπή Κατώτατου μισθού, στην οποία θα συμμετέχουν τρεις εκπρόσωποι της συνομοσπονδίας εργαζομένων τρεις εκπρόσωποι εργοδοτικών συνομοσπονδιών, ένας Πρόεδρος κοινής αποδοχής (και κανένας εκπρόσωπος της κυβέρνησης ώστε να μην παραβιάζεται η αρχή της αυτονομίας των κοινωνικών εταίρων).

Η εμβέλεια και απήχηση του κατώτατου μισθού θα εξαρτηθεί τελικά από τον ορισμό του και τις εξαιρέσεις, από το χρόνο εργασίας που θα ληφθεί υπόψη για τον υπολογισμό του, από το επίπεδο των αμοιβών των εργαζομένων που αφορά δυνητικά όταν θα τεθεί σε εφαρμογή ο νόμος και βεβαίως από την πρακτική εφαρμογή και την τήρηση του νόμου που προϋποθέτει σύμφωνα με τα συνδικάτα αύξηση των επιθεωρητών εργασίας και των ελέγχων[11].

4.2.1.2. Σύγκριση κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το Α΄ εξάμηνο του 2014

Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για συγκρίσεις ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση το **Α΄ εξάμηνο του 2014**. Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς, δηλαδή πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία αυτά λαμβάνονται υπόψη οι περιπτώσεις, όπου ο

11. Το Υπουργείο εργασίας της Γερμανίας προβλέπει ότι 1600 δημόσιοι υπάλληλοι θα εποπτεύουν την ουσιαστική εφαρμογή του εν λόγω κατώτατου μισθού (El Pais 4.7.2014).

μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως - και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Από **την σύγκριση** των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι μεγάλη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης – με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία – από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου όσο κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο κατώτατος μισθός σε ευρώ στο Λουξεμβούργο είναι ενδεκαπλάσιος του κατώτατου μισθού στην Βουλγαρία.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του Διαγράμματος 63, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται:

- μεταξύ 1217 και 1921ευρώ, σε μία πρώτη ομάδα χωρών που αποτελείται από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, την Ιρλανδία, την Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο,
- μεταξύ 566 και 789 ευρώ, σε μία δεύτερη ομάδα χωρών που αποτελείται από την Πορτογαλία, την Μάλτα, την Ελλάδα [12], την Ισπανία και την Σλοβενία
- μεταξύ 174 και 405 ευρώ στην τρίτη ομάδα χωρών (υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, διαπιστώνεται ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα σε ευρώ, μετά την δραστική μείωση κατά 22% (Μνημόνιο 2), συνεχίζει να είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην πλειοψηφία των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (με εξαίρεση την Σλοβενία και στην Μάλτα). Ο **κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα, αποκλίνει πλέον σημαντικά** και υστερεί κάθε φορά περισσότερο **έναντι των κατώτατων μισθών των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (στις οποίες υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και ξεπερνά τα 1200 €), δεδομένου ότι μετά την μείωση κατά 22% τον Φεβρουάριο του 2012, **ανέρχεται πλέον μόλις στο 46 % περίπου του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης ομάδας χωρών** (από 60% με βάση την ΕΓΣΣΕ πριν το Μνημόνιο ΙΙ)**.**

12. Η κατάταξη της Ελλάδας γίνεται από τη Eurostat με βάση την ονομαστική μείωση του κατώτατου μισθού, που επεβλήθη με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου από 14.2.2012 στο πλαίσιο υλοποίησης του 2ου Μνημονίου, δηλαδή 684€ σε 12μηνη βάση (586€ χ 14/12). Με βάση την ΕΓΣΣΕ, ο κατώτατος μισθός διαμορφώνεται (πριν το Μνημόνιο 2) στα 877€ σε 12μηνη βάση (751,39 € χ 14/12).

Διάγραμμα 63
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε - Α΄ Εξάμηνο 2014 (υπολογισμοί σε δωδεκάμηνη βάση)

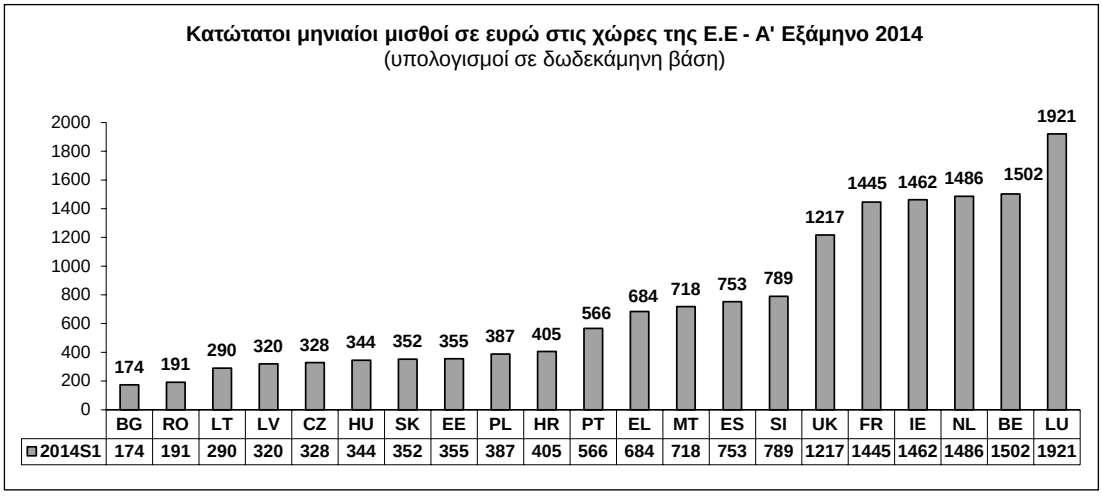

***Πηγή**: Eurostat. Για την Ελλάδα η κατάταξη γίνεται με βάση τον κατώτατο μισθό μετά το Μνημόνιο 2, δηλαδή 586χ14/12=684. Με βάση την ΕΓΣΣΕ (πριν το Μνημόνιο 2) ο κατώτατος μισθός ανέρχεται σε 12μηνη βάση στα 876,6€ (751,39χ14/12)*

Διάγραμμα 64
Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε ευρώ στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες της Ε.Ε - Α΄ Εξάμηνο 2014

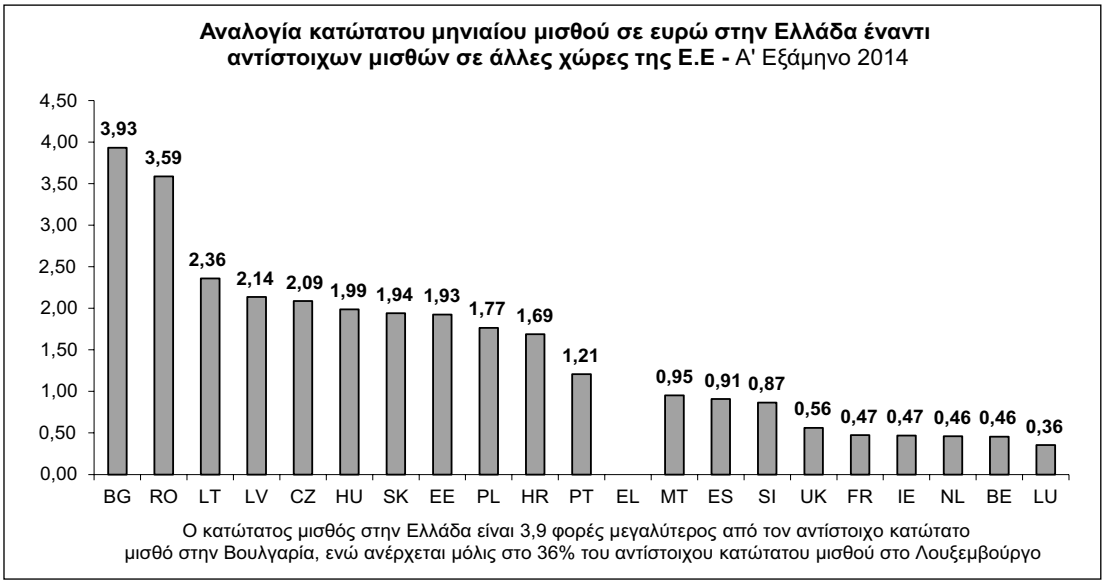

***Πηγή**: Eurostat. Για την Ελλάδα η κατάταξη γίνεται με βάση τον κατώτατο μισθό μετά το Μνημόνιο 2, δηλαδή 586χ14/12=684. Με βάση την ΕΓΣΣΕ (πριν το Μνημόνιο 2) ο κατώτατος μισθός ανέρχεται σε 12μηνη βάση στα 876,6€ (751,39χ14/12).*

Πριν την ονομαστική μείωση που επεβλήθηκε με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (6/2012), ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ήταν υψηλότερος των αντίστοιχων κατώτατων μισθών των χωρών της δεύτερης ομάδας. Μετά όμως από την δραστική μείωση του το 2012, η κατάταξη αλλάξει και σήμερα ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα **είναι χαμηλότερος** από τον αντίστοιχο μισθό στην Σλοβενία, στην Ισπανία και στην Μάλτα. (Διάγραμμα 64). Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ανέρχεται πλέον σε 684€ σε 12μηνη βάση (από 863€ το 2010 και 877€ με την ΕΓΣΣΕ πριν το Μνημόνιο 2) και είναι χαμηλότερος του αντίστοιχου μισθού στην Σλοβενία (789€), στην Ισπανία (753€) και στην Μάλτα (718€), ενώ έχει μειωθεί σημαντικά η απόσταση από τον κατώτατο μισθό της Πορτογαλίας (566€). (Διάγραμμα 65).

Διάγραμμα 65
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε
(Α΄ εξάμηνο 2010 & Α΄εξάμηνο 2014)

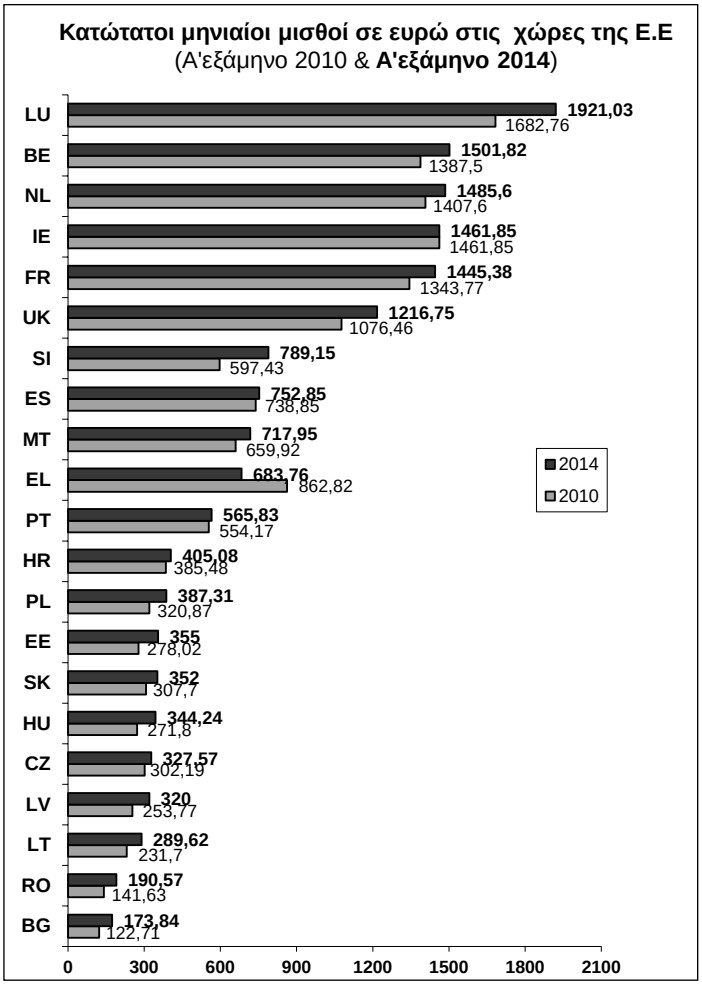

***Πηγή**: Eurostat.*

Στα Διαγράμματα 66, 67 και 68 **η σύγκριση των κατώτατων μισθών** γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως, οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Στα Διαγράμματα 63 και 66, η κατάταξη των χωρών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός κυρίως στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης – σε μικρότερο όμως βαθμό- στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και (ελάχιστα) στην Ελλάδα[13]. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των Μονάδων Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

Διάγραμμα 66
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) στις χώρες της Ε.Ε Α΄ Εξάμηνο 2014

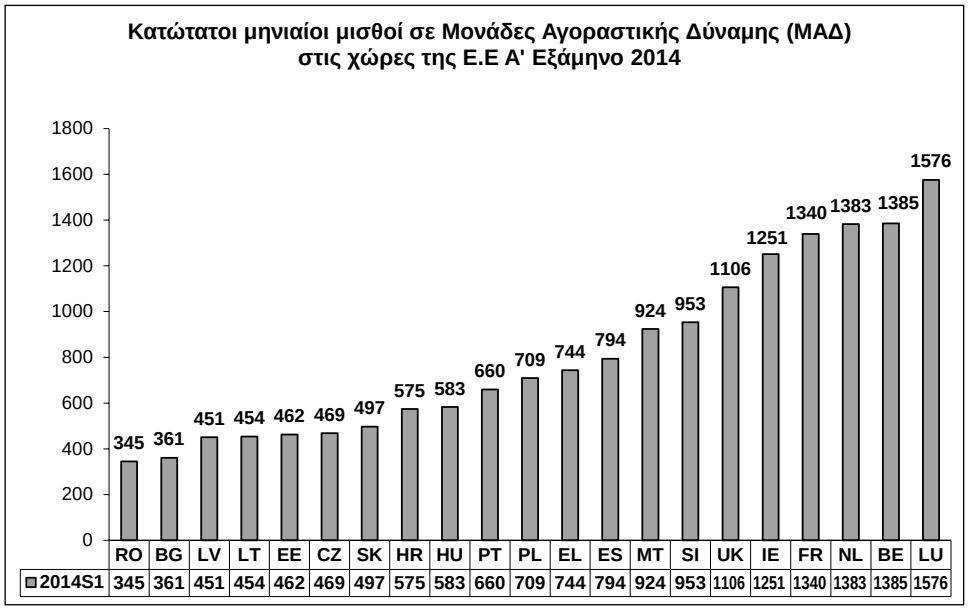

***Πηγή**: Eurostat.*

13. Η εσωτερική υποτίμηση στην Ελλάδα έχει πετύχει μόνο ως προς το σκέλος των μισθών. Παρά την βαθιά και παρατεταμένη ύφεση, οι τιμές διάφορων προϊόντων και υπηρεσιών, αυξήθηκαν τα τελευταία έτη, ειδικότερα στους επιμέρους δείκτες του ΔΤΚ που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους χαμηλόμισθους, λόγω διάρθρωσης της κατανάλωσης τους (όπως στέγαση και διατροφή).

Διάγραμμα 67
Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες της Ε.Ε - Α΄ Εξάμηνο 2014

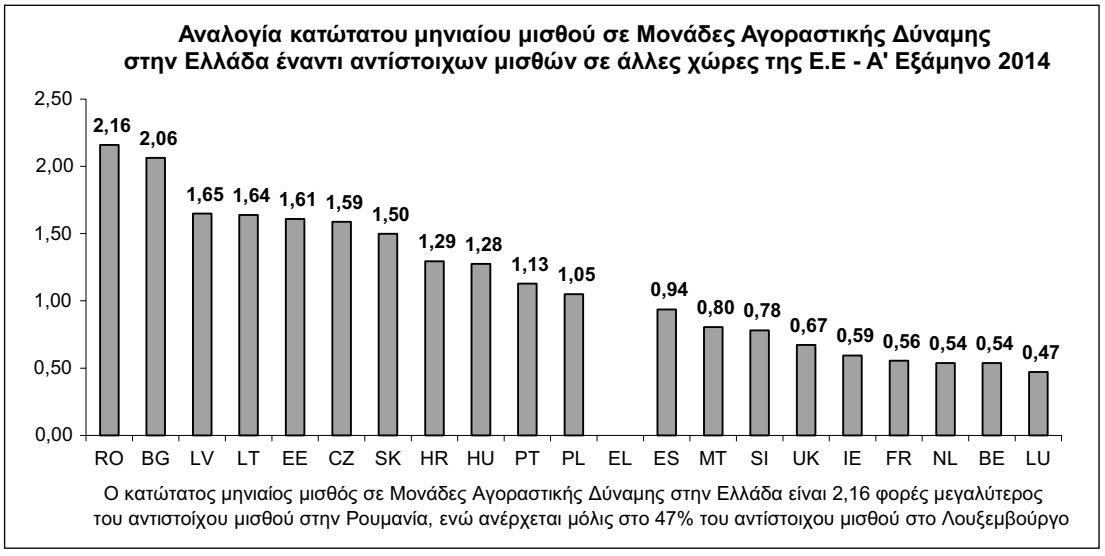

Πηγή: *Eurostat.*

Ο κατώτατος μισθός σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης στην Ελλάδα, μετά την μείωση του Φεβρουαρίου 2012, κατρακυλά στην κατάταξη των χωρών που έχουν θεσμοθετημένο κατώτατο μισθό σε εθνικό επίπεδο, από την έβδομη στην δέκατη θέση και **είναι πλέον -με εξαίρεση την Πορτογαλία- χαμηλότερος σε όρους αγοραστικής δύναμης από τον αντίστοιχο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας,** ενώ παράλληλα μειώνεται πλέον σημαντικά και η απόσταση από τους αντίστοιχους κατώτατους μισθούς της Πολωνίας, της Κροατίας και της Ουγγαρίας (Διαγράμματα 66 και 67).

Διάγραμμα 68
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (PPS) στις χώρες της Ε.Ε (Α΄ εξάμηνο 2010 & Α΄ εξάμηνο 2014)

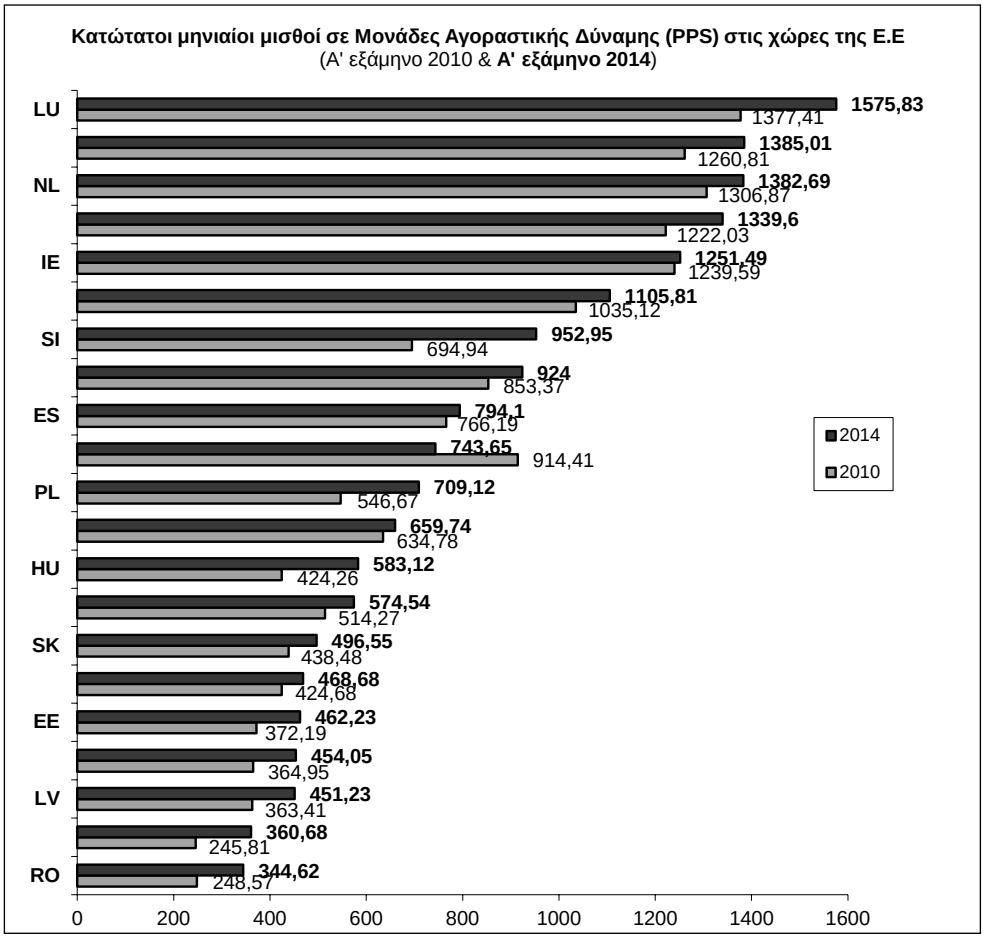

***Πηγή**: Eurostat.*

Το 2014 **η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα**, ανέρχεται πλέον στο ήμισυ περίπου της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού της πρώτης ομάδας των πιο προηγμένων χωρών (56% το 2014 από 73% το 2010), είναι πολύ **χαμηλότερη από την αγοραστική δύναμη του αντίστοιχο μισθού στην Σλοβενία και στην Μάλτα** και **σε παρεμφερή επίπεδα με την Πολωνία**, ενώ συρρικνώνετε σημαντικά η μεγάλη απόσταση που υπήρχε πάντοτε με την Πορτογαλία λόγω μεγάλης διαφοράς παραγωγικότητας ανάμεσα στις δύο χώρες.

4.2.1.3. Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα την τελευταία τριακονταετία (1984-2013)

Καταγράψαμε την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών -κατώτατου μισθού και ημερομισθίου- στην Ελλάδα κατά την τελευταία τριακονταετία (1984-2013), όπως αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και Διαιτητικές αποφάσεις (και από τον Φεβρουάριο του 2012 με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου στο πλαίσιο υλοποίησης του 2ου Μνημονίου) (Πίνακας 4).

Στα Διαγράμματα 8 και 9 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984 – 2013 λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές (σε 12μηνη βάση) και αποπληθωρίζοντας με τον ΔΤΚ σε μέσα επίπεδα. Διαπιστώνεται στα εν λόγω διαγράμματα ότι, ενώ υπάρχει μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης επέτρεψε μόλις το 2009 την διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της περιόδου (1984-2009).

Διάγραμμα 69
Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2013

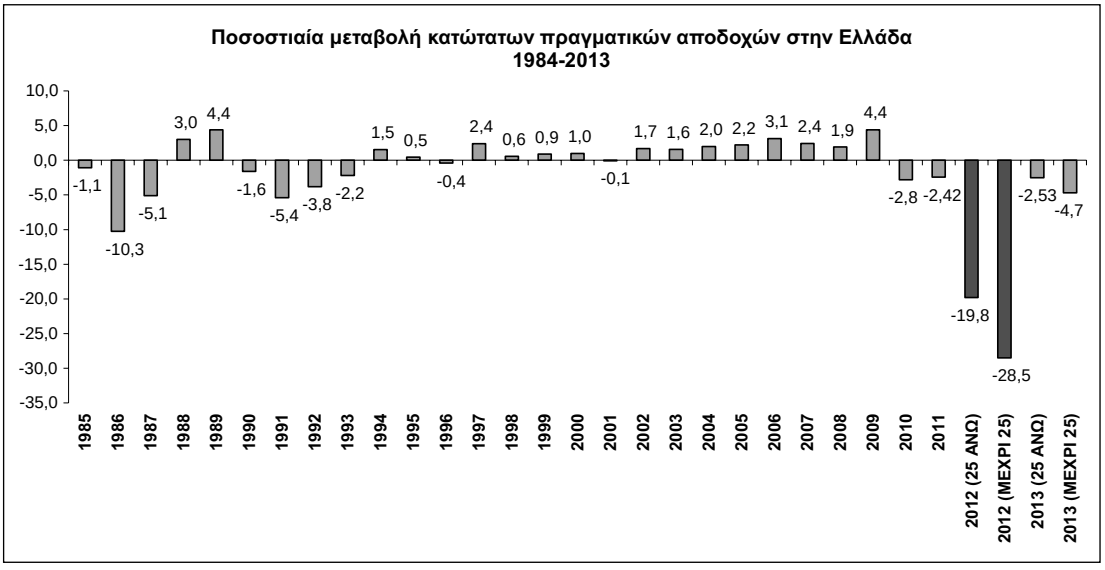

***Πηγή**: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Χρ. Τριανταφύλλου. Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ & ΔΑ (μέχρι και το 2011) και το μέσο ΔΤΚ της ΕΛΣΤΑΤ. Για το 2012 και το 2013, με βάση την Πράξη 6 του Υπουργικού Συμβουλίου (Μνημόνιο 2)*

΄Εχουμε με άλλα λόγια, μεταξύ 1984 και 2013, τρεις διακριτές περιόδους:

Στην διάρκεια της πρώτης περιόδου (1984-1996) έχουμε σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά 20 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από

100 το έτος 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το έτος 1993 και διατηρείται στα επίπεδα του 80 μέχρι το έτος 1996).

Στην διάρκεια της δεύτερης περιόδου (1997-2009) έχουμε ονομαστικές αυξήσεις που υπερβαίνουν σχεδόν συστηματικά τον μέσο πληθωρισμό με αποτέλεσμα μία σταδιακή ανάκτηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού - που απωλέσθη την προηγούμενη περίοδο - κατά 22 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από το 80 ο δείκτης ανέρχεται στο 102 το 2009). Το 2009 ο κατώτατος μισθός σε πραγματικούς όρους υπερβαίνει οριακά τα επίπεδα του έτους 1984, πράγμα που σημαίνει ότι οι αυξήσεις αυτές επέτρεψαν απλά και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ σημαίνει ταυτόχρονα ότι στην διάρκεια όλων αυτών των ετών, οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν επωφελήθηκαν από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας.

Στην διάρκεια της τρίτης περιόδου (2010-2013), η μείωση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών κατά 5,2 εκατοστιαίες μονάδες την διετία 2010-2011 είχε ως αποτέλεσμα, ήδη στα τέλη του 2011, να επανέλθει ο κατώτατος μισθός σε όρους αγοραστικής δύναμης σε επίπεδα προ του 1984, ενώ **η δραστική μείωση του Φεβρουαρίου 2012 επιδεινώνει δραματικά την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα, διαμορφώνοντας τον δείκτη στις 75,7 μονάδες, δηλαδή περίπου 25 εκατοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τα επίπεδα του 1984**.

Διάγραμμα 70
Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2013
1984=100

Πηγή: *ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Χρ. Τριανταφύλλου. Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ & ΔΑ μέχρι και το 2011 και την Πράξη 6 του Υπουργικού Συμβουλίου (Μνημόνιο 2) για το 2012-2013 και το μέσο ΔΤΚ.*

Πίνακας 5: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2013

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ – ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟΜΙ-ΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) δρχ.	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ ΕΤΗΣΙΩΝ ΟΝΟΜΑΣΤΙ-ΚΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ (ΣΧΕΣΗ ΠΡΟΗΓ. ΕΤΟΥΣ)	(ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ) ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕΣΟΥ ΕΤΗΣΙΟΥ ΔΤΚ ΚΑΘΕ ΕΤΟΥΣ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟ ΠΡΟΗΓ. ΕΤΟΥΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ
ΕΓΣΣΕ 1984	1.1-30.4.84 1.5-31.8.84 1.9-31.12.84	1202 1285 1314	10,8 6,9 2,2	27012 28876 29511	10,8 6,9 2,2	341596	-	18,6%	-
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85 1.5-31.8.85 1.9-31.12.85	1422 1516 1548	8,2 6,6 2,1	31931 34038 34759	8,2 6,6 2,1	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
1986	1.1-31.4.86 1.5-31.8.86 1.9-31.12.85	1618 1639 1716	4,5 1,3 4,7	36316 36792 38251	4,5 1,3 4	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
1987	1.1-30.4.87 1. 5-31.8.87 1.9-31.12.87	1787 1805 1886	4,1 1 4,5	40100 40501 42324	4,8 1 4,5	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88 1.4-31.8.88 1.9-31.12.88	2074 2106 2243	10 1,5 6,5	46443 47143 50207	9,7 1,5 6,5	575172	16,9%	13,5%	+3%
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89 1.5-31.8.89 1.9-31.12.89	2450 2475 2705	9,3 1 9,3	54828 55376 60506	9,2 1 9,3	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90 1.9-31.12.90	2911 3118	7,6 7,1	65105 69727	7,6 7,1	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91 1.7.91	3315 3501	6,3 5,6	74121 78272	6,3 5,6	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
1992	1.1.92 1.7.92	3721 3870	6,28 4	83160 86487	6,24 4	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93 1.7.93	4081 4411	5,45 8,08	91206 98568	5,45 8,07	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94 1.7.94	4632 4934	5 6,5	103497 110225	5 6,5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
1995	1.1.95 1.7.95	5132 5336	4 4	114634 119220	4 4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96 1.7.96	5531 5753	3,5 4	123520 128460	3,5 4	1511880	7,75%	8,2%	- 0,41%
1997	1.1.97 1.7.97	6000 6195	1% + 3,25% 3,25%	133962 138315	1% + 3,25% 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98 1.7.98	6364 6492	0,2%+2,5% 2%	142056 144897	0,2%+2,5% 2%	1721718	5,.39%	4,8%	0,56%
1999	1.1.99 1.7.99	6609 6701	0,4% + 1.4% 1,4%	147513 149578	0,4% + 1.4% 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00 1.7.00	6882 6986	0,7% + 2% 1,5%	153643 155947	0,7% + 2% 1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
2001	1.1.01 1.7.01	7111 7218	1,8% 1,5%	158754 161136	1,8% 1,5%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ – ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟΜΙ-ΣΘΙΟ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) - ευρώ.	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ ΕΤΗΣΙΩΝ ΟΝΟΜΑΣΤΙ-ΚΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ (σχέση προηγ. Έτους)	(ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ) ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕΣΟΥ ΕΤΗΣΙΟΥ ΔΤΚ ΚΑΘΕ ΕΤΟΥΣ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟ ΠΡΟΗΓ. ΕΤΟΥΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1%+ 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1%+ 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% + 8 ευρώ (μηνι-αίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5ευρώ (μη-νιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1, 97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6943,12	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1.1.06 1.9.06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 625,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1.5.07	29,39	5,1%	657,89	5,1%	7766,92	5,38 %	2,9%	2,41%
ΕΓΣΣΕ 2008	1.1.08 1.9.08	30,40 31,32	3,45% 3%	680,59 701	3,45% 3%	8248,72	6,2%	4,2 %	1,91%
2009	1.5.09	33,04	5,5%	739,56	5,5%	8720,48	5,71%	1,2 %	4,4%
ΕΓΣΣΕ 2010		33,04		739,56		8874,72	1,76 %	4,7%	-2,8%
2011	1.7.11	33,57	1,6%	751,39	1,6%	8945,7	0,8%	3,3%	-2,42%
2012 (με βάση την ΕΓΣΣΕ)	1.7.12	34,44	2,6	770,92	2,6	9133,86	2,1%	1,5%	0,59%

ΠΥΣ - ΜΝΗΜΟΝΙΟ 2: Ονομαστική μείωση κατώτατων μισθών & ημερομισθίων από 14.2.2012 κατά 22% (και 32% για νέους κάτω των 25 ετών)

2012 με βάση το ΜΝΗΜΟ-ΝΙΟ 2	14.2.12	26,18	-22 %	586,08	-22%	7280,925	-18,6%	1,5%	- 19,8
2012 Νέοι κάτω των 25 ετών	14.2.12	22,83	-32%	510,95	-32%	6492,06	-27,43%	1,5%	-28,5
2013 ΑΝΩ ΤΩΝ 25		26,18		586,08		7032,96	-3,41	-0,9	-2,53
2013 Νέοι κάτω των 25		22,83		510,95		6131,4	-5,56	-0,9	-4,7

Πηγή: *ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Χρ. Τριανταφύλλου.*

4.2.2. Μισθολογικές επιπτώσεις από την αποδόμηση του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης & Συλλογικής σύμβασης εργασίας

Με την **κατάργηση της διμερούς συλλογικής διαπραγμάτευσης σε εθνικό επίπεδο για τον καθορισμό του κατώτατου μισθού** (δηλαδή το πλαίσιο διαπραγμάτευσης της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας που ίσχυε επί δεκαετίες με συμμετοχή όλων των κοινωνικών εταίρων), μέσα από βίαιη κρατική παρέμβαση (Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου) το Φεβρουάριο του 2012, παραβιάζεται συλλογική σύμβαση εργασίας σε ισχύ (που είχαν υπογράψει όλοι οι κοινωνικοί συνομιλητες) με πρώτα άμεσα θύματα τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους, ενώ **ο κατώτατος μισθός από εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων μετατρέπεται σε μοχλό για την γενικευμένη και απότομη μείωση των αποδοχών στον σύνολο του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας**. Ο νέος δραστικά συρρικνωμένος «νόμιμος νομοθετημένος κατώτατος μισθός» αποτελεί πλέον το νέο κατώφλι για τους μισθούς του Ιδιωτικού τομέα (586€ και 510€ για τους νέους κάτω των 25 ετών), θα καθορίζεται εφεξής από την κυβέρνηση και θα αναπροσαρμόζεται, σύμφωνα με το νέο πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τη συμβολή του στη μείωση της ανεργίας, την αύξηση της απασχόλησης και στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Η πρώτη άμεση επίπτωση αυτών των παρεμβάσεων, ακραίας νεοφιλελεύθερης έμπνευσης, αφορά στους χαμηλόμισθους εργαζόμενους που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ενωσης όπου επιβάλλεται, κατά την διάρκεια της κρίσης, δραστική ονομαστική μείωση του κατώτατου μισθού. **Οι χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι υπέστησαν μισθολογικές απώλειες που ξεπερνούν σε ετήσια βάση τους 3 μισθούς ή τους 4 μισθούς για τους νέους κάτω των 25 ετών** (Καψάλης & Τριανταφύλου 2013).

Η ΓΣΕΕ έχει καταθέτει στο Συμβούλιο της Επικρατείας στις **29/3/2012 αίτηση ακύρωσης των διατάξεων του Ν.4046/201 και της Πράξης του Υπουργικού Συμβουλίου (ΠΥΣ) 6/28.2.2012 που υλοποιεί τα μέτρα του Μνημονίου ΙΙ**, με την οποία επιβλήθηκαν εν μία νυκτί δραματικές μειώσεις στους μισθούς του ιδιωτικού τομέα, παραβιάστηκαν οι Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας και κατεδαφίστηκε το σύστημα των συλλογικών ρυθμίσεων στη χώρα, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι τα μέτρα καταλύουν τον πυρήνα θεμελιωδών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από το Σύνταγμα και τις Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας. **Το Συμβούλιο Επικρατείας με σημαντική καθυστέρηση (δύο έτη) από την προσφυγή της ΓΣΕΕ έκανε δεκτή την αίτηση ακύρωσης, προσφυγής στην διαιτησία αποκλειστικά με κοινή συμφωνία των μερών 2 και 4 άρθρο 3, παρ.1, της ΠΥΣ 6/2012, 2ο μνημόνιο).** Για τα υπόλοιπα μέτρα του 2ου μνημονίου, μεταξύ των οποίων, και της μείωσης του κατώτατου μισθού με την ΠΥΣ/6/28-2-2012, που δεν ακυρώθηκαν από το Συμβούλιο Επικρατείας, η ΓΣΕΕ θα προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντίθετα, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Πορτογαλίας έχει εκδώ-

σει πέντε αποφάσεις, για προσφυγές που έγιναν, περί συνταγματικότητας διάφορων μέτρων στο πλαίσιο υλοποίησης του πορτογαλικού Μνημονίου.

Οι επιπτώσεις αυτών των παρεμβάσεων δεν περιορίζονται μόνο στην μείωση των αποδοχών όσων αμείβονται με τον κατώτατο μισθό αλλά προκαλούν ευρύτερες επιπτώσεις για τις αμοιβές στον ιδιωτικό τομέα, ενώ παράλληλα η εξέλιξη αυτή συμπαρασύρει ανάλογα και τα επιδόματα ανεργίας[14] ασθενείας, μητρότητας, τις συντάξιμες αποδοχές και τις αμοιβές για υπερωριακή απασχόληση.

Σε ότι αφορά στις **κατώτατες συμβατικές αποδοχές στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας** υπολογίσαμε την **εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών κλαδικών μισθών** (με βάση τις επιμέρους κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας) **σε 5 επιμέρους κλάδους** της οικονομίας (Ξενοδοχεία, Εμπόριο, Τράπεζες Μέταλλο, και Τσιμεντοβιομηχανία), για την περίοδο 2000-2013. (Διάγραμμα 71).

Σε ότι αφορά στην πρόσφατη περίοδο, σε όλους τους εξεταζόμενους κλάδους, κατά την τετραετία 2010-2013 οι κατώτατες συμβατικές κλαδικές πραγματικές αποδοχές υποχωρούν σημαντικά και μειώνονται κατά 18,8% στα Ξενοδοχεία, 9,8% στο Εμπόριο, 8,2% στις Τράπεζες, 6,6% στην Τσιμεντοβιομηχανία και 4,5% στην Σιδηροβιομηχανία. **Η μεγαλύτερη μείωση** παρατηρείται μέχρι στιγμής στις κατώτατες αποδοχές στον κλάδο των ξενοδοχείων. **Στα τέλη του 2013, η εξέλιξη του κατώτατου πραγματικού μισθού των ξενοδοχοϋπαλλήλων έχει ακυρώσει πλήρως την πρόοδο που επιτεύχθηκε σε όλη την διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου (2000-2013) και έχει επανέλθει σε πραγματικούς όρους σε επίπεδα προ του 2000.** (Διάγραμμα 71).

14. Μετά τη μείωση του κατώτατου μισθού το 2012, το μηνιαίο επίδομα ανεργίας μειώθηκε επίσης κατά 22% και έχει διαμορφωθεί πλέον στα 360 ευρώ (από 461,5 ευρώ που ήταν πριν) ενώ τίθεται επίσης νέο πλαφόν που περιορίζει την διάρκεια επιδότησης από το ταμείο ανεργίας.

Διάγραμμα 71
Εξέλιξη πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 2000-2013
Κατώτατοι 5 κλαδικών ΣΣΕ, Κατώτατος (ΕΓΣΣΕ & Μνημονίων)
και Μέσες Αποδοχές

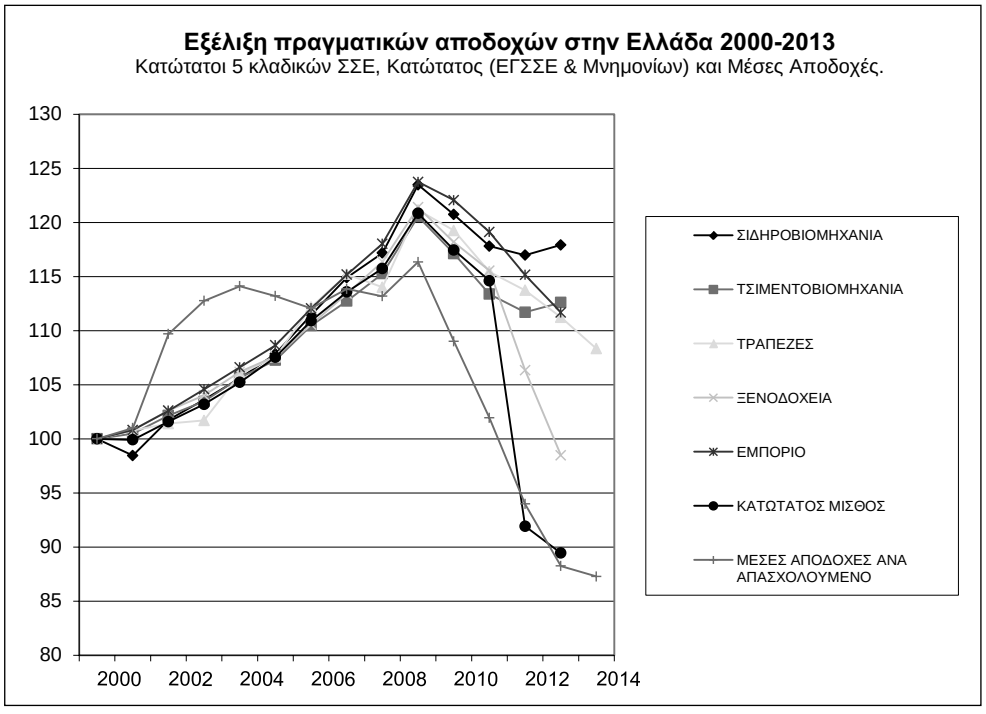

Πηγή: *Χρ. Τριανταφύλλου ΙΝΕ-ΓΣΕΕ (για πραγματικούς κατώτατους ΕΓΣΣΕ και Κλαδικούς) και βάση Ameco (για Μέσες πραγματικές αποδοχές).*

Εκτός όμως από τις **μειώσεις αποδοχών** που σχετίζονται με τις κατώτατες συμβατικές αποδοχές, στο ιδιωτικό τομέα της οικονομίας οι αποδοχές που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις μειώνονται για μεγάλο αριθμό εργαζομένων επίσης μέσα από την ευχέρεια που παρέχουν οι νέες ρυθμίσεις μετά το 2010, όπως η κατάργηση προσαυξήσεων για μερική απασχόληση (κάτω των 4 ωρών ημερησίως), μειώσεις στις προσαυξήσεις για υπερεργασία και υπερωρία (αλλά και λόγω μείωσης ή εξάλειψης υπερωριών), η δυνατότητα επιβολής διαθεσιμότητας και εκ περιτροπής εργασίας, μετατροπή συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις μερικής ή εκ περιτροπής απασχόλησης.

Επίσης σημαντικές μειώσεις αποδοχών προκύπτουν μέσα από τις νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ και μέσα από ατομικές συμβάσεις εργασίας**. Οι αρνητικές επιπτώσεις για τις αμοιβές των εργαζομένων που προκύπτουν από την υπερίσχυση των επιχειρησιακών συμβάσεων έναντι των κλαδικών ΣΣΕ,** έγιναν ήδη ορατές (αμέσως μετά την ψήφιση του σχετικού Νόμου) στα τέλη του 2011, και διευρύνθηκαν το 2012,

μέσα από τον πολλαπλασιασμό των νέων επιχειρησιακών ΣΣΕ που συνάπτονται από εργοδότες και κυρίως από νεοσύστατες «Ενώσεις προσώπων», σε επιχειρήσεις διαφόρων κλάδων της οικονομίας, στις οποίες προβλέπονται σημαντικές μειώσεις ονομαστικών αποδοχών. Υπολογίζεται ότι από τα τέλη του 2011 (που τροποποιήθηκε το νομικό πλαίσιο με το Ν. 4021) μέχρι τις αρχές Ιουνίου του 2014**, έχουν συναφθεί** (κυρίως με «Ενώσεις Προσώπων») **1440 επιχειρησιακές ΣΣΕ, που προβλέπουν στην μεγάλη τους πλειοψηφία μειώσεις αποδοχών μεταξύ 10% και 40%.**

Στόχος των αλλαγών που θεσπίστηκαν είναι η **πλήρης αποκέντρωση της διαπραγμάτευσης και η διαμόρφωση των μισθών σε επιχειρησιακό ή ατομικό επίπεδο[15], μέσα από την διεμβολισμό των κλαδικών συμβάσεων εργασίας**, οι οποίες διαδραμάτιζαν παραδοσιακά σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των κατώτατων αμοιβών, παρέχοντας ένα δίκτυ συλλογικής προστασίας για τους εργαζόμενους και ειδικότερα σε αυτούς που απασχολούνται σε μικρές επιχειρήσεις.

Οι μνημονιακές αλλαγές έχουν μεταβάλλει πλήρως τους συσχετισμούς δύναμης υπέρ των εργοδοτών. Το νέο θεσμικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί μετά το 2010 καθιστά τους εργοδότες κυρίαρχους του παιχνιδιού στην συλλογική διαπραγμάτευση για την σύναψη νέων ΣΣΕ, με αποτέλεσμα οι περισσότερες νέες κλαδικές ΣΣΕ που έχουν υπογραφεί το 2012-2013 να εμπεριέχουν σημαντικές μειώσεις μισθών για τους εργαζόμενους

Η κατάργηση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης και της επεκτασιμότητας των κλαδικών συμβάσεων, ο περιορισμός της διάρκειας και η αλλοίωση του περιεχομένου της μετενέργειας των συμβάσεων, η αδυναμία μονομερούς προσφυγής στην διαιτησία, έχουν ως αποτέλεσμα για τις συνδικαλιστικές οργανώσεις κατά την συλλογική «διαπραγμάτευση», είτε να αποδεχθούν τους προτεινόμενους από την εργοδοτική πλευρά όρους είτε να αρνηθούν να υπογράψουν με κίνδυνο να υποστούν οι εργαζόμενοι ακόμη μεγαλύτερες απώλειες μισθών αλλά και θεσμικών δικαιωμάτων.

Η «διαπραγμάτευση» σε κλαδικό επίπεδο έχει πλέον ως αντικείμενο το εύρος της μείωσης των μισθών χωρίς να μπορούν παρόλα αυτά να διασφαλίσουν οι νέες κλαδικές ΣΣΕ τις νέες μειωμένες αποδοχές για όλους τους εργαζόμενους από περαιτέρω μειώσεις των αποδοχών τους μέσω επιχειρησιακών ΣΣΕ με δυσμενέστερους όρους και με κατώφλι τον νέο συρρικνωμένο εθνικό κατώτατο μισθό.

Οι περισσότερες νέες κλαδικές ΣΣΕ που έχουν υπογραφεί, μετά την διαμόρφωση του νέου πλαισίου συλλογικής διαπραγμάτευσης και ΣΣΕ, το 2012 και το 2013, εμπεριέχουν σημαντικές μειώσεις μισθών για τους εργαζόμενους: στις Ξενοδοχειακές επιχειρήσεις (-15%), στα εργαστήρια Ζαχαρωδών προϊόντων (-15%), στο

15. Με εξαίρεση τον κατώτατο νόμιμο μισθό που θα ορίζεται πλέον από την Κυβέρνηση.

Εμπόριο (-6,3) στις Τράπεζες (-6%), στις Εργοληπτικές και Κατασκευαστικές τεχνικές επιχειρήσεις (-18%), στα κέντρα διασκέδασης (μειώσεις από 20-50% σε σχέση με προηγούμενη ΣΣΕ μουσικών, τραγουδιστών), τεχνικού προσωπικού στα θέατρα (-20% στο βασικό μισθό των μηχανικών σκηνής και -10% των βοηθών), στα τεχνικά γραφεία ανελκυστήρων (-10%).

Το νέο πλαίσιο της συλλογικής διαπραγμάτευσης σε κλαδικό επίπεδο, μετά και την λήξη μεγάλου αριθμού κλαδικών ΣΣΕ το 2013, οδηγεί σε νέες μειώσεις μισθών μέσα και από κλαδικές συμβάσεις που ευελπιστούν να «φρενάρουν» (ή να αποτρέψουν) ακόμη μεγαλύτερες μειώσεις μέσω επιχειρησιακών ΣΣΕ ή ατομικών συμβάσεων εργασίας.

Υπολογίζεται ότι οι μειώσεις μισθών μέσω επιχειρησιακών και ατομικών συμβάσεων ξεπερνά το 30% των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, ενώ οι μειώσεις μέσω κλαδικών ΣΣΕ αγγίζουν μέχρι στιγμής το 1/4 περίπου των εργαζομένων. (Τράπεζα Ελλάδας 2013).

Συμπερασματικά, η **βίαιη αποκέντρωση της συλλογικής διαπραγμάτευσης προς το επίπεδο της επιχείρησης**, σε μία χώρα όπου η μεγάλη πλειοψηφία των επιχειρήσεων απασχολεί λιγότερους από 10 εργαζόμενους, με την αποδυνάμωση (και κατάργηση στην πράξη) παράλληλα των κλαδικών συμβάσεων **οδηγεί**:

- σε δραστική μείωση του αριθμού των εργαζομένων που καλύπτεται από ΣΣΕ.
- σε μισθολογικό dumping μεταξύ των επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου.
- σε αποδυνάμωση του ρόλου των κλαδικών εργοδοτικών οργανώσεων και των κλαδικών ομοσπονδιών των εργαζομένων.
- σε περαιτέρω μείωση του εισοδήματος των εργαζομένων ενισχύοντας παράλληλα την υφεσιακή διολίσθηση της οικονομίας.

Η συνέχιση της εξέλιξης προς αυτή την κατεύθυνση θα έχει ως αποτέλεσμα οι συνθήκες εργασίας στον ιδιωτικό τομέα και ειδικότερα οι αμοιβές να μην αποτελούν αντικείμενο συλλογικής διαπραγμάτευσης αλλά να καθορίζονται μονομερώς από τους εργοδότες ή από το κράτος (το οποίο θα ορίζει εφεξής τον κατώτατο μισθό). Αυτό οδηγεί σε απορρύθμιση του συλλογικού δικαίου, σε θεσμική αποδυνάμωση των συνδικαλιστικών οργανώσεων και σε προκλητική ενίσχυση της εργοδοτικής πλευράς. Τίθεται εύλογα **το ερώτημα** για την σχέση που έχουν τελικά αυτές οι ρυθμίσεις με το ευρωπαϊκό κοινοτικό κεκτημένο, τις διεθνείς συμβάσεις εργασίας που έχει υπογράψει η χώρα, με διάφορες συνταγματικές προβλέψεις και κυρίως με την ευρωπαϊκή «κοινωνική κληρονομιά» του εικοστού αιώνα και τα βασικά θεμελιώδη δικαιώματα της εργασίας.

Κατά συνέπεια, για να μην αυξηθεί περαιτέρω ο αριθμός των εργαζομένων που δεν καλύπτονται από συλλογικές ρυθμίσεις και για να προστατευτούν οι εργαζόμενοι

επιβάλλεται **η άμεση αποκατάσταση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων, της ελεύθερης συλλογικής διαπραγμάτευσης και των ΣΣΕ σε όλα τα επίπεδα.** Θα πρέπει επίσης **να αντιμετωπιστεί το φαινομένο της υποκατάστασης των συνδικάτων από τις «ενώσεις προσώπων»** που διαδραματίζουν με τις μέχρι τώρα ενδείξεις καθαρά αρνητικό ρόλο στην διαμόρφωση των μισθών προς τα κάτω (στις νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ), ενώ απαιτείται **ουσιαστική συνδικαλιστική εκπροσώπηση των εργαζομένων στις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα και ειδικότερα στις μικρές επιχειρήσεις** μέσα από νομοθετικές πρωτοβουλίες που θα ισχυροποιούν την θέση των εργαζομένων στις επιχειρήσεις και μέσα από ισχυρότερη παρέμβαση των συνδικαλιστικών οργανώσεων στο χώρο εργασίας.

Τέλος θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ο νέοι συσχετισμοί που έχουν διαμορφωθεί στην αγορά εργασίας με την έκρηξη της ανεργίας και αντί για περαιτέρω διευκόλυνση των ομαδικών απολύσεων που απαιτεί εκ νέου η Τρόικα θα πρέπει αντίθετα να θεσπιστούν μέτρα που θα εμποδίζουν τις απολύσεις, ειδικότερα σε κερδοφόρες επιχειρήσεις, οι οποίες και θα πρέπει να αιτιολογούνται.

ΜΕΡΟΣ 5
Απασχόληση και ανεργία

Απασχόληση και ανεργία

5.1. Εξελίξεις της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού και της ανεργίας

Σε 1,35 εκατομμύρια άτομα ανήλθε **ο αριθμός των ανέργων** κατά το 2013, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, έναντι 378.000 το 2008. Η πολιτική της προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας έχει κοστίσει επομένως, μεταξύ άλλων ζημιών, και απώλειες περίπου ενός εκατομμυρίου θέσεων εργασίας. Για το 2014, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει ότι θα υπάρξει μείωση του αριθμού των ανέργων κατά περίπου 80.000 (σε μέσο ετήσιο επίπεδο). Το 2013, το εργατικό δυναμικό ανερχόταν σε 4,99 εκατομμύρια άτομα, έναντι 5,05 εκατομμυρίων κατά το 2010. Ενώ δηλαδή οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώθηκαν θεαματικά, η προσφορά εργασίας παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη. **Η εξέλιξη αυτή** υποδηλώνει ότι τα νοικοκυριά των εργαζομένων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την μείωση του εισοδήματός τους, που θίγεται από την επιπλέον ανεργία και την μείωση του μέσου πραγματικού μισθού, παραμένοντας στην αγορά εργασίας και αναζητώντας επιπλέον απασχόληση. Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής βασίζεται στην υπόθεση ότι αυτό το φαινόμενο δεν θα συνεχιστεί το 2014 και το εργατικό δυναμικό θα υποχωρήσει κατά 55.000 άτομα. Εάν αυτό ισχύσει, η μείωση του αριθμού των ανέργων θα προέλθει κατά τα 3/4 από την συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού και κατά το 1/4 από την μείωση της απασχόλησης.

Διάγραμμα 72
Ποσοστό ανεργίας (1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

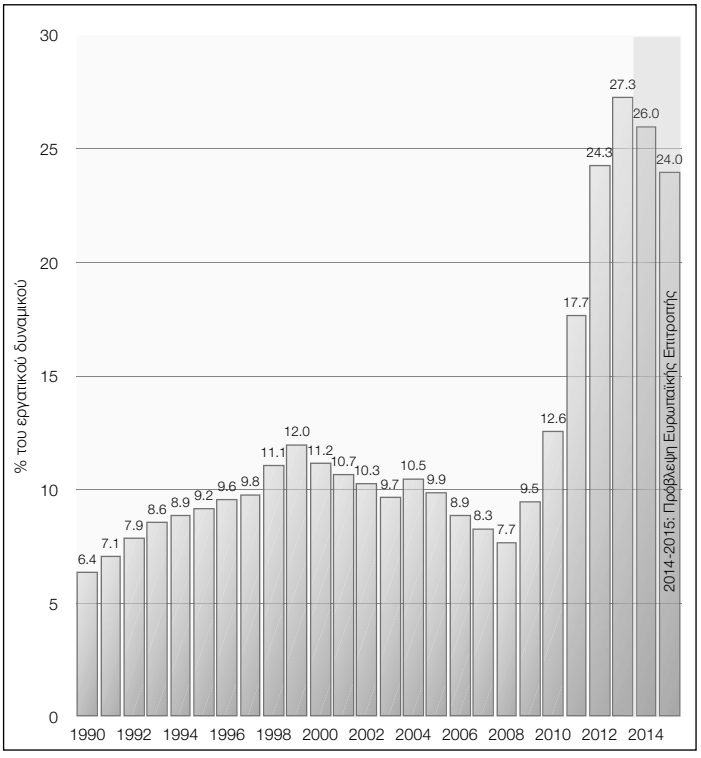

***Πηγή**: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.*

Το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά το 2009-2013 σε 27,3% σε μέσο επίπεδο (με βάση τον ορισμό της Eurostat, Διάγραμμα 72) και ο λόγος ανέργων / απασχολουμένων υπερβαίνει σήμερα το 1/3 (που σημαίνει ότι σε κάθε τρεις εργαζόμενους αντιστοιχεί περίπου ένας άνεργος). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ποσοστό ανεργίας πρόκειται να μειωθεί κατά το 2014 στο 26,0% (σε μέσο ετήσιο επίπεδο), ενώ η αύξηση της απασχόλησης θα ανέλθει σε περίπου 20.000 άτομα.

Διάγραμμα 73
Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολουμένων
(1985-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

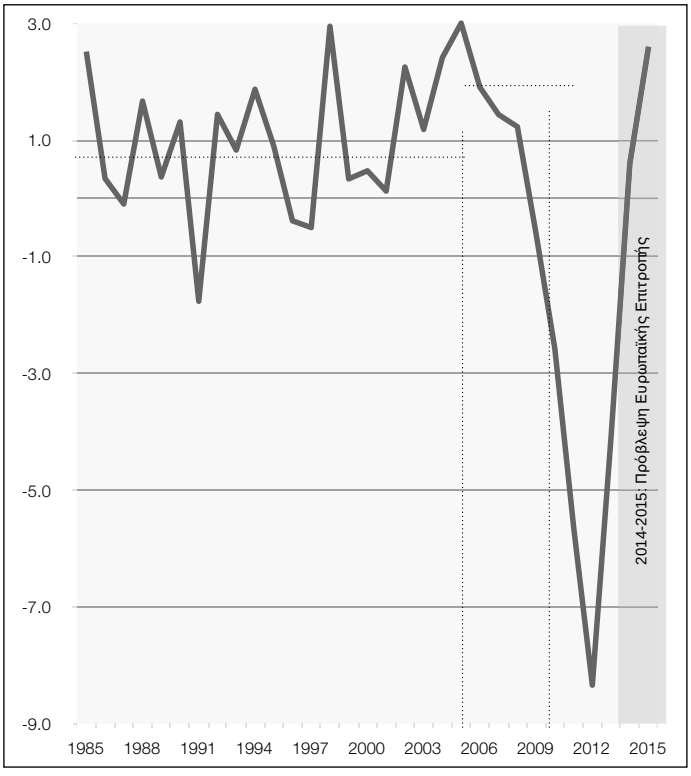

***Πηγή**: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.*

Η μείωση του αριθμού των απασχολουμένων στην διάρκεια της προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας (2010-2013) ανήλθε σωρευτικά σε 19,2%. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ακυρώθηκε το σύνολο της προόδου που είχε πραγματοποιήσει η ελληνική οικονομία κατά τα δεκαεπτά έτη 1992-2008, όταν δημιούργησε 900.000 θέσεις εργασίας. Αυτή η διαπίστωση δείχνει το μέγεθος της προσπάθειας που πρέπει να γίνει μελλοντικά, επί μακρά σειρά ετών (όχι λιγότερα των 20 ετών), ώστε η απασχόληση στην Ελλάδα να επανέλθει στα επίπεδα του 2008.

Διάγραμμα 74
Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές
(1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

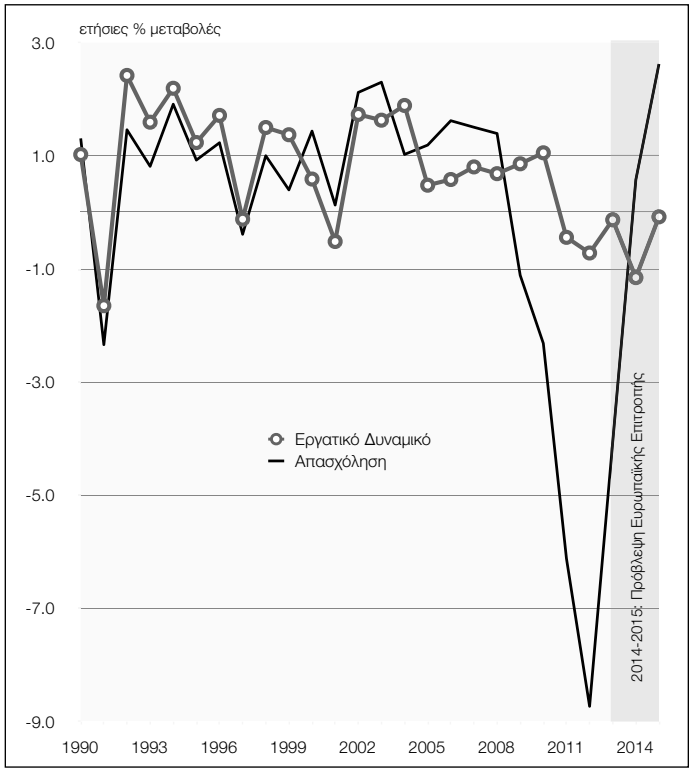

***Πηγή**: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.*

Η μείωση της απασχόλησης κατά 19,2%, στη διάρκεια της τετραετίας 2010-2013 έναντι του 2009, οδήγησε βέβαια σε μεγάλη αύξηση της ανεργίας, κατά 926.000 άτομα. Εάν σε αυτά προσθέσουμε και την αύξηση της ανεργίας κατά το 2009, πριν την έναρξη της διαδικασίας προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας, η συνολική απώλεια απασχόλησης ανέρχεται σε 955.000 άτομα.

Παρά το γεγονός ότι η αύξηση της ανεργίας κατά το 2010-2013 έναντι του 2009 προήλθε από την δραματική μείωση της απασχόλησης θα πρέπει να λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι το εργατικό δυναμικό (που συμμετέχει στη διαμόρφωση του ποσοστού ανεργίας) δεν μειώθηκε, όπως θα ήταν αναμενόμενο, αλλά παρέμεινε περίπου σταθερό (ακριβέστερα, μειώθηκε μόνο κατά 12.000 άτομα). Εάν το εργατικό δυναμικό είχε μειωθεί εξαιτίας εκτεταμένης αποθάρρυνσης των ανέργων, οι οποίοι θα είχαν αποχωρήσει από την αγορά εργασίας και θα είχαν προσχωρήσει στον μη ενεργό πληθυσμό (επομένως δεν θα εθεωρούντο άνεργοι σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό, άρα δεν θα είχαν προσμετρηθεί ως τέτοιοι) το ποσοστό ανεργίας δεν θα

είχε προσεγγίσει το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό του 27,3% κατά το 2013. Έτσι, το γεγονός ότι οι άνεργοι δεν παραιτούνται της προσπάθειας να έχουν πρόσβαση στην εργασία και παραμένουν στην αγορά εργασίας, επιτρέπει την ορθότερη καταγραφή του μεγέθους του προβλήματος της ανεργίας[16].

Πιο αναλυτικά, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 74, η δραματική μείωση της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη μείωση του εργατικού δυναμικού.

Ένα πρόσθετο στοιχείο που δείχνει την προσπάθεια των εργαζομένων, εν μέσω κρίσης, περιστολής του δανεισμού και υπερχρέωσης, να αντιμετωπίσουν την μείωση του εισοδήματός τους προσφέροντας περισσότερη εργασία, είναι η αύξηση των ωρών εργασίας (Διάγραμμα 75). Ο μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ακολουθούσε πτωτική τάση έως το 2008, η οποία στη συνέχεια μεταστράφηκε σε άνοδο.

Πιο συγκεκριμένα, **ο μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας** ανά απασχολούμενο παρουσίασε μείωση από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 2000: Από το επίπεδο των 2.100 ωρών εργασίας ετησίως μειώθηκε μέχρι τις 1.950 ώρες το 2008. Αυτή η μεταβολή εξηγείται πιθανότατα από τις ιδιαίτερες συνθήκες της δεκαετίας του 2000, δηλαδή από την άνοδο της αγοραστικής δύναμης των μισθών και από την επέκταση του δανεισμού, η οποία επέτρεπε στα νοικοκυριά να καλύπτουν την διαφορά ανάμεσα στο τρέχον εισόδημά τους και τις καταναλωτικές τους ανάγκες (οι οποίες ακολουθούσαν αναγκαστικά την γενικότερη πορεία οικονομικής ευημερίας εκείνης της εποχής). Με την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και την συνακόλουθη περιστολή της τραπεζικής πίστης, με την προσπάθεια των νοικοκυριών να μειώσουν τον δανεισμό τους, με την μείωση των μισθών και την άνοδο της ανεργίας, οι εργαζόμενοι αναγκάστηκαν να προσφέρουν περισσότερες ώρες εργασίας για να αντιμετωπίσουν τα εντεινόμενα οικονομικά προβλήματα. Ως αποτέλεσμα, **ο μέσος χρόνος εργασίας** αυξήθηκε επί μία πενταετία και πρόκειται να συνεχιστεί και κατά το 2014-2015 πλησιάζοντας και πάλι το επίπεδο των 2.100 ωρών. Αυτή η επιδίωξη των μισθωτών και γενικότερα των εργαζομένων να επεκτείνουν τα ωράρια εργασίας αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι επιθυμούν να προσφέρουν περισσότερη εργασία με την μορφή των υπερωριών ή άλλων μορφών επέκτασης του εργάσιμου χρόνου.

16. Παραμένουν ωστόσο άλλα προβλήματα υπολογισμού του ποσοστού ανεργίας, όπως ότι θεωρούνται απασχολούμενοι ακόμη και όσοι εργάζονται έστω μία ώρα την εβδομάδα, και άλλα.

Διάγραμμα 75
Μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο
(1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

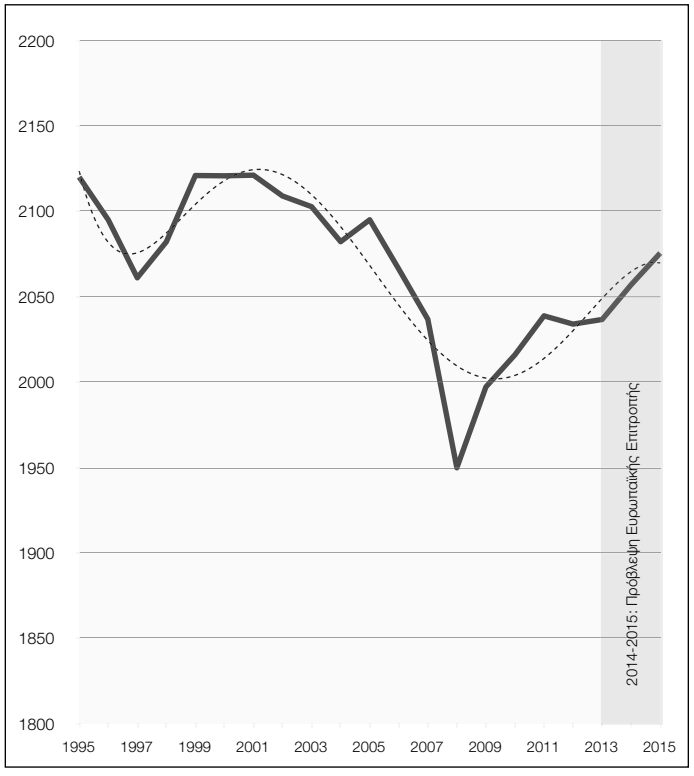

***Πηγή**: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Συνοψίζοντας, **η αυξημένη προσφορά εργασίας** από το εργατικό δυναμικό της χώρας αποκτά τρεις μορφές: **Η πρώτη μορφή** είναι η παραμονή των ανέργων στην αγορά εργασίας, οι οποίοι υπό άλλες, λιγότερο δυσμενείς, συνθήκες θα αποσύρονταν στον μη ενεργό πληθυσμό. Πρόκειται για εργαζόμενους που κατέστησαν άνεργοι και εξακολουθούν να αναζητούν ενεργητικά εργασία. **Η δεύτερη μορφή** είναι η εμφάνιση νεο-εισερχομένων στην αγορά εργασίας, δηλαδή ανέργων που δεν έχουν εργαστεί στο παρελθόν και αναζητούν ενεργητικά εργασία. **Η τρίτη μορφή** είναι η προσφορά περισσοτέρων ωρών εργασίας που περιγράψαμε μόλις παραπάνω. Παρατηρούμε, λοιπόν ότι επί σειρά ετών δραματικής πτώσης των ευκαιριών απασχόλησης υπάρχει αυξημένη προσφορά εργασίας από το εργατικό δυναμικό, με τις τρεις παραπάνω μορφές.

Διάγραμμα 76
ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές
(2006-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

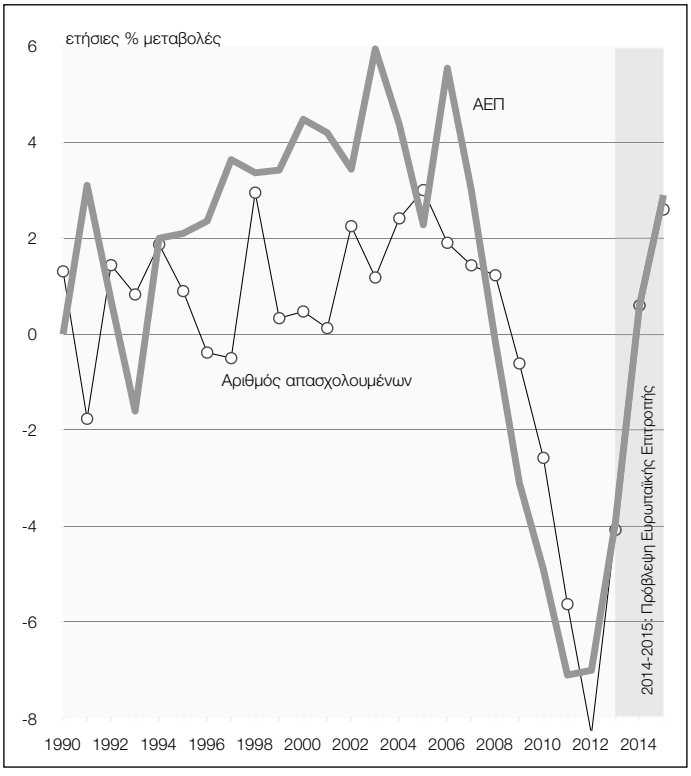

***Πηγή**: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Ameco Database.*

Η ραγδαία μείωση της απασχόλησης κατά την τετραετία 2010-2013 σχετιζόταν άμεσα με τις μεγάλες μειώσεις της παραγωγής κατά την ίδια περίοδο. Οι παράλληλες μειώσεις του ΑΕΠ και της απασχόλησης φαίνονται στο Διάγραμμα 76. Η συρρίκνωση του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε κατά ένα μικρό μέρος και με μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας[17]. Πρόκειται, όμως, για πολύ μικρή μείωση (2,3%) έτσι ώστε τελικά σχεδόν ολόκληρο το βάρος της ύφεσης μεταφέρθηκε στην αγορά εργασίας και προκάλεσε την δραματική μείωση της απασχόλησης.

Για το 2014, η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τόσο για το ΑΕΠ όσο και για την απασχόληση είναι ότι θα υπάρξει μεγέθυνση 0,6%. Προϋποθέσεις για να συμβούν αυτά, είναι η μηδενική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, η σχετικά μεγάλη αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και η ανάκαμψη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

17. Η απόσταση μεταξύ των δύο καμπυλών του Διαγράμματος 76, δηλαδή της % μεταβολής του προϊόντος και της απασχόλησης, ισούται με την % μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας.

Διάγραμμα 77
ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός
(1990-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

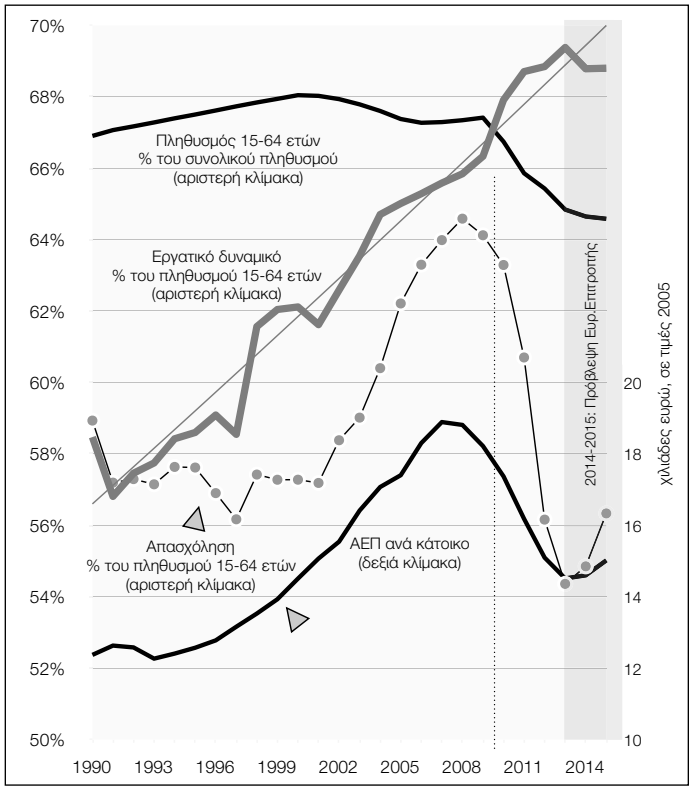

***Πηγή**: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ και Εθνικοί Λογαριασμοί.*

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 77, **οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού** κατά το 2009-2013 επιτάχυναν την ανοδική πορεία του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στην αγορά εργασίας (όπου ως ποσοστό συμμετοχής νοείται το εργατικό δυναμικό ως ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών). Με άλλα λόγια, στη διάρκεια της κρίσης μια μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών συμμετείχε στην αγορά εργασίας. Όπως τονίσαμε παραπάνω αυτό συνέβη επειδή τα νοικοκυριά επιχειρούν να αναπληρώσουν το χαμένο εισόδημά τους. Όπως φαίνεται στο ίδιο Διάγραμμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει απότομη κάμψη στο ποσοστό συμμετοχής για την διετία 2014-2015. Προβλέπει, επομένως, αλλαγή συμπεριφοράς του εργατικού δυναμικού όσον αφορά την αναζήτηση εργασίας ή την παραμονή στην απασχόληση. Αυτό αποτελεί σημαντική προϋπόθεση της πρόβλεψης ότι το ποσοστό ανεργίας θα μειωθεί από 27,3% σε 26%.

Στο ίδιο Διάγραμμα 77 φαίνεται ότι ο δημογραφικός δείκτης του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού, φθίνει. Αυτά σημαί-

νουν ότι μια μικρότερη μερίδα του πληθυσμού έχει εργάσιμη ηλικία, και ότι από αυτή τη μερίδα ένα αυξανόμενο ποσοστό εμφανίζεται στην αγορά εργασίας για να εργαστεί παρόλο που οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώνονται παράλληλα με την συρρίκνωση του προϊόντος (Διάγραμμα 1, βλ. την καμπύλη του ΑΕΠ ανά κάτοικο). Αυτές οι εξελίξεις έχουν οδηγήσει σε μεγάλη πτώση της αναλογίας (απασχολούμενοι) / (πληθυσμός 15-64 ετών). Όπως φαίνεται στο ίδιο Διάγραμμα 77, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει μεταστροφή αυτής της αναλογίας από το 2014 επειδή εκτιμά ότι η απασχόληση θα αυξηθεί κατά περίπου 25.000 άτομα.

Διάγραμμα 78
Μεταβολές αριθμού μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων
(1995-2013 και πρόβλεψη 2014-2015)

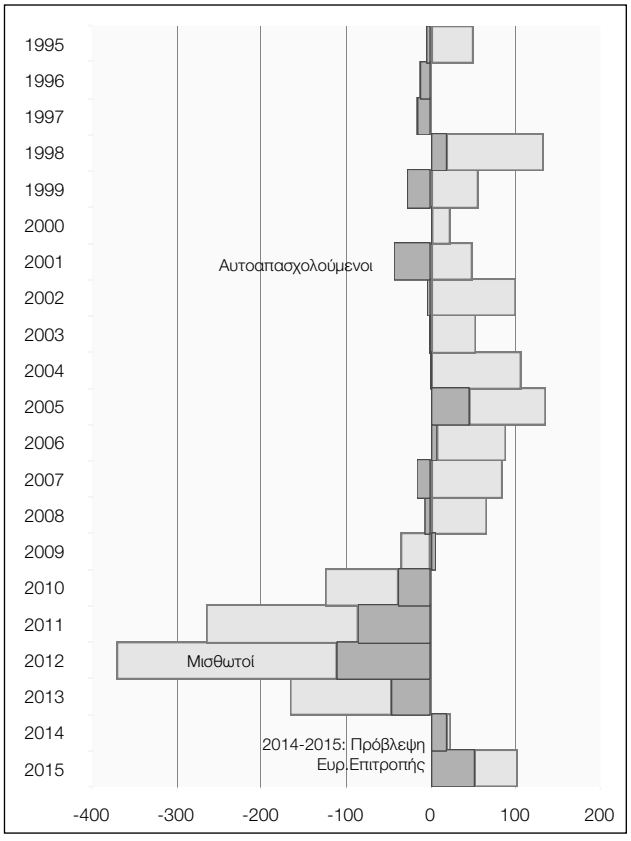

***Πηγή**: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.*

Ο αριθμός όσων εργάζονται με αυτοαπασχόληση κυμάνθηκε, από το 1973 έως το 2009, μεταξύ 1,60 και 1,75 εκατομμυρίων ατόμων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 78, μετά το 2008, οι μειώσεις του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων (μετά από εξομάλυνση για να απαλειφθούν οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις) ήταν μεγάλες, όπως εξάλλου

και οι μειώσεις των μισθωτών. Η κρίση, επομένως, θίγει αμφότερες τις κατηγορίες εργαζομένων. Είναι αξιοσημείωτο ότι για το 2014, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει αύξηση του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων κατά 19.000 άτομα (παράλληλα με αύξηση του αριθμού των μισθωτών μόνον κατά 5.000), ενώ για το 2015 προβλέπει αύξηση περίπου 50.000 αυτοαπασχολουμένων (έναντι 50.000 μισθωτών).

Μία αξιοσημείωτη μεταβολή που εμφανίστηκε στη διάρκεια του 2013 αφορά την απασχόληση, το εργατικό δυναμικό και την ανεργία των νέων ηλικίας 15 έως 24 ετών. Το ποσοστό ανεργίας αυτής της μερίδας του εργατικού δυναμικού αυξήθηκε κατακόρυφα στη διάρκεια της κρίσης και έφθασε στο ανώτατο σημείο του τον Φεβρουάριο του 2013, όταν υπερέβη ελαφρώς το επίπεδο του 60%. Από τον Μάρτιο του 2013, όμως, η πορεία του ποσοστού ανεργίας μεταστράφηκε σε πτωτική. Μολονότι ο ρυθμός μείωσης του ποσοστού ανεργίας των νέων παρέμεινε πολύ χαμηλός μέχρι το τέλος του 2013, η αλλαγή τάσης που παρατηρήθηκε τον Μάρτιο είναι ευδιάκριτη.

Παρ' όλα αυτά, η ανάλυση του ποσοστού ανεργίας στις συνιστώσες του, δηλαδή την απασχόληση και το εργατικό δυναμικό, δείχνει ότι πίσω από αυτήν την εκ πρώτης όψεως ενθαρρυντική πτώση του ποσοστού ανεργίας των νέων, **αποκρύπτονται εξελίξεις που δεν είναι ιδιαίτερα θετικές**:

Πρώτον, το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ποσοστού ανεργίας των νέων ηλικίας 15-24 ετών οφείλεται σε μαζική υποχώρηση του εργατικού δυναμικού της εν λόγω ηλικιακής κατηγορίας. Πρόκειται για αποχώρηση από την αγορά εργασίας περίπου 40.000, δηλαδή του 12% του εργατικού δυναμικού ηλικίας 15-24 ετών. **Δεύτερον**, ένα μικρό μόνο μέρος της μείωσης του ποσοστού ανεργίας των νέων οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησης κατά περίπου 6.000 άτομα.

Όσον αφορά **τις αιτίες αυτών των μεταβολών** δεν είναι δυνατό να τις ελέγξουμε με βάση τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, μπορούμε ωστόσο να κάνουμε κάποιες εύλογες υποθέσεις: Ένα μέρος της μείωσης του εργατικού δυναμικού οφείλεται πιθανότατα στην μετανάστευση των νέων, η οποία κατά τα φαινόμενα δεν διατηρείται πλέον στα στενά περιθώρια της πρώτης διετίας της κρίσης. Οι άλλοι παράγοντες που εμφανίζονται ως πιθανότερες αιτίες μείωσης του εργατικού δυναμικού είναι η αποθάρρυνση εξαιτίας του υψηλού ποσοστού ανεργίας των νέων που παραμένει στην περιοχή του 60% (ακριβέστερα ανέρχεται σε 57% ή 171.000 άτομα). Πιθανότατα η αποθάρρυνση σε πολλές περιπτώσεις να σχετίζεται με εκπαιδευτικές ευκαιρίες που εμφανίζονται συχνά ως διέξοδος στην αδράνεια και την καταθλιπτική καθημερινότητα της ανεργίας. **Όσον αφορά την αύξηση της απασχόλησης, γνωρίζουμε από εμπειρικά στοιχεία που διαθέτει το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ ότι πρόκειται για πρόσκαιρη και μερική απασχόληση, εργασία με voucher, ένταξη σε προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης αμειβόμενης με χαμηλούς μισθούς, κλπ.** Τα στοιχεία στα οποία έγινε αναφορά αμέσως παραπάνω, αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 79.

Διάγραμμα 79

Απασχόληση, εργατικό δυναμικό και ανεργία των νέων ηλικίας 15-24 ετών (α΄ τρίμηνο 2010 έως δ΄ τρίμηνο 2013)

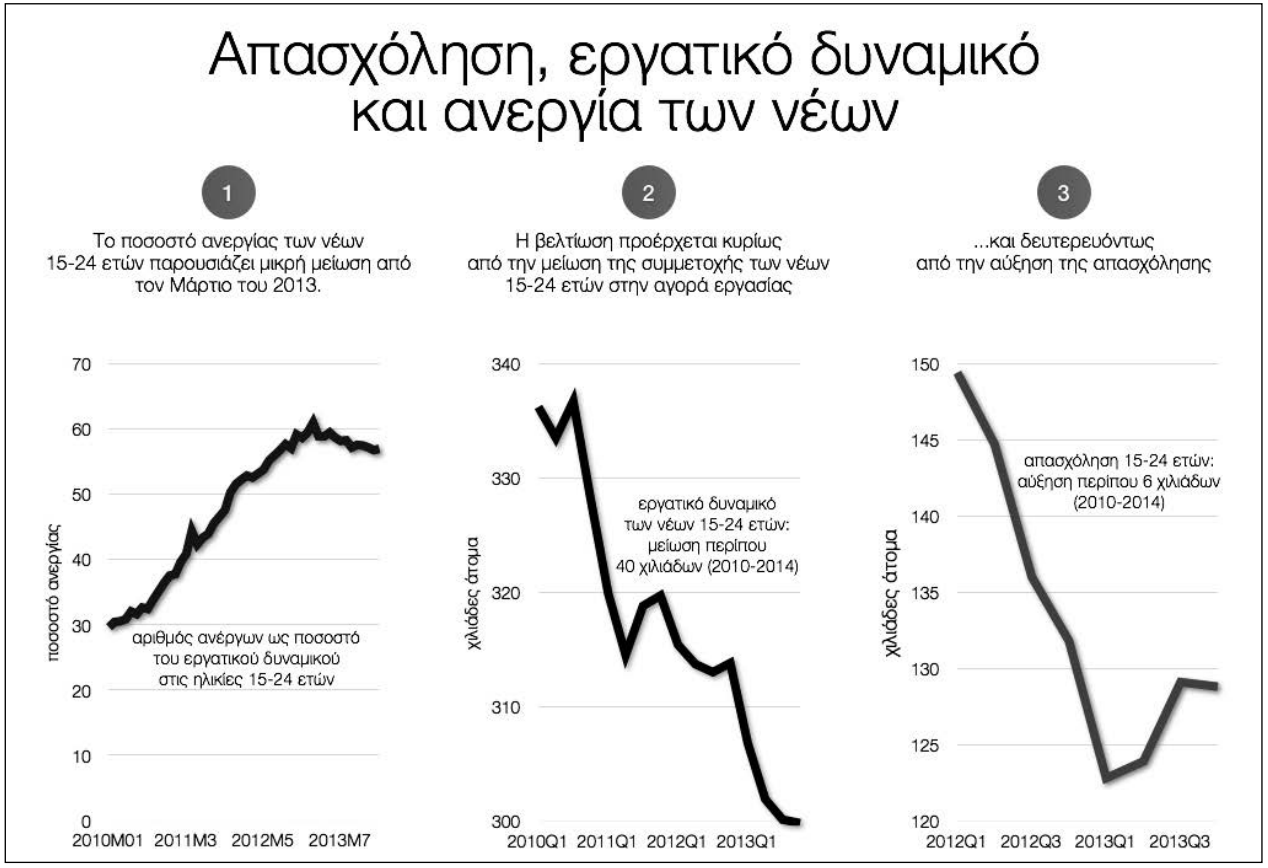

***Πηγή**: Eurostat και ΕΛΣΤΑΤ, Ιούνιος 2014.*

Στο Διάγραμμα 80 φαίνονται οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού των νέων ηλικίας 15-24 ετών και οι αντίστοιχες μεταβολές των ηλικιών άνω των 25 ετών. Από την σύγκριση προκύπτει ότι το φαινόμενο της μείωσης του εργατικού δυναμικού αφορούσε, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 2013, αποκλειστικά την ηλικιακή κατηγορία των νέων. Αντίθετα, το εργατικό δυναμικό άνω των 25 ετών παρουσίασε αυξητική τάση από το τρίτο τρίμηνο του 2012, γεγονός που ενδεχομένως σχετίζεται με τα δυσμενή για τους εργαζόμενους μέτρα του δευτέρου μνημονίου (που αφορούσαν την μεγάλη κατηγορία των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα).

Διάγραμμα 80
Εργατικό δυναμικό των νέων ηλικίας 15-24 ετών και άνω των 25 ετών
(α΄ τρίμηνο 2010 έως δ΄ τρίμηνο 2013)

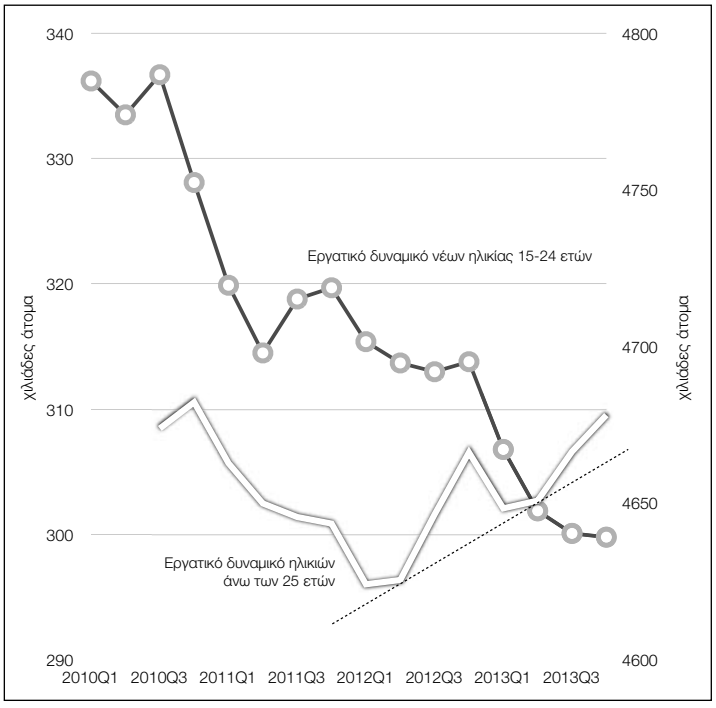

Πηγή: *ΕΛΣΤΑΤ.*

5.2. Η Απασχόληση & η Ανεργία το Α΄ τρίμηνο του 2014

Η εκρηκτική αύξηση των ανέργων από το 2010 και μετά είχε ως αποτέλεσμα την εκτίναξη του ποσοστού ανεργίας πολύ πάνω από το 1/4 του εργατικού δυναμικού της χώρας, ιδιαίτερα τα τελευταία δύο χρόνια.

Ειδικότερα, κατά το Α΄ τρίμηνο του 2014 το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 27,8% του εργατικού δυναμικού και οι άνεργοι να ξεπερνούν το 1.342.300 άνδρες και

γυναίκες. Το ποσοστό ανεργίας διατηρήθηκε στα ίδια επίπεδα σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό ανεργίας του Α΄ τριμήνου του 2013, καθώς αυξήθηκε μόλις κατά 0,2 ποσοστιαίες μονάδες.

Η συρρίκνωση της απασχόλησης το ίδιο χρονικό διάστημα είχε ως αποτέλεσμα η αναλογία τους στο σύνολο του παραγωγικού πληθυσμού 15-64 ετών να ανέρχεται μόλις στο 49,34% από 60,74% το 2010, με τον αριθμό των απασχολούμενων να διαμορφώνεται το Α΄ τρίμηνο του 2014 σε 3.483.700 άνδρες και γυναίκες.

5.2.1. Εργατικό Δυναμικό και απασχόληση: χαρακτηριστικά και μεταβολές

Στο Α΄ τρίμηνο του 2014 το εργατικό δυναμικό της χώρας ανέρχεται σε 4.826.000 άνδρες και γυναίκες, από τα οποία το 43,8% είναι γυναίκες. Σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο το εργατικό δυναμικό μειώθηκε κατά 14.200 άτομα. Η μείωση αυτή αφορά μόνο το εργατικό δυναμικό των ανδρών, καθώς το εργατικό δυναμικό των γυναικών αυξήθηκε κατά 9.100 γυναίκες.

Η απασχόληση των νέων μέχρι 29 ετών ανέρχεται σε 448.100 νέους (το 41,6% εξ αυτών είναι νέες γυναίκες) και αναλογούν πλέον στο 12,9% του συνόλου των απασχολούμενων.

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 63,3% εργάζονται ως μισθωτοί, λίγο πάνω από το 1/4 είναι αυτοαπασχολούμενοι, το 6,4% είναι εργοδότες και το 4,6% συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Η γυναικεία απασχόληση αναλογεί στο 41,6% της συνολικής απασχόλησης, στο 27,1% όσων απασχολούνται ως εργοδότες, στο 31,8% των αυτοαπασχολούμενων, στο 45,3% των μισθωτών και αποτελούν τα 2/3 περίπου των συμβοηθούντων μελών (65,6%).

Σε σχέση με το προηγούμενο έτος, η απασχόληση μειώθηκε μόλις κατά 20.500 άτομα, μείωση που αφορά κυρίως τους άνδρες και που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μείωση της απασχόλησης της ηλικιακής ομάδας των νέων μέχρι 29 ετών (Πίνακας 6).

Πίνακας 6: Εργατικό Δυναμικό και μεταβολές 2013-2014

	Εργατικό Δυναμικό 2014, (σε χιλ.)				Μεταβολές 2013-2014		
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	% Ανεργίας	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
Σύνολο	**4.826,0**	**3.483,7**	**1.342,3**	**27,8**	**-14,2**	**-20,5**	**6,3**
15-29 ετών	852,9	448,1	404,8	47,5	-40,8	-17,7	-23,1
30 ετών & άνω	3.973,1	3.035,6	937,5	23,6	26,6	-2,8	29,4
Άνδρες	**2.712,6**	**2.034,8**	**677,8**	**25,0**	**-23,3**	**-20,5**	**-2,8**
15-29 ετών	455,5	250,8	204,7	44,9	-28,3	-15,0	-13,2
30 ετών & άνω	2.257,1	1.784,0	473,1	21,0	5,0	-5,5	10,4
Γυναίκες	**2.113,4**	**1.448,9**	**664,5**	**31,4**	**9,1**	**0,0**	**9,1**
15-29 ετών	397,4	197,3	200,1	50,4	-12,5	-2,7	-9,9
30 ετών & άνω	1.716,0	1.251,6	464,4	27,1	21,6	2,7	19,0

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2013, 2014 Α΄ τριμήνου.*

Η μισθωτή απασχόληση για πρώτη φορά μετά από μια πτωτική πορεία πέντε ετών, έχει θετικό πρόσημο η μεταβολή της, σε σχέση με το προηγούμενο έτος, ενώ μειώθηκαν οι υπόλοιπες κατηγορίες των απασχολουμένων. Οι σημαντικότερες μειώσεις παρατηρούνται στις κατηγορίες των εργοδοτών και των συμβοηθούντων μελών (Πίνακας 7).

Πίνακας 7: Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2008-2014

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)	Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση
2008	**4.567,2**	**375,2**	**961,6**	**2.954,9**	**275,4**
2009	**4.545,6**	**387,3**	**966,9**	**2.928,4**	**263,1**
2010	**4.446,0**	**358,7**	**984,8**	**2.842,4**	**260,1**
2011	**4.165,5**	**327,7**	**953,9**	**2.652,6**	**231,3**
2012	**3.785,0**	**276,5**	**917,2**	**2.399,7**	**191,6**
2013	**3.504,2**	**240,5**	**898,7**	**2.192,5**	**172,5**
2014	**3.483,7**	**224,3**	**892,2**	**2.205,6**	**161,6**
2013 - 2014	**-20,5**	**-16,2**	**-6,5**	**13,1**	**-10,9**
2013 - 2014 (%)	**-0,6%**	-6,7%	-0,7%	0,6%	-6,3%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008 - 2014 Α΄ τριμήνου.*

Ειδικότερα με **μερική απασχόληση** εργάζονται 320.180 άνδρες και γυναίκες, ενώ το ποσοστό της ανήλθε στο 9,2% έναντι 8,8% του προηγούμενου έτους. Η αύξηση του ποσοστού της μερικής απασχόλησης αναλογεί σε 12.300 περίπου θέσεις εργασίας, όπου σε συνδυασμό με την μείωση που επήλθε στην συνολική απασχόληση είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των πλήρως απασχολούμενων κατά 32.800 θέσεις εργασίας ανδρών και γυναικών (Πίνακας 8).

Αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης είναι η συρρίκνωση της πλήρους απασχόλησης καθ' **όλη τη διάρκεια της περιόδου καθώς χάθηκαν 1.136.105 (26,4%) αντίστοιχες θέσεις εργασίας σε σχέση με το 2008**. Αντίθετα την ίδια περίοδο, **οι θέσεις μερικής απασχόλησης αυξήθηκαν** περίπου κατά 52.700 και ποσοστό 19,7%, με πάνω από το 80% της αύξησης να αναλογεί στις μεταβολές των δύο τελευταίων ετών.

Πίνακας 8: Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2008-2014

ΕΙΔΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2013-2014	(%)
ΣΥΝΟΛΟ	**4.567,2**	**4.545,6**	**4.446,0**	**4.165,5**	**3.785,0**	**3.504,2**	**3.483,7**	**-20,5**	**-0,6%**
Πλήρης	4.299,7	4.263,1	4.156,8	3.877,7	3.508,2	3.196,3	3.163,5	-32,8	-1,0%
Μερική	**267,5**	**282,4**	**289,2**	**287,8**	**276,8**	**307,9**	**320,2**	**12,3**	**4,0%**
Μερική (%)	**6,2**	**6,2**	**6,5**	**6,9**	**7,3**	**8,8**	**9,2**		

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008 - 2014 Α΄ τριμήνου.*

Από τους 21 μονοψήφιους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, σε σχέση με το προηγούμενο έτος, η απασχόληση μειώθηκε σε 9 από αυτούς κατά 79.200 εργαζόμενους, αυξήθηκε η απασχόληση στους υπόλοιπους 11 κλάδους κατά 58.900 εργαζόμενους και παρέμεινε αμετάβλητη σε 1 κλάδο (Παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου κλπ.). Κατασκευές, Μεταποίηση, Χονδρικό και λιανικό εμπόριο και Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας & κοινωνικής μέριμνας είναι οι κυριότεροι κλάδοι στους οποίους μειώθηκε η απασχόληση και στους οποίους αναλογεί το 80% περίπου της μεταβολής των 9 μονοψήφιων κλάδων που μειώθηκε η απασχόληση.

Οι κλάδοι οι οποίοι αύξησαν την απασχόλησή τους είναι κυρίως τρεις: Εκπαίδευση, Διοικητικές & υποστηρικτικές δραστηριότητες και Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος & εστίασης, στους οποίους αναλογεί 81% περίπου της μεταβολής των 11 μονοψήφιων κλάδων που αυξήθηκε η απασχόληση.

5.2.2. Χαρακτηριστικά και μεταβολές των ανέργων

Οι άνεργες γυναίκες αποτελούν τα δύο τελευταία έτη λιγότερο από το ήμισυ των ανέργων, ενώ οι νέοι άνεργοι με ηλικία μέχρι 29 ετών αναλογούν στο 30,0% των ανέργων το τελευταίο έτος.

Σε σχέση με το προηγούμενο έτος **οι άνεργοι** αυξήθηκαν μόλις κατά 6.500 ανέργους και ποσοστό 0,5%, το μικρότερο των τελευταίων ετών. Η μικρή αύξηση των ανέργων οφείλεται στις διαφορετικές μεταβολές που επήλθαν στις μεγάλες ηλικιακές ομάδες, (μειώνονται οι νέοι μέχρι 29 ετών και αυξάνονται οι άνεργοι άνω των 30 ετών & άνω).

Το ποσοστό ανεργίας των νέων μέχρι 29 ετών αν και μειώθηκε σε σχέση με το προηγούμενο έτος κατά 0,4 ποσοστιαίες μονάδες παραμένει υψηλό καθώς το 47,5% του εργατικού δυναμικού των νέων δεν εργάζεται.

Το ποσοστό ανεργίας των 30 ετών & άνω αντίθετα σε σχέση με το προηγούμενο έτος αυξήθηκε κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες διατηρώντας για δεύτερη συνεχή χρονιά το ποσοστό ανεργίας αυτών σχεδόν στο 1/4 του εργατικού δυναμικού των άνω των 30 ετών, (23,6% έναντι 23,0% το 2013).

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της εκρηκτικής αύξησης των ανέργων κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης είναι η σημαντική αύξηση των ανέργων και κατά συνέπεια του ποσοστού ανεργίας της ηλικιακής ομάδας των 30 ετών και άνω, καθώς αναλογούν πάνω από τα 3/4 της αύξησης των ανέργων που συντελέστηκε την εν λόγω περίοδο.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της περιόδου είναι **οι μεταβολές** που συντελέστηκαν στις κατηγορίες των μακροχρόνια ανέργων καθώς και των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν, όπου στις εν λόγω κατηγορίες αναλογούν 8 σε κάθε 10 ανέργους με τους οποίους αυξήθηκαν οι άνεργοι.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι και το 2011 **οι μακροχρόνιοι άνεργοι** αναλογούσαν μόλις στο 43,0% των ανέργων, ενώ πάνω από το ήμισυ των ανέργων είχαν διάρκεια ανεργίας από 1 μέχρι 11 μήνες στο 71,4% των ανέργων έναντι 63,6% που αναλογούσαν το προηγούμενο έτος. **Σήμερα, 7 στους 10 ανέργους είναι μακροχρόνιοι άνεργοι, ενώ μόλις το 26,0% των ανέργων έχει διάρκεια ανεργίας από 1 μέχρι 11 μήνες.**

Η αναλογία των νεοεισερχομένων ανέργων, δηλαδή όσων εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, σε σχέση με το σύνολο των ανέργων, παρέμεινε σχεδόν σταθερή σε σχέση με το 2013, και ανέρχεται σε 23,0% ή σε 308.400 ανέργους. Ομοίως και η αναλογία των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν παρέμεινε σχεδόν σταθερή σε σχέση με το 2013, και ανέρχεται σε 77,0% ή σε 1.033.900 ανέργους (Πίνακας 9).

Από το 2011 και μέχρι σήμερα η αναλογία των νεοεισερχόμενων ανέργων διατηρείται σταθερή και μικρότερη από το 1/4 του συνόλου των ανέργων και αντίστοιχα η αναλογία των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν υπερβαίνει τα 2/3 των ανέργων.

Πίνακας 9: Άνεργοι και διάρκεια αναζήτησης εργασίας 2008-2014

Διάρκεια Χρόνου Ανεργίας	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2013-2014	(%)
ΣΥΝΟΛΟ	**418,5**	**476,7**	**600,2**	**799,6**	**1.119,0**	**1.335,9**	**1.342,3**	**6,4**	**0,5%**
Τώρα θα αρχίσει να αναζητά εργασία	3,5	4,2	5,4	8,7	7,0	11,8	7,4	-4,4	-37,3%
Λιγότερο από 1 μήνα	22,5	30,5	29,4	42,0	38,7	35,9	25,1	-10,8	-30,1%
1 - 2 μήνες	70,4	84,9	95,8	121,0	129,9	103,1	78,7	-24,4	-23,7%
3 - 5 μήνες	74,5	98,4	117,9	136,8	155,3	151,2	127,3	-23,9	-15,8%
6 - 11 μήνες	55,3	72,2	98,6	135,1	177,3	184,2	145,2	-39,0	-21,2%
12 μήνες και άνω	192,1	186,2	252,7	355,8	610,6	849,5	958,7	109,2	12,9%
ΝΕΟΙ	140,8	139,7	142,7	184,4	271,9	312,4	308,4	-4,0	-1,3%
Έχουν εργαστεί στο παρελθόν	277,7	337,0	457,5	615,2	847,1	1.023,5	1.033,9	10,4	1,0%
Ποσοστό (%) Νέων Ανέργων	33,7	29,3	23,8	23,1	24,3	23,4	23,0		
Ποσοστό (%) Μακροχρόνια Ανέργων	45,9	39,1	42,1	44,5	54,6	63,6	71,4		

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008 - 2014 Α΄ τριμήνου.*

5.2.3. Η απασχόληση και η ανεργία στις περιφέρειες

Το ποσοστό ανεργίας το 2014 σε έξι περιφέρειες της χώρας είναι μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας, ενώ οι υπόλοιπες επτά περιφέρειες έχουν αντίστοιχα μικρότερο ποσοστό ανεργίας από το μέσο, (Διάγραμμα 81). Είναι χαρακτηριστικό ότι σε τρεις περιφέρειες όπου το ποσοστό ανεργίας είναι μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό της χώρας οι άνεργοι το πλησιάζουν το 30,0% του εργατικού δυναμικού, (Νότιο Αιγαίο, Κεντρική Μακεδονία και Δυτική Ελλάδα).

Σε σχέση με το προηγούμενο έτος το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κυρίως σε πέντε περιφέρειες, (Νότιο Αιγαίο, Ιόνια Νησιά, Πελοπόννησος, Δυτική Ελλάδα και Ήπειρο), καθώς στις εν λόγω περιφέρειες μειώθηκε η απασχόληση και αυξήθηκαν οι άνεργοι, (Πίνακας 10).

Αντίθετα, το ποσοστό ανεργίας σε σχέση με το προηγούμενο έτος μειώθηκε κυρίως σε δύο (Δυτική Μακεδονία και Ανατολική Μακεδονία & Θράκη), καθώς στις εν λόγω περιφέρειες αυξήθηκε η απασχόληση και μειώθηκαν οι άνεργοι.

Πίνακας 10: Το Εργατικό Δυναμικό στις περιφέρειες της χώρας, 2014

Περιφέρειες (σε χιλ.)	Εργατικό Δυναμικό 2014				Εργατικό Δυναμικό 2013-2014		
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	% Ανεργίας	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	**4.826,0**	**3.483,7**	**1.342,3**	**27,8**	**-14,2**	**-20,5**	**6,3**
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	256,1	191,0	65,1	25,4	1,4	4,3	-2,9
Κεντρική Μακεδονία	781,1	547,8	233,3	29,9	-15,3	-11,7	-3,6
Δυτική Μακεδονία	113,5	81,2	32,3	28,5	0,7	4,5	-3,8
Ήπειρος	142,6	101,9	40,7	28,5	-1,0	-3,3	2,3
Θεσσαλία	314,1	235,0	79,2	25,2	-4,0	-1,7	-2,2
Ιόνια Νησιά	90,6	65,8	24,8	27,4	-0,6	-4,6	4,0
Δυτική Ελλάδα	282,0	198,2	83,8	29,7	1,1	-6,9	8,0
Στερεά Ελλάδα	238,9	173,0	65,9	27,6	3,2	3,7	-0,5
Αττική	1.845,9	1.328,2	517,8	28,1	7,3	15,8	-8,5
Πελοπόννησος	245,4	187,9	57,5	23,4	-0,1	-6,9	6,8
Βόρειο Αιγαίο	81,9	61,9	20,0	24,4	-3,4	-2,8	-0,7
Νότιο Αιγαίο	155,0	108,0	47,0	30,3	2,9	-6,2	9,1
Κρήτη	279,0	203,8	75,2	27,0	-6,2	-4,8	-1,4

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2013, 2014 Α΄ τριμήνου.*

Διάγραμμα 81
Το ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες της χώρας 2013-2014

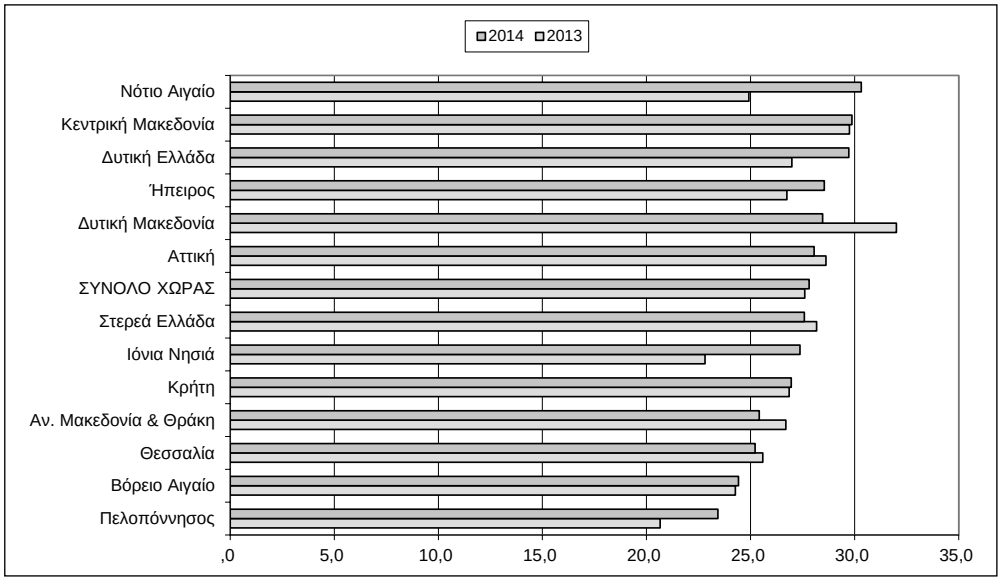

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2013, 2014 Α΄ τριμήνου.*

5.2.4. Η απασχόληση και η ανεργία της ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών

Οι δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα και σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης αποδεικνύουν ότι η ύφεση (-25%) και η ανεργία (28%) στην Ελλάδα δεν αποτελούν παράπλευρες απώλειες της οικονομικής κρίσης. Αντίθετα, συνιστούν αναμενόμενα αρνητικά αποτελέσματα των ασκούμενων πολιτικών, οι οποίες ουσιαστικά μεταφέρουν τους πόρους της οικονομίας στο έλλειμμα και το χρέος.

Οι επιλογές αυτές στέρησαν τη ελληνική οικονομία από πόρους για επενδύσεις, ανάπτυξη και απασχόληση. Τροφοδότησαν μία αργή και βασανιστική για τους πολίτες αποκλιμάκωση του ελλείμματος (λήψη μέτρων λιτότητας 63 δις ευρώ για μείωση του δημόσιου ελλείμματος κατά 28 δις ευρώ). Παράλληλα, η πτώση (2009-2013) των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα στα επίπεδα του 1994, **δημιούργησαν ανησυχητικές συνθήκες αποεπένδυσης**, με την έννοια της απώλειας σημαντικού τμήματος του παραγωγικού δυναμικού της ελληνικής οικονομίας **(το 10% της απώλειας του 25% του ΑΕΠ οφείλεται στην αποεπένδυση)**. Έτσι, είναι σαφές ότι η κατάσταση αυτή, μεταξύ των άλλων, οφείλεται στην ανεργία, την αποεπένδυση και την δημοσιονομική «αβεβαιότητα». Η έρευνα καταλήγει ότι, μεταξύ των άλλων, η ανασυγκρότηση και η αναδιάρθρωση του εγχώριου παραγωγικού συστήματος, με άξονα τη μεταποιητική δραστηριότητα, ιδιαίτερα διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών, και την υλοποίηση δράσεων καινοτομίας είναι η πρόκληση του μέλλοντος για την ανάπτυξη και την απασχόληση.

Με άλλα λόγια, όσο αποδομείται και απαξιώνεται το παραγωγικό και τεχνολογικό υπόβαθρο της ελληνικής οικονομίας, τόσο θα σπανίζει η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η παραγωγική ανασυγκρότηση της οικονομίας θα καθυστερεί. Αυτό σημαίνει ότι η θεσμική υποβάθμιση της εργασίας και των μισθών, εκ του αποτελέσματος, επιδείνωσε τους όρους κατανομής των πόρων και διεύρυνε τις ανισορροπίες και τις αντιφάσεις στην αγορά εργασίας.

Η κατάσταση αυτή, επιδείνωσε δραματικά την απασχόληση παρά την εξαφάνιση των λεγόμενων «δυσκαμψιών» (ρυθμίσεις) της αγοράς εργασίας καθυστερώντας την έξοδο από την κρίση. Ειδικότερα επιδείνωσε και διατήρησε σε υψηλά επίπεδα στην Ελλάδα την ανεργία των νέων 15-24 ετών (58%) καθώς και την ομάδα ηλικιών 45-64 ετών (20,3%) (ΕΛΣΤΑΤ, Α΄ τρίμηνο 2014).

5.2.4.1. Η αγορά εργασίας της ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών

Η συμμετοχή της ηλικιακής ομάδας των 45-64 ετών στον παραγωγικό πληθυσμό 15-64 ετών κατά το Α΄ τρίμηνο του 2014 αποτυπώνεται στον Πίνακα 11.

Πίνακας 11: Κατάσταση απασχόλησης ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών

	Πληθυσμός	Εργατικό Δυναμικό	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη οικονομικά ενεργοί	% Ανεργίας
και τα δύο φύλα	2.880,6	1.772,2	1.413,3	358,9	1.108,4	20,3
Άνδρες	1.389,4	1.027,7	837,6	190,1	361,6	18,5
Γυναίκες	1.491,2	744,5	575,7	168,8	746,7	22,7
Συμμετοχή (%) στους 15-64						
και τα δύο φύλα	40,8%	37,2%	41,2%	**26,9%**	**48,2%**	
Γυναίκες 45-64 (%)	**51,8%**	**42,0%**	**40,7%**	**47,0%**	**67,4%**	

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

Πιο συγκεκριμένα:

- Συμμετέχει με ποσοστό 41% στον πληθυσμό και στην απασχόληση.
- Η συμμετοχή στους ανέργους μειώνεται στο 27% ενώ στον μη ενεργό πληθυσμό η συμμετοχή αυξάνεται στο 48%.
- Οι γυναίκες 45-64 ετών αποτελούν στην εν λόγω ηλικιακή ομάδα πάνω από το ήμισυ του πληθυσμού (51,8%), το 40,7% των απασχολούμενων, το 47,0% των ανέργων και πάνω από τα 2/3 του μη ενεργού πληθυσμού (67,4%).
- Το ποσοστό ανεργίας 45-64 ετών είναι 20,3%, δηλαδή ένας στους πέντε είναι άνεργος.

Πίνακας 12: Απασχολούμενοι κατά θέση στην επιχείρηση

	45-64 ετών		15-64 ετών		Συμμετοχή (%) στους 15-64
ΣΥΝΟΛΟ	1.413,3	100%	3.427,6	**100%**	**41,2%**
ΕΡΓΟΔΟΤΕΣ	120,2	8,5%	216,7	6,3%	**55,5%**
ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	463,6	**32,8%**	864,4	**25,2%**	**53,6%**
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	770,2	**54,5%**	2.194,1	**64,0%**	35,1%
ΒΟΗΘΟΙ	59,3	4,2%	152,4	*4,4%*	38,9%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Οι απασχολούμενοι 45-64 ετών ανέρχονται σε 1.413.300 άνδρες και γυναίκες εκ των οποίων μόλις το 54,5% είναι μισθωτοί. Σχεδόν το 1/3 αυτών ανήκει στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων (32,8%), ένα 8,5% είναι εργοδότες και το υπόλοιπο 4,2% εργάζεται ως συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη.

- Στους απασχολούμενους του παραγωγικού πληθυσμού 15-64 ετών (3.427.600 άτομα) οι αντίστοιχες ποσοστιαίες κατανομές είναι (64,4% μισθωτοί, 25,2% αυτοαπασχολούμενοι, 6,3% εργοδότες και 4,4% συμβοηθούντα μέλη.
- Οι απασχολούμενοι 45-64 ετών αναλογούν πολύ πάνω από το ήμισυ στις κατηγορίες των εργοδοτών και των αυτοαπασχολούμενων 15-64 ετών (55,5% και 53,6% αντίστοιχα). Στις υπόλοιπες κατηγορίες οι αναλογίες μειώνονται σε 35,1% για τους μισθωτούς και στο 39% στα συμβοηθούντα μέλη.

Πίνακας 13: Απασχολούμενοι 45-64 ετών κατά Ατομικό Επάγγελμα

	Σύνολο	Ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη	Επαγγελματίες	Υπάλληλοι γραφείου	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές	Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς	Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
Σύνολο	**1.413,3**	72,7	284,8	130,8	226,8	265,2	136,0
Σύνολο	**100%**	5,1%	**20,2%**	*9,3%*	**16,0%**	**18,8%**	9,6%
Συμ. (%) 15-64	41,2%	**51,8%**	43,0%	37,8%	31,7%	**62,2%**	39,7%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Ένας στους πέντε απασχολούμενους ηλικίας 45-64 ετών εργάζεται είτε ως Επαγγελματίας είτε ως Ειδικευμένος Γεωργός κλπ, ένα 16,0% στην Παροχή υπηρεσιών/πωλητές και ένας στους δέκα είτε ως Υπάλληλος γραφείου είτε ως Ειδικευμένος τεχνίτης.
- Υψηλή είναι η συμμετοχή των απασχολούμενων 45-64 ετών στα επαγγέλματα των Ειδικευμένων Γεωργών κλπ και στα Ανώτερα διευθυντικά στελέχη (62,2% και 51,8% αντίστοιχα)

Πίνακας 14: Απασχολούμενοι 45-64 ετών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

	ΣΥΝΟΛΟ		Συμ. (%) 15-64
ΣΥΝΟΛΟ	**1.413,3**	**100%**	**41,2%**
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	275,4	**19,5%**	**60,4%**
Μεταποίηση.	123,6	8,7%	39,5%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού	17,4	1,2%	**60,9%**
Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων	12,5	0,9%	**54,5%**
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	224,6	15,9%	36,6%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική	128,6	*9,1%*	39,8%
Εκπαίδευση	136,9	*9,7%*	47,5%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Ένας στους πέντε απασχολούμενους ηλικίας 45-64 ετών εργάζεται είτε στον κλάδο της Γεωργίας, κτηνοτροφίας κλπ, ένα 16,0% στον κλάδο του Εμπορίου και περίπου ένας στους δέκα εργάζεται στους κλάδους της Δημόσιας διοίκησης, της Εκπαίδευσης και της Μεταποίησης.
- Οι απασχολούμενοι 45-64 ετών αναλογούν γύρω στο 60,0% των απασχολούμενων 15-64 ετών στους κλάδους της Γεωργίας και της Παροχής ηλεκτρικού ρεύματος κλπ και στο 55,0% των απασχολούμενων στον κλάδο της Παροχής νερού και επεξεργασίας λυμάτων.
- Οι γυναίκες 45-64 ετών συμμετέχουν με ποσοστό 95% των απασχολούμενων της εν λόγω ηλικιακής ομάδας στον κλάδο των Ιδιωτικών νοικοκυριών και πολύ πάνω από το ήμισυ στους κλάδους της Εκπαίδευσης και των Δραστηριοτήτων σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα (56,0% και 60,0% αντίστοιχα).

Πίνακας 15: Απασχολούμενοι 45-64 ετών κατά εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ		Συμ. (%) 15-64
ΣΥΝΟΛΟ	**1.413,3**	**100%**	**41,2%**
Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο	45,6	3,2%	33,3%
Πτυχιούχοι ανωτάτων σχολών	300,3	**21,3%**	43,9%
Πτυχιούχοι ανωτέρων τεχνικών-επαγγελματικών σχολών	171,2	12,1%	26,5%
Έχουν απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης	425,2	**30,1%**	36,9%
Έχουν τελειώσει την Γ΄ τάξη μέσης εκπαίδευσης	149,3	10,6%	44,3%
Έχουν απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης	315,1	**22,3%**	**69,2%**
Δεν τελείωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση	2,6	0,2%	36,2%
Δεν πήγαν καθόλου σε σχολείο	3,9	0,3%	37,7%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο, περίπου ένας στους πέντε απασχολούμενους ηλικίας 45-64 ετών είναι είτε Πτυχιούχος Ανώτατης εκπαίδευσης, είτε έχει Απολυτήριο Στοιχειώδους εκπαίδευσης. Απολυτήριο Μέσης εκπαίδευσης έχει το 30,0% ενώ ένας στους δέκα είναι είτε Πτυχιούχος ανωτέρων τεχνικών-επαγγελματικών σχολών, είτε ΄Εχει τελειώσει την Γ΄ τάξη μέσης εκπαίδευσης.
- Οι απασχολούμενοι 45-64 ετών που έχουν Απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης αποτελούν το 70,0% των απασχολούμενων 15-64 ετών με το ίδιο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Πίνακας 16: Άνεργοι 45-64 ετών & διάρκεια ανεργίας

	ΣΥΝΟΛΟ	12 μήνες και άνω	Από το σύνολο, «Παλαιοί»
Σύνολο	358,9	278,4	336,9
Σύνολο (%)	100%	77,6%	93,9%
Συμμετοχή (%) 15-64	26,9%	29,2%	32,8%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Πάνω από τα 3/4 των ανέργων με ηλικία 45-64 ετών είναι μακροχρόνια άνεργος, και στο σύνολό τους είναι άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν, (78,0% και 94% αντίστοιχα των ανέργων 45-64 ετών).
- Οι μακροχρόνια άνεργοι και οι άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν ηλικίας 45-64 ετών αναλογούν στο 29,0% και στο 33,0% των αντίστοιχων συνόλων των ανέργων 15-64 ετών.

Πίνακας 17: Άνεργοι 45-64 ετών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

	ΣΥΝΟΛΟ		Συμ. (%) 15-64
ΣΥΝΟΛΟ	**336,9**	**100%**	**32,8%**
Μεταποίηση	45,9	15,7%	41,6%
Κατασκευές	59,2	20,2%	44,5%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	52,9	18,1%	27,5%
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος	35,2	12,0%	25,4%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Ένας στους πέντε ανέργους ηλικίας 45-64 ετών προέρχεται από τους κλάδους είτε των Κατασκευών είτε του Εμπορίου, ενώ πάνω από το 10% προέρχεται από τους κλάδους είτε της Μεταποίησης είτε των Υπηρεσιών παροχής καταλύματος.
- Οι άνεργοι 45-64 ετών που προέρχονται από τους κλάδους της Μεταποίησης και των Κατασκευών αναλογούν πάνω από το 40,0% των ανέργων 15-64 ετών που προέρχονται από τους ίδιους κλάδους.

Πίνακας 18: Άνεργοι 45-64 ετών κατά εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ		Συμ. (%) 15-64
ΣΥΝΟΛΟ	**358,9**	**100%**	**26,9%**
Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο	3,4	0,9%	13,6%
Πτυχιούχοι ανωτάτων σχολών	31,3	8,7%	19,8%
Πτυχιούχοι ανωτέρων τεχνικών-επαγγελματικών σχολών	35,0	9,7%	13,1%
Έχουν απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης	127,5	**35,5%**	24,5%
Έχουν τελειώσει την Γ΄ τάξη μέσης εκπαίδευσης	58,6	16,3%	35,0%
Έχουν απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης	98,3	**27,4%**	**54,4%**
Δεν τελείωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση	2,3	0,7%	32,3%
Δεν πήγαν καθόλου σε σχολείο	2,4	0,7%	33,5%

Πηγή: *Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, 2014 Α΄ τριμήνου.*

- Πάνω από ένας στους τρείς ανέργους ηλικίας 45-64 ετών έχει Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης και πάνω από ένας στους τέσσερις έχει Απολυτήριο Στοιχειώδους Εκπαίδευσης, (35,5% και 27,5% αντίστοιχα των ανέργων 45-64 ετών).
- Οι ως άνω αναλογίες είναι ίδιες στην κατηγορία των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν, και λίγο αυξημένες στην κατηγορία των Νεοεισερχόμενων ανέργων.

5.2.4.2. Πολιτικές απασχόλησης για την ένταξη στην αγορά εργασίας της ομάδας ηλικίας 45-64 ετών

Από τα δεδομένα και τα συμπεράσματα της προηγούμενης επεξεργασίας προκύπτει ότι το ζήτημα της εξέλιξης, των επιπτώσεων και της ένταξης της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας στην αγορά εργασίας είναι σοβαρό και παρατείνεται, προκαλώντας μεσο-μακροπρόθεσμες παρενέργειες. Οι παρενέργειες αυτές έχουν εντείνει την ακαδημαϊκή, επιστημονική και πολιτική αντιπαράθεση για το μέλλον της διεθνούς οικονομίας, απασχόλησης, δημογραφίας, κοινωνικού κράτους κλπ.

Από την άποψη αυτή, η ουσιαστική και αποτελεσματική αντιμετώπιση του επιβάλλει την λήψη μη συμβατικών μέτρων πολιτικής, δηλαδή μέτρων εκτός του τόξου των μέχρι τώρα ασκούμενων πολιτικών, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, οι πολιτικές πρόωρης συνταξιοδότησης, επιδοτούμενης πεντάμηνης-εξάμηνης απασχόλησης στην Ευρώπη και την Ελλάδα, η ευελιξία της απασχόλησης, η απασχολησημότητα, η μείωση των μισθών κλπ. επέδρασαν ελάχιστα στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Σ' αυτό, εκτός από τον χαρακτήρα και το περιεχόμενο των μέτρων επέδρασε και το χαμηλό επίπεδο των δαπανών για τις πολιτικές απασχόλησης (1% του ΑΕΠ, Ελλάδα και 1,5% του ΑΕΠ στην Ε.Ε.-15). Με άλλα λόγια απαιτείται να προσεγγίσουμε το συγκεκριμένο θέμα από διαφορετική οπτική τόσο στο επίπεδο της διάγνωσης, όσο και στο επίπεδο της αντιμετώπισης του προβλήματος.

Σήμερα και στο μέλλον **οι πολιτικές απασχόλησης** για την αντιμετώπιση της ανεργίας της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας απαιτείται να λάβουν επίσης υπόψη ότι: i) ο αριθμός των ανέργων αυτής της ηλικιακής ομάδας είναι 359.000 άτομα, ii) οι περισσότεροι (3/4) είναι μακροχρόνια άνεργοι, iii) προέρχονται από τους κλάδους των κατασκευών, του εμπορίου, της μεταποίησης, της σίτισης και του τουρισμού, και iv) το επίπεδο εκπαίδευσης σήμερα είναι στους περισσότερους απόφοιτοι λυκείου και κάτω, ενώ πριν την οικονομική κρίση και ύφεση ήταν απόφοιτοι λυκείου και πάνω.

Κατά συνέπεια αναδεικνύεται ως αναγκαιότητα ο σχεδιασμός και η διαμόρφωση μίας συνολικής και πολυεπίπεδης πολιτικής: **i) Μεσο-μακροπρόθεσμης στρατηγικής ανάπτυξης** (Ευρώπη: προσθήκη 4ου κριτηρίου στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη με το επίπεδο της ανεργίας ή της απασχόλησης, κεντρική επιδίωξη της ΕΚΤ η καταπολέμηση της ανεργίας, θέσπιση 0,5% επί των χρηματο-πιστωτικών συναλλαγών που θα αποφέρει 25 δις ευρώ τον χρόνο για την ενισχυμένη χρηματοδότηση των πολιτικών απασχόλησης στα κράτη-μέλη) και συνολικής αντιμετώπισης του προβλήματος της ανεργίας (νέους και ηλικιωμένους ανέργους), σύζευξη των ασκούμενων πολιτικών διαμέσου του κύκλου ζωής, **ii) Πολιτικές προστατευόμενης απασχόλησης** με την έννοια των ειδικών συνθηκών εργασίας για την συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα (π.χ. νέο καθεστώς απολύσεων με σοβαρά αντικίνητρα στους εργοδότες για απόλυσή τους, όπως π.χ. ο εργοδότης να καταβάλλει ένα ποσοστό του επιδόματος ανεργίας, θεσμοθέτηση του κοινωνικού προγραμματισμού των επιχειρήσεων.) **iii) Απασχόληση με την ανάπτυξη του νέου τομέα της κοινωνικής οικονομίας** (π.χ. Γαλλία: 9,2% των επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα και 13,8% της απασχόλησης του ιδιωτικού τομέα με απασχόληση 2,3 εκατ. απασχολουμένων στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας και στους κλάδους των σπορ-ψυχαγωγίας, των συνεταιριστικών τραπεζών-ασφαλειών, των τεχνών και του θεάματος, της διδασκαλίας και της υγείας). Ελάχιστες είναι οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις στο εμπόριο και την Επικοινωνία. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι συνεργατικές επιχειρήσεις είναι κυρίως μεγάλου μεγέθους (50-250 εργαζόμενοι) **iv) Απασχόληση με την ανάπτυξη του νέου τομέα «της οικονομίας των γκριζομάλληδων» (Silver Economy)** στους κλάδους της καινοτομίας, της μεταποίησης, των επιχειρήσεων διανομής, των επιχειρήσεων δημιουργίας επιχειρήσεων, των επιχειρήσεων παροχής εξαγωγικών υπηρεσιών, κλπ. σε περιφερειακό και σε τοπικό επίπεδο.

Συνοψίζοντας είναι πλέον φανερό ότι **η κρίση της εργασίας δεν αποτελεί λύση της ανεργίας** και ιδιαίτερα των νέων και των ηλικιωμένων ανέργων. **Λύση αποτελεί** η ανάπτυξη και η πολυεπίπεδη σχεδίαση και άσκηση πολιτικών απασχόλησης με αυξημένους πόρους διαχρονικά. **Διαφορετικά** όπως η Ευρώπη, έτσι και η Ελλάδα θα γεράσουν πριν απορροφήσουν την ανεργία τους, αφού η παράταση των σημερινών οικονομικών πολιτικών θα διατηρήσει στην Ελλάδα την ανεργία στα επίπεδα του 22%-23% (1.150.000 άτομα) το 2020 και αυτοί που δεν θα εργάζονται (παιδιά – άνεργοι - συνταξιούχοι) θα είναι ακόμη περισσότεροι απ' αυτούς που εργάζονται απ'

ό,τι σήμερα 1.200.000 άτομα, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για την οικονομία, την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική συνοχή. Με άλλα λόγια, **η καθυστέρηση επίλυσης** τόσο σοβαρών προβλημάτων δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους και **επιδεινώνει** τις αρνητικές παρενέργειές τους στην οικονομία, την δημογραφία (η ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών θα διευρύνεται στο σύνολο του πληθυσμού μέχρι το 2035 και θα συμβάλλει στον βαθμό που την αφορά στην γήρανση του πληθυσμού (Χ. Μπάγκαβος, 2014) και **οι επιπτώσεις** της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας είναι ότι: **i)** συμβάλλει στο αναλογιστικό έλλειμμα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης κατά 50%, **ii)** ότι η ένταξη της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας στην αγορά εργασίας κατά 10.000 άτομα τον χρόνο από τα 30.000 άτομα νέας συνολικής ετήσιας απασχόλησης που δημιουργείται με ετήσιο ρυθμό αύξησης 2% του ΑΕΠ, συμβάλλει στην μείωση του ελλείμματος του ΣΚΑ ετησίως κατά 2,1%. Παράλληλα **σε αναλογιστικούς όρους το 2023** εμφανίζεται στο ΣΚΑ ως εναρκτήριο έτος του φαινομένου της μαζικής εξόδου συνταξιούχων (baby boom) και **το 2046** και μετά, με τις παρούσες και μελλοντικές δημογραφικές εξελίξεις του πληθυσμού εμφανίζεται το φαινόμενο της μη ανανέωσής του από τις νέες γενεές (Β. Μπέτσης, 2014).

5.3. Εγγεγραμμένοι άνεργοι στον ΟΑΕΔ και ροές απασχόλησης

Το σύστημα επιδότησης της ανεργίας στη χώρα μας παραμένει ένα από τα λιγότερα «γενναιόδωρα» στις χώρες της ΕΕ και σε αντίθεση με πολλές Ευρωπαϊκές χώρες όπου μεταρρύθμισαν τα συστήματα επιδότησης της ανεργίας που διέθεταν, (επέκταση επιδοματικής κάλυψης ώστε να περιλαμβάνει και εργαζόμενους με μικρή προϋπηρεσία, αύξηση της διάρκειας χορήγησής τους), με στόχο να ενδυναμώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των ανέργων καθώς και τη συνολική ζήτηση.

Οι προσδοκίες από την εφαρμογή των παθητικών και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης στην ανακοπή της αυξητικής τάσης της ανεργίας περιορίζονται στο να αμβλύνουν την οξύτητα της ανεργίας και να διατηρήσουν ως ένα βαθμό τον άνεργο κοινωνικά ενεργό.

Ο περιορισμός της πλήρους απασχόλησης και η ταχεία επέκταση νέων μορφών απασχόλησης (μερικής ή εκ περιτροπής απασχόληση), έχει ως επακόλουθο αρνητικές συνέπειες και ανατροπές στις εργασιακές σχέσεις και τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων, καθώς και στο επίπεδο εισοδήματος και διαβίωσής τους.

5.3.1. Εγγεγραμμένοι και επιδοτούμενοι άνεργοι

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η σημαντική αύξηση των ανέργων αποτυπώνεται και στα δημοσιευμένα μηνιαία στοιχεία του ΟΑΕΔ από το 2010, (Διάγραμμα 82). Όπως διαπιστώνουμε, σε όλη τη διάρκεια του 2013 και μέχρι τον Μάρτιο του 2014, οι άνεργοι που βρίσκονται εγγεγραμμένοι στα μητρώα του ΟΑΕΔ ξεπερνούν

το ένα εκατομμύριο, με εξαίρεση τον Σεπτέμβριο του 2011 και τον Απρίλιο του 2014, ενώ το καθοριστικό έτος με τις σημαντικότερες μεταβολές είναι το 2011, όπου η διαφορά των εγγεγραμμένων ανέργων από τον Ιανουάριο στον Δεκέμβριο του εν λόγω έτους πλησίασε το 9,0%, ενώ τα υπόλοιπα έτη οι διαφορές κυμαίνονται στο ήμισυ (γύρω στο 4,5%).

Διάγραμμα 82
Διαχρονική εξέλιξη των ανέργων 2010-2014, ΟΑΕΔ

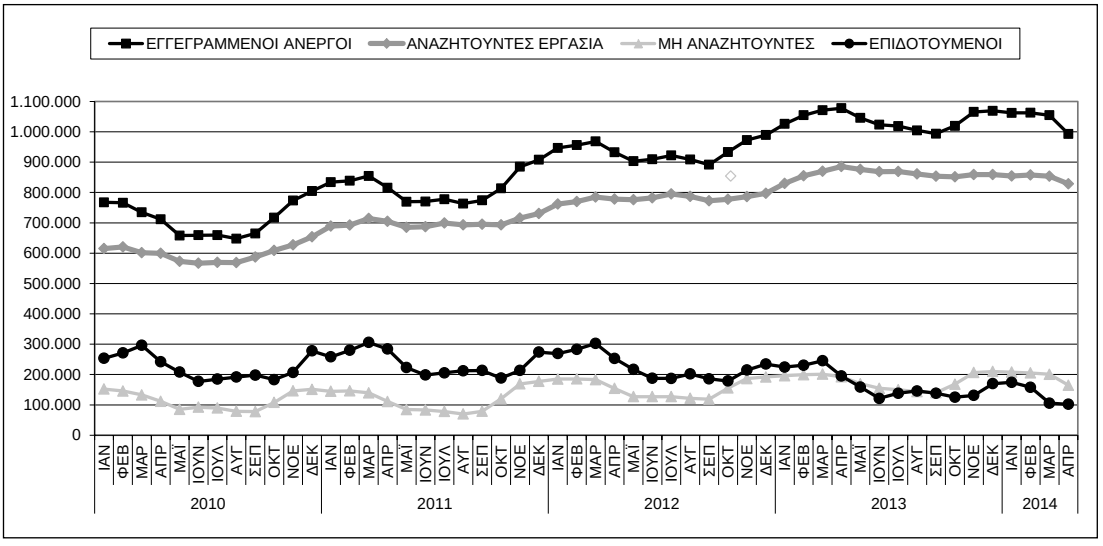

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Συνοπτικές Εκθέσεις Εγγεγραμμένων Ανέργων στα μητρώα του ΟΑΕΔ, 2010-ΑΠΡ 2014.*

Ο αριθμός των εγγεγραμμένων ανέργων, των ανέργων που δεν αναζητούν εργασία καθώς και των επιδοτούμενων ανέργων, υπόκεινται σε μία ισχυρή εποχική διακύμανση. Δηλαδή στον εποχικό παράγοντα που επαναλαμβάνεται κάθε έτος ανεξάρτητα από μεταβολές λόγω ύφεσης ή ανάπτυξης της οικονομίας, αντανακλώντας τον εποχικό χαρακτήρα διαφόρων οικονομικών δραστηριοτήτων στη χώρα μας. Η εποχικότητα δεν αφήνει ανεπηρέαστους και τους ανέργους που αναζητούν εργασία, αλλά είναι πολύ μικρότερης έντασης σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες.

Η πλειοψηφία των εγγεγραμμένων ανέργων ανήκουν στην κατηγορία όσων «αναζητούν εργασία», είναι δηλαδή άνεργοι με την κοινή αντίληψη του όρου, αναλογούν κατά μέσο όρο περίπου το 84,0% του συνόλου των εγγεγραμμένων ανέργων για όλα αυτά τα έτη. Το υπόλοιπο 16,0% των ανέργων ταξινομείται στην κατηγορία των «μη αναζητούντων εργασία», όπου στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και οι εποχιακοί εργαζόμενοι. Σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2010, οι ποσοστιαίες μεταβολές των εν λόγω κατηγοριών που συνθέτουν τους εγγεγραμμένους ανέργους, είναι 34,6%

για τους αναζητούντες και 8,2% για τους μη αναζητούντες εργασία, με αποτέλεσμα η μεταβολή των ανέργων την εν λόγω περίοδο να οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην αύξηση των ανέργων που αναζητούν εργασία.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των **μεταβολών** στην εξεταζόμενη περίοδο, είναι η αυξητική τάση των μακροχρόνια ανέργων (≥12 μηνών), τόσο όσων αναζητούν όσο και αυτών που δεν αναζητούν εργασία, η οποία έχει σημαίνουσα βαρύτητα στην εκρηκτική αύξηση της ανεργίας, καθώς αυξήθηκαν πάνω από 1,75 φορές και υπερτριπλασιάστηκαν σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2010 οι αντίστοιχες κατηγορίες των ανέργων, (Διάγραμμα 83).

Διάγραμμα 83
Διαχρονική εξέλιξη των μακροχρόνια ανέργων (≥12 μηνών) 2010-2014, ΟΑΕΔ

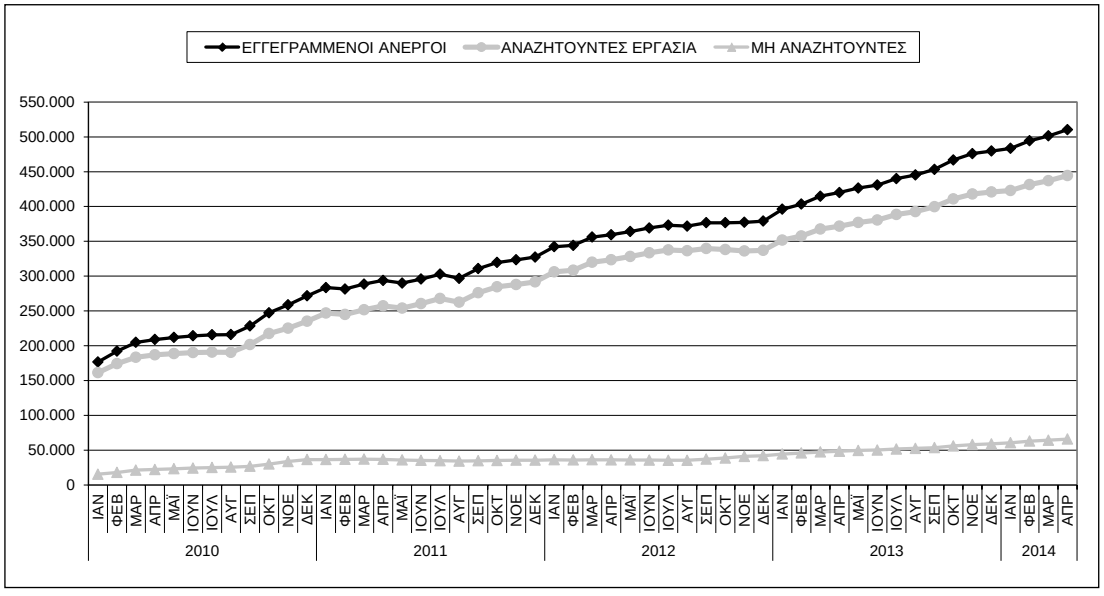

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Συνοπτικές Εκθέσεις Εγγεγραμμένων Ανέργων στα μητρώα του ΟΑΕΔ, 2010-ΑΠΡ 2014.*

Αντίθετα, ο αριθμός των ανέργων με διάρκεια ανεργίας μικρότερη των 12 μηνών μειώνεται τόσο στην κατηγορία όσων αναζητούν εργασία όσο και στην κατηγορία όσων δεν αναζητούν εργασία, (σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2010), (Διάγραμμα 84).

Διάγραμμα 84
Διαχρονική εξέλιξη των ανέργων με διάρκεια <12 μηνών 2010-2014, ΟΑΕΔ

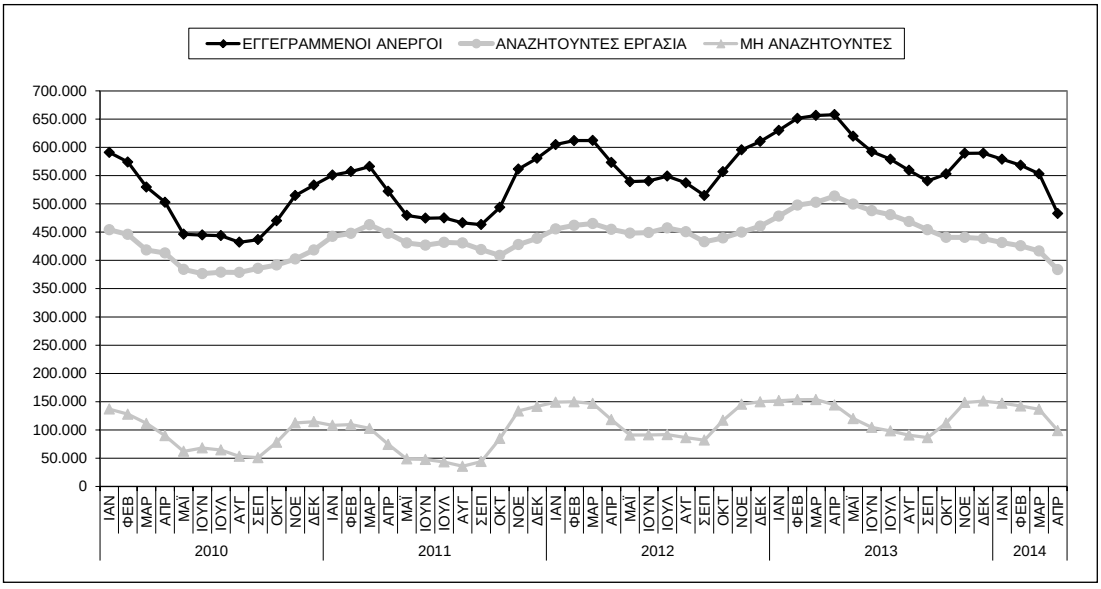

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Συνοπτικές Εκθέσεις Εγγεγραμμένων Ανέργων στα μητρώα του ΟΑΕΔ, 2010-ΑΠΡ 2014.*

Αποτέλεσμα αυτών των αντίθετων μεταβολών ως προς τη διάρκεια της ανεργίας είναι οι μακροχρόνια άνεργοι τον Απρίλιο του 2014 να αναλογούν πάνω από το ήμισυ των ανέργων που αναζητούν εργασία (54,0%) και στο 34,0% των ανέργων που δεν αναζητούν εργασία, από 26,0% και 10,0% που αναλογούσαν αντίστοιχα τον Ιανουάριο του 2010.

Παρά όμως τη σημαντική αύξηση των ανέργων που συντελέστηκε στην συγκεκριμένη περίοδο, **ο αριθμός των επιδοτούμενων ανέργων μειώνεται σημαντικά** κατά το τελευταίο έτος, ως αποτέλεσμα κυρίως της μείωσης του αριθμού των επιδοτούμενων ανέργων που ομαδοποιούνται στην κατηγορία των «κοινών κλπ ανέργων» αλλά και των αλλαγών των προϋποθέσεων για την λήψη του επιδόματος στους εποχικά απασχολούμενους (μέγιστος αριθμός ημερών επιδότησης προηγούμενης τετραετίας), (Διάγραμμα 85).

Διάγραμμα 85
Διαχρονική εξέλιξη των επιδοτούμενων ανέργων 2010-2014, ΟΑΕΔ

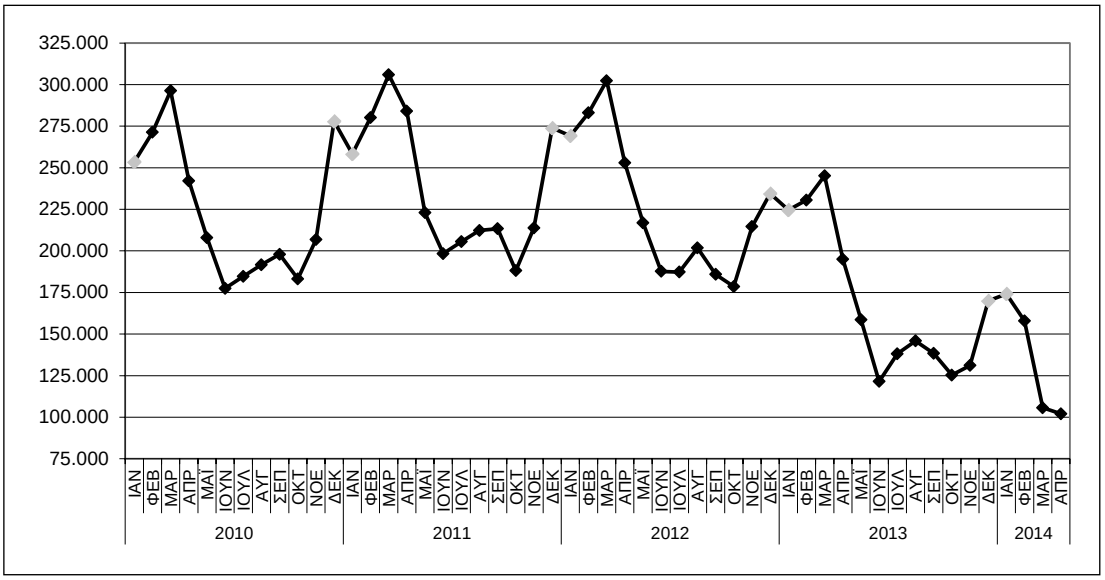

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Συνοπτικές Εκθέσεις Εγγεγραμμένων Ανέργων στα μητρώα του ΟΑΕΔ, 2010-ΑΠΡ 2014.*

Οι σημαντικές αντίθετες μεταβολές που σημειώνονται την συγκεκριμένη περίοδο, μεταξύ εγγεγραμμένων και επιδοτούμενων ανέργων, έχουν ως αποτέλεσμα να μειώνεται η αναλογία των επιδοτούμενων ανέργων στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων αισθητά από το 2012 και μετά (Διάγραμμα 86), με αποτέλεσμα να αναλογούν τον Απρίλιο του 2014, μόλις στο 10,3% από το 1/3 που αναλογούσαν τον Ιανουάριο του 2010.

Διάγραμμα 86
Ποσοστιαία συμμετοχή των επιδοτούμενων ανέργων στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων 2010-2014, ΟΑΕΔ

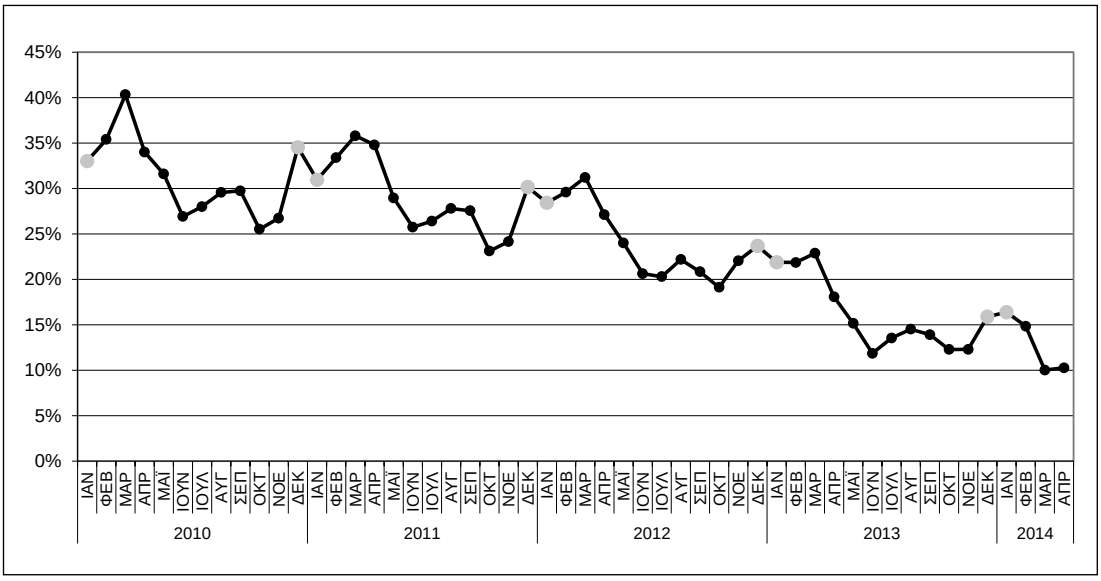

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Συνοπτικές Εκθέσεις Εγγεγραμμένων Ανέργων στα μητρώα του ΟΑΕΔ, 2010-ΑΠΡ 2014.*

Η σημαντική μείωση των επιδοτούμενων ανέργων στις αναλυτικές κατηγορίες αυτών παρουσιάζεται στα Διαγράμματα 1-7 του παραρτήματος του Μέρους 5 της Έκθεσης, όπου αποτυπώνεται η διαχρονική εξέλιξή τους για τα διαθέσιμα έτη. Όπως διαπιστώνουμε από αυτά, **οι σημαντικότερες μειώσεις** επήλθαν στις κατηγορίες των **κοινών ανέργων, των ανέργων που εργάζονται σε εποχικά αγροτικές εργασίες και στους οικοδόμους**.

Η μείωση του αριθμού των επιδοτούμενων ανέργων επίσης οφείλεται στη μείωση μετά το 2011 των νέων αιτήσεων για επιδότηση. Αυτό συμβαίνει καθώς, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω στην εξέταση των ροών απασχόλησης, μειώνεται αφενός ο αριθμός των απασχολουμένων που απολύονται έχοντας συμβάσεις αορίστου χρόνου και αφετέρου ότι παρά την αύξηση των απολυμένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, λόγω των αλλαγών των προϋποθέσεων για την λήψη του επιδόματος στους εποχικά απασχολούμενους (μέγιστος αριθμός ημερών επιδότησης προηγούμενης τετραετίας), τελικά να μειώνεται ο αριθμός όσων εξ αυτών διαθέτουν τις προϋποθέσεις για επιδότηση, (Διάγραμμα 87).

Διάγραμμα 87
Νέες αιτήσεις ανέργων για επιδότηση 2010-2014, ΟΑΕΔ

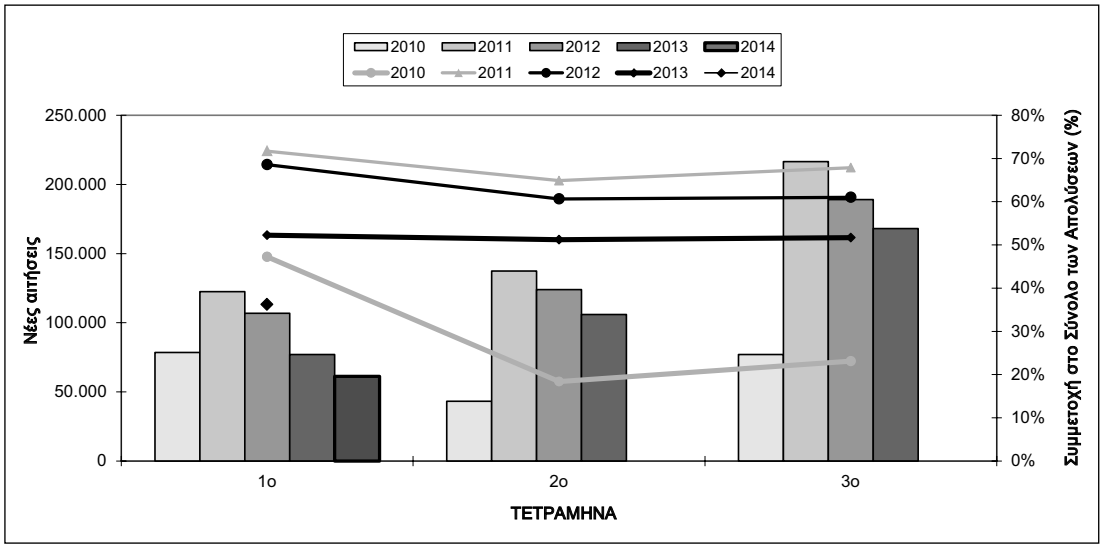

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Συνοπτικές Εκθέσεις Εγγεγραμμένων Ανέργων στα μητρώα του ΟΑΕΔ & Μηνιαίες Ροές Μισθωτής απασχόλησης ΟΑΕΔ-ΕΡΓΑΝΗ 2010-2013.*

5.3.2. Οι ροές μισθωτής απασχόλησης

Εξετάζοντας τη διαχρονική αθροιστική εξέλιξη του ισοζυγίου των καθαρών ροών απασχόλησης στη μισθωτή εργασία, δηλαδή η ετήσια διαφορά που προκύπτει μεταξύ προσλήψεων και απολύσεων (καθαρές ροές έτους), προστιθέμενη στο επόμενο έτος κ.ο.κ. από το 2001 και μέχρι τον Απρίλιο του 2014, διαπιστώνουμε ότι μετά από τέσσερα χρόνια συνεχούς έντονης μείωσης, το ισοζύγιο των προσλήψεων και των απολύσεων εμφανίζεται θετικό κατά το τελευταίο έτος καθώς και το Α΄ τετράμηνο του 2014. Ειδικότερα, το αθροιστικό ισοζύγιο Ιανουαρίου – Δεκεμβρίου του 2013 είναι θετικό καθώς φαίνεται να έχουν δημιουργηθεί 133.488 θέσεις εργασίας, τάση η οποία συνεχίστηκε και κατά το Α΄ τετράμηνο του 2014 με επιπλέον 101.476 θέσεων εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο αριθμός των μισθωτών σήμερα να υπερβαίνει κατά 31.636 τους μισθωτούς του Δεκεμβρίου του 2000 και να υπολείπεται κατά 17. 901 θέσεων εργασίας των μισθωτών του Δεκεμβρίου του 2001, (Διάγραμμα 88).

Διάγραμμα 88
Ετήσιο και συσσωρευτικό ισοζύγιο καθαρών ροών 2001-2014, ΟΑΕΔ

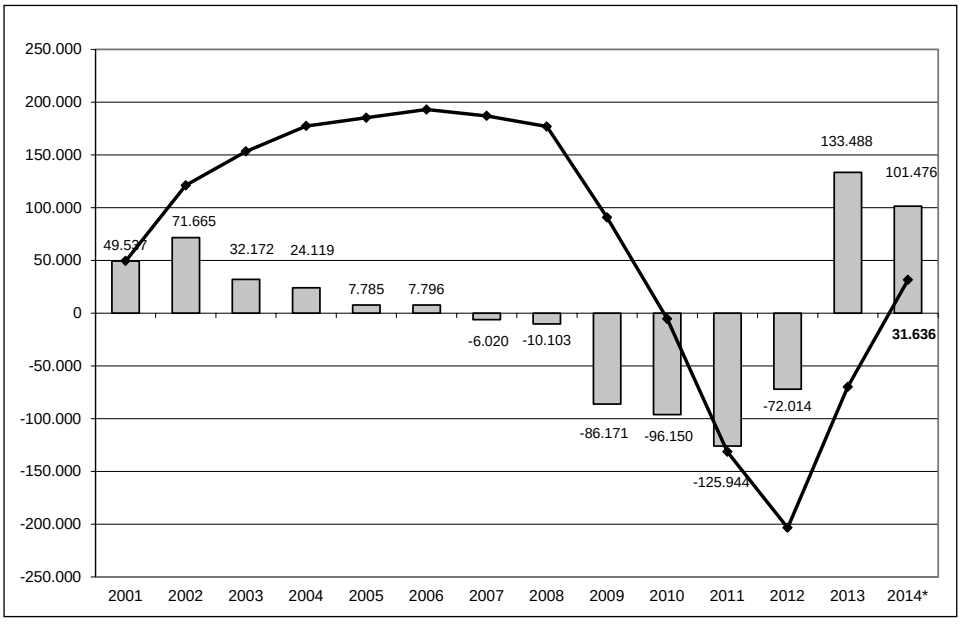

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Ροές Μισθωτής απασχόλησης ΟΑΕΔ-ΕΡΓΑΝΗ 2010-2014.*

Η εκτίμηση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ για τις συγκεκριμένες θέσεις εργασίας είναι ότι αυτές κατά κύριο λόγο βασίζονται στην νομιμοποίηση της αδήλωτης απασχόλησης και στα προγράμματα της επιδοτούμενης απασχόλησης. Η εκτίμηση αυτή ενισχύεται και από την διαμόρφωση του ισοζυγίου των καθαρών ροών απασχόλησης από το 2010, (Διάγραμμα 88), **όπου ο αριθμός των προσλήψεων βαίνει αυξανόμενος από το 3ο τετράμηνο του 2012 μέχρι σήμερα, χωρίς όμως να έχει σημειωθεί κάποια μείωση στην ανεργία.**

Όπως προκύπτει και από το Διάγραμμα 89, μέχρι και το 1ο τετράμηνο του 2012 σε σχέση με τα προηγούμενα τετράμηνα, οι αναγγελίες πρόσληψης μειώνονται, ενώ αυξάνονται κατά τα επόμενα τετράμηνα, κυρίως το 3ο τετράμηνο του 2013 και το 1ο τετράμηνο του 2014. αντίθετα, οι συνολικές αποχωρήσεις μειώνονται μέχρι και το 3ο τετράμηνο του 2012 ενώ αυξάνονται σχεδόν σε όλη την διάρκεια του 2013 και συνεχίζουν με αυξητικές τάσεις το 2014.

Διάγραμμα 89
Τετραμηνιαία διαμόρφωση του ισοζυγίου των καθαρών ροών 2010-2014, ΟΑΕΔ

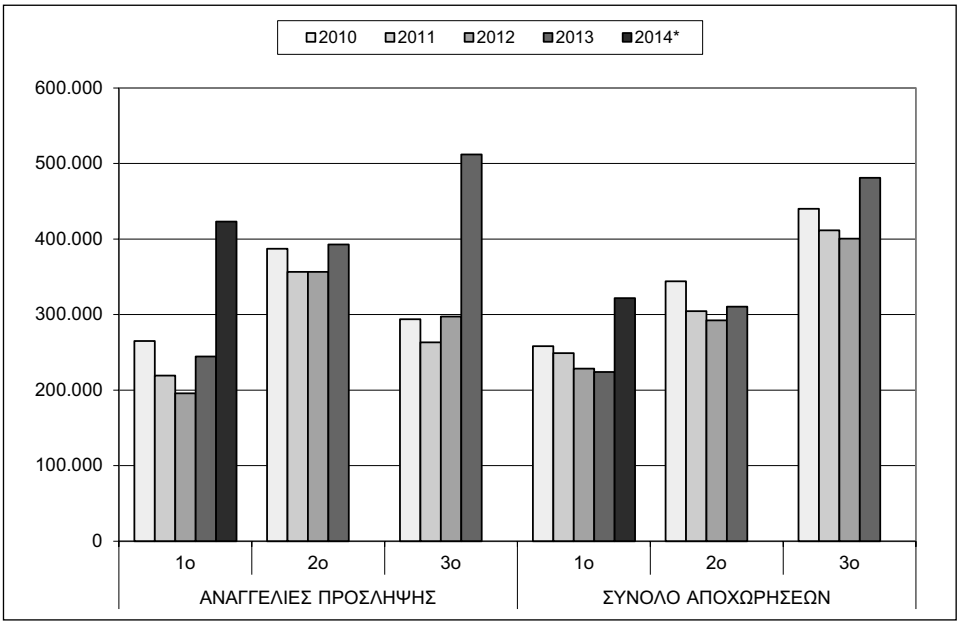

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Ροές Μισθωτής απασχόλησης ΟΑΕΔ-ΕΡΓΑΝΗ 2010-2014.*

Διάγραμμα 90
Τετραμηνιαία διαμόρφωση των συνιστωσών των αποχωρήσεων 2010-2014, ΟΑΕΔ

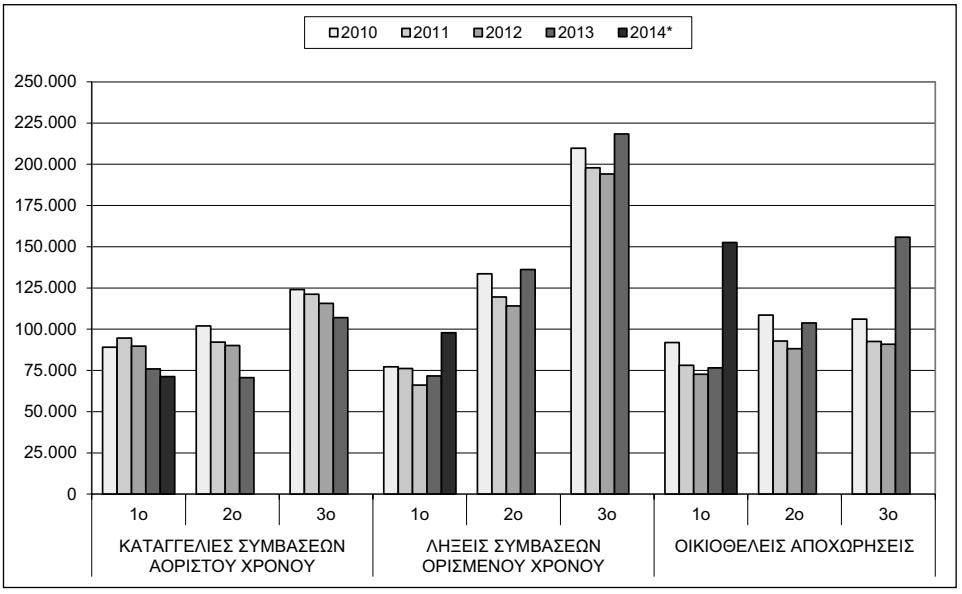

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Ροές Μισθωτής απασχόλησης ΟΑΕΔ-ΕΡΓΑΝΗ 2010-2014.*

Εξετάζοντας την αντίστοιχη τετραμηνιαία διαμόρφωση των συνιστωσών που διαμορφώνουν τις αποχωρήσεις, διαπιστώνουμε ότι σημαντικό ρόλο σε αυτές έχουν οι λήξεις όσων εργάζονται με συμβάσεις ορισμένου χρόνου καθώς και οι οικιοθελείς αποχωρήσεις, των οποίων η τάση είναι αυξητική σε όλη τη διάρκεια του 2013 και μέχρι σήμερα. Αντίθετα οι απολύσεις εργαζομένων που έχουν συμβάσεις αορίστου χρόνου βαίνουν μειούμενες σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο, (Διάγραμμα 90).

5.3.3. Οι νέες μορφές ευέλικτης και επισφαλούς απασχόλησης

Σύμφωνα με τα στοιχεία των προσλήψεων από το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ, από τον Μάρτιο του 2013 μέχρι τον Απρίλιο του 2014 έχουν γίνει 1.464.078 προσλήψεις όπου πάνω από το ήμισυ αναλογούν σε προσλήψεις σε θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης, πάνω από το 1/3 αναλογεί σε θέσεις μερικής απασχόλησης και γύρω στο 10,0% σε θέσεις με εκ περιτροπής απασχόλησης, (54,2%, 36,0% και 9,8% αντίστοιχα του είδους απασχόλησης).

Στη διάρκεια του 2013, (Μάρτιος – Δεκέμβριος), από τις 1.040.904 προσλήψεις το 54,0% αφορούσε προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, το 37,0% προσλήψεις σε θέσεις μερικής απασχόλησης και το 9,0% προσλήψεις σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης. Το Ά τετράμηνο του 2014 από τις 423.174 προσλήψεις το 55,0% αφορούσε προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, το 33,0% προσλήψεις σε θέσεις μερικής απασχόλησης και το 12,0% προσλήψεις σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 91, αυξητική είναι η τάση της συμμετοχής του μεριδίου των θέσεων εργασίας που αναλογούν σε εκ περιτροπής θέσεων εργασίας μετά τον Σεπτέμβριο του 2013.

Ειδικότερα, από το διάστημα Μαρτίου 2013 – Αυγούστου 2013, από τις 528.968 προσλήψεις το 63,0% αφορούσε προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, το 31,2% προσλήψεις σε θέσεις μερικής απασχόλησης και μόλις το 5,8% προσλήψεις σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης. Αντίθετα, στο διάστημα Σεπτεμβρίου 2013 - Μαρτίου 2014, από τις 789.298 προσλήψεις πάνω από το ήμισυ (53,1%) αναλογεί σε προσλήψεις ευέλικτων μορφών απασχόλησης, (το 40,6% να αναλογεί σε θέσεις μερικής απασχόλησης και το 12,5% σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης), ενώ μόνο το 46,8% αφορούσε προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης. Τέλος, τον Απρίλιο του 2014 από τις 145.812 προσλήψεις το 61,5% αφορούσε προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, το 28,2% προσλήψεις σε θέσεις μερικής απασχόλησης και το 10,3% προσλήψεις σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης.

Διάγραμμα 91
Μηνιαία κατανομή των νέων προσλήψεων ανά είδος σύμβασης εργασίας, ΕΡΓΑΝΗ

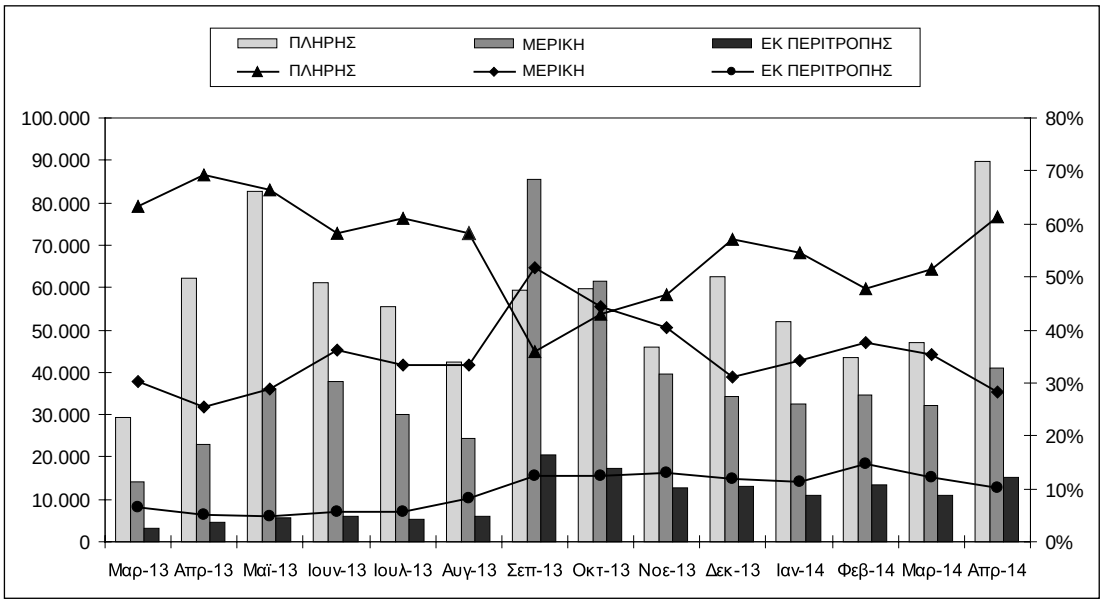

Πηγή: *Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μηνιαίες Ροές Μισθωτής απασχόλησης ΕΡΓΑΝΗ 2013-2014.*

Επιπλέον, από τον Ιούλιο του 2013 και μέχρι σήμερα σύμφωνα με τα στοιχεία από το πληροφοριακό σύστημα του ΕΡΓΑΝΗ, **οι μετατροπές των συμβάσεων εργασίας** από πλήρη απασχόληση προς την κατεύθυνση των ευέλικτων και επισφαλών μορφών απασχόλησης ανέρχονται σε 42.302 περιπτώσεις, όπου πάνω από το ήμισυ αυτών αφορά την μετατροπή τους σε μερική απασχόληση (22.346 και 52,8%), ενώ από τις υπόλοιπες 19.956 περιπτώσεις που αφορούν την μετατροπή τους σε εκ περιτροπής απασχόληση, το 45,0% αυτών έχει γίνει με μονομερή απόφαση του εργοδότη.

Η ταχεία επέκταση των ελαστικών μορφών απασχόλησης έχει ως αποτέλεσμα ένας στους πέντε εργαζόμενους (20,55%) στον Ιδιωτικό τομέα της οικονομίας να εργάζεται με ευέλικτες μορφές απασχόλησης (277.532 εργαζόμενοι με μερική απασχόληση και εκ περιτροπής απασχόληση σε σύνολο 1.371.450 μισθωτών ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, ΕΡΓΑΝΗ: Νοέμβριος 2013).

ΜΕΡΟΣ 6
Οικονομική κρίση, Ανεργία και Πολιτικές Απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οικονομική κρίση, Ανεργία και Πολιτικές Απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

6.1. Εξέλιξη των βασικών χαρακτηριστικών της ανεργίας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η κρίση χρέους που έπληξε με ιδιαίτερη οξύτητα τις χώρες συνοχής στην Ευρωζώνη προκάλεσε την εκρηκτική άνοδο της ανεργίας και τη μείωση της συνολικής απασχόλησης αυξάνοντας το δημοσιονομικό βάρος και υποσκάπτοντας τη βιωσιμότητα του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος στο σύνολο των καλύψεών του (συντάξεις-υγεία- ανεργία). **Τα ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα ανεργίας** κατέδειξαν πόσο ευάλωτο είναι το μέχρι τώρα εφαρμοζόμενο παραγωγικό πρότυπο και ανέδειξαν τις μεγάλες ανισότητες μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την αδυναμία της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση και την Κοινωνική Προστασία να ανταποκριθεί με στοιχειώδη επάρκεια στους διακηρυγμένους στόχους της. Παράλληλα η κρίση χρέους **επέδρασε** με διαφορετικό τρόπο και ένταση στα επίπεδα ανεργίας και τα χαρακτηριστικά της στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ορισμένες χώρες (π.χ. Νορβηγία, Γερμανία, Σουηδία) επηρεάστηκαν μόνο συγκυριακά και επανήλθαν σύντομα σε χαμηλά επίπεδα ανεργίας, ενώ σε άλλες χώρες, όπως είναι η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ουγγαρία εκτινάχθηκαν τα επίπεδα ανεργίας διευρύνοντας τις κοινωνικές ανισότητες και εντάσεις. Η συγκέντρωση και ταξινόμηση των στοιχείων της Eurostat για την απασχόληση, την ανεργία και τις πολιτικές απασχόλησης στο διάστημα 2007-12 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η συγκριτική ανάλυσή τους που παρουσιάζεται στη συνέχεια αποκαλύπτει την ανεπάρκεια της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την απασχόληση και την αδυναμία των κρατών μελών της να διαχειριστούν αποτελεσματικά το οξύ πρόβλημα της ανεργίας[18].

Προχωρώντας στα αποτελέσματα της ανάλυσης μας διαπιστώνουμε καταρχήν ότι με κριτήριο το επίπεδο ανεργίας οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγκροτούν τέσσερις διαφορετικές ομάδες (Διάγραμμα 92).

---

18. Αυτά τα στοιχεία αναφέρονται στα 27 κράτη μέλη και προέρχονται από το τη βάση δεδομένων του Πανεπιστημίου Έρασμος της Ολλανδίας που κατασκευάστηκε από τους Bigos, M., Qaran, W., Fenger, M., Koster, F., Mascini, P., & Veen, R. van der στο πλαίσιο του προγράμματος FP-7 INSPIRES (320121) αλλά και τις Εθνικές εκθέσεις για τις πολιτικές απασχόλησης στη Γερμανία, τη Σουηδία, την Ολλανδία, τη Σκωτία, το Εν. Βασίλειο, τη Σλοβενία, την Ελβετία, την Ισπανία, την Ουγγαρία και την Ελλάδα που έγιναν από τα Πανεπιστήμια, Erasmus Universiteit Rotterdam, University of Leuven, Queen Margaret University, University of Valencia, Swiss Graduate school of Public Administration, Corvinus University of Budapest, Stockholm University, University of Kent, University of Duisburg-Essen, Utrecht University, Panteion University of Social and Political Studies, Urbino University, European Center Maribor στο πλαίσιο του ίδιου προγράμματος.

Στην πρώτη ομάδα χωρών ανήκουν μόλις δύο χώρες (Νορβηγία και Σουηδία) στις οποίες το επίπεδο ανεργίας είναι κάτω του 5% σε όλη την περίοδο της κρίσης.

Στη δεύτερη ομάδα χωρών ανήκουν 11 συνολικά χώρες μεταξύ των οποίων η Ολλανδία, η Μάλτα, το Λουξεμβούργο και η Γερμανία με επίπεδα ανεργίας μεταξύ 5-10%. Χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας είναι οι μικρές διακυμάνσεις στο επίπεδο ανεργίας παρά την οξύτητα της κρίσης. Εξαίρεση αποτελεί η Λετονία η οποία στην τριετία 2007-2010 παρουσίασε ραγδαία άνοδο της ανεργίας και εξίσου ραγδαία μείωση μετά το 2010.

Στην Τρίτη ομάδα χωρών περιλαμβάνονται εκείνα τα κράτη που παρουσιάζουν σταδιακή αύξηση των επιπέδων ανεργίας με την έναρξη της κρίσης, τα οποία κυμαίνονται μεταξύ του 10-15%. Εδώ συμμετέχουν μεταξύ των άλλων χώρες όπως η Βουλγαρία, η Σλοβακία, η Ιταλία και η Ιρλανδία.

Στην τέταρτη ομάδα χωρών συμμετέχουν εκείνα τα κράτη μέλη των οποίων η ανεργία εκτινάχθηκε και εξακολουθεί να είναι σε ακραία υψηλά επίπεδα που κυμαίνονται από λίγο κάτω του 20% έως και 28%. Εδώ ανήκουν η Ελλάδα, η Ισπανία αλλά και η Ουγγαρία.

Διάγραμμα 92
Εξέλιξη επιπέδου ανεργίας στις χώρες ΕΕ 2007-14

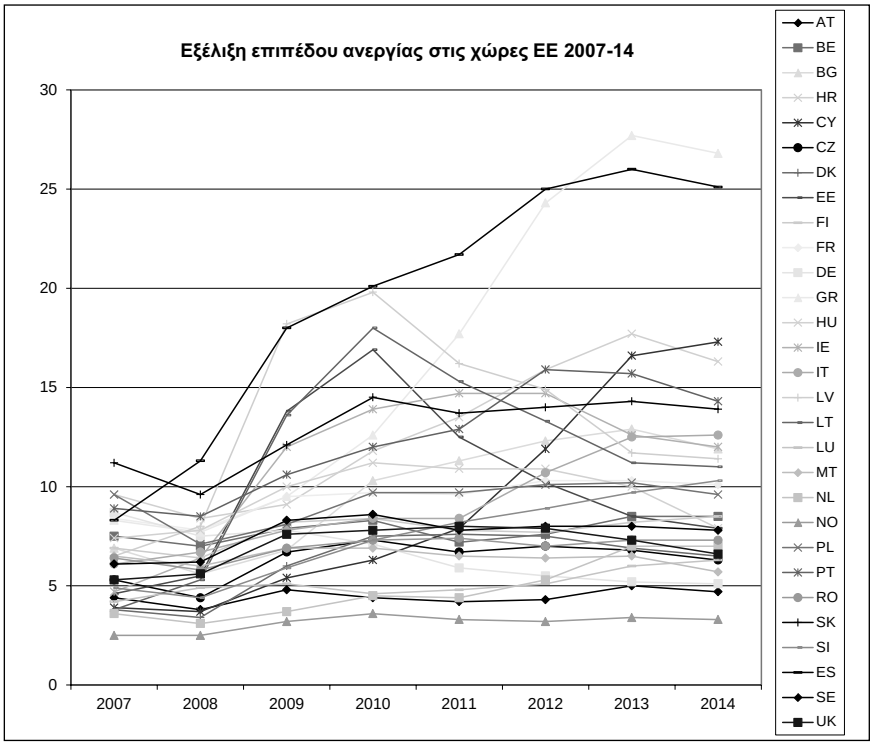

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 1 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Τα επίπεδα απασχόλησης των νέων 15-24 ετών μειώθηκαν σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανεξαρτήτως εάν αυτές εμφανίζουν χαμηλά ή υψηλά επίπεδα συνολικής ανεργίας. Μοναδικές εξαιρέσεις είναι η Λετονία όπου η απασχόληση των νέων σημείωσε μεγάλη πτώση μέχρι το 2010 αλλά από τότε και μετά ακολουθεί ανοδική πορεία και η Εσθονία όπου, επίσης, εμφανίζεται άνοδος(αν και μικρή) του επιπέδου απασχόλησης των νέων μετά το 2010 (Διάγραμμα 93). Ωστόσο η πτώση του επιπέδου απασχόλησης των νέων δεν αντανακλάται με γραμμικό τρόπο στα επίπεδα ανεργίας καθώς αυξάνει ο αριθμός αυτών που συμμετέχουν σε διάφορες μορφές εκπαίδευσης ή μάθησης.

Αντίθετα τα επίπεδα απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών παραμένουν σταθερά ή αυξάνουν παρά την άνοδο της ανεργίας, κυρίως ως απόρροια της αύξησης των ορίων συνταξιοδότησης (Διάγραμμα 94). Παρατηρούνται ωστόσο σημαντικές διαφορές μεταξύ των διαφορετικών κρατών. Στη Μάλτα, την Ουγγαρία, την Ιρλανδία, την Ουγγαρία και τη Σλοβενία τα επίπεδα απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας είναι κάτω του 40% ενώ στη Νορβηγία, την Αυστρία και την Τσεχία τα επίπεδα απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών αγγίζουν ή και ξεπερνούν το 70%.

Διάγραμμα 93
Επίπεδο απασχόλησης νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε.

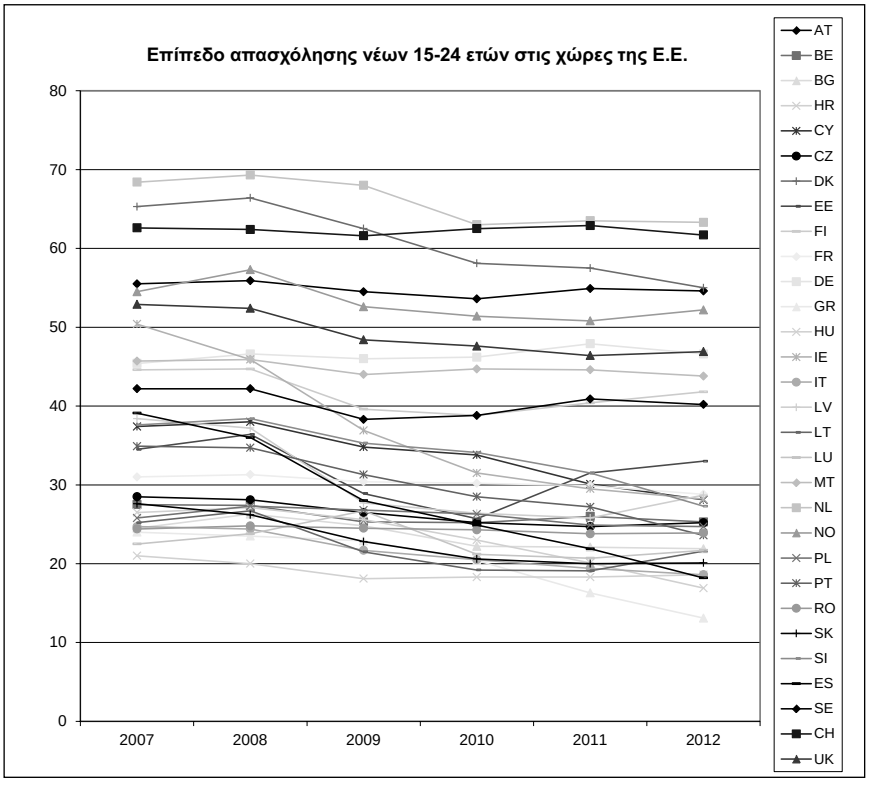

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 2 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Διάγραμμα 94
Επίπεδο απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε

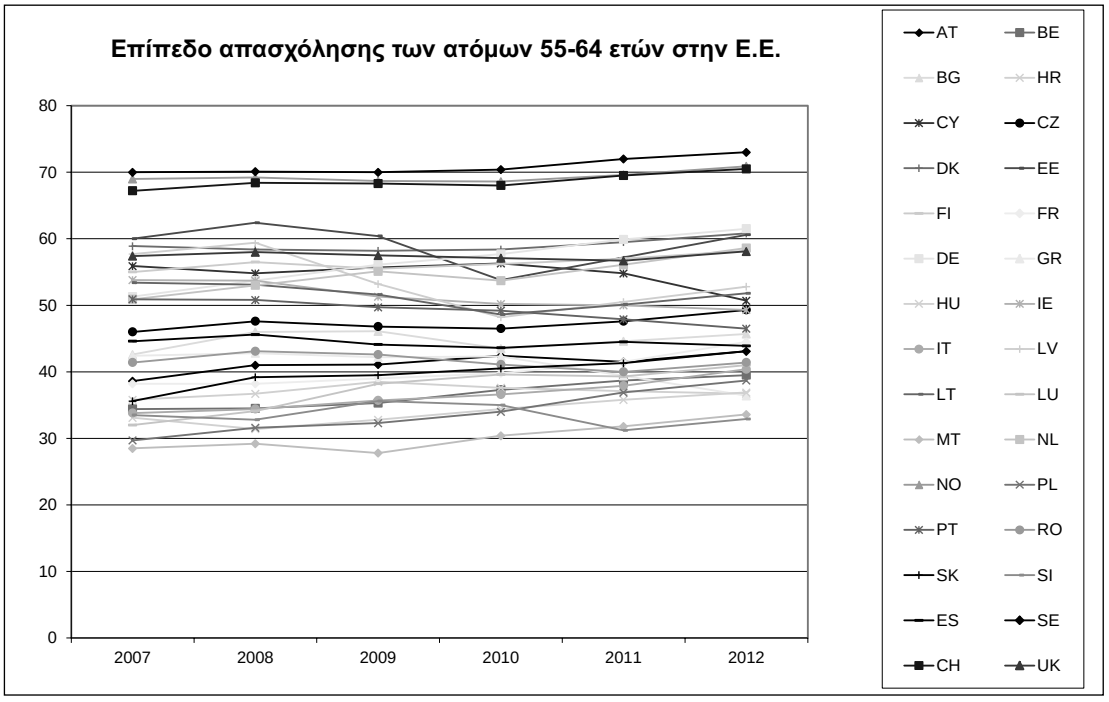

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 3 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Τα επίπεδα ανεργίας των νέων είναι διπλάσια από το συνολικό επίπεδο ανεργίας σε όλες τις χώρες και οι διαφορές μεταξύ των κρατών είναι λιγότερο εμφανείς καθώς σημειώνεται μεγάλη άνοδος ανεξαιρέτως από το την τάση του γενικού επιπέδου ανεργίας. Εξαίρεση αποτελούν η Νορβηγία, η Ολλανδία, η Γερμανία και η Σουηδία όπου τα επίπεδα ανεργίας των νέων 15-24 ετών είναι κάτω του 10%. Στο άλλο άκρο είναι η Ελλάδα και η Ισπανία με τα επίπεδα ανεργίας των νέων να ξεπερνούν το 50% και ακολουθεί η Ουγγαρία στην οποία τα επίπεδα ανεργίας των νέων είναι κοντά στο 50%.

Τα επίπεδα ανεργίας των ατόμων 55-64 ετών στα μισά περίπου κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι κάτω από 7% και διατηρούνται σε σταθερά επίπεδα μετά το 2010 (Διάγραμμα 96) Στις υπόλοιπες χώρες **η ανεργία των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας είναι ανοδική.** Στην Ισπανία, την Ελλάδα και την Κύπρο η ανεργία των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας ακολουθεί εκρηκτικούς ρυθμούς ανόδου ενώ στη Λιθουανία, την Εσθονία και τη Λετονία μετά από την απότομη και υψηλή άνοδο που σημειώθηκε κατά το διάστημα 2008-10 στη συνέχεια περιορίστηκε σημαντικά.

Τα επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας των νέων αλλά και των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας κινούνται σε παρόμοια επίπεδα σε όλες τις χώρες, κάτι που σε σημαντικό βαθμό οφείλεται στην επίδραση των πολιτικών για την απασχόληση οι οποίες επικε-

ντρώθηκαν κυρίως στη διαχείριση της ανεργίας διαμέσου της μείωσης των επιπέδων μακροχρόνιας ανεργίας παρά στο συνολικό περιορισμό της. Η ανεργία των νέων δείχνει εμφατικά το χάσμα που υπάρχει στην απασχόληση και την ανεργία στα διαφορετικά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 95). Σε 9 από τις 27 χώρες (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ουγγαρία, Ιταλία, Βουλγαρία, Κροατία, Ιρλανδία, Ρουμανία, Σλοβακία) τα επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας των νέων είναι κοντά ή και πάνω από 50% ενώ σε πέντε χώρες (Φιλανδία, Σουηδία, Δανία και Ολλανδία) είναι κάτω από 10%.

Τα επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας των ηλικιωμένων, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι περίπου ταυτόσημα με αυτά των νέων με σημαντικές διαφορές και διακυμάνσεις από χώρα σε χώρα (Διάγραμμα 98), κάτι που ενδεχομένως οφείλεται στις πολιτικές για την απασχόληση που εφαρμόζονται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση και την «Ευρώπη 2020». Αυτές οι πολιτικές επικεντρώνονται κυρίως στη μεγαλύτερη ευελιξία στις προσλήψεις και απολύσεις, τους αυστηρότερους κανόνες αναφορικά με την παροχή επιδομάτων κοινωνικής προστασίας και την ενεργοποίηση των ίδιων των ανέργων. Δύο από τις επιδράσεις αυτών των μέτρων είναι η συγκράτηση της μακροχρόνιας ανεργίας και η επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Ειδικότερα στις **ευέλικτες μορφές εργασίας** ενισχύεται όλο και περισσότερο ο ρόλος της μη-εθελοντικής μερικής απασχόλησης και η επισφάλεια.

Διάγραμμα 95
Επίπεδο ανεργίας νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε.

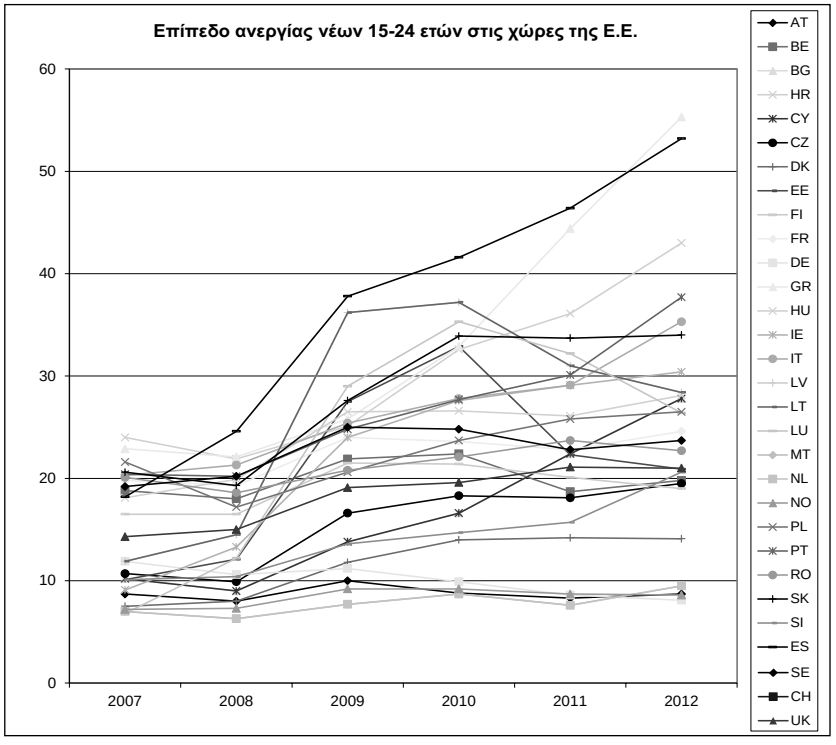

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 4 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Διάγραμμα 96
Επίπεδο ανεργίας των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε.

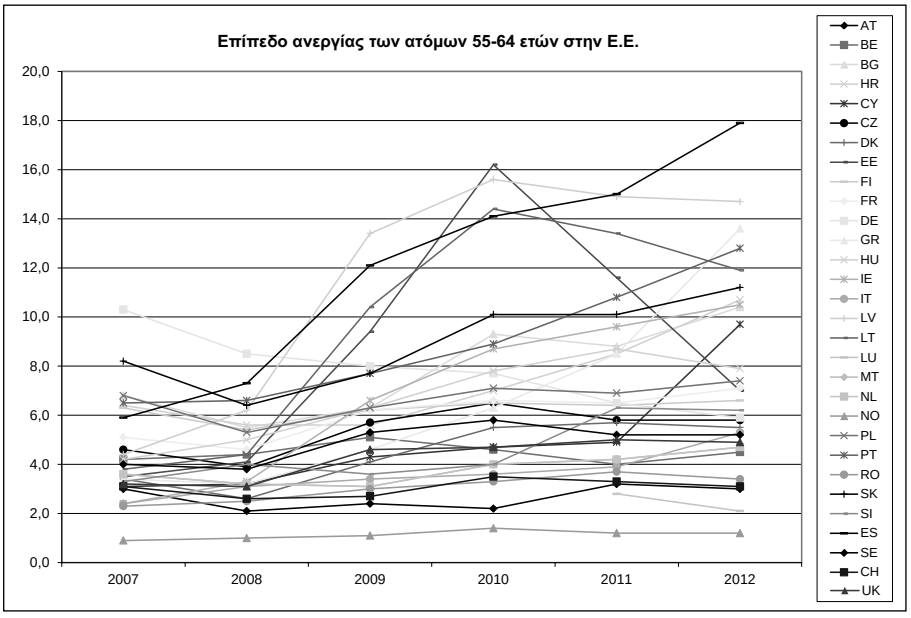

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 5 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Διάγραμμα 97
Επίπεδο μακροχρόνιας ανεργίας νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε.

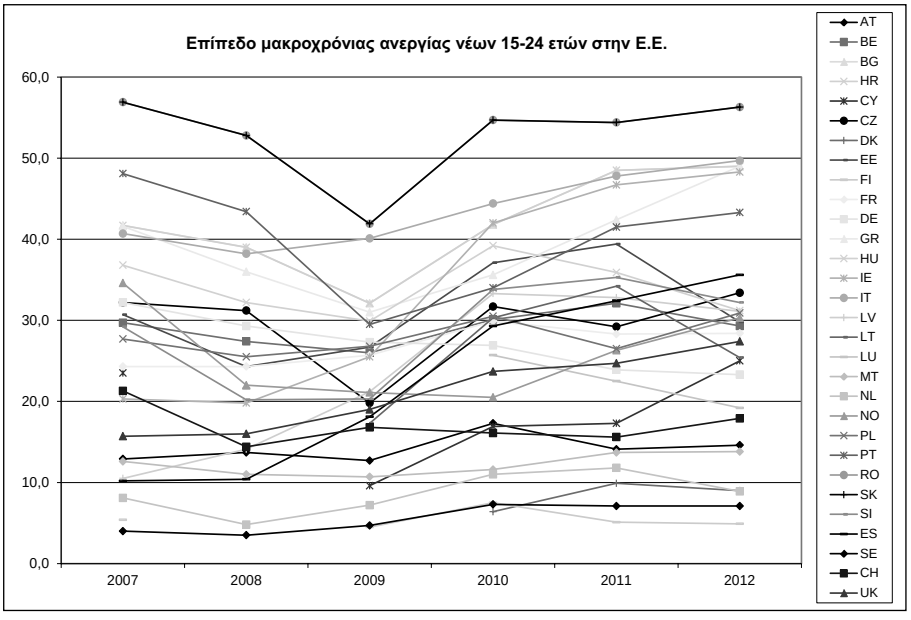

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 6 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Τα επίπεδα μη εθελοντικής μερικής απασχόλησης αυξήθηκαν στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και παράλληλα εκδηλώνονται πολύ μεγάλες διαφορές από χώρα σε χώρα. Στους νέους τα υψηλότερα επίπεδα μη εθελοντικής μερικής απασχόλησης σημειώνονται στην Ιταλία, την Ρουμανία, την Κύπρο και την Ελλάδα και τα χαμηλότερα στη Σλοβενία, την Ολλανδία και τη Δανία (Διάγραμμα 99). **Όσον αφορά στη μη-εθελοντική απασχόληση των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας** οι διαφορές μεταξύ των χωρών είναι ανάλογες με αυτές στους νέους αλλά σε μικρότερη ένταση. Οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά μη εθελοντικής μερικής εργασίας στους εργαζόμενους μεγαλύτερης ηλικίας σημειώνονται στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία ενώ οι χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά είναι το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, η Νορβηγία, η Ολλανδία και η Τσεχία (Διάγραμμα 100).

Διάγραμμα 98
Επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε.

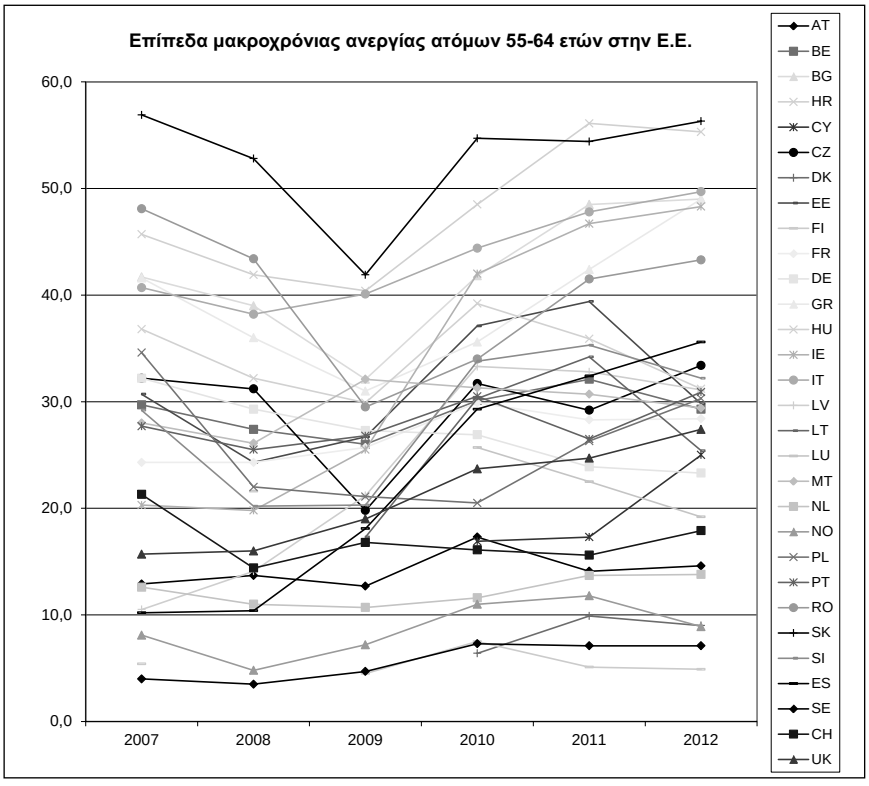

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 7 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Διάγραμμα 99
Επίπεδο μη-εθελλοντικής μερικής απασχόλησης των νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε.

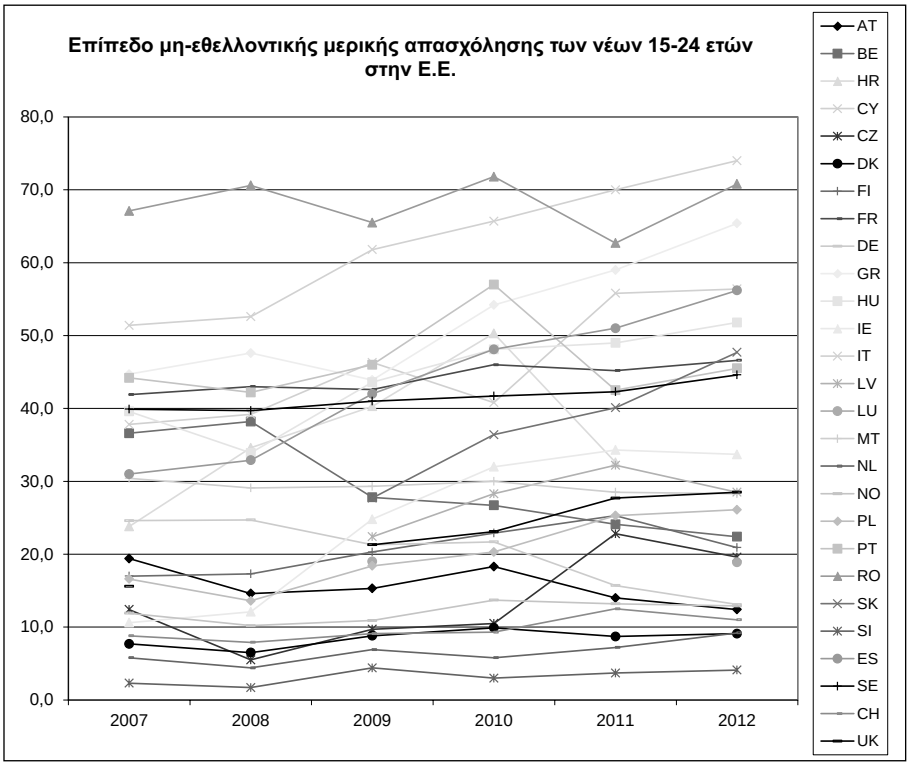

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 8 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

6.2. Πολιτικές και δαπάνες απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Οι πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας κατά την περίοδο της κρίσης επικεντρώθηκαν κυρίως γύρω από πέντε άξονες. **Ο πρώτος άξονας** αναφέρεται στη διευκόλυνση των προσλήψεων και των απολύσεων είτε με τη μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης (π.χ. Ελλάδα), είτε με την αύξηση του απαιτούμενου χρόνου για την απόκτηση πλήρων εργασιακών δικαιωμάτων (π.χ. Εν. Βασίλειο, Ολλανδία, Γερμανία), είτε με την αύξηση των περιόδων ή/και του συνολικού χρόνου που επιτρέπεται να απασχολείται κάποιος με ανανεώσιμες συμβάσεις ορισμένου χρόνου πριν τη μετατροπή της εργασιακής σχέσης σε αορίστου χρόνου (π.χ. Ελλάδα, Ολλανδία, Γερμανία) ή ακόμα και με τη θεσμοθέτηση της ποσόστωσης των απολύσεων σύμφωνα με την ηλικιακή σύνθεση των εργαζομένων της επιχείρησης (π.χ. Ολλανδία).

Ο δεύτερος άξονας περιέχει τα μέτρα για την επιδότηση των ανέργων. Στις περισσότερες χώρες οι προϋποθέσεις για την παροχή επιδομάτων ανεργίας έγιναν

αυστηρότερες διαμέσου της χρήσης διαφόρων μεθόδων. Αυτές περιλαμβάνουν την αύξηση του χρόνου ασφάλισης ή της προηγούμενης εργασίας για την καταβολή του επιδόματος (π.χ. Ελλάδα), τη μείωση του ποσοστού αναπλήρωσης του μισθού(π.χ. Γερμανία, Ολλανδία), τη σύνδεση του δικαιώματος επιδότησης με την απόδειξη ενεργητικής αναζήτησης εργασίας από μέρους του ανέργου, ή με το συνολικό οικογενειακό εισόδημα και τον περιορισμό των δυνατοτήτων επιλογής ή άρνησης αποδοχής συγκεκριμένων εργασιών από μέρους των μακροχρονίως ανέργων όταν τους προσφέρεται απασχόληση.

Ο τρίτος άξονας συνδέεται με τη διευκόλυνση της επισφαλούς απασχόλησης. Εδώ περιλαμβάνονται η νομοθέτηση της μη-καταβολής ασφαλιστικών εισφορών στις περιπτώσεις που ο συνολικός ετήσιος χρόνος εργασίας δεν ξεπερνά τις 50 μέρες ή τους δύο μήνες (π.χ. φοιτητές, συνταξιούχοι) ή η μηνιαία αμοιβή είναι κάτω των 450 ευρώ (π.χ. mini-jobs στη Γερμανία), οι εργασίες του ενός ευρώ (one-euro-jobs) στη Γερμανία και οι συμβάσεις μηδενικού χρόνου απασχόλησης (zero-hour-contracts) στο Ηνωμένο Βασίλειο. Επίσης στις χώρες με χαμηλότερα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης λαμβάνονται μέτρα αντίθετου προσανατολισμού που εστιάζουν κυρίως στη φορολόγηση της άτυπης απασχόλησης (π.χ. Σλοβενία) ή και τον περιορισμό της ανασφάλιστης εργασίας (π.χ. Ελλάδα).

Ο τέταρτος άξονας των πολιτικών απασχόλησης στην περίοδο της οικονομικής κρίσης αναφέρεται στην επιδότηση της προσωρινής απασχόλησης στο δημόσιο ή τον κοινωφελή τομέα με βασικές επιδιώξεις την παροχή εισοδήματος στους ανέργους με αντάλλαγμα την προσφορά εργασίας (workfare) και τον περιορισμό της μακροχρόνιας ανεργίας. Εδώ περιλαμβάνονται μέτρα όπως είναι τα προγράμματα Κοινωφελούς Εργασίας στην Ελλάδα και την Ουγγαρία και η προστατευόμενη απασχόληση των αναπήρων και των κοινωνικά αποκλεισμένων στην Ολλανδία, η μείωση του χρόνου εργασίας προκειμένου να περιοριστούν οι απολύσεις (με επιδότηση της διαφοράς του μισθού από το σύστημα της κοινωνικής προστασίας στη Γερμανία αλλά και με παράλληλη μείωση του μισθού χωρίς καμία επιδότηση στην Ελλάδα), η εκ περιτροπής εργασία και η επιδότηση των εργοδοτών για την απασχόληση ανέργων.

Διάγραμμα 100
Επίπεδο μη -εθελλοντικής μερικής απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην ΕΕ

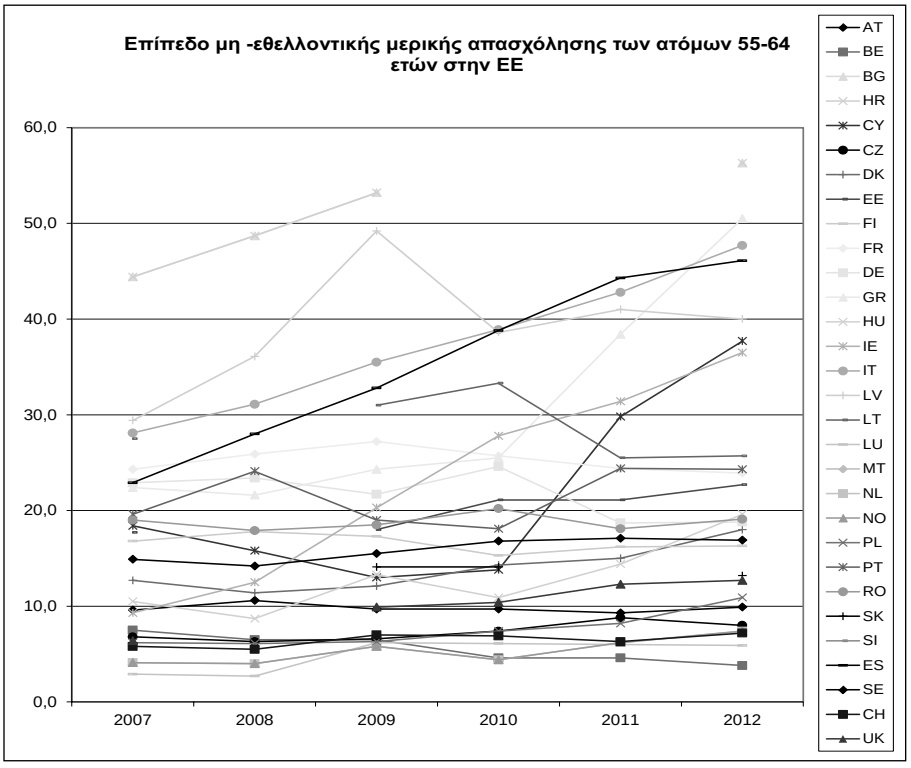

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 9 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Ο πέμπτος άξονας των πολιτικών για την απασχόληση περιλαμβάνει τα μέτρα ενίσχυσης της κατάρτισης και της μάθησης μέσω της παροχής κουπονιών για συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης και απόκτησης εργασιακής εμπειρίας καθώς και την πρακτική άσκηση. Πρόκειται για μέτρα πολιτικής που επικεντρώνονται κυρίως στους νέους και εμφανίζονται στις περισσότερες χώρες μέσω της χρηματοδότησης που παρέχεται από τα Ευρωπαϊκά Ταμεία.

Τα προαναφερόμενα μέτρα αποδείχθηκαν μέχρι σήμερα ανεπαρκή για τον περιορισμό ή και τη συγκράτηση της ανεργίας αφού αυτή όπως διαπιστώνεται παραμένει σε υψηλά ή/και εκρηκτικά επίπεδα στις περισσότερες χώρες. Επιπρόσθετα, όλες οι παραπάνω πολιτικές διαπερνώνται από τη στρατηγικού χαρακτήρα πολιτική επιλογή του περιορισμού ή της συγκράτησης των δαπανών για την απασχόληση και την κοινωνική προστασία των ανέργων σε αντίθεση με την αναμενόμενη αύξησή τους ως απόρροια της υψηλότερης ανεργίας. Στις περισσότερες χώρες τα υψηλά επίπεδα ανεργίας δεν οδήγησαν σε αντίστοιχη αύξηση των δαπανών απασχόλησης

διαψεύδοντας τις διακηρύξεις περί μέριμνας για την προστασία των ανέργων και τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Κατά το διάστημα της κρίσης οι πολιτικές απασχόλησης επικεντρώθηκαν στη μεγαλύτερη απορύθμιση της αγοράς εργασίας και τη διαχείριση της επισφάλειας παρά στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης.

Στα περισσότερα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης **οι συνολικές δαπάνες για τις πολιτικές απασχόλησης** αυξήθηκαν τα τρία πρώτα χρόνια της κρίσης (2008-10) και στη συνέχεια μειώθηκαν όχι μόνο στις χώρες με συγκρατημένα επίπεδα ανεργίας αλλά κι εκεί που η ανεργία είναι υψηλή και εξακολουθεί να αυξάνει. Η μείωση των συνολικών δαπανών για τις πολιτικές απασχόλησης είναι περισσότερο σημαντική στην Ελλάδα, την Ολλανδία, τη Φιλανδία, τη Γαλλία και το Ην. Βασίλειο (Διάγραμμα 101).

Διάγραμμα 101
Συνολικές δαπάνες για πολιτικές απασχόλησης στις χώρες της ΕΕ 2007-11

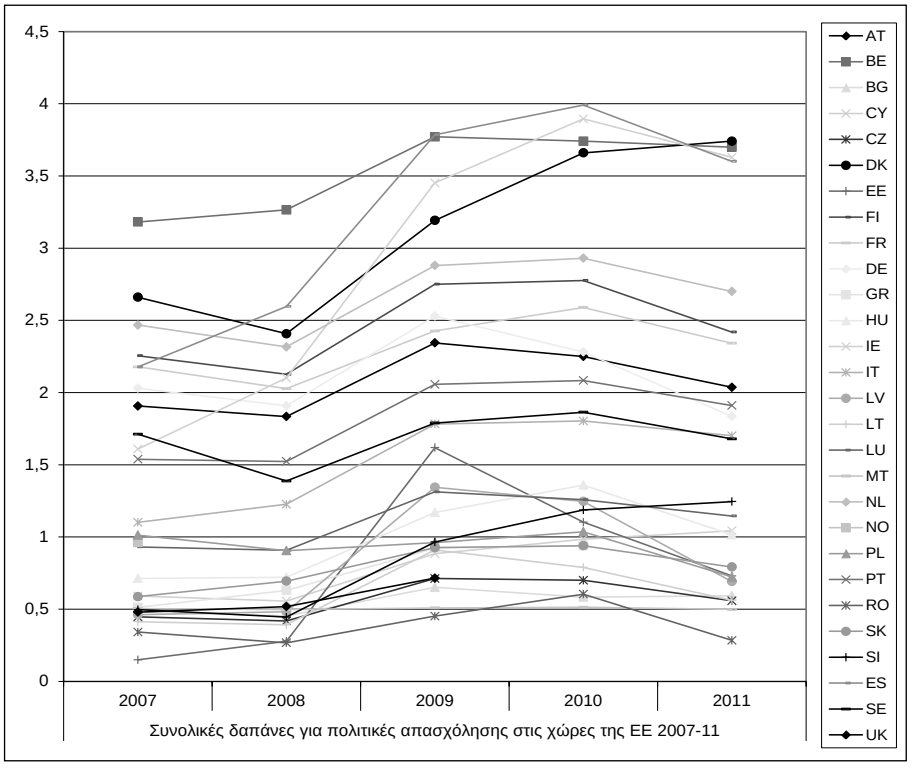

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 10 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Ανάλογη είναι εικόνα που προκύπτει αναφορικά με τις δαπάνες για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων. **Οι δαπάνες διατήρησης του εισοδήματος των ανέρ-**

γων αυξήθηκαν κατά το διάστημα 2008-2010 και στη συνέχεια μειώθηκαν ακόμα και σε κείνες τις χώρες όπου τα επίπεδα ανεργίας είναι ιδιαίτερα υψηλά όπως είναι η Κύπρος, η Ισπανία και η Ελλάδα στις οποίες η πραγματική μείωση είναι ακόμα μεγαλύτερη αν συνυπολογιστεί η πτώση του ΑΕΠ των συγκεκριμένων χωρών. Ειδικότερα η Ελλάδα, δαπανά λιγότερους πόρους ως ποσοστό του ΑΕΠ για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων απ' ότι η Ολλανδία, το Βέλγιο, η Δανία ή ακόμα και η Πορτογαλία στις οποίες τα επίπεδα ανεργίας είναι πολύ χαμηλότερα από αυτά της Ελλάδας (Διάγραμμα 102).

Διάγραμμα 102
Δαπάνες για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων στις χώρες της Ε.Ε. 2007-11

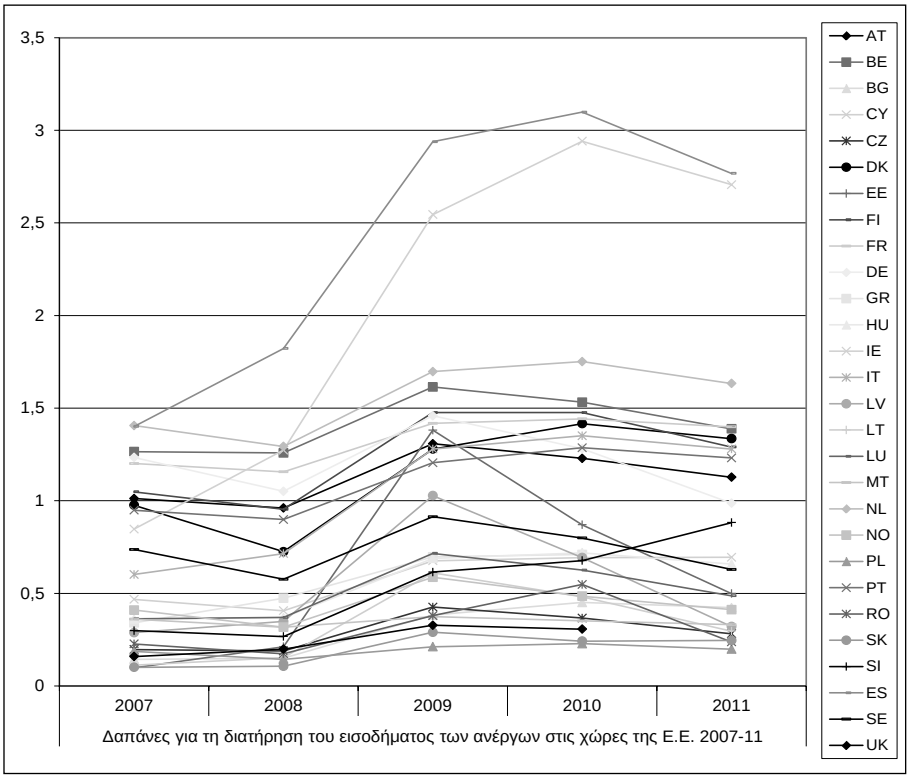

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*
Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 11 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Οι πόροι που εξοικονομήθηκαν από τη συγκράτηση και μείωση των δαπανών για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων δεν κατευθύνθηκαν στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης όπως θα ήταν αναμενόμενο με βάση τις διακηρύξεις των κυβερνήσεων. Από αυτή την άποψη είναι ενδεικτικό ότι οι περισσότερο προσφι-

λείς ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης που αναφέρονται στη διά βίου μάθηση και την ενεργοποίηση δεν συνοδεύονται από αύξηση των δαπανών κατάρτισης ή και των δαπανών για τις υπηρεσίες απασχόλησης. **Οι δαπάνες για κατάρτιση** όπως και οι άλλες κατηγορίες δαπανών απασχόλησης αυξήθηκαν αρχικά με την έναρξη της κρίσης και στη συνέχεια μειώθηκαν. Μοναδική εξαίρεση όπου οι δαπάνες για κατάρτιση εξακολουθούν να αυξάνουν είναι η Δανία. Επιπλέον, μόλις σε τρεις χώρες(Λουξεμβούργο, Ιρλανδία, Κύπρος) οι δαπάνες κατάρτισης ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξάνουν οριακά, χωρίς ωστόσο να επιφέρουν ανάλογα θετικά αποτελέσματα στη μείωση της ανεργίας (Διάγραμμα 103).

Διάγραμμα 103
Δαπάνες κατάρτισης στις χώρες της ΕΕ 2008-11

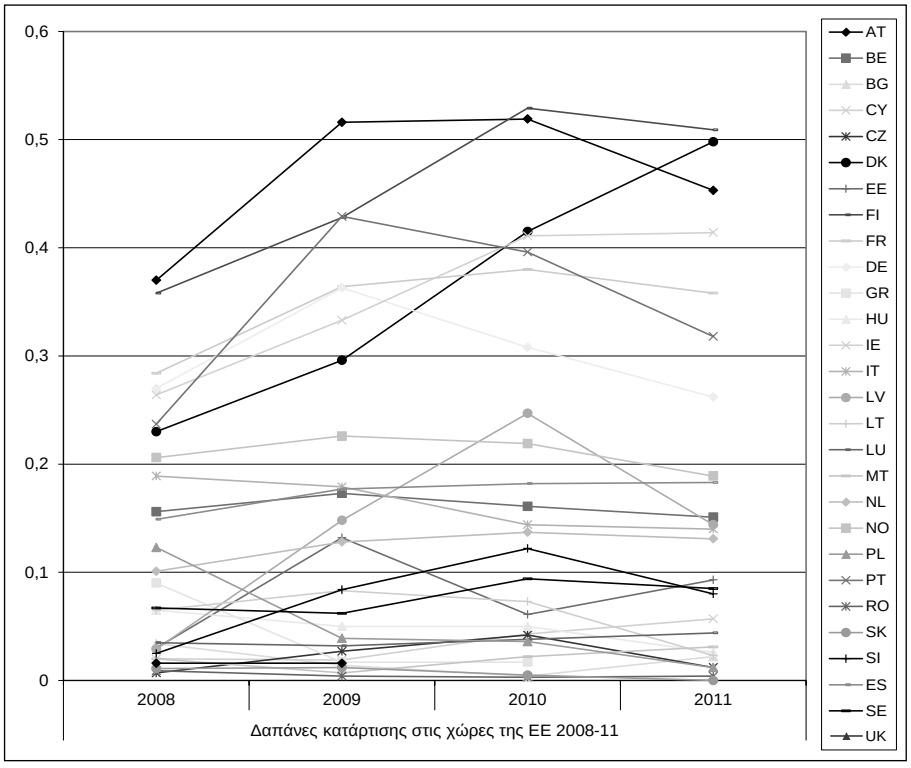

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 12 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Διάγραμμα 104
Δαπάνες για υπηρεσίες απασχόλησης στις χώρες της Ε.Ε. 2008-2011

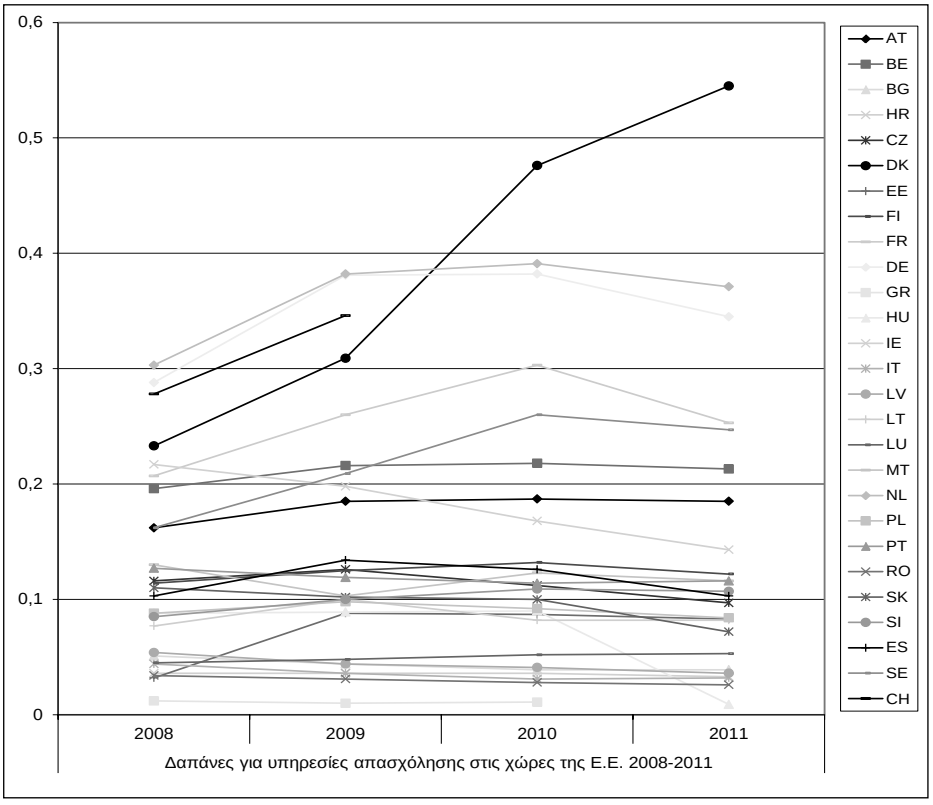

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Σημείωση: βλ. Ευκρινέστερα το Διάγραμμα 13 στο Παράρτημα Διαγραμμάτων Μέρους 6.

Παρά τις διακηρύξεις της «Ευρώπης 2020» για **αναδιάρθρωση και ενίσχυση των υπηρεσιών απασχόλησης** ώστε να ανταποκρίνονται αποδοτικότερα και αποτελεσματικότερα στις ανάγκες των ανέργων, η χρηματοδότησή τους από το 2010 και μετά περιορίζεται σημαντικά (Διάγραμμα 104). Μοναδική εξαίρεση όπου η δαπάνες για τις υπηρεσίες απασχόλησης αυξάνουν είναι η Δανία. Ειδικότερα η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση των 27 κρατών μελών της ΕΕ ως προς τις δαπάνες για υπηρεσίες απασχόλησης αν και πρώτη στα επίπεδα ανεργίας.

6.3. Βασικά συμπεράσματα

Οι πολιτικές και τα μέτρα που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση και οι ενδείξεις θετικών αποτελεσμάτων που παρουσίαζαν μέχρι το 2007 **αποδείχθηκαν ανεπαρκείς κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης.** Παρά τις προσπάθειες «σύγκλισης/εναρμόνισης» των συστημάτων απασχόλησης στη βάση της Ανοιχτής Μεθόδου Συντονισμού, οι διαφορές των κρατών

μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με τα επίπεδα απασχόλησης και ανεργίας διευρύνθηκαν. Πιο συγκεκριμένα:

Η ανεργία των νέων αποτελεί ένα ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα και εμφανίζει αυξητικές τάσεις στις περισσότερες χώρες ενώ στις χώρες που εφαρμόζονται σκληρά προγράμματα λιτότητας εκτινάχθηκε σε αστρονομικά επίπεδα.

Η ανεργία των ατόμων ηλικίας από 55-64 ετών είναι υψηλή και αυξάνει σε όλα τα κράτη μέλη παρά την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης και της εφαρμογής προγραμμάτων και μέτρων παραμονής στην εργασία.

Ένα κοινό και γενικευμένο χαρακτηριστικό που παρατηρείται κατά την περίοδο της κρίσης είναι η άνοδος της μακροχρόνιας ανεργίας παρά τις συχνές διακυμάνσεις της κατά τα διαφορετικά έτη. Επίσης κοινή τάση των κρατών μελών παρατηρείται ως προς την άνοδο που σημειώνεται στη μη-εθελλοντική μερική απασχόληση τόσο των νέων όσο και των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας.

Αντίθετα με τη διεύρυνση των διαφορών ως προς τα επίπεδα απασχόλησης και ανεργίας εκδηλώνεται μία ισχυρή τάση σύγκλισης των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης γύρω από την επιδείνωση των συνθηκών απασχόλησης των εργαζομένων που συντελείται μεταξύ των άλλων διαμέσου των μεθόδων και τεχνικών διευθέτησης και παγίωσης των επισφαλών μορφών εργασίας. **Οι πολιτικές απασχόλησης** κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης επικεντρώθηκαν σε μέτρα ενίσχυσης της ευελιξίας διαμέσου της διευκόλυνσης των απολύσεων, της μερικής απασχόλησης και της απασχόλησης ορισμένου χρόνου, στην αυστηροποίηση των προϋποθέσεων καταβολής επιδομάτων ανεργίας και των κανόνων υπολογισμού του ύψους τους, στην πριμοδότηση των επισφαλών μορφών εργασίας (συμβόλαια μηδενικού χρόνου εργασίας, εργασία του ενός ευρώ, νομιμοποίηση της ανασφάλιστης εργασίας σε mini-jobs), τις επιδοτήσεις για την προσωρινή απασχόληση σε κοινωφελείς δραστηριότητες και τα προγράμματα ενεργοποίησης των ανέργων.

Οι δαπάνες για την απασχόληση και την κοινωνική προστασία των ανέργων μειώθηκαν σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά τις αυξημένες ανάγκες που προκλήθηκαν από την οικονομική κρίση. Η μείωση των δαπανών απασχόλησης είναι υψηλότερη στις χώρες με οξύτερα προβλήματα ανεργίας και η μείωση είναι μεγαλύτερη στις ενεργητικές πολιτικές και τις υπηρεσίες απασχόλησης..

Η αντιμετώπιση των προβλημάτων απασχόλησης και των αναγκών των ανέργων στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης επιδιώκεται να αντιμετωπιστούν κυρίως διαμέσου ρυθμιστικών παρεμβάσεων στο πλαίσιο περιορισμού των δαπανών για τις πολιτικές απασχόλησης. **Κοινό χαρακτηριστικό** όλων των κρατών-μελών είναι η προσπάθεια διευθέτησης και παγίωσης των επισφαλών μορφών εργασίας καθώς και ο έλεγχος των επιπέδων μακροχρόνιας ανεργίας με

παρεμβάσεις στο μικροεπίπεδο και εγκατάλειψη των πολιτικών μακροοικονομικού χαρακτήρα. Έτσι, οι συνθήκες διαβίωσης των εργαζομένων στην Ευρώπη χειροτερεύουν και το «Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο» εξανεμίζεται πριν ακόμα εγκαθιδρυθεί, ενώ οι διαφορές και οι ανισότητες διευρύνονται. Σ' αυτό το περιβάλλον απασχόλησης, υψηλής επισφάλειας και ανεργίας **υποσκάπτονται τα θεμέλια** της «κοινής ευρωπαϊκής πορείας» και **διαρρηγνύεται** ακόμα περισσότερο η εύθραυστη συνοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΜΕΡΟΣ 7
Οικονομικές και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

Οικονομικές και Δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

7.1. Εισαγωγή

Η ελληνική οικονομία πλήττεται από το 2008 από μια πρωτοφανή σε βάθος και διάρκεια οικονομική κρίση και ύφεση. Η κρίση αυτή δεν είναι μόνο εισαγόμενη εξαιτίας της παγκόσμιας κρίσης που προέκυψε ως αποτέλεσμα της απορρύθμισης και της κατάρρευσης των χρηματοπιστωτικών αγορών στις ΗΠΑ. Έχει επίσης ρίζες στις συσσωρευμένες ανισορροπίες της παραγωγικής διάρθρωσης και της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής, καθώς και στα σοβαρά ελλείμματα της λειτουργίας του κράτους και του τρόπου λήψης και υλοποίησης των αποφάσεων.

Ειδικά στην Ελλάδα, **ως βασικές αιτίες** για τις οποίες η κρίση είχε σημαντικότερες επιπτώσεις σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες θεωρούνται **οι διαχρονικές ανισορροπίες** της στο δημοσιονομικό ισοζύγιο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τα οποία αμφότερα χαρακτηρίζονται από την υψηλή ελλειμματικότητά τους.

Η διόρθωση αυτών των ανισορροπιών, με τη ταυτόχρονη χρηματοδότηση της Ελλάδας προκειμένου να εξυπηρετεί το δημόσιο χρέος της, αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί τους **διακηρυγμένους στόχους** του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής που υιοθετήθηκε και εφαρμόζεται στα πλαίσια των Μνημονίων Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής, που συμφωνήθηκαν ανάμεσα στις ελληνικές κυβερνήσεις, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο από τον Μάιο του 2010 όταν υπήρξε το αρχικό αίτημα της τότε ελληνικής κυβέρνησης για χρηματοδοτική βοήθεια.

Η οικονομική πολιτική που ασκείται στην Ελλάδα τα τελευταία έτη επιδιώκει κατά βάση δύο βασικούς στόχους.

Ο πρώτος είναι η δημοσιονομική προσαρμογή ώστε να περιοριστεί το δημοσιονομικό έλλειμμα, να δημιουργηθεί πρωτογενές πλεόνασμα και να μειωθεί ο λόγος ακαθάριστο δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ.

Ο δεύτερος είναι να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Αποτιμώντας συνολικά την οικονομική πολιτική που ασκείται και τα αποτελέσματά της, προκύπτει το συμπέρασμα ότι και στους δύο άξονες δεν κατορθώνει να επιτύχει τους στόχους της.

Σε σχέση με το **πρώτο στόχο** το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελί-

ξεων είναι η κατ' επανάληψη αναπροσαρμογή των στόχων που συνοδεύεται με την λήψη νέων μέτρων που επιδεινώνουν αντί να βελτιώνουν την δημοσιονομική κατάσταση. Στο επίπεδο **περιορισμού** των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και την δημιουργία δημοσιονομικών πλεονασμάτων, δεν έγινε εφικτή η αύξηση των δημόσιων εσόδων με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη από το προβλεπόμενο περικοπή των δαπανών. Επίσης, η πολιτική που εφαρμόζεται δεν κατόρθωσε να μεταβάλει τις διαρθρωτικές αδυναμίες της δημοσιονομικής πολιτικής, όπως είναι ο λόγος των άμεσων και έμμεσων φόρων ως προς το ΑΕΠ, η φορολογική επιβάρυνση της εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο, οι κοινωνικές δαπάνες ως προς το ΑΕΠ κ.α. **Αντίθετα**, οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι σήκωσαν **αποκλειστικά σχεδόν** όλο το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής. Στο επίπεδο **του δημόσιου χρέους** αυτό κατέστη μη βιώσιμο και διαχειρίσιμο, γεγονός που οδήγησε στην αναδιάρθρωσή του διαμέσου της διαδικασίας του PSI, ενώ μία νέα διαδικασία απομείωσής του κρίνεται επιβεβλημένη ώστε να μπορέσει η ελληνική οικονομία να συνεχίσει να το εξυπηρετεί. Παράλληλα, ούτε οι χρηματοδοτικές ανάγκες του κράτους είναι πλήρως εξασφαλισμένες για την επόμενη χρονική περίοδο διότι στηρίζονται στην επισφαλή εκτίμηση ότι η Ελλάδα θα επιστρέψει στις διεθνείς αγορές χρήματος. Η αποτυχία της έκδοσης ομολόγου τον Ιούλιο του 2014 επανέφερε τον προβληματισμό για τη βιωσιμότητα της κάλυψης των δανειακών αναγκών της χώρας από τις αγορές και ταυτόχρονα την απαγκίστρωση από τα δάνεια του μηχανισμού στήριξης.

Σε σχέση με το **δεύτερο στόχο** τα αποτελέσματα στην πραγματική οικονομία είναι η παρατεταμένη και βαθιά ύφεση, η ραγδαία κλιμάκωση της ανεργίας καθώς και η σοβαρή παραγωγική και κοινωνικοοικονομική υποβάθμιση και επιστροφή της Ελλάδας σε όλους τους τομείς, σε επίπεδα παρελθόντων δανείων.

Η βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της χώρας επιχειρείται διαμέσου της εφαρμογής πολιτικών «εσωτερικής υποτίμησης». Η διαδικασία, δηλαδή, διαμέσου της οποίας θα βελτιωθεί **η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας** όχι από την αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού, την καινοτομία και τις επενδύσεις υψηλής προστιθέμενης αξίας αλλά από τη μείωση των εισοδημάτων που οδηγεί σε μεγάλη πτώση της ζήτησης, σε μείωση της παραγωγής και τελικά σε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας και την ανεπιτυχή μείωση των τιμών των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών που δεν τα κατέστησε ανταγωνιστικότερα έναντι των υπολοίπων.

Οι οικονομικές εξελίξεις επιβεβαιώνουν ότι και σε αυτό το επίπεδο η εφαρμοζόμενη πολιτική δεν επιτυγχάνει τους στόχους της.

Στη πραγματικότητα, το 2013, οι εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών ήταν μειωμένες (σε σταθερές τιμές 2005) κατά περίπου 20%, συγκρινόμενες με τις εξαγωγές του 2007. Επίσης, **η καθίζηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου** (-64% σε σχέση με τις επενδύσεις του 2007) **σηματοδοτεί** για τη χώρα την είσοδό της σε έναν κύκλο

παραγωγικής καθίζησης και αποεπένδυσης. Η παραμονή της εντός αυτού του οικονομικού πλαισίου θα **οδηγήσει** σε σοβαρή υποβάθμιση του μείγματος του τελικού προϊόντος, θα σηματοδοτήσει την αδυναμία της να ανταποκριθεί παραγωγικά στις απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης και σε προσομοίωσή της με χώρες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά υπανάπτυκτες. Παράλληλα, **η πολιτική** που ασκείται επηρεάζει αρνητικά όχι μόνο το τρέχον αλλά και το μελλοντικό ΑΕΠ στερώντας τις δυνατότητες της οικονομίας να είναι ανταγωνιστική και στο μέλλον.

Επιπρόσθετα, σε **κοινωνικό επίπεδο** αποδομεί πλήρως το κράτος πρόνοιας αφήνοντας χωρίς δίχτυ κοινωνικής προστασίας μεγάλα τμήματα του πληθυσμού ακριβώς τη στιγμή που το έχουν περισσότερο ανάγκη. Η αυξημένη ζήτηση για κοινωνική προστασία σε συνδυασμό με την ολοένα μειούμενη προσφορά είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσει στην αποσύνθεση της κοινωνικής συνοχής.

Τέλος, το περιβάλλον της ελληνικής οικονομίας παραμένει ιδιαίτερα ασταθές και αβέβαιο.

Η παγκόσμια οικονομία δεν έχει κατορθώσει να ξεπεράσει οριστικά τα διαρθρωτικά προβλήματα που οδήγησαν στην οικονομική κρίση, το χρηματοπιστωτικό σύστημα παραμένει ασταθές, ενώ οι πολεμικές συγκρούσεις και η αστάθεια στις χώρες της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής αλλά και η πρόσφατη κρίση στην Ουκρανία με τις οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν στην Ρωσία, προκαλούν έντονη ανησυχία και οικονομική αβεβαιότητα.

Επίσης, **η ευρωπαϊκή οικονομία** δεν έχει κατορθώσει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για διατηρήσιμη και ισχυρή ανάκαμψη, με την υψηλή ανεργία, τα προγράμματα λιτότητας, τα προβλήματα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, και την εντεινόμενη κρίση του δημόσιου χρέους ορισμένων χωρών να διαχέει την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα για τις μελλοντικές εξελίξεις.

7.2. Εξελίξεις στη Παγκόσμια Οικονομία

Ο **ρυθμός ανάπτυξης** της παγκόσμιας οικονομίας **επιβραδύνθηκε** από το 3,2% το 2012, στο 3% το 2013. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαίωσε τις προβλέψεις ότι μετά την οικονομική κρίση του 2009 - έτος που σημειώθηκε για πρώτη φορά μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συρρίκνωση του ΑΕΠ - η παγκόσμια οικονομία δεν έχει κατορθώσει ακόμη να βγει οριστικά από το τούνελ της οικονομικής αβεβαιότητας, ακολουθώντας τον δρόμο της ισχυρής και διατηρήσιμης οικονομικής ανάπτυξης.

Η αδυναμία της παγκόσμιας οικονομίας να επιτύχει ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης οφείλεται κατά κύριο λόγο στη μη επίτευξη σημαντικής ανάκαμψης του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου, σε επίπεδα πριν το 2009. Επίσης, οφείλεται στην ασθενή ζήτηση ως αποτέλεσμα της περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που εφαρμό-

ζουν οι προηγμένες οικονομίες[19] αλλά και στην εφαρμογή πιο αυστηρών νομισματικών πολιτικών στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Το 2013 επιβεβαιώθηκε η εκτίμηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) ότι για πρώτη φορά οι **αναπτυσσόμενες χώρες** θα κατέχουν μεγαλύτερο μερίδιο στο παγκόσμιο ΑΕΠ σε σχέση με τις **προηγμένες** (Διάγραμμα 105). Πράγματι, οι προηγμένες οικονομίες κατέχουν (σε ισοτιμία αγοραστικής δύναμης - PPP) το 49,6% του παγκόσμιου ΑΕΠ, ενώ οι αναπτυσσόμενες το 50,4%. Η προβολή του ΔΝΤ έως το 2019, δείχνει διεύρυνση της διαφοράς με τις προηγμένες οικονομίες να παράγουν το 44,9% και τις αναπτυσσόμενες το 55,1% του παγκόσμιου ΑΕΠ.

Η μεταβολή αυτή αποτελεί ακόμα ένα παράγοντα επιβεβαίωσης των ταχύτατων αλλαγών που συντελούνται στο παγκόσμιο οικονομικό χάρτη, από τη δεκαετία του 1990 κυρίως όμως τη δεκαετία του 2000. **Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας** έχει ως αποτέλεσμα τη μεταφορά των δραστηριοτήτων από τις προηγμένες οικονομίες στις αναπτυσσόμενες με ολοένα και εντονότερο βαθμό. Η αδυναμία των προηγμένων οικονομιών να διατηρήσουν και να ενισχύσουν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα όπως είναι η υψηλή τεχνολογία, η ανάπτυξη καινοτομιών, το εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και τα εξελιγμένα δίκτυα και υποδομές θα οδηγήσει στην περαιτέρω μείωση του μεριδίου τους στο συνολικό παραγόμενο προϊόν. Παράλληλα, οι αδυναμίες των προηγμένων οικονομιών δημιουργούν ανασφάλεια και αβεβαιότητα για τη μελλοντική εξέλιξη της απασχόλησης, γιατί δεν κατορθώνουν να δώσουν πειστικές απαντήσεις στο ερώτημα πως θα κατορθώσουν να ανταγωνιστούν τις αναπτυσσόμενες με το πολύ χαμηλό κόστος εργασίας, ιδιαίτερα τη στιγμή που καλύπτουν το τεχνολογικό τους χάσμα. Η εικόνα **της οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης** δεν διαφοροποιείται από αυτήν του συνόλου των προηγμένων οικονομιών. Ενώ το 2000 παρήγαγε το 24,8% του παγκόσμιου ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, το 2013 παρήγαγε το 18,7% και το 2019, σύμφωνα με τη πρόβλεψη του ΔΝΤ, θα παράγει μόλις το 16,7%. Η εξέλιξη των **συνολικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου** ως ποσοστό του ΑΕΠ δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό τη παραπάνω διαπίστωση. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 106, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 υπάρχει μία ραγδαία αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, από το 23% του ΑΕΠ στο 30% που μεταφράζεται σε αύξηση κατά 35%. **Αντίθετα**, στο σύνολο των προηγμένων οικονομιών παρουσιάζεται η αντίθετη εξέλιξη, με τις συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου να μειώνονται όλη τη δεκαετία του 2000, από το 23,3% στο 19,5%, άρα μείωση κατά 16%.

---

19. Σύμφωνα με την κατάταξη του International Monetary Fund οι προηγμένες οικονομίες είναι οι εξής: οι 17 χώρες της Ευρωζώνης, Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Χονγκ Κονγκ, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Αυστραλία, Δανία, Ελβετία, Ην. Βασίλειο, Ισλανδία, Ισραήλ, Καναδάς, Νορβηγία, Ν. Ζηλανδία, Σουηδία, Τσεχία. Οι αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες είναι οι εξής: Αφρική (44), Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (14), Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών (13), Αναπτυσσόμενη Ασία (27), Μέση Ανατολή (20), Δυτικό Ημισφαίριο (32).

Διάγραμμα 105
Μερίδιο του συνολικού παραγόμενου προϊόντος, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης

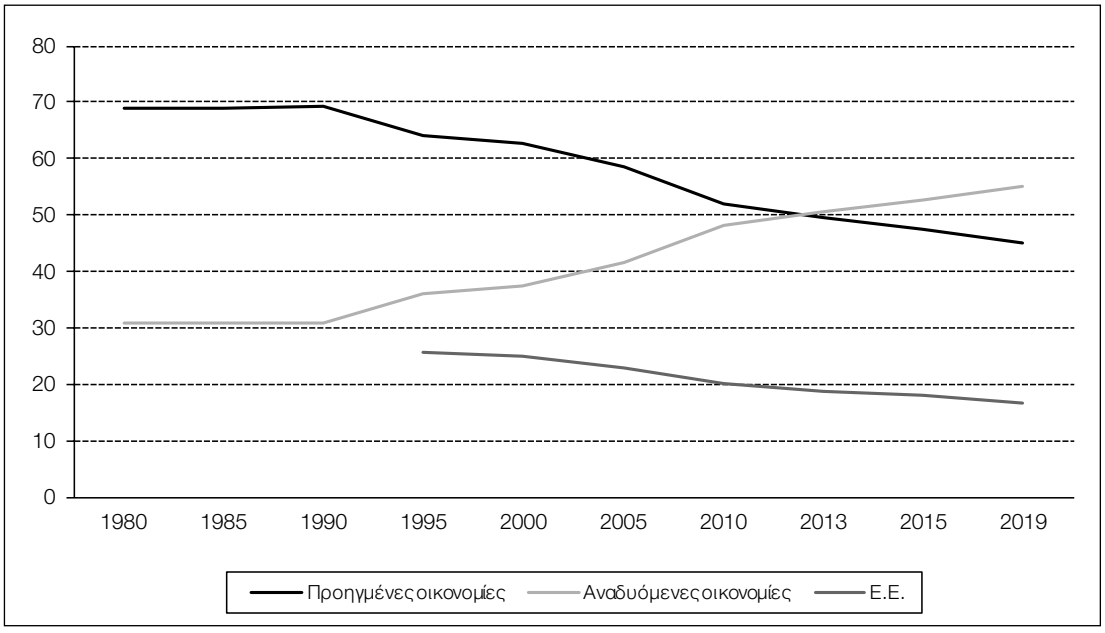

Πηγή: *IMF, World Economic Outlook Database 2014.*

Διάγραμμα 106
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, ως ποσοστό του ΑΕΠ

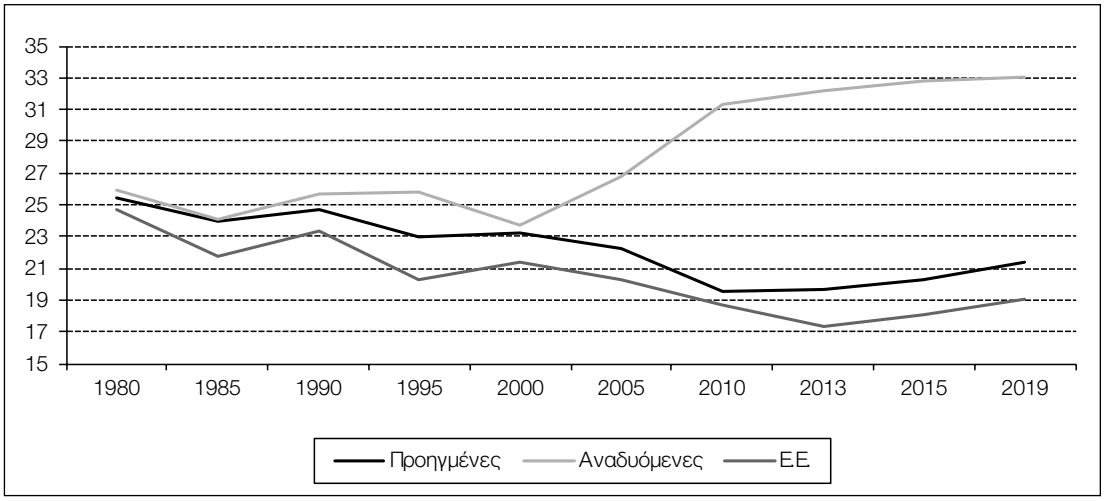

Πηγή: *IMF, World Economic Outlook Database 2014.*

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 19, το 2013 οι προηγμένες οικονομίες σημείωσαν **ρυθμούς ανάπτυξης** 1,3% έναντι 4,7% των αναπτυσσόμενων οικονομιών. Και στις **δύο κατηγορίες** πάντως σημειώθηκε επιβράδυνση των ρυθμών ανάπτυξης συγκρινόμενοι με αυτούς του 2012, που ήταν 1,4% και 5,0%, αντίστοιχα. Σε σχέση με τον **πληθωρισμό,** οι προηγμένες οικονομίες παρουσιάζουν αρκετά χαμηλότερο ρυθμό αύξησης του γενικού επιπέδου των τιμών (1,7% στις προηγμένες έναντι 5,8% στις αναπτυσσόμενες), ενώ σημειώνεται ότι και στις δύο κατηγορίες υπάρχουν σημάδια αποκλιμάκωσής του. Τέλος, σε ότι αφορά τις **δημοσιονομικές επιδόσεις**, οι αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζουν σαφώς μικρότερο δημοσιονομικό έλλειμμα και δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε σχέση με τις προηγμένες.

Πίνακας 19: Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της Παγκόσμιας οικονομίας

	Μερίδιο στο ΑΕΠ (2013)	ΑΕΠ (ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης)				Πληθωρισμός (ετήσιες Μεταβολές)				Ανεργία			
		2011	2012	2013*	2014**	2011	2012	2013*	2014**	2011	2012	2013*	2014**
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	4,0	3,2	3,0	3,6	4,9	3,9	3,6	3,5	-	-	-	-
Προηγμένες Οικονομίες	49,6	1,6	1,4	1,3	2,2	2,7	2,0	1,7	1,5	8,0	8,0	7,9	7,5
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες	50,4	6,4	5,0	4,7	4,9	7,2	6,0	5,8	5,5	-	-	-	-
ΗΠΑ	19,3	1,8	2,8	1,9	2,8	3,1	2,1	1,5	1,4	8,9	8,1	7,4	6,4
Ευρωζώνη	13,1	1,4	-0,7	-0,4	1,2	2,7	2,5	1,3	0,8	10,2	11,4	12,1	12,0
Κίνα	15,4	9,3	7,7	7,7	7,5	5,4	2,6	2,6	3,0	4,1	4,1	4,1	4,1
Ιαπωνία	5,4	-0,6	1,4	1,5	1,4	-0,3	0	0,4	2,8	4,6	4,3	4,0	3,9
	Μερίδιο στο ΑΕΠ (2009)	**Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)**				**Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)**				**Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% ΑΕΠ)**			
		2011	**2012**	**2013***	**2014****	**2011**	**2012**	**2013***	**2014****	**2011**	**2012**	**2013***	**2014****
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Προηγμένες Οικονομίες	49,6	104,7	107,5	106,3	106,3	-6,5	-6,2	-4,9	-4,2	-0,2	-0,1	0,4	0,5
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες	50,4	35,8	35,6	34,5	33,3	-1,1	-1,6	-2,2	-2,3	1,9	1,4	0,7	0,8
ΗΠΑ	19,3	102,5	102,4	104,5	105,7	-10,0	-9,7	-7,3	-6,4	-3,1	-2,7	-2,3	-2,2
Ευρωζώνη	13,1	88,1	92,7	95,0	96,0	-4,1	-3,7	-3,0	-2,5	0,6	1,8	2,6	2,9
Κίνα	15,4	25,5	26,1	22,4	20,2	-1,3	-2,2	-1,9	-2,0	2,8	2,3	2,1	2,2
Ιαπωνία	5,4	230,3	237,3	243,2	243,5	-9,9	-8,7	-8,4	-7,2	2,0	1,0	0,7	1,2

**= εκτίμηση, **= πρόβλεψη*

Πηγή: *IMF, World Economic Outlook Database 2014.*

Αναλυτικά, στις **ΗΠΑ,** ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ επιβραδύνθηκε από το 2,8% στο 1,9%. Η εξέλιξη αυτή είναι αποτέλεσμα κυρίως της προσπάθειας που ασκήθηκε για τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος με την εφαρμογή μίας πιο περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Οι ΗΠΑ μετά τη κρίση του 2009 εφάρμοσαν επεκτατική δημοσιονομική πολιτική αυξάνοντας τις δημόσιες δαπάνες, με στόχο την γοργή έξοδο από την ύφεση και τη δημιουργία των θέσεων εργασίας που χάθηκαν. Η πολιτική αυτή είχε αρνητικά αποτελέσματα στο δημοσιονομικό ισοζύγιο και στο επίπεδο του δημόσιου χρέους. Από το 2012, η προσπάθεια για περιορισμό του δημοσιονομικού ανοίγματος επιδρά θετικά στους δημοσιονομικούς δείκτες (περιορισμός ελλείμματος από το -10% του ΑΕΠ το 2011, στο -7,3% του ΑΕΠ το 2013) περιορίζοντας όμως το ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας των ΗΠΑ. Επίσης, η ανεργία μειώθηκε περαιτέρω στο 7,4% από 8,1% το 2012, ενώ και ο πληθωρισμός αποκλιμακώθηκε στο 1,5% από 2,1% το 2012.

Στην **Ιαπωνία** μετά την ύφεση του 2011 που προήλθε από το καταστροφικό σεισμό και το πυρηνικό ατύχημα που προκάλεσε, η οικονομία σταθεροποιείται σε ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του 1,5%. Η ανεργία παραμένει χαμηλή σε σχέση με τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες οικονομίες και ο πληθωρισμός μετά τον αποπληθωρισμό που σημειώθηκε τα τελευταία έτη, κυμαίνεται στο 0,4%. Τέλος, η δημοσιονομική πολιτική παραμένει σταθερά επεκτατική διατηρώντας το υψηλό έλλειμμα στο 8,4% του ΑΕΠ και το χρέος στο 243,2% του ΑΕΠ.

Στην Κίνα, ο ρυθμός ανάπτυξης παραμένει ιδιαίτερα υψηλός στο 7,7% αν και μειωμένος σε σχέση με τους ρυθμούς ανάπτυξης των τελευταίων ετών που άγγιξαν το 10%. Ο ρυθμός μεγέθυνσης της κινεζικής οικονομίας αποτελεί τη βασική αιτία για τη παγκόσμια ανάκαμψη του ΑΕΠ, ενώ τονίζεται ότι η κινέζικη οικονομία κατέχει μεγαλύτερο μερίδιο στο παγκόσμιο ΑΕΠ από την οικονομία της Ευρωζώνης, πλησιάζοντας την οικονομία ολόκληρης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για το 2014, οι προβλέψεις των διεθνών οργανισμών είναι αισιόδοξες για την ενίσχυση των ρυθμών ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας από το 3,0% στο 3,6%. Η αισιοδοξία αυτή πηγάζει από την επιτάχυνση του ρυθμού αύξησης του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών20, ενώ ως ιδιαίτερα θετικό γεγονός αξιολογείται η ανάκαμψη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Αναλυτικά, ο ρυθμός ανόδου του παγκόσμιου εμπορίου αναμένεται να επιταχυνθεί το 2014 στο 4,3% από 3,0% το 2013, παραμένοντας ωστόσο χαμηλότερος από το μέσο όρο αύξησης του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου, για τη περίοδο 1980-2012, που έφτασε το 5,6%. Επίσης, η αύξηση του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας προέρχεται κατά κύριο λόγο από τις καλύτερες οικονομικές επιδόσεις των ανεπτυγμένων χωρών οι οποίες θα κινη-

20. Τράπεζα της Ελλάδας, «Νομισματική Πολιτική 2013-2014», Μάιος 2014.

θούν θετικά κατά 2,2% σε σχέση με 1,3% το 2013, κατά κύριο λόγο εξαιτίας της ενίσχυσης της εγχώριας ζήτησης. Βέβαια, η ανησυχία για τις διεθνείς εξελίξεις στις χώρες της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής αλλά και τη πρόσφατη κρίση στην Ουκρανία με τις οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν στην Ρωσία, είναι έντονη, καθιστώντας την εκτίμηση για ισχυροποίηση των ρυθμών ανάπτυξης επισφαλή.

Ο πληθωρισμός σε παγκόσμιο σύνολο θα κυμανθεί στο 3,5%. Στις αναπτυγμένες οικονομίες έχουμε περαιτέρω αποκλιμάκωσή του στο 1,5% από το 1,7% του 2013, ενώ μείωση θα σημειωθεί και στις αναπτυσσόμενες στο 5,5% από το 5,8% του 2013. Βασική αιτία για τη μείωση του γενικού επιπέδου των τιμών είναι η σταθεροποίηση των τιμών των βασικών εμπορευμάτων (Διάγραμμα 107) αλλά και το παραγωγικό κενό στις προηγμένες οικονομίες.

Διάγραμμα 107
Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων

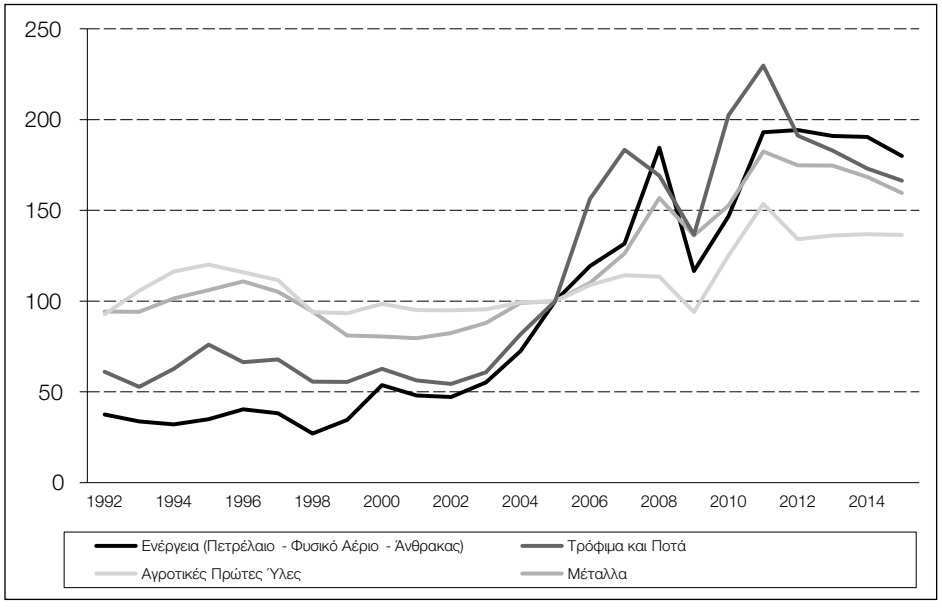

Πηγή: *IMF, World Economic Outlook Database 2014.*

Τέλος, η **δημοσιονομική πολιτική** θα παραμείνει προσηλωμένη στο στόχο της μείωσης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων τα οποία είχαν αυξηθεί σημαντικά ως στρατηγική επιλογή για την ανάκαμψη της οικονομίας μετά την κρίση, ενώ η **νομισματική πολιτική** συνεχίζει να είναι χαλαρή στις προηγμένες οικονομίες και παράλληλα αποκτά περιοριστική κατεύθυνση σε αρκετές αναπτυσσόμενες χώρες ώστε να αντιμετωπιστούν προβλήματα υπερθέρμανσης και εκροής κεφαλαίων[21].

21. Τράπεζα της Ελλάδας, «Νομισματική Πολιτική 2013-2014», Μάιος 2014.

7.3. Εξελίξεις στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μετά την οικονομική κρίση και την ύφεση του 2009 (μείωση του ΑΕΠ κατά 4,5% σε Ευρωπαϊκή Ένωση και 4,5% σε Ευρωζώνη), η **ευρωπαϊκή οικονομία** δεν έχει κατορθώσει να ξεπεράσει οριστικά τις ανισορροπίες που εξακολουθούν να τη χαρακτηρίζουν. Οι θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης που ακολούθησαν το 2010 και το 2011, προήλθαν κατά κύριο λόγο από τις οικονομικές επιδόσεις συγκεκριμένων χωρών (χώρες ανατολικής και βόρειας Ευρώπης), ενώ ταυτόχρονα υπήρχαν χώρες όπως η Ελλάδα που βρίσκονται σε παρατεταμένη ύφεση. **Οι αδυναμίες της ευρωπαϊκής οικονομίας** να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για διατηρήσιμη και ισχυρή ανάκαμψη με την εντεινόμενη κρίση χρέους ορισμένων χωρών να διαχέει την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα στο σύνολο της ευρωπαϊκής οικονομίας είχαν ως αποτέλεσμα την εκ νέου συρρίκνωση του ΑΕΠ το 2012 (-0,4% σε Ευρωπαϊκή Ένωση και -0,7% σε Ευρωζώνη) και οριακά, το 2013.

Αναλυτικά, το 2013 το ΑΕΠ της Ευρωζώνης μειώθηκε κατά 0,4%, ενώ σε επίπεδο ΕΕ παρέμεινε ουσιαστικά στάσιμο (+0,1%). Από το τρίτο τρίμηνο του 2013, το ΑΕΠ αυξάνεται στην οικονομία της ΕΕ, ενώ το τελευταίο τρίμηνο οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι θετικοί τόσο στην ΕΕ όσο και στην Ευρωζώνη. **Η πλήρης ανάκαμψη** από τη μεγάλη κάμψη του ΑΕΠ που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης του 2008 - 2009 δεν έχει γίνει ακόμη εφικτή, ενώ σύμφωνα με τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής[22] το πραγματικό ΑΕΠ θα φτάσει τα επίπεδα προ κρίσης το 2015 (Διάγραμμα 108).

Διάγραμμα 108
Πραγματικός ρυθμός ανάπτυξης ΑΕΠ, έτος βάσης 2008

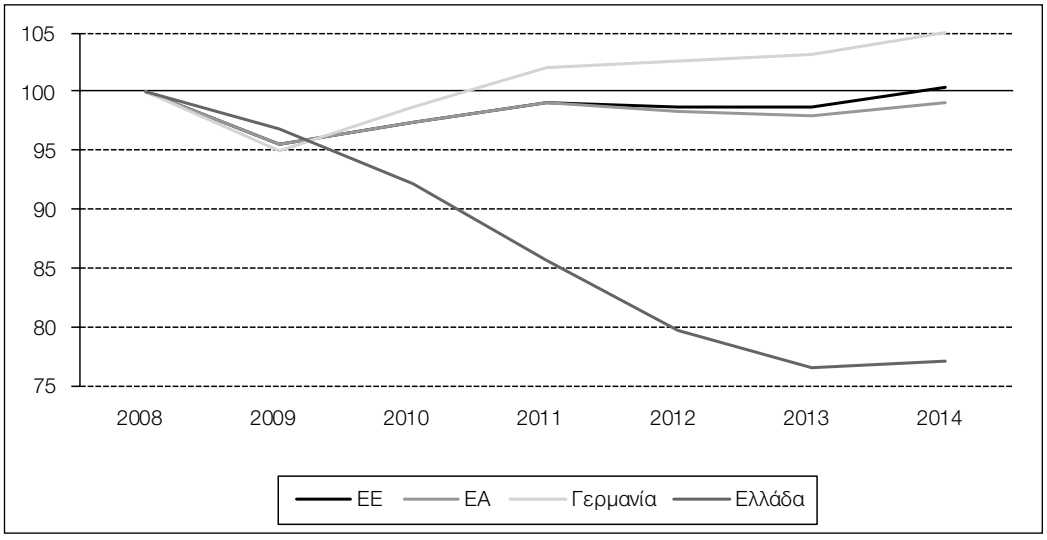

Πηγή: *Ameco Database.*

22. *European Commission, «European Economic Forecast», Spring 2014.*

Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2014 είναι ότι το ΑΕΠ θα συνεχίσει την ανοδική πορεία του τελευταίου τριμήνου του 2013, καταγράφοντας μέτριους ρυθμούς ανάπτυξης και συγκεκριμένα, 1,6% στην ΕΕ και 1,2% στην Ευρωζώνη. **Η αναιμική ανάπτυξη** είναι αποτέλεσμα της παραμονής των παραγόντων που δεν επιτρέπουν την ουσιαστική βελτίωση του οικονομικού κλίματος όπως είναι η οικονομική αστάθεια και αβεβαιότητα, τα οξυμένα προβλήματα στον χρηματοοικονομικό τομέα, ο κίνδυνος για νέες κρίσεις δημόσιου χρέους, η υψηλή ανεργία αλλά και η προσήλωση σε προγράμματα αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής που στερούν απαραίτητους αναπτυξιακούς πόρους από την οικονομία. Ως θετικό χαρακτηριστικό των οικονομικών εξελίξεων καταγράφεται το γεγονός ότι παρά τους μέτριους ρυθμούς ανάπτυξης αυτή αποκτά πλέον ευρύτερη βάση καθώς διευρύνεται ο αριθμός των χωρών - μελών που καταγράφουν θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Ενώ, δηλαδή η ανάκαμψη των ετών 2010 και 2011, αμέσως μετά τη κρίση, προήλθε αποκλειστικά από χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης, την ίδια στιγμή που οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου βυθίζονταν στην ύφεση**, η ανάκαμψη το 2014** είναι πιο ισορροπημένη και αφορά μεγαλύτερο αριθμό χωρών.

Διάγραμμα 109
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2012-2014

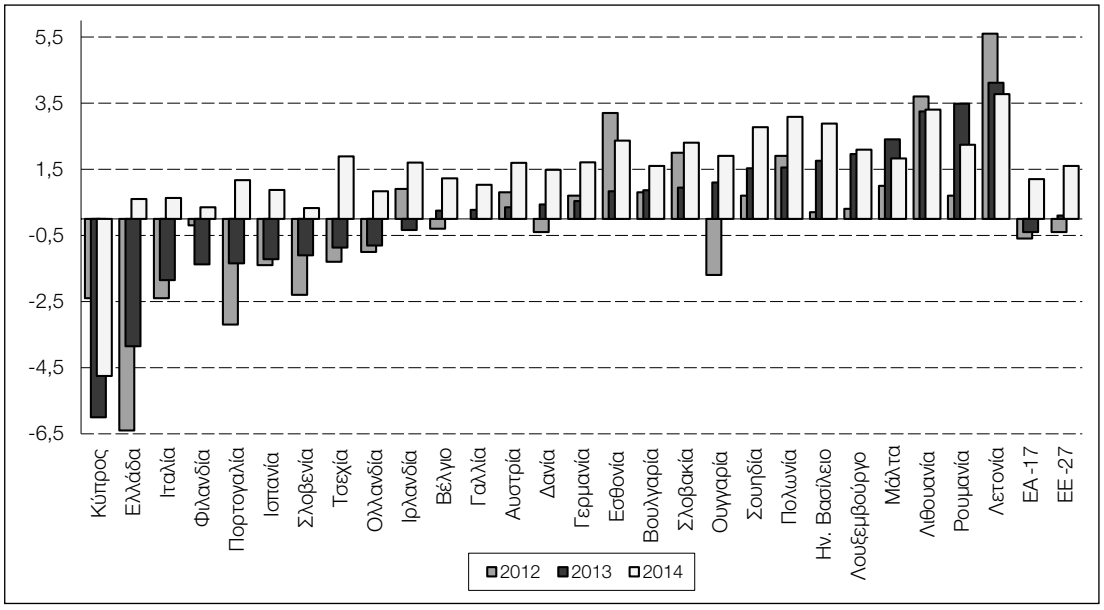

Πηγή: *Eurostat, European Commission.*

Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 109, τόσο το 2012 όσο και το 2013 ήταν έτη που οξύνθηκαν οι οικονομικές ανισότητες εντός της ΕΕ. Υπήρχαν, δηλαδή, ταυτόχρονα

χώρες που σημείωναν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και χώρες με σημαντική μείωση του πραγματικού ΑΕΠ. Το 2014 προβλέπεται η βελτίωση αυτής της εικόνας με τη πλειοψηφία των χωρών να καταγράφουν θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Ενώ λοιπόν το 2013 υπήρχαν δέκα χώρες εντός της ΕΕ στις οποίες μειώθηκε το πραγματικό ΑΕΠ (Κύπρος, Ελλάδα, Ιταλία, Φιλανδία, Πορτογαλία, Ισπανία, Σλοβενία, Τσεχία, Ολλανδία και Ιρλανδία), το 2014 συρρίκνωση του ΑΕΠ αναμένεται να σημειωθεί μόνο στην οικονομία της Κύπρου που δεν έχει κατορθώσει να ξεπεράσει ακόμη τα σημαντικά προβλήματα που σημειώθηκαν στο χρηματοπιστωτικό της σύστημα.

Ταυτόχρονα, διαπιστώνεται ότι οι χώρες της ανατολικής και βόρειας Ευρώπης σημειώνουν τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης, ενώ αντίθετα οι χώρες της νότιας Ευρώπης σημειώνουν αναιμικούς ρυθμούς ανάπτυξης καθυστερώντας την ανάκτηση του ΑΕΠ που χάθηκε τη περίοδο της κρίσης 2008 – 2009 αλλά και τα υφεσιακά χρόνια που ακολούθησαν.

Τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της Ευρωζώνης παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα (Πίνακας 20).

Πίνακας 20: Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ, (ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης)

	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*
ΑΕΠ	1,9	1,6	-0,7	-0,4	1,2	1,7
Ιδιωτική κατανάλωση	1,0	0,3	-1,3	-0,7	0,8	1,3
Δημόσια κατανάλωση	0,6	-0,1	-0,6	0,2	0,7	0,5
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-0,4	1,6	-4,0	-2,9	2,3	4,2
Απασχόληση	-0,5	0,2	-0,8	-0,9	0,4	0,7
Ρυθμός Ανεργίας	10,1	10,2	11,3	12,0	11,8	11,4
Πληθωρισμός	1,6	2,7	2,5	1,4	0,8	1,2
Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)	-6,2	-4,1	-3,7	-3,0	-2,5	-2,3
Δημόσιο χρέος (% ΑΕΠ)	85,6	88,0	92,7	95,0	96,0	95,4
Συμβολή στην μεταβολή του ΑΕΠ						
Τελική ζήτηση	5,2	3,3	-1,1	-0,3	2,8	4,0
Εμπορικό ισοζύγιο	0,7	0,9	1,5	0,5	0,3	0,1

*= *πρόβλεψη.*

Πηγή: *European Economic Forecast, Spring 2014.*

Το 2013, η **ιδιωτική κατανάλωση** μειώθηκε περαιτέρω κατά 1,3% σε σχέση με το 2012, ενώ το 2014 αναμένεται να ενισχυθεί κατά 0,8%. Η ενίσχυση της ιδιωτικής κατανάλωσης αποτελεί και το βασικό λόγο για τον οποίο προβλέπεται η ενίσχυση του ΑΕΠ, έστω και οριακά. Η **δημόσια κατανάλωση** ενισχύθηκε κατά 0,2%, μετά από δύο έτη αρνητικής εξέλιξης, ενώ το 2014 αναμένεται να ενισχυθεί κατά 0,7%.

Οι **επενδύσεις παγίου κεφαλαίου** μειώθηκαν κατά 2,9%, ενώ σε σχέση με το 2008 που ήταν το έτος κατά το οποίο έφθασαν την υψηλότερη τιμή τους έχουν συρρικνωθεί σημαντικά, αποτελώντας μία από τις βασικότερες αιτίες για τη συνολική αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ. Το 2014 οι επενδύσεις αναμένεται να αυξηθούν κατά 2,3% αποτελώντας επίσης ένας σημαντικό παράγοντα για την προσδοκώμενη αύξηση του ΑΕΠ. Όμως, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου θα παραμείνουν σε χαμηλά επίπεδα σε σχέση με αυτά πριν την οικονομική κρίση παρά την αυξημένη ανάγκη για την αντικατάσταση πεπαλαιωμένου εξοπλισμού και συνολικά απαξιωμένων αποθεμάτων κεφαλαίου. **Η εξήγηση** είναι ότι η αυξημένη αβεβαιότητα που κυριαρχεί στις ευρωπαϊκές οικονομίες και η αδυναμία των κυβερνήσεων να δημιουργήσουν συνθήκες οικονομικής ασφάλειας είναι λογικό να επηρεάζουν τις αποφάσεις που σχετίζονται με την επένδυση. Ταυτόχρονα, η τάση των ευρωπαίων για μεγαλύτερη απομόχλευση, αλλά και οι αδυναμίες του χρηματοπιστωτικού συστήματος να χρηματοδοτήσει νέες επενδύσεις προδικάζει ότι σε αυτές τις συνθήκες υπάρχουν μικρά περιθώρια για ενίσχυση της κατανάλωσης και της επένδυσης σε βάρος του ρυθμού αποταμίευσης.

Ο **πληθωρισμός** συνέχισε τη πτωτική του τάση. Το 2013 έφθασε το 1,4% από 2,5 το 2012, ενώ το 2014 αναμένεται να αποκλιμακωθεί περαιτέρω στο 0,8%. **Βασική αιτία** για τη μείωση του πληθωρισμού αποτελούν οι εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο στις τιμές των βασικών εμπορευμάτων και της ενέργειας, η ανατίμηση του ευρώ και κυρίως η ασθενής ζήτηση που κρατά σε χαμηλό επίπεδο τις τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Σε σχέση με τις **δημοσιονομικές εξελίξεις** το 2013 το **έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης** μειώθηκε κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες στη ΕΕ και κατά 0,7 ποσοστιαίες μονάδες στην Ευρωζώνη, φθάνοντας το 3,3% του ΑΕΠ και 3,0% του ΑΕΠ, αντίστοιχα (Διάγραμμα 110). Με δεδομένο ότι το ΑΕΠ σε επίπεδο Ευρωζώνης μειώθηκε και σε επίπεδο ΕΕ παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο, **η μείωση του ελλείμματος** είναι αποτέλεσμα των μέτρων περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που ασκήθηκε στο σύνολο των χωρών της ΕΕ (Διάγραμμα 111). Το 2014 αναμένεται η περαιτέρω μείωση του κατά 0,7 ποσοστιαίες μονάδες στην ΕΕ και κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες στην Ευρωζώνη, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί για πρώτη φορά μετά το 2008 κάτω από το όριο της ευρωπαϊκής συνθήκης και συγκεκριμένα στο 2,6% του ΑΕΠ στην ΕΕ και 2,5% του ΑΕΠ στην Ευρωζώνη. Ενώ σε επίπεδο ΕΕ η μείωση των δαπανών της γενικής κυβέρνησης και η αύξηση των εσόδων συνεισέφεραν σε ίσο βαθμό στη μείωση του ελλείμματος, **στην Ευρωζώνη** η μείωση προήλθε σχεδόν αποκλειστικά από την αύξηση των εσόδων. Η αύξηση αυτή είναι αποτέλεσμα της θετικής επίδρασης της οικονομικής ανάκαμψης μετά την οικονομική κρίση, που οδηγεί στην αύξηση των εσόδων από έμμεσους φόρους (ΦΠΑ) και από την άμεση φορολογία (εισόδημα και πλούτος), αλλά και της πολιτικής αύξησης των συντελε-

στών φορολόγησης του εισοδήματος από εργασία και κεφάλαιο που ακολούθησαν πολλές χώρες μέλη. Αποτέλεσμα είναι τα δημόσια έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ να φθάνουν το 2013, το 46,8% και 45,7% στην Ευρωζώνη και στην ΕΕ, αντίστοιχα. Όπως, προκύπτει από τις εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αλλά και από πρωτοβουλίες της ΕΕ[23], **ο στόχος της είναι η δημοσιονομική προσαρμογή** στο μέλλον να **επικεντρωθεί** στο σκέλος των δημοσιονομικών δαπανών θεωρώντας ότι δεν υπάρχει δυνατότητα για μεγαλύτερη αύξηση των δημόσιων εσόδων.

Διάγραμμα 110
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

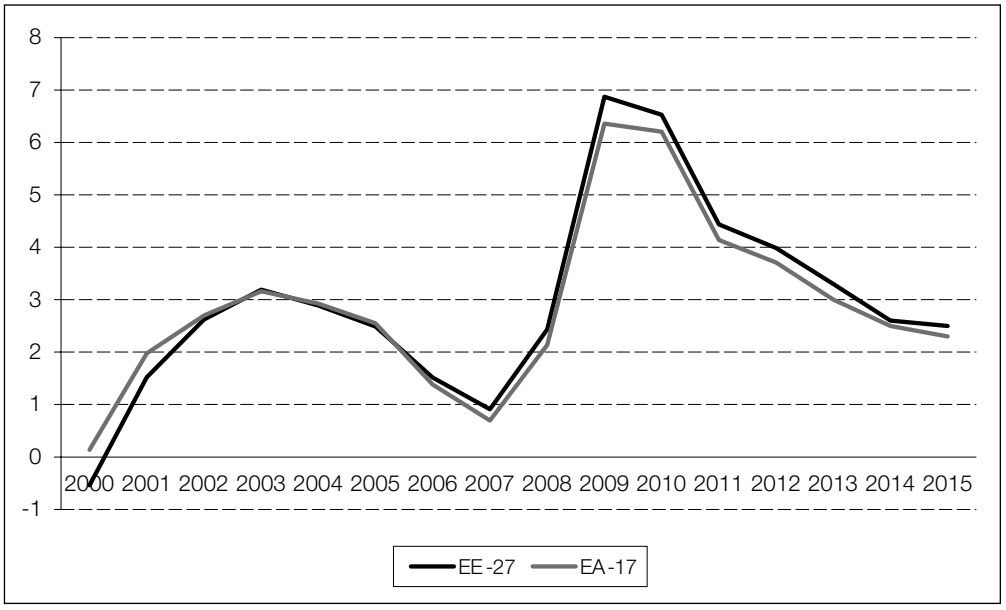

Πηγή: *Ameco Database.*

23. European Commission, «European Economy Forecast», Άνοιξη 2013, «Stability and Growth Pack, Report on Public Finances in EMU 2012», European Economy.

Διάγραμμα 111
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, στην Ευρωζώνη, 2012-2013

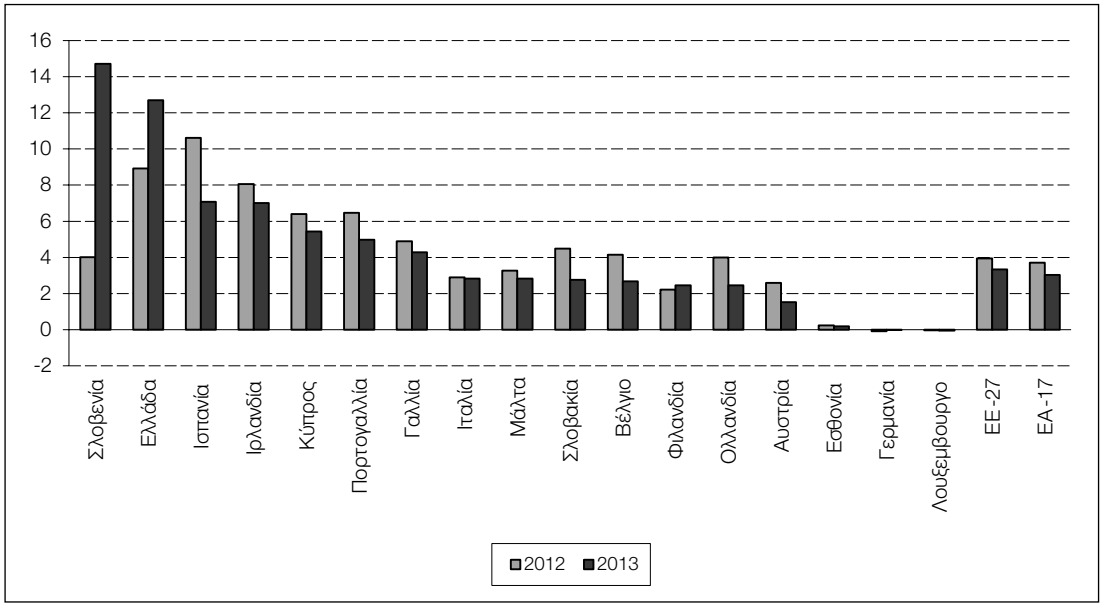

Πηγή: *Ameco Database.*

Αναφορικά με **το δημόσιο χρέος**, σημειώθηκε αύξηση τόσο στην Ευρωζώνη, από 92,7% του ΑΕΠ το 2012 σε 95% του ΑΕΠ το 2013, όσο και στο σύνολο της ΕΕ, από 86,7% του ΑΕΠ το 2012 σε 88,9% του ΑΕΠ το 2013 (Διάγραμμα 112 – Διάγραμμα 113). **Παρά τον περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων**, το δημόσιο χρέος συνεχίζει να αυξάνεται, με αιτία την αύξηση των δαπανών για τόκους σε αντιδιαστολή με την μείωση των ρυθμών ανάπτυξης. Για το 2014 προβλέπεται η περαιτέρω αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ με μικρότερο όμως βαθμό σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Συγκεκριμένα στην Ευρωζώνη θα φτάσει το 96% του ΑΕΠ και στην ΕΕ το 89,5% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 112
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

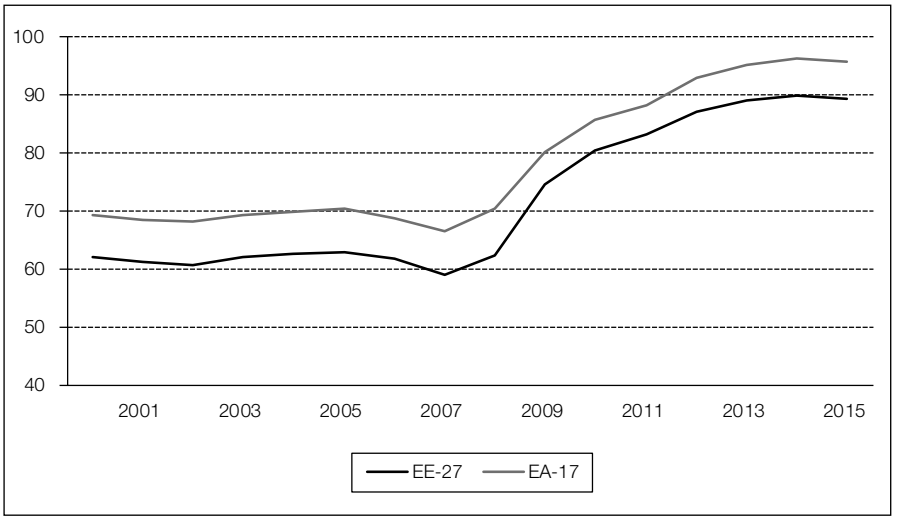

Πηγή: *Ameco Database.*

Διάγραμμα 113
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, στην Ευρωζώνη, 2012-2013

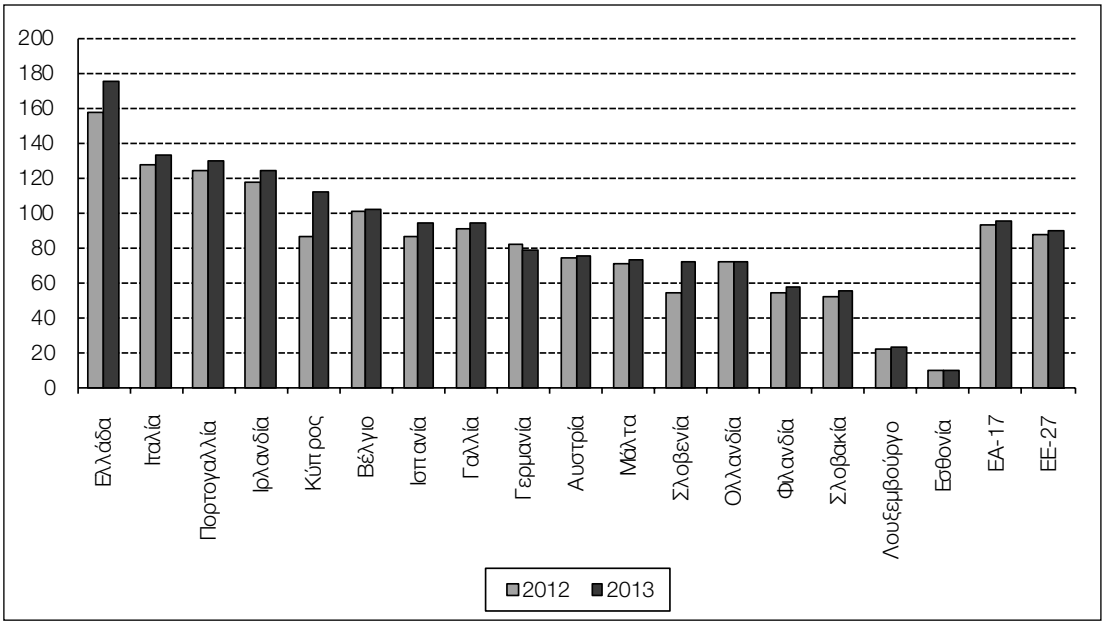

Πηγή: *Ameco Database.*

Η **ανεργία** (Διάγραμμα 114 - Διάγραμμα 115), αυξάνεται περαιτέρω και διαμορφώνεται στο 12,0% του συνολικού εργατικού δυναμικού των χωρών της Ευρωζώνης και στο 10,8% της ΕΕ, με τάση ενίσχυσης και το 2014. Η εξέλιξη της ανεργίας επιβεβαιώνει την πρόβλεψη, ότι μετά την οικονομική κρίση ο σταδιακός ρυθμός ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας, θα συνέβαινε με την ύπαρξη, ταυτόχρονα, ενός υψηλού επιπέδου ανεργίας (**άνεργη ανάκαμψη**). Είναι χαρακτηριστικό ότι στο τέλος του 2013 υπάρχουν έξι εκατομμύρια θέσεις απασχόλησης λιγότερες σε σχέση με το 2008[24]. Ταυτόχρονα η αδυναμία των χωρών της Ευρώπης να διατηρήσουν ένα σταθερό ρυθμό ανάκαμψης, η αβεβαιότητα για τις οικονομικές προοπτικές και οι οικονομικές εξελίξεις σε αρκετές χώρες – μέλη της, κυρίως στον ευρωπαϊκό νότο καθιστούν την κυκλική εξέλιξη της ανεργίας μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην παραγωγή και στην κοινωνική συνοχή.

Οι άνεργοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2013 έφθασαν τα 26,4 εκατομμύρια αυξανόμενοι κατά ένα εκατομμύριο σε σχέση με το 2012. Παρόμοια εικόνα παρατηρείται και στις χώρες της Ευρωζώνης με τους ανέργους να φθάνουν το 2013 τα 19,1 εκατομμύρια από 18,1 εκατομμύρια, το 2012.

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας της ΕΕ εξελίσσεται σε εξαιρετικά σοβαρή. Μάλιστα, σε αρκετές χώρες του νότου, προεξέχοντος της Ελλάδας και της Ισπανίας έχει λάβει δραματικά χαρακτηριστικά με σχεδόν τον έναν στους τρεις του εργατικού δυναμικού να είναι άνεργος.

Η κατάσταση γίνεται ακόμη **δυσμενέστερη** αν αναλογιστεί κανείς τις ποιοτικές μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην αγορά εργασίας στο σύνολο της Ένωσης. Η ενίσχυση της ευελιξίας, η μερική απασχόληση, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης αλλά και η ενίσχυση της ανασφάλιστης εργασίας, έχουν μεταβάλει καθοριστικά το τοπίο της απασχόλησης στην ΕΕ σε σχέση με την κατάσταση που επικρατούσε πριν την οικονομική κρίση. Επιπλέον, η ανεργία πλήττει κυρίως τους νέους και τις γυναίκες καθιστώντας τους μακροχρόνια άνεργους και περιθωριοποιώντας τους από το εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα εξαιτίας της απαξίωσης των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων τους, να μην αποτελούν, μακροχρόνια, ελκυστική επιλογή για τους εργοδότες. Τέλος, είναι βέβαιο ότι η διατήρηση της αρνητικής αυτής κατάστασης στην αγορά εργασίας της Ευρώπης θα έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία της ευρωπαϊκής οικονομίας να απορροφήσει το απόθεμα του άνεργου εργατικού δυναμικού που συσσωρεύεται με άμεση συνέπεια τη διαρροή εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού εκτός της Ευρώπης προς δυναμικότερες οικονομίες, την απαξίωση του εναπομείναντος εργατικού δυναμικού και την απώλεια ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος της Ευρώπης έναντι του διεθνούς ανταγωνισμού.

---

24. European Economic Forecast, Spring 2014.

Διάγραμμα 114
Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

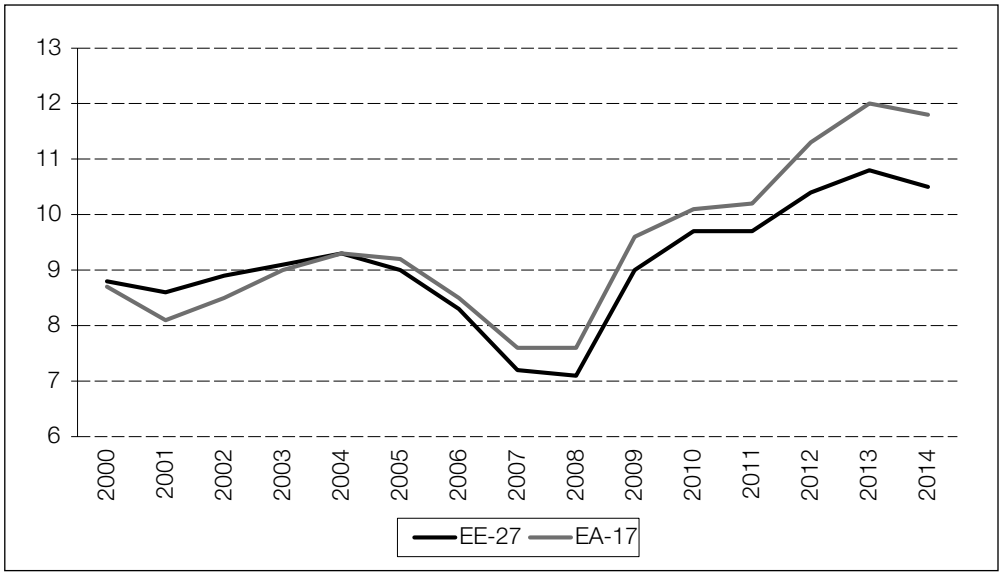

Πηγή: *Ameco Database.*

Διάγραμμα 115
Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, στην Ευρωζώνη, 2012-2013

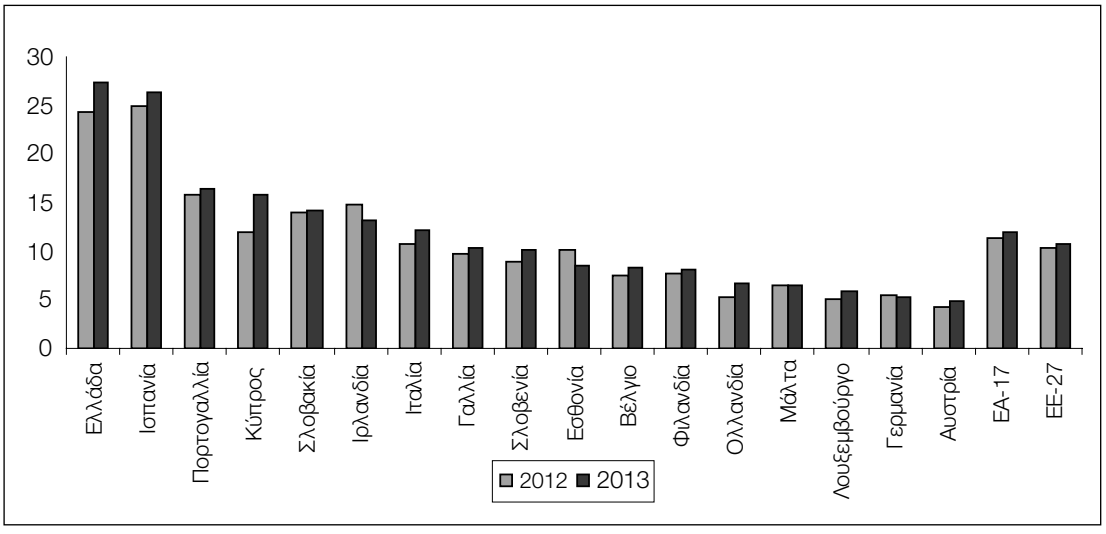

Πηγή: *Ameco Database.*

Μετά την οικονομική κρίση η ευρωπαϊκή οικονομία προσπαθεί σταδιακά να βγει από αυτή ανακτώντας το ΑΕΠ που χάθηκε. Μετά το 2009, ακολούθησαν δύο έτη, το 2010 και 2011 που η ευρωπαϊκή οικονομία σημείωσε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, λόγω των επεκτατικής δημοσιονομικής και χαλαρής νομισματικής πολιτικής που ακολούθησε η πλειοψηφία των κρατών μελών της. Αντίθετα, το 2012 και το 2013 η ευρωπαϊκή οικονομία επέστρεψε στην οικονομική ύφεση και στασιμότητα. Η ανάλυση των στοιχείων της, οδηγεί στην εξαγωγή **δύο** βασικών συμπερασμάτων.

Το πρώτο είναι ότι δεν έχει κατορθώσει να ξεπεράσει οριστικά τους κινδύνους και τις αδυναμίες που θα επέτρεπαν την ασφαλή πρόβλεψη για επίτευξη διατηρήσιμης και ισχυρής οικονομικής ανάκαμψης στο μέλλον.

Το δεύτερο είναι ότι ακόμα και όταν κατορθώσει να ανακάμψει οριστικά, η ευρωπαϊκή οικονομία θα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν της. Θα πρόκειται δηλαδή για μία Ένωση, εντός της οποίας θα είναι έντονες οι αντιφάσεις, η αβεβαιότητα, η αστάθεια αλλά και οι αποκλίσεις των επιμέρους οικονομιών των κρατών μελών της.

Το δεύτερο συμπέρασμα γίνεται εύκολα αντιληπτό εάν συγκρίνει κανείς δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις οικονομιών της Ευρωζώνης, την Ελλάδα και τη Γερμανία.

Η Γερμανία αλλά και ένα σύνολο χωρών της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης παρουσιάζει έντονη οικονομική ανάκαμψη, μείωση της ανεργίας, αύξηση των επενδύσεων και βελτίωση του εμπορικού της ισοζυγίου και της ανταγωνιστικής της θέσης, Αντίθετα, η Ελλάδα και οι υπόλοιπες χώρες του ευρωπαϊκού νότου, είναι ακόμη βυθισμένες στην ύφεση, την οικονομική αβεβαιότητα, την κρίση δημόσιου χρέους και τη δέσμευσή τους με προγράμματα οικονομικής προσαρμογής που επιταχύνουν την επιστροφή τους σε ένα παραγωγικό και κοινωνικό επίπεδο του παρελθόντος.

Η κατάσταση αυτή διαδέχεται μία δεκαετία διεύρυνσης της ΕΕ που ταυτόχρονα όμως σημειώθηκε σημαντική πρόοδος σε ότι αφορά την περιφερειακή συνοχή με την άμβλυνση των ανισοτήτων ως προς την οικονομική ανάκαμψη και την απασχόληση, καθώς οι υστερούσες περιφέρειες και χώρες κάλυψαν σε σημαντικό βαθμό την υστέρηση, ενώ παράλληλα οι πλουσιότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνέβαλαν στη σύγκλιση διαμέσου της επένδυσης και της καινοτομίας.

Η σύγκριση των εξελίξεων στις οικονομίες της Γερμανίας και της Ελλάδας είναι ενδεικτική της τάσης απόκλισης των βασικών οικονομικών μεγεθών σε αρκετές οικονομίες της και συνεπώς του κινδύνου που δημιουργείται στο εσωτερικό της σε σχέση με τη συνοχή της.

Το 2013 ήταν έτος που όξυνε περαιτέρω το πρόβλημα και μάλιστα οι προοπτικές εξέλιξής του παραμένουν αρνητικές, όσο η **οικονομική πολιτική** που ασκείται στις χώρες του Νότου παραμένει προσηλωμένη στο στόχο της δημοσιονομικής προσαρμογής χωρίς επενδυτικά, αναπτυξιακά και κοινωνικά ισοδύναμα.

Αναλυτικότερα, από τα Διαγράμματα 116 και 117, διαπιστώνεται ότι τα έτη 2000-2008, **η ελληνική οικονομία** ακολουθεί μια πορεία σύγκλισης προς τις υπόλοιπες της ΕΕ, αναπτυσσόμενη με εντονότερους ρυθμούς σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών της ζώνης του Ευρώ, αλλά και την Γερμανία. Η οικονομική κρίση που οδήγησε το σύνολο των οικονομιών σε βαθιά ύφεση αντιστρέφει αυτή την σχέση. Η ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας, έως το 2011, έχει το εξής χαρακτηριστικό. Η γερμανική οικονομία ανακάμπτει έντονα, συμπαρασύροντας με το μέγεθός της, τον μέσο όρο της ΕΕ-17 την στιγμή που **η ελληνική οικονομία** όχι απλά δεν μπορεί να ακολουθήσει την πορεία ανέλιξης, αντίθετα βυθίζεται περαιτέρω στην ύφεση, διευρύνοντας με αυτό τον τρόπο το τεχνολογικό, παραγωγικό και κοινωνικό χάσμα με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, χάνοντας ταυτόχρονα τα θετικά βήματα της δεκαετίας που προηγήθηκε. Ταυτόχρονα, από το 2012, η επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της Γερμανίας έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια της δυναμικής στο σύνολο της Ευρωζώνης η οποία εισέρχεται εκ νέου σε τροχιά ύφεσης, ενώ η ανάκαμψη από το 2013 και μετά προέρχεται και πάλι από τη γερμανική οικονομία.

Διάγραμμα 116
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2014, ΕΕ-17 - Γερμανία - Ελλάδα

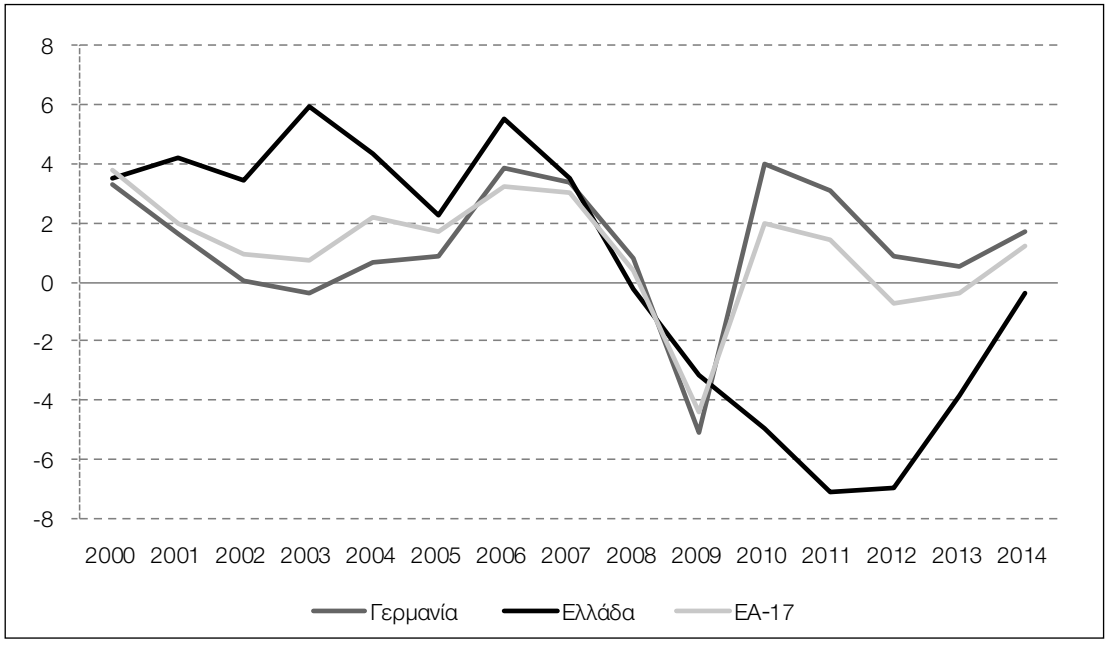

Πηγή: *International Monetary Fund.*

Ακόμη δυσχερέστερη είναι η σύγκριση των ρυθμών ανεργίας. Ενώ την προηγούμενη δεκαετία **η ελληνική οικονομία** κινούταν στην κατεύθυνση σταδιακής αύξησης

της απασχόλησης και μείωσης του ρυθμού ανεργίας, συγκλίνοντας με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η οικονομική κρίση και ύφεση είχε ως αποτέλεσμα να οδηγήσει αφενός την ελληνική οικονομία σε ένα εργασιακό και κοινωνικό κραχ, σημειώνοντας τους υψηλότερους ιστορικά ρυθμούς ανεργίας και αφετέρου την γερμανική οικονομία στο ιστορικά χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από την ένωση της Δυτικής με την Ανατολική Γερμανία. Η βελτίωση και σταθεροποίηση του δείκτη της ανεργίας στη Γερμανία στα επίπεδα του 5% είναι αυτή που κρατά τα επίπεδα της ανεργίας στο σύνολο της Ευρωζώνης σε μία αύξηση με συγκρατημένο ρυθμό και όχι με τους ραγδαίους ρυθμούς αύξησης που σημειώνονται στην ευρωπαϊκή περιφέρεια.

Διάγραμμα 117
Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2014, ΕΕ-17 – Γερμανία - Ελλάδα

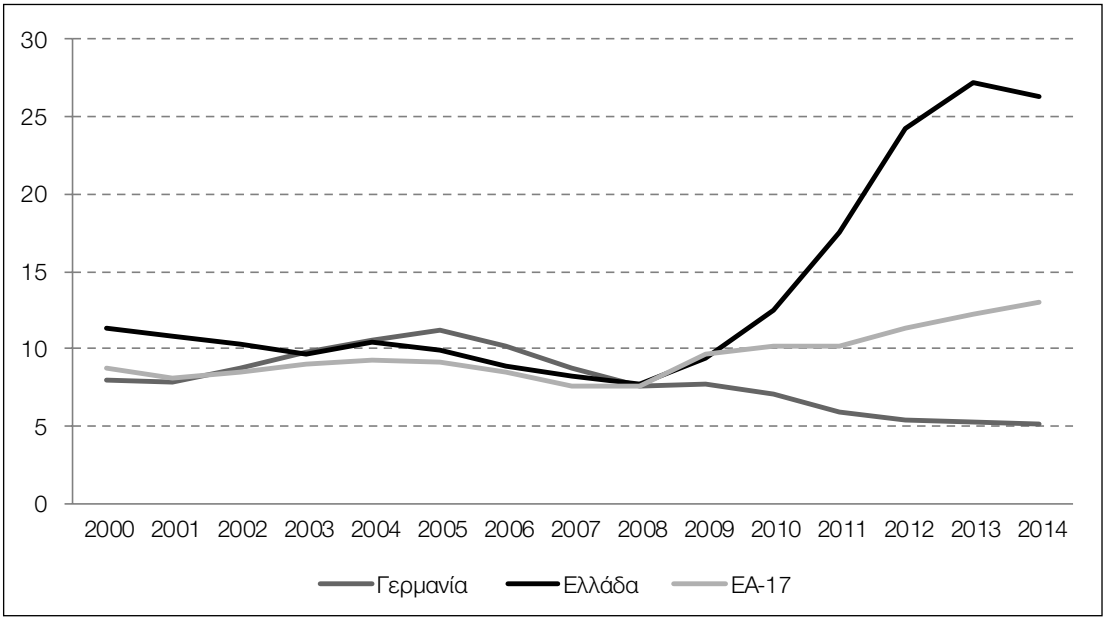

Πηγή: *International Monetary Fund.*

Ταυτόχρονα με **την απόκλιση** ανάμεσα στις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά και αυτές τους ευρωπαϊκού νότου, παρατηρείται εντός της Ευρωζώνης και κάτι ακόμη. **Εντείνονται οι αποκλίσεις και οι διαφοροποιήσεις** σε σχέση με την εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών και στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου. Προκύπτει δηλαδή, ότι οι χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής ενώ κατά βάση, όλες αντιμετωπίζουν επιδείνωση των ρυθμών ανάπτυξης, παραγωγική υστέρηση και αύξηση της ανεργίας, ορισμένες εξ αυτών βιώνουν τις συνέπειες εντονότερα. Χαρακτηριστική είναι η σύγκριση της Ελλάδας με τις υπόλοιπες οικονομίες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Όπως προκύπτει από

το Διάγραμμα 118 και τη σύγκριση των ρυθμών ανάπτυξης της Ελλάδας, με την Ισπανία, τη Πορτογαλία, την Ιταλία και την Ιρλανδία, μετά την οικονομική κρίση σε όλες τις χώρες, με εξαίρεση την Ελλάδα, σημειώθηκαν θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης. Η ανάγκη για οικονομική προσαρμογή λόγω των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων, του υψηλού επιπέδου δημόσιου χρέους ή των προβλημάτων που ανέκυψαν στο χρηματοπιστωτικό τομέα οδήγησε στην εφαρμογή αυστηρών περιοριστικών προγραμμάτων, τα οποία επιδείνωσαν τους ρυθμούς ανάπτυξης (Ιρλανδία) ή είχαν ως αποτέλεσμα ύφεση στα επίπεδα του 2% έως 3% (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία).

Αντίθετα, στην Ελλάδα το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκε είχε ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό της οικονομίας σε βαθιά και παρατεταμένη ύφεση (σωρευτική μείωση του ΑΕΠ περίπου 25%) η οποία οδηγεί σε πλήρη αποεπένδυση, παραγωγική καθίζηση και απαξίωση του παραγωγικού δυναμικού. Από το 2014 οι οικονομίες του νότου και η Ιρλανδία επανέρχονται σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, χωρίς όμως τη δυναμική που θα τους επιτρέψει να ανακτήσουν το ΑΕΠ που έχασαν τα προηγούμενα έτη.

Διάγραμμα 118
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2014,
σε χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής

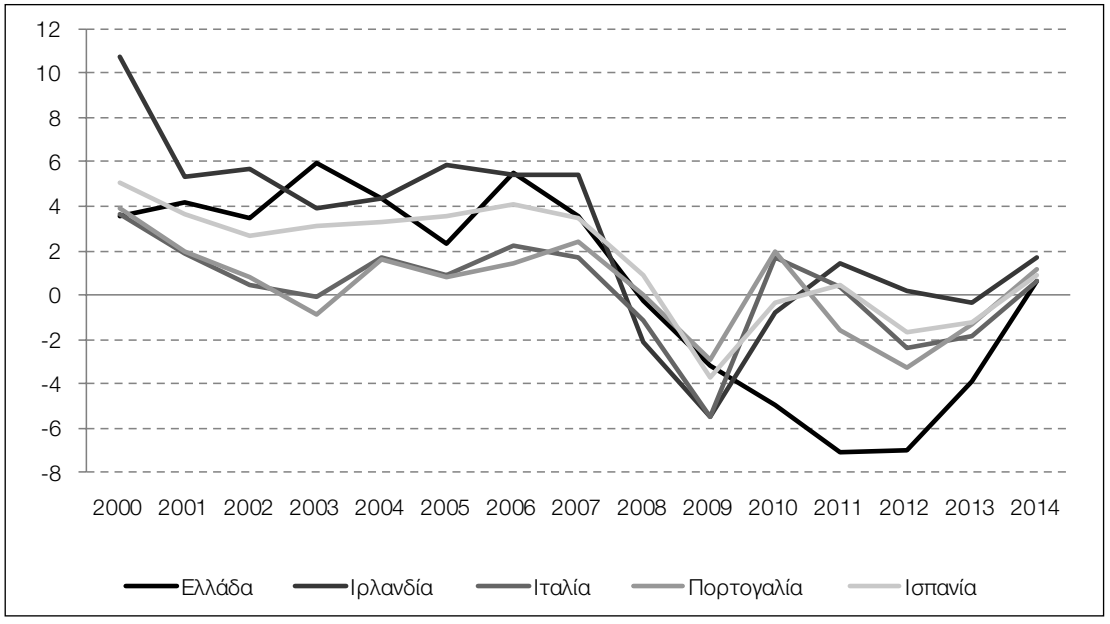

Πηγή: *International Monetary Fund.*

Σε ότι αφορά το επίπεδο ανεργίας σε όλες τις χώρες σημειώνεται σημαντική αύξηση (Διάγραμμα 119). Στην Ελλάδα όμως η αύξηση είναι ραγδαία (20 ποσοστιαίες μονάδες) συγκρινόμενη μόνο με την Ισπανία που αντιμετώπιζε όμως δομικά προβλήματα στην αγορά εργασίας και πριν την οικονομική κρίση.

Διάγραμμα 119
Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2014 σε χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής

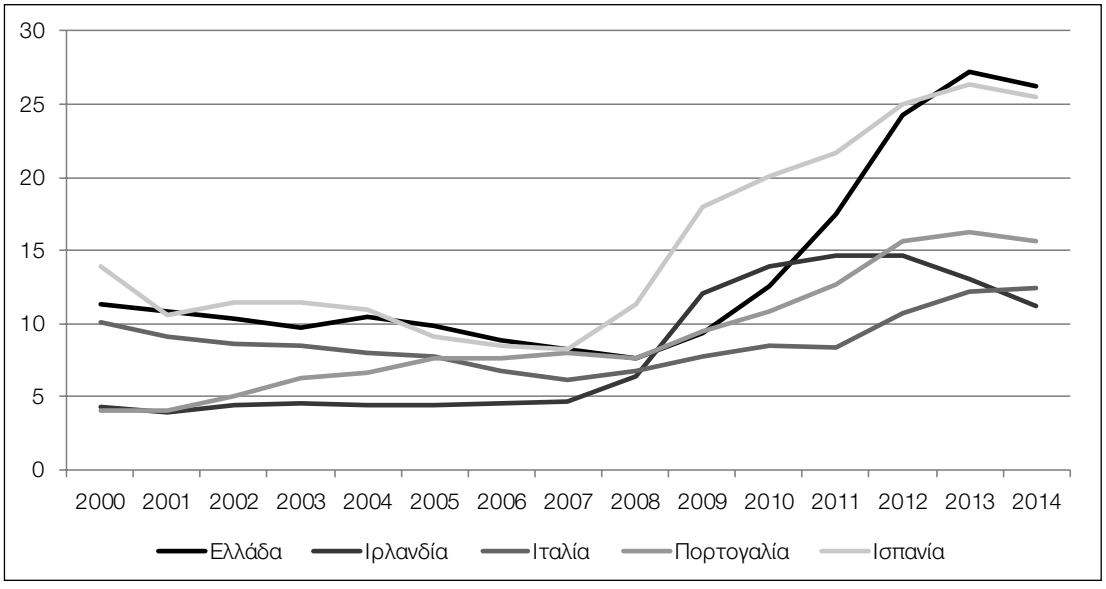

Πηγή: *International Monetary Fund.*

Από τη παραπάνω ανάλυση γίνεται εμφανές ότι **δημιουργείται** εντός της Ευρώπης, **μία ένωση δύο ταχυτήτων** που αντί να αμβλύνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες των μελών της, τις οξύνει και τις επιδεινώνει. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία μιας Ευρώπης αποτελούμενης από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Μεσογειακής Ευρώπης η οποία συγκροτείται περιφερειακά της ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά κεντρικής Ευρώπης.

Είναι χαρακτηριστικό όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 120 ότι ενώ τη δεκαετία του 2000 οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου και η Ιρλανδία αύξαναν το μερίδιό τους στο συνολικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης, μετά το 2008 το μερίδιο τους μειώνεται διαρκώς σε αντίθεση με τη Γερμανία που μέσα σε πέντε έτη αυξάνει το μερίδιό της από το 27,5% στο 29,2% του ΑΕΠ της Ευρωζώνης.

Διάγραμμα 120
Μερίδιο του συνολικού παραγόμενου προϊόντος

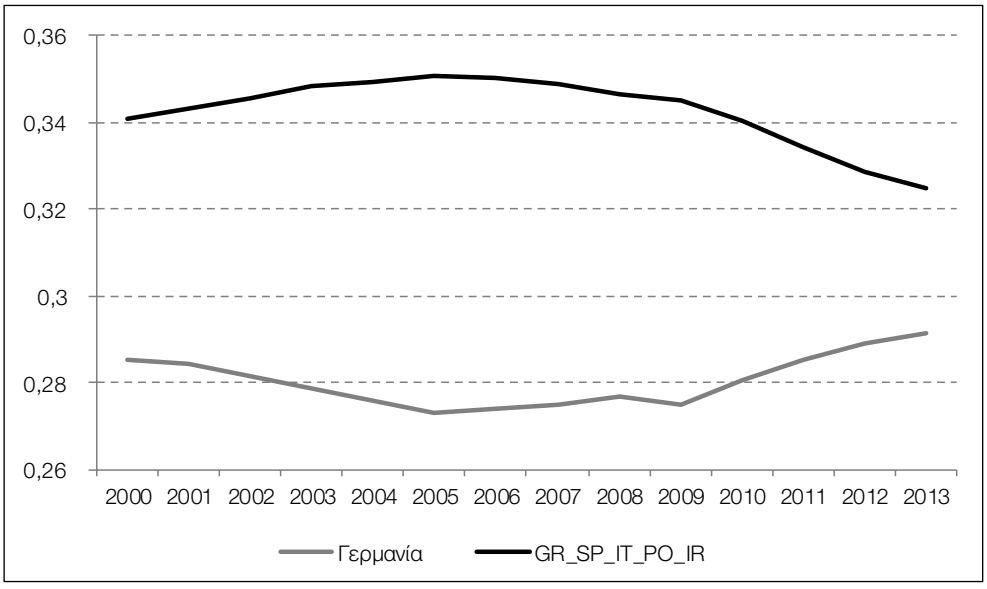

Πηγή: *International Monetary Fund.*

Έτσι λοιπόν, ενώ μετά την οικονομική κρίση και ύφεση και τις μεταβολές που επέφερε στην ευρωπαϊκή οικονομία, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση κινδύνευε από τις δημοσιονομικές ανισορροπίες και τα προβλήματα του χρηματοπιστωτικού τομέα αρκετών χωρών μελών της, τα προγράμματα προσαρμογής που εφαρμόζονται δημιουργούν τη βεβαιότητα ότι η Ευρωζώνη πλέον κινδυνεύει από τις οικονομικές ανισορροπίες που διαμορφώνονται και αμφισβητούν την βασική της αρχή που είναι η οικονομική και κοινωνική συνοχή των μελών της η οποία οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

7.4. Οικονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

Το 2013 ήταν έτος σημαντικής **ύφεσης. Η ελληνική οικονομία** παραμένει εγκλωβισμένη σε παρατεταμένη ύφεση με τις προοπτικές για οικονομική ανάπτυξη να παραμένουν δυσοίωνες, όσο η οικονομική πολιτική συνεχίζει να ασκείται με απόλυτη προσήλωση στη κατεύθυνση της δημοσιονομικής λιτότητας, δημιουργώντας συνθήκες πλήρους αποεπένδυσης και παραγωγικού περιθωρίου.

Η ελληνική οικονομία, μετά από έξι συνεχόμενα χρόνια ύφεσης, με τη σωρευτική μείωση του ΑΕΠ να αγγίζει το 25% έχει αλλάξει δραματικά, αποκτώντας πλέον χαρακτηριστικά οικονομικής υπανάπτυξης και επιστροφής σε παραγωγικά αλλά και κοινωνικά επίπεδα του παρελθόντος.

Το 2013, **το ΑΕΠ**, σε τρέχουσες τιμές εκτιμάται στα 182.054 εκατ. ευρώ, από 193.347 εκατ. ευρώ, το 2012. Η μείωση του ΑΕΠ (πραγματική μεταβολή) ήταν 3,9% σε σχέση με το 2012.

Πίνακας 21: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2006 – 2013, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005

Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές							
	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
1. Ιδιωτική κατανάλωση	3,6	4,3	-1,6	-6,2	-7,7	-9,3	-6,0
2. Δημόσια κατανάλωση	7,1	-2,6	4,9	-8,7	-5,2	-6,9	-4,1
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	22,8	-14,3	-13,7	-15,0	-19,6	-19,2	-12,8
3.1 Κατασκευές	-8,9	-12,7	-10,0	-12,2	-28,4	-15	-17,9
3.2 Εξοπλισμός	37,0	1,3	-24,0	-20,0	-18,1	-23,9	-12
3.3 Λοιπές	-10,2	-4,2	15,8	-7,1	-16,9	-3	-3
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	4,7	-1,2	-3,0	-8,3	-9,3	-10,4	-6,6
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	1,6	1,1	-1,8	-0,3	0,4	0,7	1,6
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	6,9	1,7	-19,4	5,2	0,3	-1,7	1,8
7. Εγχώρια ζήτηση	5,9	-5,4	-5,4	-7,1	-8,7	-10,1	-5,7
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	14,6	0,9	-20,2	-6,2	-7,3	-13,8	-5,3
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	**3,5**	**-0,2**	**-3,1**	**-4,9**	**-7,1**	**-7,0**	**-3,9**
Συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ (εκατοστιαίες μεταβολές)							
	2006	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
1. Ιδιωτική κατανάλωση	2,6	3,0	-1,2	-4,4	-5,6	-6,7	-4,2
2. Δημόσια κατανάλωση	1,3	-0,5	0,9	-1,7	-0,9	-1,3	-0,8
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	1,3	-3,9	-3,2	-3,0	-3,6	-3,0	-1,8
3.1 Κατασκευές	-1,3	-1,7	-1,2	-1,3	-2,1	-1,6	-1,6
3.2 Εξοπλισμός	2,7	0,1	-2,4	-1,6	-1,4	-1,6	-1,4
3.3 Λοιπές	-0,1	0,0	0,1	-0,1	-0,1	0,0	0,0
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	5,2	-1,4	-3,5	-9,1	-10,2	-11,1	-6,8
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	1,1	1,1	-2,7	1,3	0,7	0,4	1,6
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	1,6	0,4	-4,7	1,0	0,1	-0,6	0,4
7. Εγχώρια ζήτηση	7,9	-0,3	-6,2	-7,8	-9,5	-10,8	-5,9
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	4,9	0,3	7,7	1,9	2,3	4,2	1,6
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	**3,5**	**-0,2**	**-3,1**	**-4,9**	**-7,1**	**-7,0**	**-3,9**

Πηγή: *Τράπεζα της Ελλάδος.*

Από την **πλευρά της ζήτησης,** η μεταβολή του ΑΕΠ είναι το αποτέλεσμα των επιμέρους μεταβολών των μεγεθών που παρουσιάζονται στον Πίνακα 21.

Αναλυτικά, η **ιδιωτική κατανάλωση** μειώθηκε κατά 6% σε σχέση με το 2012. Η μείωση αυτή, αν και ηπιότερη σε σχέση με το 2012, όπου η ιδιωτική κατανάλωση σημείωσε τη μεγαλύτερη μείωση μετά την οικονομική κρίση και την εφαρμογή των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής (-9,3%), παραμένει αρκετά σημαντική αντανακλώντας τις αρνητικές εξελίξεις στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. **Η συρρίκνωση της ιδιωτικής κατανάλωσης** είναι το αποτέλεσμα των μειώσεων σε μισθούς, συντάξεις και εισοδήματα, της αύξησης της ανεργίας, της αύξησης της φορολογικής επιβάρυνσης αλλά και της απαισιοδοξίας των νοικοκυριών για τις αρνητικές προοπτικές της οικονομίας και συνεπώς της απασχόλησης και του διαθέσιμου εισοδήματός τους στο μέλλον.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 22, το σύνολο σχεδόν των **Δεικτών Καταναλωτικής Ζήτησης** κινούνται αρνητικά. Η μικρή αύξηση στις νέες κυκλοφορίες Ι.Χ. επιβατικών αυτοκινήτων είναι αποτέλεσμα της μικρής βελτίωσης της καταναλωτικής εμπιστοσύνης αλλά και επακόλουθο της ουσιαστικής καθήλωσης του κλάδου τα προηγούμενα έτη. Η ιδιωτική κατανάλωση δεν αναμένεται να αυξηθεί ούτε το 2014 παρά το γεγονός ότι το τελευταίο τρίμηνο του 2013 κινήθηκε σταθεροποιητικά σε σχέση με το παρελθόν. Η εξέλιξη της ιδιωτικής κατανάλωσης και της ιδιωτικής αποταμίευσης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα νοικοκυριά εξακολουθούν να δαπανούν από πλούτο που είχαν κατορθώσει να συσσωρεύσει τα έτη πριν την οικονομική κρίση[25].

Πίνακας 22: Δείκτες καταναλωτικής ζήτησης (εκατοστιαίες μεταβολές)

	2010	2011	2012	2013
Όγκος Λιανικού Εμπορίου (εκτός καυσίμων)	-6,9	-8,7	-11,8	-8,4
Είδη διατροφής - ποτά - καπνός	-5,5	-6,0	-9,0	-9,1
Ένδυση - υπόδηση	-11,7	-18,8	-20,6	-2,2
Έπιπλα - ηλεκτρικά είδη - οικιακός εξοπλισμός	-12,7	-15,7	-16,3	-6,2
Βιβλία - χαρτικά - λοιπά είδη	-4,32	-5,2	-12,1	-0,1
Νέες κυκλοφορίες Ι.Χ. επιβατικών αυτοκινήτων	-37,2	-29,8	-41,7	3,1
Δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στο λιανεμπόριο	-26,4	-0,5	-3,1	22,9

Πηγή: *Τράπεζα της Ελλάδος.*

25. Τράπεζα της Ελλάδας, «Νομισματική Πολιτική 2013-2014», Μάιος 2014.

Σε σχέση με την εξέλιξη των **επενδύσεων παγίου κεφαλαίου**, αυτές μειώθηκαν κατά 12,8% συγκριτικά με το 2012. Το 2013 είναι το έκτο συνεχόμενο έτος μείωσης των ακαθάριστων επενδύσεων με αποτέλεσμα ενώ το 2007, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου έφθανε τα 56.469 εκατ. ευρώ (σε σταθερές τιμές 2005), το 2013 έφθασε τα 20.095 εκατ. ευρώ (σε σταθερές τιμές 2005) μειωμένος κατά 64%. Αναφορικά με τη **σύνθεση των επενδύσεων** μεγαλύτερη πτώση σημειώθηκε στις επενδύσεις για κατασκευές και κυρίως σε ότι αφορά κατασκευές κατοικιών με αποτέλεσμα το μερίδιο τους στο σύνολο της επενδυτικής δαπάνης της οικονομίας να πέσει στο 18,3% από 47,1% το 2007. Η συνολική εξέλιξη των επενδύσεων επηρεάζει τόσο το τρέχον, όσο και το δυνητικό προϊόν, τις δυνατότητες δηλαδή της οικονομίας στο μέλλον, και ταυτόχρονα μεταβάλλει τη σύνθεση του προϊόντος. Η σημαντική υστέρηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου έναντι των αποσβέσεων, **σηματοδοτεί** για τη χώρα την είσοδό της σε έναν κύκλο παραγωγικής απαξίωσης, αποεπένδυσης και παραγωγικής καθίζησης. Μάλιστα, η μακροχρόνια υστέρηση των επενδύσεων έναντι των αποσβέσεων δυσχεραίνει τη δυνατότητα της οικονομίας να εξέλθει από αυτό το δυσμενές οικονομικό πλαίσιο γιατί οι πόροι που θα είναι αναγκαίοι για να χρηματοδοτήσουν την ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού και την επανεκκίνηση της οικονομίας θα είναι τεράστιοι. Η εικόνα των επενδύσεων αναμένεται να βελτιωθεί το 2014 αλλά όχι σε βαθμό που να βελτιώνει την αναπτυξιακή της προοπτική. Θετικά θα επηρεάσουν το συνολικό επίπεδο των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου **η επανεκκίνηση των μεγάλων οδικών έργων** και η αυξημένη σε σχέση με τα προηγούμενα έτη επενδυτική ζήτηση σε μηχανολογικό και μεταφορικό εξοπλισμό από τις επιχειρήσεις που επιδιώκουν να διατηρήσουν ή να αυξήσουν τη θέση τους στην αγορά και αρνητικά το επισφαλές περιβάλλον της ελληνικής οικονομίας, η εκκρεμότητα του υψηλού δημόσιου χρέους και η αδυναμία πρόσβασης σε δανειακά κεφάλαια λόγω των προβλημάτων στο τραπεζικό σύστημα.

Οι **εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν κατά 5,3% ως αποτέλεσμα της σημαντικής μείωσης της κατανάλωσης αλλά και των επενδύσεων. Ο όγκος των εισαγωγών έφθασε τα 45.605 εκατ. ευρώ μειωμένος κατά 2.569 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2012.

Οι **εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** αυξήθηκαν κατά 1,8% με τον όγκο τους να διαμορφώνεται σε 43.299 εκατ. ευρώ, σε σταθερές τιμές 2005, αυξημένος κατά 7.635 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2012.

Το **εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών** παραμένει αρνητικό παρουσιάζοντας όμως σημαντική βελτίωση σε σχέση με το παρελθόν. Το 2013 το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ήταν 2.306 εκατ. ευρώ μειωμένο κατά 3.333 εκατ. ευρώ σε σχέση με το έλλειμμα του 2012 και κατά 27.447 εκατ. ευρώ σε σχέση με το έλλειμμα του 2008.

Διάγραμμα 121
Εξέλιξη εισαγωγών – εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, 2006-2013, σε δισεκ. ευρώ

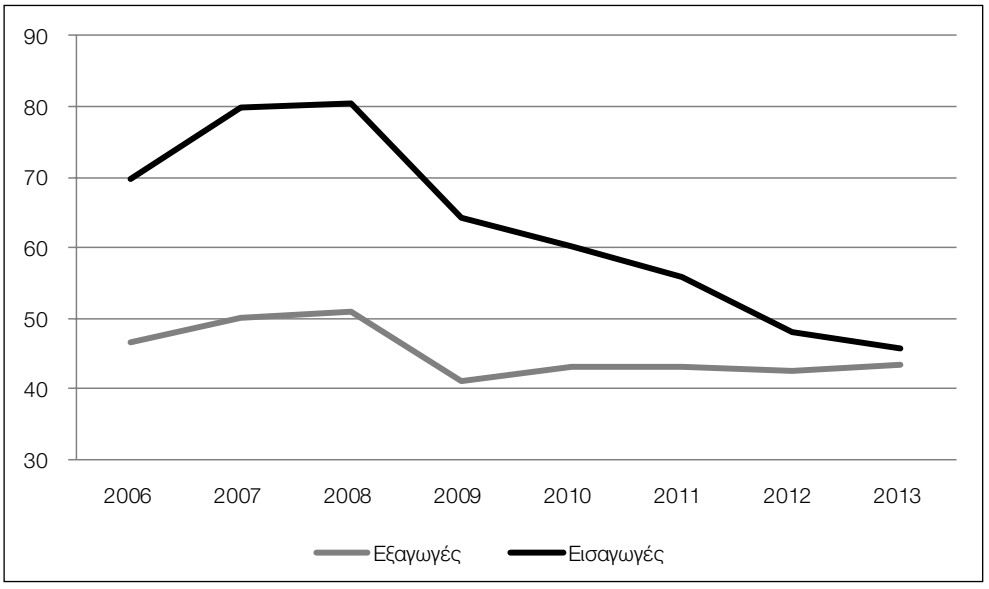

Πηγή: *Ameco Database.*

Η βελτίωση του **εμπορικού ισοζυγίου** όπως προκύπτει από την εξέλιξη των εισαγωγών και εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 121) δεν οφείλεται στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. **Αντίθετα**, οι εξαγωγές από 50.898 εκατ. ευρώ το 2008 μειώθηκαν σε 43.299 εκατ. ευρώ (μείωση κατά 7.598 εκατ. ευρώ). Παρά, δηλαδή, **την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** που μείωσε σοβαρά το κόστος εργασίας, τα ελληνικά προϊόντα δεν κατέστησαν ελκυστικότερα στο διεθνή ανταγωνισμό ώστε να αυξηθεί η ζήτησή τους. Η μείωση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο είναι αποτέλεσμα της ιδιαίτερα μεγάλης μείωσης των εισαγωγών κατά 34.930 εκατ. ευρώ. Η μείωση αυτή δεν οφείλεται μόνο στη συρρίκνωση της εγχώριας κατανάλωσης για εισαγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες αλλά και στη συρρίκνωση της επενδυτικής δραστηριότητας και άρα της ανάγκης για εισαγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες που εξυπηρετούν τις επενδύσεις (εξοπλισμός, τεχνολογίες αιχμής). **Συμπερασματικά** λοιπόν, η εξέλιξη των εισαγωγών και εξαγωγών επιδρά αναμφισβήτητα θετικά στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών χωρίς όμως όπως προκύπτει από την ανάλυση των στοιχείων αυτό να είναι αποτέλεσμα της σημαντικής βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Από τη πλευρά της προσφοράς η **ακαθάριστη προστιθέμενη αξία** της εγχώριας οικονομίας υποχώρησε κατά 3,7%.

Πίνακας 23: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2007 – 2013, Προσέγγιση Παραγωγής, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005

Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές							
	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Ακαθάριστη προστιθέμενη Αξία	3,0	0,0	-2,2	-5,2	-6,6	-6,2	-3,7
Πρωτογενής Τομέας	-10,3	2,0	5,2	5,5	-5,4	-3,2	0,1
Δευτερογενής Τομέας	-1,9	-10,2	-7,4	-8,9	-11,7	-3,9	-6,4
Τριτογενής Τομέας	5,1	2,7	-1,3	-4,8	-5,6	-6,7	-3,5
Φόροι επί των Προϊόντων	6,7	-2,3	-9,4	-3,1	-10,8	-7,9	-4,9
Επιδοτήσεις επί των Προϊόντων	-22,3	-17,2	4,8	-20,7	-10,3	-7,1	-4,6
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	**3,5**	**-0,2**	**-3,1**	**-4,9**	**-7,1**	**-6,4**	**-3,9**

Πηγή: *Ελληνική Στατιστική Αρχή.*

Ο **πρωτογενής τομέας** είναι ο μόνος τομέας της ελληνικής οικονομίας που κινήθηκε θετικά, το 2013. Μετά από μία διετή μείωση της προστιθέμενης αξίας του, κατόρθωσε να κινηθεί οριακά θετικά κατά 0,1%.

Ο **δευτερογενής τομέας** συρρικνώθηκε κατά 6,4%, μείωση η οποία προέρχεται από το κλάδο της βιομηχανίας (-3,9%) και κυρίως το κλάδο των κατασκευών (-18,2%). Σε σχέση με τη **βιομηχανία** η υποχώρηση της προστιθέμενης αξίας της προήλθε από τη πτώση της παραγωγής ηλεκτρισμού και των ορυχείων – μεταλλείων. Η πτώση της παραγωγής στη μεταποίηση ήταν συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη ασθενέστερη, λόγω της αυξημένης ζήτησης από το εξωτερικό που αντιστάθμισε τη μείωση της εγχώριας ζήτησης. Οι κλάδοι της βιομηχανίας που ενισχύθηκαν ήταν κατά κύριο λόγο οι επιχειρήσεις φαρμακοβιομηχανίας και διύλισης πετρελαίου[26]. Σε σχέση με το κλάδο των **κατασκευών** η υποχώρηση της προστιθέμενης αξίας του ήταν ιδιαίτερα σοβαρή φθάνοντας το -18,2% με αποτέλεσμα σωρευτικά η μείωση της προστιθέμενης αξίας του κλάδου σε σχέση με το 2006 να είναι άνω του 80%. Το 2014 οι εκτιμήσεις για την εξέλιξη του τομέα της βιομηχανίας είναι συγκρατημένα αισιόδοξες, προερχόμενες κατά κύριο λόγο από συγκεκριμένους εξωστρεφείς κλάδους της, ενώ οι προοπτικές του κατασκευαστικού κλάδου καταγράφονται αρνητικές παρά το ξεκίνημα των οδικών αξόνων εξαιτίας της παρατεταμένης ύφεσης, των αρνητικών προοπτικών της οικονομίας και της συρρίκνωσης της στεγαστικής πίστης.

Η προστιθέμενη αξία του **τριτογενή τομέα** μειώθηκε κατά 3,5% αποτελώντας τη κυριότερη αιτία για τη μείωση της προστιθέμενης αξίας στο σύνολο της οικονομίας. Όλοι οι κλάδοι του τριτογενή τομέα συρρικνώθηκαν με εξαίρεση το κλάδο που σχετίζεται με την ακίνητη περιουσία ο οποίος παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητος.

26. Τράπεζα της Ελλάδας, «Νομισματική Πολιτική 2013-2014», Μάιος 2014.

Πίνακας 24: Δείκτες Δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών, 2009-2012

	2010	2011	2012	2013
Χονδρικό Εμπόριο	-5,9	-13,5	-12,2	-11,5
Λιανικό Εμπόριο	-1,1	-7,2	-11,0	-8,6
Χερσαίες Μεταφορές	-18,1	-1,7	-3,3	-4,3
Θαλάσσιες και Ακτοπλοϊκές Μεταφορές	-8,5	-2,7	-15,3	-7,4
Ξενοδοχεία – Εστιατόρια	-8,2	-7,4	-17,2	4,8
Δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις υπηρεσίες	-9,3	-2,9	-11,2	28,4

Πηγή: *Τράπεζα της Ελλάδας.*

Αναφορικά με τους δείκτες κύκλου εργασιών στο τομέα των υπηρεσιών σχεδόν όλοι κινούνται αρνητικά παρουσιάζοντας όμως βελτιωμένη εικόνα σε σχέση με το 2012. Οι μόνοι κλάδοι που κινήθηκαν θετικά είναι αυτοί που σχετίζονται με το τουρισμό (υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης, ταξιδιωτικά πρακτορεία και αεροπορικές μεταφορές) λόγω της ιδιαίτερα αυξημένης τουριστικής κίνησης ενώ οι υπόλοιποι μειώθηκαν εξαιτίας της ασθενικής εγχώριας ζήτησης.

Ο **ΕνΔΤΚ** παρουσιάζει έντονη **πτωτική τάση** τα τρία τελευταία έτη. Μάλιστα από το Μάρτιο του 2013 υπάρχει αποπληθωρισμός. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του εναρμονισμένου δείκτη τιμών καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) υποχώρησε για πρώτη φορά σε αρνητικά επίπεδα, στο -0,9%, το 2013, από 1,0% το 2012, ενώ ο μέσος ρυθμός του για το πρώτο τετράμηνο του 2014 είναι ακόμη εντονότερα αρνητικός (-1,3%).

Στο Διάγραμμα 122 που αποτυπώνεται η σύγκριση του ΕνΔΤΚ σε Ελλάδα και Ευρωζώνη προκύπτει επίσης, ότι από το 2012, οι τιμές προϊόντων και υπηρεσιών στην Ελλάδα αυξάνονται λιγότερο σε σχέση με αυτές της Ευρωζώνης αντιστρέφοντας την εικόνα του παρελθόντος.

Αναφορικά με τη πρόβλεψη για τη μελλοντική εξέλιξη του Δείκτη, η αύξηση της ανεργίας, η υπερβάλλουσα προσφορά αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τη ζήτηση, και οι εισοδηματικές εξελίξεις αναμένεται να διατηρήσουν και στο μέλλον το πληθωρισμό σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Ο αρνητικός πληθωρισμός, αποτέλεσμα της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα τιμής των προϊόντων, ενισχύοντας εξωστρεφείς κλάδους όπως τον τουρισμό, η διατήρησή του όμως για μεγάλο χρονικό διάστημα αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την προσφορά και τις επενδύσεις, αλλά και την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών.

Διάγραμμα 122
Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα – Ευρωζώνη

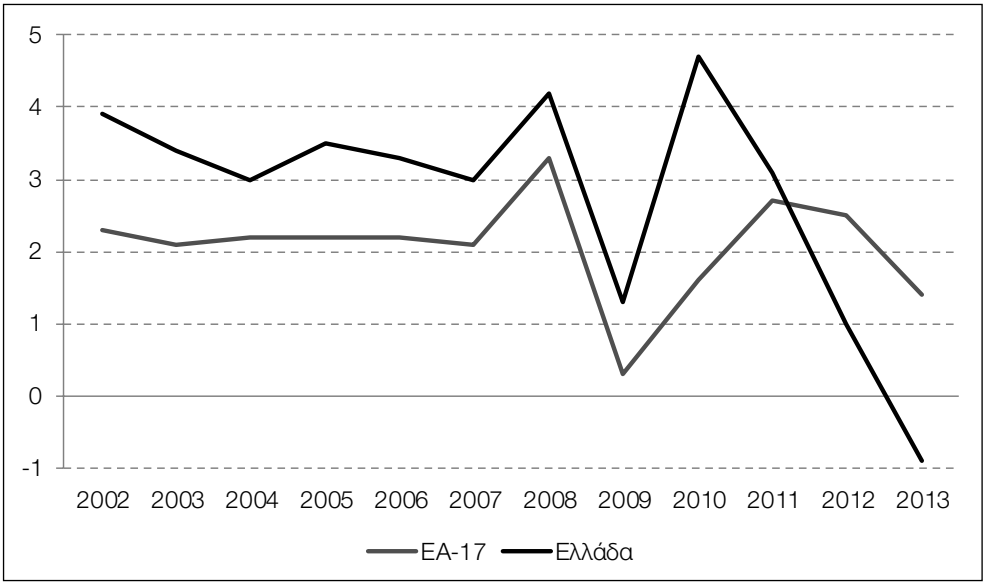

Πηγή: *Eurostat.*

Οι εκτιμήσεις για το **2014** συγκλίνουν στο γεγονός ότι θα είναι το πρώτο έτος μετά την οικονομική κρίση στο οποίο **η ελληνική οικονομία** θα εισέλθει σε οριακά αρνητικούς ή στάσιμους ρυθμούς ανάπτυξης, από το τρίτο τρίμηνο, κυρίως λόγω των ιδιαίτερα ικανοποιητικών εξελίξεων στο τομέα του τουρισμού.

Με βάση τα διαθέσιμα μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), σε όρους όγκου, κατά το 1ο τρίμηνο του 2014 παρουσίασε μείωση κατά 0,9% σε σχέση με το 1ο τρίμηνο του 2013.

Αναλυτικά, σε σχέση με το 1ο τρίμηνο του 2013, η συνολική καταναλωτική δαπάνη παρουσίασε αύξηση κατά 0,8%, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου μειώθηκαν κατά 7,9 % οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών παρουσίασαν αύξηση κατά 5,4% ενώ αύξηση κατά 2,2% παρουσίασαν και οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών[27].

Στο σύνολο του έτους, **οι προβλέψεις των διεθνών οργανισμών** κυμαίνονται από οριακή ύφεση (-0,3%, ΟΟΣΑ – Μάιος 2014) έως οριακή ανάπτυξη (+0,5%, Τράπεζα της Ελλάδας και +0,6%, ΔΝΤ – Ιούνιος 2014), ενώ για το 2015 η ανάπτυξη θα σημειώσει μέτριους ρυθμούς από +1,9% (ΟΟΣΑ) έως +2,6% (ΔΝΤ).

27. ΕΛΣΤΑΤ, «Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί – 1ο τρίμηνο 2014», Ιούνιος 2014.

Παρά τις εξελίξεις αυτές της ελληνικής οικονομίας, όλοι οι διεθνείς οργανισμοί **επισημαίνουν** ότι δεν έχει κατορθώσει να ξεπεράσει οριστικά τους κινδύνους και τις αδυναμίες της. Ακόμη και με το αισιόδοξο σενάριο του ΔΝΤ η ανεργία διατηρείται σε πολύ υψηλά επίπεδα την επόμενη πενταετία, ενώ σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ τα επόμενα χρόνια δεν αποκλιμακώνεται σχεδόν καθόλου (ανεργία 26,7% το 2015). Είναι σαφές ότι όσο δεν αυξάνεται το εισόδημα, η απασχόληση, η ιδιωτική και δημόσια επένδυση και κατανάλωση και ελλοχεύει ο κίνδυνος για μία νέα κρίση χρέους, εφόσον αυτό παραμένει ουσιαστικά μη βιώσιμο, η ελληνική οικονομία δεν θα καταφέρει να δημιουργήσει ισχυρή και διατηρήσιμη οικονομική ανάπτυξη που θα αυξήσει σημαντικά την απασχόληση.

7.5. Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

Το 2013, **η δημοσιονομική πολιτική** ασκήθηκε αποκλειστικά στη κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής, εντός του πλαισίου των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής που εφαρμόζονται από το Μάιο του 2010. Δύο είναι τα βασικά στοιχεία που τη στιγμάτισαν. **Το πρώτο** είναι η επίτευξη δημοσιονομικού πλεονάσματος και **το δεύτερο** η πρόσβαση στις διεθνείς αγορές ομολόγων τον Απρίλιο του 2014. Όμως, και τα δύο αυτά στοιχεία παρ' ότι αποτελούν θετικές εξελίξεις δεν σηματοδοτούν την υπέρβαση των σοβαρών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία. **Αντίθετα**, αφενός η λήψη πρόσθετων μέτρων και παρεμβάσεων εμβαθύνει την ύφεση, αυξάνει την ανεργία και επιδεινώνει δραματικά την εισοδηματική κατάσταση και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών και αφετέρου το υψηλό δημόσιο χρέος, σε επίπεδο που δεν μπορεί να θεωρηθεί βιώσιμο, αποτελεί υπαρκτή απειλή που δεν επιτρέπει την έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια.

Αναλυτικά, το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελίξεων είναι η κατ' επανάληψη αναπροσαρμογή των δημοσιονομικών στόχων που συνοδεύονται με τη λήψη πρόσθετων μέτρων και παρεμβάσεων.

Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ) που συνόδευε το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής (Μάιος 2010) απέτυχε στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων που έθετε και είχε ως αποτέλεσμα να αντικατασταθεί από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Προσαρμογής (Ιούνιος 2011), του οποίου οι στόχοι αναθεωρήθηκαν εκ νέου με το κείμενο του Κρατικού Προϋπολογισμού (Δεκέμβριος 2011). Τελικά, αφενός, η στοχοθέτηση μη ρεαλιστικών δημοσιονομικών αποτελεσμάτων και αφετέρου η προσήλωση σε μέτρα και παρεμβάσεις που εμβαθύνουν την ύφεση οδήγησαν στην ανάγκη νέας δανειακής σύμβασης (Μνημόνιο 2 – Μάρτιος 2012) και στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Προσαρμογής 2013-2016 (Οκτώβριος 2012). Με την νέα αυτή δανειακή

σύμβαση ύψους 130 δισ. ευρώ αναδιαρθρώθηκε το δημόσιο χρέος διαμέσου της ανταλλαγής ομολόγων, η οποία έγινε με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (διαδικασία PSI). Προϋπόθεση για την έγκριση και της νέας δανειακής σύμβασης ήταν επιπλέον μέτρα και παρεμβάσεις που χαρακτηρίζονται και αυτά από την υφεσιακή προσήλωση των προηγούμενων και οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια σε οικονομικό και κοινωνικό αδιέξοδο.

Σημειώνεται ότι τόσο η έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου[28] αλλά και η εργασία των Blanchard και Leigh[29] επιβεβαιώνουν την κριτική που ασκήθηκε από τη πρώτη στιγμή στα Προγράμματα Οικονομικής Προσαρμογής ότι δηλαδή, **η δημοσιονομική προσαρμογή** είχε σημαντικά μεγαλύτερες αρνητικές επιπτώσεις στο ΑΕΠ από αυτές που προβλέπονταν. Ο μέσος δημοσιονομικός πολλαπλασιαστής υποεκτιμήθηκε στο 0,5 από 1,5 που θα ήταν το ορθό με αποτέλεσμα την αισιόδοξη πρόβλεψη για την εξέλιξη του κρίσιμου μεγέθους του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ, και συνεπώς την αστοχία στην πρόβλεψη τόσο των βασικών οικονομικών μεγεθών (ανεργία – ΑΕΠ) όσο και των δημοσιονομικών μεγεθών (δημοσιονομικό αποτέλεσμα ως προς το ΑΕΠ και δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ).

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία που ανακοινώθηκαν από την ΕΛΣΤΑΤ και επικυρώθηκαν από την Eurostat, τον Απρίλιο του 2014, **το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης** διαμορφώθηκε σε 12,7% του ΑΕΠ (23,1 δισεκ. ευρω), έναντι 8,9% του ΑΕΠ το 2012 (17,3 δισεκ. ευρώ), (Διάγραμμα 123). Στο έλλειμμα αυτό περιλαμβάνεται η κρατική υποστήριξη προς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ύψους 2,7% του ΑΕΠ το 2012 και 10,6% του ΑΕΠ το 2013. Εάν αφαιρεθεί η καθαρή κρατική υποστήριξη, τότε το έλλειμμα της ΓΚ περιορίζεται σε 2,1% του ΑΕΠ το 2013 από 6,2% του ΑΕΠ το 2012. Επίσης, το **πρωτογενές αποτέλεσμα** διαμορφώθηκε σε επίπεδο ΓΚ σε πλεόνασμα 0,8% του ΑΕΠ ή 1,5 δισεκ. ευρώ[30].

28. *International Monetary Fund, «Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility – Staff Report», Μάρτιος 2013.*

29. *Blanchard O., Leigh D., «Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers», IMF Working Papers, Ιανουάριος 2013.*

30. *Ο υπολογισμός αυτό γίνεται με βάση τη μεθοδολογία του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής ο οποίος διαφέρει από τη μεθοδολογία κατά ESA-95.*

Διάγραμμα 123
Ελλείμματα Γενικής Κυβέρνησης και Κρατικού Προϋπολογισμού

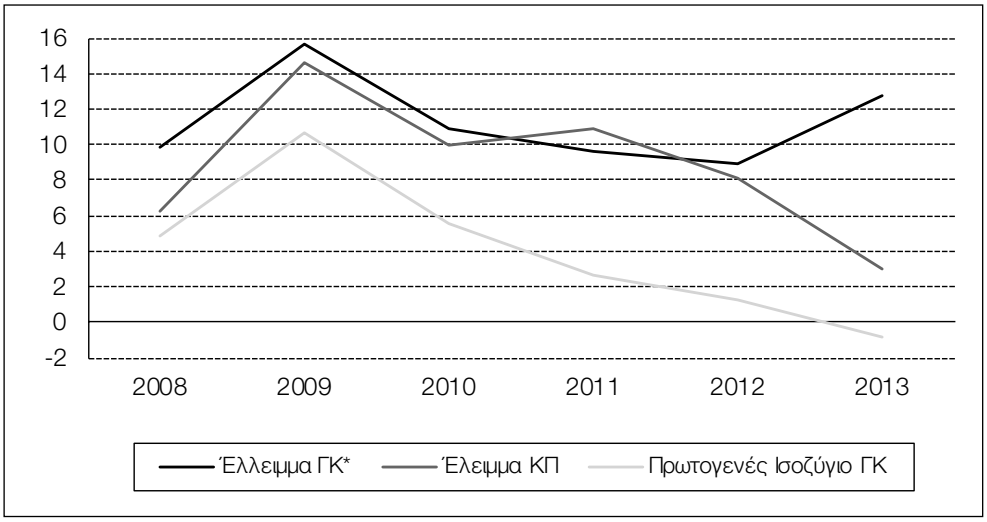

** Το έλλειμμα ΓΚ περιλαμβάνει τη καθαρή κρατική υποστήριξη προς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.*

Πηγή: *Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.*

Η αδυναμία να αυξηθούν τα έσοδα λόγω της συρρίκνωσης της οικονομικής δραστηριότητας και αφετέρου η άμεση υποχρέωση για επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων λόγω του Προγράμματος Οικονομικής προσαρμογής **οδηγεί**, όπως αναλύεται παρακάτω, **στη σοβαρή περικοπή των δημόσιων δαπανών** για κατανάλωση, μισθούς, συντάξεις, κοινωνικά επιδόματα αλλά και για τις δημόσιες επενδύσεις, τροφοδοτώντας το φαύλο κύκλο της ύφεσης και του περιορισμού των δημόσιων εσόδων.

Σε σχέση με τα **έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού**, αυτό που χαρακτηρίζει κατά κύριο λόγο την εξέλιξή τους τα τελευταία έτη είναι η αδυναμία επίτευξης των στόχων που τίθενται, παρά τη συνεχή αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τόσο στο εισόδημα και στη περιουσία, όσο και στην έμμεση φορολογία.

Το 2013, τα φορολογικά έσοδα του ΤΠ μειώθηκαν κατά 2.564 εκατ. ευρώ. Η μείωση θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη εάν δεν υπήρχαν οι εισπράξεις από το τέλος ακινήτων μέσω της ΔΕΗ και από την πληρωμή του Φόρου Ακίνητης Περιουσίας για τρία έτη,(ΦΑΠ) (2011, 2012, 2013).

Τα έσοδα από την **άμεση φορολογία** παρουσίασαν μείωση κατά 4,9% σε σχέση με το 2012. Οι εισπράξεις στην εν λόγω κατηγορία ενισχύθηκαν σημαντικά από το ειδικό τέλος στα ηλεκτροδοτούμενα ακίνητα του 2012 και του 2013 και τους φόρους της περιουσίας.

Αναλυτικά:

Τα έσοδα από τη φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων παρουσίασαν σημαντική μείωση (-20,0%) σε σχέση με το 2012, που οφείλεται κυρίως στη μειωμένη παρακράτηση λόγω της μείωσης της απασχόλησης και των μισθών. Επιπλέον, το 2012 η εν λόγω κατηγορία ήταν ενισχυμένη από την ειδική εισφορά αλληλεγγύης των φυσικών προσώπων για τα εισοδήματα του 2012. Σημειώνεται ότι η εν λόγω κατηγορία έχει ενισχυθεί από τα επιπλέον φορολογικά μέτρα που ελήφθησαν στις αρχές του 2013. Με τις δεδομένες εισοδηματικές συνθήκες των μισθωτών και των συνταξιούχων είναι ανεδαφική η προσέγγιση για αύξηση των εσόδων στις δύο αυτές κατηγορίες.

Τα έσοδα από τη φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων παρουσίασαν μείωση σε σχέση με το 2012 (-2,0%). Η κάμψη αυτή οφείλεται στο ότι το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων εμφάνισαν σημαντικές ζημίες το 2012.

Οι εισπράξεις από τη φορολογία κληρονομιών, δωρεών, γονικών παροχών και ακίνητης περιουσίας παρουσίασαν αύξηση (4,7%) σε σχέση με το 2012, λόγω είσπραξης των τελευταίων δόσεων του ειδικού τέλους ακινήτων για το 2012 και τριών δόσεων για το 2013. Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης στη περιουσία μειώνει περαιτέρω το εισόδημα των νοικοκυριών. Ταυτόχρονα, όμως, δρα ανασταλτικά και στην επίτευξη ενός άλλου στόχου της οικονομικής πολιτικής. Αυτόν της ενίσχυσης της φορολογικής συμμόρφωσης που θα προκύψει όμως ως αποτέλεσμα της αδυναμίας των πολιτών να ανταποκριθούν στις φορολογικές τους υποχρεώσεις.

Οι εισπράξεις από την **έμμεση φορολογία** παρουσίασαν πτώση για τρίτο συνεχές έτος κατά 5,9%, καθώς οι περισσότερες κατηγορίες έμμεσων φόρων μειώθηκαν λόγω της ύφεσης της οικονομικής δραστηριότητας.

Αναλυτικά:

Οι εισπράξεις από τον ΦΠΑ, παρότι παρουσίασαν μείωση (-7,4%) σε σχέση με το 2012 λόγω της συνεχιζόμενης κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας.

Μειωμένα (-5,3%) σε σχέση με το 2012 και τους στόχους του 2013 ήταν τα έσοδα από τη φορολογία υγρών καυσίμων, παρά τη σημαντική αύξηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης (ΕΦΚ) στο πετρέλαιο θέρμανσης. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με την κάμψη της κατανάλωσης υγρών καυσίμων, λόγω της αυξημένης τιμής στο πετρέλαιο θέρμανσης, αλλά και της παρατεταμένης ύφεσης της οικονομίας. Το στοιχείο αυτό είναι ενδεικτικό της φορολογικής κόπωσης και της αδυναμίας πλέον των πολιτών να ανταποκριθούν σε μεγαλύτερες φορολογικές επιβαρύνσεις, αλλά και της αστοχίας των υπευθύνων της φορολογικής πολιτικής. Το αποτέλεσμα της εξίσωσης του φόρου στο πετρέλαιο κίνησης και θέρμανσης είναι η κατά περίπου 70% μείωση της κατανάλωσης πετρελαίου θέρμανσης με συνεπακόλουθο την αδυναμία της πλειοψηφίας

των πολιτών να έχουν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης τους χειμερινούς μήνες και επίσης σημαντική περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Πίνακας 25: Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού

Σε εκατ. ευρώ	2010	2011	2012	2013	Εκατοστιαίες Μεταβολές		
					2011-2010	2012-2011	2013*-2012
I. Άμεσοι Φόροι	**20.224**	**20.318**	**21.096**	**20.065**	**0,5**	**3,8**	**-4,9**
1. Φόρος Εισοδήματος	14.287	12.933	13.311	11.496	-9,5	2,9	-13,6
- Φυσικών Προσώπων	9.398	8.285	9.968	7.979	-11,9	20,3	-20,0
- Νομικών Προσώπων	3.149	2.760	1.715	1.681	-13,1	-37,9	-2,0
2. Φόροι Κληρονομιών, δωρεών, ακίνητης περιουσίας κτλ	487	1.172	2.857	2.991	140,7	143,8	4,7
3. Άμεσοι Φόροι παρελθ. οικ. ετών	2.874	1.911	1.812	2.826	-33,5	-5,2	56,0
4. Έκτακτοι και λοιποί άμεσοι φόροι	2.578	4.301	3.116	2.752	67,0	-27,6	-11.7
II. Έμμεσοι Φόροι	**31.042**	**28.632**	**26.082**	**24.548**	**-7,8**	**-8,9**	**-5.9**
1. Δασμοί και ειδικές εισφορές εισ-εξαγ	217	198	154	146	-8,8	-22.2	-5.2
2. Φόροι κατανάλωσης στα εισαγόμενα	2.046	1.910	1.433	1.378	-6,6	-25,0	-3.8
- ΦΠΑ	1.796	1.810	1.380	1.322	0,8	-23,8	-4.2
-Ειδικός Φόρος Κατ/σης αυτοκινήτων	226	89	44	45	-60,6	-50,6	2.3
3. Φόροι κατανάλωσης εγχωρίων	27.150	25.106	23.147	21.462	-7,5	-7,8	-7.3
- ΦΠΑ	15.578	15.077	13.575	12.526	-3,2	-10,0	-7.7
- Καύσιμα	5.698	4.653	4.464	4.228	-18,3	-4,1	-5.3
- Καπνά	2.913	3.045	2.707	2.503	4,5	-11,1	-7.5
- Τέλη κυκλοφορίας	1.591	1.117	1.305	1.183	-29,8	16,8	-9.3
- Ειδικά Τέλη και εισφ. αυτοκινήτων	52	42	36	35	-19,2	-14,3	-2.8
- Λοιποί	1.317	1.172	1.059	987	-11,0	-9,6	-6.8
4. Φόροι συναλλαγών	1.120	905	733	819	-19,2	-19,0	11.7
5. Λοιποί έμμεσοι φόροι	509	513	614	743	0,8	19.7	21.0
III. Σύνολο φορολογητέων εσόδων	**51.266**	**48.951**	**47.178**	**44.614**	**-4,5**	**-3,6**	**-5.4**
IV. Μη φορολογητέα έσοδα	**4.912**	**6.490**	**4.318**	**6.915**	**32,1**	**-33,5**	**60.1**
Σύνολο Εσόδων Τακτικού Προϋπολογισμού	**56.179**	**55.442**	**51.497**	**51.528**	**-1,3**	**-7,1**	**0.1**

**=Προσωρινά στοιχεία*

Πηγή: *Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.*

Σε σχέση με τις **δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού** διαπιστώνεται η μεγαλύτερη από το προβλεπόμενο περικοπή τους προκειμένου να αντιστραφεί η δυσμενής εκτίμηση της πορείας των συνολικών εσόδων.

Οι δαπάνες του ΤΠ το 2013 παρουσίασαν περαιτέρω μείωση κατά 9.690 εκατ. ευρώ ή 15,8% από το 2012. Η μείωση αυτή είναι μεγαλύτερη ακόμη και από ό,τι είχε εκτιμηθεί στην Εισηγητική Έκθεση του Προϋπολογισμού 2014, χάρη κυρίως στη συγκράτηση των πρωτογενών δαπανών του ΤΠ για μισθούς, συντάξεις, ασφάλεια και περίθαλψη, ενώ και οι δαπάνες για τόκους παρουσίασαν σημαντική μείωση έναντι του 2012.

Αναλυτικά:

Οι δαπάνες για αποδοχές και συντάξεις παρουσίασαν περαιτέρω μείωση (-10,2%) το 2013 ως αποτέλεσμα της υλοποίησης των μέτρων που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα για τον περιορισμό της μισθολογικής και συνταξιοδοτικής δαπάνης. Ειδικότερα, το 2013 οι κυριότερες νέες παρεμβάσεις που υλοποιήθηκαν στον τομέα των αποδοχών και συντάξεων αφορούσαν τον μείωση των ειδικών μισθολογίων, την επέκταση του ενιαίου μισθολογίου και σε άλλες κατηγορίες προσωπικού του Δημοσίου, την πλήρη κατάργηση των επιδομάτων εορτών και αδείας των δημοσίων υπαλλήλων και των συνταξιούχων, τη μείωση του προσωπικού σε ΑΕΙ/ΤΕΙ, την αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης κατά δύο έτη, την περαιτέρω προσαρμογή των κύριων και επικουρικών συντάξεων και τον αυστηρό έλεγχο και διασταύρωση στοιχείων για την εφαρμογή των κριτηρίων παροχής συνταξιοδοτικών παροχών και επιδομάτων[31].

Οι δαπάνες για ασφάλιση και περίθαλψη παρουσίασαν επίσης μείωση (-7,1%) το 2013. Σημειώνεται ότι οι δαπάνες για επιχορηγήσεις ασφαλιστικών ταμείων μειώθηκαν κατά 1.726 εκατ. ευρώ παρά τη μεγάλη μείωση των πόρων τους εξαιτίας της εισφοροδιαφυγής, της αδυναμίας πληρωμής των εισφορών και της μείωσης της απασχόλησης.

Οι λειτουργικές και λοιπές δαπάνες παρουσίασαν επίσης μείωση (-1,1%) το 2013, παρά τον αναθεωρημένο στόχο τους για αύξηση έναντι του 2012, λόγω της σημαντικά μεγαλύτερης συγκράτησης των καταναλωτικών δαπανών. Η πολύ σημαντική μείωση της συγκεκριμένης κατηγορίας δαπανών τα τελευταία έτη συνιστά πρόοδο στο βαθμό που αφορά τη μείωση της σπατάλης και της κακοδιαχείρισης πόρων, ενέχει όμως τον κίνδυνο της μείωσης των δαπανών σε σημείο που δημιουργούνται προβλήματα παραγωγικότητας και λειτουργικότητας του δημόσιου τομέα (μείωση δαπανών για είδη συντήρησης και προμήθεια ανταλλακτικών, μετακινήσεις προσωπικού).

31. Τράπεζα της Ελλάδας, «Έκθεση του Διοικητή», 2014.

Οι δαπάνες για τόκους μειώθηκαν σημαντικά (-50,6%) το 2013, συνεχίζοντας την πτωτική πορεία που ξεκίνησε το 2012. Η μείωση των δαπανών για τόκους από το 2012 και μετά οφείλεται στη μείωση του ύψους του δημόσιου χρέους μετά την ανταλλαγή των ομολόγων (PSI) του Μαρτίου 2012 και την επαναγορά του Δεκεμβρίου 2012, τη μείωση του περιθωρίου επιτοκίου των δανείων του Μηχανισμού Στήριξης και την αναβολή καταβολής τόκων για τα δάνεια που χορηγήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας.

Σε σχέση με το **Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων το 2013** υπήρξε μία αύξηση των δαπανών σε σχέση με το 2012, κατά 536 εκατ. ευρώ με συνέπεια οι δαπάνες του ΠΔΕ να φθάσουν τα 6.650 εκατ. ευρώ. Η πρόβλεψη όμως στο ΜΠΔΣ 2013 -2016 ήταν η δαπάνη να φθάσει τα 6.850 εκατ. ευρώ. Η υστέρηση αφενός στα έσοδα του Προϋπολογισμού και αφετέρου η χαμηλή απορροφητικότητα πόρων είχαν ως αποτέλεσμα τη μικρότερη αύξηση κατά περίπου 200 εκατ. ευρώ από το προσδοκώμενο. **Για το 2014** εκτιμάται η αύξηση των δαπανών του ΠΔΕ να ανέλθει στα 6.800 εκατ. ευρώ αυξημένη κατά 2,3% σε σχέση με την εκτέλεση του 2013.

Από το σύνολο των 6.800 εκατ. ευρώ, τα 6.100 εκατ. ευρώ είναι οι δαπάνες που θα αξιοποιηθούν για την υλοποίηση των έργων που συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τα προγράμματα του ΕΣΠΑ 2007 -2013 που εισέρχονται στην τελική τους φάση. Πρόκειται επί της ουσίας για δαπάνες που αν περικοπούν θα οδηγήσουν σε μη πραγματοποίηση των σχετικών έργων και σε απώλεια των κοινοτικών πόρων. Στη πραγματικότητα μάλιστα, η υλοποίηση των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2007 – 2013 που εισέρχονται στην τελική φάση τους υπαγορεύει την ανάγκη περαιτέρω ενίσχυσης της δαπάνης του ΠΔΕ προκειμένου να αυξηθεί η απορροφητικότητα και η εισροή πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε σχέση με τις δαπάνες που είναι αμιγώς εθνικοί πόροι, αυτές περιορίζονται το 2014, στα 700 εκατ. ευρώ και είναι σαφώς μικρότερες σε σχέση με αυτές που διατέθηκαν το 2013, οι οποίες υπολογίζονται σε 850 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 26: Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού

Σε εκατ. ευρώ	2011	2012	Εκτέλε-ση* 2013	Προϋ-πολ* 2014	Εκατοστιαίες Μεταβολές	
					2012-2011	2013-2012*
I. Δαπάνες τακτικού Προϋπολογισμού	**70.146**	**61.499**	**51.809**	**49.448**	**-12,3**	**-15,8**
1. Δαπάνες προσωπικού	21.818	20.511	18.422	18.412	-6,0	-10,2
Εκ των οποίων για συντάξεις	6.572	6.564	5.850	6.040	-0,1	-10,9
2. Τόκοι (και λοιπές δαπάνες εξυπηρέτησης Δημόσιου Χρέους)	16.348	12.224	6.040	6.150	-25,2	-50,6
3. Ασφάλιση και Περίθαλψη	18.150	17.134	15.922	13.271	-5,6	-7,1
Εκ των οποίων: Επιχορηγ. Ασφαλιστ. Ταμείων	15.153	14.446	12.740	10.622	-4,5	-11,9
4. Αποδιδόμενοι Πόροι	5.003	3.474	3.549	3.774	-30,5	2,2
5. Λειτουργικές και Λοιπές Δαπάνες	7.020	6.408	6.337	5.369	-8,7	-1,1
8. Επιχορήγηση Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων για εξόφληση μέρους παλιών οφειλών τους	435	400	400	400	-8,0	0
9. Εξοπλιστικά Προγράμματα ΥπΕθΑ	360	410	529	583	13,9	29,0
II. Δαπάνες Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων	**6.559**	**6.114**	**6.650**	**6.800**	**-6,8**	**8,8**
III. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (I+II)	**76.705**	**67.614**	**58.459**	**56.248**	**-11,9**	**-13,5**
Πρωτογενείς δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού	60.357	55.390	52.415	50.098	-8,2	-5,4
Πρωτογενείς δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού	51.996	47.529	44.230	41.946	-8,6	-6,9
Χρεολύσια	28.843	23.905	12.755	24.930	-17,1	-46,6

**=Προσωρινά στοιχεία*

Πηγή: *Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.*

Αναφορικά με την εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού το πρώτο εξάμηνο του 2014[32], ο περιορισμός της ύφεσης επιδρά θετικά στα έσοδα του. Παρά τη βελτίωση όμως, η οικονομική πολιτική παραμένει σταθερά προσανατολισμένη στη περικοπή δημόσιων δαπανών. Συγκεκριμένα, τα καθαρά έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού μειώνονται κατά 191 εκατ. ευρώ, όμως εάν συμπεριληφθούν τα έσοδα από το ΠΔΕ τότε τα έσοδα αυξάνονται κατά 1.048 εκατ. ευρώ. Αντίθετα, οι δαπάνες τόσο του τακτικού, όσο και του κρατικού Προϋπολογισμού μειώνονται περαιτέρω με στόχο τη βελτίωση του δημοσιονομικού ισοζυγίου.

32. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, «Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Μηνιαίο Δελτίο», Ιούνιος 2014.

Πίνακας 27: Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Ιανουάριος – Ιούνιος 2014

Σε εκατ. ευρώ	Ιανουάριος Ιούνιος 2013	Ιανουάριος – Ιούνιος 2014		
		Πραγματο-ποιήσεις	Στόχοι	Διαφορά
Ι. Καθαρά Έσοδα Κρατικού Προϋπ/σμού (1+2)	**22.571**	**23.619**	**23.373**	**246**
1.Καθαρά έσοδα τακτικού προϋπ/σμού (Α+Β-Γ)	**20.841**	**20.650**	**20.580**	**70**
Α. Έσοδα προ επιστροφών φόρων	21.376	22.208	22.042	166
Β. Ειδικά έσοδα από εκχώρηση αδειών/δικαιωμ.	65	0	0	0
Γ. Επιστροφές φόρων	600	1.558	1.462	96
2. Έσοδα Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων	1.730	2.969	2.793	176
ΙΙ. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (1+2)	**27.563**	**26.035**	**27.229**	**-1.194**
1. Δαπάνες τακτικού προϋπ/σμού (Α+Β+Γ+Δ+Ε)	**25.791**	**23.673**	**24.911**	**-1.238**
Α. Πρωτογενείς Δαπάνες	21.407	20.057	21.000	-943
Β. Εξοπλιστικά προγράμματα	59	36	165	-129
Γ. Καταπτώσεις εγγυήσεων	733	421	482	-61
Δ. Τόκοι	3.480	3.127	3.221	-94
Ε. Προμήθεια εκταμίευσης δανείων EFSF	112	32	43	-11
2. Δαπάνες Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων	**1.772**	**2.362**	**2.318**	**44**
Πρωτογενές Αποτέλεσμα κρατικού Προϋπολογισμού (Ι-ΙΙ+Ε)	**-1.511**	**712**	**-635**	**1.347**
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού (Ι-ΙΙ)	**-4.991**	**-2.415**	**-3.856**	**1.441**

Πηγή: *Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.*

Σε ό,τι αφορά τη **χρηματοδότηση του ελλείμματος για το 2013**, σύμφωνα με τον Οργανισμό Διαχείρισης Δημόσιου Χρέους και το Δελτίο Δημόσιου Χρέους που αφορά τη περίοδο Ιανουάριος 2013 – Δεκέμβριος 2013, αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω εντόκων γραμματίων τρίμηνης και εξάμηνης διάρκειας, μέσω του Ευρωπαϊκού ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.

Αναλυτικά, από το ΕΤΧΣ ο δανεισμός έφτασε τα 25.300 εκατ. ευρώ, από το ΔΝΤ τα 6.699 εκατ. ευρώ, ενώ το δημόσιο άντλησε ακόμη 41.200 εκατ. ευρώ μέσω εντόκων γραμματίων και 330 εκατ. ευρώ μέσω της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.

Τα ποιοτικά στοιχεία του δανεισμού του 2013 παρουσιάζονται στα Διαγράμματα 124, 125, 126 και 127.

Διάγραμμα 124
Δανεισμός έτους 2013, κατά μήνα (σε εκατ. ευρώ)

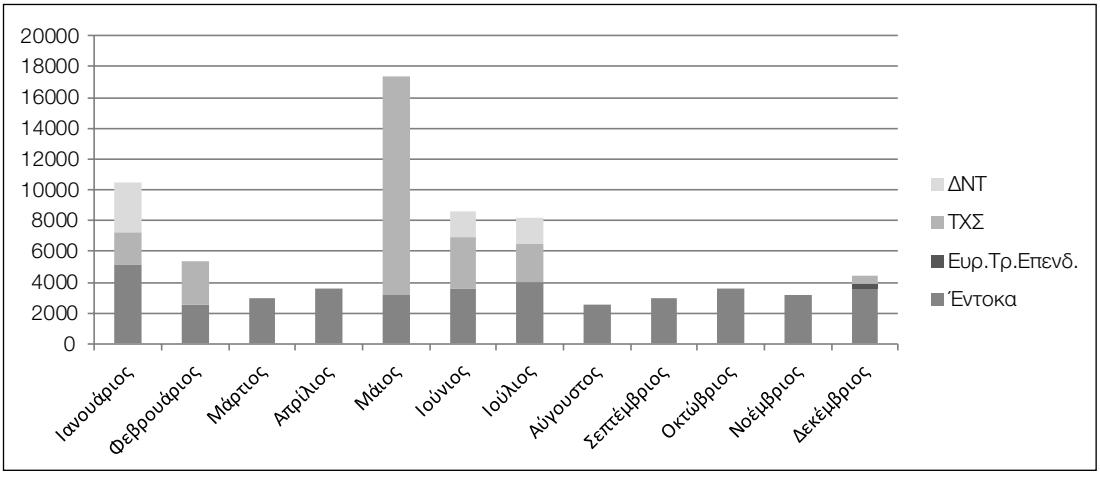

Πηγή: *ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.*

Διάγραμμα 125
Σύνθεση Δανεισμού (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 2013)

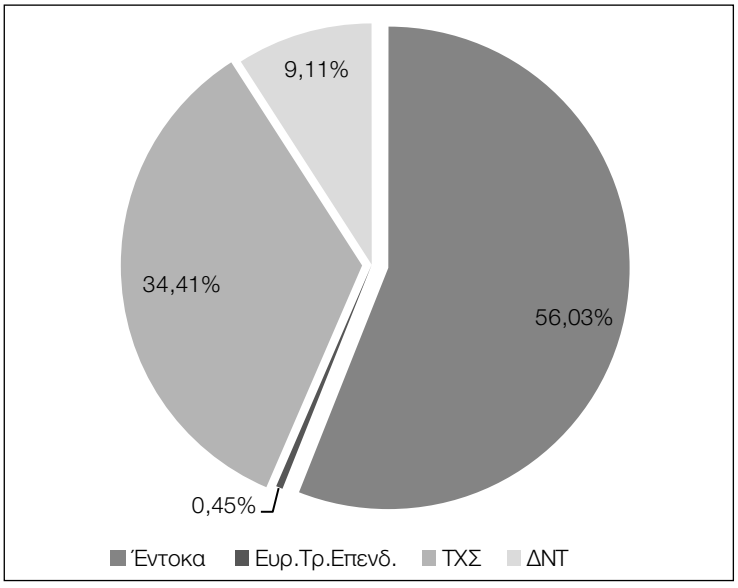

Πηγή: *ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.*

Διάγραμμα 126
Κατανομή νέου Δανεισμού κατά διάρκεια

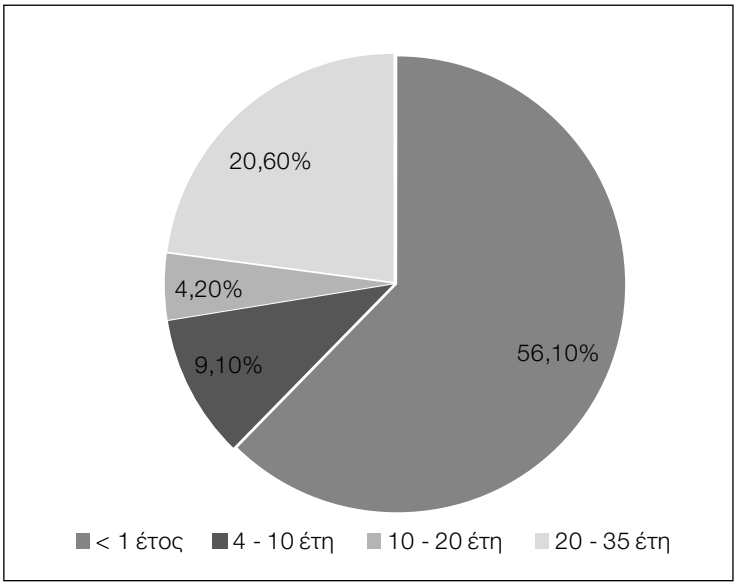

Πηγή: *ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.*

Διάγραμμα 127
Μέση σταθμική διάρκεια νέου δανεισμού

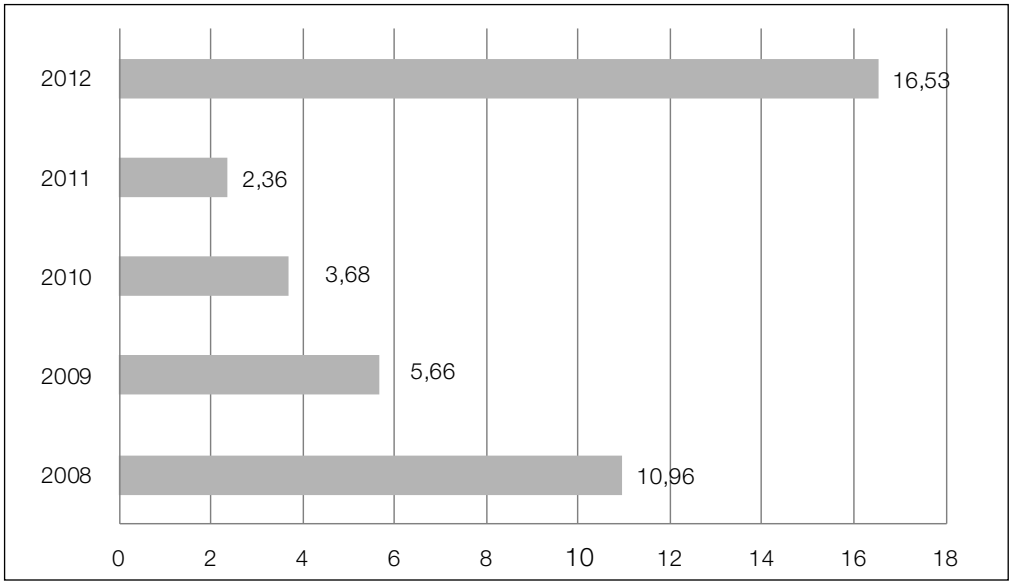

Πηγή: *ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.*

Το **χρέος της Κεντρικής Διοίκησης**[33] έφθασε το 2013 (προσωρινά στοιχεία του ΟΔΔηΧ), τα 321.477 εκατ. ευρώ από 305.537 εκατ. ευρώ το 2012. Η σύνθεση του χρέους όπως αποτυπώνεται στις 31/12/2013 και οι διαφοροποιήσεις σε σχέση με το προηγούμενο έτος παρουσιάζονται στο Πίνακα 28.

Πίνακας 28: Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης (σε εκατ. ευρώ)

	31/12/2012	31/12/2013
Ομόλογα και Βραχυπρόθεσμοι Τίτλοι	**104.654,42**	**91.267,07**
Ομόλογα εκδοθέντα στην αγορά εσωτερικού	*81.769,19*	73.415
Ομόλογα εκδοθέντα στις αγορές του εξωτερικού	*4.308,23*	2.720,43
Τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό	*220,02*	160,54
Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι	*18.356,98*	14.970,82
Δάνεια	**200.882,91**	***230.210,90***
Δάνεια Τράπεζας της Ελλάδος	*5.212,33*	4.734,61
Δάνεια λοιπά εσωτερικού	*118,50*	115,50
Δάνεια ειδικά και διακρατικά	*7.069,12*	7.003,99
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	*183.098,58*	213.142,48
Δάνεια λοιπά εξωτερικού	*5.384,38*	5.204,32
Σύνολο	**305.537,33**	***321.477,97***

Πηγή: *ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.*

Ενώ, σε ότι αφορά τη διάρκειά του, η εικόνα είναι η εξής:

33. Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης διαφέρει από το χρέος της Γενικής κυβέρνησης (χρέος κατά Μάαστριχτ) κατά το ποσό του ενδοκυβερνητικού χρέους και λοιπών στοιχείων που προβλέπονται από το ESA – 95.

Διάγραμμα 128
Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης (31/12/2013)
(σε δισεκ. ευρώ)

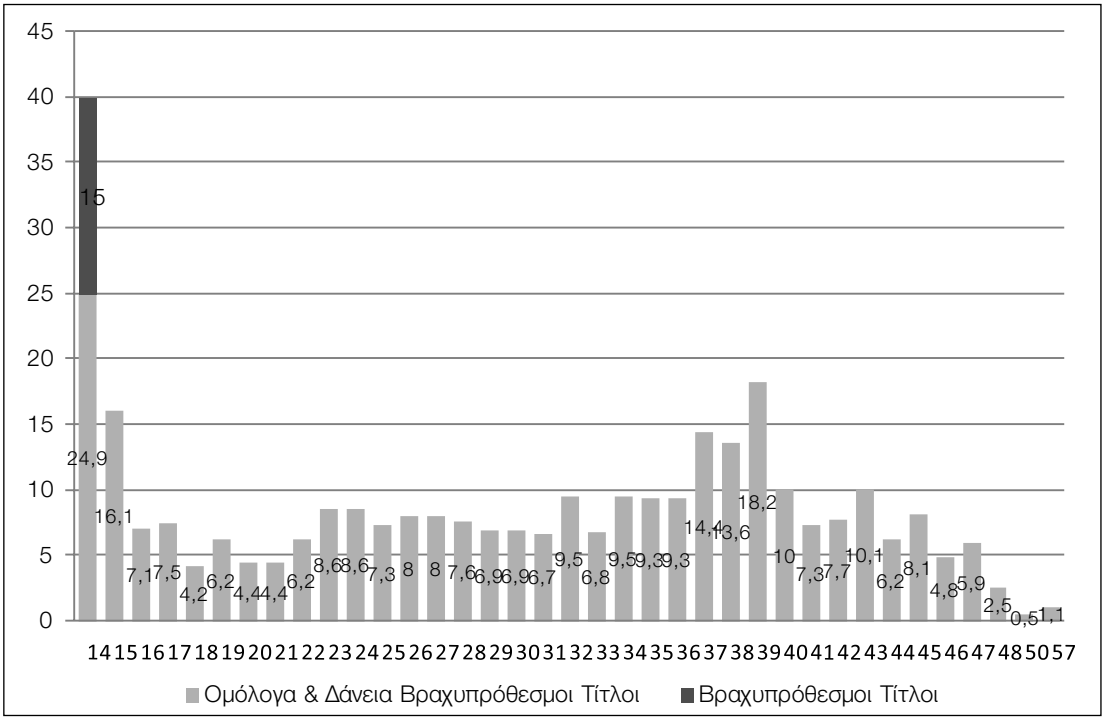

Πηγή: *ΟΔΔΗΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.*

Το **χρέος της Γενικής Κυβέρνησης** το 2013 διαμορφώθηκε σε 318.703 εκατ. ευρώ ή 175,1% του ΑΕΠ, από 303,9 δισεκ. ευρώ ή 157,2% του ΑΕΠ το 2012. Οι βασικές αιτίες για την αύξηση του δημόσιου χρέους ήταν η ανάγκη για τη στήριξη του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας προκειμένου να μπορεί να στηρίξει με τα κεφάλαιά το ασθενές τραπεζικό σύστημα και αφετέρου ο αρνητικός ρυθμός ανάπτυξης που αυξάνει το χρέος κατά τη διαφορά επιτοκίου – ρυθμού ανάπτυξης. Το 2014, αναμένεται σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να αυξηθεί περαιτέρω σε 322,3 εκατ. ευρώ ή σε 177,2% του ΑΕΠ.

Είναι δεδομένο ότι παρά τη διαδικασία του PSI μετά την οποία το μεγαλύτερο μέρος του χρέους διακρατείται από τους εταίρους και το Ευρωσύστημα αλλά και τις αποφάσεις του Eurogroup (Νοέμβριος 2012), με τις οποίες αυξάνεται η μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια του χρέους και ταυτόχρονα μειώνονται οι δαπάνες εξυπηρέτησής του σε ταμειακή βάση, το δημόσιο χρέος δεν μπορεί να καταστεί βιώσιμο και διατηρήσιμο όσο δεν απομειώνεται το κεφάλαιο που πρέπει να αποπληρωθεί και δεν δημιουργούνται οι συνθήκες υψηλών ρυθμών ανάπτυξης στην ελληνική οικονομία που θα είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωσή του ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Ταυτόχρονα, όπως προκύπτει από το ΜΠΔΣ 2013 -2016 και το ΜΠΔΣ 2015-2018 η **οικονομική πολιτική παραμένει στοχευμένη με προσήλωση** στη μείωση των δημόσιων δαπανών και την προσπάθεια για αύξηση των εσόδων από τους μισθωτούς και τους συνταξιούχους, με μια σειρά από νέα μέτρα και παρεμβάσεις προκειμένου να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Τα μέτρα αυτά ύψους άνω των 14.500 εκατ. ευρώ είναι βέβαιο ότι θα επιδεινώσουν την κατάσταση στην πραγματική οικονομία και την αγορά εργασίας χωρίς να επιτυγχάνουν τον δημοσιονομικό στόχο μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος.

Παράλληλα, ούτε **οι χρηματοδοτικές ανάγκες του κράτους** είναι πλήρως εξασφαλισμένες για την επόμενη χρονική περίοδο διότι στηρίζονται στην επισφαλή εκτίμηση ότι η Ελλάδα θα αντλήσει από τις διεθνείς αγορές περίπου 6 δις με την έκδοση ομολόγων 5ετούς και 3ετούς διάρκειας. Παρά το αισιόδοξο κλίμα που δημιουργήθηκε από την έξοδο στις αγορές τον Απρίλιο του 2014, όταν και υπερκαλύφθηκε η έκδοση του ομολόγου, η αποτυχία της έκδοσης τον Ιούλιο του 2014, όταν καλύφθηκε μόνο το 1,5 δις ευρώ από τα 3 δις που ήταν ο στόχος της έκδοσης επανέφερε τον προβληματισμό για τη βιωσιμότητα της κάλυψης των δανειακών αναγκών της χώρας από τις αγορές και ταυτόχρονα την απαγκίστρωση από τα δάνεια του μηχανισμού στήριξης.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη **τελευταία έκθεση του ΔΝΤ**[34] όπου διατυπώνονται οι εκτιμήσεις του για την εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας, παρά τις εξαιρετικά αισιόδοξες προβλέψεις για τους ρυθμούς ανάπτυξης και το ύψος των πρωτογενών πλεονασμάτων τη περίοδο 2014 – 2020, **το χρέος δεν αποκλιμακώνεται σε βιώσιμα επίπεδα**, ενώ και το ίδιο **το ΔΝΤ αναγνωρίζει ότι παραμένουν οι κίνδυνοι για την ελληνική οικονομία.**

Πίνακας 29: Βασικό Σενάριο Εξέλιξης Δημόσιου Χρέους και οι παραδοχές του

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Βασικό Σενάριο								
Ακαθάριστο Χρέος προς ΑΕΠ	175,1	174,2	171,0	160,5	152,0	144,6	135,3	127,7
Ρυθμός Ανάπτυξης	-3,9	0,6	2,9	3,7	3,5	3,3	3,6	2,6
Ονομαστικό Επιτόκιο εξυπηρέτησης Χρέους	2,4	2,3	2,9	3,1	3,4	3,5	3,5	3,4
Πληθωρισμός	-2,1	-0,7	0,4	1,1	1,3	1,4	1,8	1,8
Πρωτογενές πλεόνασμα	0,8	1,5	3,0	4,5	4,5	4,2	4,2	4,2

Πηγή: *International Monetary Fund, Ιούνιος 2014.*

34. International Monetary Fund, «Fifth Review under the extended arrangement under the extended fund facility, and request for waiver of nonobservance of performance criterion and rephasing of access; staff report; press release; and statement by the executive director for Greece IMF», Country Report No. 14/151, Ιούνιος 2014.

Σύμφωνα, με το βασικό σενάριο το ακαθάριστο δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ, παρά τις σοβαρές θυσίες που έχουν πραγματοποιηθεί θα φτάνει το 127,7% του ΑΕΠ. Όμως όπως παρουσιάζεται στο Πίνακα 29 οι υποθέσεις του βασικού σεναρίου κρίνονται υπερβολικά αισιόδοξες (ρυθμοί ανάπτυξης άνω του 3,5% - πρωτογενές πλεόνασμα άνω του 4,2%) με βάση την έως σήμερα απόδοση του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής και την υπόθεση ότι θα συνεχίσει να εφαρμόζεται απαρέγκλιτα.

Η ασκούμενη οικονομική πολιτική που περιλαμβάνει μέτρα εμβάθυνσης της ύφεσης και περιορισμού της οικονομικής ανάπτυξης συντελεί καθοριστικά στο διαχρονικό ρυθμό αύξησης του δημόσιου χρέους. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι **η επίδραση** του snowball effect (εξέλιξη επιτοκίου και ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης) την περίοδο 2009-2013 έχει ως αποτέλεσμα την σωρευτική επιβάρυνση του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ κατά περίπου 50% του ΑΕΠ.

ΜΕΡΟΣ 8
Οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

Οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

8.1. Οι εθνικές ευρωπαϊκές νομοθεσίες στον αστερισμό της ευελιξίας

Οι νομοθετικές παρεμβάσεις στο πεδίο της εθνικής εργατικής νομοθεσίας των χωρών της Ένωσης χαρακτηρίζονται, κυρίως, από την στρατηγική ενίσχυσης της ευελιξίας της εργασίας, ως διακηρυγμένο και αμφισβητούμενης αποτελεσματικότητας εργαλείο για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης, που ευνοείται ακόμη περισσότερο υπό την πίεση που ασκεί η οικονομική κρίση και από τον αρνητικό συσχετισμό δύναμης για τον κόσμο της μισθωτής εργασίας. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που υιοθετούνται αφορούν, συνήθως, επιμέρους πεδία των εργασιακών σχέσεων ενώ, επίσης, καταγράφονται και εκτεταμένες αλλαγές, και κατά την τελευταία διετία, σε ορισμένες χώρες της Ένωσης που παρουσιάζουν τις σοβαρότερες επιπτώσεις από την οικονομική κρίση η οποία και εκλαμβάνεται και ως αφορμή για την συνέχιση πολιτικών βίαιης απορρύθμισης του εργατικού δικαίου που συντελείται κατά την τελευταία τριετία όπως στην Ελλάδα στην Πορτογαλία και στην Ρουμανία. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις που συναντώνται σε εθνικό επίπεδο εντοπίζονται στα ακόλουθα θεματικά πεδία:

8.1.1. Η ενίσχυση των πολιτικών προώθησης των ευέλικτων μορφών απασχόλησης

Η ενίσχυση της παρουσίας των μορφών ευέλικτης εργασίας, που διαφοροποιούνται από τις συμβάσεις σταθερής και πλήρους απασχόλησης, εκδηλώνεται με ρυθμίσεις που αναφέρονται στις ακόλουθες θεματικές ενότητες της ευέλικτης εργασίας:

8.1.1.1. Ως προς τις προσωρινές συμβάσεις ορισμένου χρόνου επισημαίνεται:

Η επέκταση της ανώτατης διάρκειας των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου που έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της προστασίας των εργαζομένων εφόσον διευρύνεται η χρονική διάρκεια της έννοιας της προσωρινής απασχόλησης. Η περίπτωση αυτή συναντάται στην Ρουμανία όπου επεκτείνεται το σχετικό ανώτατο όριο από τους 24 στους 36 μήνες ακολουθώντας το αντίστοιχο μέτρο που υιοθετήθηκε την προηγούμενη χρονιά στην Ελλάδα. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται σχετικές ρυθμίσεις και στη Σλοβακία. Αντιθέτως, την Σλοβενία, μετά από δημοψήφισμα και με ποσοστό 80% των συμμετεχόντων σε αυτό, αποτρέπεται το ενδεχόμενο νομοθέτησης ρυθμίσεων για την περαιτέρω ενίσχυση της παρουσίας των προσωρινών συμβάσεων στην εθνική αγορά εργασίας.

8.1.1.2. Ως προς το καθεστώς ενοικίασης των εργαζομένων μέσω γραφείων προσωρινής απασχόλησης καταγράφονται τα εξής:

8.1.1.2.1. Η χαλάρωση των προϋποθέσεων για τη σύσταση εταιρειών δανεισμού εργαζομένων, όπως για παράδειγμα στην Ελλάδα όπου παρέχεται η σχετική δυνατότητα και σε εταιρείες που δεν έχουν τη νομική μορφή της ανώνυμης εταιρείας όπως, περιοριστικά, προέβλεπε η προηγούμενη νομοθεσία.

8.1.1.2.2. Η επέκταση του ανώτατου χρονικού ορίου δανεισμού των εργαζομένων από το 2 στα 3 έτη, όπως ακριβώς συνέβη και στην ελληνική περίπτωση κατά το προηγούμενο ημερολογιακό έτος.

8.1.1.2.3. Η αναγνώριση του συνδικαλιστικού δικαιώματος στους εργαζόμενους με καθεστώς δανεισμού από την πρώτη ημέρα του δανεισμού τους (πχ. Ηνωμένο Βασίλειο).

8.1.1.2.4. Η καθιέρωση της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ενοικιαζόμενου προσωπικού μέσω γραφείου προσωρινής απασχόλησης και εργαζόμενων της δανειζόμενης εταιρείας, υπό τον όρο της παρέλευσης 12 συνολικά εβδομάδων, ως προς τις αποδοχές, τον χρόνο εργασίας και ανάπαυσης, τις άδειες και την νυκτερινή εργασία.

8.1.1.2.5. Η καθιέρωση της συνευθύνης της δανειζόμενης επιχείρησης στην περίπτωση δυσμενούς διάκρισης σε βάρος των ενοικιαζόμενων εργαζομένων από μέρους της δανείζουσας εταιρείας με τη συνακόλουθη επιβολή ποινής αποζημίωσης προς τους θιγόμενους (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο).

8.1.1.3. Ως προς τη λειτουργία της τυπικής μερικής απασχόλησης επισημαίνονται οι ακόλουθες ρυθμίσεις:

8.1.1.3.1. Η καθιέρωση της δυνατότητας μετατροπής της εργασίας πλήρους απασχόλησης σε μερική λόγω οικονομικών δυσχερειών της επιχείρησης (π.χ. Πορτογαλία).

8.1.1.3.2. Η καθιέρωση της δυνατότητας μετατροπής της πλήρους απασχόλησης σε προαιρετική μερική απασχόληση με εφαρμογή στο σύνολο του δημοσίου τομέα που συνεπάγεται τη μείωση εργάσιμου χρόνου και αποδοχών μέχρι 50% για χρονικό διάστημα μέχρι 5 ετών (π.χ. Ελλάδα).

8.1.1.3.3. Η καθιέρωση της έγγραφης ατομικής σύμβασης για εργασία μέχρι τις 150 ώρες ετησίως με απαλλαγή της υποχρέωσης του εργοδότη για πληρωμή κοινωνικών εισφορών και παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης (π.χ Τσεχία).

8.1.1.4. Ως προς τη λειτουργία της εκ περιτροπής εργασίας, που συνιστά επιμέρους έκφραση της μερικής απασχόλησης, καταγράφεται: Η δυνατότητα μετατροπής της πλήρους απασχόλησης σε εκ περιτροπής εργασία που μεταφράζεται σε μειωμένο αριθμό ημερών εβδομαδιαίας εργασίας λόγω δυσμενών οικονομικών αποτελεσμάτων της επιχείρησης (π.χ. Πορτογαλία).

8.1.1.5. Ως προς το ειδικό καθεστώς συμβάσεων για νεαρές ηλικίες με περιορισμένα εργασιακά δικαιώματα επισημαίνονται τα εξής:

Η καθιέρωση αμοιβής χαμηλότερης από τον κατώτατο μισθό για τους νεοπροσλαμβανόμενους νέους. Σε αυτό το πλαίσιο υπάγεται το ελληνικό παράδειγμα με δύο νομοθετικές παρεμβάσεις. Με την πρώτη, οι νέοι ηλικίας 18-25 ετών αμείβονται με μισθούς που αντιστοιχούν στο 80% των κατώτατων μισθών ανά επίπεδο συλλογικής σύμβασης (εθνικής γενικής, κλαδικής, επιχειρησιακής, ομοιοεπαγγελματικής). Με την δεύτερη, οι αμοιβές για τους νέους μέχρι 25 ετών που προσλαμβάνονται ή των ήδη απασχολούμενων υποχωρούν κατά 32% έναντι του γενικού κατώτατου μισθού και ανεξάρτητα από το επίπεδο της προηγούμενης αμοιβής τους.

8.1.1.6. Ως προς τις συμβάσεις με καθεστώς δοκιμής

Οι συμβάσεις δοκιμής προκειμένου να ακολουθήσει πρόσληψη με καθεστώς τυπικής εργασίας συνδέονται με το φαινόμενο της επέκτασης της διάρκειάς τους ώστε να περιορίζεται το δικαίωμα στην αποζημίωση σε περίπτωση απόλυσης. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται το ουγγρικό παράδειγμα με την επέκταση της δοκιμαστικής περιόδου από τους 3 στους 6 μήνες.

8.1.2. Η καθιέρωση ποικιλίας μορφών συμβάσεων μαθητείας

Οι συμβάσεις μαθητείας παρουσιάζουν μια ποικιλία επιμέρους εκφράσεων και μορφών ενταγμένων στον στόχο του συνδυασμού της εκμάθησης και της παροχής εργασίας ενώ δεν απουσιάζουν και οι νομοθετικές παρεμβάσεις που αναφέρονται στην απασχόληση των νέων ηλικιών χωρίς να είναι πάντοτε σαφή τα όρια μεταξύ μαθητείας και εργασίας, αφήνοντας περιθώρια για καταστρατήγηση εργασιακών δικαιωμάτων. Ειδικότερα καταγράφονται οι ακόλουθες ρυθμίσεις:

8.1.2.1. Η εισαγωγή του θεσμού της αντικατάστασης του τελευταίου έτους της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, στις ηλικίες των 15 ή 16 ετών, με ετήσιες συμβάσεις μαθητείας σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα (π.χ. Ιταλία).

8.1.2.2. Η καθιέρωση 3 νέων τύπων μαθητείας για τους νέους από 15-29 ετών σύμφωνα με το ιταλικό παράδειγμα. Πρόκειται: α) για τη μαθητεία κατάρτισης για ηλικίες 15-25 ετών, 3ετούς ή 4ετούς διάρκειας που αντικαθιστά το τελευταίο έτος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης με εφαρμογή σε περιφερειακό επίπεδο. β) για επαγγελματική μαθητεία για νέους χειροτέχνες 18-29 ετών 3ετούς ή 5ετούς διάρκειας. γ) για μαθητεία εξειδικευμένης κατάρτισης υψηλού επιπέδου και έρευνας για νέους 18-29 ετών με τη σύμπραξη τοπικών επιμελητηρίων, πανεπιστημίων και τεχνολογικών, ερευνητικών, επαγγελματικών ινστιτούτων.

8.1.3. Η ανάπτυξη μορφών πρακτικής άσκησης φοιτητών σε ιδιωτικές επιχειρήσεις για την αποφυγή εργοδοτικών καταχρήσεων υποκατάστασης εργαζομένων με συμ-

βάσεις ορισμένου χρόνου (π.χ. Γαλλία). Πρόκειται για τριμερείς συμβάσεις με τη συμμετοχή πανεπιστημίων 6μηνης διάρκειας ανά ακαδημαϊκό έτος με δυνατότητα ανανέωσης, μετά από την παρέλευση του 1/3 του χρόνου, και με αμοιβή σύμφωνα με τις ισχύουσες συλλογικές συμβάσεις για ελάχιστο χρόνο 2μηνης διάρκειας.

8.1.4. Η καθιέρωση συμβάσεων μαθητείας με αμοιβές κατώτερες των γενικών κατώτατων μισθών. Πρόκειται για την ελληνική περίπτωση που εισάγει δύο σχετικές ρυθμίσεις. Με την πρώτη, που αφορά νέους 15-18 ετών προβλέπονται αμοιβές που αντιστοιχούν στο 70% των κατώτατων αμοιβών. Με τη δεύτερη οι μαθητευόμενοι, ανεξάρτητα από ηλικία, αμείβονται με μισθούς μειωμένους κατά 32% έναντι του καταργηθέντα γενικού κατώτατου μισθού.

8.1.5. Η διευκόλυνση των απολύσεων, ως κύριο χαρακτηριστικό των όρων καταγγελίας των συμβάσεων εργασίας

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την καταγγελία των συμβάσεων εργασίας έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, περαιτέρω διευκόλυνση των απολύσεων για τις επιχειρήσεις υπό το επιχειρηματικότητας και της αύξησης της απασχόλησης. Ως ειδικότερα μέτρα και πρωτοβουλίες που εντάσσονται στο πεδίο των απολύσεων καταγράφονται τα εξής:

8.1.5.1. Η απελευθέρωση των όρων πρόσληψης και απόλυσης από σχετικούς περιορισμούς (πχ. Τσεχία, Ουγγαρία, Σλοβακία)

8.1.5.2. Η επέκταση της διάρκειας των συμβάσεων δοκιμής μετά από τη λήξη των οποίων στοιχειοθετείται το δικαίωμα στην αποζημίωση σε περίπτωση απόλυσης όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ουγγαρίας με τη σχετική επέκταση από τους 3 στους 6 μήνες, και στην Ρουμανία από τις 45 στις 120 ημέρες.

8.1.5.3. Η άρση της υποχρέωσης αιτιολόγησης των απολύσεων για τις συμβάσεις αορίστου χρόνου ως προς τους λόγους της ακαταλληλότητας του εργαζόμενου, της εισαγωγής νέων τεχνολογιών και της προώθησης οργανωτικών αλλαγών, σύμφωνα με την περίπτωση της Πορτογαλίας.

8.1.5.4. Η μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης, σύμφωνα με το πορτογαλικό παράδειγμα με σχετική μείωση από τις 30 στις 10 ημέρες ανά έτος προϋπηρεσίας.

8.1.5.5. Η μετατόπιση του βάρους της απόδειξης από τον εργοδότη στον εργαζόμενο στην περίπτωση της καταγγελίας της σύμβασης (πχ. Ρουμανία).

8.1.5.6. Η σύσταση διμερούς επιτροπής στη Σουηδία με στόχο τη μελέτη του ζητήματος των απολύσεων και τη σύγκριση του εθνικού θεσμικού πλαισίου με τα αντίστοιχα ισχύοντα στις υπόλοιπες χώρες της Ένωσης. Η εξέλιξη αυτή είναι απόρροια των πιέσεων των σουηδικών εργοδοτικών οργανώσεων για την αναθεώρηση του

νόμου για τις απολύσεις που τον θεωρούν ιδιαίτερα προστατευτικό για τους εργαζόμενους και ανασταλτικό παράγοντα για τις προσλήψεις νέων ανέργων.

8.1.5.7. Στον αντίποδα, τέλος, των παραπάνω εξελίξεων επισημαίνεται η νομολογία του ανώτατου γαλλικού δικαστηρίου για τον περιορισμό της καταχρηστικής συμπεριφοράς των εργοδοτών με αφορμή τον σχετικά πρόσφατο θεσμό της συμβατικής απόλυσης. Η σχετική δικαστική απόφαση δέχεται τον συνυπολογισμό του αριθμού των συμβατικών απολύσεων, όταν υπάρχουν τουλάχιστον 10 τέτοιου είδους αποχωρήσεις ανά μήνα, στη διαδικασία περί ομαδικών απολύσεων και στην υποχρέωση του εργοδότη να καταθέσει οικονομικό και κοινωνικό σχέδιο. Η απόφαση αυτή επιχειρεί να θέσει περιορισμούς στην πρακτική που ακολουθείται, μετά από τη διετή εφαρμογή του σχετικού νόμου, σύμφωνα με την οποία το 11% των επιχειρήσεων έχουν κάνει χρήση του θεσμού απολύοντας 480 χιλιάδες εργαζόμενους κυρίως άνω των 50 ετών.

8.1.6. Η ρύθμιση του εργάσιμου χρόνου με άξονα την ευελιξία και τη μείωση του κόστους εργασίας

Οι νομοθετικές παρεμβάσεις αναφορικά με τα ωράρια εργασίας έχουν ως άξονα την περαιτέρω ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας με στόχο τον περιορισμό των κενών χρόνων και τη μείωση του εργασιακού κόστους που επέρχεται είτε με τις ελαστικές διευθετήσεις, είτε με τη μείωση του κόστους των υπερωριών. Ειδικότερα:

8.1.6.1. Η ελαστική διευθέτηση του συνολικού χρόνου εργασίας βρίσκεται στο επίκεντρο των νομοθετικών παρεμβάσεων αναφορικά με τον εργάσιμο χρόνο. Στην Ρουμανία εισάγεται η ελαστικότητα των ωραρίων με την δυνατότητα υπέρβασης της 48ωρης εβδομαδιαίας εργασίας σε διάστημα 4 μηνών και με αντιστάθμισμα τον ελεύθερο χρόνο που θα πρέπει να παρέχεται εντός 60 ημερών από τις ημέρες υπέρβασης του ωραρίου. Στην Ουγγαρία, οι ελαστικές διευθετήσεις αναφέρονται σε μηνιαία βάση υπολογισμού με διευθετούμενες τις 60 ώρες μηνιαίως και με 12ωρη ημερήσια απασχόληση. Τέλος, στην Ελλάδα, προστίθεται ένας ακόμη θεσμός εκπροσώπησης των εργαζομένων, εκτός από τα συνδικάτα και τα εργασιακά συμβούλια προκειμένου να διευκολύνεται η υλοποίηση της ελαστικής διευθέτησης στο πεδίο της επιχείρησης. Πρόκειται για τις ενώσεις προσώπων που εκπροσωπούν τουλάχιστον το 25% και το 15% του προσωπικού για επιχειρήσεις άνω και κάτω των 20 εργαζομένων αντίστοιχα.

8.1.6.2. Η μείωση του κόστους των υπερωριών υιοθετείται στην Πορτογαλία (κατά 50% στη σχετική προσαύξηση) και στην Ιρλανδία όπου εκτός από τη μείωση του κόστους των υπερωριών συνδυάζεται και τη μείωση του κόστους εργασίας για την απασχόληση κατά την Κυριακή και τις ημέρες αργίας.

8.1.6.3. Η χαλάρωση των περιορισμών για την λειτουργία του θεσμού των υπερωριών με τη διευκόλυνση των επιχειρήσεων να προσφεύγουν στην υπερωριακή απα-

σχόληση που εκδηλώνεται με την άρση της προϋπόθεσης χορήγησης ειδικής άδειας από τις αρμόδιες υπηρεσίες για τη χρήση υπερωριών και extra υπερωριών που κρίνονται απαραίτητες σε περίπτωση «έκτακτης ανάγκης» (Σουηδία).

8.1.6.4. Τέλος, καταγράφονται και μέτρα αύξησης του εργάσιμου χρόνου όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας με την αύξηση του εβδομαδιαίου ωραρίου στο σύνολο του δημόσιου τομέα από τις 37,5 στις 40 ώρες, στην Πορτογαλία όπου υιοθετείται η κατά μία ώρα δυνατότητα αύξησης του ημερήσιου ωραρίου χωρίς την καταβολή πρόσθετης αμοιβής και στην Πολωνία που καταργείται η μεταφορά της αργίας όταν αυτή συμπίπτει με την ημέρα της Κυριακής.

8.1.7. Το σύστημα των συλλογικών συμβάσεων υπό καθεστώς απορρύθμισης

Οι συντελούμενες αλλαγές στο σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων χαρακτηρίζονται από την σοβαρή αποδιάρθρωση του περιεχομένου του με εντονότερο το φαινόμενο στις χώρες που δοκιμάζονται περισσότερο από την οικονομική κρίση. Οι εξελίξεις αυτές εντοπίζονται στα ακόλουθα ειδικά πεδία:

8.1.7.1. Η αποδυνάμωση της συλλογικής σύμβασης εργασίας ως εργαλείου διαμόρφωσης του γενικού κατώτατου μισθού. Κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο υπάγονται στο πλαίσιο αυτό δύο εθνικά παραδείγματα. Στην Ελλάδα υιοθετείται η διάβρωση του γενικού κατώτατου μισθού, που ορίζει η εθνική γενική συλλογική σύμβαση, με νομοθετική παρέμβαση σε ποσοστό 22% (και 32% για τους νέους μέχρι 25 ετών). Στην Ρουμανία καταργείται η υποχρεωτική εφαρμογή της που συνεπάγεται την ουσιαστική κατάργησή της ενώ το συγκεκριμένο είδος της συλλογικής σύμβασης χάνει τον ρόλο του πιλότου για τις συλλογικές συμβάσεις σε ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό).

8.1.7.2. Η νομοθετική κατάργηση των μισθολογικών αυξήσεων μέσα από συλλογικές συμβάσεις. Πρόκειται για πρακτική περιορισμού της συλλογικής αυτονομίας που εντοπίζεται, στην ελληνική περίπτωση, με την αναστολή των αυξήσεων και των ωριμάνσεων που παραπέμπουν στα επιδόματα πολυετίας μέχρις ότου η ανεργία να μειωθεί κάτω από το όριο του 10%, που σύμφωνα με εκτιμήσεις δεν αναμένεται να συμβεί πριν από το 2023.

8.1.7.3. Η ενίσχυση της αποκέντρωσης των συλλογικών συμβάσεων στο επίπεδο της επιχείρησης. Στο πλαίσιο αυτό αποδυναμώνεται ο ρόλος των κλαδικών συμβάσεων ενώ δίδεται το βάρος των συλλογικών συμβάσεων στο πεδίο της μεμονωμένης επιχείρησης (Ελλάδα, Ρουμανία, Πορτογαλία, Ισπανία), ακολουθώντας την συνεχιζόμενη τάση παρελθόντων ετών όπως αυτή εκδηλώνεται συνολικά στον ευρωπαϊκό χώρο. Είναι ενδεικτικό, άλλωστε, ότι στη Γαλλία σε χρονικό διάστημα ενός έτους οι

επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις αυξάνονται κατά 18%% την ίδια στιγμή που οι αντίστοιχες κλαδικές παραμένουν αριθμητικά σταθερές.

8.1.7.4. Η διάβρωση του περιεχομένου των κλαδικών συμβάσεων μέσα από ειδικότερες συλλογικές ρυθμίσεις. Πρόκειται για την ακραία έκφραση της αποκέντρωσης των συλλογικών συμβάσεων με την παροχή της δυνατότητας υπογραφής και κατίσχυσης ρυθμίσεων με δυσμενέστερο περιεχόμενο από το αντίστοιχο των κλαδικών συμβάσεων. Σε αυτή την κατηγορία υπάγεται η Ισπανία και η Ελλάδα μέσα από τις επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις και υπό την επίκληση των οικονομικών δυσχερειών ενώ στην Ιρλανδία το περιεχόμενο των κλαδικών συμβάσεων υποχωρεί μέσα από συμφωνίες που αφορούν στις ειδικές οικονομικές ζώνες.

8.1.7.5. Η άρση και οι περιορισμοί του θεσμού της επέκτασης της εφαρμογής των συλλογικών συμβάσεων. Η κατάργηση της επέκτασης των συλλογικών συμβάσεων, κυρίως των κλαδικών, καθώς και οι περιορισμοί στην συνεπαγόμενη εφαρμογή τους στο σύνολο των εργαζομένων του επιπέδου της διαπραγμάτευσης, αποτελεί πρόσθετη πρακτική απορρύθμισης που αποδυναμώνει περαιτέρω τον ρόλο των συλλογικών συμβάσεων. Η πρακτική αυτή εκδηλώνεται, κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, περιορίζονται τα κριτήρια της σχετικής επέκτασης στην Πορτογαλία, στην Ελλάδα αναστέλλεται η επέκταση των κλαδικών κι ομοιεπαγγελματικών συμβάσεων μέχρι και το 2014, ενώ στην Ρουμανία καταργείται η επέκταση των τομεακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας και διατηρείται η επέκταση των αντίστοιχων κλαδικών όταν οι επιχειρήσεις-μέλη των εργοδοτικών ενώσεων απασχολούν περισσότερους από το 50% των εργαζόμενων του κλάδου.

8.1.7.6. Η μείωση του χρόνου για την επέλευση της μετενέργειας των συλλογικών συμβάσεων. Η επέλευση της μετενέργειας των κανονιστικών όρων των συλλογικών συμβάσεων μετά από τη λήξη ή την καταγγελία τους είναι αντικείμενο νέων ρυθμίσεων με στόχο τον περιορισμό αυτής της διάρκειας που ωθεί τα συνδικάτα ώστε να υπογράφουν περιεχόμενο συμβάσεων υπό την πίεση της ταχύτερης κατάληξης στη λύση των ατομικών συμβάσεων σε περίπτωση αδιεξόδου των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Τα μέτρα αυτά εντοπίζονται στην Πορτογαλία, ενώ στην Ελλάδα, εκτός από τη μείωση του σχετικού χρόνου από τους 6 στους 3 μήνες, νομοθετείται και ο περιορισμός των όρων της συλλογικής σύμβασης που μετενεργούν στον βασικό μισθό και σε τέσσερα επιδόματα. Τέλος στην Ισπανία, η διάρκεια του χρόνου επέλευσης της μετενέργειας είναι δυνατόν να προβλέπεται από συλλογικές συμβάσεις.

8.1.7.7. Η θέσπιση ανώτατων ορίων για τη χρονική διάρκεια της ισχύος των συλλογικών συμβάσεων. Η καθιέρωση των σχετικών ορίων αποσκοπεί στον περιορισμό του φαινομένου υπογραφής συλλογικών συμβάσεων με ισχύ αόριστης διάρκειας. Στην κατεύθυνση αυτή κινούνται τα μέτρα που λαμβάνονται στην Ρουμανία (2ετής διάρκεια), στην Ελλάδα και στην Ιταλία (3ετής διάρκεια).

8.1.7.8. Τα κριτήρια αντιπροσωπευτικότητας για την υπογραφή των συλλογικών συμβάσεων με επίκεντρο την διευκόλυνση της αποκέντρωσης των διαπραγματεύσεων αλλά και τον περιορισμό του δικαιώματος στη συλλογική διαπραγμάτευση. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις αναφορικά με την αντιπροσωπευτικότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων αποσκοπούν:

8.1.7.8.1. Στην δημιουργία όρων διευκόλυνσης των επιχειρησιακών συμβάσεων σε συνδυασμό με την δυνατότητα υπογραφής αποκεντρωμένων συμφωνιών με δυσμενέστερο περιεχόμενο από το αντίστοιχο των γενικότερης εμβέλειας συλλογικών συμβάσεων. Στο πλαίσιο αυτό αναγνωρίζεται η υπογραφή επιχειρησιακών συμβάσεων από ενώσεις προσώπων που εκπροσωπούν τα 3/5 του προσωπικού της επιχείρησης σε περίπτωση έλλειψης επιχειρησιακού σωματείου (Ελλάδα).

8.1.7.8.2. Στην θέσπιση, συνήθως, αυστηρότερων κριτηρίων αντιπροσωπευτικότητας, σε σχέση με το παρελθόν, που περιορίζουν το δικαίωμα στην συλλογική διαπραγμάτευση. Στην κατεύθυνση αυτή υπάγεται ο όρος των 15, τουλάχιστον, μελών του συνδικάτου μεταξύ των εργαζομένων της επιχείρησης που εκπροσωπούν το 50% του προσωπικού (αντί του 1/3 που ίσχυε προηγουμένως), για την υπογραφή επιχειρησιακής συλλογικής σύμβασης στην Ρουμανία, την στιγμή που το 90% των επιχειρήσεων απασχολεί λιγότερους από 9 εργαζόμενους στη συγκεκριμένη χώρα. Αντιθέτως, ως προς την αντιπροσωπευτικότητα, δε, σε κλαδικό επίπεδο στην ίδια εθνική περίπτωση η εκπροσώπηση από τα συνδικάτα απαιτείται να καλύπτει το 7%, τουλάχιστον, των εργαζομένων του κλάδου, ενώ οι επιχειρήσεις-μέλη των εργοδοτικών οργανώσεων να απασχολούν το 10% της συνολικής κλαδικής απασχόλησης. Στην Σλοβενία και στην Κύπρο,επίσης, η αντιπροσωπευτικότητα του συνδικάτου για την υπογραφή επιχειρησιακής σύμβασης απαιτεί την εκπροσώπηση, κατά 40% τουλάχιστον, των εργαζομένων της επιχείρησης, ενώ στην Σλοβακία το αντίστοιχο ποσοστό ορίζεται στο 30%. Στην Κύπρο, απαιτείται, επιπλέον, και η σχετική αίτηση αναγνώρισης προς τον εργοδότη ο οποίος και διατηρεί το δικαίωμα της άρνησης να αναγνωρίσει την αντιπροσωπευτικότητα του συνδικάτου. Τέλος,στη Γαλλία, προκειμένου να διευκολυνθεί η αποκέντρωση των συλλογικών συμβάσεων απαιτείται, σχετικά, το 30% ως ποσοστό συνδικαλιστικής πυκνότητας για το σύνολο των συνδικάτων που δραστηριοποιούνται στην επιχείρηση, το καθένα από τα οποία εκπροσωπεί, τουλάχιστον, το 10% του συνόλου των συνδικαλισμένων εργαζόμενων.

8.1.7.9. Ο περιορισμός του ρόλου των θεσμών επίλυσης των συλλογικών διαφορών. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η περίπτωση της Ελλάδας όπου θεσμοθετείται ο περιορισμός του ρόλου της διαιτησίας παράλληλα με την ενίσχυση της εργοδοτικής πλευράς στις διαδικασίες επίλυσης των συλλογικών διαφορών. Ειδικότερα η προσφυγή στη διαιτησία απαιτεί τη συμφωνία και των δύο μερών για ένα τέτοιο ενδεχόμενο και ανεξάρτητα από την μονομερή άρνηση αποδοχής της πρότασης του μεσολαβητή.

Επίσης, η διαιτησία επιλαμβάνεται μόνο για το ύψος των βασικού μισθού ανά επίπεδο συλλογικής διαφοράς σε αντίθεση με την προηγούμενη αρμοδιότητά της που εκτείνονταν στο σύνολο των θεμάτων της κρινόμενης συλλογικής διαφοράς. Τέλος, στο Ηνωμένο Βασίλειο θεσπίζεται ανεξάρτητη υπηρεσία επίλυσης των συλλογικών διαφορών που τα πρώτα της δείγματα φαίνονται ως επιτυχή τόσο από τον υψηλό αριθμό σχετικών προσφυγών σε αυτήν όσο και από τον υψηλό βαθμό των επιτυχών συμφιλιώσεων στις οποίες καταλήγει.

8.1.8. Η ενίσχυση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων ως αποσπασματική έκφραση πολιτικής

Η ενδυνάμωση της συνδικαλιστικής δράσης εκδηλώνεται με νομοθετικές παρεμβάσεις με τους ακόλουθους όρους:

8.1.8.1. Η αναγνώριση του δικαιώματος στον συνδικαλισμό σε ορισμένες κατηγορίες της μισθωτής εργασίας που στερούνταν αυτού του δικαιώματος όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Μάλτας όπου αναγνωρίζεται το συνδικαλιστικό δικαίωμα στους αστυνομικούς υπαλλήλους ενώ διατηρείται η απαγόρευση της συνδικαλιστικής δράσης σε άλλες κατηγορίες των σωμάτων ασφαλείας και στις ένοπλες δυνάμεις.

8.1.8.2. Η αναγνώριση της δυνατότητας διεύρυνσης της σύνθεσης των συνδικάτων των μισθωτών με τη συμμετοχή σε αυτά και άλλων κατηγοριών όπως των μεταναστών, των ανέργων, των σπουδαστών και των συνταξιούχων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Λιθουανίας.

8.1.8.3. Η αναγνώριση της συνδικαλιστικής δράσης στην επιχείρηση με τα συνακόλουθα δικαιώματα συνδικαλιστικής εκπροσώπησης και προστασίας(πχ. Λιθουανία).

8.1.9. Η θέσπιση περιορισμών στο απεργιακό δικαίωμα

Ο περιορισμός του απεργιακού δικαιώματος συναντάται στη Μάλτα, όπου ο σχετικός νόμος θέτει περιορισμούς για την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας στον δημόσιο τομέα και ειδικότερα στις δημόσιες συγκοινωνίες. Πρόκειται για την θέσπιση της υποχρέωσης διάθεσης του ελάχιστου αριθμού απασχολούμενων ως προσωπικό κάλυψης στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου με κυρώσεις απόλυσης σε περίπτωση μη συμμόρφωσης.

8.1.10. Η λήψη μέτρων για την καταπολέμηση της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας

Η καταπολέμηση του φαινομένου της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας που αποκτά πρωτοφανείς διαστάσεις κατά την περίοδο όξυνσης της οικονομικής κρίσης επιχειρείται με σειρά παρεμβάσεων. Είναι ενδεικτικό ότι σε χώρες που δοκιμάζο-

νται εντονότερα από τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης η αδήλωτη εργασία αντιπροσωπεύει το 17% του ΑΕΠ της Ισπανίας και το αντίστοιχο 20% της Ρουμανίας, ενώ η ανασφάλιστη εργασία εκτοξεύεται από το22% στο 34% στην Ελλάδα κατά την τελευταία τριετία. Στο πλαίσιο της καταπολέμησης των εν λόγω φαινομένων καταγράφονται τα ακόλουθα μέτρα, ανεξάρτητα από το βαθμό της αποτελεσματικότητάς τους αναφορικά με τους διακηρυγμένους στόχους που τα ακολουθούν.

Ειδικότερα:

8.1.10.1. Η δημιουργία και ενίσχυση των μηχανισμών θεσμικού ελέγχου εφαρμογής της εργατικής νομοθεσίας. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται τα μέτρα εκσυγχρονισμού και ενίσχυσης του ρόλου του σώματος επιθεωρητών εργασίας στην Ελλάδα παράλληλα όμως και με την αριθμητική αποδυνάμωσή του, καθώς επίσης και τα μέτρα αύξησης της εποπτείας των επιχειρήσεων από τους αρμόδιους ελεγκτικούς μηχανισμούς που λαμβάνονται στη Βουλγαρία. Τέλος, στη Φιλανδία η δημιουργία του θεσμού του συνηγόρου συνεργασίας του πολίτη, ως ανεξάρτητης ελεγκτικής αρχής, που αναλαμβάνει, μεταξύ των άλλων, και την τήρηση της εργατικής νομοθεσίας σε συνεργασία με το υπουργείο εργασίας.

8.1.10.2. Η καθιέρωση της ηλεκτρονικής κάρτας εργασίας για την καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας (Ελλάδα).

8.1.10.3. Η καθιέρωση ειδικού μητρώου για εργοδότες παραβάτες της εργατικής νομοθεσίας, ενώ τα συνδικάτα διεκδικούν επιπλέον και την υποχρεωτική δημοσιοποίησή τους (Σλοβενία).

8.1.10.4. Η αυστηροποίηση των ποινών απέναντι στους παρανομούντες εργοδότες. Στο πλαίσιο αυτό υπάγονται τα μέτρα για αυστηρότερες ποινές λόγω αδήλωτης εργασίας και παραβίασης του ωραρίου εργασίας στην Ιταλία, και η αυστηροποίηση του νόμου για την αδήλωτη εργασία στη Ρουμανία που συνεπάγεται την αστική ευθύνη και των δύο μερών παράλληλα με την ποινική ευθύνη του εργοδότη που οδηγεί σε φυλάκιση, κλείσιμο της επιχείρησης, αποκλεισμό από επιδοτήσεις και τη συμμετοχή σε δημόσιες συμβάσεις. Στην Ισπανία καθιερώνεται η συνευθύνη του εργολάβου και του υπεργολάβου σε περίπτωση αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας παράλληλα με τον αποκλεισμό τους από δημόσιες συμβάσεις. Τέλος, στη Βουλγαρία η σχετική αυστηροποίηση των διοικητικών και των ποινικών κυρώσεων δεν ικανοποιεί τα συνδικάτα που ασκούν έντονη κριτική για τον βαθμό της αποτελεσματικότητάς τους.

8.1.11. Η νομοθετική ρύθμιση διαδικασιών ως προς ειδικές πτυχές των εργασιακών σχέσεων

Στο πλαίσιο της ρύθμισης ειδικών διαδικασιών αναφορικά με ειδικές παραμέτρους του περιεχομένου των εργασιακών σχέσεων επισημαίνονται ενδεικτικά οι εξής νομοθετικές παρεμβάσεις:

8.1.11.1. Η εισαγωγή του θεσμού της διαιτησίας για την επίλυση των ατομικών διαφορών, αντί της προσφυγής στα δικαστήρια, στο πλαίσιο σχετικής συμφωνίας προαιρετικού χαρακτήρα (Ιταλία). Η διαιτησία, μετά από την αποτυχία της διαδικασίας συμφιλίωσης, είναι αρμόδια για την επίλυση του συνόλου των ατομικών διαφορών εκτός από εκείνες που σχετίζονται με τις απολύσεις.

8.1.11.2. Η θεσμική ενίσχυση του ρόλου των διαδικασιών συμφιλίωσης στην περίπτωση των ατομικών και των συλλογικών διαφορών πριν από την προσφυγή στην δικαιοσύνη και τον αρμόδιο οργανισμό της μεσολάβησης και της διαιτησίας (Ελλάδα).

8.1.11.3. Η επέκταση της προθεσμίας δικαστικής ακύρωσης των απολύσεων για τους απασχολούμενους με καθεστώς ευέλικτης εργασίας, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ιταλίας με τη σχετική επέκταση στις 60 ημέρες που βελτιώνει τη θέση των εργαζομένων απέναντι στην εργοδοτική αυθαιρεσία.

8.1.11.4. Η θέσπιση διαδικασιών ως προς τις δικαστικές προσφυγές για εργατικές διαφορές που ουσιαστικά περιορίζουν την προοπτική δικαίωσης των εργαζομένων. Πρόκειται για διαδικασίες που ενδεικτικά εισάγονται στο Ηνωμένο Βασίλειο και όπου ελάχιστος χρόνος ικανοποίησης δικαιώματος θεωρείται η διετία ενώ παράλληλα καταβάλλεται από τον προσφεύγοντα στη δικαιοσύνη παράβολο που αντιστοιχεί στο Ό του διεκδικούμενου ποσού που επιστρέφεται εντόκως μετά από θετική έκβαση της δικαστικής προσφυγής. Αυτή η εξέλιξη εκδηλώνεται σε μια χώρα που η εργοδοτική αυθαιρεσία εξαπλώνεται σε εκτεταμένη κλίμακα και οι δικαστικές προσφυγές για την καταστρατήγηση της εργατικής νομοθεσίας αυξάνεται κατά 56% στο χρονικό διάστημα της τελευταίας διετίας, ενώ παράλληλα δεν υφίσταται ειδικός φορέας ελέγχου της εφαρμογής του βρετανικού εργατικού δικαίου.

8.2. Οι θεσμικές αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων (2010-2014)

Οι αλλαγές στην ελληνική νομοθεσία αναφορικά με το περιεχόμενο των εργασιακών σχέσεων τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και της εφαρμογής των μνημονίων (2010-14) συμπυκνώνονται, με βάση την κωδικοποίηση των ληφθέντων μέτρων, στα ακόλουθα:

Α) Μέτρα με πριν από το πρώτο μνημόνιο (Μάρτιος 2010)

α) Ν.3833/2010

- Πάγωμα μισθών στο σύνολο του δημόσιου τομέα για το 2010 (αρ.3).
- Απαγόρευση και κατάργηση των ΣΣΕ και ατομικών συμβάσεων στον δημόσιο τομέα που ανατρέπουν την εισοδηματική πολιτική (αρ.3, παρ.1).

- Κατίσχυση των διατάξεων για τη μείωση των αποδοχών στο δημόσιο τομέα έναντι των ισχυουσών ΣΣΕ (αρ.1, παρ.5).
- Μείωση κατά 30% του 13ου και 14ου μισθού στο σύνολο του δημόσιου τομέα (αρ.1, παρ.2).
- Μείωση κατά 12% του συνόλου των επιδομάτων στο σύνολο του δημόσιου τομέα (αρ.1, παρ.2).
- Μείωση των αποδοχών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα κατά 7% (αρ.1, παρ.7).
- Μείωση κατά 30% του ανώτατου ορίου των υπερωριών στον δημόσιο τομέα (αρ. 6).
- Αναστολή των προσλήψεων και των διορισμών στο δημόσιο για το 2010 με εξαίρεση την παιδεία, την υγεία και την ασφάλεια (αρ.10).
- Καθιέρωση της αρχής 1:5 για τις προσλήψεις και αποχωρήσεις στο Δημόσιο με εξαίρεση την παιδεία, την υγεία και την ασφάλεια (αρ.11, παρ.1,2).
- Μείωση κατά 30% των προσλήψεων προσωπικού με συμβάσεις αορίστου και ορισμένου χρόνου και έργου στο Δημόσιο για το 2010 (αρ.11, παρ.6).

β) Ν.3844/2010

- Θέσπιση γενικού πλαισίου για την απελευθέρωση των υπηρεσιών και των κλειστών επαγγελμάτων.

Β) Νομοθεσία στο πλαίσιο του πρώτου μνημονίου (2010-11)

α) Ν.3845/2010

- Επέκταση των μηδενικών αυξήσεων στο σύνολο του δημόσιου τομέα και για το 2011 (αρ. 3).
- Περαιτέρω μείωση των αποδοχών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα κατά 3% (αρ 3, παρ.4).
- Καθορισμός του 13ου και του 14ου μισθού σε 500 ευρώ αντίστοιχα για το σύνολο των εργαζόμενων του δημόσιου τομέα που αμείβονται με μηνιαίες αποδοχές κάτω από τα 3.000 ευρώ (αρ. 3, παρ.6).
- Περαιτέρω μείωση των επιδομάτων κατά 8% στο σύνολο του δημόσιου τομέα (αρ. 3, παρ.1).
- Απασχόληση στο Δημόσιο ηλικιωμένων ανέργων (55-64 ετών) μέσω γραφείων ενοικίασης προσωπικού που επιχορηγούνται από το κράτος (αρ. 2, παρ.5).
- Καθιέρωση της επιταγής επανένταξης των ανέργων με το ποσό της επιδότησης για την απασχόλησή τους από επιδοτούμενες επιχειρήσεις (αρ. 3, παρ. 3).

- Άρση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης υπέρ των μισθωτών σε περίπτωση συρροής στις ΣΣΕ με δυνατότητα αρνητικής απόκλισης των ειδικότερων ΣΣΕ έναντι των γενικών ακόμη και έναντι της ΕΓΣΣΕ (αρ. 2, παρ.7).
- Καθιέρωση της σύμβασης απόκτησης εργασιακής εμπειρίας στον ιδιωτικό τομέα, διάρκειας 1 έτους σε νέους ανέργους μέχρι 24 ετών με αμοιβή του 80% του γενικού κατώτατου μισθού και με απαλλαγή των εργοδοτών από τις ασφαλιστικές εισφορές (αρ .2, παρ.6).

β) Ν.3847/2010

- Επανακαθορισμός του 13ου και του 14ου μισθού σε 400 ευρώ αντίστοιχα για το σύνολο των εργαζόμενων του δημόσιου τομέα με μηνιαίες αποδοχές κάτω από τα 2500 ευρώ (αρ. 1, παρ.1).

γ) Ν.3863/2010

- Καθιέρωση της ειδικής σύμβασης μαθητείας για νέους ηλικίας 15-18 ετών με αμοιβή το 70% του γενικού κατώτατου μισθού (αρ.74, παρ. 9).
- Καθιέρωση της δυνατότητας πρόσληψης νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας ηλικίας 18-24 ετών με αμοιβή το 84% του γενικού κατώτατου μισθού και κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών από τον ΟΑΕΔ (αρ. 74, παρ. 8).
- Μείωση κατά 20% του κόστους της υπερεργασίας και κάθε μορφής υπερωριακής απασχόλησης (αρ. 74, παρ. 10).
- Διευκόλυνση των ατομικών απολύσεων με τη μείωση μέχρι και κατά 3/4του χρόνου προειδοποίησης (από 24 σε 6 μήνες) που συνεπάγεται χαμηλότερο κόστος απόλυσης (αρ. 74, παρ. 2).
- Διευκόλυνση των ατομικών απολύσεων με τον περιορισμό του ποσού προκαταβολής της αποζημίωσης από 6 σε 2 μισθούς, με την επέκταση των δόσεων από 3 τριμηνιαίες κατά ανώτατο όριο σε διμηνιαίες και με την μείωση των ποσών των δόσεων από αντιστοιχία 3 μισθών σε 2 (αρ.74, παρ. 2).
- Αύξηση του ορίου για την ένταξη στο καθεστώς των ομαδικών απολύσεων από 4 σε 6 μηνιαίως για τις επιχειρήσεις από 20-150 εργαζόμενους, και από 2% στο 5% για τις επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζόμενων (το όριο του 2% ίσχυε για τις επιχειρήσεις άνω των 200 εργαζόμενων (αρ.74, παρ.1).
- Εισαγωγή ειδικού ρυθμιστικού πλαισίου για το καθεστώς της εργολαβίας και της υπεργολαβίας (αρ. 68).
- Εισαγωγή πλαισίου μεταρρύθμισης του ΟΜΕΔ (αρ.73).

δ) Ν.3871/2010

- Κατάργηση του περιεχομένου των διαιτητικών αποφάσεων που για την περίοδο 2010-12 προβλέπουν μισθολογικές αυξήσεις πέραν των οριζόμενων από την ΕΓΣΣΕ της αντίστοιχης περιόδου (αρ. 51).

η) Ν.3899/2010

- Επέκταση της διάρκειας της σύμβασης δοκιμής που η λήξη της δεν συνεπάγεται καταβολή αποζημίωσης από τους 2 στους 12 μήνες και διευκόλυνση των απολύσεων σε συμβάσεις αορίστου χρόνου που καταγγέλλονται στους 12 μήνες (αρ.17, παρ.5α).
- Επέκταση της συνολικής ανώτατης διάρκειας δανεισμού εργαζομένων από τους 18 στους 36 μήνες (αρ. 17, παρ.4).
- Επέκταση της ανώτατης διάρκειας της επιβαλλόμενης εκ περιτροπής εργασίας από 6 σε 9 μήνες ανά ημερολογιακό έτος (αρ. 17, παρ.3).
- Κατάργηση της προσαύξησης στο ωρομίσθιο της μερικής απασχόλησης σε περίπτωση υπερωρίας και απασχόλησης με εβδομαδιαία εργασία κάτω των 20 ωρών (αρ. 17, παρ.1, 2).
- Εισαγωγή των ειδικών επιχειρησιακών ΣΣΕ με περιεχόμενο διάβρωσης του κατώτατου κλαδικού μισθού (αρ.13).
- Καθιέρωση της (μη δεσμευτικής) γνωμοδότησης του Συμβουλίου Κοινωνικού Ελέγχου της Επιθεώρησης Εργασίας για την αναγκαιότητα υπογραφής ειδικών επιχειρησιακών ΣΣΕ (αρ.13).
- Αναγνώριση της ίδιας δυνατότητας μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία και στον εργοδότη όπως και στην εργατική πλευρά (αρ.14).
- Επέκταση της αναστολής για 10 ημέρες του απεργιακού δικαιώματος και στην περίπτωση μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία από την εργοδοτική πλευρά (αρ.14).
- Η διαιτησία είναι πλέον αρμόδια μόνο για τους βασικούς μισθούς, αντί για το σύνολο, της συλλογικής διαφοράς (αρ.14).
- Επισήμανση της ιδιαίτερης έμφασης των αποφάσεων στο πλαίσιο του ΟΜΕΔ στην οικονομική κατάσταση, την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα του κρινόμενου πεδίου της συλλογικής διαφοράς (αρ.14).
- Καθιέρωση της ομοφωνίας ανάμεσα σε εργοδότες και συνδικάτα που συνθέτουν το ΔΣ του ΟΜΕΔ για την επιλογή των μεσολαβητών και των διαιτητών (αρ. 14).
- Προσαρμογή του δικαστικού ελέγχου των διαιτητικών αποφάσεων στο νέο πλαίσιο της τυπικής τους νομιμότητας (αρ.14).

- Επιβολή μηδενικών αυξήσεων στο σύνολο του δημόσιου τομέα (αρ. 3, παρ. 1).
- Μείωση κατά 10% των αποδοχών στις ΔΕΚΟ για όσους αμείβονται με αποδοχές άνω των 1.800 ευρώ μηνιαίως (αρ. 2, παρ, 18).
- Επιβολή μετατάξεων στις ΔΕΚΟ χωρίς την υποχρέωση διατήρηση των δικαιωμάτων της προηγούμενης θέσης απασχόλησης (αρ. 2, παρ.22).
- Κατίσχυση των μέτρων απορρύθμισης στον δημόσιο τομέα έναντι αντίθετου περιεχομένου ΣΣΕ και ΔΑ (αρ. 2, παρ.21).
- Κατάργηση όλων των εξαιρέσεων του κανόνα 1:5 για τη σχέση προσλήψεων και αποχωρήσεων στον δημόσιο τομέα (αρ. 3, παρ.1).
- Περιορισμός κατά 15%στις προσλήψεις στο Δημόσιο με σύμβαση ορισμένου χρόνου και έργου σε σχέση με το 2010 (αρ. 3, παρ.4).
- Μείωση κατά 10% των αποδοχών των εργαζομένων στον όμιλο της ΑΤΕ όσων υπερβαίνουν τα 1800 ευρώ μηνιαίως (αρ. 11).

ε) Ν.3907/2011

- Δυνατότητα χορήγησης άδειας εργασίας για απασχόληση υπηκόων τρίτων χωρών που βρίσκονται παράνομα στη χώρα και των οποίων έχει αναβληθεί η απομάκρυνσή τους, μετά από τον εντοπισμό και την προσωρινή στέγασή τους με φροντίδα του Δημοσίου. Χορήγηση της σχετικής άδειας παράλληλα με τον ορισμό των τομέων και των περιοχών απασχόλησης, του εργασιακού και ασφαλιστικού καθεστώτος που την συνοδεύουν διαμορφώνοντας όρους εργασιακού και κοινωνικού dumping (αρθρ.37, παρ.5).

στ) Ν.3920/2011

- Κατάργηση των ισχυουσών ΣΣΕ και των κανονισμών προσωπικού στους φορείς των αστικών συγκοινωνιών (αρ.12, παρ.1).
- Έναρξη διαδικασίας συλλογικών διαπραγματεύσεων στις αστικές συγκοινωνίες για νέο περιεχόμενο ΣΣΕ και κανονισμών προσωπικού (αρ. 12, παρ. 2,3).
- Απαγόρευση προσφυγής της εργατικής πλευράς στον ΟΜΕΔ σε περίπτωση αδιεξόδου των συλλογικών διαπραγματεύσεων για νέα ΣΣΕ και κανονισμούς προσωπικού στις αστικές συγκοινωνίες (αρ. 12, παρ. 6).
- Επιβολή με νόμο του περιεχομένου των εργασιακών σχέσεων σε περίπτωση αδιεξόδου των συλλογικών διαπραγματεύσεων στις αστικές συγκοινωνίες (αρ. 12, παρ.4).
- Επανεφαρμογή του νόμου για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις με βάση το νέο εργασιακό καθεστώς που έχει συμφωνηθεί ή με νόμο επιβληθεί στις αστικές συγκοινωνίες (αρ. 12, παρ.7).

- Κατίσχυση των ρυθμίσεων για τις μετατάξεις του πλεονάζοντος προσωπικού στις αστικές συγκοινωνίες έναντι κάθε αντίθετου νόμου ή ΣΣΕ (αρ.12).

ζ) Ν.3979/2011

- Αύξηση του εβδομαδιαίου ωραρίου στον δημόσιο τομέα από 37,5 σε 40 ώρες (αρ.41).

η) Ν.3986/2011

- Άρση του σπουδαίου λόγου σε περίπτωση πρόωρης καταγγελίας στις μακροχρόνιες συμβάσεις ορισμένου χρόνου (πχ. τράπεζες) (αρ. 40).
- Επέκταση της ανώτατης διάρκειας των συμβάσεων ορισμένου χρόνου μετά από 3 διαδοχικές ανανεώσεις από τους 24 στους 36 μήνες (αρ.41, παρ.3).
- Καθιέρωση της χωρίς όρια δυνατότητας ανανέωσης των συμβάσεων ορισμένου χρόνου σε περίπτωση αντικειμενικού λόγου όπως αυτός προκύπτει από μια ευρύτατη ενδεικτική απαρίθμηση (αρ. 41, παρ.1,2).
- Εισαγωγή της δυνατότητας πρόσληψης νέων ηλικίας 18-25 ετών για απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας με αμοιβή το 80% του γενικού κατώτατου μισθού για διάστημα μέχρι 2 ετών (αρ. 43).
- Επέκταση του χρόνου υπέρβασης του ημερήσιου ωραρίου από 4 σε 6 μήνες σε περίπτωση ετήσιας ελαστικής διευθέτησης του χρόνου εργασίας (αρ. 42).
- Παροχή της δυνατότητας συμφωνιών για ελαστική διευθέτηση του εργάσιμου χρόνου στις επιχειρήσεις, όταν απουσιάζουν τα συνδικάτα και τα συμβούλια εργαζομένων, και με ενώσεις προσώπων στις οποίες συμμετέχει το 20% των εργαζομένων για τις επιχειρήσεις άνω των 20 εργαζομένων και το 15% αντίστοιχα για τις επιχειρήσεις κάτω των 20 εργαζόμενων (αρ. 42, παρ. 6).
- Καθιέρωση της εθελοντικής μετατροπής της πλήρους απασχόλησης σε μερική στον δημόσιο τομέα με μείωση έως και 50% του ωραρίου για διάστημα 5 ετών (αρ. 37, παρ. 5).
- Εισαγωγή του καθεστώτος της εργασιακής εφεδρείας στον δημόσιο τομέα με καταβολή του 60% του βασικού μισθού για το πλεονάζον προσωπικό (αρ. 37, παρ. 7).
- Καθιέρωση της δυνατότητας αποχώρησης με εθελούσια έξοδο των υπαγόμενων στο καθεστώς της εργασιακής εφεδρείας στο Δημόσιο (αρ. 37, παρ. 7).
- Επέκταση της σχέσης 1:5 προσλήψεων και αποχωρήσεων στο Δημόσιο μέχρι το 2015 (αρ. 37. παρ. 3).
- Καθιέρωση της σχέσης 1:10 μεταξύ προσλήψεων και αποχωρήσεων στο Δημόσιο για το 2011 (αρ. 37, παρ. 3).

- Περιορισμός των προσλήψεων με σύμβαση ορισμένου και έργου στο Δημόσιο κατά 50% για το 2011 και κατά 10% για την περίοδο 2012-15 (αρ. 37, παρ. 3).
- Μείωση της επιδότησης των ανέργων σε 450 ημερήσια επιδόματα ανά 4ετία από το 2011 και σε 400 από το 2012-15.

θ) Ν.3996/2011

- Καθιέρωση της σύμβασης εργασίας ειδικού σκοπού για τα προγράμματα κοινωφελούς εργασίας στο Δημόσιο μέσω τρίτων (έμμεσος δανεισμός), 5μηνης διάρκειας και με αμοιβές κάτω από τα γενικά κατώτατα όρια μέχρι 625 ευρώ μηνιαίως μέσω (αρθρ. 89, παρ.Α, εδ.1-3).

ι) Ν.4024/2011

- Εισαγωγή της προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας με το 60% του βασικού μισθού σε περίπτωση κατάργηση των οργανικών θέσεων στο Δημόσιο και αυτοδίκαιη απόλυση για όσους συμπληρώνουν τα 55 έτη και 35 χρόνια προϋπηρεσίας στο τέλος του 2013 (αρ. 33).
- Ειδική ρύθμιση της εργασιακής εφεδρείας στο Δημόσιο για εργαζόμενους με σχέση ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου για διάστημα 1-2 χρόνων πριν από την οριστική αποχώρηση και με την καταβολή του 60% του βασικού μισθού (αρ. 34).
- Μετακίνηση εργαζομένων υπό καθεστώς διαθεσιμότητας στο Δημόσιο για την πλήρωση θέσεων τακτικού προσωπικού κατά 10% και κατά 30% για θέσεις προσωρινής απασχόλησης (αρ.34, παρ.1).
- Εισαγωγή του ενιαίου μισθολογίου στο Δημόσιο με όρους συνολικής υποβάθμισης (αρ. 12-32).
- Κατίσχυση των επιχειρησιακών έναντι των κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ σε περίπτωση συρροής και ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους με την τυπική κατάργηση αλλά την ουσιαστική διατήρηση του περιεχομένου αρνητικής απόκλισης των ειδικών επιχειρησιακών ΣΣΕ (αρ. 37, παρ. 5).
- Αναγνώριση της δυνατότητας υπογραφής επιχειρησιακών ΣΣΕ σε περίπτωση απουσίας σωματείου και από ένωση προσώπων που εκπροσωπεί τα 3/5 του προσωπικού της επιχείρησης (αρ. 37, παρ.1).
- Αναστολή της επέκτασης εφαρμογής των κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ μέχρι το τέλος του 2013 (αρ. 37, παρ.6).

Γ) Νομοθεσία στο πλαίσιο του δευτέρου μνημονίου(2012-14)

α) Ν.4046/2012 (ΠΥΣ ως εφαρμογή του αρθρ. 1, παρ.6)

- Μείωση του γενικού κατώτατου μισθού κατά 22% με νόμο και κατάργηση της ΕΓΣΣΕ 2010-12 (ΠΥΣαρ.1, παρ.1).

- Μείωση του γενικού κατώτατου μισθού κατά 32% με νόμο για τους νέους μέχρι 25 ετών και για τους μαθητευόμενους (ΠΥΣαρ.1, παρ. 2).
- Άμεση προσαρμογή στα νέα γενικά κατώτατα όρια των μισθών χωρίς τη συναίνεση του εργαζόμενου (ΠΥΣ αρ. 1, παρ.3).
- Προσαρμογή της ΕΓΣΣΕ από τον Ιούλιο του 2012 για τον κατώτατο μισθό με ευθυγράμμισή τους με τα επίπεδα των συγκρίσιμων με την Ελλάδα χωρών (αρ.1, παρ.6 Ν. 4046/12).
- Μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 15% κατά τη διάρκεια ισχύος του μνημονίου (αρ.1, παρ.6 Ν.4046/12).
- Μείωση του χρόνου μετενέργειας της ΣΣΕ, μετά από τη λήξη της, από 6 σε 3 μήνες, με διατήρηση πλέον μόνο του βασικού μισθού και των επιδομάτων ωρίμανσης, τέκνων, σπουδών και επικίνδυνης εργασίας και με δυνατότητα διαπραγμάτευσής τους με ατομικές συμβάσεις και κατάργηση όλων των υπολοίπων ρυθμίσεων της προηγούμενης ΣΣΕ χωρίς τη συναίνεση του εργαζόμενου (ΠΥΣ αρ. 2, παρ. 4).
- Κατάργηση του δικαιώματος για μονομερή προσφυγή στη διαιτησία μετά από την άρνηση της πρότασης του μεσολαβητή και καθιέρωση της από κοινού προσφυγής σε αυτήν (ΠΥΣ αρ. 3, παρ.1).
- Περιορισμός της διαιτητικής απόφασης στον καθορισμό του βασικού μισθού και ημερομισθίου με βάση τις οικονομικές συνθήκες, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την ανάγκη μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά την περίοδο του δεύτερου μνημονίου (ΠΥΣ αρ. 3, παρ. 2,3).
- Κατάργηση των ρητρών που διατηρούν τους κανονιστικούς όρους προηγούμενων ΣΣΕ και ΔΑ (επιδόματα, παροχές) σε περίπτωση προσφυγής στη διαιτησία (ΠΥΣαρ. 3, παρ.2).
- Πάγωμα των αυξήσεων σε μισθούς και ωριμάνσεις μέχρι τη μείωση του ποσοστού ανεργίας στη χώρα κάτω από το 10%, από το 21% που βρίσκεται κατά την περίοδο της σχετικής ρύθμισης και με τάσεις συνεχούς ανόδου (ΠΥΣ αρ. 4).
- Καθιέρωση της 3ετίας ως ανώτατης διάρκειας των ΣΣΕ (ΠΥΣ αρ. 2, παρ.1).
- Λύση των συμβάσεων με βάση το όριο ηλικίας ή συνταξιοδότησης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα με βάση τα ισχύοντα ως προς τη λύση των συμβάσεων αορίστου χρόνου στον ιδιωτικό τομέα (ΠΥΣ αρ. 5, παρ.1).
- Κατάργηση των νόμων, των κανονιστικών αποφάσεων, των ΣΣΕ, των κανονισμών εργασίας, των οργανισμών προσωπικού και των αποφάσεων διοίκησης που καθιερώνουν όρους ή ρήτρες μονιμότητας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (ΠΥΣ αρ. 5, παρ.2).

β) Ν. 4052/2012

- Επαναρρύθμιση των ιδιωτικών γραφείων εύρεσης εργασίας με όρους απελευθέρωσης της λειτουργίας τους (αρ. 98-112).
- Επαναρρύθμιση του δανεισμού εργαζομένων μέσω γραφείων προσωρινής απασχόλησης με όρους απελευθέρωσης της λειτουργίας τους (αρ.113-133).

γ) Ν. 4093/2012 (αρθρ. 1)

- Κατάργηση του 13ου και 14ου μισθού στο σύνολο του δημόσιου τομέα (υποπαρ. Γ1, εδ.1).
- Περικοπές ειδικών μισθολογίων του δημόσιου τομέα (υποπαρ. Γ1, εδ.13-39).
- Εισαγωγή του θεσμού της διαθεσιμότητας ετήσιας διάρκειας και με καταβολή του 75% του μισθού στον δημόσιο τομέα λόγω κατάργησης θέσεων για μόνιμο προσωπικό και για προσωπικό με σχέση εργασίας αορίστου χρόνου και με κατάληξη την απόλυση σε περίπτωση μη ένταξης του προσωπικού σε άλλη θέση απασχόλησης εντός του δημόσιου τομέα (υποπαρ. Ζ .2).
- Εφαρμογή της υποχρεωτικής μετάταξης σε περίπτωση κατάργησης θέσεων στο Δημόσιο και σε θέσεις κατώτερου εργασιακού περιεχομένου για τους μετατασσόμενους υπαλλήλους (υποπαρ. Ζ.1).
- Καθιέρωση της αργίας στον δημόσιο τομέα στο πλαίσιο πειθαρχικής και ποινικής διαδικασίας με όρους επιβαρυντικούς για την εργασία (υποπαρ. Ζ3).
- Κατάργηση θέσεων εργασίας για συμβάσεις αορίστου χρόνου στον δημόσιο τομέα (υποπαρ. Ζ.4).
- Καθιέρωση της σχέσης προσλήψεων και αποχωρήσεων (1:5) στον δημόσιο τομέα στο σύνολό του με παράλληλη περαιτέρω μείωση των θέσεων προσωρινής απασχόλησης στο Δημόσιο (υποπαρ. Ζ.5).
- Πρόσθετοι περιορισμοί στις προσλήψεις με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και έργου στο Δημόσιο (υποπαρ. Ζ.5).
- Απελευθέρωση των όρων σύστασης γραφείων ενοικιάσεως εργασίας (υποπαρ. ΙΑ.8)
- Περιορισμός του χρόνου ανανέωσης της ενοικίασης προσωπικού από τις 45 στις 23 ημέρες για τη μετατροπή της σύμβασης σε σχέση αορίστου χρόνου με τον έμμεσο εργοδότη (υποπαρ. ΙΑ. 8, εδ. 4).
- Απελευθέρωση των όρων σύστασης των ιδιωτικών γραφείων εύρεσης εργασίας και διεύρυνση του ρόλου τους (υποπαρ. ΙΑ.9.).
- Καθορισμός του γενικού κατώτατου μισθού με υπουργική απόφαση και κατάργηση της σχετικής αρμοδιότητας της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης εργασίας (υποπαρ. ΙΑ. 11, εδ.1).

- Κατάργηση της καθολικότητας εφαρμογής της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης εργασίας ως προς τους μισθολογικούς όρους οι οποίοι εφαρμόζονται μόνο στις επιχειρήσεις / μέλη των εργοδοτικών οργανώσεων που την προσυπογράφουν (υποπαρ. ΙΑ. 11, εδ. 2α).
- Δυνατότητα διάβρωσης του περιεχομένου των μισθολογικών ορίων της εθνικής συλλογικής σύμβασης με ειδικότερες συλλογικές συμβάσεις μέχρι τα όρια του γενικού κατώτατου μισθού που προσδιορίζεται με νόμο (υποπαρ. ΙΑ. 11, εδ. 2β,2ζ).
- Περιορισμός των τριετιών κατά ανώτατο όριο σε τρείς με ποσοστό 10% για κάθε τριετία (υποπαρ. ΙΑ. 11, εδ. 3γ).
- Αναστολή των αυξήσεων των επιδομάτων τριετίας έως ότου η ανεργία υποχωρήσει κάτω από το 10% (υποπαρ. ΙΑ. 11, εδ.στ).
- Κατάργηση των επιδομάτων για τους κατώτατους μισθούς εκτός από τα επιδόματα τριετίας που χορηγούνται υπό προϋποθέσεις (υποπαρ. ΙΑ. 11, εδ. ε).
- Μείωση του χρόνου προειδοποίησης για τις απολύσεις στην περίπτωση των συμβάσεων αορίστου χρόνου με ανώτατο όριο τους 4 μήνες (υποπαρ. ΙΑ.12. εδ. 1).
- Μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης σε 12 μισθούς για προϋπηρεσία 16 ετών με ένα επιπλέον μισθό, υπό προϋποθέσεις, ανά επιπλέον έτος προϋπηρεσίας με ανώτατο μηνιαίο όριο τα 2000 ευρώ (υποπαρ. ΙΑ.12, εδ.2-3).
- Κατάργηση του πενθήμερου στα καταστήματα και ρύθμιση της 5ήμερης και 6ήμερης εβδομαδιαίας εργασίας για συνολικό χρόνο 40 ωρών με συλλογικές συμβάσεις (υποπαρ. ΙΑ.14, εδ.1).
- Μείωση του χρόνου ημερήσιας ανάπαυσης σε 11 συνεχείς ώρες σε συνολικό χρονικό διάστημα 24 ωρών (υποπαρ. ΙΑ. 14,εδ.2).
- Δυνατότητα αναγγελίας της υπερωριακής απασχόλησης προς την Επιθεώρηση Εργασίας και 2 ημέρες μετά από την πραγματοποίησή της (υποπαρ. ΙΑ 13, εδ.2).
- Αναστολή των προσλήψεων στους ΟΤΑ μέχρι το 2016 (υποπαρ.ΣΤ1. εδ.3).

δ) Ν. 4147/13

- Εφαρμογή συμβάσεων ορισμένου χρόνου και μίσθωσης έργου για κάλυψη αναγκών στους ΟΤΑ μέσω τρίτων (αρ. 4).

ε) Ν. 4152/13 (αρθρ. 1)

- Έμμεση διάβρωση του νόμιμου γενικού κατώτατου μισθού για 5μηνη κοινωφελή εργασία στο Δημόσιο μέσω τρίτων φορέων (δανεισμός) με αμοιβές μέχρι 490 ευρώ μηνιαίως (και μέχρι 427 ευρώ για τους νέους έως 25 ετών) για τους «ωφελούμενους» ανέργους (παρ. ΙΔ. υποπαρ.5).

- Άμεση απόλυση των εργαζόμενων με σχέση ιδιωτικού δικαίου σε ΝΠΙΔ του Δημοσίου σε περίπτωση κατάργησης των θέσεων στις οποίες υπηρετούν (παρ. ΣΤ, υποπαρ.12).

στ) Ν. 4172/13

- Επαναρρύθμιση του καθεστώτος διαθεσιμότητας με την κατάργηση θέσεων εργασίας στο σύνολο του δημόσιου τομέα διάρκειας 8 μηνών και με την καταβολή του 75% των αποδοχών, και συνεπαγόμενη απόλυση μετά από τη λήξη της (αρθρ.90).
- Εφαρμογή της κινητικότητας στο σύνολο του δημόσιου τομέα με μετατάξεις και μεταφορά προσωπικού υπό την προϋπόθεση της πλήρωσης των προβλεπόμενων προϋποθέσεων ώστε σε αντίθετη περίπτωση να απολύεται (αρθρ.91).
- Θεσμοθέτηση των όρων διαμόρφωσης του γενικού κατώτατου μισθού με υπουργική απόφαση μετά από 3μερή διαβούλευση (αρθρ.103).

ζ) Ν. 4177/13

- Κατάργηση της Κυριακής αργίας στα εμπορικά καταστήματα για 7 Κυριακές ανά έτος και με τη δυνατότητα περαιτέρω διεύρυνσης με απόφαση του αρμόδιου αντιπεριφερειάρχη (αρθρ.16).

η) Ν. 4254/14

- Πιλοτική εφαρμογή της κατάργηση της Κυριακής αργίας για τα καταστήματα για ολόκληρο το έτος σε 3 τουριστικές περιοχές με απόφαση του Υπουργού ανάπτυξης (αρ.1, παρ.ΣΤ,υποπαρ.ΣΤ.5, εδ.1α).
- Καθιέρωση αποζημίωσης απόλυσης και ένταξης σε καθεστώς επιδότησης λόγω ανεργίας για τους μόνιμους υπαλλήλους και τους εργαζόμενους με σχέση αορίστου χρόνου στο Δημόσιο που τέθηκαν σε διαθεσιμότητα λόγω κατάργησης θέσης. Το ποσό της αποζημίωσης υπόκειται σε μερικό συμψηφισμό με τις αποδοχές κατά την διάρκεια της διαθεσιμότητας και δεν μπορεί να υπερβαίνει το όριο των 15.000 ευρώ (αρ. 1, παρ. Θ, υποπαρ.Θ1, εδ.2,4α).
- Περαιτέρω μείωση των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών κατά 3,9 μονάδες (αρ. 1, παρ. ΙΑ, υποπαρ.ΙΑ.3,εδ.1).
- Μείωση των περιορισμών σχετικά με την απαγόρευση ατομικών απολύσεων από τους 6 στους 3 μήνες για οικονομοτεχνικούς λόγους και ομαδικών απολύσεων από τους 12 στους 6 μήνες για την προσφυγή των επιχειρήσεων στον δανεισμό εργαζομένων της ίδιας ειδικότητας (αρ.1,παρ.ΙΑ, υποπαρ.ΙΑ4, εδ.1β).
- Εφαρμογή του δανεισμού εργαζομένων οικοδόμων σε έργα προϋπολογισμού άνω των 10 εκ ευρώ του στενού και ευρύτερου Δημοσίου (αρ. 1, παρ. ΙΑ,υποπαρ.ΙΑ4, εδ.2ε).

- Κατάργηση των περιορισμών περί εκτάκτων, πρόσκαιρων και εποχικών αναγκών για τη χρήση δανειζόμενου προσωπικού (αρ. 1, παρ. ΙΑ, υποπαρ.ΙΑ4, εδ.3).
- Μείωση στο ήμισυ του ποσού των τριετιών για προηγούμενη προϋπηρεσία των προσλαμβανόμενων μακροχρόνια ανέργων άνω των 25 χρόνων που αμείβονται με τον γενικό κατώτατο μισθό (αρ.1, παρ.ΙΑ, υποπαρ.ΙΑ7, εδ.1γ).

8.3. Βασικές εξελίξεις στην ελληνική αγορά εργασίας: μορφές απασχόλησης και ανασφάλιστη εργασία

8.3.1. Εισαγωγή: Βασικές τάσεις στην αγορά εργασίας και τις μορφές απασχόλησης

Η συνεχιζόμενη εφαρμογή στην Ελλάδα των πολιτικών του μνημονίου μέσω του προγράμματος δημοσιονομικής εφαρμογής με σκληρή λιτότητα, καθώς και οι εκτεταμένες νομοθετικές παρεμβάσεις στο όνομα των «διαρθρωτικών αλλαγών» για την «ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας», έχουν διαμορφώσει ριζικές ανατροπές στη λειτουργία της αγοράς εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις. Οι εξελίξεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα να τείνουν να παγιώσουν και να γενικεύσουν πλέον, ένα νέο εργασιακό πρότυπο, νεοφιλελεύθερου χαρακτήρα, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη εφαρμογή ιδιαίτερα ευέλικτων μορφών εργασίας μέσα από τη χρήση φθηνής, επισφαλούς, προσωρινής και κακοπληρωμένης εργασίας, η οποία συνδυάζεται με την ύπαρξη δραματικά υψηλών ποσοστών ανεργίας και που με τη σειρά τους διευκολύνουν όλα τα παραπάνω.

΄Ετσι, στο νέο αυτό οικονομικό-κοινωνικό περιβάλλον που διαμορφώνει η μνημονιακή πολιτική, η αγορά εργασίας – όπως προκύπτει και από τα επίσημα στοιχεία του ΣΕΠΕ- ολοένα και περισσότερο χαρακτηρίζεται από την προοδευτικά αυξανόμενη μείωση της σταθερής και πλήρους απασχόλησης, με ταυτόχρονη υποκατάσταση της από προσωρινές και ευέλικτες μορφές εργασίας, χωρίς στοιχειώδη προστασία του εργαζόμενου από τις συλλογικές συμβάσεις και από την εργοδοτική αυθαιρεσία, μέσω της θεσμικής διευκόλυνσης της επιβολής του διευθυντικού δικαιώματος μέσα από τους εργασιακούς νόμους του Μνημονίου.

Τα χαρακτηριστικά αυτά, αποτυπώνονται όχι μόνο από την καταγραφή των υψηλότατων ποσοστών ανεργίας που λειτουργούν σχεδόν διαλυτικά σε βάρος της απασχόλησης ως προς τη λειτουργία της αγοράς εργασίας (βλ. στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ και ΟΑΕΔ), αλλά και από την επίσημη κρατική καταγραφή της παρακολούθησης της εξέλιξης των ατομικών εργασιακών σχέσεων (βλ. μορφές εργασίας νέων προσλήψεων και μετατροπές εργασιακής σχέσης) σε συνδυασμό και με την πορεία της αδήλωτης / ανασφάλιστης εργασίας, όπως αυτά καταγράφονται από το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ) και τα πληροφοριακά συστήματα **ΕΡΓΑΝΗ και ΑΡΤΕΜΙΣ** που έχει προσφάτως δημιουργήσει το Υπουργείο Εργασίας.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι, το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ του Υπουργείου Εργασίας άρχισε να λειτουργεί από το Μάρτιο του 2013, φιλοδοξεί να αποτελέσει κοινή ηλεκτρονική βάση δεδομένων του ΣΕΠΕ, ΟΑΕΔ και ΙΚΑ και περιλαμβάνει την ηλεκτρονική καταγραφή και παρακολούθηση μεταβολών των μορφών απασχόλησης της μισθωτής εργασίας.

Τα δεδομένα αυτά, παρά τις μεθοδολογικές αδυναμίες, δίνουν τη δυνατότητα αποτύπωσης σε μεγάλο βαθμό της εικόνας της αγοράς εργασίας στις νέες μνημονιακές συνθήκες, ως προς το συνολικό αριθμό των μορφών των νέων συμβάσεων εργασίας που συνάπτονται μεταξύ εργαζόμενου και εργοδότη καθώς και τη μετατροπή των υφιστάμενων ατομικών συμβάσεων εργασίας από την πλήρη και σταθερή απασχόληση σε άλλες μορφές εργασίας, όπως μερική απασχόληση και εκ περιτροπής εργασία.

Σημαντικό στοιχείο επίσης ως προς την κατανόηση και εξήγηση των αλλαγών και των ανατροπών που επισυμβαίνουν στην αγορά εργασίας, είναι η **αντιμετώπιση του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας,** μετά από την επιβληθείσα από τα μνημόνια, ακύρωση της ΕΓΣΣΕ και τη δραστική μείωση των εθνικών κατώτατων μισθών κατά 22% (και 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών).

Το σκεπτικό της κυβερνητικής πολιτικής αλλά και της Τρόικας είναι ότι μετά από αυτές τις εξαιρετικά μεγάλες μειώσεις των μισθών, η αδήλωτη εργασία είναι εφεξής **«αδιανόητη» και** ότι θα πρέπει να διωχθεί με υψηλά πρόστιμα μέσω ελέγχων. Για το λόγο αυτό, εκδίδεται και η Υ.Α. με αριθ. 27397/122/19.8.2013 (ΦΕΚ 2062/Β΄ 23 Αυγούστου 2013), η οποία προσπαθεί να δημιουργήσει νέα -αυστηρότερα- δεδομένα ως προς την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, η οποία πλέον ναι μεν διώκεται κατά πολύ αυστηρότερα και συνοδεύεται από πολύ υψηλότερα πρόστιμα σε σχέση με το παρελθόν, πλην όμως τα αποτελέσματά της είναι αμφίβολα.

Ως προς την εφαρμογή της νέας νομοθεσίας, γίνεται προσπάθεια να υποστηριχθεί η παρακολούθηση της αγοράς εργασίας μέσω της υιοθέτησης και εφαρμογής ενός νέου επιχειρησιακού σχεδίου με την επωνυμία «ΑΡΤΕΜΙΣ».

Το σχέδιο ΑΡΤΕΜΙΣ λειτουργεί από τις 15 Σεπτεμβρίου του 2013 και στοχεύει στην καταγραφή και παρακολούθηση της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας όπως αυτή διαπιστώνεται από τους ελέγχους του ΣΕΠΕ (Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας) και της ΕΥΠΕΑ (Ειδική Υπηρεσία Ελέγχου Ασφάλισης) του ΙΚΑ.

Συνδυαστικά και σε σχέση με τις συντελούμενες αλλαγές στις ατομικές εργασιακές σχέσεις, σημειώνονται επιπλέον εξαιρετικά σημαντικές αρνητικές αλλαγές στους όρους αμοιβής και εργασίας των μισθωτών.

Οι αλλαγές αυτές ταυτόχρονα, σηματοδοτούν ένα φαινόμενο υποκατάστασης της ρύθμισης των όρων αμοιβής και εργασίας από το επίπεδο του κλάδου στο επίπεδο της επιχείρησης μέσα από τη σύναψη επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων (και ιδίως αυτών που συνάπτονται από τις «Ενώσεις Προσώπων»).

Η εξέλιξη αυτή συνιστά καθαρή απόρροια των ριζικών ανατροπών που επήλθαν στο δίκαιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων (Ν. 4024/2011, Ν. 4046/2012 και ΠΥΣ 6/2012), βασικός στόχος της οποίας είναι η «αποκέντρωση» από το κλαδικό στο επιχειρησιακό επίπεδο και κατόπιν στο ατομικό επίπεδο.

Αυτό δείχνουν και τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας. Ειδικά και σε ότι αφορά την πορεία των ΣΣΕ, οι «επιχειρησιακές ΣΣΕ» το έτος **2013** ανήλθαν στις 409, ενώ το 2012 (πρώτο έτος εφαρμογής του Ν. 4046/12 με τον οποίο θεσμοθετήθηκαν οι «ενώσεις προσώπων») είχαν «εκτοξευτεί» στις 976, σε σχέση με τις μόλις 170 επιχειρησιακές συμβάσεις το 2011 και τις 227 το 2010.

Η σύναψη επιχειρησιακών συμβάσεων, ιδίως όμως η «γιγάντωση» της σύναψης επιχειρησιακού επιπέδου συμφωνιών με τις θεσμοθετημένες Ενώσεις Προσώπων που επί της ουσίας αποτελούν «εργοδοτικά μορφώματα» εκπροσώπησης εργαζομένων κυρίως στις μικρές επιχειρήσεις, φαίνεται να λαμβάνει εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις και να τείνει να κυριαρχήσει ως μηχανισμός «κοινωνικής νομιμοποίησης» της επιβολής του νομοθετικώς οριζόμενου κατώτατου μισθού και εν γένει της εφαρμογής όλου του μισθολογικού μνημονιακού πλαισίου στον ιδιωτικό τομέα, υπό το μανδύα μιας προσχηματικής και ψευδεπίγραφης συλλογικής διαπραγμάτευσης, μακριά από το πρότυπο των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων μεταξύ αντιπροσωπευτικών ως προς την εκπροσώπησή, οργανώσεων εργοδοτών και εργαζομένων.

Εν τέλει, όλα τα παραπάνω, συνιστούν μια δυσμενέστατη για τους εργαζόμενους εξέλιξη, η οποία εντείνεται και αναδεικνύεται ακόμα πιο εμφανώς κατά τον τελευταίο ενάμιση χρόνο.

Οι πολιτικές που εφαρμόζονται, φαίνεται να διαμορφώνουν οριστικά ένα νέο εργασιακό τοπίο, όπου ο βιοποριστικός χαρακτήρας της εργασίας και η διασφάλιση ενός πλαισίου παροχής αξιοπρεπών μισθών και εργασιακών συνθηκών μέσα σε ένα κράτος δικαίου, διαβρώνεται ανεπίστρεπτα.

Διαφαίνεται καθαρά πλέον, ότι η αδύναμη πλευρά της εργασιακής σχέσης, δηλαδή ο εξαρτώμενος (από τον εργοδότη) μισθωτός, αποστερείται ουσιαστικά από το δικαίωμα της αξιοπρεπούς εργασίας, η οποία από συνταγματικά κατοχυρωμένο κοινωνικό δικαίωμα στη χώρα μας, αρχίζει να μετατρέπεται μέσα σε συνθήκες δραματικής ανεργίας, αντικείμενο στυγνής εργοδοτικής εκμετάλλευσης.

Με τη μνημονιακή – κυβερνητική ρητορική περί αναγκαιότητας καταπολέμησης της ανεργίας και ανάκτησης της «ανταγωνιστικότητας», προωθείται και ενισχύεται θεσμικά μέσα από μια υποτιθέμενη «ελεύθερη ατομική διαπραγμάτευση» και χωρίς κανένα γενικότερο προστατευτικό πλαίσιο για τον πιο αδύναμο, η φθηνή, ευέλικτη εργασία και το χωρίς όρια διευθυντικό δικαίωμα ως κύριος μηχανισμός διαμόρφωσης των εργασιακών σχέσεων σε όλα τα επίπεδα.

8.3.2. Εξέλιξη των ατομικών συμβάσεων εργασίας κατά την περίοδο 2009-2013

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, μπορούν να αναλυθούν και να εξηγηθούν η πορεία και η εξέλιξη των ατομικών συμβάσεων εργασίας, όπως αυτή διαμορφώνεται και καθιερώνεται κατά την μετά το Μνημόνιο περίοδο, μέσα και από τα στοιχεία του ΣΕΠΕ και του Υπουργείου Εργασίας.

Παρά το γεγονός, ότι τα γενικά ποσοστά ανεργίας όπως αυτά αποτυπώνονται από τις έρευνες εργατικού δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ κατά το 2013 συνεχίζουν να είναι ιδιαίτερα υψηλά της τάξης του 27%-28%, **τα ισοζύγια προλήψεων – απολύσεων – οικειοθελών απολύσεων που καταγράφονται μέσω του ΣΕΠΕ, διαφαίνεται να καταγράφουν μια μικρή / αναιμική ανάσχεση της ανεργίας, υπό την μορφή της αύξησης των προσλήψεων.**

Όπως φαίνεται και στον παρακάτω Πίνακα 30, με βάση τα στοιχεία του ΣΕΠΕ, η πορεία της εξέλιξης των νέων προσλήψεων / σύναψης νέων συμβάσεων εργασίας ανά μορφή απασχόλησης κατά το 2013 και συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη διακρίνεται από τις εξής τάσεις:

α) σημαντική αύξηση των νέων προσλήψεων γενικά και ιδιαίτερα της μερικής απασχόλησης,

β) σταθερή κατά την τελευταία τετραετία, αύξηση της συμμετοχής των ευέλικτων μορφών απασχόλησης σε σχέση με τη σταθερή και πλήρη απασχόληση,

γ) σχετική αύξηση των προσλήψεων με πλήρη απασχόληση (8ωρο, 5νθημερο) ιδίως μεταξύ των ετών 2012-2013 η οποία δείχνει να είναι βασικά το αποτέλεσμα της δραστικής μείωσης του κατώτατου μισθού στα 586€ (και στα 510€ των νέων κάτω των 25 ετών), το οποίο με τη σειρά του καθιστά την 8ωρη απασχόληση νέων προσλαμβανομένων ως εξαιρετικά φθηνή επιλογή για τις επιχειρήσεις.

Με άλλα λόγια οι νομοθετικές παρεμβάσεις του Μνημονίου, έχουν διευκολύνει και καθιερώσει σε μεγάλο βαθμό την ευελιξία φθηνής απασχόλησης μέσα σε συνθήκες ύφεσης και υψηλής ανεργίας, διευκολύνοντας παράλληλα και τις χαμηλού κόστους προσλήψεις και αντικαταστάσεις, ή αποχωρήσεις ή απολύσεις μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων, κατά κανόνα «ακριβότερα αμειβόμενων».

Πίνακας 30: Νέες προσλήψεις ανά μορφή απασχόλησης (2009-2013)

ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ – ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ						
ΕΤΟΣ	ΠΛΗΡΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ	ΜΕΡΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΝΕΩΝ ΠΡΟΣΛΗΨΕΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΥΕΛΙΚΤΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ (%)
2013	593.368	412.023	101.868	1.107.259	513.891	46,4
2012	375.843	241.985	66.615	684.443	308.600	45,1
2011	460.706	233.558	68.300	762.564	301.858	39,6
2010	586.281	228.994	60.677	875.952	289.671	33,1
2009	746.911	157.738	40.489	945.138	198.227	21,0
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2013	-153.543	254.285	61.379	162.121	315.664	194,7
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2013 (%)	-20,56	161,21	151,59	17,15	159,24	
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2012-2013	217.525	170.038	35.253	422.816	205.291	48,6
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2012-2013 (%)	57,88	70,27	52,92	61,78	66,52	

Πηγή: *ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.*

Κατά συνέπεια, είναι το παραπάνω πλαίσιο εντός του οποίου θα πρέπει να ερμηνευτεί η εξέλιξη των νέων συμβάσεων εργασίας / προσλήψεων εργασίας για τα έτη 2009-2013, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του ΣΕΠΕ και η οποία διακρίνεται κατά κύριο λόγο από:

α) την αύξηση του αριθμού σύναψης νέων ατομικών συμβάσεων εργασίας (δηλ. νέες προσλήψεις) κατά το έτος 2013, για πρώτη φορά παρατηρούμενη μετά το 2009 μετά από μια συνεχόμενη μείωση του συνολικού αριθμού νέων συμβάσεων κατά το προαναφερόμενο διάστημα, η οποία πιθανώς εξηγείται από την ταυτόχρονη διευκόλυνση πρόσληψης με τους νέους χαμηλούς μνημονιακούς μισθούς, ιδίως των νέων κάτω των 25 ετών.

β) τη σχετική **σταθεροποίηση, περίπου στο 46%, της υψηλής συμμετοχής του αριθμού των ευέλικτων μορφών απασχόλησης** στο σύνολο των νέων συμβάσεων εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 2009 η ποσοστιαία συμμετοχή των ευέλικτων μορφών απασχόλησης στο σύνολο των νέων προσλήψεων - συμβάσεων ήταν 21%, αλλά με υψηλότερες κατά την περίοδο εκείνη μισθολογικές αμοιβές.

Παρόμοια είναι και η εικόνα που παρατηρείται στις μετατροπές των ατομικών συμβάσεων από πλήρη εργασία σε μερική και εκ περιτροπής απασχόληση.

Όπως διαφαίνεται και στον Πίνακα 31, με βάση τα στοιχεία του ΣΕΠΕ, οι μετατροπές από πλήρη σε μερική απασχόληση ή σε εκ περιτροπής εργασία, είτε με

«σύμφωνη γνώμη» του εργαζόμενου, είτε χωρίς αυτήν, για την περίοδο 2009-2013, ακολουθούν σταθερά αυξητική πορεία.

Κατά το έτος 2013, παρότι παρατηρείται μια μείωση των μετατροπών των συμβάσεων πλήρους εργασίας σε μερική και εκ περιτροπής απασχόληση σε σχέση με το 2012 (-26%), συνεχίζουν να είναι υψηλά τα ποσοστά αύξησης της μετατροπής των ατομικών συμβάσεων εργασίας από πλήρη σε μερική απασχόληση / εκ περιτροπής εργασίας μετά το 2009 και να υπερβαίνουν το 240%.

Από τα στοιχεία επίσης είναι εμφανέστατη η υψηλή αύξηση της συμμετοχής της εκ περιτροπής απασχόλησης στις μετατροπές συμβάσεων, η οποία προσεγγίζει το 51 % το 2013 από 28% που ήταν το 2009.

Πίνακας 31: Μετατροπές συμβάσεων εργασίας (2009-2013)

ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ:						
ΕΤΟΣ	**ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ**	**ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΜΕ ΣΥΜΦΩΝΗ ΓΝΩΜΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ**	**ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΜΕ ΜΟΝΟΜΕΡΗ ΓΝΩΜΗ ΕΡΓΟΔΟΤΗ**	**ΣΥΝΟΛΟ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ**	**ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ**	**ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ %**
2013	28.410	14.258	15.386	29.644	58.054	51,06
2012	49.640	21.478	13.372	34.850	84.490	41,25
2011	32.420	19.128	7.414	26.542	58.962	45,02
2010	18.713	6.527	1.013	7.540	26.253	28,72
2009	12.219	4.146	612	4.758	16.977	28,03
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2013	16.191	10.112	14.774	24.886	41.077	23
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012 (%)	132,51	243,90	2414,05	523,03	241,96	82,20
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2012-2013	-21.230	-7.220	2.014	-5.206	-26.436	-10
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2012-2013 (%)	-42,77	-33,62	15,06	-14,94	-31,29	-23,80

Πηγή: *ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.*

Τέλος, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 32, οι συμβάσεις μερικής και εκ περιτροπής απασχόλησης που κατατέθηκαν συνολικά για την περίοδο 2009-2013, καταγράφουν μια αύξηση της τάξεως του 73% και από 330.386 το 2009 αυξάνονται σε 571.945 συμβάσεις το 2013.

Μεταξύ των διαφορετικών μορφών απασχόλησης για την περίοδο 2009 -2013, η μεγαλύτερη αύξηση 127 % σημειώνεται στις συμβάσεις με εκ περιτροπής απασχόληση.

Πίνακας 32: Ειδικές μορφές απασχόλησης (2009-2013)

ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ			
ΕΤΟΣ	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
2013	440.433	131.512	571.945
2012	332.167	94.021	426.188
2011	300.230	84.519	384.749
2010	340.619	90.158	430.777
2009	272.561	57.825	330.386
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2013	167.872	73.687	241.559
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012 (%)	61,59	127,43	73,11
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2012-2013	108.266	37.491	145.757
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2012-2013 (%)	32,59	39,88	34,20

Πηγή: *ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.*

8.3.3. Η αδήλωτη - ανασφάλιστη εργασία: Εξελίξεις και πορεία κατά την περίοδο 2010-2013

Σε θεσμικό επίπεδο, κατά τη διάρκεια του 2013 θεσμοθετούνται νέες επιμέρους αλλαγές στα εργασιακά θέματα κυρίως με τη ψήφιση του Ν. 4144/2013[35], οι σημαντικότερες εκ των οποίων σε ότι αφορά την καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας είναι:

Καθιέρωση του συστήματος «ΑΡΙΑΔΝΗ» που αφορά τη σύζευξη των πληροφοριακών συστημάτων των Υπουργείων Εργασίας, Εσωτερικών και Οικονομικών για τον έλεγχο των δικαιούχων συντάξεων,

Θεσμοθέτηση δυνατότητας διενέργειας ελέγχων τήρησης της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας από την Υπηρεσία της Οικονομικής Αστυνομίας και Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος (ΥΠΟΑΔΗΕ) και η θεσμοθέτηση της συνεργασίας της με το ΣΕΠΕ και την ΕΥΠΕΑ (Ειδική Υπηρεσία Ελέγχου Ασφαλισμένων ΙΚΑ) και με σκοπό την ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών και την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας,

Αυξημένες κυρώσεις σε περιπτώσεις παράνομης απασχόλησης (μη δηλωμένης) επιδοτούμενων ανέργων (3.000 ευρώ για κάθε επιδοτούμενο άνεργο και 5.000 Ευρώ στην περίπτωση που έχει προηγηθεί καταγγελία της σύμβασης του από τον εργοδότη)

---

35. Ν. 4144/2013 (ΦΕΚ Α΄/88/18.4.2013), «Αντιμετώπιση της παραβατικότητας στην Κοινωνική Ασφάλιση και στην αγορά εργασίας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Βλ. επίσης και Ν. 4225/2014 (ΦΕΚ Α΄ 2 – 07.01.2014), «Αναβάθμιση και βελτίωση των μηχανισμών είσπραξης των ασφαλιστικών φορέων, πρόστιμα για την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας».

Τροποποίηση της διαδικασίας επίλυσης εργατικών διαφορών από την αρμόδια Κοινωνική Επιθεώρηση Εργασίας, με τη **διάκριση της συμφιλιωτικής διαδικασίας από τη διαδικασία επίλυσης των εργατικών διαφορών**. Στην πρώτη διαδικασία, η προσέλευση των μερών είναι προαιρετική, ενώ στη δεύτερη η προσέλευση των μερών και η προσκόμιση των αιτούμενων (από την Επιθεώρηση Εργασίας) στοιχείων είναι υποχρεωτική και τυχόν παραβίαση της σχετικής υποχρέωσης, επισύρει διοικητικές κυρώσεις. Επιπλέον, στη συμφιλιωτική διαδικασία δεν μπορεί να προσφύγει μεμονωμένος εργαζόμενος, παρά μόνο συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων ή οργανώσεις εργοδοτών ή ο ίδιος ο εργοδότης.

Μείωση του κατώτατου ορίου της κλίμακας επιβολής διοικητικών προστίμων που επιβάλλονται σε περίπτωση παραβίασης της εργατικής νομοθεσίας από το ποσό των 500€ στο ποσόν των 300€, ενώ δίνεται η δυνατότητα σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν διαπιστώνεται κίνδυνος για τη ζωή ή την αρτιμέλεια των εργαζομένων, να επιβάλλεται προσωρινή διακοπή της λειτουργίας της επιχείρησης χωρίς να είναι απαραίτητη η πρόσκληση του εργοδότη για παροχή εγγράφων εξηγήσεων.

Τροποποίηση διατάξεων για το εργόσημο με επαναπροσδιορισμό των ειδικοτήτων του απασχολούμενου προσωπικού που αμείβεται με το εργόσημο, αύξηση του ποσοστού των κρατήσεων για ασφαλιστικές εισφορές από 20% σε 25% και θέσπιση 25 ημερών ασφάλισης ανά ημερολογιακό μήνα ή 300 ανά έτος (αντί για 30 ημέρες ασφάλισης και 360 αντίστοιχα που ίσχυε προηγουμένως).

Ειδικά και σε ότι αφορά **την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας,** σε εφαρμογή του σχετικού νόμου εκδίδεται **η Υπουργική Απόφαση με αριθ. 27397/122/19.8.2013** (ΦΕΚ 2062/Β΄ 23 Αυγούστου 2013) δημιουργώντας νέα δεδομένα καθώς η ανασφάλιστη – αδήλωτη απασχόληση γίνεται προσπάθεια να διωχθεί αυστηρότερα μέσω της επιβολής εξαιρετικά υψηλοτέρων προστίμων σε σχέση με το παρελθόν.

Σύμφωνα με αυτήν, στην περίπτωση που διαπιστωθεί από τον Επιθεωρητή Εργασίας η μη αναγραφή εργαζομένου στον πίνακα προσωπικού που τηρείται από τον εργοδότη, επιβάλλεται πολύ υψηλό πρόστιμο, χωρίς προηγούμενη πρόσκλησή του εργοδότη για παροχή εξηγήσεων. Ενδεικτικά π.χ. το επιβαλλόμενο πρόστιμο για κάθε αδήλωτο εργατοτεχνίτη άνω των 25 ετών είναι 10.550 ευρώ.

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η προσπάθεια της καταπολέμησης της αδήλωτης απασχόλησης μέσω της επιβολής υψηλών προστίμων με στόχο να την καταστήσουν απαγορευτική για τους εργοδότες (κάτι που αποτελεί μνημονιακή υποχρέωση σε συνδυασμό με τη δραστική μείωση των κατώτατων μισθών), δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη ενίσχυση και ουσιαστική αναβάθμιση της λειτουργίας των αρμόδιων ελεγκτικών μηχανισμών, ώστε να επιτυγχάνεται κατά αποτελεσματικό τρόπο ο εντοπισμός των φαινομένων αδήλωτης απασχόλησης.

Παράλληλα, θα πρέπει επίσης να εξεταστεί και να διερευνηθεί σε βάθος χρόνου, το κατά πόσον η επιβολή υψηλότατων προστίμων μπορεί να είναι αποτελεσματική ως προς τη μείωση της μαύρης εργασίας σε περίοδο ύφεσης ειδικά στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και από τη στιγμή που –όπως καταγγέλλεται από σωματεία εργαζομένων – οι εργοδότες προκειμένου να μη «συλληφθούν» για αδήλωτη απασχόληση, επιλέγουν να δηλώνουν τους εργαζόμενους τους ως απασχολούμενους, με τον ελάχιστο δυνατό αριθμό ωρών ημερήσιας ή εβδομαδιαίας απασχόλησης σε σχέση με τον πραγματικό εργάσιμο χρόνο.

Σε κάθε περίπτωση, μπορεί κανείς να υποθέσει βάσιμα ότι η επιβολή αυστηρών κυρώσεων για τη χρήση αδήλωτης απασχόλησης δεν συνεπάγεται αυτόματα και τη μείωσή της, καθώς οι επιχειρήσεις σε περίοδο κρίσης και υψηλότατης ανεργίας μπορούν και έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν μια σειρά από άλλες εργασιακές ευελιξίες.

Ως προς τα επίσημα πάντως στοιχεία, σε ότι αφορά την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στα αποτελέσματα του ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου δράσης με την ονομασία «ΑΡΤΕΜΙΣ», το οποίο αρχίζει να υλοποιείται από το Υπουργείο Εργασίας από το Σεπτέμβριο του 2013.

Όπως επισημάνθηκε ήδη, η αποτελεσματική καταπολέμηση του φαινομένου συνιστά –εκτός άλλων- και υποχρέωση της χώρας προς τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και πολιτικές για την ενίσχυση της απασχόλησης.

Ταυτόχρονα, είναι γνωστό ότι η Ελλάδα παρουσιάζει, μεταξύ των χωρών της Ε.Ε., διαχρονικά ένα από τα υψηλότερα ποσοστά αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας, το οποίο κυμαίνεται κατά τα τελευταία 3 έτη άνω του 30% και με αποτέλεσμα να υπάρχουν δυσμενείς και πολυδιάστατες επιπτώσεις ως προς τη λειτουργία της αγοράς εργασίας.

Στο πλαίσιο αυτό και σύμφωνα με τα απολογιστικά στοιχεία του ΣΕΠΕ, κατά το έτος 2013 διενεργούνται έλεγχοι σε 21.373 επιχειρήσεις, στις οποίες απασχολούνται 72.960 άτομα, από τα οποία πάνω από 23.153 καταγράφονται ως ανασφάλιστοι – αδήλωτοι. Η καταγραφή αυτή υποδηλώνει ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό ανασφάλιστης – αδήλωτης εργασίας το οποίο υπερβαίνει το 31%. Στους αντίστοιχους ελέγχους του ΣΕΠΕ κατά τα έτη 2010, 2011 και 2012, τα σχετικά ποσοστά αδήλωτης εργασίας ήταν 25%, 30% και 36,2% αντίστοιχα 9 (Πίνακας 33).

Πίνακας 33: Αδήλωτη εργασία κατά την περίοδο 2010-2013

ΈΛΕΓΧΟΙ ΣΕΠΕ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΑ (%) ΑΔΗΛΩΤΗΣ - ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2010-2013			
ΕΤΟΣ	**ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΟΥ ΕΛΕΓΧΘΗΚΑΝ**	**ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ**	**ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΚΑΤΑΧΩΡΗΤΩΝ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ**
2013	21.373	72.960	31,7%
2012	19.083	60.796	36,2%
2011	20.246	66.615	30,0%
2010	27.538	77.766	25,0%

Πηγή: *ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.*

Παράλληλα, σύμφωνα και με τις εκθέσεις του συστήματος ΑΡΤΕΜΙΣ κατ΄ εφαρμογή και της Υπουργικής Απόφασης και των νέων αυστηροποιημένων μέτρων, για την περίοδο 15.9-31.12.2013, ορισμένες παρατηρήσεις που μπορούν να διατυπωθούν είναι οι εξής:

Οι έλεγχοι διενεργούνται από μικτά κλιμάκια επιθεωρητών εργασιακών σχέσεων και επιθεωρητών ασφάλειας και υγείας του ΣΕΠΕ και σε ορισμένες περιπτώσεις με τη συνδρομή της Ειδικής Υπηρεσίας Ελέγχου Ασφάλισης (ΕΥΠΕΑ) του ΙΚΑ.

Οι έλεγχοι είναι στοχευμένοι κυρίως σε κλάδους και επιχειρήσεις υψηλής παραβατικότητας (επισιτισμός, λιανικό εμπόριο, καθαριότητα, κατασκευές, υπηρεσίες ασφαλείας, βιομηχανία τροφίμων).

Όπως προκύπτει από τους στοχευμένους ελέγχους στους κλάδους υψηλής παραβατικότητας, κατά το έτος 2013 το ποσοστό της αδήλωτης - ανασφάλιστης εργασίας μειώνεται από τον Αύγουστο και μετά, **παρουσιάζοντας το μικρότερο ποσοστό το μήνα Δεκέμβριο (18,95%) ενώ κατά το μήνα Φεβρουάριο παρατηρείται το υψηλότερο ποσοστό ανασφάλιστης εργασίας (40,47%)**.

Συνοπτικά και ως ένα πρώτο συμπέρασμα από τα παραπάνω προκύπτει ότι, η αυστηροποίηση των προστίμων για αδήλωτη εργασία, σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα (στο 18πλάσιο του κατώτατου μισθού ή στα 10.550 ευρώ ανά αδήλωτο εργαζόμενο), την καθιστά ναι μεν απαγορευτική τυπικά και οδήγησε στη μείωση των ποσοστών αδήλωτης απασχόλησης, πλην όμως παραμένει ως ερώτημα -όπως σημειώθηκε και παραπάνω- το κατά πόσον οι επιχειρήσεις δηλώνουν τις πραγματικές ώρες εργασίας του εργαζόμενου και όχι έναν ελάχιστο αριθμό ωρών απασχόλησης, ώστε να «καλύπτονται» τυπικά και να αποφεύγουν τα υψηλά πρόστιμα. Επιπλέον, τα νέα μέτρα δεν συνοδεύτηκαν από την ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών και τη διεύρυνση των ελέγχων, ενέργειες οι οποίες αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τον εντοπισμό και την επιβολή κυρώσεων στις επιχειρήσεις που κάνουν χρήση αδήλωτης εργασίας.

8.4. Οι Νέοι και η Προσωρινή Απασχόληση στην Ευρώπη

Η πρόσφατη συγκριτική Έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Αναδιαρθρώσεων σχετικά με τους **Νέους και την Προσωρινή Απασχόληση στην Ευρώπη**[36] διαπιστώνει ότι, η παρατεταμένη ύφεση, πλήττει ιδιαίτερα τους νέους των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ηλικίας <24 ετών, με το ποσοστό ανεργίας τους να υπερβαίνει, στα μέσα του 2013, το 23%. Από αυτούς, το 42% (έναντι του, μόλις, αντίστοιχου 10% των εργαζομένων ηλικίας 25 - 64 ετών) απασχολείται με συμβάσεις προσωρινής, αντί μόνιμης, απασχόλησης[37].

Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτει το Παρατηρητήριο, **σημαντικός αριθμός νέων ανθρώπων σε όλη την Ευρώπη, επιλέγουν την προσωρινή απασχόληση** (ή τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου) **ως ενδιάμεσο στάδιο για τη μετάβασή τους από την εκπαίδευση στην εργασία**. Αποτελούν, δηλαδή, ένα μοντέλο απασχόλησης με στόχο την απόκτηση αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης και εμπειρίας ενώ, παράλληλα δίνεται η δυνατότητα στις επιχειρήσεις να αξιολογήσουν την καταλληλότητα αυτών και την ικανότητά τους να εκτελέσουν τα σχετικά καθήκοντα.

Ωστόσο, οι συμβάσεις αυτές (προσωρινής απασχόλησης ή ορισμένου χρόνου) εμπεριέχουν κινδύνους. Τείνουν, εξίσου, να συνεπάγονται επισφαλή απασχόληση και **σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν αδιέξοδο, παρά σκαλοπάτι για μια πιο μόνιμη θέση εργασίας**. Σύμφωνα μάλιστα με ευρωπαϊκές καταγραφές, οι νέοι άνθρωποι συχνά παγιδεύονται στην προσωρινή εργασία, μετακινούμενοι από τη μια σύμβαση ορισμένου χρόνου στην άλλη, με ένα ενδιάμεσο, χρονικό διάστημα ανεργίας.

Ο κίνδυνος αυτός αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα κατά τη διάρκεια της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης που επικρατεί σήμερα σε όλη την Ευρώπη, σύμφωνα με τους συγγραφείς της Έκθεσης[38]. Η ουσιαστική στασιμότητα που επικρατεί σε όλες σχεδόν τις χώρες μέλη της ΕΕ καθώς και οι αβέβαιες προοπτικές για σημαντική ανάκαμψη στα επόμενα ένα ή δύο χρόνια συνεπάγονται την ελάχιστη ή και την απόλυτη απουσία νέων θέσεων εργασίας - κάτι που αναπόφευκτα έχει αρνητικές επιπτώσεις σε νέους που επιδιώκουν να ξεκινήσουν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία.

---

36. Young People and Temporary Employment in Europe», European Restructuring Monitor, Eurofound, January 2014.

37. Η Έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Αναδιάρθρωσης βασίζεται σε στοιχεία από ανταποκριτές σε 28 κράτη μέλη της ΕΕ και τη Νορβηγία. Εξετάζει τους λόγους αύξησης των συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης σε ολόκληρη την ΕΕ και διερευνά την κατάσταση όσον αφορά την πρόσβαση στην κοινωνική προστασία για τους νέους σχετικά με τις συμβάσεις αυτές. Προβαίνει στην επισκόπηση των μέτρων που έχουν ληφθεί σε διάφορες χώρες για να ρυθμίσουν τη χρήση των εν λόγω συμβάσεων - συχνά με στόχο την ενθάρρυνση της μετάβασης σε τυποποιημένες συμβάσεις - και, τέλος, παρουσιάζει τις απόψεις των κοινωνικών συνομιλητών σχετικά με το θέμα.

38. Manos Matsaganis, Nirina Rabemiafara and Terry Ward, «Young People and Temporary Employment in Europe», ERM, Eurofound, January 2014.

8.4.1. Τα Χαρακτηριστικά της Προσωρινής Απασχόλησης των Νέων στην ΕΕ

Γενικό Πλαίσιο

Η ανάλυση των ευρωπαϊκών στατιστικών δεδομένων[39] καταδεικνύει ότι **μεταξύ 2008 και 2012**, ο συνολικός αριθμός απασχολούμενων στην ΕΕ μειώνεται, κατά περίπου, 5,4 εκατομμύρια άτομα. Την εξεταζόμενη περίοδο, **ο αριθμός των απασχολούμενων νέων, ηλικίας 15-24 ετών μειώνεται, κατά περίπου, 3,7 εκατομμύρια** αντιπροσωπεύοντας έτσι, το μεγαλύτερο τμήμα της συνολικής μείωσης. Στη Νορβηγία, η συνολική απασχόληση αυξάνει κατά 72.000 άτομα (2008 – 2012) ενώ, ο αριθμός των εργαζομένων ηλικίας 15 - 24 ετών μειώνεται οριακά (περί τα 1.000 άτομα) – ωστόσο, κατά πέντε ολόκληρες ποσοστιαίες μονάδες (2012) συγκρινόμενος με τα ποσοστά του 2008. Το αντίστοιχο ποσοστό (της ίδιας περιόδου) στα άτομα ηλικίας 25 - 64 ετών καταγράφει απώλειες κατά περίπου μία ποσοστιαία μονάδα (Διάγραμμα 129).

Διάγραμμα 129
Ποσοστά απασχόλησης στις ηλικιακές ομάδες 15-24 και 25-64 στην ΕΕ (2004-2012)

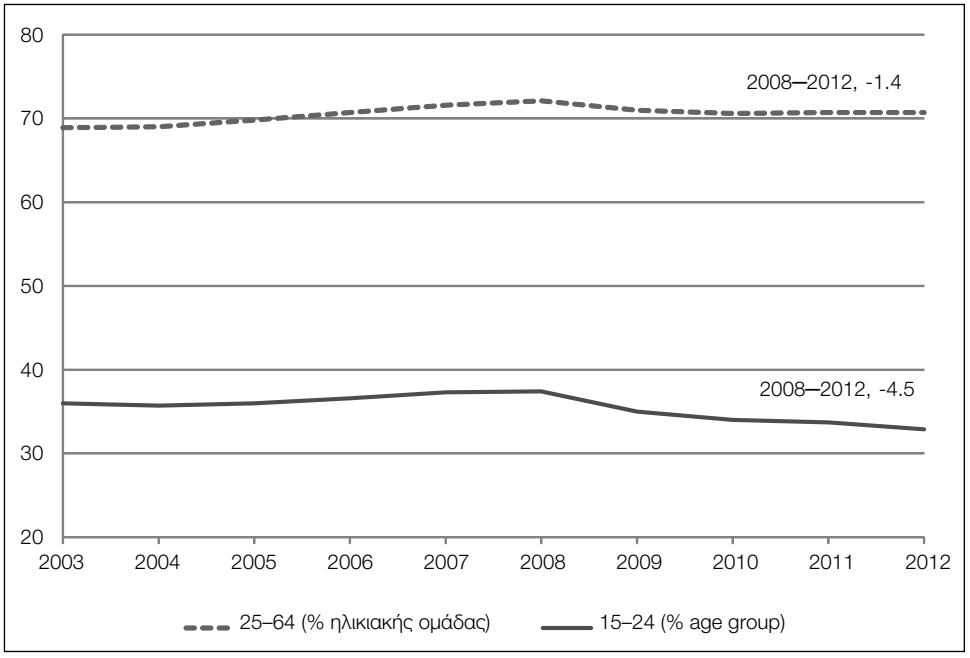

***Πηγή**: Eurostat, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), επεξεργασία-ανάλυση European Restructuring Monitor (Eurofound, 2014).*

39. Eurostat, European Labour Force Survey, 2013, επεξεργασία και ανάλυση ERM, M. Matsaganis, N. Rabemiafara and T. Ward.

Ο Πίνακας 34 αποτυπώνει την εξέλιξη των Νέων στην Προσωρινή Απασχόληση μεταξύ 2004 και 2012. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, καταγράφεται σημαντική αύξηση των προσωρινών θέσεων εργασίας κατά τη διάρκεια των ετών που προηγούνται της ύφεσης.

Στο πλαίσιο αυτό, **μεταξύ του 2004 και του 2007**, η προσωρινή απασχόληση αυξάνει κατά μέσο όρο, σε 18 από τις 28 χώρες της ΕΕ, με ποσοστό άνω του 41%. Μειώνεται, μεταξύ άλλων, στην Ισπανία (η οποία συγκαταλέγεται μεταξύ των υψηλότερων ποσοστών στην Ευρώπη) αλλά και στη Φινλανδία, τη Δανία και τη Νορβηγία (με εξαίρεση τη Σουηδία). **Μεταξύ του 2007 - 2009** καθώς, σχεδόν όλες, οι ευρωπαϊκές οικονομίες βρίσκονται σε ύφεση, καταγράφοντας εκτεταμένες απώλειες θέσεων εργασίας, το ποσοστό των νέων που απασχολούνται με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης μειώνεται σε πολλές χώρες μέλη. Αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με τους αναλυτές διότι, οι επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν μείωση της παραγωγικής διαδικασίας και πτώση της καταναλωτικής ζήτησης απολύουν πρωτίστως τους εργαζόμενους αυτούς. **Κατά τα επόμενα τρία χρόνια, 2009 - 2012**, το συνολικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται με τέτοιου είδους συμβάσεις αυξάνει (σε 20 από τις 28 χώρες). Η αύξηση είναι ιδιαίτερα μεγάλη στις χώρες μέλη της ΕΕ που έχουν πληγεί περισσότερο από την κρίση – μεταξύ άλλων, στην Ιρλανδία, τη Σλοβενία, την Ισπανία και την Ιταλία.

Πίνακας 34: Ποσοστό ατόμων ηλικίας 15 έως 24 ετών σε θέσεις προσωρινής απασχόλησης, 2004-2012

	% συνόλου εργαζομένων				ποσοστιαία μεταβολή			
	2004	2007	2009	2012	2004–07	2007–09	2009–12	2007–12
EU27	37.6	41.3	40.4	42.1	3.7	-0.9	1.7	0.8
SI	63.1	68.3	66.6	72.0	5.2	-1.7	5.4	3.7
PL	60.6	65.7	62.0	66.4	5.1	-3.7	4.4	0.7
ES	64.8	62.8	55.9	64.9	-2.0	-6.9	9.0	2.1
FR	46.7	53.5	52.4	56.6	6.8	-1.1	4.2	3.1
SE	53.1	57.1	53.4	56.5	4.0	-3.7	3.1	-0.6
PT	47.4	52.6	53.5	55.7	5.2	0.9	2.2	3.1
IT	34.4	42.3	44.4	52.9	7.9	2.1	8.5	10.6
DE	55.5	57.4	57.3	52.8	1.9	-0.1	-4.5	-4.6
NL	37.9	45.1	46.5	51.4	7.2	1.4	4.9	6.3
FI	49.8	42.4	39.0	40.9	-7.4	-3.4	1.9	-1.5
LU	24.1	34.1	39.3	37.9	10.0	5.2	-1.4	3.8
AT	32.4	34.9	35.6	35.6	2.5	0.7	0.0	0.7
IE	11.2	20.5	25.0	34.9	9.3	4.5	9.9	14.4
BE	28.6	31.6	33.2	31.4	3.0	1.6	-1.8	-0.2
CZ	18.0	17.4	18.7	26.8	-0.6	1.3	8.1	9.4
EL	26.3	27.0	28.4	25.9	0.7	1.4	-2.5	-1.1
NO	31.2	28.0	25.7	24.4	-3.2	-2.3	-1.3	-3.6
HU	15.1	19.1	21.4	22.4	4.0	2.3	1.0	3.3
DK	26.9	22.5	22.8	20.9	-4.4	0.3	-1.9	-1.6
SK	9.9	13.7	12.5	19.1	3.8	-1.2	6.6	5.4
CY	16.1	23.3	18.4	18.7	7.2	-4.9	0.3	-4.6
MT	9.2	11.0	11.3	16.6	1.8	0.3	5.3	5.6
UK	11.0	13.3	11.9	14.7	2.3	-1.4	2.8	1.4
EE	9.2	6.6	8.3	12.9	-2.6	1.8	4.5	6.3
LV	17.3	9.3	9.3	9.8	-8.0	0.0	0.5	0.5
LT	13.8	9.8	5.0	9.1	-4.0	-4.8	4.1	-0.7
BG	15.3	10.3	9.3	7.0	-5.0	-1.0	-2.3	-3.3
RO	6.6	4.6	3.7	5.8	-2.0	-0.9	2.1	1.2

Σημείωση: Οι χώρες κατατάσσονται βάσει αναλογίας εργαζομένων στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα σε θέσεις προσωρινής απασχόλησης το 2012.

Πηγή: *Eurostat, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, επεξεργασία-ανάλυση European Restructuring Monitor (Eurofound, 2014).*

Ωστόσο, όπως επισημαίνει το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Αναδιαρθρώσεων[40], τα παραπάνω στοιχεία[41] δεν καλύπτουν κατ' ανάγκη όλες τις μορφές προσωρινής εργασίας ή τις θέσεις εργασίας που δεν υπόκεινται σε τυπικές συμβάσεις εργασίας (πλήρους και σταθερής απασχόλησης). Στην Τσεχική Δημοκρατία, για παράδειγμα, ένας αδιευκρίνιστος αριθμός θέσεων εργασίας καλύπτεται από «Συμφωνίες εργασίας εκτελούμενης εκτός της σχέσεως εργασίας»[42] και ως εκ τούτου, δεν ρυθμίζεται από τον Κώδικα Εργατικού Δικαίου. Οι Συμφωνίες αυτές, συνήθως περιλαμβάνουν περιστασιακή, μη επαναλαμβανόμενη εργασία κατά τη διάρκεια της οποίας οι εργοδότες δεν υποχρεούνται να καταγράψουν το χρόνο εργασίας των εργαζομένων τους. Το 2010 στην Πολωνία, σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Επιθεώρησης Εργασίας, το 21% των απασχολουμένων (έναντι του 15,5% το 2008)[43] έχει «Σύμβαση Αστικού Δικαίου» που δεν ρυθμίζεται από τον Κώδικα Εργατικού Δικαίου. Στη Φινλανδία, κατά τη διάρκεια της κρίσης καταγράφεται αύξηση των «Συμβάσεων Μηδενικών Ωρών Εργασίας» -μέσω των οποίων η εργασία μπορεί να είναι μόνιμη, αλλά όχι εγγυημένη. Την άνοιξη του 2013, Τριμερής Ομάδα Εργασίας αρχίζει να ερευνά τη χρήση των συμβάσεων αυτών ενώ, τον Ιούνιο του 2013, το Φινλανδικό συνδικάτο JHL ξεκινάει εκστρατεία[44] κατά της χρήσης των εν λόγω συμβάσεων.

Είναι, επίσης, αβέβαιο, και για τους συγγραφείς της ΄Εκθεσης, το κατά πόσον καλύπτεται από την έρευνα και την ανάλυση των διαθέσιμων στοιχείων, η άτυπη απασχόληση στην παραοικονομία. Στη Βουλγαρία, για παράδειγμα, πιστεύεται ότι, ένας ολοένα και αυξανόμενος αριθμός ατόμων εμπλέκεται σε τέτοιες μορφές απασχόλησης[45]. Ομοίως, στη Μάλτα, η αδήλωτη εποχική εργασία, μεταξύ των νέων εργαζομένων, φαίνεται να αυξάνει.

Η προσωρινή απασχόληση ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των χωρών μελών της ΕΕ, όχι μόνο ως προς τη σχετική κλίμακα, αλλά και ως προς το είδος της σύμβασης, τη διάρκειά της (Διάγραμμα 130) και το βαθμό στον οποίο περιλαμβάνει κατάρτιση ή δοκιμαστική περίοδο (Διάγραμμα 131).

---

40. ERM Report (January 2014), Chapter «Nature and extent of temporary employment for young people».

41. Eurostat, Labour Force Survey of Households, January 2013 & 2014.

42. «Agreements on work performed outside the employment relationship», ERM data analysis.

43. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για την σχετική αναλογία των νέων.

44. http://www.jhl.fi/portal/en/jhl_info/news/?bid=2987

45. CITUB-BIA, 2011 on ERM Report, 2014.

Διάγραμμα 130
Εργαζόμενοι ηλικίας 15 - 24 ετών με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης, κατά διάρκεια σύμβασης (2012) (% επί του συνόλου)

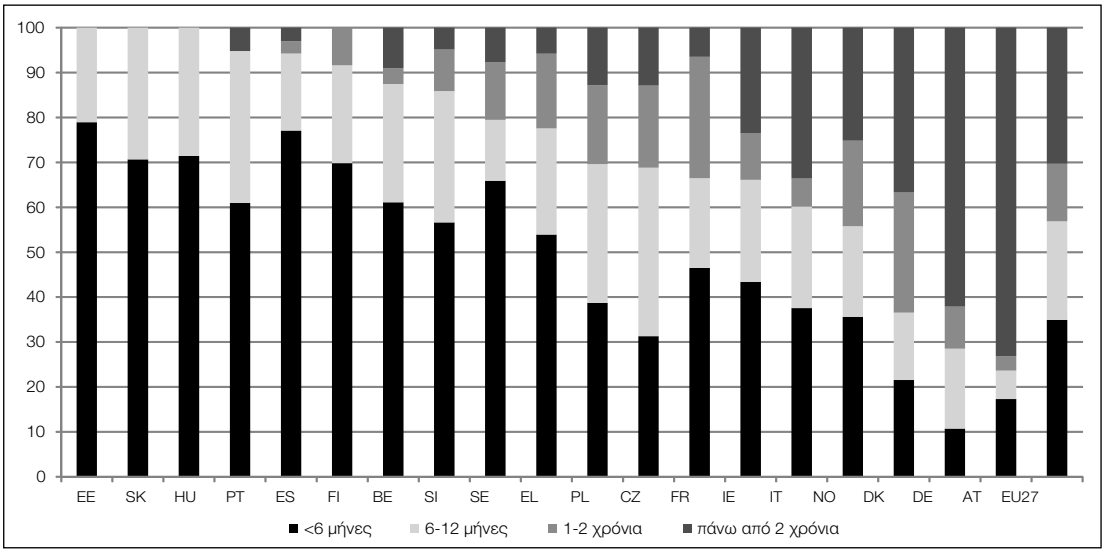

Πηγή: *Eurostat, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), επεξεργασία-ανάλυση European Restructuring Monitor (Eurofound, 2014).*

Σημειώσεις: Οι χώρες κατατάσσονται βάσει %, σε θέσεις εργασίας διάρκεια ≤12 μηνών. Οι χώρες των οποίων τα δεδομένα δεν είναι αξιόπιστα εξαιρούνται σύμφωνα με τους συγγραφείς της Έκθεσης.

Διάγραμμα 131
Οι εργαζόμενοι ηλικίας 15 - 24 ετών που απασχολούνται προσωρινά, κατά κύριο λόγο (2012), (% επί του συνόλου)

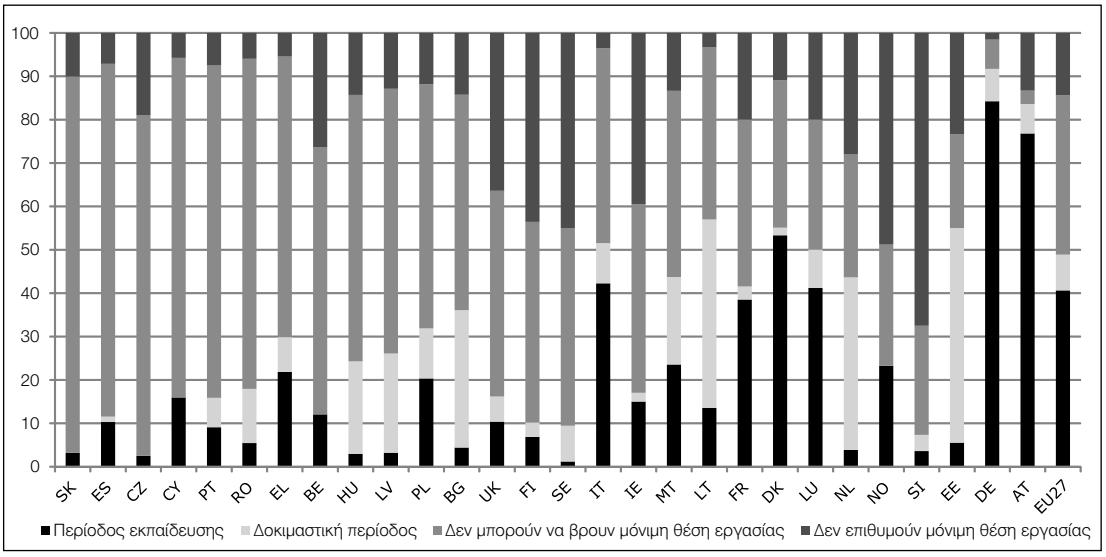

Πηγή: *Eurostat, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), επεξεργασία-ανάλυση European Restructuring Monitor (Eurofound, 2014).*

Σημείωση: Σύμφωνα με τους συγγραφείς της Έκθεσης στο Ηνωμένο Βασίλειο (UK), την Ιρλανδία (IE), τις Κάτω Χώρες (NL), τη Νορβηγία (NO) και τη Γερμανία (DE) – δοθείσης της σχετικής σημασίας των ποσοστών μη απάντησης- τα αποτελέσματα πρέπει να ερμηνεύονται με ιδιαίτερη προσοχή.

Από την ως άνω καταγραφή η ΄Εκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Αναδιαρθρώσεων καταλήγει σε 4 Ομάδες - Κατηγορίες ένταξης των Νέων στην προσωρινή απασχόληση. **Επιγραμματικά:**

Στην **Ομάδα 1: Η προσωρινή απασχόληση ως μέρος επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης** συμπεριλαμβάνονται η Γερμανία, η Αυστρία και η Δανία. Στην Αυστρία, η σχετική μείωση του αριθμού των θέσεων μαθητείας, κατά την περίοδο 2009 - 2010, οδηγεί στην υιοθέτηση των «υπερ-εταιρικών προγραμμάτων μαθητείας» τα οποία διαχειρίζονται οι δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης και αφορούν όσους αδυνατούν να ενταχθούν σε προγράμματα τακτικής μαθητείας σε επιχειρήσεις. Η μέγιστη διάρκεια των συμβάσεων ορισμένου χρόνου στη χώρα δεν ρυθμίζεται από το νόμο, με εξαίρεση τη μαθητεία η οποία ορίζεται από δύο έως τέσσερα έτη.

Στην **Ομάδα 2: Προσωρινή απασχόληση με τη μορφή δοκιμαστικής περιόδου** εντάσσονται οι Εσθονία, Λιθουανία, Βουλγαρία, Μάλτα και Κάτω Χώρες. Σε όλες αυτές τις χώρες, πλην των Κάτω Χωρών, υπάρχει ένα μικρό ποσοστό νέων, με συμβάσεις προσωρινής εργασίας. Στη Λιθουανία, ποσοστό της τάξης του άνω του 40% των νέων με τέτοιου είδους συμβάσεις, απασχολούνται σε δοκιμαστική περίοδο -βάσει νόμου η περίοδος αυτή δεν πρέπει να υπερβαίνει τους τρεις μήνες εκτός ειδικών εξαιρέσεων ενώ, η μέγιστη διάρκεια των συμβάσεων ορισμένου χρόνου τα έως πέντε έτη. Ωστόσο, το διάστημα μεταξύ δύο συμβάσεων πρέπει να είναι μεγαλύτερο του ενός μήνα. Το 2003, επιβάλλονται περιορισμοί στη χώρα ως προς την αποφυγή προσωρινών συμβάσεων εργασίας που υποκρύπτουν πάγια και διαρκή απασχόληση. Οι περιορισμοί αυτοί χαλαρώνουν το 2010 με πρόσχημα την κρίση και με τη διευκόλυνση των επιχειρήσεων να συνάπτουν συμβάσεις ορισμένου χρόνου για νεοσύστατες θέσεις εργασίας, υπό τον όρο ότι σε τέτοιου είδους συμβάσεις δεν απασχολείται αριθμός μεγαλύτερος από το ήμισυ του εργατικού δυναμικού. Η μέγιστη διάρκεια των συμβάσεων αυτών ορίζεται σε δύο έτη ή το αργότερο ως την 31η Ιουλίου 2015, ανάλογα με το ποια ημερομηνία προηγείται.

Η **Ομάδα 3: Ακούσια προσωρινή απασχόληση** είναι η μεγαλύτερη και αποτελείται από έντεκα κράτη μέλη: τη Σλοβακία, την Ισπανία, την Τσεχική Δημοκρατία, την Κύπρο, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, την Ελλάδα, το Βέλγιο, την Ουγγαρία, τη Λετονία και την Πολωνία. Οι χώρες αυτές χωρίζονται, σύμφωνα με τους αναλυτές, σε δύο υπο-ομάδες: την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Ελλάδα και την Πολωνία όπου, ένας μεγάλος αριθμός νέων απασχολείται σε προσωρινές θέσεις εργασίας (ή στην περίπτωση της Ελλάδας, ως συμβοηθούντα μέλη οικογενειακής επιχείρησης) και τα υπόλοιπα επτά κράτη μέλη, όπου ο αριθμός των συμβοηθούντων μελών της οικογένειας είναι σχετικά μικρός – με εξαίρεση το Βέλγιο. Και στις έντεκα χώρες, η πλειοψηφία των νέων εργαζομένων αναφέρει ότι καλύπτει θέσεις εργασίας με μη τυπικές συμβάσεις καθώς δεν κατέστη δυνατή η εξεύρεση μόνιμης απασχόλησης.

Το 2012, ποσοστό μεγαλύτερο της τάξης του 68%, των εν λόγω θέσεων εργασίας, είναι διάρκειας 12 ή και λιγότερων μηνών[46].

Στην Ελλάδα, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης (όπως συμβάσεις παροχής υπηρεσιών και συμβάσεις εκ περιτροπής εργασίας – απασχόληση μόνο για λίγες ημέρες την εβδομάδα, μία ή δύο εβδομάδες το μήνα ή λίγους μήνες ανά έτος) γίνονται συχνότερες από την έναρξη της κρίσης και μετά. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έκθεσης, σημαντικός και ολοένα και αυξανόμενος αριθμός νέων ανθρώπων απασχολούνται τώρα ως συμβοηθούντα μέλη σε οικογενειακές επιχειρήσεις, γεγονός που σαφώς αντικατοπτρίζει την έλλειψη ευκαιριών κανονικής απασχόλησης στη χώρα.

Στην **Ομάδα 4: Προσωρινή απασχόληση κατ' επιλογή** περιλαμβάνονται: οι Σλοβενία, Νορβηγία, Σουηδία, Φινλανδία και Ιρλανδία. Στις χώρες αυτές, παρότι παρουσιάζονται διακυμάνσεις όσον αφορά τα ποσοστά των νέων σε προσωρινή απασχόληση αναφέρεται ότι, σημαντικός αριθμός αυτών δεν επιθυμούν μόνιμη θέση εργασίας. Στη Σλοβενία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία, αυτό οφείλεται, ως επί το πλείστον, στο γεγονός ότι πολλοί από αυτούς τους νέους βρίσκονται ακόμη στην εκπαίδευση ενώ, στην περίπτωση της Ιρλανδίας αρκετοί απασχολούνται σε συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή σε περιστασιακές δουλειές. Ως εκ τούτου, σε αυτές τις χώρες, οι συμβάσεις εργασίας είναι, κατά μεγάλο μέρος, σύντομης διάρκειας.

Θα πρέπει να επισημανθεί τέλος ότι, **στην πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών, ισχύουν σχετικές ρυθμίσεις (σε εθνικό επίπεδο) που διέπουν τη διάρκεια των συμβάσεων προσωρινής εργασίας καθώς και την ανανέωσή τους**. Η φύση, ωστόσο, των συγκεκριμένων ρυθμίσεων και ο βαθμός με τον οποίο αποτρέπουν τους εργοδότες να «παρανομήσουν» ποικίλλει σημαντικά.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι εθνικές σχετικές ρυθμίσεις παραμένουν αμετάβλητες κατά την περίοδο της κρίσης. Σε ορισμένες, ωστόσο, γίνονται ιδιαίτερα χαλαρές, με πρόσχημα την ενθάρρυνση της δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης (όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση της Ελλάδας και της Ρουμανίας). **Σε άλλες περιπτώσεις, οι ρυθμίσεις αυτές αυστηροποιούνται**, προκειμένου να ενθαρρύνονται οι εργοδότες στη σύναψη τυπικών συμβάσεων εργασίας κατά την πρόσληψη ατόμων στις επιχειρήσεις τους (όπως ακριβώς συμβαίνει στην Ιταλία και τη Σλοβακία).

8.4.2. Άλλες μορφές άτυπης απασχόλησης

Οι συμβάσεις προσωρινής εργασίας δεν αποτελούν τη μόνη μορφή άτυπης απασχόλησης των νέων στην Ευρώπη. Τα στοιχεία του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Αναδιαρθρώσεων[47] καταδεικνύουν ότι, σε ορισμένες χώρες, η **ψευδο-αυτοαπασχόληση**

46. Για τις χώρες με διαθέσιμα στοιχεία.

47. ERM Report (January 2014), Chapter «Other forms of non-standard employment».

κατέχει σημαντικά ποσοστά και, όπως ακριβώς οι προσωρινές θέσεις εργασίες, συχνά συνεπάγεται ένα υψηλό επίπεδο εργασιακής ανασφάλειας. Η οικογενειακή εργασία, όπου οι σύζυγοι ή τα παιδιά εργάζονται στην οικογενειακή επιχείρηση, χωρίς σύμβαση εργασίας και πολύ συχνά χωρίς τακτικό ή καθόλου μισθό, μπορεί επίσης να είναι επισφαλής, προσφέροντας ελάχιστες προοπτικές εξέλιξης. Το 2012, οι αυτοαπασχολούμενοι με επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό, οι οποίοι μπορούν να περιγραφούν ως «ανεξάρτητοι εργαζόμενοι» αντιπροσωπεύουν περίπου το 4% του συνόλου των ατόμων ηλικίας 15 - 24 ετών σε απασχόληση, στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στη Ρουμανία, την Ιταλία και τη Σλοβακία το ποσοστό αυτό είναι περίπου 10%, στη Τσεχική Δημοκρατία 9% και στην Ελλάδα κάτι λιγότερο από 8% (Διάγραμμα 132).

Διάγραμμα 132
Ποσοστό των εργαζομένων ηλικίας 15 - 24 ετών με μη τυπικές συμβάσεις εργασίας (2012)

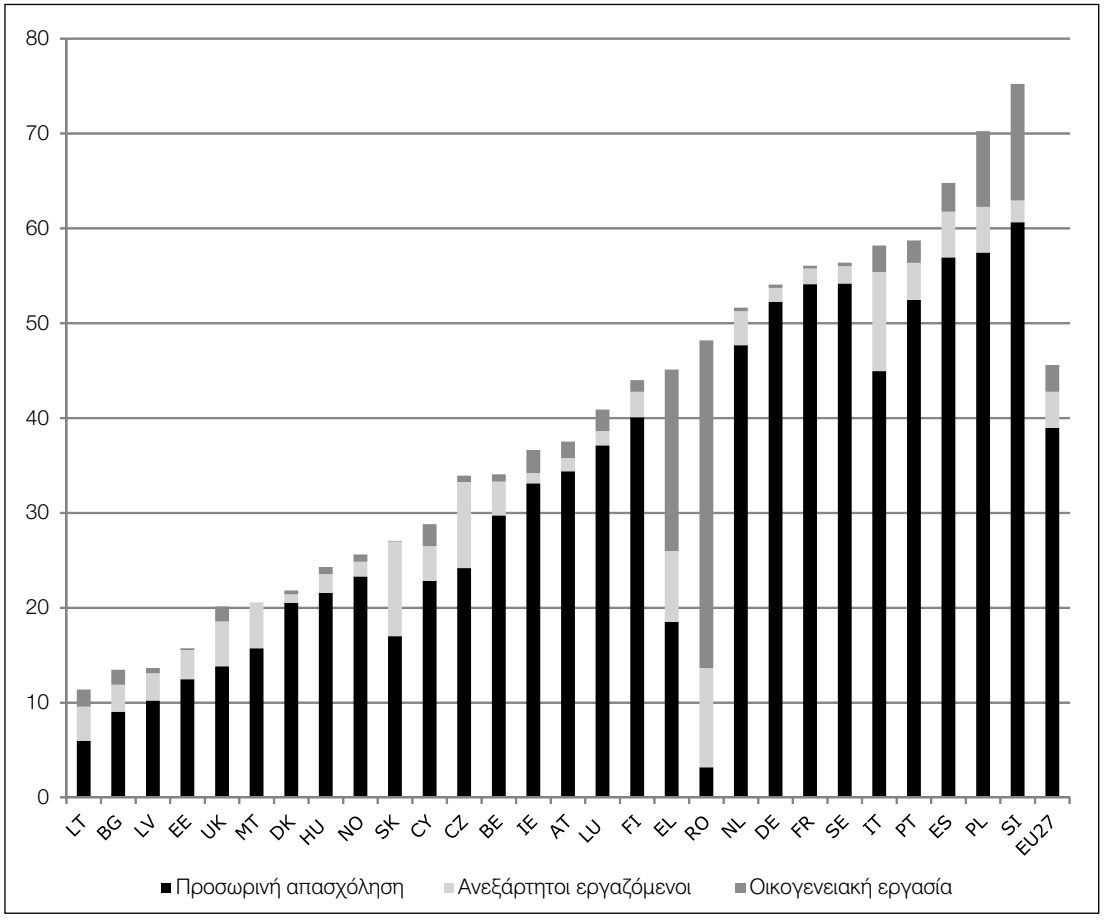

Πηγή: *Eurostat, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), επεξεργασία-ανάλυση European Restructuring Monitor (Eurofound, 2014).*

Τα ποσοστά αυτά (Διάγραμμα 133) είναι σαφώς μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα ποσοστά των ατόμων ηλικίας >25 ετών, που απασχολούνται με μη τυπικές συμβάσεις.

Διάγραμμα 133
Ποσοστό των εργαζομένων ηλικίας 25 - 64 ετών με μη τυπικές συμβάσεις εργασίας (2012)

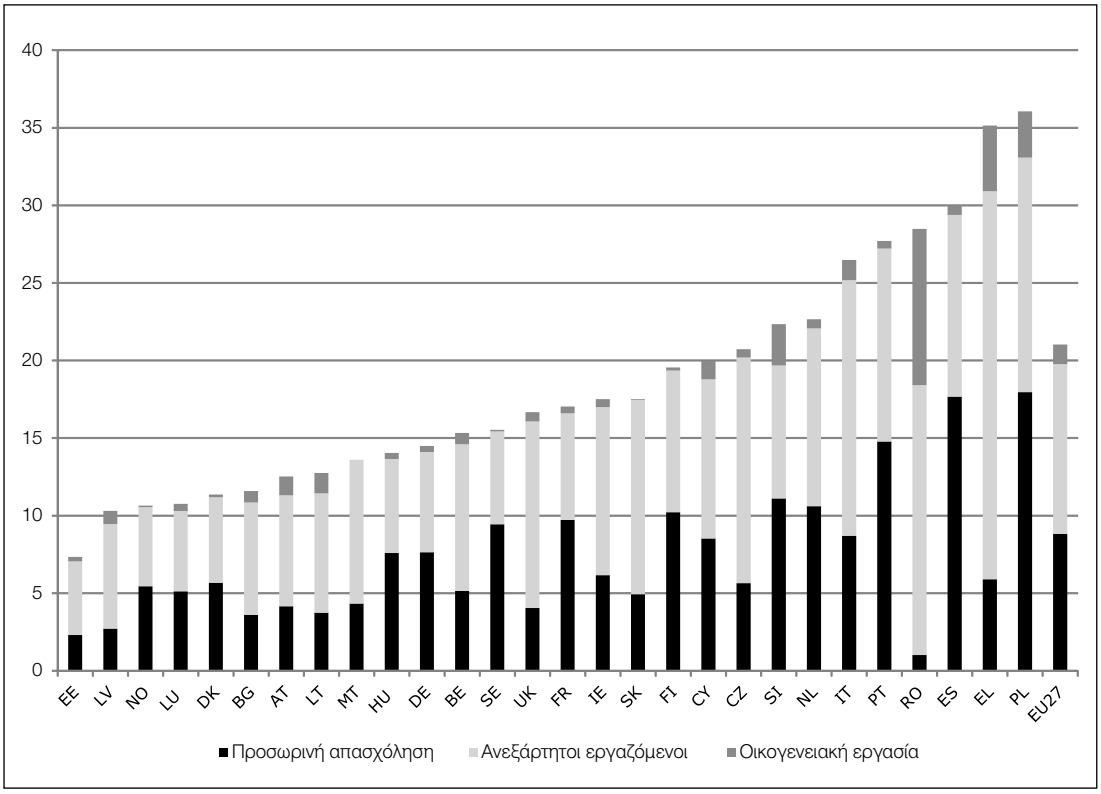

Πηγή: *Eurostat, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), επεξεργασία-ανάλυση European Restructuring Monitor (Eurofound, 2014).*

Σε αρκετές χώρες γίνεται προσπάθεια (έστω και περιστασιακά) να καταγραφεί η έκταση του φαινομένου της ψευδο-απασχόλησης. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, προ κρίσης (2008) 270.000 άνθρωποι βρίσκονται σε ψευδο-απασχόληση ενώ, 70.000 εμπλέκονται σε κατ' αποκοπή απασχόληση στο σπίτι, ως υπεργολάβοι. Οι αριθμοί αυτοί υπονοούν ότι, ένα περίπου 7% των εργαζομένων της χώρας απασχολείται με την εν λόγω μορφή απασχόλησης[48].

48. Μουρίκη, Α. (2010), «Το 'νέο προλεταριάτο': επισφαλώς εργαζόμενοι - οι παρίες της σύγχρονης αγοράς εργασίας», Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010,Ε.Κ.Κ.Ε. –Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.

8.4.3. Η πρόσβαση στην κοινωνική προστασία για τους προσωρινά απασχολούμενους

Σύμφωνα με τα ευρήματα της Έκθεσης[49], σε ορισμένες χώρες της ΕΕ οι νέοι, στο σύνολό τους, έχουν περιορισμένα δικαιώματα σε κοινωνικές παροχές συγκριτικά με τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Ιδιαίτερα συχνός μάλιστα είναι ο έμμεσος ή άμεσος αποκλεισμός τους από κάθε μορφή κοινωνικής προστασίας[50]. Σε πολλές χώρες της ΕΕ, οι ψευδο-αυτοαπασχολούμενοι σε μία μόνο επιχείρηση, εργάζονται με δυσμενέστερους όρους από ότι οι μισθωτοί ενώ, έχουν περιορισμένα δικαιώματα σε κοινωνικές παροχές συγκρινόμενοι με τους εργαζόμενους σε μόνιμη απασχόληση, σε περίπτωση που μείνουν άνεργοι ή ασθενήσουν. Επίσης, είναι λιγότερο πιθανό να κατοχυρώσουν συνταξιοδοτικά δικαιώματα καθώς, οι εργοδότες τους δεν υποχρεούνται στην καταβολή εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.

Οι νέοι με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης δυσκολεύονται περισσότερο να εκπληρώσουν τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την παροχή επιδομάτων ανεργίας στις Κάτω Χώρες, την Ιρλανδία, τη Λετονία και την Πολωνία. Οι κανόνες που διέπουν το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές παραμένουν, σε μεγάλο βαθμό, αμετάβλητες στις περισσότερες χώρες κατά την περίοδο της κρίσης, αν και χαλαρώνουν στη Σλοβενία και την Πορτογαλία ενώ, στην Ιταλία το δικαίωμα επεκτείνεται πλέον και σε μαθητευόμενους. Αντίθετα, στην Ελλάδα και την Τσεχική Δημοκρατία οι κανόνες καθίστανται αυστηρότεροι.

Το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών που αναλύονται στην Έκθεση του Eurofound διαθέτουν προγράμματα στήριξης ανέργων ωστόσο, οι προϋποθέσεις επιλεξιμότητας καθώς και το ύψος της παροχής που καταβάλλεται ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό. Έντεκα κράτη μέλη της ΕΕ (Αυστρία, Εσθονία, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Μάλτα, Πορτογαλία, Ισπανία και Ηνωμένο Βασίλειο) εφαρμόζουν ειδικά επιδοματικά προγράμματα σε ανέργους ενώ, στις υπόλοιπες χώρες και μόνο εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις, παρέχεται στήριξη του εισοδήματος στο πλαίσιο ενός γενικού πλέγματος κοινωνικής πρόνοιας ή ενός συστήματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Στην Τσεχική Δημοκρατία, οι εργαζόμενοι σε σύμβαση προσωρινής απασχόλησης -γνωστής ως «σύμβαση εκτέλεσης εργασίας»- δεν δικαιούνται επίδομα ανεργίας εάν ο μισθός τους είναι κάτω των 10.000 CZK (περίπου € 390) το μήνα καθώς δεν καταβάλλουν εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Ομοίως, στη Σλοβακία οι προσωρινά απασχολούμενοι που δεν λαμβάνουν τακτικό μηνιαίο

49. ERM Report (January 2014), Chapter «Access to social protection for temporary workers».

50. υπό την έννοια ότι δεν έχουν πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές, καθώς δεν πληρούν τα κριτήρια επιλεξιμότητας είτε λόγω ανεπαρκούς απασχόλησης, είτε λόγω μητρώου εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.

μισθό δεν δικαιούνται επίδομα ανεργίας[51]. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι κάτω των 18 ετών δεν δικαιούνται κανενός είδους παροχή ασφάλισης στην ανεργία, ανεξάρτητα από το είδος της σύμβασης εργασίας που έχουν ενώ, στην Ιταλία, την Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο τα ποσοστά επιδομάτων των νεότερων εργαζομένων είναι χαμηλότερα από εκείνα των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας.

Οι απαιτούμενες προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι προσωρινά απασχολούμενοι ώστε να δικαιούνται επίδομα ανεργίας, όπως προκύπτει από την ανάλυση του Eurofound, είναι:[52] στη Γαλλία τέσσερις μήνες απασχόλησης κατά τους τελευταίους 28 μήνες, την Ισπανία 12 μήνες κατά τους τελευταίους 72 μήνες, την Ελλάδα 80 ημέρες, ή περίπου τέσσερις μήνες, κατά τα τελευταία δύο χρόνια για τους αιτούντες για πρώτη φορά και περίπου έξι μήνες κατά τους προηγούμενους 14 μήνες για τη δεύτερη αίτηση, τη Μάλτα 20 εβδομάδες κατά τους τελευταίους 24 μήνες και τη Φινλανδία 34 εβδομάδες κατά τους τελευταίους 28 μήνες, συν τουλάχιστον 18 ώρες εβδομαδιαίας εργασίας, όταν απασχολούνται. Αντίθετα, είναι δυσκολότερη η πλήρωση των προϋποθέσεων από τους προσωρινά απασχολούμενους στις Κάτω Χώρες (έξι μήνες κατά τους τελευταίους οκτώ ώστε να δικαιούνται τρίμηνη παροχή επιδόματος), την Ιρλανδία και τη Λετονία (εννέα μήνες απασχόλησης κατά τους προηγούμενους 12 μήνες), την Πολωνία (12 μήνες κατά τους τελευταίους 18) και τη Βουλγαρία (εννέα μήνες κατά τους τελευταίους 15).

Τόσο το ποσό του επιδόματος ανεργίας, όσο και η περίοδος κατά την οποία καταβάλλεται εξαρτώνται από τη διάρκεια της προηγούμενης απασχόλησης, από το μητρώο εισφορών του απασχολούμενου ή από το εισόδημά του κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Στην Αυστρία, την Τσεχική Δημοκρατία και την Πολωνία η ασφάλιση ανεργίας (unemployment insurance) δεν είναι υποχρεωτική για όσους έχουν εισόδημα κάτω από ένα ελάχιστο όριο ενώ οι νέοι, σε προσωρινές θέσεις εργασίας, συχνά επιλέγουν τη μη καταβολή εισφορών ώστε να έχουν μεγαλύτερο διαθέσιμο εισόδημα. Στη Βουλγαρία, η ασφάλιση ανεργίας περιορίζεται σε εκείνους που εργάζονται περισσότερο από πέντε ημέρες (ή 40 ώρες) / ανά ημερολογιακό μήνα, γεγονός που δύναται να αποκλείσει μεγάλο αριθμό εργαζομένων σε προσωρινές θέσεις εργασίας ενώ, τα ποσοστά των παροχών είναι ανάλογα με τον χρόνο καταβολής εισφορών,[53] κάτι που επίσης αδικεί όσους απασχολούνται προσωρινά.

Σε πολλές χώρες η μέγιστη διάρκεια των παροχών ποικίλλει, ανάλογα με το χρονικό διάστημα για το οποίο καταβάλλονται εισφορές και, σε ορισμένες χώρες ανάλογα

---

51. μέχρι τον Ιανουάριο του 2013 το ίδιο ισχύει και για τους προσωρινά απασχολούμενους που λαμβάνουν τακτικές αποδοχές.

52. Βλ. http://www.eurofound.europa.eu/emcc/erm/studies/tn1304017s/tn1304017s_8.htm

53. Το ίδιο ισχύει στη Ρουμανία και την Πολωνία.

με την ηλικία, αδικώντας και πάλι τους εργαζόμενους με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης. Το φαινόμενο αυτό αποτυπώνεται στο σύνολο των χωρών της ΕΕ-15 με εξαίρεση τη Δανία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο καθώς και σε όλες τις χώρες της ΕΕ-12, εκτός της Κύπρου, της Τσεχικής Δημοκρατίας και της Σλοβακίας[54].

Όσον αφορά τους αυτοαπασχολούμενους νέους, εν αντιθέσει με τους εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης, έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε παροχές ασφάλισης ανεργίας. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι ψευδο-αυτοαπασχολούμενοι είναι λιγότερο πιθανό να πληρούν τις προϋποθέσεις ένταξης σε επιδόματα ανεργίας καθώς, ακόμη και όταν έχουν την επιλογή να συμμετάσχουν οικειοθελώς σε συστήματα ασφάλισης ανεργίας, συνήθως δεν το πράττουν. Στην Τσεχική Δημοκρατία, την Ουγγαρία, τη Σλοβενία, το Λουξεμβούργο και τη Δανία οι αυτοαπασχολούμενοι έχουν πρόσβαση σε παροχές ασφάλισης ανεργίας με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις που διέπουν τους μισθωτούς, σε περίπτωση που η επιχείρησή τους κλείσει και αναζητήσουν εργασία. Στη Δανία, η εν λόγω πρόσβαση σε επιδόματα, μέσω της ένταξής τους σε κάποιο ταμείο ανεργίας είναι εθελοντική, όπως ακριβώς ισχύει και για τους μισθωτούς.

Στη Γερμανία, την Ισπανία, τη Γαλλία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία και τη Ρουμανία, οι αυτοαπασχολούμενοι δικαιούνται επίδομα ανεργίας εφόσον καταβάλουν ασφαλιστικές εισφορές. Το ίδιο ισχύει στη Φινλανδία και τη Σουηδία όπου, οι αυτοαπασχολούμενοι, καλύπτονται απέναντι στην ανεργία μέσω βασικής ασφάλισης, προβλέπεται, ωστόσο, η απόκτηση περαιτέρω δικαιωμάτων σε παροχές, βάσει εισοδήματος, εντασσόμενοι στο ασφαλιστικό ταμείο, αρμόδιο για τον κλάδο της δραστηριότητάς τους.

Στην Πορτογαλία, οι παροχές ανεργίας είναι διαθέσιμες σε όσους αυτοαπασχολούμενους είναι «οικονομικά εξαρτώμενοι».[55] Στις υπόλοιπες χώρες -το Βέλγιο, την Ιρλανδία, την Ελλάδα, την Ιταλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Βουλγαρία, τα τρία κράτη της Βαλτικής, τη Σλοβακία, την Κύπρο, τη Μάλτα και τη Νορβηγία- οι αυτοαπασχολούμενοι δεν δικαιούνται κανενός επιδόματος ανεργίας αν και στη Σλοβακία, αυτό ισχύει μόνο για τους αυτοαπασχολούμενους που δεν απασχολούν προσωπικό. Τέλος, στο Ηνωμένο Βασίλειο δικαίωμα να λαμβάνουν βοήθημα ανεργίας, βάσει εισοδήματος[56] έχουν οι αυτοαπασχολούμενοι εφόσον δεν ασκούν πλέον επάγγελμα και αναζητούν εργασία.

---

54. Ωστόσο, στη Σλοβακία το χρονικό διάστημα κατά το οποίο καταβάλλονται παροχές είναι μικρότερο για όσους προηγουμένως απασχολούνταν σε προσωρινές θέσεις εργασίας – κατ' ανώτατο όριο τέσσερις μήνες αντί για έξι μήνες.

55. που ορίζονται ως εκείνοι των οποίων το 80% και άνω της εργασίας που παρέχουν αφορά υπηρεσίες προς ή για λογαριασμό ενός και μόνο αντισυμβαλλόμενου φορέα.

56. «means-tested unemployment assistance».

Η περίοδος που διανύουμε θεωρείται από διαφόρους αναλυτές ως η εποχή της παγκοσμιοποίησης των αγορών, της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, της συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας, της αύξησης των ελαστικών μορφών εργασίας και του περιορισμού της συλλογικής εκπροσώπησης στα όργανα λήψης των αποφάσεων. Ο κόσμος της εργασίας βιώνει την «εποχή της ανασφάλειας» όπου ο εργασιακός κίνδυνος και η αστάθεια σε όρους και σε συνθήκες απασχόλησης είναι πλέον χαρακτηριστικά στοιχεία της κοινωνικής ζωής.[57] Ειδικότερα δε στην Ελλάδα, όπου τα 4 τελευταία χρόνια, με την εφαρμογή των Μνημονίων και των ακραίων πολιτικών λιτότητας και με προσχήματα είτε το δημόσιο έλλειμμα – χρέος είτε την ανάπτυξη καταργούνται, συστηματικά, κεκτημένα δικαιώματα του κόσμου της εργασίας και ιδιαίτερα αυτά των νέων ανθρώπων.

Στο πλαίσιο αυτό, συχνά **η επισφαλής εργασία, στην οποία συγκαταλέγεται μεταξύ άλλων και η προσωρινή απασχόληση, αποτελεί, ειδικότερα για τους νέους ανθρώπους** (αλλά και για τις γυναίκες και τους μακροχρόνια ανέργους) **συγκοινωνούν δοχείο με την ανεργία.** Στην πλειοψηφία δε των περιπτώσεων, αποτελεί μία **«ρευστή» εργασιακή συνθήκη**, μία συνεχή κατάσταση «εντός και εκτός» της αγοράς εργασίας ενώ, διαπερνά, επηρεάζει και τελικά καθορίζει και **όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής του εργαζόμενου με αυτή τη μορφή απασχόλησης**.

Η Έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Αναδιαρθρώσεων για τους Νέους και την Προσωρινή Απασχόληση στην Ευρώπη συστήνει «να μην υπερβάλλουμε ως προς τον επισφαλή χαρακτήρα των εν λόγω θέσεων εργασίας». Αναγνωρίζει, ωστόσο, την επιτακτική αναγκαιότητα διασφάλισης, από την πλευρά των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, της μη κατάχρησης των προσωρινών συμβάσεων ή των συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Συγκεκριμένα μέτρα πρέπει να ισχύσουν για την προστασία των νέων ανθρώπων που είτε επιλέγουν ή «εξαναγκάζονται» σε αυτή τη μορφή απασχόλησης. Οι νέοι αυτοαπασχολούμενοι (συμπεριλαμβανομένων και αυτών στη ψευδο-απασχόληση) πρέπει να λαμβάνουν επαρκή εισοδηματική στήριξη σε περίπτωση λήξης της σύμβασής τους καθώς σε περίπτωση αδυναμίας παροχής υπηρεσιών λόγω ασθένειας ή / και γονεικών υποχρεώσεων. Αυτή είναι και η κύρια πρόκληση σύμφωνα με τους συγγραφείς της Έκθεσης καθώς, στην πλειοψηφία των σχημάτων κοινωνικής ασφάλισης των χωρών μελών της ΕΕ, αυτή είναι προαιρετική ενώ, το κόστος εισφορών, πολλές φορές, λειτουργεί αποτρεπτικά.

Το ΙΝΕ / ΓΣΕΕ ήδη από το 2008 τονίζει ότι[58] η περαιτέρω διερεύνηση, η ανάδειξη του εύρους και των επιπτώσεων του φαινομένου της επισφαλούς εργασίας στην δημόσια συζήτηση, καθώς και η συνειδητοποίηση σχετικά με την αναγκαιότητα ανα-

57. *Θ. Τσακίρης, «Εργασιακή επισφάλεια: Μια παλιά ιστορία με νέους πρωταγωνιστές», 2009, http://greekunions.wordpress.com*

58. *Χρ. Τριανταφύλλου, «Η επισφαλής εργασία στην Ελλάδα», Ενημέρωση, Τεύχος 148, ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, Μάρτιος 2008.*

ζήτησης ικανοποιητικών λύσεων στις βασικές πτυχές του προβλήματος, αποτελούν προϋπόθεση και αφετηρία για την διαμόρφωση συγκεκριμένων πολιτικών και δράσεων για την αντιμετώπιση του. Οι άξονες παρέμβασης και δράσης αφορούν πρώτα από όλα και πάνω από όλα στον σεβασμό και τήρηση των εργασιακών δικαιωμάτων (με εφαρμογή του υφιστάμενου κώδικα εργασίας) και βεβαίως την ενίσχυση αυτών, τόσο μέσα από την νομοθετική οδό όσο και διαμέσου της συλλογικής διαπραγμάτευσης. Απαραίτητες προϋποθέσεις, μεταξύ άλλων, αποτελούν η ενδυνάμωση και η ουσιαστική λειτουργία των εποπτικών μηχανισμών (Επιθεώρηση Εργασίας), η συνδικαλιστική παρέμβαση, η οργάνωση των άτυπων εργαζομένων.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχει να αναζητηθούν, στο επίπεδο της ίδιας της πραγματικότητας, οι αντιστάσεις που επιβάλλεται να παράγονται καθημερινά σε όλους τους εργασιακούς χώρους. «Διότι τέτοιες αντιστάσεις δεν περιμένουν κανενός είδους θεωρητική επεξεργασία για να εμφανιστούν... Γεννιούνται στο έδαφος της ίδιας της επισφάλειας[59] και ίσως έτσι κατορθωθεί τελικώς να επιστραφεί η επισφάλεια στους εμπνευστές της».[60]

59. «Με πολιτική φαντασία και συλλογική αντίσταση τόσο σε πολιτικό όσο και συνδικαλιστικό επίπεδο».

60. Τ. Μπέτζελος, «Η επισφάλεια της καθημερινότητας και η καθημερινότητα της επισφάλειας», Εκτός Γραμμής, Τεύχος 27-28, Οκτώβριος 2011.

ΜΕΡΟΣ 9
Γήρανση του πληθυσμού και μακροχρόνια βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος στην Ελλάδα 2013-2050

Γήρανση του πληθυσμού και μακροχρόνια βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος στην Ελλάδα 2013-2050

9.1. Εισαγωγή

Οι πληθυσμιακές μεταβολές που συντελούνται τα τελευταία χρόνια σε όλες σχεδόν τις χώρες αποτελούν, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες χώρες, αντικείμενο μελέτης των επιδράσεών τους στην αγορά εργασίας και στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Πιο συγκεκριμένα, **η γήρανση του πληθυσμού** και η συρρίκνωση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας επηρεάζει είτε άμεσα, είτε έμμεσα την διάρθρωση του εργατικού δυναμικού, τις συνθήκες προσφοράς και αποτελεσματικότητας της αγοράς εργασίας καθώς και την μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Πράγματι, **οι ηλικιωμένοι σήμερα** ζουν περισσότερο και υγιέστερα από ό,τι αυτοί των προηγούμενων γενεών. Το 2010, η προσδοκώμενη αναμενόμενη ζωή (Ελλάδα) στην ηλικία των 65 ετών ήταν 17 χρόνια για τους άνδρες και 21 χρόνια για τις γυναίκες. Ακόμη, η πιθανότητα επιβίωσης ενός νεογέννητου αγοριού μέχρι και την ηλικία των 65 ετών είναι άνω του 80%, ενώ η αντίστοιχη πιθανότητα για ένα κορίτσι είναι άνω του 90%. Η εξέλιξη αυτή σημαίνει ότι **η αύξηση του προσδόκιμου ζωής** υποδηλώνει την καταβολή συνταξιοδοτικών παροχών για ακόμα πιο μακρές περιόδους. Επίσης υποδηλώνει την διαμόρφωση συνθηκών ισορροπίας οικονομικής βιωσιμότητας και κοινωνικής αποτελεσματικότητας, παρέχοντας συντάξεις οι οποίες θα απομακρύνουν την πλειοψηφία των συνταξιούχων από την κατάσταση φτώχειας με χρηματοδότηση εργαζομένων και φορολογούμενων ικανή να ανταποκριθεί στις μακροχρόνιες υποχρεώσεις του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος στην χώρα μας. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο 2010-2015 κατά μέσο στις χώρες του ΟΟΣΑ, οι γυναίκες στα 65 τους αναμενόταν να ζήσουν επιπλέον 20,8 χρόνια, ενώ οι άνδρες κατά 17,4 χρόνια. Μέχρι το 2060-2065 οι γυναίκες θα ζουν πέντε χρόνια περισσότερο (25,8 χρόνια) και οι άνδρες 4,5 χρόνια (21,9 χρόνια). Έτσι, **οι δαπάνες συντάξεων** για πρώτη φορά στα 65 έτη προς τους συνταξιούχους των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ θα είναι αυξημένες κατά 20%, λόγω της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της γήρανσης του πληθυσμού (ΟΟΣΑ, 2013). Οι **εξελίξεις** αυτές συντελούνται εξ αιτίας της υπογεννητικότητας, το επίπεδο της οποίας αδυνατεί να συμβάλλει στην σταθεροποίηση του ενεργού πληθυσμού για τις επόμενες γενεές. Επομένως το ερώτημα που προκύπτει είναι: με ένα σταδιακά μικρότερο αριθμό εργαζομένων και ένα σταδιακά μεγαλύτερο αριθμό συνταξιούχων ποιο τελικά θα είναι το νέο πλαίσιο

χρηματοδότησης του συνταξιοδοτικού συστήματος; Θα είναι η υπερφορολόγηση των εργαζομένων, η αύξηση των εισφορών, η περαιτέρω μείωση των συντάξεων, η αναζήτηση νέων πόρων προκειμένου να εξασφαλισθούν οι αναγκαίοι πόροι για την καταβολή των συντάξεων των ήδη και των μελλοντικών συνταξιούχων;

Στο πλαίσιο αυτό, **το ενδιαφέρον** επικεντρώνεται στην διερεύνηση των επιδράσεων του προσδόκιμου ζωής, της γήρανσης του πληθυσμού, της ανεργίας, της μείωσης των μισθών, της αναιμικής ανάκαμψης, των χρηματοοικονομικών κινδύνων και της μείωσης των συντάξεων, στην μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα. Σημαντικό γεγονός το οποίο θα έπρεπε να τονισθεί είναι ότι οι εκτιμήσεις των προηγούμενων ετών για το προσδόκιμο ζωής έχουν διαφοροποιηθεί, με αποτέλεσμα τώρα η γήρανση του πληθυσμού να δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος.

Ο μεθοδολογικός άξονας της μελέτης συνίσταται στην ανάλυση και την επεξεργασία των πληθυσμιακών εξελίξεων και των άλλων προαναφερόμενων μεγεθών καθώς και στην συσχέτισή τους με την μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με την εφαρμογή αναλογιστικών προσεγγίσεων. Η επίδραση αυτή αποτυπώνεται σε μία εκτίμηση της αύξησης των συνταξιοδοτικών δαπανών του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (εκτός ΝΑΤ, ΟΓΑ, Δημόσιο). Η επίδραση της γήρανσης του πληθυσμού αποτυπώνεται στο αναλογιστικό κόστος του διανεμητικού συστήματος θεωρώντας τους λοιπούς παράγοντες στα σημερινά επίπεδα.

Ειδικότερα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η γήρανση του πληθυσμού είναι το αποτέλεσμα της ταυτόχρονης επίδρασης δύο παραγόντων:

- της μείωσης της γεννητικότητας, και της ταυτόχρονης
- αύξησης του προσδόκιμου ζωής.

Αυτή αποτυπώνεται στην αύξηση της μέσης ηλικίας του πληθυσμού και στη μετατόπιση της ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού στις μεγαλύτερες ηλικίες, παρουσιάζοντας στην ηλικιακή κατανομή μία όλο και αυξανόμενη κυρτότητα προς τις μεγάλες ηλικιακές ομάδες (ανατροπή ηλικιακής πυραμίδας).

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση δεν αποσκοπεί στον προσδιορισμό του οργανικού ελλείμματος ως του κορυφαίου προβλήματος του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα. **Αντίθετα**, αποσκοπεί στην αποτύπωση της εξέλιξης των στοιχείων ενεργητικού του ΣΚΑ ως ποσοστού του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2013-2050.

΄Ετσι, οι προβληματισμοί που διατυπώνονται στα συμπεράσματα ως προϋποθέσεις προτεραιοτήτων παρέμβασης και άσκησης δημόσιων κοινωνικο-ασφαλιστικών πολιτικών, κινούνται προς την κατεύθυνση της σύνθετης κοινωνικο-οικονομικής αντιμετώπισης των προβλημάτων της μακροχρόνιας βιωσιμότητας και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα.

9.2. Γενικές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης

9.2.1. Εξεταζόμενο Ασφαλιστικό Σύστημα της παρούσης αναλογιστικής μελέτης

Το ισχύον καθεστώς κύριας σύνταξης κατά τον Νοέμβριο του 2013, εξαιρουμένου ΟΓΑ, ΝΑΤ και Δημοσίου.

9.2.2. Μεθοδολογία Χρηματοροών

Κατά την ανάπτυξη των χρηματοροών, υιοθετείται ενιαία αντιμετώπιση όλου του ασφαλιστικού συστήματος που μελετάται (δηλ. όπως αναφέρεται και παραπάνω, του ισχύοντος καθεστώτος κύριας σύνταξης πλην ΟΓΑ, ΝΑΤ και Δημοσίου). Ως εκ τούτου, λαμβάνονται υπόψη με ενιαίο τρόπο όλες οι εισροές (π.χ. εργατικές, εργοδοτικές, κρατικές ή λοιπές εισφορές), όλες οι εκροές καθώς και τα υφιστάμενα αποθεματικά του εξεταζόμενου συστήματος.

9.2.3. Μεθοδολογία Προβολών

Υπάρχουν διάφοροι μέθοδοι για την προβολή του αριθμού των ενεργών ασφαλισμένων. Στο πλαίσιο της παρούσης μελέτης επιλέχτηκε η «συλλογική» μέθοδος (aggregate method) η οποία διασφαλίζει την εσωτερική συνοχή σε ολόκληρο το χρονικό εύρος των εκτιμήσεων, μεταξύ του μακροοικονομικού πλαισίου και των αναλογιστικών προβολών επί του αριθμού των ενεργών (βλ. § 9.4).

Σημειώνεται ότι η μέθοδος αυτή είναι αντίστοιχη με τη μεθοδολογία του αναλογιστικού μοντέλου που ακολουθείται από το Διεθνές Γραφείο Εργασίας (ILO-PENS).

9.3. Δημογραφικές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης

9.3.1. Πληθυσμιακές Προβολές

Ελήφθησαν υπόψη προβολές πληθυσμού της χώρας 2010-2050 από τον ΟΟΣΑ και τα Ηνωμένα Έθνη.

9.3.2. Μεταβατικές Πιθανότητες (transition probabilities):

9.3.2.1. Πίνακας θνησιμότητας και αναπηρίας αναλογιστικών εκτιμήσεων

ΕΥΚ 2000, καταλλήλως προσαρμοσμένος ώστε το προσδόκιμο ζωής να συμπίπτει με το αντίστοιχο των δημογραφικών προβολών. Οι δημογραφικές προβολές αποτυπώνουν την εμφανή γήρανση του πληθυσμού.

Επίσης έχει ληφθεί υπόψη το προσδόκιμο ζωής να αυξάνεται μέχρι το 2050 στα 82 έτη για τους άντρες (από 78 σήμερα) και στα 86 για τις γυναίκες (από 82 σήμερα).

Οι ηλικίες συνταξιοδότησης εκτιμήθηκαν πιθανοθεωρητικά, συνυπολογίζοντας τις ισχύουσες νομοθετημένες προϋποθέσεις αλλά και τις πραγματικές ηλικίες συνταξιοδότησης ανά φορέα ασφάλισης (π.χ. ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ΟΑΕΕ κλπ) με βάση στατιστικά παρελθόντα στοιχεία (βλ. παρακάτω Λοιπές Παραδοχές). Κατ' επέκταση, στο πλαίσιο του αναλογιστικού μοντέλου, δεν υφίσταται η έννοια μιας συγκεκριμένης, γενικής ηλικίας συνταξιοδότησης. Αντίθετα, εκτιμάται με βάση την πιθανοθεωρητική κατανομή, η μέση πραγματική ηλικία εξόδου λόγω γήρατος (βλ. παρακάτω παραδοχή για «Μέση πραγματική ηλικία εξόδου λόγω γήρατος»).

Επισημαίνεται, τέλος, ότι το μοντέλο δεν λαμβάνει υπόψη συμπεριφοριστικές προσαρμογές με βάση τις οποίες αρχικά πρόωροι συνταξιούχοι επιλέγουν να παραμείνουν ενεργοί, με στόχο τη διασφάλιση υψηλότερης μελλοντικής σύνταξης.

9.3.2.2. Ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό ανά ηλικία και συνολικά

Ελήφθησαν υπόψη ιστορικά τριμηνιαία στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ (ΕΕΔ/ΕΣΥΕ).

9.3. Μακροοικονομικές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης

9.3.1. Δείκτης Τιμών Καταναλωτή

Η μελέτη εκπονείται σε περιβάλλον σταθερών τιμών. Κατά συνέπεια, για τους σκοπούς της μελέτης, τα προβαλλόμενα μεγέθη είναι αποπληθωρισμένα (ομοίως θεωρήθηκε και για τον αποπληθωριστή ΑΕΠ, καθ' όλη τη διάρκεια των προβολών).

9.3.2. Προβαλλόμενο πραγματικό ΑΕΠ

Εκτιμήθηκε λαμβάνοντας υπόψη τη συνολική παραγωγικότητα της οικονομίας ανά ενεργό εργαζόμενο, στον αριθμό των ενεργών που απαιτούνται για την παραγωγή του συνολικού προϊόντος.

9.3.3. Προβαλλόμενη ανεργία

Εκτιμήθηκε από ποσοστά ανεργίας επί τη βάσει του εργατικού δυναμικού, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ (ΕΕΔ/ΕΣΥΕ).

9.3.4. Τεχνικό Προεξοφλητικό Επιτόκιο

2,50%, πλέον πληθωρισμού.

9.3.5. Μακροχρόνιος ρυθμός απόδοσης επενδύσεων περιουσιακών στοιχείων φορέων κύριας ασφάλισης

- σε σταθερές τιμές (δηλαδή καθαρός από πληθωρισμό).
- καθαρός από επενδυτικά έξοδα.
- καθαρός από λοιπούς πιστωτικούς κινδύνους.
- ίσος με το τεχνικό επιτόκιο.

9.3.6. Περιουσία ασφαλιστικού συστήματος κύριας σύνταξης (εκτός ΟΓΑ, ΝΑΤ, Δημοσίου)

Σύμφωνα με στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικών Ασφαλίσεων ως έχουν αναρτηθεί στον δικτυακό τόπο www.periousia.gr, η περιουσία του εξεταζόμενου στην παρούσα αναλογιστική μελέτη συστήματος κύριας σύνταξης ανέρχεται περίπου σε 4,4 εκ. ευρώ μετά την σημαντική μείωση που υπέστη από το PSI.

9.4. Λοιπές Παραδοχές Μεθοδολογικής προσέγγισης

9.4.1. Έτος Αποτίμησης

2013.

9.4.2. Τελικό έτος προβολών (και εισαγωγής νέων γενεών)

Ίσο με το τελικό έτος των πληθυσμιακών προβολών ΕΣΥΕ (2050).

9.4.3. Δαπάνες Διοίκησης

Θεωρήθηκε ότι οι δαπάνες διοίκησης παραμένουν σταθερές έως το 2020. Από το 2020 κι έπειτα, θεωρήθηκε αύξηση 0,5% ετησίως.

9.4.4. Αναμενόμενες Μεταβολές Εισπραξιμότητας επί των προβαλλόμενων χρηματοροών

Θεωρήθηκε ότι η σημερινή κατάσταση εισπραξιμότητας εργατικών και εργοδοτικών εισφορών δεν θα μεταβληθεί κατά τη διάρκεια του χρονικού ορίζοντα των προβολών.

Θεωρήθηκε ότι η θεσμοθετημένη χρηματοδοτική συμμετοχή του κράτους του άρθρου 4 του Ν.3029/2002 θα καταβάλλεται κανονικά και πέραν του έτους 2032.

Ως ποσοστά ετήσιων εισφορών επί των μέσων ακαθάριστων αποδοχών των ήδη ενεργών, θεωρήθηκαν τα αντίστοιχα των κύριων φορέων ασφάλισης, σύμφωνα με τις ισχύουσες (Νοέμβριος 2013) νομοθετικές διατάξεις.

9.4.5. Ρυθμός αύξησης μέσων ακαθάριστων αποδοχών ενεργών

Ίσες με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (θεωρήθηκε ότι οι μισθοί προσαρμόζονται σε επίπεδα αποτελεσματικότητας [efficiency levels] σε βάθος χρόνου).

9.4.6. Ρυθμός αύξησης Κοινωνικών Πόρων και Ειδικών Εισφορών εξεταζόμενου συστήματος

Ίσος με τον πληθωρισμό.

9.4.7. Ετήσια προβαλλόμενη κύρια σύνταξη ενεργών

Οι μέσες εκτιμώμενες, σύμφωνα με τα πραγματικά δημογραφικά στοιχεία της βάσης δεδομένων και τις καταστατικές διατάξεις των ταμείων κύριας ασφάλισης κατά το χρόνο εκπόνησης της έκθεση (λαμβάνοντας υπόψη διαφοροποίηση προ-1993 και μετά-1993 διαφορετικών γενεών ασφαλισμένων), καθώς και των λοιπών παραδοχών της παρούσης αναλογιστικής μελέτης.

9.4.8. Μέση πραγματική ηλικία εξόδου λόγω γήρατος.

Με βάση στατιστικά ιστορικά στοιχεία.

Η μέση ηλικία συνταξιοδότησης από 58 έτη που ήταν στην μελέτη του 2009, αυξήθηκε στα 62 έτη μετά την εφαρμογή των νέων νόμων του 2010 και των μνημονίων.[61]

9.4.9. Ρυθμός αύξησης των συντάξεων

Ίσος με τον πληθωρισμό.

9.4.10. Ανεργία

2013: 29% (σύμφωνα με ΙΝΕ/ΓΣΕΕ).

2014-2030: μειούμενο ποσοστό μέχρι το 17% το 2030.

2030-2050: μειούμενο ποσοστό με τελική τιμή το 2050 13,5%.

61. Στον υπολογισμό της σύνταξης δεν έχει ληφθεί υπόψη ο Ν.3863/10 σχετικά με το ανταποδοτικό μέρος της σύνταξης και την βασική σύνταξη.

9.4.11. Οικονομικοί Παράμετροι προβολών

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ	%
Μέσος Συνολικός Ρυθμός Μεταβολής του ΑΕΠ	1,41%
Μέσος Ρυθμός Μεταβολής Απασχολούμενων	0,30%
Μέσος Ρυθμός Αύξησης Παραγωγικότητας	1,12%
Μέση Μακροχρόνια Ετήσια Απόδοση Επενδύσεων σε σταθερές τιμές	2,50%

Πίνακας 35: Εξέλιξη Δεικτών

Έτος	Dependency Ratio	Coverage Ratio	1 / Employment Ratio	Benefit Ratio	Pension Exp. / Real GDP
2009	27,75%	72,30%	163,16%	18,08%	5,92%
2010	28,08%	72,74%	165,13%	18,71%	6,31%
2011	28,51%	73,09%	163,84%	19,04%	6,50%
2012	29,12%	73,40%	162,22%	19,28%	6,68%
2013	30,23%	77,98%	319,86%	9,21%	6,94%
2014	30,55%	79,69%	319,88%	9,16%	7,13%
2015	30,74%	81,94%	320,17%	9,24%	7,45%
2016	31,29%	83,60%	319,61%	9,27%	7,75%
2017	31,69%	85,72%	319,40%	9,24%	8,02%
2018	32,06%	87,96%	319,23%	9,16%	8,25%
2019	32,36%	90,43%	319,25%	9,03%	8,44%
2020	32,79%	92,72%	318,97%	8,85%	8,59%
2021	33,33%	94,85%	318,44%	8,70%	8,76%
2022	33,86%	97,01%	318,06%	8,57%	8,96%
2023	34,36%	99,33%	317,74%	8,46%	9,17%
2024	34,87%	101,65%	317,35%	8,36%	9,41%
2025	35,45%	103,89%	316,79%	8,28%	9,66%
2026	36,27%	105,65%	315,63%	8,20%	9,92%
2027	36,81%	108,08%	315,07%	8,13%	10,19%
2028	37,40%	110,27%	314,37%	8,06%	10,45%
2029	37,99%	112,27%	313,59%	7,99%	10,69%
2030	38,69%	113,84%	312,52%	7,92%	10,90%
2031	39,50%	114,84%	207,41%	11,77%	11,08%
2032	40,47%	115,22%	206,21%	11,65%	11,21%
2033	41,55%	115,27%	204,82%	11,54%	11,32%
2034	42,62%	115,21%	203,40%	11,42%	11,40%
2035	43,65%	115,08%	202,01%	11,30%	11,47%
2036	44,84%	114,67%	200,37%	11,19%	11,53%
2037	45,86%	114,60%	198,92%	11,09%	11,59%
2038	46,95%	114,57%	197,37%	10,99%	11,67%
2039	48,00%	114,55%	195,84%	10,90%	11,74%
2040	49,23%	114,21%	194,06%	10,81%	11,80%
2041	50,42%	113,89%	192,33%	10,73%	11,85%
2042	51,63%	113,49%	190,57%	10,65%	11,89%
2043	52,84%	113,05%	188,79%	10,57%	11,93%
2044	54,01%	112,66%	187,06%	10,51%	11,96%
2045	55,08%	112,39%	185,43%	10,48%	12,03%
2046	56,36%	111,83%	183,55%	10,45%	12,09%
2047	57,39%	111,60%	181,96%	10,43%	12,15%
2048	58,34%	111,44%	180,44%	10,40%	12,20%
2049	59,11%	111,44%	179,11%	10,38%	12,24%
2050	59,73%	111,52%	177,95%	10,35%	12,26%

9.5. Ο πληθυσμός και οι παράγοντες μεταβολής του

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τον πληθυσμό της Ελλάδας και κατ' επέκταση την γήρανσή του είναι η μείωση της γεννητικότητας και η αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Στην Ελλάδα σήμερα ο δείκτης γονιμότητας είναι κατά μέσο όρο 1,5 παιδιά ανά γυναίκα, ποσοστό το οποίο είναι κατώτερο του επιπέδου αντικατάστασης γενεών. Επίσης το προσδόκιμο επιβίωσης σήμερα είναι τα 77,6 έτη ζωής για τους άνδρες και 82,9 έτη για τις γυναίκες.

Διάγραμμα 134
Πυραμίδα ηλικιών 2010

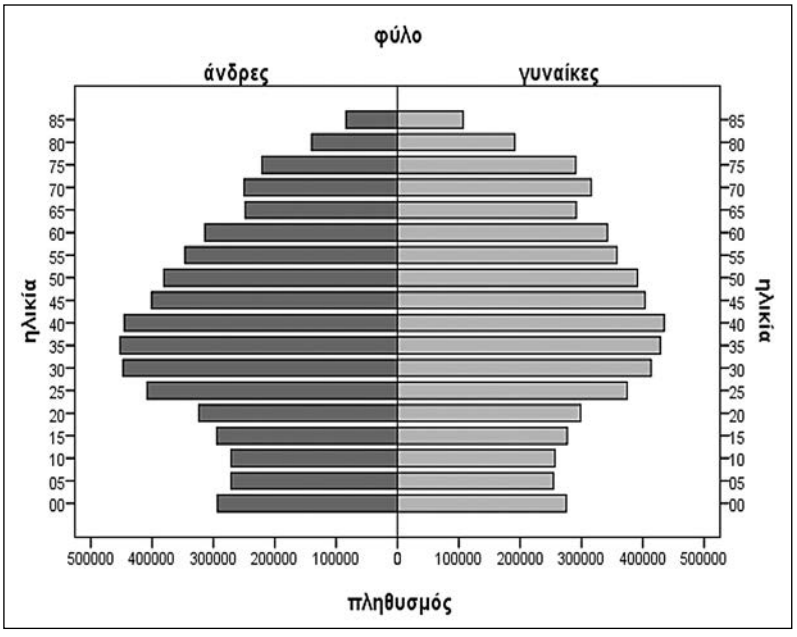

Πηγή: *ΕΛΣΤΑΤ, Εκτιμήσεις 2011.*

Η πυραμίδα αυτή παρουσιάζει συρρικνωμένη βάση, ως αποτέλεσμα της μείωσης της γεννητικότητας, και διευρυμένη κορυφή εξαιτίας της δημογραφικής γήρανσης του πληθυσμού.

Η διαχρονική εξέλιξη της κατανομής του πληθυσμού αντικατοπτρίζεται και στον Πίνακα 36. Σε αυτόν παρουσιάζεται η συνεχιζόμενη συρρίκνωση των γεννήσεων (παιδικός πληθυσμός 0-14 ετών), ενώ η αναλογία των υπερηλίκων διαρκώς αυξάνεται κυρίως ως αποτέλεσμα της χαμηλής γεννητικότητας και δευτερευόντως από την παράταση του προσδόκιμου επιβίωσης. Στον Πίνακα 36 επίσης παρουσιάζονται τα ποσοστά των ηλικιών 15-64 ετών που αποτελούν το παραγωγικό τμήμα του πληθυσμού και τα ποσοστά του γεροντικού πληθυσμού ηλικίας 65 ετών και άνω.

Πίνακας 36: Εκατοστιαία κατανομή Πληθυσμού κατά φύλο και Ομάδες Ηλικιών 1951-2010

Φύλο-Ηλικία	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2010
0-14	28,8	26,7	25,4	23,7	19,2	15,2	14,4
15-64	64,5	65,1	63,7	63,6	67,1	67,7	66,7
65+	6,7	8,2	10,9	12,7	13,7	17,1	18,9
Άνδρες							
0-14	30,3	28,2	26,6	24,8	20,1	15,8	14,9
15-65	63,6	64,6	63,6	63,7	67,7	69,0	68,2
65+	6,1	7,2	9,8	11,5	12,2	15,2	16,9
Γυναίκες							
0-14	27,4	25,4	24,1	22,6	18,5	14,6	13,8
15-65	65,3	65,5	63,9	63,5	66,4	66,5	65,2
65+	7,3	9,1	12,0	13,9	15,1	18,9	21,0

Πηγή: *ΕΛΣΤΑΤ, Εκτιμήσεις 2011.*

Στο Διάγραμμα 135 απεικονίζεται η διαχρονική εξέλιξη της ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού της χώρας.

Διάγραμμα 135
Διαχρονική Εξέλιξη της ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού της Ελλάδας

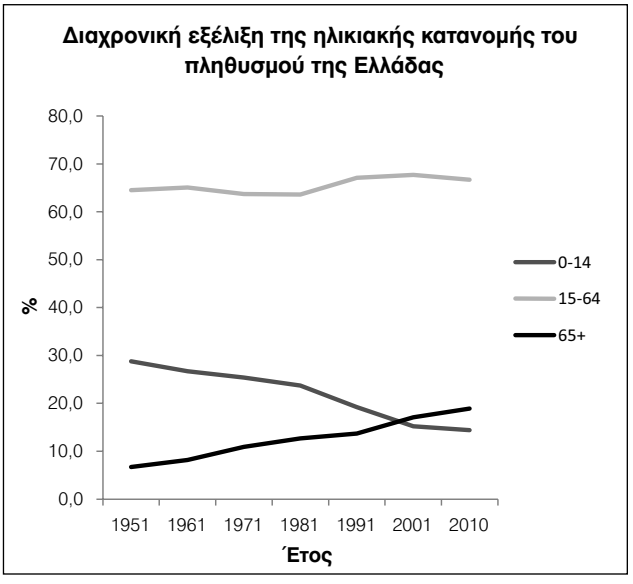

9.5.1. Γεννητικότητα

Μία συνιστώσα της δημογραφικής εξέλιξης ενός πληθυσμού αποτελεί και η εξέλιξη του δείκτη ολικής γονιμότητας. Ο δείκτης **ολικής γονιμότητας** είναι ο μέσος όρος του αριθμού των παιδιών ανά γυναίκα. Η διαχρονική του εξέλιξη είναι αρκετά ανησυχητική, αφού το 1980 κυμαινόταν πάνω από το 2,1 εξασφαλίζοντας την αναπλήρωση των γενεών, ενώ μετά το 1980 ακολούθησε μία έντονη καθοδική τάση με αποτέλεσμα σήμερα να διαμορφώνεται στα επίπεδα του 1,5 (Διάγραμμα 136) όπως κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-27 και πολύ κάτω από το 2,1 που χρειάζεται για να σταθεροποιηθεί ο πληθυσμός χωρίς μετανάστευση. Επιπλέον, οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκτιμούν ότι το 2050 το 58,8% του ελληνικού πληθυσμού θα είναι άνω των 65 ετών, ακολουθώντας μόνο την Ισπανία και την Ιταλία.

Διάγραμμα 136
Δείκτης ολικής γονιμότητας 1956-2010

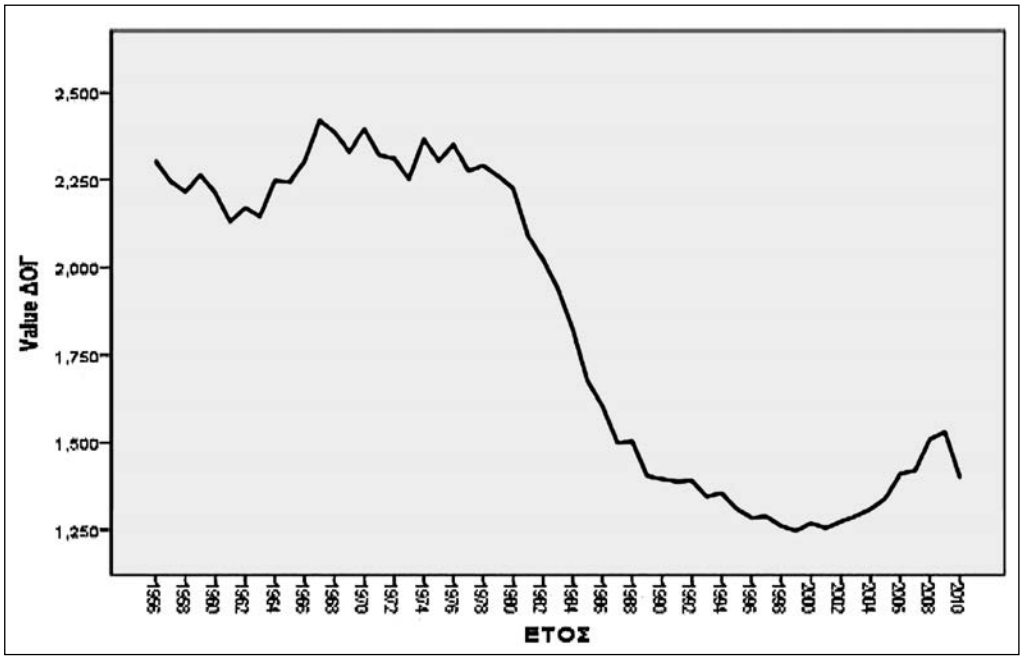

9.5.2. Θνησιμότητα και Επιβίωση

Η θνησιμότητα στη χώρα μας βελτιώνεται διαρκώς και αντανακλάται στην προοδευτική επιμήκυνση του προσδόκιμου επιβίωσης.

Η προσδοκώμενη ζωή κατά την γέννηση εκτιμάται σήμερα σε περίπου 78 έτη για τους άνδρες και σε 83 έτη για τις γυναίκες. Σε διάρκεια 50 χρόνων (1960 -2009) η προσδοκώμενη ζωή αυξήθηκε κατά δέκα έτη.

Στην αύξηση αυτή συνέβαλαν οι ηλικίες που ανήκουν στον πληθυσμό των ηλικιωμένων (αφού ζουν περισσότερα χρόνια) αλλά και η μείωση της βρεφικής θνησιμότητας.

Στον Πίνακα 37 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του προσδόκιμου ζωής.

Πίνακας 37: Ελλάδα Προσδοκώμενη ζωή κατά φύλο και ηλικία 1961-2007

Φύλο - Ηλικία	1960	1970	1980	1990	2000	2009	Μεταβολή (%) 2009/1960
Άνδρες							
0	67,3	70,1	72,2	74,6	75,4	77,6	15,3
25	48	49,3	49,7	51,2	51,6	53,5	11,5
45	29,4	30,5	30,9	32,4	32,8	34,7	18
65	13,4	13,9	14,6	15,7	16,2	17,9	33,6
Γυναίκες							
0	70,4	73,6	76,6	79,4	80,5	82,9	17,8
25	50,7	52,2	53,5	55,6	56,3	58,4	15,2
45	31,7	33	34,1	36,1	36,8	38,9	22,7
65	14,7	15,3	16,7	17,9	18,3	20,4	38,8

Πηγή: *ΕΛΣΤΑΤ και ΠΟΥ, Πίνακες Επιβίωσης, 1960-2010.*

Η επιμήκυνση της ζωής θα στηριχτεί στο μέλλον σε μεγάλο βαθμό στην εξάλειψη των κοινωνικών και γεωγραφικών διαφοροποιήσεων της θνησιμότητας και στην προληπτική ιατρική η οποία θα διαδραματίσει κεντρικό ρόλο.

Επιπλέον, παρουσιάστηκαν δύο σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την δημογραφία του πληθυσμού μιας χώρας. Ειδικότερα, παρουσιάστηκε η διαχρονική εξέλιξη αυτών των παραγόντων τα τελευταία 50 χρόνια στην Ελλάδα.

Τα δύο κύρια συμπεράσματα είναι η σημαντική μείωση του δείκτη γεννητικότητας του πληθυσμού και η αύξηση του προσδόκιμου ζωής, η επίδραση των οποίων έχει δημιουργήσει τα πρώτα σημάδια της γήρανσης του πληθυσμού.

9.5.3. Δείκτης Εξάρτησης και διαχρονική εξέλιξη των συνταξιοδοτικών δαπανών του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης

Η εξέλιξη των αναμενόμενων συνταξιοδοτικών δαπανών ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ αναλύεται σε τέσσερις δείκτες που συνεισφέρουν στην εκτίμηση των προβολών σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα. Οι δείκτες αυτοί είναι:

1. Ο δείκτης εξάρτησης (dependency ratio), ο οποίος υποδηλώνει ένα μέτρο γήρανσης του πληθυσμού.
2. Ο δείκτης κάλυψης (coverage ratio), ο οποίος αποτυπώνει ένα μέτρο πυκνότητας των συνταξιούχων στον γεροντικό πληθυσμό (ηλικίας 65 και άνω).

3. Ο δείκτης 1/δείκτης απασχόλησης (1/employment ratio), όπου ο δείκτης απασχόλησης υποδηλώνει ένα μέτρο της ανεργίας.
4. Ο δείκτης παροχών (benefit ratio), ο οποίος υποδηλώνει ένα μέτρο της γενναιοδωρίας ή μη των παροχών του συστήματος.

$$\frac{\text{Δαπάνη Συντάξεων}}{\text{ΑΕΠ}} = \overbrace{\frac{\text{Πληθυσμός (65+)}}{\text{Πληθυσμός (15-64)}}}^{\text{Δείκτης Εξάρτησης}} \times \overbrace{\frac{\text{Συνταξιούχοι}}{\text{Πληθυσμός (65)}}}^{\text{Δείκτης Κάλυψης}} \times \overbrace{\frac{\text{Πληθυσμός (15-64)}}{\text{Εργαζόμενοι}}}^{\text{1/Δείκτης Απασχόλησης}} \times \overbrace{\frac{\text{Μέση Σύνταξη}}{\frac{\text{ΑΕΠ}}{\text{Εργαζόμενοι}}}}^{\text{Δείκτης Παροχών}}$$

9.5.3.1. Δείκτης εξάρτησης

Το παραγωγικό τμήμα του πληθυσμού (ηλικίες 15-64 ετών) συντηρεί το μη παραγωγικό τμήμα (0-14 και 65+). **Η σχέση αυτή** αποτυπώνεται στον δείκτη εξάρτησης ο οποίος διασπάται σε δύο συνιστώσες. **Η πρώτη** συνιστώσα είναι ο λόγος της ομάδας 65 ετών και άνω προς το παραγωγικό τμήμα του πληθυσμού και **η δεύτερη** συνιστώσα ως ο λόγος της ομάδας 0-14 ετών προς το παραγωγικό τμήμα του πληθυσμού. Στον Πίνακα 38 παρουσιάζεται μία ανησυχητική τάση: η επιβάρυνση των ενεργών ατόμων με μη ενεργά άτομα διογκώνεται συνεχώς έναντι των υπερηλίκων και αμβλύνεται αισθητά έναντι του παιδικού πληθυσμού, αντικατοπτρίζοντας τη βαθμιαία γήρανση και την υπογεννητικότητα αντίστοιχα.

Πίνακας 38: Ελλάδα: Δείκτες Εξάρτησης 1951-2010

Έτος	Πληθυσμός 0-14 και 65 ετών και άνω/πληθυσμό 15-64 ετών	Πληθυσμός 65 ετών και άνω/Πληθυσμό 15-64 ετών	Πληθυσμός 0-14 ετών/Πληθυσμός 15-64 ετών
1951	53	11,1	41,9
1961	52,7	13,9	38,8
1971	56,6	18,8	37,8
1981	57,5	21,9	35,6
1991	50,5	22,7	27,8
2001	47,7	25,2	22,5
2010	49,9	28,4	21,5

Πηγή: *ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές πληθυσμού, Εκτιμήσεις.*

Στους Πίνακες 39, 40, 41 και στα Διαγράμματα 137, 138 παρουσιάζονται τα στοιχεία του κοινωνικού προϋπολογισμού του 2009, η διαχρονική εξέλιξη των εισφορών και των δαπανών για συντάξεις τόσο των φορέων κοινωνικής ασφάλισης, όσο και του κράτους διαμέσου του προϋπολογισμού.

Πίνακας 39: Διαχρονική Εξέλιξη δαπανών ΦΚΑ και Κρατικού Προϋπολογισμού (σε χιλ. ευρώ)

Έτος	Δαπάνες για Συντάξεις ΦΚΑ	Δαπάνες για Συντάξεις Κρατικού Προϋπολογισμού	Σύνολο	Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας (Συντάξεις και Υγεία Πρόνοια)
1970		19.178	19.178	101.247
1971		22.060	22.060	111.231
1972		24.181	24.181	123.011
1973		29.185	29.185	139.380
1974		39.589	39.589	174.785
1975		47.116	47.116	215.204
1976		53.852	53.852	275.465
1977		65.444	65.444	349.112
1978		79.824	79.824	451.336
1979		103.930	103.930	559.633
1980		116.126	116.126	702.050
1981		150.257	150.257	924.049
1982		208.364	208.364	1.396.118
1983		251.798	251.798	1.733.511
1984		309.523	309.523	2.160.469
1985		387.381	387.381	2.743.286
1986		487.161	487.161	3.365.070
1987		582.591	582.591	3.941.440
1988		713.227	713.227	4.913.050
1989		596.590	596.590	5.968.211
1990		1.110.855	1.110.855	7.415.542
1991		1.232.945	1.232.945	9.018.438
1992	4.803.938	1.323.891	6.127.829	10.197.977
1993	5.736.701	1.423.756	7.160.457	11.451.133
1994	6.317.285	1.635.108	7.952.393	13.089.645
1995	7.036.443	1.760.822	8.797.265	14.723.468
1996	7.993.861	2.010.271	10.004.132	16.913.367
1997	9.023.536	2.124.724	11.148.260	18.697.449
1998	9.747.352	2.259.721	12.007.073	20.312.804
1999	10.558.034	2.538.517	13.096.551	21.953.179
2000	11.759.788	2.743.947	14.503.735	24.108.539
2001	12.914.882	2.984.593	15.899.475	26.558.017
2002	14.232.818	3.163.610	17.396.428	29.465.821
2003	15.634.462	3.441.000	19.075.462	33.491.558
2004	17.568.631	3.640.000	21.208.631	37.037.854
2005	18.433.384	4.212.000	22.645.384	39.700.909
2006	20.086.020	4.415.000	24.501.020	43.325.494
2007	22.049.305	4.812.000	26.861.305	47.397.014
2008	23.655.295	5.412.000	29.067.295	51.843.732
2009	26.667.849	6.465.000	33.132.849	57.705.472

Πηγή: *Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2009.*

Διάγραμμα 137
Εξέλιξη Δαπανών ΦΚΑ και κρατικού Προϋπολογισμού

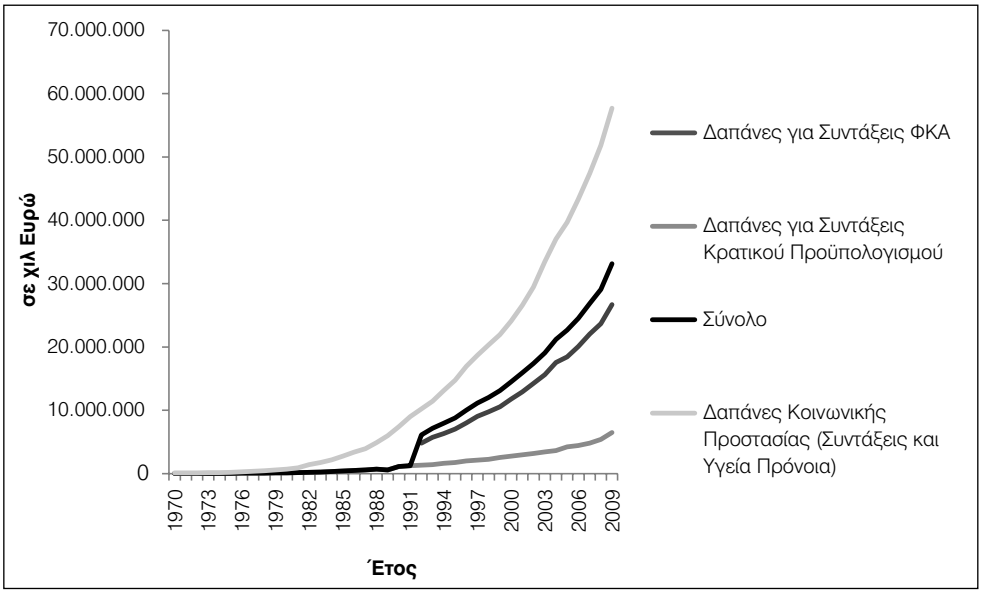

Πίνακας 40: Εξέλιξη Εσόδων και Εξόδων από το 1980-2009 των ΦΚΑ (σε χιλ ευρώ)

Έτος	Εισφορές Ασφαλισμένου	Σύνολο Εσόδων	Παροχές Συντάξεων	Παροχές Πρόνοιας	Παροχές ασθένειας	Σύνολο Δαπανών
1980	175.439	453.685	226.732	24.992	100.841	408.343
1981	219.914	578.768	348.925	29.814	131.612	533.013
1982	289.908	797.658	599.935	37.335	147.507	813.904
1983	386.054	1.057.867	755.346	49.696	194.271	1.036.871
1984	487.821	1.347.494	955.923	60.692	242.782	1.315.328
1985	614.729	1.652.467	1.212.876	79.349	278.267	1.643.496
1986	760.103	1.998.365	1.484.387	89.849	312.363	1.978.611
1987	825.409	2.419.600	1.718.509	105.890	370.617	2.301.024
1988	879.965	2.994.185	2.151.099	142.489	446.489	4.862.395
1989	1.056.108	3.579.786	2.544.543	106.626	520.511	3.302.201
1990	1.304.044	4.232.227	3.220.965	114.293	639.078	4.144.693
1991	1.668.050	5.311.310	3.811.860	133.596	789.626	4.974.108
1992	1.911.554	5.977.287	4.251.287	159.906	1.014.415	5.695.092
1993	2.440.842	7.385.650	4.965.103	223.912	1.467.789	7.017.657
1994	2.883.974	8.901.905	5.834.398	216.329	1.803.243	8.269.280
1995	3.415.348	10.110.293	6.503.097	257.740	2.028.262	9.243.014
1996	3.736.082	11.278.738	7.407.257	331.584	2.337.444	10.610.826
1997	4.107.526	12.306.181	8.354.752	378.188	2.636.663	11.942.847
1998	4.694.152	13.290.296	9.036.375	552.179	2.664.484	12.896.692
1999	5.296.102	14.840.901	9.752.267	620.953	2.981.112	14.059.063
2000	5.659.469	16.245.540	10.900.180	698.823	3.219.393	15.601.178
2001	6.035.953	17.523.084	11.967.911	850.465	3.559.850	17.224.683
2002	6.594.401	19.834.984	13.191.632	962.667	4.008.711	19.207.305
2003	7.581.938	22.954.823	14.430.615	1.000.116	4.461.232	21.159.712
2004	8.534.800	25.817.123	16.215.335	1.127.852	5.564.271	24.409.030
2005	8.837.533	27.823.678	16.870.744	1.462.738	5.732.170	25.541.925
2006	9.636.730	29.296.355	18.371.221	1.689.486	6.333.119	27.961.171
2007	10.381.275	32.817.090	20.255.460	1.955.227	6.953.201	30.749.663
2008	10.967.739	36.934.926	21.702.956	2.061.527	7.876.835	33.309.958
2009	11.548.568	38.174.441	24.569.265	2.086.709	8.383.755	37.056.794

Πηγή: *Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2009.*

Διάγραμμα 138
Εξέλιξη Εσόδων και Δαπανών των ΦΚΑ 1980-2009

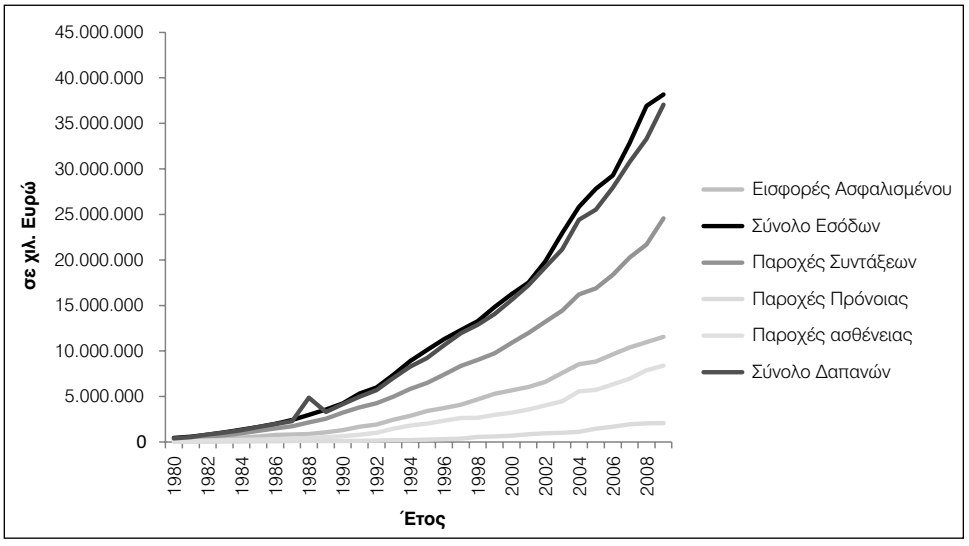

Πηγή: *Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2009.*

Παρατηρείται ότι ο δείκτης εξάρτησης την 60-ετία 1951-2010 έχει αυξηθεί κατά 155% (Πίνακα 38) και το προσδόκιμο ζωής κατά 35% (περίπου κατά μέσο όρο) όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 37. Παράλληλα, από τον Πίνακα 40, παρατηρείται η αύξηση των δαπανών για συντάξεις από 230 εκ. ευρώ το 1980 σε 24 δις ευρώ το 2010 (οι δαπάνες για συντάξεις έχουν αυξηθεί περίπου 5,5 φορές σε τρέχουσες τιμές).

Στον Πίνακα 41 που ακολουθεί παρουσιάζεται ο Κοινωνικός Προϋπολογισμός για το 2013. Από τα στοιχεία του Πίνακα παρατηρείται ότι οι δαπάνες για συντάξεις σε σχέση με το 2009 έχουν μειωθεί κατά περίπου 32% (από τα επίπεδα των 33 δις ευρώ το 2009 στα επίπεδα των 22,5 δις ευρώ το 2013).

Πίνακας 41: Ενοποιημένος Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2013 (σε εκ. Ευρώ)

	2012	2013
Έσοδα	**39.767**	**38.904**
Ασφαλιστικές Εισφορές	20.436	20.565
Έσοδα από τόκους	618	542
Λοιπά έσοδα	2.655	2.496
Μεταβιβάσεις από τακτικό προϋπολογισμό	15.624	14.871
Μεταβιβάσεις από ΠΔΕ	234	230
Μεταβιβάσεις από άλλους φορείς γενικής κυβέρνησης	200	200
Έξοδα	**40.720**	**35.726**
Αμοιβές προσωπικού	764	716
Συντάξεις	24.620	22.547
Λοιπές μεταβιβάσεις	11.297	8.706
Διοικητικές & λοιπές δαπάνες	4.039	3.757
Ισοζύγιο	**-953**	**3.178**

Πηγή: *Κρατικός Προϋπολογισμός 2013, Εισηγητική Έκθεση.*

9.5.4. Προβολές Πληθυσμού

Ένα σημαντικό εργαλείο για την εκτίμηση της πορείας των δαπανών των συνταξιοδοτικών ταμείων είναι οι προβολές του πληθυσμού και η πορεία του δείκτη εξάρτησης (dependency ratio).

Στον Πίνακα 42 παρουσιάζεται η προβολή του πληθυσμού της Ελλάδας και η προβολή του δείκτη εξάρτησης.

Πίνακας 42: Προβολές Πληθυσμού Ελλάδας & Δείκτης Εξάρτησης

Έτος	Πληθυσμός	Δείκτης Εξάρτησης
2010	11.305.118	28,41
2015	11.445.190	30,6
2020	11.526.085	32,57
2025	11.562.199	34,91
2030	11.577.875	37,74
2035	11.605.065	42,45
2040	11.630.098	47,83
2045	11.628.484	53,35
2050	11.575.793	57,45
2055	11.456.450	57,65
2060	11.294.664	56,65

Πηγή: *Source of Data: Eurostat, Last update: 30.10.2013.*

Διάγραμμα 139
Προβολές Πληθυσμού της Ελλάδας

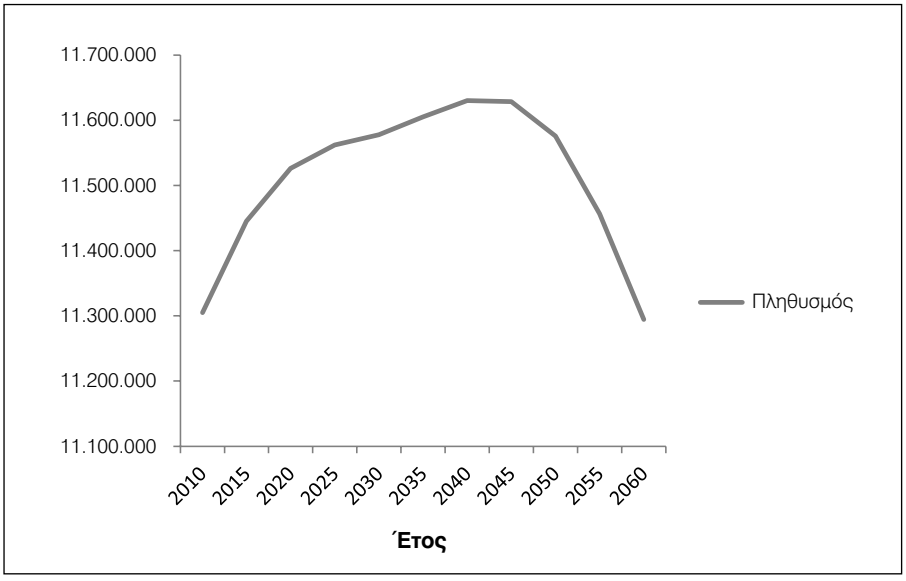

Πηγή: *Eurostat.*

Διάγραμμα 140
Προβολές Δείκτη Εξάρτησης

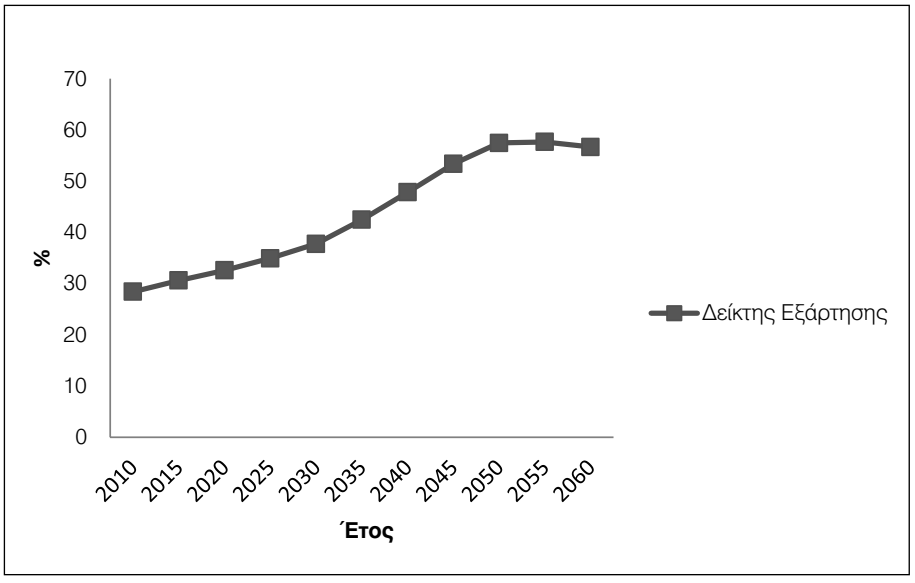

Διαπιστώνεται ότι το αναμενόμενο μέγεθος του πληθυσμού της Ελλάδος στο καταληκτικό έτος 2060, εκτιμάται ότι δεν θα ξεπεράσει τα 11,3 εκ. άτομα. Στο χρονικό πέρας της προβολής εκτιμάται ότι ο φυσικός πληθυσμός θα αρχίσει να μειώνεται.

Ταυτόχρονα με την **δυσμενή εξέλιξη του συνολικού πληθυσμού μέχρι το 2060**, αναμένεται η επιτάχυνση της γήρανσης και η σημαντική επιδείνωση του δείκτη εξάρτησης. Πράγματι, ο δείκτης εξάρτησης (αναλογία ατόμων άνω των 65 ετών προς παραγωγικό πληθυσμό 14-65) από 28,4 το 2010 εκτιμάται να φτάσει στο 56,65 το 2060 σχεδόν 100% αύξηση (δηλαδή διπλασιασμός) ενώ θα έχει τριπλασιαστεί συγκρινόμενος με τα επίπεδα του 1971 (Πίνακα 38) από 18,8 το 1971 σε 56,65 το 2060.

Έτσι, επιβαρύνεται ιδιαίτερα το εργατικό δυναμικό και το σύστημα υγείας, επηρεάζει αρνητικά την παραγωγική διαδικασία, ενώ διαταράσσεται περαιτέρω η ισορροπία του κοινωνικο-ασφαλιστικού μας συστήματος.

Στην § 9.6. που ακολουθεί επιχειρείται να εκτιμηθεί **η επίπτωση της γήρανσης του πληθυσμού στο συνταξιοδοτικό σύστημα της χώρας.** Η εκτίμηση θα λάβει υπόψη τα αποτελέσματα της αναλογιστικής μελέτης της ΓΣΕΕ που εκπονήθηκε το 2009. Επιπρόσθετα, θα εξεταστεί πως επιβαρύνεται ένα συνταξιοδοτικό σύστημα από την γήρανση του πληθυσμού.

Τα στατιστικά στοιχεία έχουν αντληθεί κατά βάση από μελέτες του ΟΗΕ και της Eurostat, αλλά και από μελέτες του ΟΟΣΑ (OECD) και του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ILO).

9.6. Η γήρανση του πληθυσμού και η επίδραση του στην ισορροπία του Συνταξιοδοτικού Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη παράγραφο η εξέλιξη των αναμενόμενων συνταξιοδοτικών δαπανών ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ αναλύεται σε τέσσερις δείκτες, που συνεισφέρουν στην εκτίμηση των προβολών σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα. Οι δείκτες αυτοί είναι:

- Ο δείκτης εξάρτησης (dependency ratio), ο οποίος υποδηλώνει ένα μέτρο γήρανσης του πληθυσμού.
- Ο δείκτης κάλυψης (coverage ratio), ο οποίος αποτυπώνει ένα μέτρο πυκνότητας των συνταξιούχων στον ηλικιωμένο πληθυσμό (ηλικίας 65 και άνω).
- Ο δείκτης 1/δείκτης απασχόλησης (1/employment ratio), όπου ο δείκτης απασχόλησης υποδηλώνει ένα μέτρο της ανεργίας.
- Ο δείκτης παροχών (benefit ratio), ο οποίος υποδηλώνει ένα μέτρο της γενναιοδωρίας ή μη των παροχών του συστήματος.

Κατά τα τελευταία τέσσερα χρόνια λόγω της δημοσιονομικής πειθαρχίας και λιτότητας στην Ελλάδα και της παρατεταμένης ύφεσης, οι παράγοντες αντίστροφος δείκτης απασχόλησης (1/employment ratio) και ο δείκτης παροχών (benefit ratio)

έχουν μεταβληθεί σημαντικά σε σχέση με τις παραδοχές της αναλογιστικής μελέτης του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του 2009. Επιπλέον και ο δείκτης εξάρτησης σε αναθεωρημένες προβολές της Eurostat κατά το 2013 είναι πιο επιβαρυμένος σε σχέση με τις εκτιμήσεις του 2008.

9.6.1. Ανεργία

Στον Πίνακα 43 και στο Διάγραμμα 141 αποτυπώνεται η πορεία του δείκτη ανεργίας στην χώρας μας.

Πίνακας 43: Δείκτης Ανεργίας στην Ελλάδα

Έτος	Δείκτης Ανεργίας (%)
1998	11,1
1999	12
2000	11,2
2001	10,7
2002	10,3
2003	9,7
2004	10,5
2005	9,9
2006	8,9
2007	8,3
2008	7,7
2009	9,5
2010	12,6
2011	17,7
2012	24,3

Πηγή: *Eurostat, 31.10.201 3.*

Διάγραμμα 141
Δείκτης Ανεργίας (%)

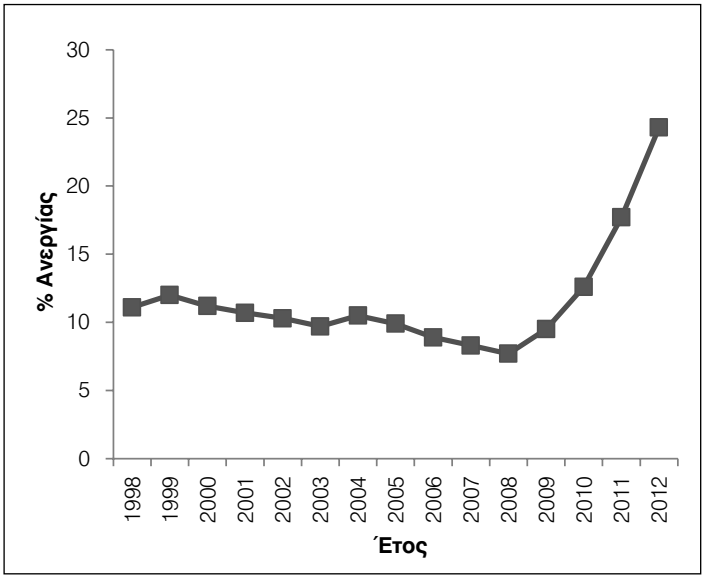

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το 2013 ο δείκτης ανεργίας είναι στα επίπεδα του 27%-28%(εκτιμήσεις ΙΝΕ/ΓΣΕΕ), παρατηρείται ότι η ανεργία τριπλασιάσθηκε περίπου σε σχέση με τα επίπεδα του 2009. Το ανησυχητικό φαινόμενο είναι ότι εκτός από τις εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ και εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών (ILO, IMF κτλ) προβλέπουν ότι η ανεργία αυτή θα παραμείνει σε υψηλά επίπεδα (άνω του 20%) τουλάχιστον μέχρι το 2020. Φαινόμενο το οποίο θα επιβαρύνει σε μεγάλο βαθμό το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της χώρας.

9.6.2. Παροχές-Δείκτης Παροχών

Στον αντίποδα όμως της ραγδαίας αύξησης του ποσοστού ανεργίας υπήρξε και σημαντική μείωση στις συνταξιοδοτικές παροχές (δημοσιονομική πειθαρχία σύμφωνα με τα Μνημόνια 1, 2 και 3). **Ο δείκτης παροχών** (benefit ratio), ο οποίος εκφράζει το επίπεδο των παροχών του συνταξιοδοτικού συστήματος έχει μειωθεί αισθητά το 2013 σε σχέση με τις παροχές του 2009. Από τους Πίνακες 4 και 6 παρατηρείται ότι οι δαπάνες για συντάξεις από τα επίπεδα των 33 δις ευρώ το 2009, μειώθηκε στα επίπεδα του 22,5 δις ευρώ το 2013, μία ποσοστιαία μείωση της τάξης του 32%. Αυτό το **συμπέρασμα** αποτυπώνεται και στην μέση σύνταξη γήρατος η οποία σύμφωνα με το στοιχεία του Νοεμβρίου 2013 του Ενιαίου Συστήματος Ελέγχου & Πληρωμής Συντάξεων «Ήλιος» εκτιμάται στα επίπεδα των 927 ευρώ (ακαθάριστα), όταν στην μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του 2009 η μέση σύνταξη εκτιμήθηκε στα 1.350 ευρώ (ακαθάριστα) περίπου, που αντιστοιχεί σε ποσοστιαία μείωση περίπου της τάξης του 31,5%.

9.6.3. Γήρανση Πληθυσμού

Στον Πίνακα 44 **παρουσιάζεται** η επίδραση της αύξησης του προσδόκιμου ζωής σε μία οικονομική ράντα ισόβιας σύνταξης (δηλ. μίας σειράς περιοδικών χρηματοροών μέχρι το θάνατο του ασφαλισμένου). Δηλαδή, **διερευνάται** η χρηματοοικονομική επίδραση στην αξία μιας μελλοντικής σειράς πληρωμών για μία μονάδα σύνταξης μέχρι την στιγμή που θα αποβιώσει ο ασφαλισμένος. Πιο συγκεκριμένα, για ένα άνδρα ηλικίας 65 ετών το 2010 εκτιμάται ότι το σύστημα συνταξιοδότησης θα του παρέχει σύνταξη κατά μέσο όρο για ακόμα 17 χρόνια ζωής, ενώ μέχρι το 2050 αυτό το χρονικό διάστημα θα γίνει 20 έτη κατά μέσο όρο. Για τις γυναίκες αυτό το χρονικό διάστημα θα αυξηθεί από 20 περίπου έτη σε 24 έτη. Οπότε μια μεταβιβαζόμενη ράντα ζωής (δηλ. μετά το θάνατο του ασφαλισμένου, η σύνταξη λαμβάνεται από τον/την σύζυγο μέχρι που θα αποβιώσει και αυτός) το 2010 είχε συντελεστή 14,8. Αυτό σημαίνει ότι μια ισόβια σύνταξη γήρατος των 10.000 ευρώ ετησίως, θα στοιχίζει 148.000 ευρώ σε παρούσες αξίες με τεχνικό επιτόκιο 2%. Από τον Πίνακα 44 φαίνεται ότι για αυτή την ράντα από το 2010 έως το 2050 η αύξηση του συντελεστή θα είναι κατά μέσο όρο περίπου 14,2%. Δηλαδή, η παροχή των 148.000 ευρώ το 2010 θα είναι της τάξης των 169.000 ευρώ, σε παρούσες αξίες και σε σταθερές τιμές.

Από τα προαναφερόμενα γίνεται αντιληπτό **το μέγεθος της επίδρασης** της γήρανσης του πληθυσμού στην ισορροπία ενός συνταξιοδοτικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, θεωρώντας άλλους παράγοντες σταθερούς (ανεργία, μετανάστευση, παραγωγικότητα, πληθωρισμός, αποδόσεις επενδύσεων, εκτιμήσεις ΑΕΠ). Δηλαδή, μελετώντας την βιωσιμότητα ενός συνταξιοδοτικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης θεωρώντας ότι παράγοντες όπως η ανεργία, η παραγωγικότητα, η μετανάστευση κ.α. παραμένουν μακροχρόνια σταθερές και λαμβάνοντας υπόψη μόνο την δημογραφική μεταβολή του πληθυσμού λόγω της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της ταυτόχρονης μείωσης των γεννήσεων (γήρανση του πληθυσμού) η επιβάρυνση θα ήταν σήμερα ήδη κατά 15%. Σε εκτιμήσεις με διαφορετικά σενάρια εκτίμησης της θνησιμότητας αυτή η επιβάρυνση μπορεί να φτάσει μέχρι και το 27% (2050) σε διάστημα εμπιστοσύνης 95%.

Πίνακας 44: Προσδόκιμο Ζωής και Ράντες Ζωής, για το 2010 και προβολή για το 2050

Προβολή Ηνωμένων Εθνών			OECD Προβολές για το 2050. Εκατοστιμόρια των προβαλόμενων πινάκων θνησιμότητας			
	2010	2050	1ο	25ο	50ο	75ο
Προσδώκιμο Ζωής στα 65 χρόνια						
Άνδρες	16,9	20	23,2	21,6	21	20,4
Γυναίκες	20,5	24	26,9	25,5	24,9	24,3
Μεταβολή από το 2010						
Άνδρες	0	3,1	6,3	4,7	4,1	3,5
Γυναίκες	0	3,5	6,4	5	4,4	3,8
Βέβαια Ράντα Ζωής στα 65						
Άνδρες	13,7	15,7	17,7	16,8	16,4	16
Γυναίκες	16,1	18,3	20	19,2	18,8	18,5
Ζεύγος	14,8	16,9	18,8	17,9	17,5	17,1
Μεταβολή Βεβαίας Ράντας Ζωής στα 65						
Άνδρες	0	14,6	29,4	22,4	19,4	16,6
Γυναίκες	0	13,7	24,4	19,3	17	14,9
Ζεύγος	0	14,2	27	20,9	18,2	15,7

Σημείωση: Όλες οι προβολές βασίζονται στο μέσο όρο των πινάκων θνησιμότητας 34 χωρών του OECD. Οι ράντες ζωής χρησιμοποιούν προεξοφλητικό επιτόκιο 2%.

Πηγή: *United Nations, World Population Prospects - The 2008 Revision.*

9.7. Επιδράσεις των εξελίξεων του πληθυσμού, της απασχόλησης, των αμοιβών, των συντάξεων και των μακρο-οικονομικών μεγεθών στο συνταξιοδοτικό σύστημα στην Ελλάδα

1. Μετά από 4 έτη η ανεργία κινείται το 2013 στο 27%-28% και η οικονομία είναι σε ύφεση με ετήσιο κατά μέσω όρο ρυθμό της τάξης του -5,5%, γεγονός που επιβαρύνει σε πολύ μεγάλο βαθμό τα έσοδα των φορέων κοινωνικής ασφάλισης και τα αποθεματικά τους (Πίνακα 43).

Το ΑΕΠ το 2009 εκτιμήθηκε στα 240 δις Ευρώ και σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του κρατικού προϋπολογισμού του 2013 το ΑΕΠ εκτιμήθηκε στα 183 δις ευρώ, δηλαδή μειωμένο κατά 23,75% σε σχέση με τα επίπεδα του 2009.

Πίνακας 45: ΑΕΠ, Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2013

Έτος	Ποσά σε εκ. Ευρώ
2010	222.151
2011	208.532
2012	194.003
2013	183.049

2. Το μέσο έτος εξόδου στην συνταξιοδότηση μετά τις παρεμβάσεις στο ασφαλιστικό σύστημα για την εφαρμογή των μνημονίων, η μέση ηλικία συνταξιοδότησης έχει αυξηθεί στα 63 έτη (υπάρχει και η δυνατότητα πρόωρης συνταξιοδότησης). Στο παράρτημα επισυνάπτεται πίνακας με προβολές του μέσου έτους συνταξιοδότησης από μελέτες του ΟΟΣΑ (OECD).

3. Οι παροχές (δείκτης παροχών) μετά την εφαρμογή των μνημονίων και την σημαντική περικοπή των συντάξεων υπολογίζεται στα επίπεδα των 930 ευρώ (μεικτά), μειωμένη περίπου κατά 31,5%.

4. Σύμφωνα με το νόμο 3863/2010 όσοι θεμελιώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης μετά την 1/1/2015, η σύνταξη τους θα υπολογίζεται με το νέο καθεστώς της βασικής σύνταξης (που καθορίζεται ανάλογα με τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, π.χ. στα 360 ευρώ και χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό) και της αναλογικής σύνταξης. Ένα σημαντικό σημείο αναφοράς της νέας μεθόδου υπολογισμού είναι ότι η αναλογική σύνταξη θα υπολογίζεται σε συντάξιμο μισθό ο οποίος θα υπολογίζεται από το μέσο όρο των μισθών του ασφαλισμένου σε όλο τον εργασιακό του βίο και όχι μόνο στο μέσο όρο των τελευταίων 2, 3 ή 5 ετών, γεγονός που μειώνει ακόμη περισσότερο το δείκτη των παροχών (benefit ratio) το 2015 και μετά, σε σχέση με τον δείκτη παροχών της μελέτης του 2009.

Λαμβάνοντας υπόψη τις **προαναφερόμενες παραδοχές** στα αναλογιστικές επεξεργασίες (Διάγραμμα 142) αποτυπώνεται η εξέλιξη των αποθεματικών έχοντας ενσωματωθεί οι αλλαγές στα μακροοικονομικά δεδομένα που ισχύουν το 2013. Ενώ στο Διάγραμμα 143 παρουσιάζεται η εξέλιξη των αποθεματικών της αναλογιστικής μελέτης του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ του 2009.

Διάγραμμα 142
Εξέλιξη αποθεματικών μετά τις νέες παραδοχές

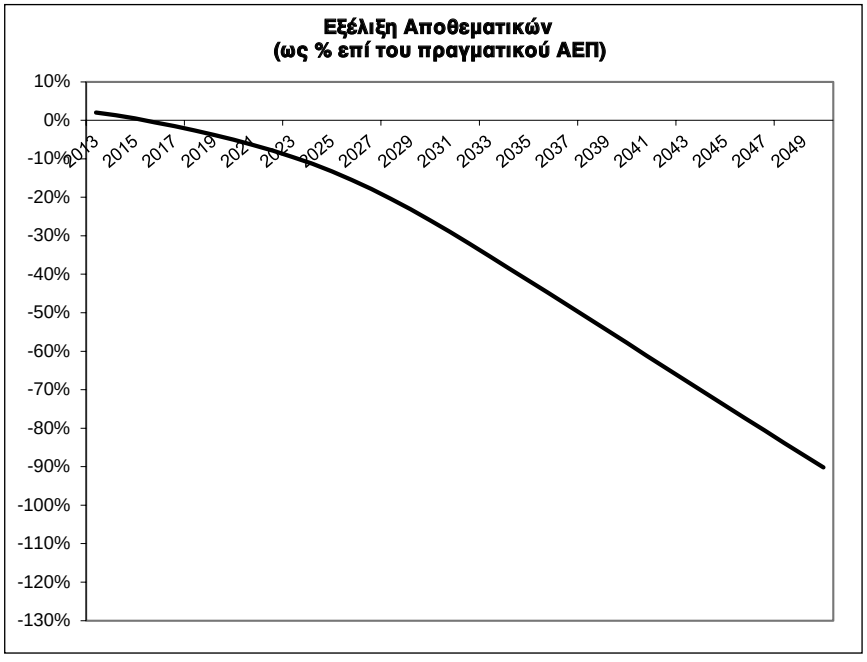

Διάγραμμα 143
Εξέλιξη αποθεματικών αναλογιστικής μελέτης 2009 (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ)

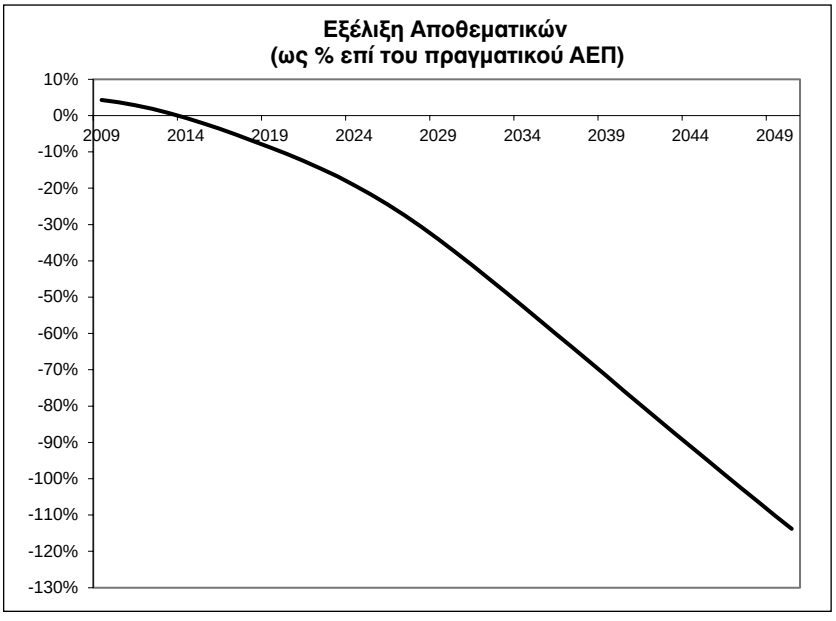

Πίνακας 46: Περιουσία Ταμείων ως ποσοστό του ΑΕΠ και ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ

Έτος	Περιουσία Ταμείων Κύριας Ασφάλισης ως % επί του ΑΕΠ	Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής ΑΕΠ
2013	2,00%	
2014	1,32%	1,32%
2015	0,49%	0,49%
2016	-0,52%	-0,52%
2017	-1,53%	-1,01%
2018	-2,64%	-1,11%
2019	-3,82%	-1,18%
2020	-5,06%	-1,24%
2021	-6,41%	-1,35%
2022	-7,89%	-1,47%
2023	-9,51%	-1,62%
2024	-11,30%	-1,79%
2025	-13,28%	-1,98%
2026	-15,45%	-2,17%
2027	-17,82%	-2,37%
2028	-20,38%	-2,55%
2029	-23,10%	-2,72%
2030	-25,99%	-2,89%
2031	-29,00%	-3,01%
2032	-32,09%	-3,09%
2033	-35,24%	-3,15%
2034	-38,42%	-3,18%
2035	-41,62%	-3,20%
2036	-44,84%	-3,22%
2037	-48,04%	-3,21%
2038	-51,28%	-3,24%
2039	-54,55%	-3,26%
2040	-57,84%	-3,29%
2041	-61,13%	-3,29%
2042	-64,40%	-3,27%
2043	-67,65%	-3,25%
2044	-70,88%	-3,23%
2045	-74,12%	-3,24%
2046	-77,36%	-3,24%
2047	-80,60%	-3,23%
2048	-83,82%	-3,22%
2049	-87,02%	-3,20%
2050	-90,17%	-3,15%

9.8. Επίλογος

Από την αναλογιστική μελέτη των επιδράσεων του προσδόκιμου ζωής, της γήρανσης του πληθυσμού, της ανεργίας, της μείωσης των μισθών, την αβεβαιότητα και τους χρηματο-οικονομικούς κινδύνους, την αναιμική ανάκαμψη και τα μέτρα περικοπής των συνταξιοδοτικών παροχών προκύπτει:

- Η οριακή ισορροπία εισροών-εκροών κατά το 2014-2015 ανατρέπεται από το τέλος του 2015 και μετά επιφέροντας ανατροπή στην οριακή ισορροπία του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος (ΣΚΑ) της χώρας.
- Η δημογραφική μεταβολή του πληθυσμού λόγω της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της ταυτόχρονης μείωσης των γεννήσεων (γήρανση του πληθυσμού) συμβάλλει σήμερα στην αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών κατά 15%. Με διαφορετικά σενάρια εκτίμησης της θνησιμότητας αυτή η επιβάρυνση προσεγγίζει το 27% (2050) σε διάστημα εμπιστοσύνης 95%.
- Οι περικοπές των συντάξεων και η αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης εάν δεν συνοδεύονταν από τις συνθήκες και της εκρηκτικής αύξησης της ανεργίας, τότε το οριακό έτος στην εξέλιξη των αποθεματικών θα ήταν περίπου το 2025. Η παρατεταμένη και βαθιά ύφεση καθώς και η ανεργία μετατόπισε το οριακό έτος δέκα χρόνια νωρίτερα (2015).
- Οι δυσμενείς εξελίξεις στην βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα αναδεικνύει την αναγκαιότητα νέου πλαισίου χρηματοδότησης του συνταξιοδοτικού συστήματος με την ανεύρεση νέων πόρων εκτός του Κρατικού Προϋπολογισμού (αύξηση αντικειμενικών αξιών δημόσιας περιουσίας, τυχερά παιχνίδια, κερδοφορία Τραπεζών και δημόσιων επιχειρήσεων, κρατικές προμήθειες, φορολογία στις εταιρείες έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων, δημόσια έργα, καζίνο, κλπ. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2010) με στόχο την μακροχρόνια οικονομική βιωσιμότητα και κοινωνική αποτελεσματικότητα του ΣΚΑ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα Μέρους 5

Διαγράμματα κατηγοριών επιδοτούμενων ανέργων

Διάγραμμα 1

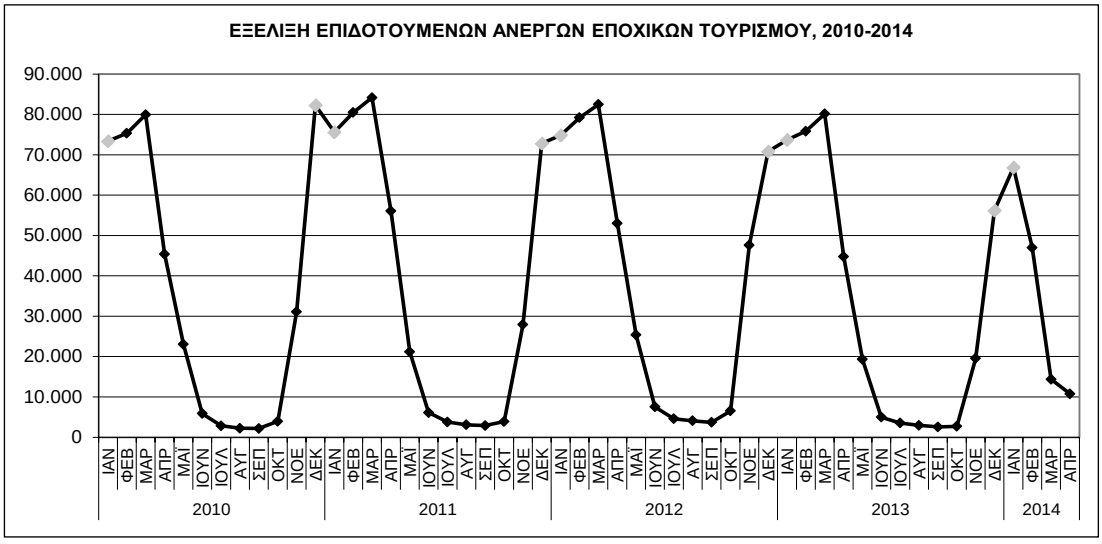

Εποχικοί Τουρισμού: Περιλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή οι εποχικοί από ξενοδοχειακές, τουριστικές, επισιτιστικές επιχειρήσεις συνεχούς ή εποχικής λειτουργίας. Οι συγκεκριμένοι άνεργοι μπορούν να απασχολούνται σε μία ή περισσότερες συνεχείς σεζόν.

Διάγραμμα 2

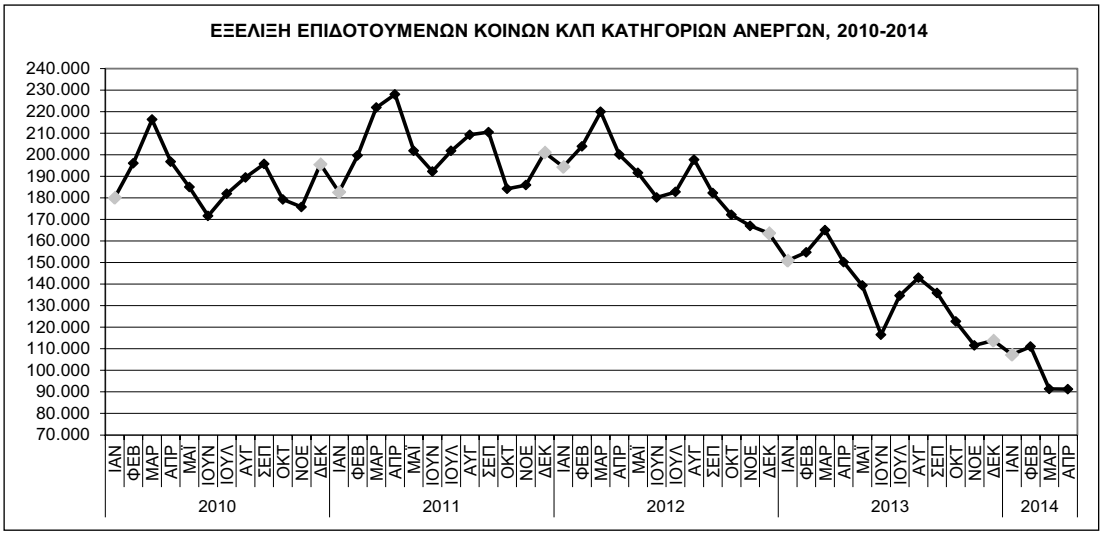

Κοινοί κλπ κατηγορίες: Περιλαμβάνονται οι άνεργοι όλων των κατηγοριών εκτός των Εποχικών τουρισμού.

Διάγραμμα 3

Κοινοί: Περιλαμβάνονται οι άνεργοι που προέρχονται απ' όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, πλην αυτών που εντάσσονται στις λοιπές κατηγορίες, και των οποίων η σχέση εργασίας ήταν αορίστου χρόνου. Ακόμα περιλαμβάνει τους ανέργους που απασχολήθηκαν στους αναφερόμενους τομείς με σύμβαση ορισμένου χρόνου και δεν εντάσσονται σε μία από τις λοιπές κατηγορίες.

Διάγραμμα 4

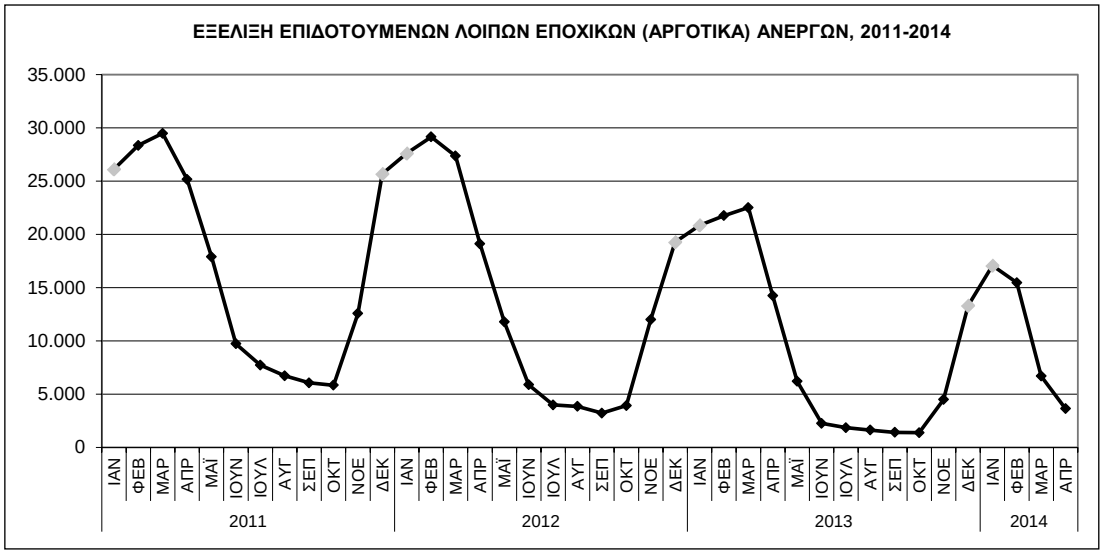

Εποχικοί λοιποί (Αγροτικά): Περιλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή οι εποχικοί μιας ή περισσότερων σεζόν που απολύθηκαν από επιχειρήσεις μεταποίησης/διαλογής αγροτικών προϊόντων.

Διάγραμμα 5

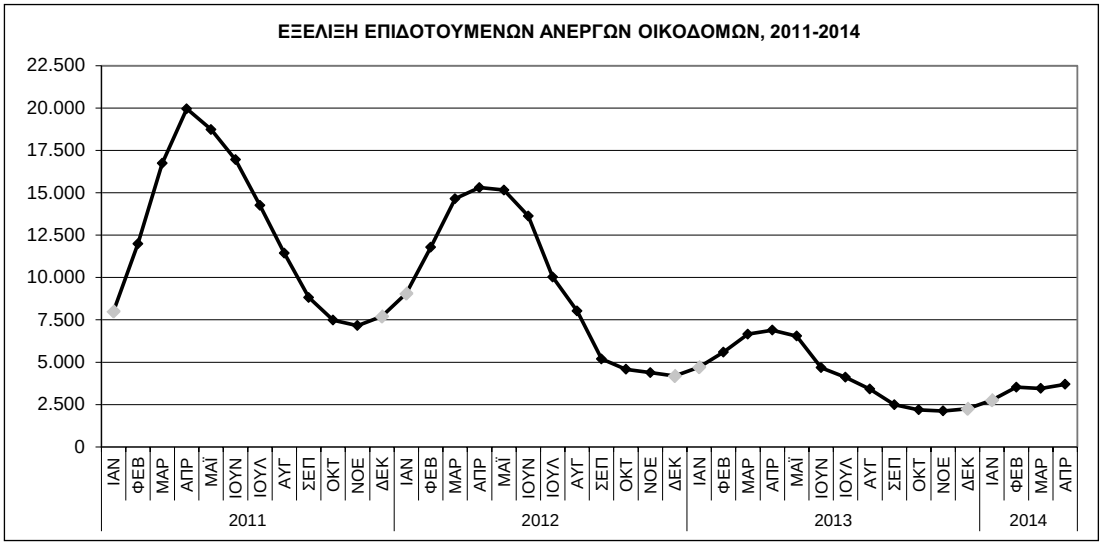

Οικοδόμοι: Όσοι απασχολούνται στον κατασκευαστικό κλάδο και ασφαλίζονται στον κλάδο εργατοτεχνιτών - οικοδόμων του ΙΚΑ - ΕΤΑΜ.

Διάγραμμα 6

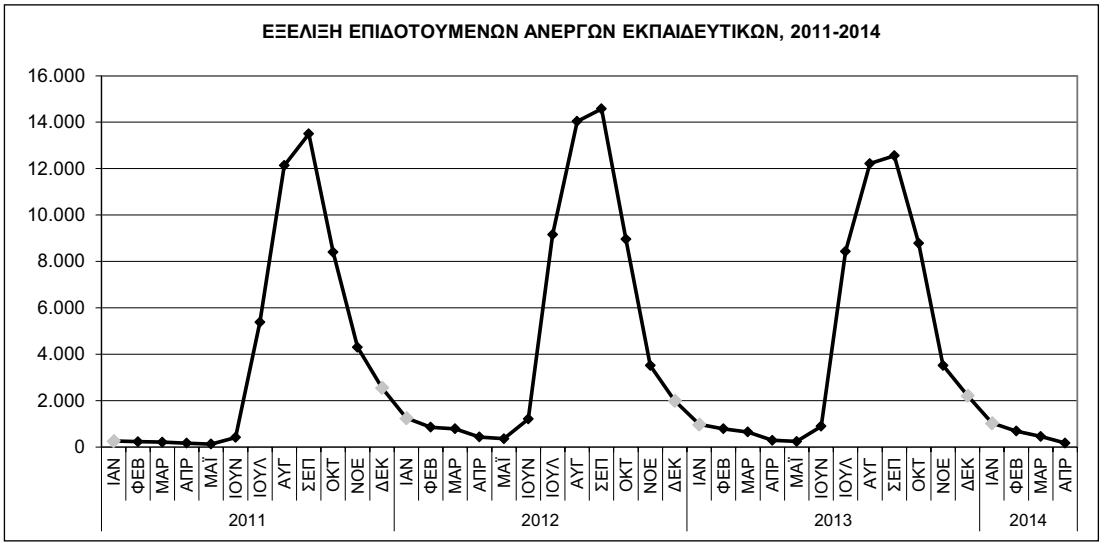

Εκπαιδευτικοί: Περιλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή οι ωρομίσθιοι και οι αναπληρωτές εκπαιδευτικοί.

Διάγραμμα 7

Λοιποί: Περιλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή οι απολυθέντες λόγω επίσχεσης, λόγω απόλυσης από μεταφερόμενες ή συγχωνευόμενες επιχειρήσεις, λόγω διακοπής λειτουργίας επιχείρησης.

Παράρτημα Μέρους 6

Διάγραμμα 1
Εξέλιξη επιπέδου ανεργίας στις χώρες ΕΕ 2007-14

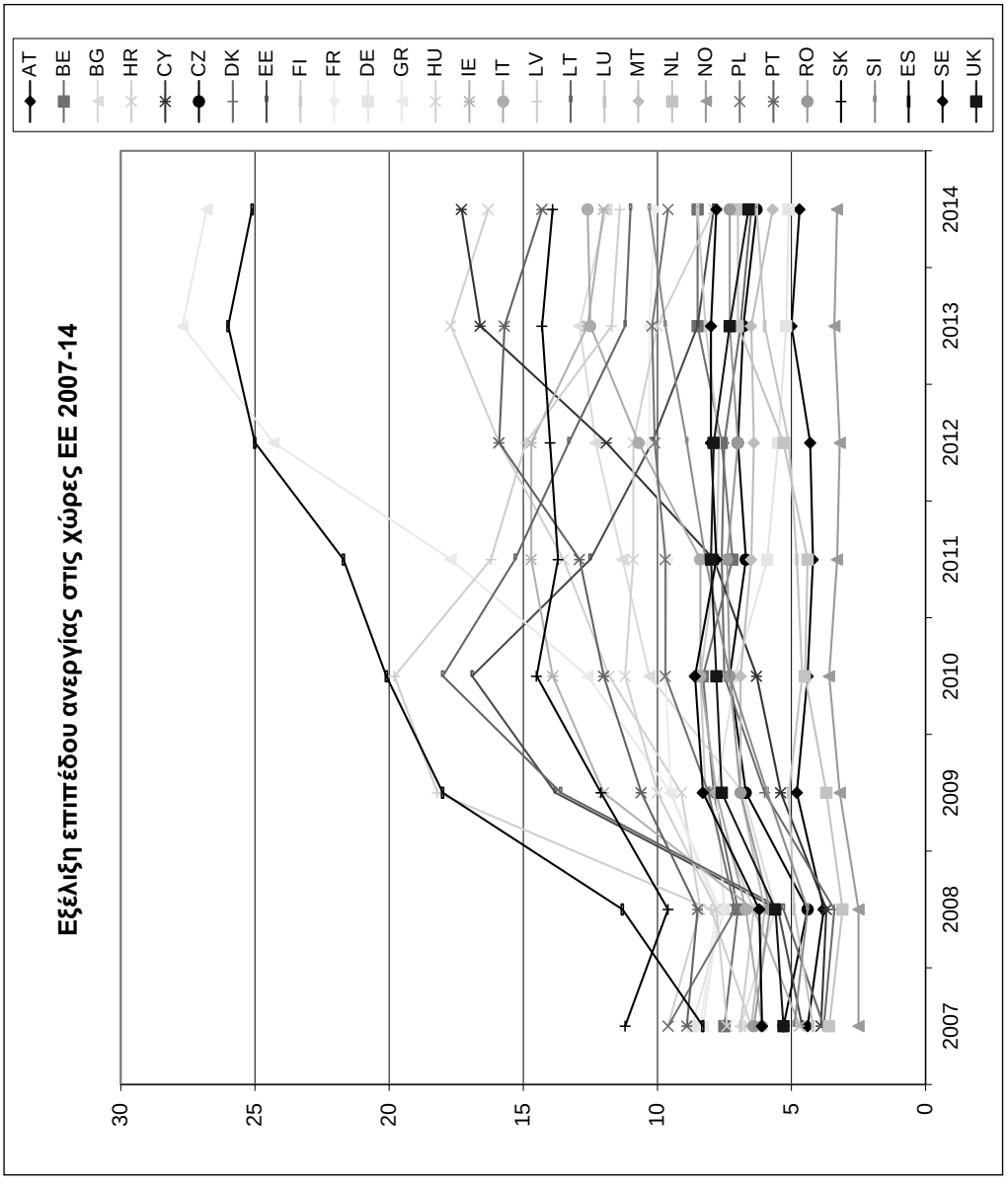

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 2
Επίπεδο απασχόλησης νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε.

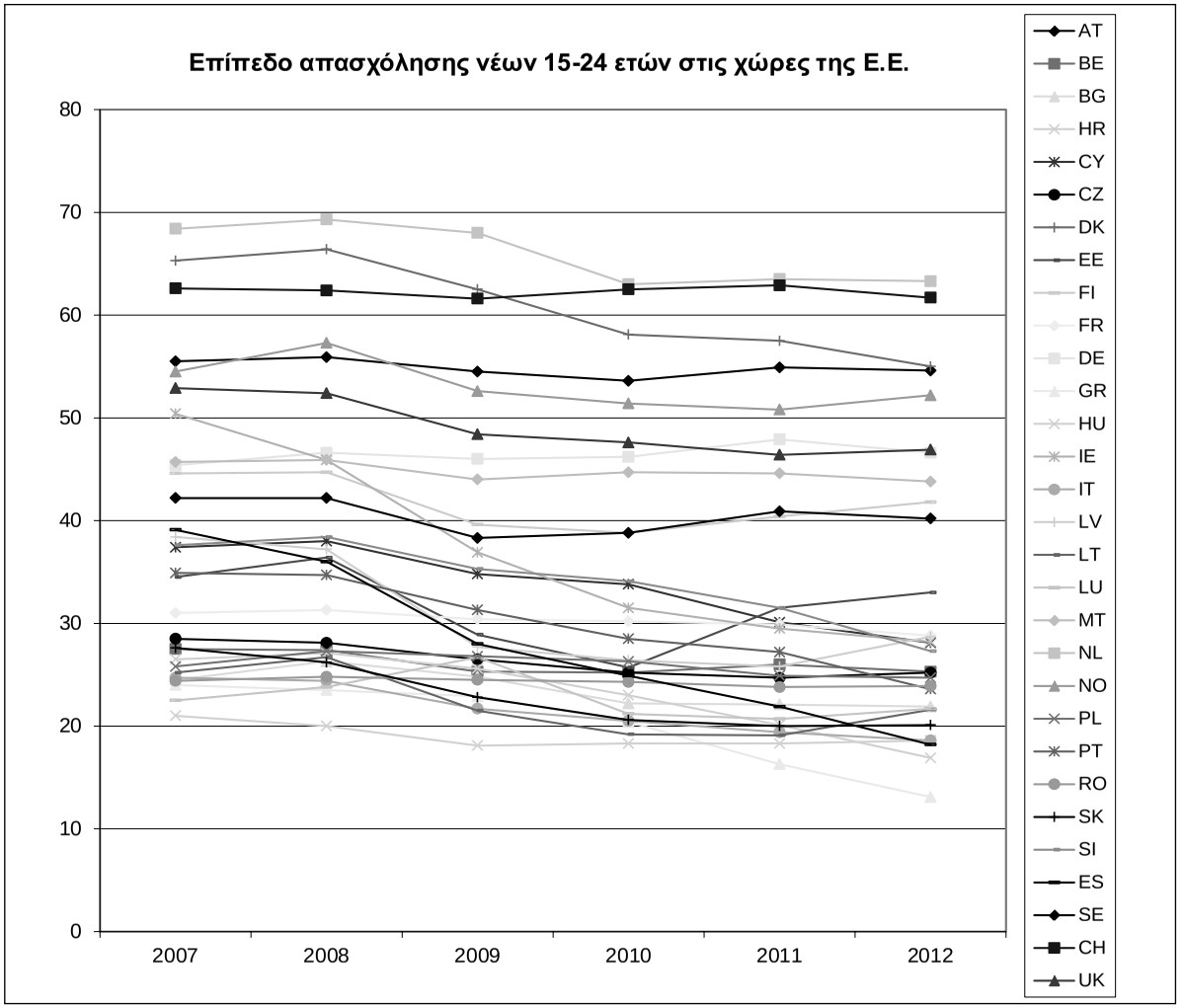

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 3
Επίπεδο απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε

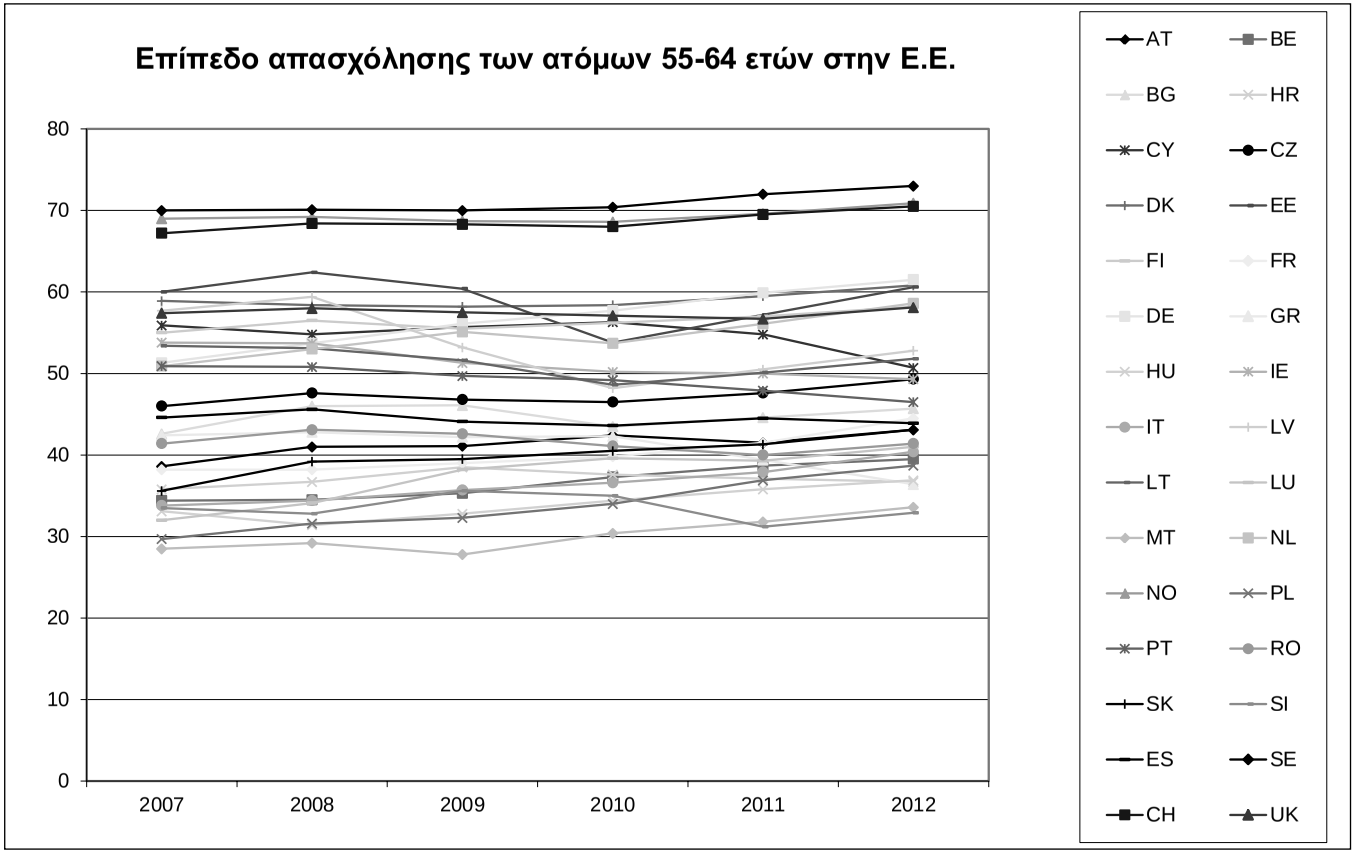

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 4
Επίπεδο ανεργίας νέων 15-24 ετών στις χώρες της Ε.Ε.

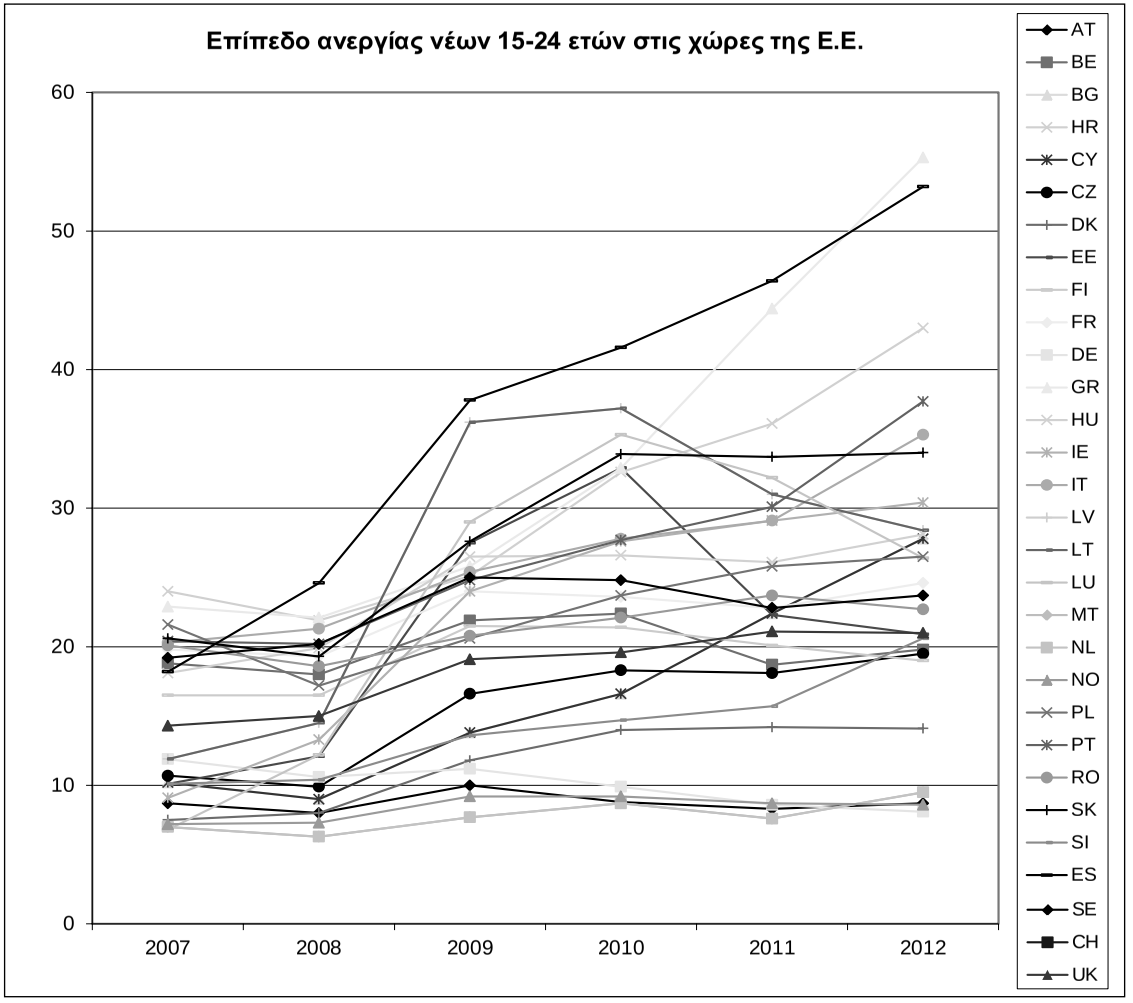

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 5
Επίπεδο ανεργίας των ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε.

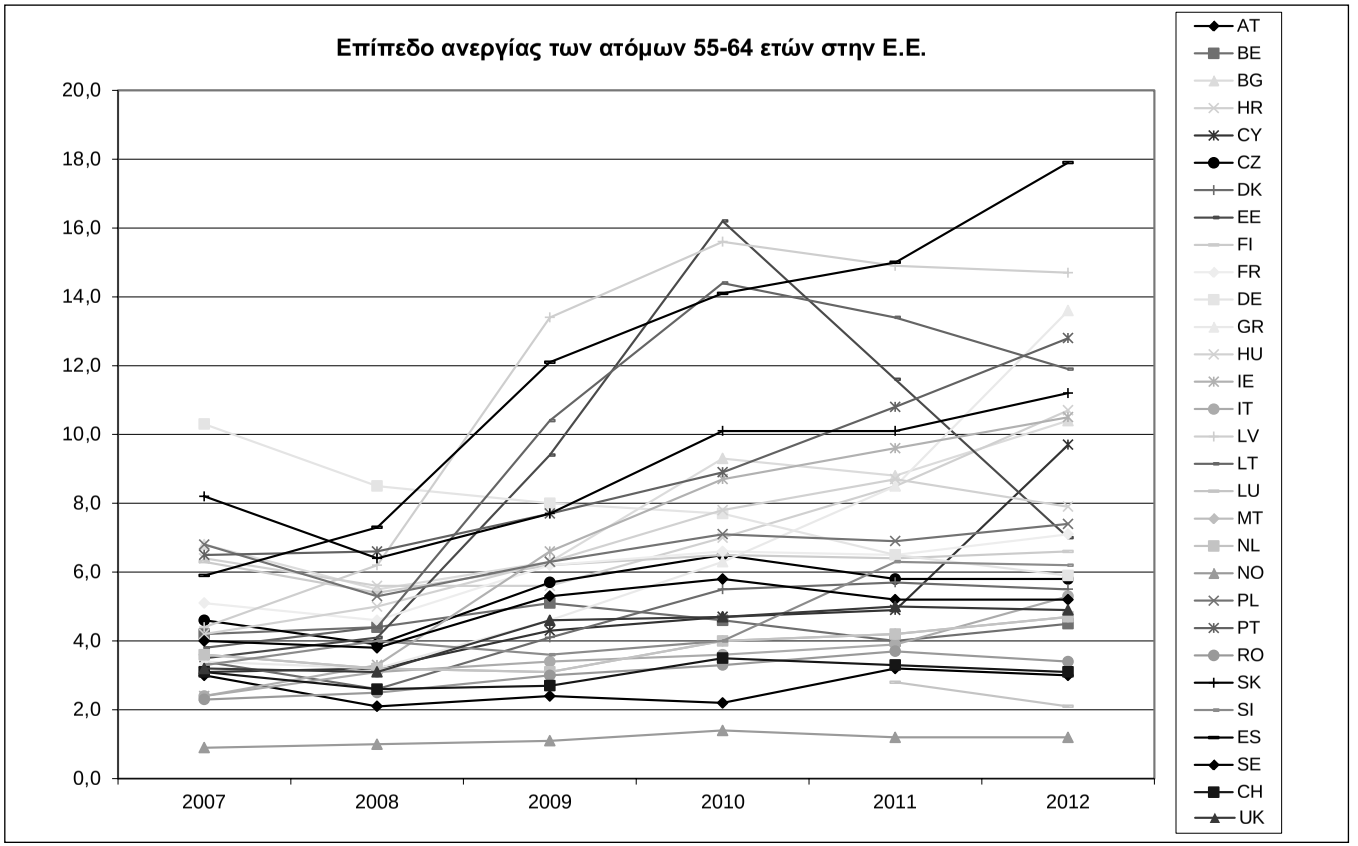

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 6
Επίπεδο μακροχρόνιας ανεργίας νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε.

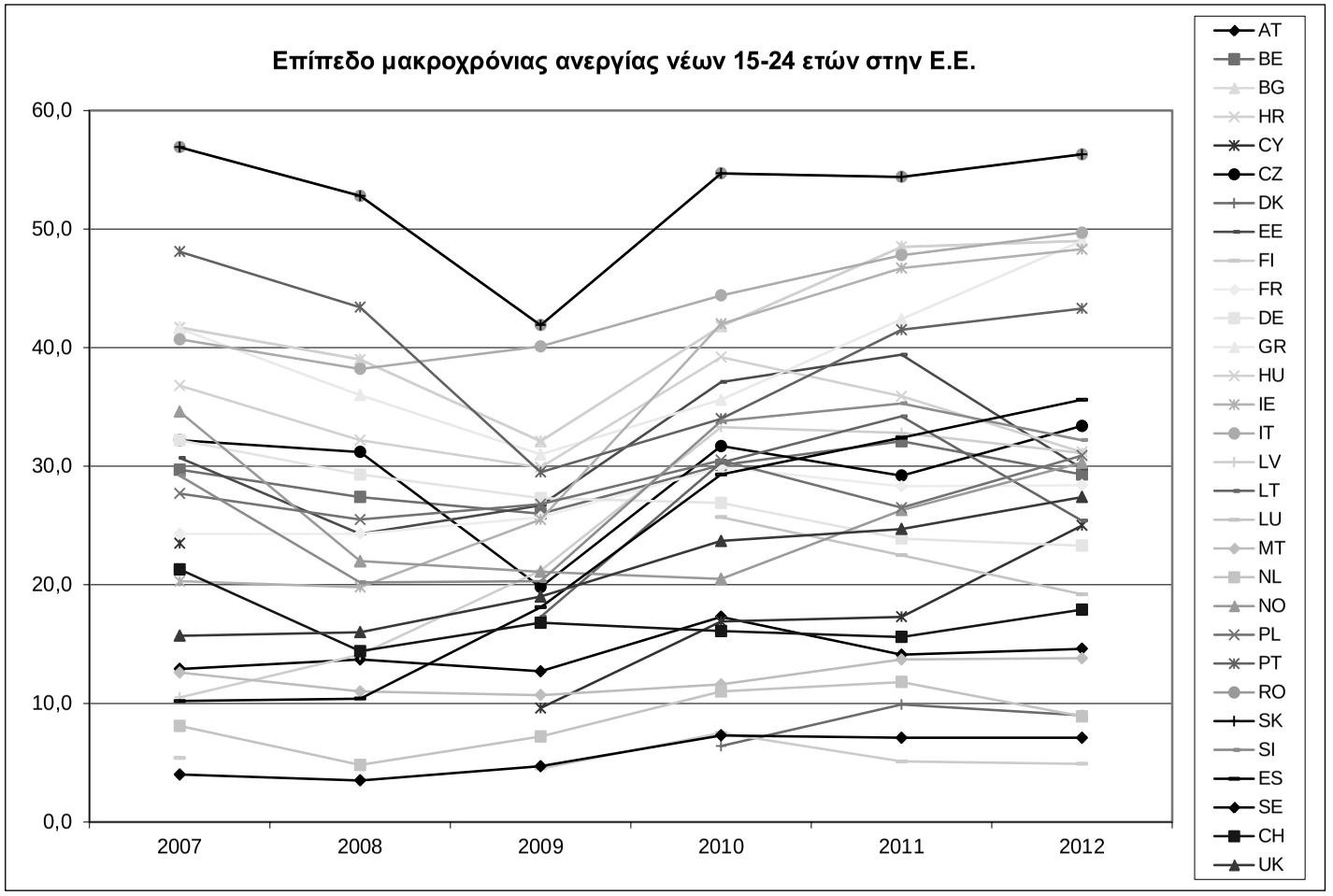

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 7
Επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας ατόμων 55-64 ετών στην Ε.Ε.

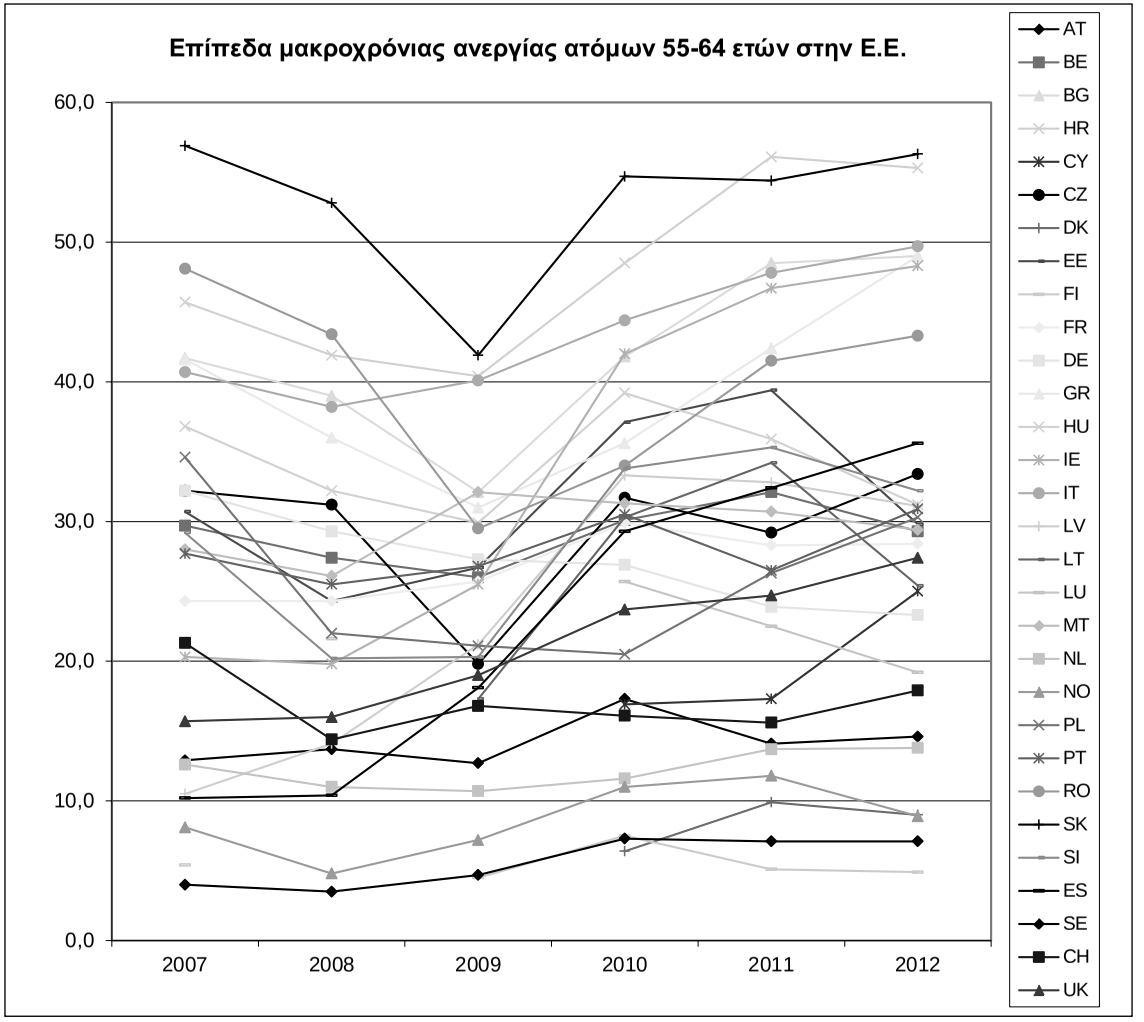

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 8
Επίπεδο μη-εθελλοντικής μερικής απασχόλησης των νέων 15-24 ετών στην Ε.Ε.

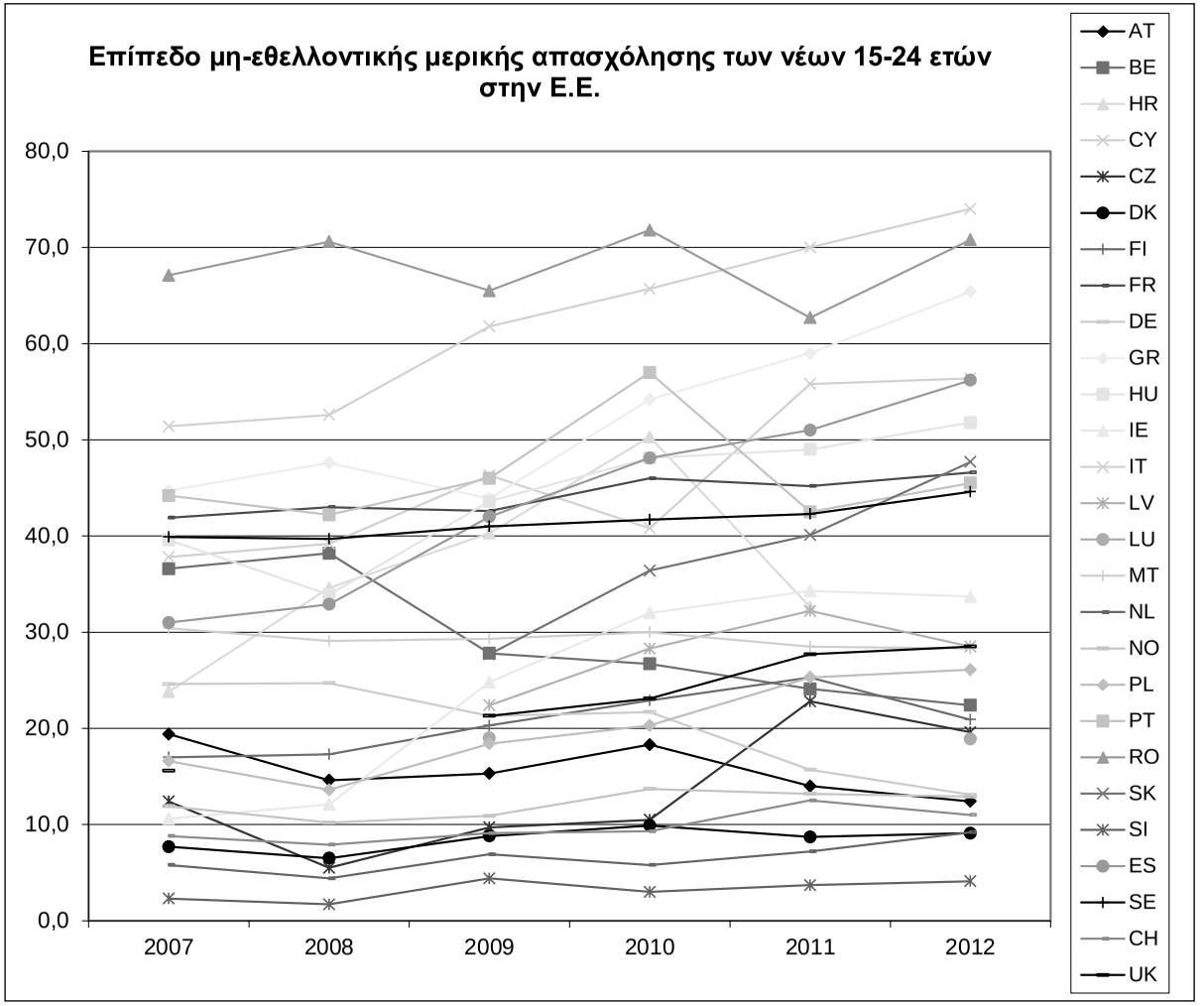

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 9
Επίπεδο μη -εθελλοντικής μερικής απασχόλησης των ατόμων 55-64 ετών στην ΕΕ

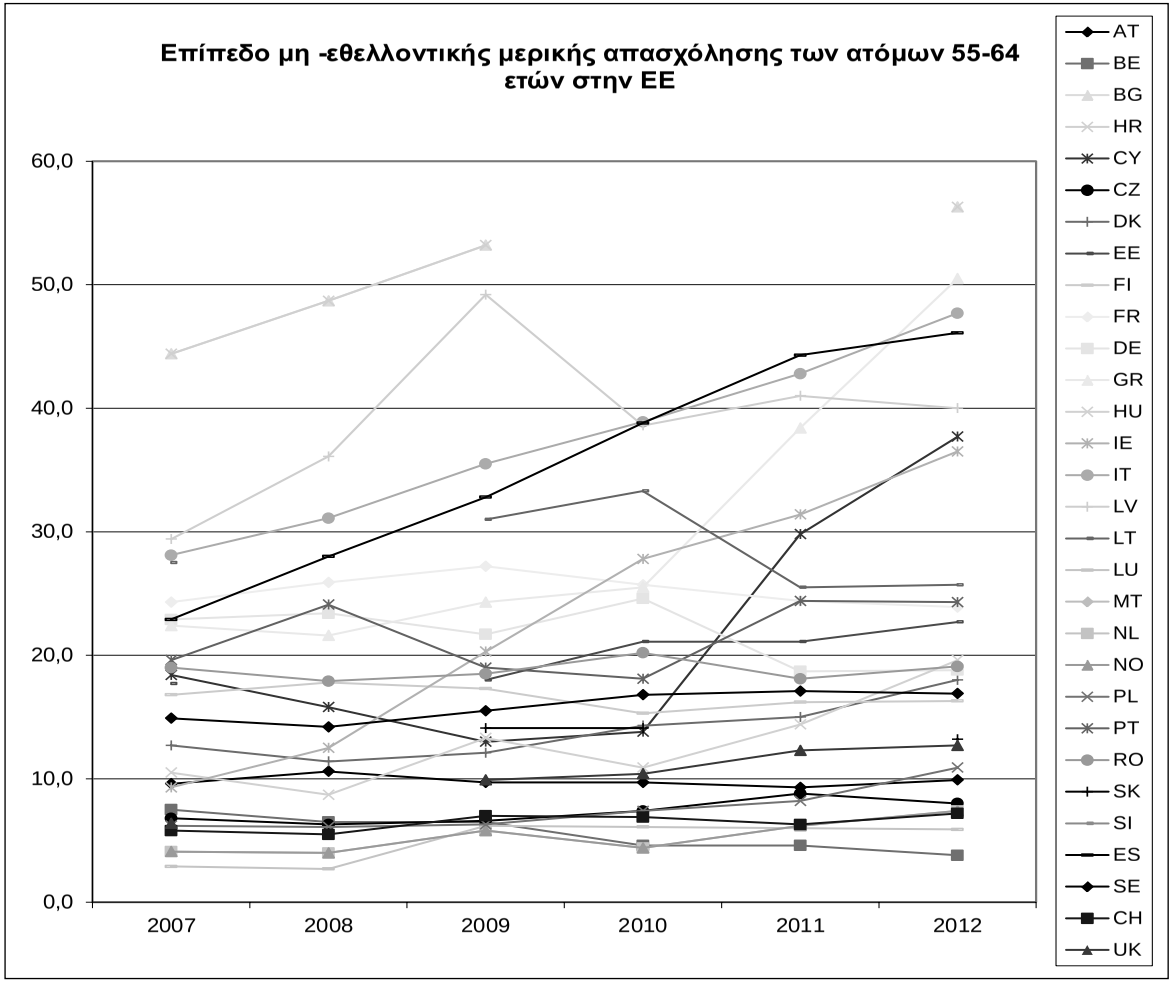

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 10
Συνολικές δαπάνες για πολιτικές απασχόλησης στις χώρες της ΕΕ 2007-11

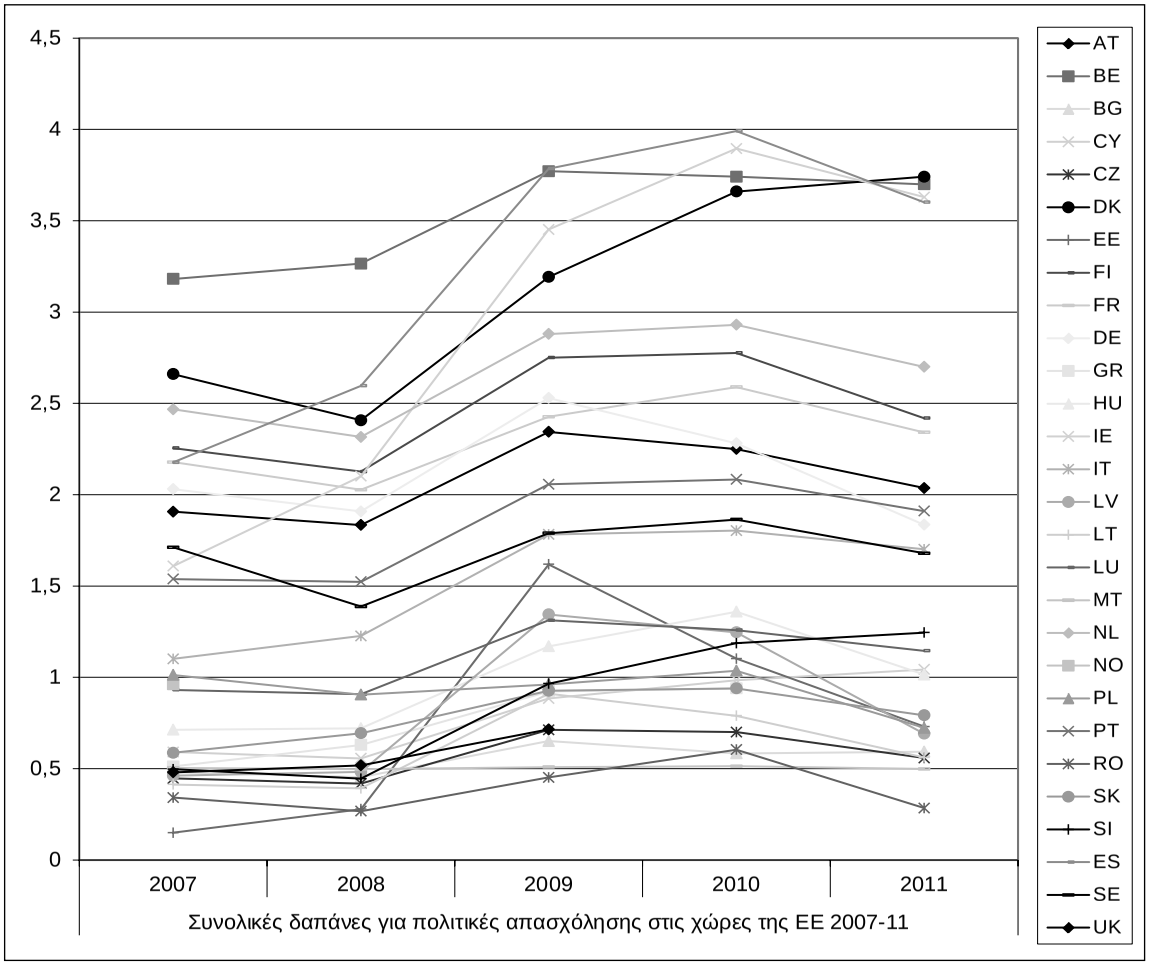

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 11
Δαπάνες για τη διατήρηση του εισοδήματος των ανέργων στις χώρες της Ε.Ε. 2007-11

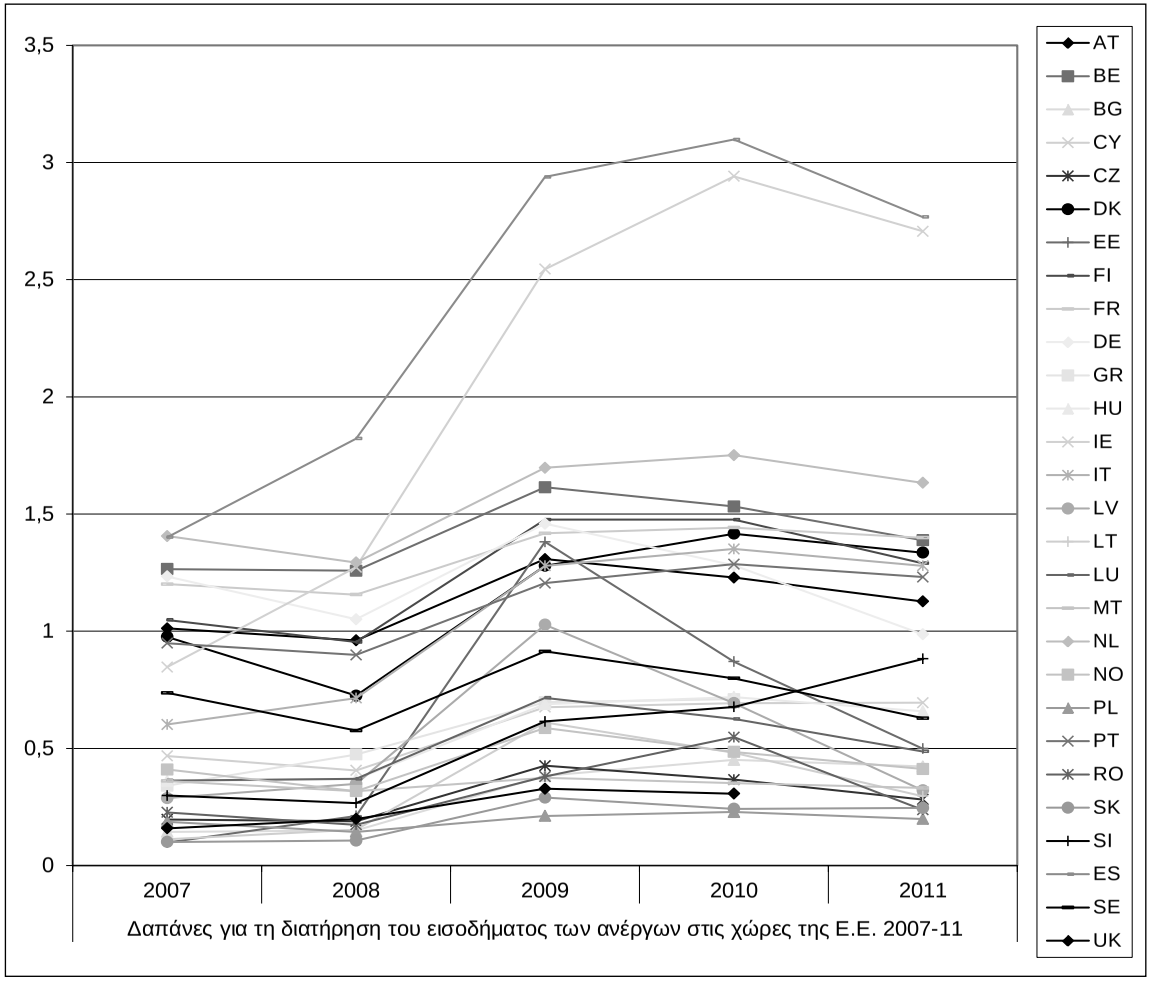

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 12
Δαπάνες κατάρτισης στις χώρες της ΕΕ 2008-11

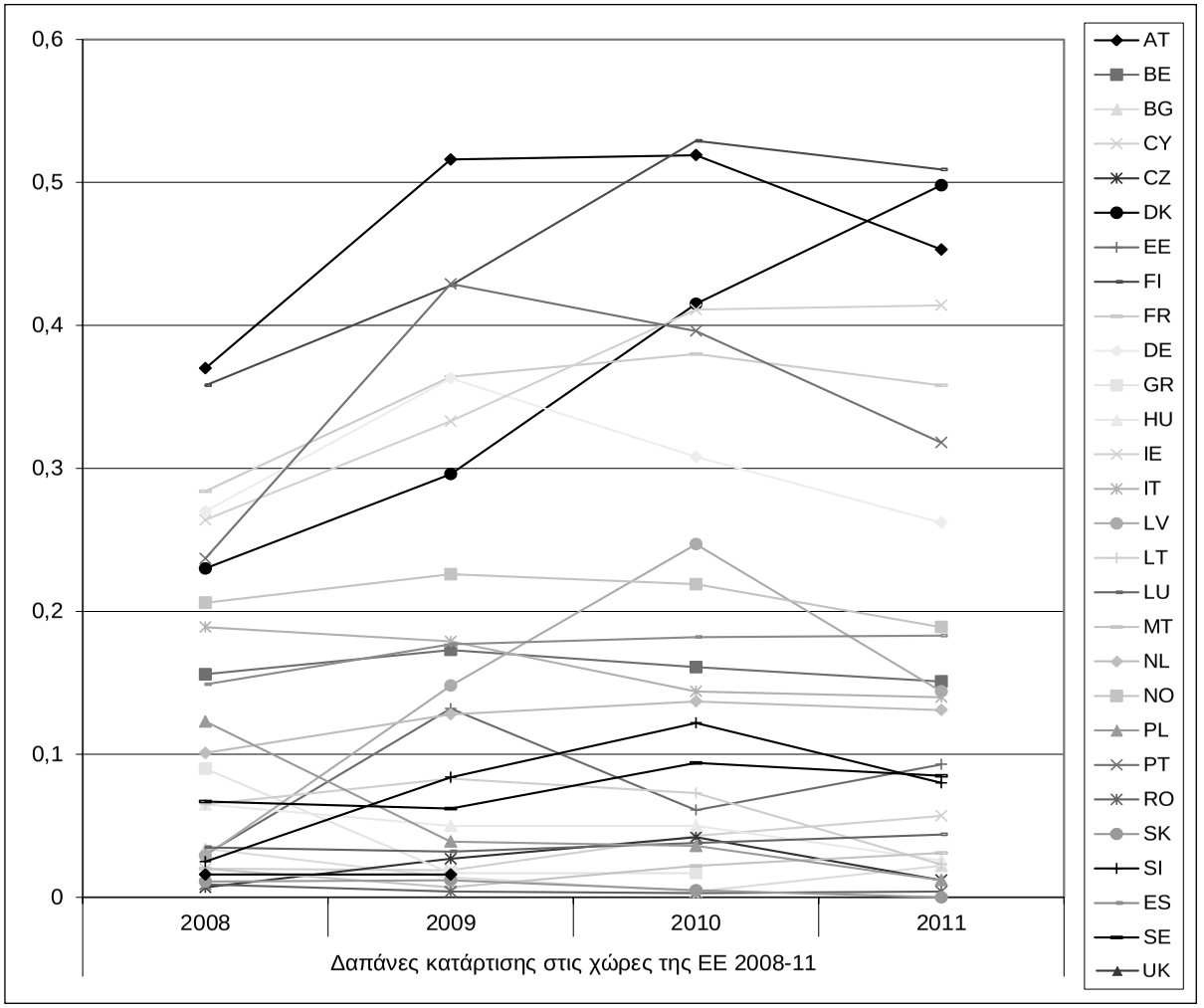

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 13
Δαπάνες για υπηρεσίες απασχόλησης στις χώρες της Ε.Ε. 2008-2011

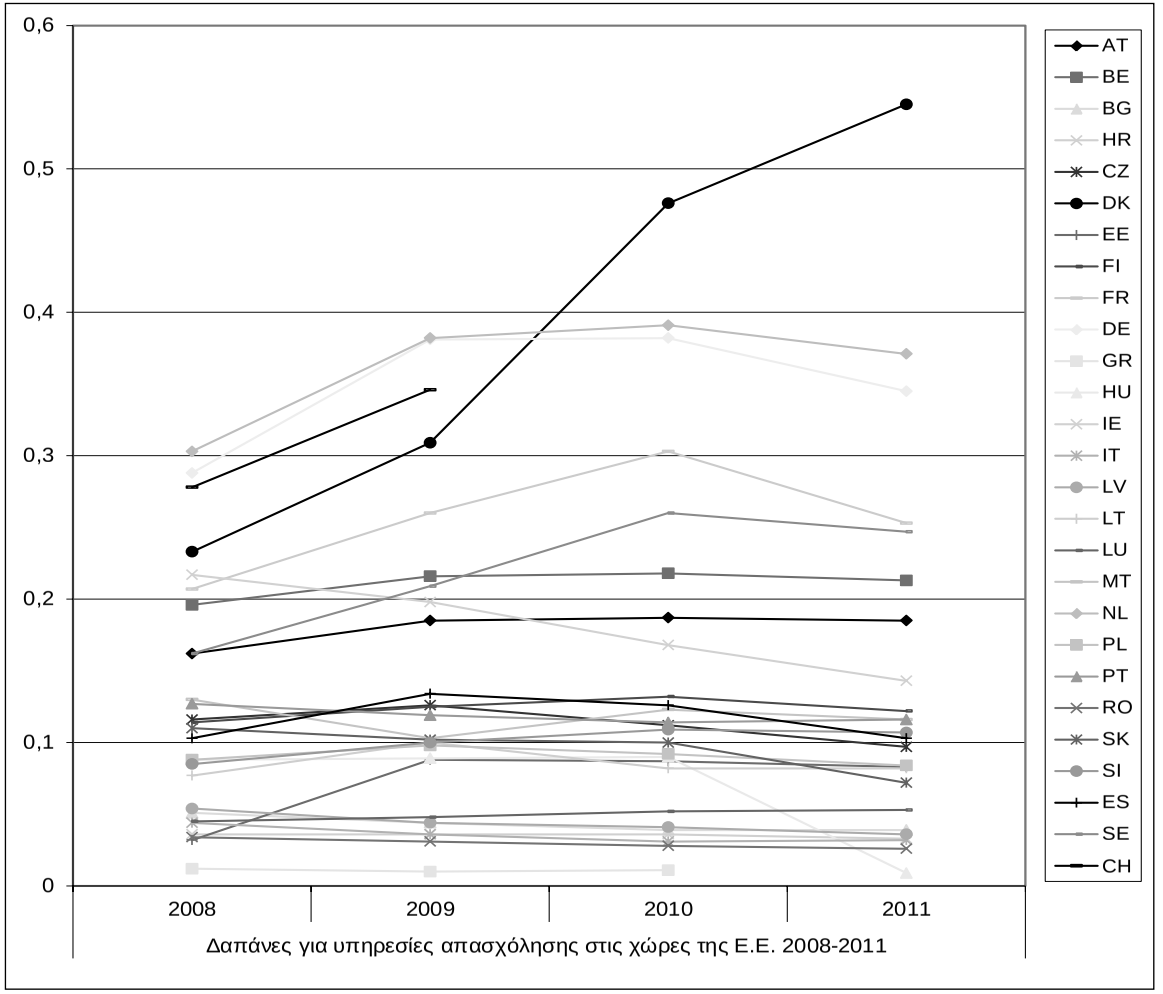

Πηγή: *Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.*

Διάγραμμα 1
Προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση και η μεταβολή του από το 1983

Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators - © OECD 2011

Version 1 - Last updated: 04-Apr-2011

HE1.1. Life expectancy has increased remarkably in OECD countries

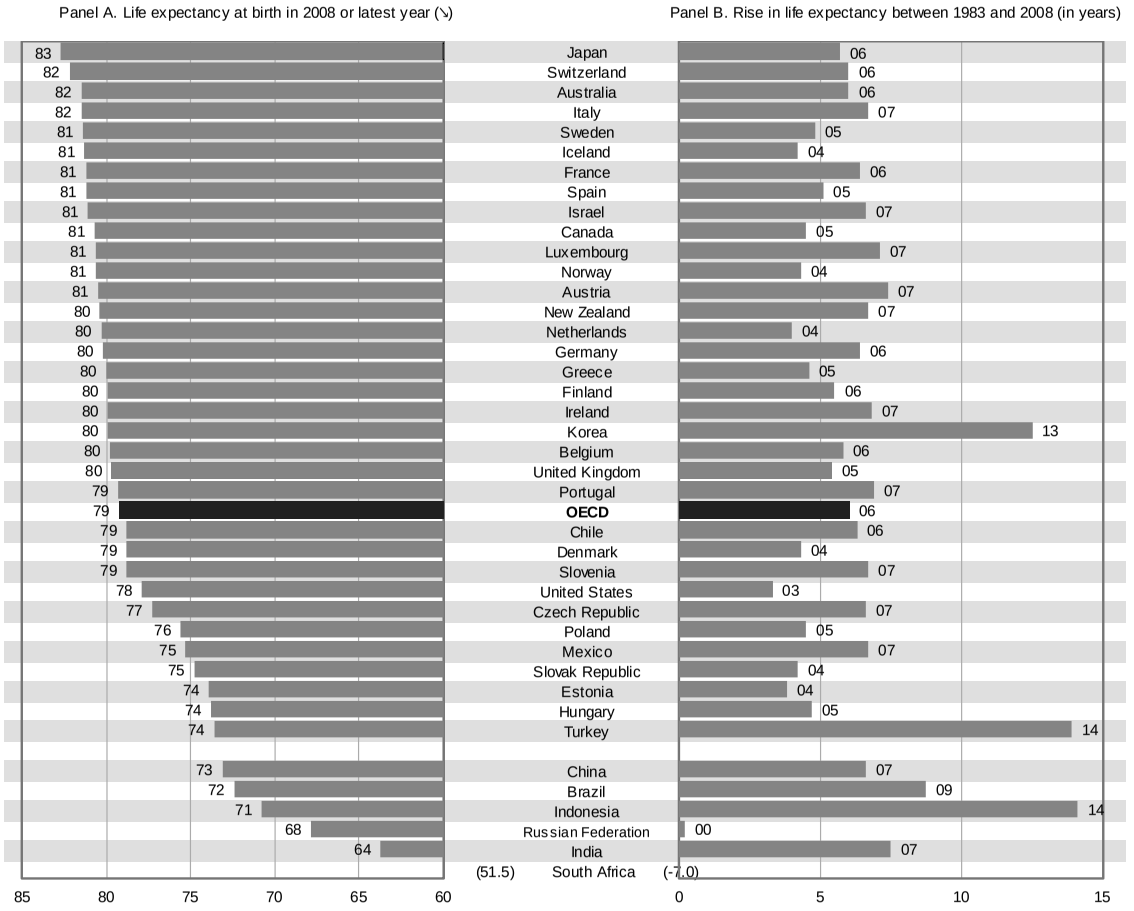

Διάγραμμα 2
Κανονική & Πραγματική ηλικία συνταξιοδότησης

Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries - © OECD 2011
Part I Figure 2.3. Average effective age of labour-market exit and normal pensionable age
Version 1 - Last updated: 28-Jan-2011

Figure 2.3. Average effective age of labour-market exit and normal pensionable age

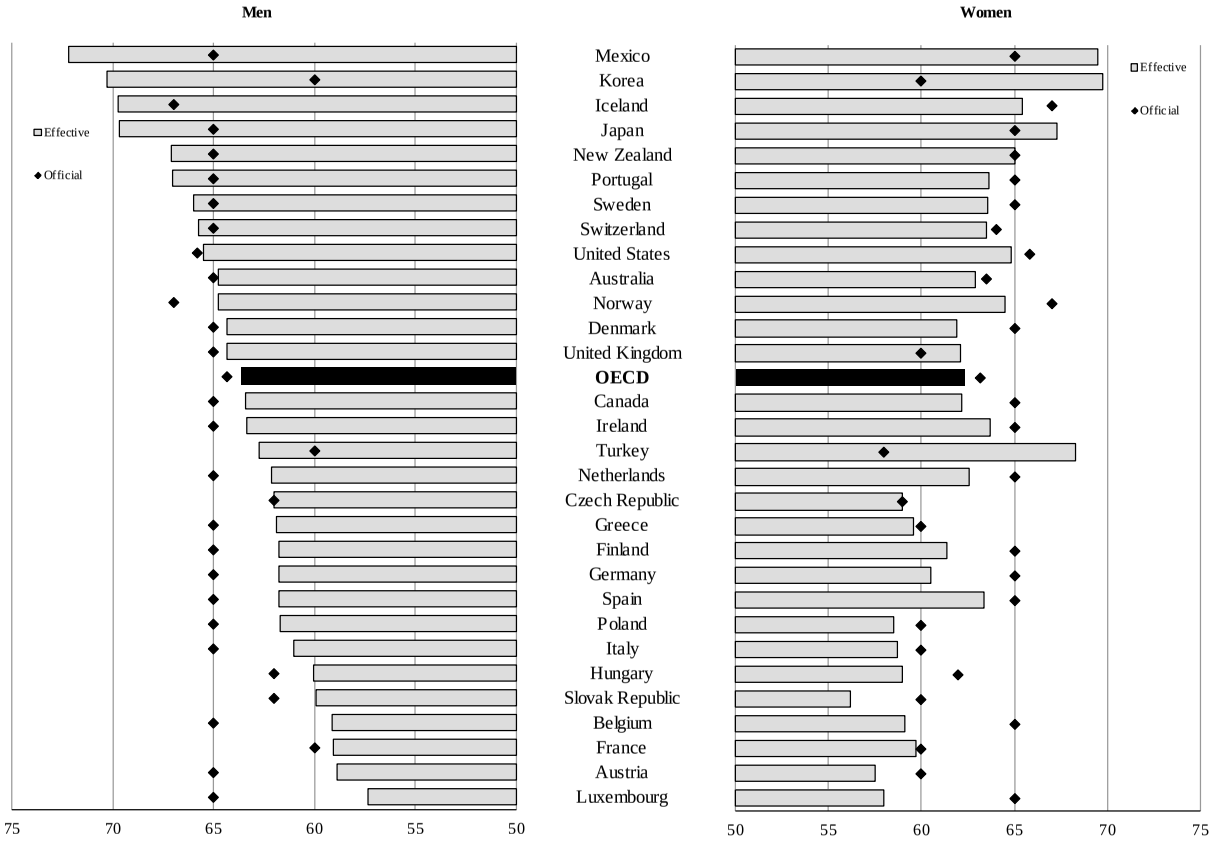

Note: Effective retirement age shown is for five year period 2004-09; Pensionable age is shown for 2010.
Source: OECD, updated from OECD (2006).

Πίνακας 1: Άνδρες, Προβολές πραγματικής μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης

Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries - © OECD 2011
Panorama des pensions 2011: Les systèmes de retraites dans les pays de l'OCDE et du G20 - © OCDE 2011
Part I Table 1. Men's pensionable age in OECD countries, 1949-2050
Partie I Tableau 1. Âge de la retraite pour les hommes dans les pays de l'OCDE, 1949-2050
Version 1 - Last updated: 28-Jan-2011

Table 1.1. Men's pensionable age in OECD countries, 1949-2050

Tableau 1.1. Âge de la retraite pour les hommes dans les pays de l'OCDE, 1949-2050

	1949	1958	1971	1983	1989	1993	1999	2002	2010	2020	2030	2040	2050	
Australia	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	66,0	67,0	67,0	Australie
Austria	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Autriche
Belgium	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Belgique
Canada	70,0	69,0	68,0	67,0	66,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Canada
Czech Republic		60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,5	61,0	62,2	63,5	65,0	65,0	Rép. tchèque
Denmark	65,0	65,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	65,0	65,0	67,0	67,0	67,0	Danemark
Finland		65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Finlande
France		65,0	65,0	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,5	61,0	61,0	61,0	61,0	France
Germany	63,0	63,0	63,0	63,0	63,0	63,0	63,0	63,5	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Allemagne
Greece	55,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Grèce
Hungary	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	64,5	65,0	65,0	65,0	Hongrie
Iceland		67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	Islande
Ireland	70,0	70,0	70,0	70,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Irlande
Italy	60,0	60,0	60,0	55,0	55,0	55,0	55,0	57,0	59,0	61,0	65,0	65,0	65,0	Italie
Japan		60,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Japon
Korea						60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	62,0	64,0	65,0	Corée
Luxembourg	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Luxembourg
Mexico		65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Mexique
Netherlands	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Pays-Bas
New Zealand	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	61,1	64,1	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Nlle-Zélande
Norway	70,0	70,0	70,0	70,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	Norvège
Poland	60,0	60,0	60,0	60,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Pologne
Portugal	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Portugal
Slovak Republic		60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	62,0	62,0	62,0	62,0	62,0	Rép. slovaque
Spain	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Espagne
Sweden	67,0	67,0	67,0	67,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Suède
Switzerland		65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Suisse
Turkey			60,0	45,0	45,0	45,0	45,0	44,0	44,9	48,6	53,1	57,7	62,3	Turquie
United Kingdom	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	66,0	67,0	68,0	Royaume-Uni
United States	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	66,0	66,0	67,0	67,0	67,0	Etats-Unis
OECD	64,3	63,9	63,9	63,2	62,8	62,5	62,6	62,7	63,0	63,5	64,1	64,4	64,6	OCDE

Note: Germany refers to West Germany for the period 1949-2002. Czechoslovakian data are used for the Czech and Slovak Republics where appropriate. Where there is more than one value per calendar year, these have been averaged. The recent amendment, in the United Kingdom, to the rate of increase in pension age is not reflected in the table.
Source: National officials, OECD calculations and Turner (2007).
Note: Pour l'Allemagne, les données de la période 1949-2002 concernent l'Allemagne de l'Ouest. Selon le cas, les données relevées pour la Tchécoslovaquie sont utilisées pour la République tchèque ou la République slovaque. Lorsqu'on dispose de plusieurs valeurs par année civile, on utilise la moyenne de ces données. Au Royaume-Uni, le récent amendement au taux d'augmentation de l'âge de la retraite n'est pas pris en compte dans ce tableau.
Source: Responsables des pays concernés, calculs de l'OCDE et Turner (2007).

Πίνακας 2: Γυναίκες, Προβολές πραγματικής μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης

Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries - © OECD 2011
Panorama des pensions 2011: Les systèmes de retraites dans les pays de l'OCDE et du G20 - © OCDE 2011
Part I Table 2. Women's pensionable age in OECD countries, 1949-2050
Partie I Tableau 1.2. Âge de la retraite pour les femmes dans les pays de l'OCDE, 1949-2050
Version 1 - Last updated: 28-Jan-2011

Table 1.2. Women's pensionable age in OECD countries, 1949-2050

Tableau 1.2. Âge de la retraite pour les femmes dans les pays de l'OCDE, 1949-2050

	1949	1958	1971	1983	1989	1993	1999	2002	2010	2020	2030	2040	2050	
Australia	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	61,0	62,0	64,0	66,0	67,0	67,0	Australie
Austria	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	63,0	65,0	65,0	Autriche
Belgium	55,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Belgique
Canada	70,0	69,0	68,0	67,0	66,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Canada
Czech Republic		60,0	55,0	57,0	57,0	57,0	57,0	58,0	58,7	60,7	63,3	65,0	65,0	Rép. tchèque
Denmark	65,0	60,0	62,0	62,0	62,0	67,0	67,0	67,0	65,0	65,0	67,0	67,0	67,0	Danemark
Finland		65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Finlande
France		65,0	65,0	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,5	61,0	61,0	61,0	61,0	France
Germany	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,5	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Allemagne
Greece	55,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Grèce
Hungary	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	59,0	64,5	65,0	65,0	65,0	Hongrie
Iceland		67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	Islande
Ireland	70,0	70,0	70,0	70,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Irlande
Italy	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	57,0	59,0	61,0	65,0	65,0	65,0	Italie
Japan		60,0	60,0	60,0	60,0	61,0	63,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Japon
Korea						60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	62,0	64,0	65,0	Corée
Luxembourg	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Luxembourg
Mexico		65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Mexique
Netherlands	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Pays-Bas
New Zealand	65,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	61,1	64,1	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Nlle-Zélande
Norway	70,0	70,0	70,0	70,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	67,0	Norvège
Poland	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	Pologne
Portugal	65,0	65,0	65,0	65,0	62,0	62,0	62,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Portugal
Slovak Republic		60,0	55,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	57,0	62,0	62,0	62,0	62,0	Rép. slovaque
Spain	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Espagne
Sweden	67,0	67,0	67,0	67,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	Suède
Switzerland		60,0	60,0	60,0	62,0	62,0	62,0	62,0	63,0	64,0	64,0	64,0	64,0	Suisse
Turkey			60,0	45,0	45,0	45,0	45,0	40,0	41,0	45,2	50,4	55,6	60,8	Turquie
United Kingdom	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	65,0	66,0	67,0	68,0	Royaume-Uni
United States	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	66,0	66,0	67,0	67,0	67,0	Etats-Unis
OECD	62,9	62,5	62,1	61,7	61,1	61,1	61,2	61,4	61,9	62,9	63,7	64,1	64,4	OCDE

Note: Data shown in **bold** type indicates that pension ages are different for women than men. Germany refers to West Germany for the period 1949-2002. Czechoslovakian data are used for the Czech and Slovak Republics where appropriate. Where there is more than one value per calendar year, these have been averaged. The recent amendment, in the United Kingdom, to the rate of increase in pension age is not reflected in the table.
Source: National officials, OECD calculations and Turner (2007).
Note: Les données en **gras** indiquent que l'âge de la retraite est différent pour les hommes et pour les femmes. Pour l'Allemagne, les données de la période 1949-2002 concernent l'Allemagne de l'Ouest. Selon le cas, les données relevées pour la Tchécoslovaquie sont utilisées pour la République tchèque ou la République slovaque. Lorsqu'on dispose de plusieurs valeurs par année civile, on utilise la moyenne de ces données. Au Royaume-Uni, le récent amendement au taux d'augmentation de l'âge de la retraite n'est pas pris en compte dans ce tableau.
Source: Responsables des pays concernés, calculs de l'OCDE et Turner (2007).

Πίνακας 3: Προβολές των δημόσιων συνταξιοδοτικών δαπανών, 2007-2060

Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries - © OECD 2011

Part II Projections of public expenditure on pensions, 2007-2060

Version 1 - Last updated: 28-Jan-2011

Projections of public expenditure on pensions, 2007-2060

	2007	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060
OECD members												
Australia	3,6	3,6	3,6	3,7		4,3		4,7		4,9		
Austria	12,8	12,7	12,8	13,0	13,4	13,8	13,9	13,9	14,0	14,0	13,9	13,6
Belgium	10,0	10,3	10,9	11,8	13,0	13,9	14,4	14,6	14,7	14,7	14,8	14,7
Canada	4,6	5,0	5,4	5,8	6,3	6,6	6,6	6,5	6,4	6,3	6,3	6,2
Chile												
Czech Republic	7,8	7,1	6,9	6,9	7,0	7,1	7,6	8,4	9,4	10,2	10,8	11,0
Denmark	9,1	9,4	10,2	10,6	10,5	10,6	10,5	10,4	10,0	9,6	9,3	9,2
Estonia	5,6	6,4	6,2	5,9	5,8	5,6	5,4	5,4	5,3	5,3	5,2	4,9
Finland	10,0	10,7	11,8	12,6	13,4	13,9	13,9	13,6	13,4	13,3	13,3	13,4
France	13,0	13,5	13,5	13,6	13,9	14,2	14,5	14,4	14,3	14,2	14,1	14,0
Germany	10,4	10,2	10,1	10,5	11,0	11,5	11,9	12,1	12,2	12,3	12,5	12,8
Greece	11,7	11,6	12,2	13,2	14,8	17,1	19,4	21,4	23,0	24,0	24,3	24,1
Hungary	10,9	11,3	10,9	11,0	10,9	11,0	11,4	12,2	12,7	13,2	13,7	13,8
Iceland		4,0								6,9		
Ireland	4,0	4,1	4,3	4,6	5,0	5,4	5,8	6,4	7,1	8,0	8,4	8,6
Israel												
Italy	14,0	14,0	14,0	14,1	14,3	14,8	15,2	15,6	15,4	14,7	14,2	13,6
Japan												
Korea	0,6	0,9	1,1	1,4	2,0	2,5	3,1	3,9	4,8	5,5	6,0	6,5
Luxembourg	8,7	8,6	8,9	9,9	12,1	14,2	16,6	18,4	20,7	22,1	23,7	23,9
Mexico		2,4								3,5		
Netherlands	6,6	6,5	7,2	7,8	8,4	9,3	10,0	10,3	10,3	10,3	10,4	10,5
New Zealand	4,0	4,7	4,8	5,3	5,9	6,7	7,3	7,7	7,8	8,0		
Norway	8,9	9,6	10,8	11,5	12,0	12,7	13,2	13,4	13,4	13,3	13,5	13,6
Poland	11,6	10,8	9,6	9,7	9,7	9,4	9,3	9,2	9,1	9,1	9,0	8,8
Portugal	11,4	11,9	12,1	12,4	12,6	12,6	12,3	12,5	12,8	13,3	13,1	13,4
Slovak Republic	6,8	6,6	6,3	6,3	6,9	7,3	7,8	8,3	8,8	9,4	9,9	10,2
Slovenia	9,9	10,1	10,6	11,1	12,0	13,3	14,7	16,1	17,3	18,2	18,6	18,6
Spain	8,4	8,9	9,2	9,5	10,1	10,8	11,9	13,2	14,6	15,5	15,6	15,1
Sweden	9,5	9,6	9,5	9,4	9,4	9,5	9,5	9,4	9,1	9,0	9,2	9,4
Switzerland	6,4	6,3	6,6	6,8	7,5	8,1	8,6	8,6	8,8	8,6		
Turkey		7,3								11,4		
United Kingdom	6,6	6,7	6,8	6,9	7,2	7,6	7,8	8,0	7,9	8,1	8,6	9,3
United States	4,3	4,6	4,8	4,9	4,9	4,9	4,9	4,8	4,8	4,8	4,7	4,7
OECD28		**8,4**	**8,6**	**8,9**		**10,0**		**10,8**		**11,4**		
Other major economies												
Argentina		5,9								8,6		
Brazil		8,5								15,8		
China		2,2								2,6		
India		1,7								0,9		
Indonesia		0,9								2,1		
Russian Federation	4,6	7,1	8,5	8,9	9,0	9,0	8,7	8,4	8,0	7,5	7,2	6,9
Saudi Arabia		2,2								7,1		
South Africa	1,1	1,3	1,7	1,8	1,8	1,7	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4
EU27	8,9	9,1	9,2	9,6	10,0	10,6	11,1	11,6	12,1	12,5	12,8	12,9

Note: OECD28 figure shows only countries for which complete data between 2010 and 2050 are available. EU27 figure is a simple average of member states (not the weighted average published by the European Commission). Pension schemes for civil servants and other public-sector workers are generally included in the calculations for EU member states: see European Commission, op. cit. Expenditures on these schemes are not included for Canada, Japan, South Africa and the United States. Projections are not available, in some cases, for separate resource-tested programmes for retirees. This is the case for the United States and some EU member states as set out in European Commission, op. cit. Similarly, data for Korea cover the earnings-related scheme but not the basic (resource-tested) pension.

Source: European Commission (2009), "The 2009 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU 27 Member States (2008-2060)", in European Economy No. 2/2009, Brussels; Commonwealth of Australia (2010), Australia to 2050: Future Challenges; calculations provided by the Office of the Chief Actuary, Office of the Superintendent of Financial Institutions, Canada; National Pensions Research Institute, Korea; Russia: World Bank staff estimates; South Africa: OECD Secretariat estimates assuming a universalised basic pension; Social Security Administration (2010), Annual Report of the Board of Trustees of the Federal Old-Age and Survivors Insurance and Federal Disability Insurance Trust Funds, Document 111-137, House of Representatives, United States. Standard & Poor's (2010), Global Aging 2010: An Irreversible Truth for Argentina, Brazil, China, Iceland, India, Indonesia, Mexico, Saudi Arabia, Turkey.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο Νόμου «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας», 2012.
- Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο Νόμου «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2015-2018», 2014.
- Γαβρόγλου Σ., (2009), Όψεις ευελιξίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, ΠΑΕΠ, Αθήνα.
- Γεωργιάδου Π., Κούστα Ε., Σταμάτη Α., (επιμ. Κουζής Γ.), (2013), Οι αλλαγές στη δομή και στη λειτουργία των επιχειρήσεων και οι επιπτώσεις τους στην απασχόληση και στις εργασιακές σχέσεις, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, αρ. 39, Αθήνα.
- Δεδουσόπουλος Α., (2000), Η κρίση στην αγορά εργασίας: Ρύθμιση, ευελιξίες, απορρύθμιση, Τυπωθήτω, Αθήνα.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Η ελληνική οικονομία», Ιούνιος 2014, Αθήνα.
- Ζαμπαρλούκου Σ., Κιούση Μ., επιμ., (2014), Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα, Πεδίο, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, (1998-2013), Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση: Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, (2008-2013), Οι εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, (2013), Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση, Αθήνα.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, «Κρίση Δημόσιου Χρέους στην Ελλάδα, Αιτίες και Προοπτικές», Δεκέμβριος 2011, Αθήνα.
- Ιωακείμογλου Η., Ευσταθόπουλος Γ., (2000), Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, περιέχεται στο βιβλίο: ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, Αθήνα.

- Καραμεσίνη Μ., Κουζής Γ., (2006), Πολιτική απασχόλησης: Πεδίο σύζευξης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα.
- Καραμεσίνη Μ., (2012), Εισοδηματική προστασία των ανέργων στην Ελλάδα, στον ειδικό τόμο που αφιερώνεται στην καθ. Κ. Κασιμάτη, Αθήνα: Goutenberg, σ. 265-289, Αθήνα.
- Κατσορίδας Δ., Λαμπουσάκη Σ., (επιμ. Κουζής Γ.) (2011), Οι απεργίες το 2011, Μελέτες ΙΝΕ / ΓΣΕΕ αρ.37, Αθήνα.
- Κατσορίδας Δ, Λαμπουσάκη Σ., (επιμ. Κουζής Γ.) (2013), Το απεργιακό φαινόμενο στην Ελλάδα κατά το 2012, Μελέτες ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, αρ.38, Αθήνα.
- Καψάλης Α, Τριανταφύλλου Χ. (επιμ. Κουζής Γ.), (2013), Συλλογικές διαπραγματεύσεις, νέοι όροι διαμόρφωσης των αποδοχών και μισθολογικές εξελίξεις στην εποχή των μνημονίων, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, αρ.40, Αθήνα.
- Καψάλης Α., Τριανταφύλλου Χ., (επιμ. Κουζής Γ.), (2012), Καθορισμός των αποδοχών σε περιβάλλον ύφεσης και κρίσης, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, αρ.35, Αθήνα.
- Καψάλης Α., Τριανταφύλλου Χ., (2013), «Συλλογικές διαπραγματεύσεις, νέοι όροι διαμόρφωσης των αποδοχών και μισθολογικές εξελίξεις στην εποχή των Μνημονίων», ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Μελέτες αρ. 40, Αθήνα.
- Κουζής Γ., (2001), Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας; Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αρ. 14, Αθήνα.
- Κουζής Γ., (2007), Το Πράσινο Βιβλίο για τον εκσυγχρονισμό της εργατικής νομοθεσίας: Παρατηρήσεις, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Τευχ. 45, Αθήνα.
- Κουζής Γ., (2010), Η πορεία της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης της εργασίας και το άλλοθι της κρίσης από το συλλογικό τόμο Βατικιώτης Λ., κλπ «Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης», Τόπος, Αθήνα.
- Κουζής Γ., (2014), Η εργασία στη δίνη της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων, στο «Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα», Ζαμπαρλούκου Σ., Κιούση Μ., επιμ., Πεδίο, Αθήνα.
- Μαρσέλλου Α., (2014), Η επίδραση της λειτουργικής διανομής εισοδήματος στην συναθροιστική ζήτηση της ελληνικής οικονομίας, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, υπό έκδοση, Αθήνα.
- Μπάγκαβος Χ., (2003), Δημογραφικές Μεταβολές. Αγορά Εργασίας και Συντάξεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, Gutenberg, Αθήνα.
- Νεγρεπόντη- Δελιβάνη Μ., (2007), Μεταρρυθμίσεις: Το ολοκαύτωμα των εργαζομένων στην Ευρώπη, Λιβάνης, Αθήνα.

- Ρομπόλης Σ., Ρωμανιάς Γ., Μαργιός Β., (2009), Αναλογιστική Μελέτη Βιωσιμότητας Ελληνικού Συστήματος Κύριας Ασφάλισης, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα.
- ΣΕΠΕ, (2013), Ετήσια έκθεση πεπραγμένων, Αθήνα.
- Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας, (2014), Απολογισμός δράσης έτους 2013, Αθήνα.
- Τράπεζα Ελλάδας, (2013), Ενδιάμεση Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής, Νοέμβριος 2013, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή, 2014, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, (2014), Νομισματική Πολιτική 2013-2014, Αθήνα.
- Τριχόπουλος Δ., Παπαδάκης Μ., Κογεβίνας Μ., (2012), Ο Πληθυσμός της Ελλάδας: Θεωρήσεις-Προοπτικές-Προσανατολισμοί, Αθήνα.
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων: Κοινωνικός Προϋπολογισμός, Αθήνα 2009.
- Υπουργείο Εργασίας, (2013-2014), Εκθέσεις συστήματος ΕΡΓΑΝΗ και ΑΡΤΕΜΙΣ, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών, Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2014, 2013, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016, 2012, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών, Κρατικός Προϋπολογισμός, Εισηγητική Έκθεση, Αθήνα 2013.
- Υπουργείο Οικονομικών, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2015-2018, 2014, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού, Ιούνιος 2014, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Aa P., Berkel R., 2014, Identifying Policy Innovations increasing Labour Market Resilience and Inclusion of Vulnerable Groups National Report THE NEDERLANDS, FP-7 INSPIRES (320121).
- Aglietta M., (1997), Macro-économie Internationale, Montchrestien, Paris.
- Amable B., (1990), Spécialisation Internationale et Politique Industrielle, Revue de l'IRES, No 4, Paris.
- Amable B., and Verspagen B., (1995), The role of technology in market share dynamics, Applied Economics, No 27.
- Arestis P., and Sawyer M., (2005), Aggregate Demand, Conflict and Capacity in the Inflationary Process, Cambridge Journal of Economics, Vol. 29, No. 6.
- Bensidoun I., Gaulier G., Ünal-Kesenci D., (2001), The nature of specialization matters for growth: an empirical investigation, CEPII, Document de travail 2001 - n° 13.
- Bhaduri A., and Marglin S., (1990), Unemployment and the real wage: the economic basis for contesting political ideologies, Cambridge Journal of Economics, Vol. 14, pp. 375-393.
- Bigos, M., Qaran, W., Fenger, M, Koster, F., Mascini, P. & Veen, R. van der (2013), European Labour Market Resilience (ELMaR) Dataset, INSPIRES D1. 2, Erasmus University Rotterdam, Rotterdam, The Netherlands.
- Bispinck Reinbard & Thorsten Schulten T. (2013), Allemagne: Stabiliser le système de négociation collective: vers un renforcemet du principe d'extension? Chronique Internationale de l'IRES No 142, Septembre 2013, Paris.
- Blecker R., (1998), International competitiveness, relative wages and the balance-of-payments constraint, Journal of Post Keynesian Economics, Vol. 20, No. 4.
- Blecker, R., (2011), Open economy models of distribution and growth, in E. Hein and E. Stockhammer (eds), A Modern Guide to Keynesian Macroeconomics and Economic Policies (Cheltenham: Edward Elgar), pp. 215–39.
- Bonoli G., Häusermann S., (2011), Swiss welfare reforms in a comparative European perspective: between retrenchment and activation. In C. Trampusch and A. Mach (Eds.) Switzerland in Europe: Continuity and change in the Swiss political economy, Oxon: Routledge, pp.186-204.
- Böwer U., Michou V., Ungerer C., (2014), The Puzzle of the Missing Greek Exports, European Economy. Economic Papers. 518.

- Boyer R., Petit P., (1991), Technical Change, Cumulative Causation and Growth, in Technology and Productivity, the Challenge for Economic Policy, OECD, Paris.
- Britto G., McCombie J., (2009), Thirlwall's law and the long-term equilibrium growth rate: An application to Brazil. Journal of Post Keynesian Economics, Vol. 32, No. 1.
- Carlin, W., Glyn A., Van Reenen J., (2001), Export market performance of OECD countries: an empirical examination of the role of cost competitiveness, Economic Journal, Vol. 111, No. 468.
- Champion C., Pisoni D., Bonoli G., 2014, Identifying Policy Innovations increasing Labour Market Resilience and Inclusion of Vulnerable Groups. National Report SWITCHER LAND. FP-7 INSPIRES (320121).
- Champion, C., (2011), Switzerland: a latecomer catching up?.InClasen J. and D. Clegg (Eds.) Regulating the risk of unemployment: National adaptations to post-industrial labour markets in Europe, Oxford: Oxford University Press, pp. 121-141.
- Dimoulas C., (2014), Innovative Employment Policies and Practices for Socially Vulnerable Groups in Greece, FP-7 INSPIRES (320121).
- Dimoulas C., (2014) Exploring the impact of employment policy measures in the context of crisis: The case of Greece, International Social Security Review, Volume 67, Issue 2, pages 49–65, April-June 2014.
- Driver R. and Westaway P.F. (2004), Concepts of equilibrium exchange rates, Bank of England, Working Paper No. 248.
- El Pais, 3.7.2014, Alemania aprueba la imlpantacion del salario minimo interprofesional.
- Esping- Andersen G., (ed.) (2000), Why deregulate labor markets? Oxford University Press, Oxford.
- Eurofound (2013), Industrial relations in Europe, Annual Report, www.eurofound.europa.int.
- European Commission, (2005), The evolution of labor law in Europe, Employment and Social Affairs, Brussels.
- European Commission, (2007), The modernization of labor legislation; Green Paper, Employment and Social Affairs, Brussels.
- European Commission, (2012), Employment in Europe: Annual report, Employment and Social Affairs, Brussels.
- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Economic Forecast, Άνοιξη 2014.

- European Commission, Task Force for Greece, Quarterly Report, Δεκέμβριος 2013.
- Eurostat, Statistics in Focus 48/2012 «In 2010, 17% of employees in the EU were low-wage earners».
- Fagerberg J., (1988), International Ccompetitiveness, The Economic Journal, No. 98.
- Fagerberg J., (1996), Technology and competitiveness, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12, No. 3.
- Hall P., Soskice D., (eds), (2001), Varieties of Capitalism, Oxford, Oxford University Press.
- Hansen, Roeger, (2000), Estimation of real equilibrium exchange rates, European Commission, Economic Papers No. 144.
- Hege Adelheid, (2012), Allemagne: une décennie de modération salariale. Quelle emprise syndicale sur la dynamique des salaires ? Revue de l'IRES No 73, Paris.
- Hein, E., Vogel L., (2008), Distribution and growth reconsidered: empirical results for six OECD countries, Cambridge Journal of Economics, Vol. 32, No. 3, p.479-511.
- Hein, E., Tarassow A., (2010), «Distribution, aggregate demand and productivity growth: theory and empirical results for six OECD countries based on a post-Kaleckian model», Cambridge Journal of Economics, vol. 34(4), pp. 727–54.
- International Monetary Fund, Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility - Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece, Μάρτιος 2012.
- International Monetary Fund, Greece: Fifth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Ιούνιος 2014.
- International Monetary Fund, Greece: First and Second Reviews Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Ιανουάριος 2013.
- International Monetary Fund, Greece: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding, Μάρτιος 2012.
- International Monetary Fund, Greece: Third Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Ιούνιος 2013.
- Josipovič D., Šumi Ir., (2014), Policy innovations in Slovenia FP-7 INSPIRES (320121).
- Kaldor N., (1982), The Scourge of Monetarism, Oxford University Press.
- Knuth M., Jansen A., (2014), Increasing Labour Market Resilience and Inclusion of Vulnerable Groups.

- Lafay G., (1979), Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?, περιέχεται στο Économie et Finance Internationales, Dunod.
- Lafay G., (1989), La fin des avantages acquis, Economica, Paris.
- Lafay G., (1987), Avantage comparatif et compétitivité, Économie Prospective Internationale, no29, 1er trimestre, Paris.
- Lavoie and Stockhammer (2013), Wage-led growth, Palgrave, Macmillan.
- Lavoie M., (2003), Real Wages and Unemployment with Effective and Notional Demand for Labor, Review of Radical Political Economics, Vol. 35, No. 2, 166-182
- Matsaganis, M., (2012), Social policy in hard times: The case of Greece, Critical social policy Vol. 32 no 3 2012.
- Mazier J., Mathis J., Rivaud-Danset D., (1988), La competitivité industrielle, Dunod, Paris.
- McCombie J.S.L. (1997), On the empirics of balance-of-payments - Constrained growth, Journal of Post Keynesian Economics, 19 (3), 345-375.
- McCombie J.S.L., Thrill A.P., (1997), The dynamic Harrod foreign trade multiplier and the demand-orientated approach to economic growth: An evaluation (Review), International Review of Applied Economics, 11 (1), 5-26.
- Minas R., Andersson L., Identifying Policy Innovations increasing Labour Market Resilience and Inclusion of Vulnerable Groups, National Report SWEDEN, FP-7 INSPIRES (320121).
- Monsonís-Payá I., Garcés J., Durá Est., Martínez-Molina S., 2014. Identifying Policy Innovations increasing Labour Market Resilience and Inclusion of Vulnerable Groups. National Report SPAIN. FP-7 INSPIRES (320121).
- Naastepad C.W.M., (2006), Technology, demand and distribution: a cumulative growth model with an application to the Dutch productivity growth slowdown, Cambridge Journal of Economics, Vol.30, pp 403-434.
- Naastepad, C.W.M., Storm S., (2006–07)., OECD demand regimes (1960–2000), Journal of Post Keynesian Economics, vol. 29(2), pp. 213-48.
- Naastepad, C.W.M., Storm S., (2010)., Feasible egalitarianism: demand-led growth, labour and technology, in M. Setterfield (ed.), Handbook of Alternative Theories of Economic Growth (Cheltenham: Edward Elgar), pp. 311–30.
- Nikiforos M., Foley D., (2012), Distribution and Capacity Utilization, Metroeconomica, Vol.63, Issue 1, Blackwell Publishing Ltd.

- Blanchard O., Leigh D., Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers, Ιανουάριος 2013.
- O'Shaughnessy T., (2011), Hysteresis in Unemployment, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 27, No. 2, pp. 312–337.
- OECD, (2011), Greece: Review on the Central Administration, Paris.
- OECD, (2011), Pensions at a Glance, Retirement-Income systems in OECD countries, Paris.
- OECD, (2012), Employment Outlook 2012, Paris.
- OECD, (2012), Pension Markets in Focus, Paris.
- OECD, (2013), Greece: Reforms of social welfare, Paris.
- OECD, (2013), Les reltaites. Paris.
- Probabilistic Populations Projections for the 27 EU Member States Based on Eurostat Assumptions.
- Onaran Ö., Galanis G., (2013), Is aggregate demand wage-led or profit-led? A global model, (chapter 3 in current volume), M. Lavoie and E. Stockhammer (eds), Wage-led Growth: An Equitable Strategy for Economic Recovery (Basingstoke and Geneva: Palgrave Macmillan and ILO).
- Otto A, Taylor-Gooby P., 2014, UK policy innovation 2000-2013. National Report UK». FP-7 INSPIRES (320121).
- Palley Th., (2012), From Financial Crisis to Stagnation, Cambrigde University Press.
- Roseveare (1996), "Aging Populations, Pensions Systems and Government Budgets
- Rowthorn R., (1995), Capital formation and unemployment, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 11, No. 1.
- Schulten Thorsten, Minimum wages in Europe: new debates against the backround of economic crisis, ETUI Policy Brief, Issue 2/2009.
- Sneessens and Drèze (1986), A discussion of Belgian unemployment combining traditional concepts and disequilibrium econometrics, Economica Supplement Vol. 53, S89-119.
- Stockhammer E., (2008), Is the NAIRU theory a Monetarist, New Keynesian, Post Keynesian or a Marxist theory?, Metroeconomica, Vol. 59, No. 3, pp.479–510.
- Storm S., Naastepad C.W.M., (2013), Wage-led or Profit-led Supply: Wages, Productivity and Investment, in Conditions of Work and Employment Series no.36, ILO, p.30.

- Taddei D., et Coriat B., (1993), Made in France, Le Livre de Poche Williamson J. (1985), The Exchange Rate System, Institute for International Economics, Washington DC, Policy Analyses in International Economics, No 5.
- Thirlwall A. P., (1979), The balance of payments constraint as an explanation of international growth rate differences, Banca Nazionale del Lavoro Quuarterly Review, Vol. 128, No. 791.
- Thirlwall A.P., Hussain M.N., (1982), The balance of payments constraint, capital flows and growth rate differences between developing countries, Oxford Economic Papers 34(3) 498-510.
- Tóth L., Göncz B., (2014), Identifying Policy Innovations increasing Labour Market Resilience and Inclusion of Vulnerable Groups, National Report HUNGARY. FP-7 INSPIRES (320121).
- Whitehouse, E.R. (2007), Life-Expectancy Risk and Pensions: Who bears the Burden? Social, Employment and Migration Working Paper, No. 60, OECD Publishing, Paris.
- Williamson J., (1993), Exchange rate management, The Economic Journal, Vol. 103, No. 416.
- Williamson J., (2009), Exchange rate economics, Open Economies Review, Vol. 20, No 1.
- Wren-Lewis, S., (2003), Estimates of equilibrium exchange rates for sterling against the euro, HM Treasury, EMU Study.

Ηλεκτρονικές Πηγές

- http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx (World Economic Outlook Database).
- www.oecd.org (Organization for Economic Co-operation and Development).
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home (Eurostat).
- http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm (Ameco Database).

ISSN: 1108-7765

ISBN: 978-960-9571-54-8

© ΙΝΕ/ΓΣΕΕ
Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34
Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση
ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising
Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα
Τηλ.: 210 5156810-20-30, Fax: 210 5156811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr